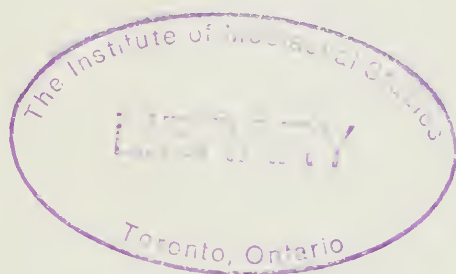
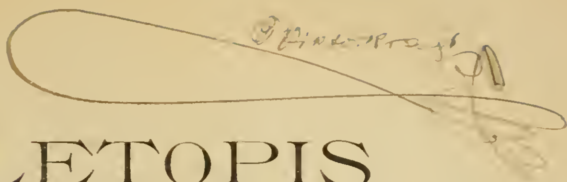

The Institute of
Library
Toronto, Ontario

LETOPIS
MATICE SLOVENSKE

ZA LETO 1889.

UREDIL

DR. LOVRO POŽAR.

ZALOŽILA IN IZDALA
MATICA SLOVENSKA.

V LJUBLJANI.
NATISNILA „NARODNA TISKARNA“.
1889.

Poziv slovenskim pisateljem!

Odbor „Matice Slovenske“ se obrača do vseh rodoljubnih pisateljev slovenskih z iskreno prošnjo, **da bi čim preje tem bolje** poslali kaj primernih doneskov za prihodnji „Letopis“.

Kakor letos se bodo sprejemali tudi v prihodnjem letu samo **izvirni znanstveni** in **znanstveno-poučni** spisi iz raznovrstnih strok človeškega znanja; vendar je želeti, da bi čestiti gospodje pisatelji svojim razpravam izbrali take predmete, ki ugajajo potrebam naroda slovenskega ter zaradi svoje splošne zanimljivosti prijajo večini Matičinih društvenikov.

Rokopisi naj se pošiljajo najpozneje do konca marcija 1890. l. predsedništvu „Matice Slovenske“ v Ljubljani.

Po pravilih določena nagrada v „Letopis“ vsprejetim spisom se bode izplačevala, kadar bode knjiga dotiskana.

V Ljubljani 20. oktobra 1889.

V imenu „Matice Slovenske“:

Prvomestnik:
Josip Marn.

Odbornik:
dr. L. Požar.

Ud „Matice Slovenske“ postane, kogar sprejme društveni odbor: *a)* ako se kot *ustanovnik* zaveže plačati 50 gld. a. v. ali takoj, ali pa v petih letnih obrokih; *b)* ako kot *letnik* plačuje po 2 gld. udnine na leto. (§ 2. dr. pravil.) *Člane, ki ne plačujejo redno v prvi polovici vsacega leta doneskov, katere so se zavezali plačevati, sme odbor iz društva izbrisati.* (§ 3. dr. pravil.) Vsak društvenik ima pravico podajati društvu po odboru nasvete, udeleževati se letnih velicih zborov in njih razgovorov, glasovati, odbornike voliti in sam voljen biti, prejeti poročilo o društvenem delovanji in gospodarstvu z novci in dobiti imenik vseh društvenikov. (§ 4. dr. pravil.) Društvo ima namen, slovenskemu narodu pripomoči do prave omike s tem, da primerne knjige v slovenskem jeziku na svetlo daje ali vsaj podpira, da se izdadô. (§ 1. dr. pravil.) Le častni in ustanovni društveniki imajo brezpogojno pravico do vseh knjig, ki jih društvo da na svetlo. Običajno daje Matica vse knjige tudi letnikom, akoravno odboru pristoja pravica, dajati jim le nekaj teh knjig. Vendar mora njih vrednost vsaj polovico toliko znašati, kolikor bi znašala prodajalna cena vseh ob društvenih stroških istega leta na svetlo danih knjig. (§ 5. dr. pravil.) *Stroške za razpošiljanje knjig mora plačati vsak društvenik sam.* (§ 7. dr. pravil.)

Odbor.

SPOMINSKI LIST

PETINDVAJSETLETNICE

„Matice Slovenske“.

Sveta Ciril in Metod sta pred tisóč leti položila temelj slovanskemu slovstvu; naj se ustanoví tedaj njima na večen spomin „Matica Slovenska“ za povzdigo slovenskega slovstva.

Dr. Lovro Toman.

Brata Ciril in Metod, poslanca resnice nebeske,
Slave sinovom v temò žitja prinesla sta luč:
Vere vzveličalne svit razjasnil duhóv jim obzorje,
Zvênel do srčnih globin rôdne besede je glas.
Pàl za malíkom malìk, oltár je njegov in svetíšče,
Dvignil za hrámom se hràm pravemu Bógu na čast.
Kámor zasadil se križ, povsod ga obcvèla blaginja,
Božjih je ústen bil klic dedom apóstolov gòlk.
Sreča brezmejna za nas, da zmija nezloge strupena
Dihnila v dedov srcé ni do razpôrov željâ:
Svétu mogočen vladár nazival se národ slovanski,
Drúžnosti bratovske sad zôrel bi nam tisočér.

* * *

Víhre so tožnih vremén bučale nad rodom Slovanov,
Kar poslaníkov je úst zlatih umòlknil mu glas.
Trínogov spone trdé očetom so prôstost zvezale,
Huda pokora za njih, spôrov plačilo dragó!
Brátovske rôdne krví potoki so zêmljo pojili,
Padel je mnogi junak, vero in jezik branèč,
Vender apóstolov ni posétve uničil sovražnik,
Ljuljika spôrov in zmót rásti ne bila pogin:

Vero in máterin gòlk ohranil si zárod slovanski,
Bratov solunskih mu duh bil je spasitelj-vodník.
Večnosti morju deset priteklo je šumnih stoletij,
Bôjem in stiskam navzlic národ slovanski ostal,
Hvalo in slavo je pel učiteljev dvójici sveti,
Blagi oživljal spomin njé plodonósnih dejánj.

* * *

Veja slovenski je rod na dêblu slovanstva mogočnem,
Pije iz njega krepost, da se razvija cvetán.
Zgodbe slovanske povest, slovenske povest zgodovine:
Beden slovanski očak, beden slovenski je žil.
Blágoslov néba došèl obema po bratih Soluncih,
Njiju spominja se dél večnih Slovan in Sloven.
Njima v zahvale spomin, tisóčnice vredna slavitev,
Rôdu na dúševni prid, čast in veseli ponòs,
„Matici“ svoji Sloven položil je kamen osnovni,
Zgradil v blaginjo rodú znanstvu domačemu hràm.
Péta petórica let odbegnila nam je nevdržnih,
Kar domoljubni možjé, vneti za svojcev povzdig,
Divnim omislili so modrícam slovenskim svetíšče,
Kámor prinaša darí bístri domači naj um.
Skromen gradílcev je bròj, ki gledal bi danes ljubezni,
Žrtev bi svojih za dom, trudov bohôtni uspeh:
Zlatega zrnja zaklàd, nabranega v znanosti hrámu,
Mrtvi pozdravil zavzet mnogi bi ga rodoljub.
„Matica“, zlatih sadóv še tebi prihodnost obeta,
Ako ti zložnosti duh véren ostane vladár,
Zbiraj ljubeča tedaj sinove dežele domače,
Nêti jim plamen srcá, búdi jih delu za rod:
Njemu prosvete naj luč odseva iz tvojega dóma,
Préko Slovenije tâl žarke bogato sejóč.

Jos. Cimperman.

VSEBINA.

Stvarni popravki.

V spisu „Kosovo polje" str. 206 vrsta 19. od spodej čitaj mesto itd.: „teče deloma proti severu v Sitnico in Ibar, deloma pa proti jugu v Lepenac" itd. V načrtu Kosovega polja je izostala bifurkacija, ki bi imela stati ravno nad mestom Kačanik. Str. 214 četrta vrsta spodej čitaj mesto Drime: „Drine".

Prazgodovinske izkopine po Slovenskem.

Spisal prof. Simon Rutar.

Pripomnja.

Zadnjih deset do petnajst let se je na Kranjskem toliko prazgodovinskih predmetov izkopalo, da so veščaki razsodili, da Kranjsko zavzema med vsemi avstrijskimi kronovinami prvo mesto gledé izvenrednega bogastva prazgodovinskih selišč, gradišč in grobišč. Pa tudi sosednja Goriška stopila je zadnja leta kot ravnorodna sestra na stran Kranjskega in kot posredovalka staroslavne kulture med beneško ravnino in vzhodno-alpinskimi deželami. Prav tako se vsak dan množijo poročila o prazgodovinskih najdbah po Koroškem, Štajerskem, Hrvaškem in po Istriji. Naše dežele so torej vnovič dokazale važnost svoje lege med severovzhodno in jugozahodno Evropo, t. j., da so uže v prazgodovinskih časih bile „prstan Evropin“.

Uže ta okolnost sama in ta prednost naših dežel pred vsemi drugimi morala bi spodbuditi Slovence, da bi se začeli globlje pečati s prazgodovinskimi izkopinami in na nje mnogo več pomnje obračati, kakor se je to do sedaj godilo. „Stvarnica sama nam ponuja“ tudi to priložnost, da vsemu svetu pokažemo tudi to prezanimivo stran naše domovine in da s ponosom odkrijemo starodavno kulturo naših dežel, katera se nam je tako dolgo prikrivala.

Pa ne le v zadoščenje našemu ponosu služile bodo prazgodovinske izkopine, nego imele bodo tudi pozitivno veljavo, in njih rezultati stali bodo kot neovrgljivi čimbenici v svetski zgodovini. Še sedaj se čita po šolskih knjigah (Hannak, Öster. Vaterlandskunde, str. 1 in 2), da so gradili stavbe na mostiščih finnski narodi, da so bronasto orožje Kelti uvedli i. t. d. Naša preiskava bode dokazala, da to mnenje nima čisto

nobene zgodovinske podlage, da različnih kulturnih dôb ne reprezentujejo tudi različni narodi, nego da je jeden ter ist narod vse kulturne stopnje prebil. Kelte so starejši učenjaki le zato izumili, ker se drugače niso mogli opoznati (orjentovati) v starejši zgodovini; mnogi pa tudi le zato, da ne bi Slovani svoje starodavnosti spoznali. Novejše prazgodovinske izkopine so pa dokazale, da je vsa pravljica o Keltih gola izmišljotina.

Ravno tako so bili starejši nadriučenjaki v gorki sobi in pri zakurjeni peči iztuhtali, da se mora kamenena dôba strogo ločiti od bronene, da se te dve dôbi ne dasta z nobeno dušno vezjo spojiti. Mislili so si, da je čisto novo ljudstvo, ki je prebivalce kamenene dôbe podjarmilo in jim svojo kulturo usililo, bronasto orožje po Evropi vpeljalo in, da je vsled tega popolnoma prenehalo kameneno orožje. Kopanje pa je pokazalo, da se nahaja v grobih iz novokamenene dôbe bronasto orožje s kamenenim pomešano, da so torej takratni ljudje obojno orožje ob jednem rabili. Umevno pa je, da se nam je bronastih predmetov mnogo manj ohranilo kot kamenenih, ker je kamen bolj trpežen in se ne da od zemljine vlage tako hitro uničiti.

Izkopine po naših deželah so dokazale, da so si tudi pri nas kulturne dôbe tako sledile — čeravno nekaj bolj pozno — kakor v Mali Aziji in na Grškem. Schliemannove izkopine v Troji spravile so ravno tiste rezultate na dan, kakor pri nas. Na griči pri Hissarliku stala so v raznih dôbah tri različna mesta, ki so bila posuta in zopet pozidana. Vsako mesto pa zastopa tudi posebno kulturno dôbo, in ravno tako bodemo na Slovenskem našli kraje, kjer se nahajajo starinski predmeti od najstarejše do rimske kulturne dôbe.

Mislim da sem s tem zadosti opozoril na veliko važnost naših prazgodovinskih izkopin in upam, da sem pri marsikom vzbudil večje zanimanje za nje, kakor je je do sedaj imel. In ravno zaradi te važnosti želeti je, da bi se to zanimanje v čim širše kroge zaneslo, da bi se tem več Slovencev začelo sè starinami pečati, opazovati in nabirati jih, da dobimo tako kolikor možno popolno sliko o kulturnem stanji prvih prebivalcev naših dežel.

Do sedaj se je o tem predmetu v našem jeziku še zelo malo pisalo in le malokdo bode znal naše starine po dôbah razvrstiti. Pa tudi po tujih knjigah se ne najde lahko pregledne razprave o vseh dôbah prazgodovinske kulture. Zato je sledeča razprava menda več kot opravičena, in upam, da največjemu delu slovenskega razumništva z njo popolnoma ustrežem. Ima namreč blagohotne čitatelje vpeljati v starinarsko vedo, seznaniti jih z njeno metodo in z njenimi do-

sedanjimi rezultati. Zatorej naj se ta razprava smatra kot uvod k globokejšim študijam o prazgodovinski kulturi.

Na podlagi tega uvoda sledili bodo v prihodnjih letnikih natančnejši opisi vseh onih mest po Slovenskem, kjer se je kaj prazgodovinskega našlo, kakor tudi dôbe, kedaj se je kopalo in kako so izkopavanja napredovala. Vsporedno s tem sledila bodo tudi redna vsakoletna poročila o novih izkopinah in najdbah, ki so se v letu poprej, kot „Letopis“ izide, po raznih krajih naše slovenske domovine na dan spravile. Tako bode blagohotnim čitateljem prihranjen trud, po raznih, navadno zelo dragih časopisih, poročilih in letnikih zasledovati in preiskovati, kaj se je tukaj pri nas doma, tako rekoč pred našim pragom, izkopalo in našlo ter, kako važnost ima to za prazgodovinsko vedo.

Ker pa je bilo po Slovenskem tudi premnogo rimskih naselbin in taborov, zato se bodemo vsporedno s prazgodovinskimi starinami tudi na rimske izkopine ozirali in njih rezultate kronologično beležili. Čeravno so sedaj prazgodovinske starine nekako zatemnile rimsko dôbo, vendar ne smemo pozabiti, da je bila tudi ta v kulturnem razvitku prevelike važnosti za naše dežele in, da torej tudi rimske izkopine zaslužujejo ravno tako našo pozornost, kakor prazgodovinske. In uže koncu te razprave bode pridejan tudi pregled rimskih izkopin preteklega leta.

I. Prvi sledovi človeškega bivanja po srednji Evropi.

Zgodovina naše zemlje je mnogo starejša, kakor se navadno misli. Ker pa ta zgodovina nikjer ni zapisana, moramo jo še le mi sestaviti iz najrazličnejših ostankov in spomenikov, ki so nam jih zapustili prvi stanovalci zemeljske pakroglje, pa tudi iz opazovanj podnebnih sprememb, ki se tako rekoč pred našimi očmi na površini zemlje in v njenem zrakokrožji godijo.

Vsak starejši človek je uže lahko zapazil, da se podnebna toplota vsako leto za nekaj zniža in, da se prava pomlad vsako leto za nekaj dnij zakasni. Vzrok temu iščejo učenjaki v kozmičnih, t. j. v vesoljnem svetu ležečih zakonih. Znano je namreč, da ima pot, ki jo dela naša zemlja okoli solnca, pakrožno (eliptično) obliko in, da je ta sedaj precej jednaka pravi krožnici. To pa ne ostaje vedno tako, nego pakrožnica se čez nekoliko časa razširi in postane bolj podolgasta, t. j. njena ekscentriciteta vedno raste in provzročuje večji razloček med letnimi časi. V zvezi s tem je pa tudi prikazen, da velika

zemljina os počasi, ali perijodično menjava svoj položaj v vesoljnem prostoru in da ekvinokcijske točke ne ostajajo vedno na istem mestu, nego da se počasi naprej pomikajo in da v teku 21000 let ravno jedenkrat okoli solnca pridejo.

Astronomi so preračunili, da je bila naša zemlja l. 1248. ob času zime na svoji severni polutki ravno v solnčni bližini „perihelium". Po tem takem pride torej zemlja čez kacih 9900 let v solnčno daljino („aphelium"), ravno ko bode severna polutka od solnca proč obrnena, ali ko bode na njej zima. Zemlja bo torej ob času naše zime najbolj oddaljena od solnca in bode zato mnogo hladnejša kot sedaj. V sedanjem položaji zemlje sta naša pomlad in naše poletje skupaj (od 20. marca do 23. septembra) za sedem dnij daljša, kakor pa jesen in zima skupaj (od 23. septembra do 19. marca); čez 9900 let bosta pa prva dva za ravno toliko krajša, kakor druga dva, in letna toplota bode torej mnogo niža (vsaj za 10° C.), kakor je sedaj. Takrat bode tudi zima kakih pet tednov dalje trajala, bode torej tem ostrejša in morilnejša. To pa se ve da ne izključuje včasi tudi blažih zim ter bolj razvite živalske in rastlinske rastí.

Vsakikrat, ko se zemlja ob času največe ekscentricitete sè svojo severno polutko v apheliji nahaja, začne ledenêti, in tako dôbo imenujejo učenjaki ledéno (glacijalno) dôbo. Čas med dvema glacijalnima dôbama je pa mejledéna (interglacijalna) dôba. Med obema je prehod naravno zelo počasen in skoraj neopazljiv. Slavni zemljeznanec dr. A. Penck misli, da se morejo na naših Alpah tri take glacijalne dôbe dokazati. Takrat je bila po vsej srednji in severni Evropi nenavadno nizka temperatura. Vse porečje Labe, Odre in Visle bilo je z ledom pokrito. Proti srednji Rusiji je pa segal led do Pinska in do Orla. Karpati, vse Alpe, Črni Les, Vogezi, Jura, Auvergnska visočina, Pireneji, da, še celo Kastilsko razvodno pogorje in Siera Nevada je nosila prekrasno ledeno odejo. Na podnožji Triglava naredil se je velik ledenjak in napolnil vso soško dolino doli do Ročinja. Drug še veči ledenjak polnil je vse Gorenjsko in savsko dolino tjadoli do Krškega. Koroško in večina Štajerskega je bilo vse pod ledom.

Od teh ledenjakov cedila se je voda neprenehoma v velikanski meri. Ta vodna sila je preglodala sedla, izdolbla nove doline, presekla pogorja in razdelila drugo od drugega. Zlasti ko so se ledenjaki začeli hitreje topiti in izginjati, valili so se pravi veletoki od njih proti morju. Ker so trajale glacijalne dôbe mnogo, mnogo let in, ker je tudi topljenje ledenjakov trajalo premnogo časa, zato lahko razumemo, kako velikansko premembo je morala taka vodna sila na površini zemlje napraviti. Na neka mesta je nanesla pesek in diluvi-

jalni grušč, ki je pravi dokaz glacijalnih dôb; na drugih mestih pa je glodala in spodjedala ter izdolbla globoke potočine, po katerih dandanašnji le male vode tekó. Na drugih mestih, kjer se je ledenjaška voda bolj zajezila in ustavljala, razširila je doline in spremenila jih v široke kotline, sredi katerih so večkrat jezera ostala.

V glacijalni dôbi so tekli silni hudourniki in mogočne reke izpod ledenjakov po naših alpinskih dolinah in se izlivali v spodaj ležeče ravnine. Kako velikanski so bili ti ledenjaki, spoznamo še sedaj na brazgotinastih skalah in obrušenih kamenih, katere je mogočni led pod seboj valil. Ob straneh in na konci naših širših dolin nahajamo dolge ride ali mogočne kupe drobnega kamenja in peska, (takoimenovane griže ali gruje, Moränen), katerega so ledenjaki seboj prinesli. (Primeri: Dr. Neumayr, Erdgeschichte II. Theil, pg. 538: Die alpinen diluvialen Bildungen.)

Veče ali manjše kupe strjenega in oledenelega snega („Firn“) nahajamo dandanašnji le še po senčnatih debrih Krnove in Kaninove planote. Jedini mali ostanek nekdanjih ledenjakov v Julijskih Alpah se nahaja na severni strani Triglavove piramide, kjer se spušča čez nekaj metrov visoki rob proti dolini Vrata.

Mnoge naše reke tekle so v prazgodovinski in deloma še v zgodovinski dôbi v drugi smeri, kakor dandanašnji. Tako je n. pr. Koroška Krka v diluvijalni dôbi tekla od Knezove (Gnesau) prav naravnost proti Trgu (Feldkirchen) in potem po strugi današnje Gline (Glan) naprej proti Šentvidu. — Goriška Soča sicer nikoli ni tekla po staroselski dolini v Nadižo, (kakor se je to uže večkrat napačno dokazovalo), pač pa se je v furlanski ravnini bolj proti zahodu obračala in se z Nadižo (Natisso) skupno v morje izlivala. Nekateri verujejo, da je takrat Sava od Kranja okoli Šmarne gore in Vranščice po moravški dolini za Vačami proti Zagorju tekla. Verjetno je, da je tudi Drava kedaj po kotlini Vrbskega jezera, mesto pod Satnico tekla. Francozi so nameravali za časa svojega vladanja Dravo zopet v Vrbsko jezero napeljati in jo za plovitev pripraviti.

Ljubljansko barje (157 km^2) bilo je v prazgodovinski dôbi veliko jezero, iz katerega so razne „gorice“ kot otoci molele. Nekdanji jezerski breg se še sedaj pozna med Gumniščem in Studencem ter se imenuje „Gumniški breg“. Vendar se je tudi takrat jezerska voda odtekala skozi ožino med Šišenskim vrhom in Gradom nad Ljubljano.

Kar imenujemo v zgodovini človeštva prazgodovinsko dôbo, to imenujejo geologi v razvitku in ohlajenji zemljine skorje diluvijalni („kvartarni“) čas. Dokazano je namreč,

da je v poslednji interglacijalni dôbi človek uže živel, da, nekateri trdijo celo, da se nahajajo njegovi sledovi uže v pozni tretjaški (tercijarni) dôbi. Ostanke diluvijalnega ali kvartarnega človeka iz poslednje interglacijalne dôbe nahajamo zlasti po moravskih pečinah (imenitna v tem obziru je posebno Šipka-pečina), katere so služile diluvijalnemu človeku za bivališča, namesti hiš in šotorov. Izvestno je torej, da nahajamo v diluvijalnih tvorbah ostanke človeških ogrodij skupno s kostmi takih živalij, ki so ali uže popolnoma zamrle (mamuti, veliki sobi), ali pa se iz Evrope v bolj vroče kraje preselile. To najstarejšo dôbo človeškega bivanja na zemlji imenujemo navadno starokameneno ali paleolitično dôbo, ker je takratnim ljudem rabilo večinoma nebrušeno kamenje za orožje in drugo hišno pripravo.

Resnično je pa, da je naše znanje o starokameneni dobi zelo zelo pomanjkljivo in, da moremo le z veliko težavo samo v splošnih potezah načrtati kulturno stanje tedanjih ljudij. Za podlago temu označenju služijo nam najpoprej ostanki zamrlih ali izseljenih živalij, ki se ob jednem s človeškimi sledovi nahajajo po jamah ali pečinah, ter po naplavinah in sipinah diluvijalnih vodá. Ravno todi nahajamo tudi najprimitivnejše človeško orožje iz kostij, rogov in nebrušenega kamenja. Iz teh kostenih ostankov spoznamo, kake živali so takrat človeku za hrano služile, katere je torej za svoj živež in za svojo obleko lovil. Nadalje lahko sklepamo iz diluvijalnih kostij, kako podnebje je moralo takrat po Evropi vladati in, kako je moralo rastlinstvo ustvarjeno biti, da je moglo tako različne in tako velikanske živali rediti.

Takih divjih živalij moralo je takrat veliko število biti, in človek je pred vsem potreboval orožja, da se jih je v sili ubranil. Ostankov takega orožja nahajamo obilno in zato smo o njem še precej dobro poučeni. Najpoprej so se ljudje v ta namen posluževali kostij samih: spodnja čeljust z močnim čekanom je uže od prirode same kot trdna bojna sekira ustvarjena. Pa tudi krajše in daljše cevnate kosti dale so se precej lahko zostriti za puščice ali za kopja. Za tem pa so se prvotni ljudje posluževali najbolj kremenjaka kot tvarine, iz katere so napravljali nože, pile, zobnice, sekire, osti za puščice in za kopja i. t. d. Mnogokrat so morali to tvarino iz oddaljenih mest k svojim naselbinam prinašati, ker ni bilo blizu pripravnega kamenja.

Že v diluvijalni dôbi lahko opazimo razloček med orožjem in orožjem. V najstarejši diluvijalni dôbi nahajamo samo surovo obtolčeno, topo (kot jezik zaokroženo) orožje in orodje, ki se je navadno brez držala ali topořišča rabilo. S početka je zadostoval človeku za primitivne potrebe vsak najbližnji

kamen, če tudi ni imel kake posebne oblike. Reke so nanašale ob povodnih prod in zaokroženo kamenje na ravnine, zato se je prvi človek najraje posluževal takih okroglih plošč. Kmalu pa je moral spoznati, da je šilast ali pa ostrokoten kamen mnogo izdatnejše in uspešnejše orodje, zato je začel ali take kose iskati ali pa okroglo kamenje drobiti. Mnogi kamen se da redovito cepiti in v zaželeno obliko spraviti. Tako si je človek svoje orodje vedno bolj spopolnjeval. Če je takrat tudi kje našel samoroden (gediegen) kos kovine, vendar ga je zavrgel zopet, ker še ni poznal njegove vrednosti, zlasti pa ker še ni imel potrebnega orodja, da bi mu bil s klanjem ali kovanjem potrebno obliko orožja dal, katere mu narava ni dala. Zraven kamenenega orodja nahajamo uže iz tiste dôbe tudi žrnve, v katerih so posušeni rastlinski živež tolkli in trli. Tudi ploskaste kamenčke za frače so uže izdelovali v najstarejši diluvijalni dôbi in taki kamenčki bili so takrat skoro najvažnejše orožje, dočim ga v mlajši diluvijalni dôbi le redko še nahajamo.

Kulturno stanje prvotnega človeka, ki je istodôbno z mamutom živel, bilo je najednostavnejše, najpriprostejše. On ni imel ni žita ni domače živine, ni tkane obleke ni prstenih posod, niti ni znal sam sebi hiše postavljati in bivališča zidati si. Prvotni ljudje so bili izključljivo le lovci in še le pozno jim je prišlo na pamet, da bi vendar le dobro bilo, ko bi si za vsak slučaj nekaj sobov ali poludivjih konj blizu svojih pečin čuvali. Njih orodje je bilo zelo priprosto in maloštevilno: nekoliko malo obdelanih kostij in obtolčenih kremenjakov, to je bilo vse, kar so posedovali. Da, nekatero njih kameneno orožje je pač tako, da lahko prav živo dvomimo, ali je je človeška roka tako obdelala, ali pa mu je uže priroda sama tako obliko dala!

V mlajši diluvijalni dôbi, katero nekateri učenjaki pod imenom srednjekamenena dôba posebej razločujejo, nahajamo pa uže kameneno orožje iz kremenjaka, ki je na obeh straneh kot lavorov list obdelano, potem osti puščic in kopij, ki imajo zadej tanjše držalo za nasajanje, ali na obeh straneh zareze in kljuke, ali pa žlebasto izdolben konec, da se je lahko na ročaj privezal. Tudi kamenena tvarina je uže različna. Za ostro orožje in posodje izbrali so si tako kamenje, ki se je dalo na ostrokotne dele krojiti, n. pr. kremenjak, kvarec, jaspis, ahat i. t. d., za sekire in mlate (Hammerbeile) pa so jemali tako kamenje, ki je posebno težko in se ne da lahko odkrhniti, n. pr. porfir, bazalt, diorit i. t. d. Vse sekire in vsi mlati imeli so uže svoja držala; frača je bila popolnoma izginila. Namesti nje srečujemo v tej dôbi orožje in priprave iz jelenje in soblje kosti, ki je uže z

nekim ukusom izdelano in deloma tudi okrašeno s pikami in črtami. Ko so Portugalci odkrili južno Afriko, našli so pri Hottentottih ravno takošno orožje in vendar se ti niso prav nič bali slona, nosoroga, ali pa še celo leva napasti.

Tudi ljudje srednjekamenene dôbe so živeli skoro le o lovu. Zato so morali tako pripravljeno orožje imeti, da so z njim lahko tudi take zveri pobijali, ki se ne boje človeka, ampak se mu v bran postavijo. Iz tega vidimo, da so takratni ljudje najbolj lovili in uživali: medvede, sobe ali dirježe, nosoroge, mlade slone, konje, vepre, kozoroge, volke, lisice in zajce. Od kuretnine uživali so: divja piščeta, divje race, bele gosi, jerebice in labode. Tudi ribe in mehkokožci so jim ugajali. Zidanih bivališč pa še niso imeli, nego stanovali so še vedno po pečinah, ki so jim dajale zavetje pred dežjem, slabim vremenom in zverino. Ako pečina ni bila zadosti varna, nanesli so nekoliko kamenja pred njo in napravili pri uhodu majhen suh zid, katerega so lahko vsak čas zopet razvalili.

Da so prvotni ljudje brez obleke okoli hodili, ali se pa k večemu s kožami ubitih živalij odevali, to je vsakemu uže znano. Vendar dobivamo med diluvijalnimi ostanki tudi uže kremenaste nožiče za trganje in paranje kože in usnja, in to nam dokazuje, da so si ljudje tudi takrat uže nekako obleko iz kož krojili. Na ravno tak sklep nas napotujejo mnoge kostene igle z ušesom, ki niso mogle za drugo služiti, nego za šivanje. Tudi nakras in lepotičje so uže tedanji ljudje ljubili. Prevrtali so namreč medvedje, levje, volčje in lisičje zobe in nataknili jih na niti in strune iz kože ter nosili jih kot nakras okoli vrata. Ravno tako so rabili razno barvano kamenje, polžje hišice in školjke mehkokožnikov za bucke (Knöpfe) in za nakras lasij in obleke. Da, še več: izrezljavali so si tudi iz jantara in antracita (neke vrste svetlega premoga) in iz kosti različne male nakrasnine, napravljali so si koralde iz ilovice in izdelovali koščene ploščice, na katere so rezali in brazgotali primitivne podobe solnca, zvezd, živalij i. t. d. Tudi so imeli diluvijalni ljudje navado tetovirati se in svoje telo z rudečo ilovico barvati. In še več, pripravljali so si celo razne posode iz ilovice, ali vse še brez lončarskega kolesa. Posebno velike golenice prirejali so si kot nekaka žezla in zapovedniške palice. Iz tega se sklepa, da so morali diluvijalni ljudje tudi uže nekako družinsko razvrščeni in socijalno urejeni biti, da so torej živeli pod svojimi posebnimi poglavarji.

Zdi se, da je zadnja glacijalna dôba uničila ne le ono borno kulturo, katero smo ravnokar opisali, nego da je večinoma tudi pokončala ono prvotno ljudstvo, ki se še ni znalo uspešno braniti proti mrazu in njegovim nezgodam. Več sto

let potem, ko se je začela severna polutka naše zemlje zopet ogrevati, najdemo po srednji Evropi popolnoma drugačno ljudstvo, ki se je od mamutovih in dirježevih sodobnikov bistveno razločevalo. To ljudstvo je imelo uže precej velik zaklad izobraženosti, ki ni vzrastel na temelji paleolitične kulture. In to ljudstvo bili so Arijci, z njimi se začenja novokamenena (neolitična) dôba.

II. Novokamenena dôba.

Še vedno prevladuje mnenje, da Evropa ni prava domovina Arijcev, pač pa da oni uže od svojega detinstva v njej prebivajo. Arijci so pač uže v svoji prvotni domovini poznali med ali baker, poznali so žita, znali so presti in tkati in živino pitomiti, ker je večina naših domačih živalij šele od drugod v Evropo pripeljana. Vendar pa so oni po Mali Aziji, južni in srednji Evropi svojo posebno kulturo razvili, o kateri se ne more reči, da je od drugodi prinesena. Arijci so povsodi, kamor so prišli, nadomestili paleolitično kulturo z neolitično, na mnogo viši stopinji izobraženosti stoječo kulturo, in diluvijalni ljudje se med Arijci niso mogli več obdržati.

Ta prevrat se pa ni kar najedenkrat, takorekoč: čez noč zvršil, nego trajal je gotovo več stoletij. Tako razumemo, zakaj prepad med diluvijalnimi prebivalci in med Arijci ni tako velik, da bi se ne dal premostiti. Prirodoznanci so konštatovali, da se v paleolitični dôbi nahajajo samo kratkoglave („brachicephala“) lobanje, v prehajalni dôbi opazimo uže „mesocephalske“ lobanje in kmalu za tem popolnoma izobražene „dolychocephalske“ lobanje s pravim obraznim kotom: dolychocephalae orthognathae. Večina lobanj izkopanih na Vačah je srednjeglavih. manjšina pa dolgoglavih. Iz tega se razvidi ne le, kako staro je pokopališče vaško, ampak tudi, da je bilo tamošnje prebivalstvo zelo pomešano in da je več časa skupno na jednem mestu živelo. Ravno to dokazuje tudi različen način pokopavanja in pa to, da so ostanki sežganih mrličev s kostmi pokopanih čisto izpremešani.

V tretjem tisočletji pred Kr. je pa neolitično ljudstvo uže po celi srednji Evropi nepremagljivo veljavo uživalo. Baviti se nam je torej najpoprej malo natančnejše z arijsko kulturo. Znano je, da s čimur se ljudstvo peča in kar pozna, za to ima največ izrazov v svojem jeziku. Kakor imajo arabski nomadi na tisoče besed v svojem gibčnem jeziku, ki se tičejo konjo- in velblodoreje, tako nahajamo tudi pri vseh Arijcih skupna poznamovanja za ona dela, koja so najrajši opravljali.

Taki skupni in vsem plemenom znani izrazi so za pojme: hiša, vrata, tesati, vrtati, rezati, strugati, strojiti, plesti, tkati, vezti, šivati. Skupni izrazi so tudi za lončarstvo, kolarstvo, brodarstvo; potem za pojme: pšenica, ječmen, konoplja, bob, grah; orati, sejati in žeti.

Jedinstvo po Evropi v neolitični dôbi stanujočega ljudstva dokazujejo tudi jednaka znamenja in ornamentalni nakras po vseh lončarskih predmetih, ki so se od časa stavb na kolih sem našli. Taka skupna znamenja so: navadni križ, kljukasti križ ali „svastika“, (iz posameznih krakov tega križa je postal grški „mäander“); jedna sama, ali pa več koncentričnih krožnic s piko v sredi (symbol za solnce), trokot (navadno črtkan = schraffiert), itd. Taka znamenja pač niso le slučajno postala, ali se v kateri muhasti glavi porodila, nego so symboli obožavanih prirodnih sil, torej verski simboli. Da ta znamenja niso služila samo za nakras, vidimo uže iz tega, ker se mnogokrat na takih mestih nahajajo, ki se navadno ne vidijo, n. pr. na dnu posod in vrčev. Taka znamenja ne nahajamo le pri prebivalcih mostišč, nego sploh po vseh onih deželah, kjer so Arijci prebivali.

Nobéna poteza prazgodovinske ornamentike ni po uzorcih narave ponarejena, nego vse so se porodile v prosti, stvarjajoči in slikajoči duši človekovi. Še pri špirali, ki je jedna najprostejših ornamentalnih potez naših dežel, in ki se je po najdbi bakra zelo priljubila in razširila, še celo tukaj ne smemo misliti na lepo zavite in razno barvane polževe hišice kot uzorec, ker je špirala čisto naravno tako postala, da se je bakrena žica večkrat okoli roke ovila, in zapestnica je bila kot lepa nakrasnina gotova.

Da so bili ljudje novokamenene dôbe zares Arijci, to nam dokazuje tudi anthropologija in potrjuje primerjalna filologija. Ogrodja in lobanje, ki so se našle v prazgodovinskih grobovih iz novokamenene dôbe, dokazujejo, da prebivalci te dôbe niso bili telesno nič slabše ali manj razviti kot mi, in da se na njih nič tacega ne nahaja, iz česar bi smeli na kako čisto tuje pleme sklepati. Tudi trditev, da je bila pradomovina Arijcev na pamirski visočini, nas ne more pri tem čisto nič motiti, ker novejša preiskavanja vedno bolj dokazujejo, da se Arijci niso mogli še le po novokameneni dôbi v Evropo doseliti, da, mnogi uže trdijo, da se sploh niso doselili, nego da so evropski avtochthonci (pradomovinci).

Ravno do takih sklepov je prišlo po drugi poti tudi jezikoslovje. Iz preiskav O. Schraderja (Sprachvergleichung und Urgeschichte) spoznamo, da so skupni Arijci poznali samo baker in zlato in nobene druge kovine. Naravno je, da so zlato še le mnogo pozneje spoznali kot baker, da ga pa tudi

niso povsodi poznali, kjer je bil baker poznan; in da so zlato le za nakrasnine obdelovali, nekoliko ker je bilo redkejše in se ga je manj nahajalo, nekoliko pa ker je bilo preveč raztezno, da bi se moglo iz njega orožje kovati. Nekateri sicer trdijo, da je grški χρυσός iz semitskih jezikov izposojena beseda, da je torej verojetno, da so Evropci stvar in ime od Feničanov dobili. Izvestno pa je, da se je zlato uže v najstarejših časih v Noriku, Panoniji in na otoku Tazu (Thasos) dobivalo. Zato skušajo drugi dokazati, da je toliko stvar kolikor ime za njo bila vsem Arijcem znana, in to tem bolj, ker so vse reke, ob katerih so Arijci stanovali, zlati prašek nosile. Slovani in Germani vsaj imajo za zlato skupno poznamovanje, namreč: zlato, litvansko zelts, gothsko gultha (= Gold), iransko zar, zarana. To slovansko-germansko poznamovanje ima prvotni, temeljni pomen svetlo, beščeče se, kakor indijsko hata ali harta in grško χρυτ-ιος, iz česar je postalo χρυσός (Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft, Band XVI. pg. 14—15).

Mnogo važnejši kot zlato je pa baker za novokameneno dôbo. Da, Arijci so naravnost po bakru (prvotno áyas, iz tega latinski aes) vse druge kovine s primernimi prilogi poznamljali. Tako so imenovali n. pr. zlato „bleščeči baker“, srebro „beli baker“, železo „modri baker“ itd. Slovani so baker s početka sploh le rudo imenovali. Ta beseda prihaja od sanskritskega lôha, pehlewskega rôd in je v zvezi z novoperzijskim rôi (aes), iranskim aroyr (med, Messing), latinskim raudus ali rodus (tudi rudus = ruda). Ker pomeni lôhá v sanskritu prav za prav „rudeč“ (od todi gothski raudus = rudeč), zato je baker prav za prav rudeča kovina in zato pomeni bagren v slovanskih jezikih toliko kot „purpern“ in bager „Purpur“.

Arijci so poznali baker mnogo poprej, nego so ga znali kovati in v bron topiti. Tudi Schrader se je o tem prepričal, ker je našel, da imajo Arijci pač skupno besedo za baker, ne pa tudi za njegovo zmes s kositrom, ki se pri raznih narodih različno imenuje.

Čeravno pa so Arijci uže v novokameneni dôbi baker dobro poznali, vendar ga še niso splošno rabili kot orožje in domače orodje. Vsi prazgodovinarji se ujemajo v tem, da ni nikdar bilo čiste novokamenene dôbe, ampak da je bila vedno s kovinsko pomešana. Vendar pa trdijo nekteri, da se je baker še le na zadnji razvojni stopinji novokamenene dôbe kot bistven „ingrediens“ prikazal. Baker tedaj ni najvažnejša prikazen novokamenene dôbe in ta kovina ni brez primesi nikoli in nikjer bistveno vplivala na razvoj človeške kulture. Baker se je toliko gledé oblike kolikor gledé porabe

zmerom tesno naslanjal na brušeno kamenje in ni tiste kulture, ki je bila utemeljena na kamenenem in koščenem orodji, niti za korak dalje povêl. O tem torej ni govora, da bi bil baker kameneno orožje izpodrinil, da, on ni mogel niti takih priprav iz kostij izpodriniti, za katere je bil popolnoma sposoben, in katere bi bil lahko popravil ali dovršil (kakor n. pr. razne igle). To se je posrečilo še le bronu.

Najpoprej nam bode torej govoriti v novokameneni dôbi o brušenem kamenji in njega porabi. Tvarina tega kamenja je po raznih zemljah različna. Prvotni človek ni bil nič druzega kot suženj fizične zemlje, na kateri je bival, ter se ni mogel njenim vplivom odtegniti. Iz česar so bila geološka tla sestavljena, iz tiste tvarine si je na njih živeče ljudstvo napravljalo svoje orožje. Zato je tvarina najzanesljivejša priča, da se je to orožje v neki določeni zemlji izdelovalo, ako se dokaže, da tam drugačne geološke tvarine ni. Množina izdelkov je le bolj relativne vrednosti in dokazuje le, da je bilo dotično ljudstvo ali bogatejše ali siromašnejše, bojevitejše ali miroljubnejše itd. Ako se torej dokaže, da so izdelki dveh različnih dežel iz razne tvarine napravljeni, tedaj je tudi dokazano, da je vsak pojedini v dotični deželi navstal. Po severni Evropi so skoraj vsi predmeti le iz flinta in njemu sorodnih kremenastih povrst (Abarten) izdelani. Zato pa tudi ne nahajamo med kamenitimi predmeti severne Evrope toliko različnosti, kakor pa med predmeti južne Evrope, z Ogrsko začenši.

Temu nasproti je vladalo do sedaj mnenje, da mnoga tvarina kamenitih predmetov ni v Evropi domača, nego da je bila od drugodi, iz Azije, prinesena in uvedena. Po tem mnenji bilo je posebno ljudstvo (nekateri mislijo na maloazijske Hethite), ki se je s trgovino kamenite tvarine pečalo in azijatsko kamenje po Podonavji in po skandinavskem polotoku raznašalo. Do sedaj se je mislilo, da se jadeit in nephrit, (dve najnavadnejši povrsti kvarca, iz katerega se je v novokameneni dôbi orožje izdelovalo) najbliže v Altaji nahajata, in da se je torej to novo arijsko ljudstvo iz srednje Azije v Evropo doselilo ter omenjeni tvarini seboj prineslo. Sedaj pa se je ta tvarina v neobdelanem stanu tudi po Evropi zasledila, čeravno ne v veliki množini. Tako se je n. pr. našel nephrit pri Ljubljani, Celji in Dolah v ziljski dolini; jadeit pa pri Korminu in Čedadu (Cividale). Jaspis, carneol in chalcedon, tudi zelo navadna tvarina kamenitih predmetov, se nahaja po raznih krajih gorenje Ogrske.

Čeravno je pa dandanašnji zelo težko le nekaj neobdelanih kosov tega kamenja po Evropi najti, vendar uže to dokazuje, da Arijci te tvarine niso seboj prinesli iz svoje

hypothetične pradomovine v Turkestanu na svojem še bolj hypothetičnem potovanji, nego da so jo na mestu najdbe obdelali.

Najnavadnejša tvarina kamenitega orodja je torej: jadeit, nephrit, chloromelanit, flint, jaspis, chalcedon in flintu sorodne povrste: serpentin, amphibol, steatit, kvarc, orthoklas in marmor. Tako kamenje so prebivalci novokamenene dôbe zelo čislali, ga povsodi marljivo iskali in si iz njega najrazličnejše orodje, ki je služilo i za telesno obrano i za napad na sovražnika, izdelovali. Tako orodje je zelo različno in z občudovanja vredno marljivostjo izdelano ter obrušeno. S početka še niso znali orodja vrtati, da bi se bilo moglo na ročaje in toporišča nasajati, pozneje so pa tudi to izumeli.

Neprevrtane, klinaste sekire se ob kratkem imenujejo balte, kamenite sekire (Steinbeile) s prevrtanim ušesom za toporišče imenujemo pa kratko mlate (Hämmer). Neprevrtano orodje je napravljeno iz mnogo trše tvarine (jadeit, nephrit, kremenjak), ki se zaradi svoje trdine ne da vrtati, ki je pa ravno zaradi svoje trpežnosti in odpornosti zelo čislana bila. Ker sta jadeit in nephrit jako žilava, zato so iz njih napravljali mnogo tanjše sekire kot pa iz serpentina. Tanjše orožje se je dalo lože rabiti in uspešnejše nad sovražnikom vihteti. Prevrtano kamenje je pa mnogo krhkejše, malo trpežno, zato ga niso upotrebljevali za orodje in rokodelske priprave, nego samo kot orožje proti sovražnikom. Zato pa tudi prevrtano kamenje navadno ni tako poškodovano, oškrbljeno, kot neprevrtano.

Z druge strani pa je opomniti, da je vsako ljudstvo mnogo skrbnejše in pomnjivejše izdelovalo orožje, kakor pa svoje rokodelske priprave; da je zmerom skušalo svojemu orožju lepšo, prijetnejšo obliko dati in je kolikor mogoče nakrasiti. Z veliko pomnjo in marljivostjo so brusili in gladili svoje orožje, dajali mu kolikor mogoče ukusno obliko, tako da se jim moramo še dandanašnji čuditi. Ta težnja je segala tako daleč, da so novokaménarji včasi tudi tako čudno, prisiljeno orožje izdelovali, ki ni moglo služiti za praktično porabo ampak le za bahanje.

Bolj koristno pa jim je bilo orodje in zato se tudi največkrat nahaja, zlasti pa jednostavna, ploskasta in klinasta sekira brez toporiščnih uhljev. Učenjaki so nazvali ta prototip „ploskasto sekiro“, Flachbeil.

Razen uže omenjenih balt in mlatov izdelovali so iz trdega kamenja še razne vrste dlet, kladiv, nožev, svedrov, pil, strugačev, klinov in klinastih zagvozd; potem osti za puščice in kopja, bodeže, rahlje za lan, šila, igle, glavnike, pre-

dilne vrtovke (Spinnwirtl), uteže za statve, gladeže, bruse, nakovala, žrnve z dotičnimi drgači (Reibsteine) in tolkače; naposled pa nakrasnine najraznovrstnejših oblik. Poleg teh jednostavnih orodij in strojev imeli so prebivalci novokamenene dôbe tudi uže sestavljene, našim kompliciranim strojem podobne priprave, n. pr. za vrtanje in piljenje kamenja, za predenje, motanje in tkanje in gotovo še za marsikatero drugo opravilo, na kar mi do sedaj še nismo prišli. Množina kamenitih predmetov iz te dôbe je po vsej Evropi, zlasti pa po otokih in obalah baltskega morja tolika, da se ji moramo kar čuditi, in da so uže mnogo muzejev do zadnjega kotička napolnili. In ravno zaradi te obilnosti prozvali so prazgodovinarji vso novokameneno dôbo tudi d ô b o o b r u š e n e g a k a m e n j a.

Kako vse drugačno se nam prikazuje življenje novokaménarjev, kakor pa življenje diluvijalnih ljudij! Podnebje evropsko je bilo takrat uže našemu podobno; sob se je bil preselil k severovzhodu. Namesti bornih ležišč bežnih lovcev ali nestalnih nomadov po temnih pečinah ali pa pod stršečimi stenami zagledamo s t a l n e n a s e l b i n e. O njih trajnosti pouči nas mnoštvo obrabljenega ali izgubljenega orodja, lončenih črepinj, kostij pojedinih živalij, pepela, oglja in še celo ometa kočnih sten. Kot zelo veljavno pričo stalnega bivanja zapustili so nam novokaménarji po severni Evropi takoimenovane „kjökkenmödings“, t. j. nasipom podobne kupe kuhinjskih odpadkov in školjk takih mehkokožcev, ki služijo človeku za hrano. Sè stalnostjo človeških bivališč pa začenja uže prazgodovina, torej tudi delo starinarjevo.

Med prebivalci novokaménarjev ne nahajamo več nobenega sledu o nomadstvu (arijskih „polunomadov“ sploh na svetu bilo ni!). Nomadi so najhujši nasprotniki gozdov. Požigajo jih brez usmiljenja samo zato, da bi več pašnikov dobili. V novokameneni dôbi pa je bilo premnogo gozdov, po katerih so bukve, lipe, breze, jeseni, jelše, vrbe, smreke, jelke, povodnji orehi itd. rastli. Po gozdih se je gonilo mnogo divjih zverij, zlasti turov („bos bison“ in „bos priscus“), barskih goved, jelenov, medvedov, volkov, veprov in mrjascev, katere so ljudje lovili in pobijali, in od katerih nahajamo še sedaj toliko kostij. Krotili so domače živali (goveda, ovce, koze, svinje, pse itd.), ki so deloma pod jedno streho z ljudmi stanovale, in za katere so morali seno in ostalo pičo preskrbevati, da so imele po zimi kaj jesti, ko ni bilo mogoče na planem pasti. Novekaménarji so sejali žito (pšenico, ječmen in proso), sočivje (grah, bob in lečo), najbolj pa so se živili od p o v o d n j e g a o r e š k a („trapa natans“), čegar močnato jedro je imelo tak okus, kot n. pr. naš kostanj. Uživali so pa tudi jabolka, lešnike, malnice, borovnice in črešnje (dreže in drenulje). Jedi

so si pripravljali na ognjiščih v prstenih loncih, ki imajo najrazličnejšo obliko in zelo bogato ornamentiko. Izmed koristnih rastlin so najbolj sejali lan in konopljo, iz katerih so si niti in platno napravljali. Tudi velika skrb za mrliče in njih posmrtno življenje, kakor se lahko iz vseh žgalnih grobov spozna, priča nam jasno, kako zelo so bili novokaménarji na svoj dom navezani. Le redko se je zgodilo, da so se kaj malega naprej pomaknili ali v rodovitnejšo dolino preselili: po večem so ostali rodovi zmerom na istem zemljišči.

Kakor naša, tako je bila tudi kultura novokamenene dôbe na poljedelstvo in živinorejo osnovana, samo da je naša kultura vsled poznavanja kovin mnogo bolj napredovala. Ljudje so živeli uže takrat skupno v bivališčih, ki so bila našim vasem zelo podobna, in sicer ne redko v veliki možini prav blizu drugo drugega. Zato si moramo misliti, da so imeli uže precej urejeno družinsko življenje, razvite običaje in ukoreninjene nazore o pravu. Tudi njih simbolični ornamenti na orodji in posodah (križ in solnčni krog) nas silijo k spoznanju, da so imeli precej obširne verske pojme ter so bržkone solnce in zvezde obožavali. Na lončenih posodah opažamo posebno keramiko, (repinast križ, krožnica, čveterokoti, pikice, zikzakasta črta), ki je po svoji tehniki popolnem jedinstvena in se da slediti po vsej Evropi od Dardanel pa do atlantskega oceana. Vsi tu opisani pripomočki življenja in prav taki kulturni odnošaji nahajali so se tudi v najstarejši naselbini trojanski!

Bivališča novokaménarjev so stala najbolj na okroglih goricah in holmih nad dolinami in ravninami, ki so bile takrat še večinoma močvirnate. Pri biranji selišča so zelo pazili na to, da je bilo mesto uže po naravi utrjeno in da se je dalo kolikor mogoče lahko pred sovražnikom braniti. Po jezerih in barjih zabili so nedaleč od obale kole v dno in napravili vrh njih mostišča, mostovine, na katerih so si potem postavili svoje koče. Tu so bili s premoženjem vred varni pred napadom sovražnikov in zverine, ker so na suho držeči most lahko nazaj potegnili, kadar so hoteli. Na sredi koče bila je luknja skozi mostišče, da so lahko iz jezera vodo zajemali in slučajno tudi ribe na trnek lovili, tako da so jih še žive v lonec metali in k ognju pristavljali. Da jim niso otroci v vodo popadali, imeli so jih vedno z vrvmi okoli života privezane. Uže Strabon pripoveduje, da je moral novo oženjeni par po tri kole v dno jezera zabiti, da se je pomnožena naselbina lahko razširila in si nove koče postavila. Koče so bile večinoma okrogle, z deskami, pa tudi sè slamo in praprotjo pokrite.

Prve sledove o stavbah na kolih so zapazili učenjaki po zimi l. 1854. do 55. na Švicarskem, ko je bila voda v

tamošnjih jezerih nenavadno nizka. Takrat so opazili blizu obale dve vsporedni vrsti nad dnom odgorelih kolov, med katerimi so našli ostanke orožja in mnogo sežganega žita. Skoro ravno ob istem času (l. 1854.) našli so pri zidanji borovniškega viadukta pri Mazijevi opekarni mlat iz serpentina, ki je moral uže takrat misel vzbuditi, da so tudi na ljubljanskem barji nekdaj mostišča bila. Učenjaki so se kmalu spomnili, da imajo južni Amerikanci ob reki Orinoku še sedaj taka stanovanja, da so tudi slavne Benetke na ta način postale in da so Španjolci zato krstili zemljo „Venezuela“ (t. j. male Benetke), ker so tam našli stavbe na kolih. Sledove mostišč nahajamo tudi pri pomorjanskih Slovanih, kakor piše Helmold, Chronicon Sclavorum I, 2: „Civitas Rethre undique lacu profundo inclusa. Pons ligneus transitum prebet.“

Od l. 1855. naprej so se začela po vsej Evropi jezera marljivo preiskavati, in skoro povsodi so se našli sledovi o takih stavbah, zlasti pa v gorenjeavstrijskih jezerih: Atter-, Traun- in Mondsee. Na Slovenskem so se najpoprej opazile v hodiščanskem jezeru (Keuschacher See) na Koroškem, kjer se pa niso še dosti preiskavale. Bolj imenitna so mostišča na ljubljanskem barji (najdena l. 1875.) ob Ižici in Mašenici (severovzhodno od Studenca) ter pri Babni gorici in Grmezu. Lončene posode ljubljanskih mostišč imajo ravno tisto obliko, kot one iz gorenjeavstrijskih jezer, samo da so malo dovršenejše in bogateje okrašene. Poleg kamenenih predmetov našlo se je v ljubljanskih mostiščih čudo veliko najraznovrstnejših predmetov iz kostij in rogov.

Pri polaganji cevij za ljubljanski vodovod se je pokazalo, da so bila mostišča tudi pod ljubljanskim Gradom, po Starem trgu in Florijanskih ulicah. Starejši zemljevidi cerkniškega jezera imajo v njegovem južnem kotu dve vrsti kolov zaznamovanih pod imenom „Stari most“. Gotovo to ni nič druzega kot prehistorično mostišče. V Irski se sledijo ostanki stavb na kolih še pozno noter v srednji vek.

Mostiščem nekaj podobni so takoimenovani terramare. Kjer namreč ni bilo naravnih jezer, tam so izkopali v mehki zemlji umetne, zelo široke in precej globoke jarke okoli okroglega prostora, ki je bil odmenjen za bivališče. Te jarke je potem dežnica in snežnica napolnila, ali pa so v nje napeljali kak bližnji studenec in potočič; tako je ostal prostor v sredini kot suh otok, na katerem so našli prebivalci svoje varno zavetišče.

Prebivalci mostišč se v kulturi niso nič razločevali od drugih novokaménarjev: imeli so jednako orožje, izdelovali jednake posode in hranili se s tistimi pridelki in plodovi, kakor stanovalci od natore utrjenih goric. Te poslednje

naselbine imenuje naš narod gradišča, katerih je po naših zemljah vse polno. Navadno je njih zunanja oblika okrogla, ali po naravni podobi hriba umerjena. Vselej pa se razločujeta dva oddeljena prostora: zunanji, niže ležeči je bil za živino, notranji, više ležeči pa za ljudi odmenjen. Iz teh gradišč postale so ob času gibanja narodov in prodiranja rimskega gospodstva od Adrije proti Donavi neukrotne trdnjavice, katere spomina Appian, Bellum illyricum cap. 18. Zlasti na meji proti Italiji, v zemlji Japodov (Strabo IV. 6) je bilo mnogo takih gradišč, katera so Rimljani večinoma razdrli, ali ja pa v svoje kastele spremenili: „Norica . . . castella in tumulis et Japydis arva Timavi“ poje Vergilij, Georgikon III. 475. Na marsikaterem gradišči so sezidali v srednjem veku nemški plemiči svoje trdne gradove, ki so pa sedaj tudi uže razvaline.

Kranjska gradišča so dosedaj še veliko premalo preiskana. Bolje poznana so primorska gradišča, n. pr. bernsko in picuško v Istri (Verno e Pizzughi), kateri so opisali Marchesetti (Bollettino della Società Adriatica di scienze naturali 1883, t. III.), Orsi (Scoperte archeologiche nell' Istria 1885) in Amoroso (Atti e memorie della Società istriana 1885, t. VI.) ter uže poprej angleški konzul Burton („Note so-pra i Castellieri o rovine preistoriche dell' Istria“, Capodistria 1877). Nekaj malega je tudi znano o repenskem taboru (kjer se je našlo bronasto kopje) in o štanjelskem na Krasu (Marchesetti, o. c.). Natančnejše je opisano dobrdobsko gradišče (Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung von Kunst- und historischen Denkmalen 1885, pg. 116) in šenpavelsko nad Kamnjami (ibidem 1886, pg. LXXXI). Nekatera notranjska gradišča (pri Šembijah, na Sv. Ahaci in pri Zemonu) je tudi kustos Müllner ob kratkem opisal (Mittheilungen 1880, pg. XXI), vsa druga pa čakajo še svojega obreditelja in opisalca.

Gradišča in mostišča spadajo torej v isto dôbo, le da so prva mnogo, mnogo dalje časa obstajala. Ravno tisto, kar se je našlo v takih naselbinah novokamenene dôbe, našel je tudi sloveči Schliemann v najspodnji plasti trojanskih razvalin, in to dokazuje, da sta tedanja maloazijska in evropska kultura v najtesnejši zvezi. Pa ne samo to soglasje, nego tudi predmeti iz školjk, ki živijo v sredozemskem, rudečem in indijskem (arabskem) morji, dokazujejo, da je morala uže jako zgodaj zveza obstojati med Evropo in deželami na vzhodu sredozemskega morja. Razven tega se pa tudi oblika marsikaterih lončenih posod iz Evrope in na njih navadnih slik (skoro same geometrične slike, kakor n. pr. črtkani tro- in četverokoti, ki so kakor zikzakast trak ali pa kakor verižica

zvezani) vjema z maloazijskimi, odkoder je baje tudi naša domača živina in naše žito v Evropo prišlo. Tako se vendar le uresničuje star pregovor „ex oriente lux!“ in zato tudi lahko razumemo, zakaj je bilo med Evropejci vedno toliko spominov na sprednjo Azijo in še zlasti na „bogato deželo Indijo“. Kakor bodemo videli, ohranila se je tudi še pozneje živahna trgovinska zveza med Evropo in Malo Azijo.

Mogoče je, da bode treba med kameneno in kovinsko dôbo še lončeno dôbo uvrstiti, ker so se po nekaterih švicarskih jezerih poleg orodja iz kamena in kosti našle jedino le skledice in kuhalnice iz ilovice, nikakor pa ne tudi ostanki kovinskih predmetov. Saj je znano, da nobena druga tvarina ni tako sprejemna za vtiske človeške roke, kakor ravno ilovica. V nobeni drugi tvarini se ne more človeška spretnost in čut človeški za umetnost tako lahko pokazati, nikjer drugodi se ne da narodova individualnost tako lepo vtisniti, kakor ravno na ilovici. Zato pa tudi nobeno drugo človeško delovanje ni tako prešineno narodovega duha, kakor ravno lončarstvo. Zraven tega pa ni noben drug umetniški proizvod tako sposoben, trajno, nepremenjeno, v zadostnem številu in različni mnogoterosti do poznih zarodov ohraniti se, kakor ravno lončeno posodje, čeravno je na videz zelo krhko in lahko uničljivo. Iz tega vzroka pa tudi nam ne more nobena druga stvar tako obširnih in zanesljivih vestij ob onih temnih časih podati, kakor ravno na videz tako neznatne lončene črepinje.

Veče lončeno posodje švicarskih in avstrijskih mostišč je napravljeno iz debele, s peskom pomešane in slabo žgane ilovice, ima večinoma grapavo površino, redko kedaj pa roče. Nasproti pa imajo večkrat malim buckom podobne bradavice („mammillae“), ki so ali vodoravno ali pa navpično (navadno po dvakrat) prevrtane, da so skozi nje vrvice potegnili in posode prenašali ali pa na stene obešali. — Nasprotno pa so manjše posode iz finejše ilovice, med katero se le redko kaj peska najde, mnogo trdnejše žgane in zato tudi temnejše barve. Površina je gladka, sedaj navadno temnosiva, nekdaj pa je bila gotovo popolnoma črna, ali tako uglajena, da se je bolj ali manj svetila. Te posode imajo čudno, zelo karakteristično ornamentiko, ki je v obče sestavljena iz globokejših ali plitkejših, v še ne strjeno ilnato tvarino udolbenih brazd, katere so bile nekdaj z neko belo tvarino napolnjene in zadelane, kakor se to na mnogih posodah še sedaj vidi. Tako so nastale precej lepe, mnogokrat zelo bogate geometrične okrasnine, ker so se bele črte na črnem dnu prav natanko razločevale in dober vtis delale. Zraven tega nahajajo se pogostoma volčjemu zobu podobni, črtkani trokoti, ki so kot trak okoli

cele posode nanizani. Ta znamenja so imela nekdaj gotovo simboličen pomen.

Na posodah iz ljubljanskih mostišč so omenjene brazde ože in plitkejše, kar znači, da so bile okrasnine teh posod siromašnejše. Poleg trokota in trokotastega traka opažamo na ljubljanskih posodah še rombus in krožnico, v katerih so mnogokrat križi začrtani. Tudi zikzak-ornament je zelo priljubljen in sicer obstoji ali iz jednostavne zikzakaste črte. ali pa še bolj pogostoma iz veznin čipkam podobnih in drugih z iglo izdelanih okrasnin. Mnogo posod nima druzega ornamenta kot pravokotne ali pa poševne križe.

III. Kovinska dôba.

Novokaménarji so počasi spoznali tudi kovine in njih prikladnost za izdelovanje orožja in sicer sami po sebi, ne da bi se bilo med njimi novo, kovine poznavajoče ljudstvo naselilo. S tem novim kulturnim elementom so se seznanili bolj mirnim potem, zlasti po trgovini, kakor pa v vojni sè sosednjimi narodi. Ko se je prebivalstvo vsled naraščajočega blagostanja zmerom bolj namnožilo, potrebovalo je vedno več orožja, tako da ni bilo povsodi zadosti kremenjaka in njegovih pavrst, da bi se iz njega potrebno orožje narejalo. Začeli so torej tudi druge vrste kamenja preiskovati in poskušati in bržkone ga ni kamena, ki bi ne bil za kakoršnokoli orodje ali silno potrebo porabljen. Pri preiskavanji kamenite tvarine naleteli so gotovo večkrat tudi na čist samoroden baker in izvestno so morali kmalu opaziti, da se dá tudi ta tvarina s kladivom obdelati in povoljno v različno obliko premeniti. Samorodni baker ni imel torej iz početka nič več vrednosti kakor druga kamenena tvarina, in zato so ga novokaménarji tudi ravno tako obdelovali. Prvotni prebivalci Severne Amerike, kjer se samorodni baker v največi množini nahaja, niso nikoli čez kovanje bakra napredovali: livanje kovin ostalo je njim popolnoma neznano.

Da je moral baker uže ob času obrušenega kamenenega orodja znan biti, spozna se najbolj iz tega, da imamo mnogo takega kamenenega orodja, ki se nikakor ne da brez kovinskih priprav obdelati. To se vidi zlasti pri prevrtanih kamenenih mlatih, ki so z veliko pomnjo in točnostjo izdelani. Tudi opažamo na nekaterem orodji iz kremenjaka, n. pr. pri kamenenih bodežih, kopjevskih ostéh, krivačih (Krummesser), mlatih i. t. d. tako dovršene oblike, da se niso mogle samo iz kamenskega svojstva razviti, nego so morale še le iz kovinskih oblik postati.

Da kamenena dôba ni najedenkrat prenehala, nego da se je uže v nje zadnjem oddelku poznavanje kovin razširilo, to nam najbolje dokazujejo preiskavanja jezer, v katerih so bila postavljena mostišča. Tako so našli v jezeru Mondsee med 3000 kamenenih predmetov tudi 30 bakrenih. Takisto so našli v Attersee bronaste igle, podobne onim iz Peschiere ob gardskem jezeru, in prav tako tudi v mostiščih ljubljanskega barja. Tu najdeni bronasti predmeti kažejo uže zelo napredno kovinsko tehniko, bakreni pa so še zelo primitivno in neokretno uliti: (Deschmann, Führer durch das krainische Landesmuseum „Rudolfinum“, pg. 29).

Ko je zmanjkalo samorodnega bakra, tedaj so začeli ljudje rudo iskati, iz katere so potem baker topili. Da se da baker tudi topiti, to so morali novokaménarji vsaj takrat opaziti — če uže niso drugače na to prišli — ko so bakreni nakras ob jednem z mrliči sežigali in, ko se je vsled velike vročine baker raztopil, na zemlji v kaki slučajni luknjici skupaj stekel, ohladil, utrdil in obdržal luknjičasto obliko. Ta prikazen je morala ljudi na livanje bakra dovesti. Tudi pri lončarstvu in pri požarih morali so opaziti raztopljivost kovin. Med ostanki mostišč nahajamo različno kamenje, ki ima na sebi jasne sledove, da so bili nekdaj v veliki vročini. Jednako je mogoče, da so tudi bakreni kršci (Kupferkiese), katere so novokaménarji izvestno z drugim kamenjem nabirali, pri kaki priložnosti v ogenj prišli in se topiti začeli, tako da je potem iz njih čist baker prišel na dan. Ko so ljudje jedenkrat to opazili, poskušali so potem gotovo še večkrat sami bakrene kršce topiti in so nazadnje odkrili skrivnost topljenja, ki je ležala v rudi zakrita. In to je bila gotovo velika iznajdba, ki se ni zvršila kar tako brez vsega pripravljanja.

Evropski prebivalci so morali uže prav zgodaj raztopljivost bakra spoznati, ker nahajamo med starinskimi predmeti novokamenene dôbe samo ulito bakreno orodje in posodje. Zdi se, da novokaménarji sploh bakra niso nikoli kovali, ampak da so k večemu na ulitih posodah kaj s kladivom popravljali, ali jim kako znamenje vtisnili. Tudi ni mogoče, da bi bilo ulivanje bakra od drugodi uvedeno, nego izumili so je evropski prebivalci novokamenene dôbe sami, ker vemo, da so vse prikazni z bistrim očesom opazovali, da so bili zelo okretni, izkušeni in podjetni. Če so se pa od drugodi v Evropo priselili, tedaj bi bilo pa tudi mogoče, da so poznavanje bakra iz svoje pradomovine seboj prinesli in potem ulivanje te kovine tudi po naših alpinskih dolinah razširili in udomačili.

Opomniti je, da se po gradiščih in sploh suhozemskih naselbinah nahaja manj bakrenega orodja kot po mostiščih

ni, da ga je mnogo teže po dôbah razvrstiti. Prebivalci mostišč so namreč primeroma zgodaj opustili svojo navado nad vodo prebivati in so se rajše na suhi zemlji naselili. Vse naselbine na mostiščih je požar uničil. bodisi da je ogenj slučajno nastal, bodisi da so neprijatelji taka selišča zažgali. Nasproti kratki trajnosti mostiških selišč opomnili smo uže, da so bile naselbine po gradiščih bolj stalne in da so še v poznejših dôbah na ravno tistem mestu obstojale, da, mnoge izmed njih (če ne večina) obstoje še dandanašnji na svojem prvotnem mestu. Zato pa so po suhozemnih naselbinah predmeti iz najrazličnejših dôb med seboj pometani in pomešani. Vendar pa se tudi po suhozemnih seliščih lahko zasledi več bakrenih predmetov, ki so brezdvomno iz novokamenene dôbe. Do sedaj se jih je največ našlo po Češkem, Moravskem in Ogrskem, n. pr. v Zámki pri Pragi, v okolici olomuški, zlasti pa na žarovitskem pokopališči najnovejše kamenene dôbe, pri Lučki v ungvarskem komitatu, kjer se je našla množina bakrenega orodja v najrazličnejših in jako razvitih oblikah.

Glede obilnosti bakra novokaménarji pač niso mogli v zadregi biti, ker je te kovine skoro povsodi zadosti. Navadno se misli, da so jo začeli najpoprej na otoku Cipru kopati, ki bi bil po njej celo svoje ime dobil (κουπρον = baker). Zelo bogati so bakreni rudniki na Uralu, in zato nahajamo po zahodni Sibiriji in vshodni Rusiji posebno cvetočo obrtnost bakrenega orodja. Tamkaj, pa tudi še po srednji Rusiji nastopila je po kameneni dôbi hitro dôba bakra in zlata, ne pa brona ali železa. Kolikor bakreni, toliko zlati predmeti vjemajo se glede oblike in ornamentike popolnoma s kamenitimi.

Alpinski prebivalci so dobivali baker iz svojih gorá, po katerih so ga marljivo iskali, potem ko so njegovo sposobnost za orodje spoznali. Rudnike so izkopali s kamenenim in lesenim orodjem in tudi pri drobljenji in topljenji rude se niso posluževali drugih sredstev. Z velikimi kamenenimi tolkači (Schlegel), kakoršni so se našli v okolici Hallstadta in ob Lac Superior v Severni Ameriki, razdrobili so bakreno rudo na manjše kose in jo potem z rokami prebrali, ali pa še celo na vodi oprali, da je lože „gluhe“ kosce odnesla. Taki rudniki s talilnicami so bili na Mitterberg-planini pri Bischofshofnu na Solnograškem in potem na planini Kelchalpe pri Kitzbüchlu na Tirolskem. Dokazano je, da se je tudi pri Grobniku (Gröbning) v aniški dolini in še drugodi po Štajerskem v prazgodovinski dôbi baker kopal. Kakor blizu vseh mostišč, tako so se našle tudi blizu teh rudnikov v veliki množini kosti od bos brachyceros in sus scropha, nikakor pa ne od divjih zverin, ker rudarji niso imeli časa na lov hoditi, nego so pasli domačo živino blizu svojih koč.

Tudi posode, ki so se pri omenjenih rudnikih našle, vjemajo se po obliki popolnoma s posodo mostišč.

Nekdanji novokaménarji torej niso dobivali potrebnega bakra iz Etrurije, ali pa še iz bolj oddaljenih krajev trgovinskim potem, tudi ga ni doneslo še le posebno, doseljeno ljudstvo; nego so ga sami po svojih gorah zasledovali in vkljub svojim omejenim sredstvom dobivali so ga v obilni meri in ga tako dobro topili, da se jim moramo kar čuditi. Zato pa ne smemo kulturnega razvitka alpinskih prebivalcev v prazgodovinski dôbi prenizko ceniti; omika novokaménarjev ni bila tako majhna, kakor se navadno misli. Na marsikaterih krajih ni bilo mogoče zadosti balt in mlatov napraviti, ker ni bilo pripravne tvarine, tako da se je moralo kameneno orožje od drugodi prinašati. Nasprotno pa je bilo po naših gorah toliko bakra, da ni zadostoval le potrebam planinskih prebivalcev, nego da so iz njega izdelane predmete lahko tudi prebivalcem mostišč prodajali.

Ljudje so bili uže takrat, ko se je še splošno kameneno orodje rabilo, uže toliko napredovali, da so težavnejše predmete (n. pr. sekire z ušesi za toporišča) izdelovali. V to vrsto spadajo tudi na obe strani ostre sekire (Doppelbeile), sekire in mlati ob jednem (Hammerbeile) in ploskaste sekire (Flachbeile). Nekatere oblike se niso nič več spreminjale, ostale so stereotipne skoz veke in veke (n. pr. noži, bodeži, navadne sekire, plugi i. t. d.), in tako je tudi bakrena sekira vzela nespremenjeno obliko kamenene ter obdržala svojo prvotno klinasto obliko stoletja in stoletja. Drugače pa je s prevrtanimi sekirami, katere so uže zavoljo težavnega vrtanja hitro od začetka z večo pomnjivostjo izdelovali, zlasti pa še zato, ker je imela kot orožje služiti. Zato se je njena oblika vedno spreminjala, četudi so se v obče poglaviti tipi ohranili. Po tem vzgledu začeli so tudi druga komplicirana orodja izdelovati in ja vedno bolj razvijati ter popolnjevati.

Vse bakreno orodje novokamenene dôbe je u l i t o in ima še jasne sledove pri livanji strjene kožice, nikakor pa o patini ali cizelaciji. Ravno to dokazuje tudi bakrena žlindra, ki se je našla v nasebinah, in pa mnogo talilnih grncev (Schmelztigl), žlic in skledic. Te niso bile namenjene za topljenje velikih kosov in za ulivanje večih predmetov, ker ne držijo več tvarine kot za jedno sekiro, ali pa za 2—3 manjše predmete. Po naselbinah se nikoli ne nahajajo bakrene kepe brez oblike, pripravljene za ulivanje predmetov. Če se pa ulita oblika ni popolnoma posrečila, tedaj so jo rokodelci pač tudi s kladivom popravljali, ker se pogostoma opažajo sledovi kladivnih udarcev, ki sicer niso uničili vunanje kožice, pač pa jo na široko razvlekli. Zlasti se zdi, da je bila ostrina

bakrenih sekir s pomočjo kladiva napravljena, ne pa na brusniku brušena, to pa zato, ker je klepana ostrina trajnejša, nego nabrušena. Tudi se nabrušena ostrina lože pokvari in zarujavi, kakor pa s kožico prevlečena klepana ostrina.

Ne samo navadne sekire, nego tudi komplicirane dvosekire in mlat-sekire nimajo nikake cizelacije, iz česar se mora sklepati, da je bila takrat kovinska tehnika še malo razvita. Ravno to pa zopet dokazuje, da so bakreni predmeti starejši kot bronasti. Tudi nikake druge ornamentike ne zapazimo na bakrenih predmetih, ki so se našli v gorenjeavstrijskih in kranjskih mostiščih. Temu nasproti našli so se v dolenji plasti trojanskega mesta uže precej lepo okrašeni bakreni predmeti, in tudi bronasto orodje iz švicarskih jezer je uže mnogovrstno nakrašeno. Tako ornamentiko na bronaste predmete napraviti je precej težavno, ker se jo mora ali s posodo vred uliti — in tedaj mora uže v kalupu vtisnjena biti —, ali pa se jo mora po dokončanem litji z bronastimi belegi (Punze) vtleči, ali pa s trdimi iglami vrezati. Prvi način zahteva veliko spretnost v kalupovanji, pa tudi veliko skušenost in spretnost pri livanji. Za ornamentacijo po litji pa je treba dovršenega orodja, ki sme biti le iz brona, kateri se uže s kovanjem lahko zelo utrdi, ali pa iz jekla. Kaj tacega pa še niso zmogli ljudje, ki so imeli večinoma le kameneno ali kosteno orodje, in to tem manj, ker še niso znali bakra tršega narediti, kakor ga je priroda dala. Zato je moralo vse njih bakreno orodje in njih bakreni nakras brez ornamentike ostati.

Tako pomanjkanje cizelacije in ornamentacije si moremo le tako tolmačiti, da je bila metalurgija onda še na zelo nizki stopinji („μεταλλον, metallum“ ni iz početka nič druzega pomenjalo kot naš „rudnik“). Iz tega pa zopet sledi, da predmeti iz čistega bakra niso mogli še le v broneni dôbi nastati; kajti v tej mlajši dôbi imeli so ljudje uže ne le vso kovinsko tehniko v svoji oblasti, nego tudi cel zaklad ornamentalnih vzorcev. Imeli so pa tudi uže različno in izvrstno orodje, s katerim bi se bilo dalo krašenje bakrenih predmetov prav lahko izvesti. Še le v prehodni dôbi od bakrenih do bronastih predmetov začeli so nekatere bakrene stvari krasiti in ornamentovati, ali to so le redke izjeme prej navedenih činov.

Razven nedostajanja ukrasnin na bakrenih predmetih, in razven znane okolnosti, da se ti predmeti s kamenenimi predmeti pomešani nahajajo, dokazuje njih visoko starost še zlasti velika podobnost v obliki bakrenih in kamenenih predmetov. Bakrene sekire imajo ravno isto podobo, kot obrušene kamenene sekire in nimajo, kakor tudi te ne, nobene priprave za natikanje na toporišče, t. j. nimajo ne ušes ne toporiščnih

uhljev (Schaftlappen). Pa tudi pri drugačnih predmetih se da oblična sorodnost bakrenih predmetov s kamenenimi dokazati, seveda pa samo pri takih predmetih, ki se lahko iz obojne tvarine izdelujejo. Ko so pa ljudje še druge lastnosti bakra (njegovo vlačnost in žilavost) spoznali, začeli so tudi čisto nove oblike iz njega napravljati, ki se iz kamenja niso mogle delati, n. pr. tanko kovane pločevine (Bleche) in žice, špiralaste zapestnice in kolute (Scheiben), potem zavojkaste cevi in koralde. Temu nasproti pa se ne more tajiti bližnja sorodnost med bakrenimi bodeži in med mnogovrstnimi ostmi puščic ali kopij iz kremenjaka, čeravno so bakrene zaradi vlačnosti tvarine popolnejše izdelane. Gotovo je tudi, da so bakrene sekire tanjše, ker žilavost bakra dopušča kaj tacega. Vrhu tega pa se je še prihranilo tvarine, orožje je postalo lože, rabljivejše in torej tudi raba njegova uspešnejša.

Baker so topili v posebnih grncih (talilnih piskrih), ki so bili iz ilovice in konjskega ali kravjega govna narejeni; (ravno iz teh tvarin napravljajo se še zdaj kalupi za talitev). Grnci imajo ali podobo podolgasto-okrogle skledice brez ročaja ali držala, ali pa obliko žlice s prav debelim držalom. Takih grncev in žlic našlo se je mnogo po novokamenskih naselbinah, posebno tudi na Kranjskem. Ljubljanski muzej ima tri talilne žlice iz barjanskih mostišč in mnogo slabo pečenih grncev. Med temi je posebno čudna šestorica onih grncev, ki so tako plitki, da so služili le za jednostransko livanje plostnastih sekir, a drugo stran so morali potem s kladivom ponarediti, kar se skoraj neverjetno glasi. Štirje drugi, tudi slabo žgani grnci so služili za ulivanje bakrenih sekir z ušesom in ostrino, ki je držala v jednaki smeri, kakor pri naših repinih. (Mittheilungen der Wiener anthropologischen Gesellschaft VIII, pg. 69.)

Na grncih in talilnih žlicah se še pozna bakrena žlindra. Druge posebne oblike grncev do sedaj še niso znane. Zdi se, da so bili ti grnci le na solnci posušeni, torej zelo krhki in drobljivi (mrvljivi), tako da se jih je le malo ohranilo do današnjih dnij. Vendar pa tudi ti pričajo zadosti jasno, da se je baker ob času kamenene dôbe in stavb na kolih po naših alpinskih zemljah v samostalni obrtniji izdeloval. Ravno to dokazuje tudi bakrena žlindra, ki se je pri livanji iz neprevidnosti in nepomnje razlila, kakor tudi oni kosi orodja, ki se pri litji niso posrečili ter so se morali torej zavreči. Ob ravno tistem času obdeloval se je baker samostalno tudi ob Bosporu, kakor nam dokazujejo najdbe v obeh dolnjih plasteh Troje. Grnci in talilne žlice so se vsled večkratne rabe sè žlindro napolnile in popokale, tako da so navadno povsem razpadle. Ako so napravili kalup s pomočjo voščenega vzorca,

razpadla sta kalup in vzorec hitro pri prvi porabi. Zato se je večina grncev le v podobi ilnatih kep brez kake oblike ohranila in zato jih je zelo težko spoznati.

Da se je baker pred bronom obdeloval, to nam uže zdrava pamet naznanja, ki nas uči, da je jednostavna stvar prvotnejša od sestavljene. Baker se nahaja na mnogih krajih zemeljske površine samoroden (gediegen), kositar pa nikjer, zatorej ljudje niso mogli brona hitro od začetka pripravljati. Tudi se kositar redko nahaja po tistih gorah, po kojih se baker dobiva. Vendar se bron tudi uže v novokamenenih naselbinah poleg bakra v svoji primitivni obliki nahaja. Ako primešaš kositra bakru, ne spremeniš mu le njegove barve, nego daš mu tudi mnogo višo stopinjo trdosti in prožnosti. Pri ulivanji teče ti potem mnogo glajše, vendar pa s tem nič ne zgubi svoje žilavosti in sposobnosti za kovanje. Zato je bron mnogo sposobnejši za napravljanje orožja, orodja in nakrasnin, ki postanejo mnogo svitlejše, vitkejše in trajnejše. Ker ljudje niso mogli dolgo brez brona ostati, zato je verjetno, da je bakrena dôba le malo časa trajala. Poznanje in izdelovanje brona se je iz južne Evrope uže zgodaj v naše zemlje zaneslo in, ker leži naše cesarstvo tako blizu onim deželam, v katerih se je uže zgodaj bron rabil, zato so ga tudi naši predniki hitro od njih prejeli. To je gotovo vzrok, da po avstrijskih kronovinah ne nahajamo posebno mnogo predmetov iz čistega bakra.

Iz tega pa ne smemo sklepati, da obdelovanje bakra ni bilo zelo razširjeno. To ne, razširjeno je bilo povsodi, koder so tudi kameneno in bronasto orodje napravljali. „Bakrena dôba“ namreč ni čista dôba: nikoli se ni samo iz bakra orodje, orožje in lepotičje napravljalo, nego ob istem času so se ljudje posluževali za te predmete s početka kamenene, pozneje pa bronaste tvarine. Izvestno je, da od začetka ljudje niso imeli ravno preveč bakra na razpolaganje, nego da so si ga še le počasi v večji množini pridobili. Tudi iz tega vzroka so bili tedaj bakreni predmeti mnogo redkejši, kakor kameneni ali pozneje bronasti. Ker so bili redkejši, bili so tudi mnogo dražji, in ljudje so jih bolj pomnjivo čuvali in hranili, kakor pa lahko nadomestljive kamenene stvari, ali pa kakor tako navadne bronaste predmete. Bakrenih predmetov se le malo poizgubi, in samo to, kar se je slučajno izgubilo ali pa kako drugače se odtegnilo človeški porabi, samo to nahajamo sedaj v zemlji in samo s tem polnimo muzeje. Če se je pa bakreno orodje poškodovalo in nerabljivo postalo, tedaj ga ni nikdo zavrgel, kakor se je to s kamenenim orodjem godilo, nego vsakdo je je shranil, ker so tudi mali kosi bakra še zmerom obdržali svojo vrednost in, ker so se lahko dali pretopiti ali

z drugimi kosci skupaj stopiti in v drug predmet predelati. In ko se je pozneje razširilo znanje, kako se bron iz bakra in kositra napravlja, tedaj so gotovo poiskali vse mogoče kosce bakra, katere so mogli dobiti, in jih pretopili v nove predmete mnogo veče trajnosti. Tako izvestno ni ostal najmanjši kosec bakra, za kateri se je znalo in katerega se je moglo dobiti, ohranjen v svoji prvotni obliki, ker so se po malem še celo rabljivi bakreni predmeti v bronaste prelili. Temu nasproti so pa ljudje prav radi popustili kameneno orodje, kakor hitro so se mogli zadostno z bronastim preskrbeti. Kamenene predmete so le malokje popolnoma uničevali, bakrene so pa čisto navadno v bronaste prelivali.

Primeroma majhno število ohranjenih bakrenih predmetov pa nas ne sme motiti v trditvi, da so narodi srednje Evrope še pred koncem novokamenene dôbe baker spoznali in iz čistega bakra izdelane predmete rabili. Zdi se, da je ob tem času od Bospora in od grških otokov pa do baltskega morja in atlanskega oceana, po alpinskih dolinah kakor na jutskem, pirenejskem in apeninskem polotoku, povsodi bivalo skoro isto kulturno stanje, ki je označeno ne samo s porabo neprimešanega bakra, nego tudi sè sličnostjo iz njega izdelanih predmetov. S tem se popolnoma vjema tudi sorodnost lončenih posod, ki so bile v porabi pri vseh narodih poprej omenjenih dežel.

Kakor je med kamenenim orodjem ploskasta sekira najmnogoštevilnejša, tako se tudi med bakrenimi predmeti največkrat nahaja jednaka sekira brez ušesa in brez toporiščnih uhljev. Bakrena je dva- do trikrat daljša kot širša in se nahaja v najrazličnejših oblikah celo kot dletvo ali ozko dleto, na drugi strani pa kot predpodoba sekire s toporiščnimi uhlji. Vendar se dasta tudi pri bakrenem orodji dva temeljna tipa razločevati: mlati, ki imajo ostrino vsporedno z ušesom in na drugi strani s topo, ali malo stršečo ploščo končujejo; ali pa dvosekire, ki imajo na nasprotnih koncih po dve vsporedni, ali pa v pravem kotu se križajoči ostrini. Bakrene sekire so torej ali dvorezne, ali pa jednorezne s ploščo, buckom, ali pa okroglim buckom na drugi strani, in se zato tudi različno imenujejo: dvosekire, bojne sekire, mlatne sekire, bojni mlati, mlati i. t. d. Prav pogostoma nahajamo bodeže s kratko razširjeno ploščo, na katero je bilo držalo s čavljički pribito. Redkejše se nahaja ta plošča v obliki jezika ali trna, z namenom, da bi skozi vse držalo segala.

Izmed drugih predmetov se redko nahajajo osti puščic in kopij ter ribarske odice, še redkejše pa noži. Tudi šivanke so zelo redke, bolj pogostna pa šila. Razven tega je pa verjetno, da so bili tudi bakreni srpi uže povsodi v navadi. Tudi nakrasnine odgovarjajo ondanjemu kulturnemu razvitku

človeštva in se nam predstavljajo v najrazličnejših oblikah: jednotne in dvojne špiralne kolute. špiralne zapestnice in cevi, uhani, koralde, igle za lase, pincete, skledice. bucki i. t. d. Od livanja ostalo je tudi mnogo bakrenih kapelj, kep, kalupov grncev i. t. d.

Vsi bakreni predmeti iz mostišč se razločujejo po svoji prvotnosti in jednostavnosti od naslednjih njim sorodnih bronastih predmetov, katere so uže zgodaj cizilovali. Bakreni bodeži so šibkejši, navadno tudi krajši kot bronasti in sicer za to, ker je bilo premalo bakra, da bi ga bili lahko v obilni meri rabili. Med bakrenimi predmeti je mnogo več jednostavnih. po kamenenih vzorcih ponarejenih ploskastih sekir, kot pa bolj razvitih z ušesi in toporiščnimi uhlji. Pri bronastih sekirah je pa to ravno nasprotno: priprostih sekir iz te tvarine je mnogo manj kakor pa kompliciranih. Bakrene sekire imajo torej še starinski (arhajični) značaj na sebi, najstarejše bronaste pa uže kažejo znaten napredek. Tudi se je opazilo, da v prehodni dôbi od kamena h kovini bakreni predmeti prevagujejo in, da se zraven njih bronasti predmeti le v manjšini nahajajo. Ker se torej bakreni predmeti nahajajo mnogo češče in mnogoštevilnejše v družbi kamenenih predmetov, kakor pa bronasti, zato morajo prvi tudi starejši biti nego drugi. Na mnogih krajih se nahajajo v takih seliščih, ki še v kameneno dôbo segajo, samo bakreni predmeti, in ne tudi bronasti, in iz tega se da sklepati, da je po tistih krajih bron še popolnoma nepoznan bil, dočim so pa baker uže obdelovali.

Vendar pa, kakor uže rečeno, bakrena dôba ni dolgo trajala, niti toliko časa ne, da bi bili povsodi prišli do izdelovanja bolj razvite bakrene sekire. Samo v takih krajih, ki so bolj oddaljeni od kulturnih središč, pa imajo obilno bakra na razpolaganje, kakor n. pr. ob Uralu, trajala je poraba neprimešanega bakra mnogo dalje in, kakor se zdi, še celo notri v zgodovinsko dôbo. Med tem časom pa je bila kovinska tehnika po jugozahodnih deželah uže zelo napredovala, ornamentacija je bila uže povsodi v navadi, in lepši bronasti predmeti so potom trgovine tudi do Urala prodrli. Ker pa so tu zadosti bakra imeli, niso uvedli brona, ampak so začeli le na bakrenih predmetih bronasto ornamentiko posnemati.

Glede tehnike in ornamentike pri izdelovanji orodja in nakrasnin ne moremo po naših krajih nikake spremembe v celi novokameneni dôbi dokazati. Zlasti so se oblike in ukrasi lončenih posod čisto nespremenjeni ohranili. Tako imajo vse posode iz mostišč na ljubljanskem barji in iz atterskega in mondskega jezera popolnoma jedinstven značaj, in tudi po

drugodi ne nahajamo novih, tujih oblik, če tudi je morda drugodi oblika bolj razvita, tehnika bolj dovršena in ukras bogatejši. Ker so po mostiščih najdeni bronasti predmeti v primeri s kamenenimi in kostenimi vendar le neznatni, zato sledi iz tega, da bron ni bil najedenkrat, morda po novo naseljenem narodu uveden, nego da se je le počasi, kos za kosom uvajal t. j. stalno naseljeno ljudstvo si je počasi prisvajalo poleg bakra tudi poznavanje brona in, ker je bil ta boljši, sprejelo ga je pri izdelovanji orodja. (Much, Die Kupferzeit in Europa, Mittheilungen der k. k. Central-Commission 1886, pg. CII).

Tudi ni bron najedenkrat v Evropo prišel morda vsled trgovine, ker tudi najstarejši bronasti predmeti kažejo s početka ravno tako prvotne in jednostavne oblike, kakoršne smo pri bakrenih opazili. Leta 1885. našli so slučajno pod Visoko Ostrvico na Koroškem 170 bronastih sekir prvotne oblike brez ušes, ulite čisto priprosto, tako da se še šiv pozna, kjer sta se oba dela kalupa strinjala, vendar pa so te sekire uže s patino (aerugo nobilis) preskrbene. Sekire so po 14 cm. dolge, 6—7 cm. široke in 280 gr. težke. Prav slične sekire so se našle tudi v drugem in tretjem mestu trojanskem, potem v Mykenah, po Francoskem, Nemškem i. t. d. Torej nahajamo prvotne oblike orodja tudi po takih deželah, ki so bile uže zdavna trgovini odprte in, kamor bi se ne bilo nikakor moglo zabraniti uvažanje bolj popolnih vzorcev. Zdrava pamet nam brani misliti, da so alpinski prebivalci še ob takem času ulivali prvotne in neokretne predmete, dočim bi bila bronasta tehnika po drugodi uže vsa razcvela. V tem slučaji bi bila pač trgovina nove, boljše predmete uvedla.

Ker torej opažamo počasno, naravno in postopno razvijanje kovinske tehnike med alpinskimi prebivalci tako dobro, kakor drugodi po Evropi, zato ne moremo priznati, da bi se bilo prebivalstvo naših dežel v novokameneni dobi kaj spremenilo, da bi bila zato jedna narodnost drugo izpodrinila! Nikjer se ne opaža, da bi bili poljedelci nomade izpodrinili, ali pa nasprotno, da bi se bili zadnji na mesto prvih naselili in, da bi bili poslednji drugačne rastline ali drugačne domače živali uvedli; nego ves čas od stavb na kolih pa do rimske okupacije ostali so temeljni pogoji za obstanek in za napredek bistveno ravno isti. (Much, o. c. pg. CVI).

Se ve da so se uže obstoječim sredstvom ter uže udomačenim živalim in rastlinam tudi še nove pridružile. Tako zagledamo poleg barskih goved, svinj, ovac, koz in psov tudi še nove goveje pasme in nove pasje povrste. Konja, ki je tudi poprej po srednji Evropi živel, ali še v divjem stanu, začeli

so tudi pitomiti in ga kot domačo žival gojiti. Tudi stara žita so še vedno sejali, čeravno so se jim tudi nove povrste pridružile. Ob kratkem, prebivalci mostišč so imeli ravno tiste domače živali in ravno tista žita, kakor Arijci sploh: ni jednega več, ni jednega manj. Samo rž se je še le pozneje priselila iz severne Azije, ter se med evropskimi Arijci udomačila. Iz tega sledi nov dokaz, da so uže prebivalci mostišč bili Arijci.

Jedina razlika, ki se more v kameneni in kovinski dôbi opaziti, je različen način shranjevanja mrličev: v novokameneni dôbi so mrliče pokopavali, v kovinski dôbi sežigali in pozneje, ob času širjenja rimskega gospodstva, zopet pokopavali. Ali tudi to ne govori proti istorodnosti evropskih Arijcev, ker se je ta navada zelo počasi, prav polagoma spreminjala, in se na več krajih istodôbno nahajata oba načina shranjevanja (n. pr. na Vačah, ali pa v Hallstadtu, kjer imamo iz istega časa in od jednakega ljudstva skoro ravno toliko sežganih kakor pokopanih mrličev). Navada sežiganja se ni uvedla vsled poznavanja kovin, ker jo nahajamo po severni Evropi uže za časa čiste kamenene dôbe, kakor se je na drugi strani ista navada še v pozni broneni dôbi ohranila. To vemo od tod, ker se bronasti pridatki prav pogostoma nahajajo pri nesežganih ogrodjih. Naj je bil način shranjevanja kakoršen si bodi, vselej so živi sorodniki drugim umrlim tiste stvari v grob devali, katere so v življenji najraje imeli, najraje jedli, ali pa take, ki so jim mogle po njih mnenji na drugem svetu najbolje služiti. In uže ta običaj dokazuje zadosti, da je bilo srednjeevropsko prebivalstvo od starokamenene dôbe nadalje istorodno in istoplemensko.

Kljubu temu pa nam ostane dvakratna mena pogrebnih navad začudna uganka, ker je pogrebna slavnost del božje službe in najtesneje zvezana z verskimi nazori ljudstva, zlasti pa s pomislijo o nadaljnem življenji duše po smrti. Ali pomislimo, da paganska vera ni poznala dogem, nego da je postala še le iz načina ljudskega mišljenja in delovanja in da se je morala, če se je spremenilo mišljenje in delovanje, spremeniti tudi vera. To se je pa naravno onda mnogo lože zgodilo kakor dandanašnji; saj je nova struja duha in čutstva še celo premembo in premestitev glasov provzročila, kaj bi ne premenila tudi nazorov o verskih resnicah! Grobove so skrbno in z veliko natančnostjo pripravljali ter jih krasili, kar je dokaz velike pobožnosti in spoštovanja do umrlih. Sploh vse kaže, da so uže novokaménarji imeli popolnoma urejene verske pojmove.

Iznajdba brona delovala je na politične razmere prazgodovinske dôbe po priliki tako, kakor pozneje iznajdba smodnika,

ki je zadal smrtno rano sredoveškemu viteštvu. Tako so n. pr. Rimljani premagali s pomočjo bronastih mečev ostale Italike, ker ti še niso imeli drugačnega orožja kot kameneno. Ravno tako so pozneje Galci s svojimi železnimi meči Rimljanom žugali in se tudi mnogim alpinskim narodom za gospodarje usilili, dokler niso ti sami spoznali važnosti železa.

Pripravljanje brona je zelo staro v nilski dolini in v Mesopotamiji. Ker so bile tam despotične, centralizujoče vlade, zato je bilo tudi pripravljanje brona tipično, konvencijonalno. Mesopotamsko in egipčansko kulturo posredovali so Evropcem Feničani in Hethiti. Ti poslednji so stanovali uže pred l. 2200. pred Kr. med Orontom in Eufratom in so posredovali orijentalno kulturo zapadnjakom. Oni so razširili ne le babilonske lončenine po celi Mali Aziji, nego so tudi poznanje brona prebivalcem balkanskega polotoka in morda tudi še bolj zapadnim ljudem prinesli. (Flieger, Handelsbeziehungen des Orients zu Europa in prähistorischer Zeit).

Bronena kultura se je razvila najpoprej v deželah ob Bosporu in egejskem morji, potem pa se je razširila dalje proti severozahodu. Navadno se misli, da se je po srednji Evropi poznanje brona okoli 1500 let pred Kr. začelo, in da je tu bronena dôba trajala do 500 let pred Kr. Kakor hitro so se prebivalci srednje Evrope z broneno kulturo seznanili, začeli so sami iz te tvarine izdelovati potrebno orodje, kakor sekire, kladiva, meče, bodeže, šila, igle, nakrasnine (zlasti raznovrstne fibule) in vsakojako posodje. Tudi bronaste predmete so s početka le ulivali in sicer v kalupe od trdega kamenja, kakoršen je granit in porfir. Pripravljanje bronastih predmetov se je vršilo ravno tako, kakor poprej izdelovanje bakrenih, in sicer po starodavni navadi, ne glede na to, da je bila bronena kultura po južnejših krajih uže mnogo bolj napredovala. Samo nakras in ukrasnine kupovali so s početka radi od tujih kupcev, da niso imeli toliko truda z izdelovanjem. Ko so pa pozneje tudi take predmete sami izdelovati začeli, davali so jim radi tujo, feničansko in orijentalno obliko, kakoršno so pač ravno našli na kupljenih vzorcih.

Naše znanje o bronastih izdelkih se je zelo pomnožilo, odkar je Schliemann razkopal Trojo, Mykene in Olympijo. Uže veči napredek pa zaznamujejo izkopine po Emiliji in Benečiji, zlasti okoli Bologne in Este, pa tudi pri Cornetu, Chiusi, Volteri i. t. d. Po teh krajih se je našlo mnogo predmetov, ki se popolnoma vjemajo z grškimi. Odkopali so mnogo pokopališč, kjer so bili mrliči ali sežgani, ali pa pokopani in zraven njih bronasto orodje, pa tudi uže železno. Sodi se, da najstarejši predmeti iz pokopališča pri Cornetu ne segajo čez VII. stoletje pred Kr. Mlajši pa so

bolognske najdbe, ter bi imeli biti iz VIII—IV. stoletja pred Kr. Karakteristične za gorenjeitalijanske najdbe (zlasti v Estu) so bronaste luske (Schüppchen), katere so kot koralde nabrali ter lončenim posodam okoli vrata obešali. Kaj tacega se po alpinskih zemljah le redko nahaja in je bržkone iz severne Italije uneseno.

Skoro vse severoitalijanske najdbe so pomešane z železom, tako da nekateri trdijo, da gorenja Italija nima čiste bakrene dôbe. Vendar pa so italijanske najdbe po starosti zelo različne. Očitno je namreč, da so Feničani, Kartažani in Grki na Italijo mnogo vplivali in, da se je pod tem vplivom tudi najstarejša, arhajična kultura brona razvila. Zato delijo prazgodovinarji sedaj vse italijanske najdbe v dve dôbi; v starejšo staroitalsko in v novejšo severoetruščansko. Ta poslednja se popolnoma vjema z najdbami po naših planinskih zemljah, kakor bodemo pozneje videli, in zato jo veščaki uže sedaj rajše imenujejo illyrsko dôbo. — Sicer je pa opomniti, da se je bron po nekaterih bolj oddaljenih krajih Italije še celo do časov Avgusta ohranil. Strabon poroča namreč, da so Ligurci še ob njegovem času imeli bronaste osti na svojih kopjih.

Čeravno pa so italijanske najdbe sorodne grškim — bolognske starine so n. pr. zelo podobne olympijskim —, vendar ne vemo, koliko se more to trgovini na rovaš zarezati. Mnogi trde, da se je bila v grških naselbinah spodnje Italije posebna bronasta kultura razvila, ki je bila nekako pomešana sè starogrškimi in staroitalskimi oblikami. Slavni nemški anthropolog Virchow zavzema to stališče, da je človek, ki stoji sredi prirode, sam po sebi zadosti iznajden, da je mogel povsodi jedno in isto pot spoznanja, izdelovanja in rabljenja kovin nastopiti. Kljubu temu priznavajo skoro vsi starinoslovci tuji, če ne direktni, pa vsaj indirektni vpliv, ter po Hochstätterjevem vzgledu izvajajo broneno kulturo iz orijenta. Skoro vsi kažejo na Mesopotamijo kot pradomovino bronene kulture in na Hethite kot njene razširjevalce proti zahodu. Zlasti opominajo na rebraste bronaste vrče (cistae) in na bogato okrašene bronaste lonce (situlae), kateri so se našli v Troji ravno tako kakor po alpinskih zemljah in ob bregovih dolnjega Pada.

Virchow je sicer menil, da se je naša alpinska kultura brona iz Italije k nam zatrosila, zdaj pa večina učenjakov poudarja, da se je ta kulturna struja od jugovzhoda proti severozahodu pomikala. Sorodnost in podobnost med tipi bronastih predmetov je na različnih mestih taka, da se skoraj mora iz nje sklepati na jeden ter ist izvir. Ta podobnost se najbolj pokazuje pri manjših ukrasninah, to je pri

takih predmetih, ki se najlože po trgovinskem potu širijo. Žene v Elidi so nosile ravno take velike zapone in neokretne ovratne verižice, kakor žene v Noriku.

Ko bodo balkanske dežele v prazgodovinskem obziru bolje preiskane, pokazalo se bode morda še z većo gotovostjo, po kateri poti se je bronena kultura iz Grške in Male Azije proti severozahodu širila. Do sedaj pa poznamo le malo krajev še, kjer so se bronasti predmeti našli. Po thraških gomilah našlo se jih je mnogo, ali ti so se zopet raztrosili in poizgubili. Mnogo prazgodovinskega plena obeta velikansko grobišče na Glasinci, visoki ravnini vzhodno od Sarajeva, kjer so se uže pred leti dobivali bronasti predmeti. Lani (1888) pa je začel dr. Truhelka, kustos deželnega muzeja v Sarajevu, sistematično odkopavati ondišnje grobišče, v katerem je našel premnogo bronastih predmetov, pa tudi železnega orožja. To grobišče se razteza od Sokolca, Lazov in Bandinovega sela celo do Rogatice in Višegrada. Ceni se, da je na tem prostoru nad 20.000 grobov, v katerih ležijo mrtveci deloma pokopani, deloma pa njih sežgani prah v žarah shranjen. — L. 1882. je našel kmet iz mostarske okolice v Grehinem gradci, pečini pri Mostaru, velik zaklad bronastih predmetov (Mittheilungen der k. k. Central-Commission 1888, pg. 7). Tudi na hribu Avala pri Belemgradu našlo se je uže mnogo bronastega orodja (Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft, X. pg. 289; XVI. pg. 39).

Ker pa niso imeli povsodi zadosti tvarine na razpolaganje, da bi bron mešali, zato so se na takih mestih, kjer je bilo te tvarine zadosti, izcimila nekaka središča bronene kulture, kjer so bronaste predmete kakor v tovarnah izdelovali in jih potem na vse strani razpošiljali, tako da dandanašnji nahajamo po zelo oddaljenih deželah popolnem jednake izdelke bronene kulture. Kot taka središča znana so do sedaj: Ogrsko, Noricum, Francoska in Meklenburško.

Na gospesvetskem polji blizu Viruna našlo se je mnogo še ne dodelanih fibul. To dokazuje, da se te fibule niso od drugodi prinesle, nego da je tam bila tvornica za take predmete. Na mnogih krajih nahajamo silo božjo nakupičenega in nagomilanega orodja in to mnogokrat celo iz različnih dôb. To si lahko ali tako razlagamo, da so se ljudje bali kakega napada in so ves svoj zaklad pred sovražnikom skrili; ali pa moramo pomisliti na takoimenovane „depôte“ severnih Germanov, v katerih so si še živi ljudje svojo doto za prihodnje življenje zagotovili. Ako je namreč kdo dvomil nad dobro voljo svojih dedičev, ali mu bodo hoteli kaj v grob dati, ali pa ne, šel je in zakopal skrivej svoje najdraže orodje, katero je menil v drugem življenji potrebovati. (R. Müller,

Depôtfunde und Gussstätten aus der Bronzeperiode, Mittheilungen der k. k. Central-Commission 1888, pg. 161.)

Predmeti bronene dôbe se po svoji obliki ne razločujejo mnogo od poprejšnjih bakrenih. Najnavadnejše so dletvu podobne sekire, ki imajo otlo cev (tuljava) za nasajanje ali takoimenovani kelti, raznovrstno okrašeni in z obročki na kraji tuljave (Tülle ali Dille) preskrbeni. Zraven teh nahaja se pa tudi mnogo sekir, ki imajo uho in toporiščne uhlje za nasajanje. To so takoimenovani palstabi. Od drugega orožja imamo največ mečev in ostij za kopje ter puščice. Mnoge puščice imajo repin (Widerhaken), da se bolje primejo držala, in nekatere celo luknjico za strup! Dalje nahajamo tudi bronaste čelade, nekatere tako tanke, da so imele spodaj leseno podstavo. Meči te dôbe so navadno ozki in precej dolgi (do pol metra), med njimi mnogi lepo patinovani ali cizelovani, da se svetijo, kakor bi bili pozlačeni. Od domačega in poljskega orodja nahajamo najčešče nože in britve, potem sekire in srpe, žeblje in odice itd. Tudi so znali prebivalci te dôbe bron v tanke pločevine razkovati in na njem razne podobe vzbokavati.

Med posodami so najzanimivejše stožčaste situle, t. j. gori širše, doli bolj izožene bronaste posode, kojih gornji rob ima v sebi obroč, da se je mogel zanj povraz (Tragreif) pričvrstiti. Zunanje lice situl je ali gladko, ali pa z ornamentalnimi podobami okrašeno. Posebno imenitna je „vaška situla“, katero so l. 1879. na Vačah izkopali in ki ima v treh pasih izobočene prizore oseb in živalij, ki močno spominajo na orijentalne tipe (Deschman, Ein Kunstwerk altetruskischer Metalltechnik, Mittheilungen der k. k. Central-Commission 1883). Zraven situl so prav zanimive tudi valjaste, počez z rebrastimi brazdami prevlečene bronaste ciste z dvema ročajema, od katerih se je več našlo pri Sv. Luciji blizu Tolmina. (Marchesetti, La necropoli di S. Lucia, pg. 26—27). — Od drugih bronastih posod imamo mnogo, včasih prav velikanskih kotlov in skled, potem skledic in žlic.

Zelo mnogovrstne so bronaste nakrasnine, n. pr. pločevinasti pasi (Blechgürtel), ki so bogato okrašeni z vzbokanimi ornamenti in imajo na konci trokotaste, repinaste zaklepnice. Ravno tako različne so tudi zapestnice, mnogokrat špiralno zavite in okorele (steife) ovratnice (torques) iz pregnene debele žice; manjše so masivne, veče pa od znotraj otle. Mesto okorelih ovratnic so nosili ljudje bakrene dôbe okoli vrata tudi bronaste, steklene in jantraste koralde, ali pa bakrene krogljice in polukrogljice, nabrane na žico ali pa češče na nit. Med nakrasninami zavzemajo odlično mesto premnoge bronaste igle za lase, med katerimi se lahko razločujeta dve poglaviti

vrsti: 1. take igle, kojih debeli konec zvršuje z jednim buckom, pred katerim je včasi še več okroglih vozlov, in 2. take igle, ki zvršujejo z jeden- ali dvakrat špiralno zavito žico. Precej mnogoštevilni so tudi uhani, ki obstojé navadno iz prst široke s kopčico (Haftel) spojene ploče (lamina), ki ima podolgič 5—8 vzbokanih brazd. Ravno tako pogostoma se nahajajo prstani, ki obstoje včasi iz jedne same valjaste žice, včasi pa iz ploskaste žice in potem tudi iz precej široke ploče, ki ima tudi vzbokane brazde podolgič, ali pa tudi drugačne nakrase. Mnogi bronasti prstani iz ploskaste žice so od zunanje strani narezani, ali pa imajo buckaste izrastke. Opomniti je, da se je našlo poleg bronastih prstanov tudi mnogo steklenih malih prstanov (za otroke) iz vijoličastega stekla.

Najčešči in najimenitnejši nakras bakrene dôbe pa so brezdvomno mnogovrstne fibule, ki so služile za pripenjanje obleke na ramenih in na prsih. Fibule se nam prikazujejo v različni veličini in v še različnejših oblikah. Jedna najnavadnejših oblik po naših krajih je „kačasta fibula“ (Schlangenfibel), ki ima lok na sredi hrbta upognen in zato dvakrat kačasto zavit. Na tako zavitem loku sta navadno podolgič po dve vrsti krogljic, buckov ali koncentričnih kolut pričvrščeni, tako da izgledajo od daleč kakor cvetlični popki. Kačaste fibule so se našle na Vačah, v Rovišči, Šmarjeti, Cerknici, Šmarji, Cveteži, pri Sv. Luciji, na Gorini (Gurina v ziljski dolini), v Hallstadtu, po goratem delu Beneškega, v Bologni, Certosi i. t. d.

Zelo imenitne so tudi takoimenovane „certoške fibule“ (po Certosi blizu Pavije imenovane), t. j. male, ukusne fibule s kratkim, malo upognenim lokom, koje utik[1]) se končuje z manjšim ali večim, nazaj proti loku pripognenim buckom. Poleg majhnih certoških fibul nahajamo včasi pa tudi izvenredno velike, ki so pa navadno vselej zlomljene. Certoške fibule so bile izkopane povsodi po Kranjskem, potem po Hrvaškem, Primorskem (v Novokračini, Katinari, Štanjelu, Šenpolu pri Tržiči, pri Sv. Luciji, v Bermu i. t. d.), Tirolskem in po gorenji Italiji.

Prav pogostoma nahajamo „fibule s priprostim lokom“, t. j. jedna sama iglasta žica je po prvi tretjini svoje dolgosti špiralno zavita (in ta del služi kot prava igla); drugi in veči del tretje tretjine služi kot precej upognen lok, dočim je konec njegov lopatičast in kot utik nazaj pripognen. Posebna povrst te fibule je „polumesečna fibula“, t. j. njen lok ni okrogel,

[1]) Die Nuthe, t. j. žlebasto izdolbeni del fibule, v kateri se konec igle utika. Vuk ima za to izraz „špunt“, in na Tolminskem imenujejo „špuntan pôd“ tak pôd, kjer so deske tako strugane, da se druga v drugo vjema.

ampak ploskast in precej širok, kakor sekač (Wiegemesser, zakrivljeni kuhinjski nož z dvema ročajema). Oba konca polumesečne fibule se šilasto zožita, na jednem je špirala z iglo, drugi se pa zopet razširi in nazaj zapregne kot utik.

Zelo navadne so „čolničaste fibule“, ki imajo čolnu podoben lok z otlino proti igli obrneno. Njih utik je zelo dolg, včasi daljši od loka, in zvršuje z majhnim buckom. Nahajajo se po Kranjskem, po Istri, pri Sv. Luciji, na Gorini, na Bregu (Frögg pri Rožeku), v Hallstadtu, po gorenji Italiji in po severni Nemčiji. — Čolničasti fibuli je zelo podobna „pijavičasta fibula“, koje lok ni otel, nego poln in siti pijavki podoben. Kakor čolničasta, tako ima tudi pijavičasta fibula gorenji del loka malko narezan s počeznimi brazdicami. Nahaja se po Kranjskem, pri Sv. Luciji, v Hallstadtu, Estu in drugodi po gorenji Italiji.

Fibulin lok je mnogokrat okrašen z bradavicami in bucki (po vseh poprej naštetih krajih), ali pa ima na sebi kako živalsko podobo, navadno konja, ptiča ali ribo. Take fibule so se pozneje v rimskih časih zelo priljubile in so bile z velikim ukusom delane. Starejši, bolj primitivni tipi teh fibul so se našli na Vačah, v Rovišči, pri Sv. Luciji, v Hallstadtu in po gorenji Italiji.

Zelo elegantne so fibule s komplicirano, naviti cevi podobno špiralo. Igla nima posebnega tečaja (Charnire), nego je le podaljšek špiralne žice. Včasi so povrh špiralne cevi še posebne obročaste zanjke pridejane. Nekatere teh fibul imajo nazaj zavite in na sredo loka pričvrščene utike, spadale bi torej po mnenji prazgodovinarjev v poznejšo, latènsko dôbo. Dr. Marchesetti je našel pri Sv. Luciji (La Necropoli di S. Lucia pg. 55) komplicirano-špiralno fibulo, na kateri stoji mesto loka krasna „triga“ ali „trojka“ (s tremi konji uprežen voz ali plug) z dvema kolesoma, od katerih ima vsako po četiri okrogle luknjice. Utik za iglo stoji med prvimi nogami srednjega konja.

Preostajajo nam še fibule sestavljene iz dveh jednako velikih kolut, ki so med seboj s povprečno vezjo spojene. Na jedni koluti je pričvrščena iglina špirala, na drugi pa utik. Po zunanjosti tej podobna je „naočnikasta fibula“ (Brillenfibel), ki se tudi „hallstadtska fibula“ imenuje, ker se je tam v največem številu našla. Ta fibula je sestavljena iz dveh špiralnih kolut, zvitih samo iz jedne žice, polovico na jedno, polovico na drugo stran, tako da je sklepni del žice ∽ podoben. Iglina špirala in utik sta pričvrščena, kakor pri poprejšnji fibuli. Take dvakratne špiralne kolute so služile bolj za nakras kot za praktično rabo. Mnoge so bile tako urejene, da so služile kot zapone na pasu ali pa tudi pri drugih delih obleke. Ko se je kovinska tehnika bolj razvila, predrugačili in preobrazili

so špiralo na najrazličnejši način. Naočnikasta fibula se je našla razven v Hallstadtu tudi v Rušah (Maria Rast pri Mariboru), na Vačah, v Cerknici, Gorici, pri Sv. Luciji, na Gorini in po gorenji Italiji, ali todi zelo redkokrat.

Posebna špecijaliteta za Kranjsko je kranjska ali vaška fibula, ki se dosedaj še ni našla po drugih deželah. Sestavljena je iz železne žice, ki je v polukrogu pregnena in ima po loku bronaste vozle nabrane, sredi loka najdebelejše, pri koncih pa bolj tanke. Oba konca žice sta špiralno zavita, jeden ima iglo, drugi pa je razkovan in kot utik zapregnen. Razven na Vačah našla se je ta fibula tudi v Šmarjeti, Mokronogu in Podzemlji blizu Metlike.

Našo pomnjo zaslužujejo tudi na pase, uhane in fibule obešene „pritikline“ ali „obeski“ (bijous). V ta namen so služile ropotajoče krogljice in polukrogljice, prstani, kolute, zaklopne pločevine, verižice i. t. d. Prav pogostoma pa se nahajajo kleščice za čupanje nepotrebnih las po obrazu (Marcijalove „volselae“) in ithyphallične podobe. Take pritikline so se našle ne le po planinskih krajih, ampak tudi po Lineburškem, Poznanjskem, po Skandinaviji in po Kavkazu.

Tudi v bronasti dôbi je cvelo in razvijalo se lončarstvo, kakor v poprejšnji. Prvo mesto v tem zavzemajo včasi prav velikanske žare (n. pr. z Vač), v katere so spravljali ostanke sežganih teles in to, kar so mrtvecu v grob dali. Navadne mrtvaške žare (v podobi lonca) so 50—70 cm. visoke in merijo 150—180 cm. v obsegu. Pri temelji so navadno zelo ozke, potem se pa naglo širijo in razširijo do dveh tretjin visokosti; potem se nekoliko stisnejo, imajo prav kratek širok vrat in nazaj zapregnen rob. Ravno tak rob imajo tudi manjše žare, ki so stisnene pri vratu in pri temelji, okoli srede so pa zelo trebušaste. Redkejše so situlam podobne žare sè zapregnenim robom. Take žare so navadno iz debele s peskom pomešane ilovice, precej surovo izdelane in ne posebno dobro žgane. Njih venanje lice je navadno gladko, redkeje z brazdami ali valovitimi črtami opasano. Nekatere žare imajo ob trebuhu male stranske, ušescem podobne roče, ki so pa služili bolj za nakras kakor za pravo porabo, ker bi bilo težko z njimi vzdigniti tudi prazne te velikane, kamoli še napolnjene.

Pomnjivejše in lepše izdelane so druge posode, ki so služile za vsakdanjo porabo. Vendar je pa tudi med temi velik razloček. Bolj surove posode iz debele ilovice imajo debele stranice, skoro valjasto, od zgoraj majhno, bolj široko podobo in le malo stršeč vrat, kakor naše posode za cvetlice. Take posode so lončarji zelo primitivno izdelovali. Naredili so z lončarskim kolesom s početka samo dno in nad njim nizko stranico ter pustili, da se je vse na solnci posušilo. Potem

so naredili drugi, širši pas stranice in ga pritisnili na dno ter zamazali sklad z ilovico, in tako je šlo naprej do vrha. Tudi trebušaste posode so še zelo surove in največ iz debele ilovice napravljene.

Bolj fine so posode v obliki čaše (calyx), žgane iz tanke ilovice in okrašene z vzbokanimi brazdami ali pa s piknjastimi in črtkastimi trakovi. Ti trakovi so navadno tudi barvani, tako da se črni z rudečimi izmenjujejo. Ako se posodino podnožje preveč vzdigne in naraste na škodo prave posode, ki postane tako samo skledica, tedaj dobimo iz čašastih posod kupaste. Vendar je tudi podnožje kupastih posod večinoma otlo, rob ustja pa je na znotraj obrnen. — Bolj pogostoma se nahajajo posode stožaste oblike s precej ozkim dnom in zadosti širokim grlom, katero leži skoro ravno nad najširšim delom posode, tako da je med grlom in trebuhom skoro vodoravna koluta. Venanje lice teh posôd ima prav lepo pokost (Firniss).

Najnavadnejša oblika ilovnatih posod pa je tista, katero vidimo še dandanašnji pri naših loncih. Te so žgane iz fine rudeče ilovice. Navadno imajo po jeden roč na strani, včasi pa tudi pol na strani, pol na gorenjem robu. Take posode posredujejo prehod k mnogo nižim in manjšim zdelicam (Tasse). Nekatere teh zdelic so čisto podobne našim korčkom, t. j. njih stranice so valjaste, dno pa lepo zaokroženo, kakor pri kotlu. Druge pa imajo prav kratek vrat in se potem hipoma razširijo, pa tudi hitro zopet zožijo, imajo zelo tanko podnožje in jih je kaj lahko prevrniti. Pri obeh oblikah vzdiguje se roč kot uho nad gorenjim robom in je včasi tako visok, da je vsa zdelica bolj svetilki podobna. Zdelice so naravno majhne in držijo le malo. Njih venanje lice je sicer črno, ali zelo gladko in svetlo. Nekatere imajo uže prav lepe okrasnine, t. j. ravno nad največim obsegom so s zikzakasto črto opasane, ali pa imajo tam okoli piknjasto črto, od katere vise navzdol tudi piknjasti križci.

Poslednja vrsta posod so nizke skledice (paterae) z na znotraj obrnenim robom pri ustji. Nekatere so bolj stisnene in plitke, druge pa više in globlje. Začudno je tudi pri teh skledicah, da imajo nekatere visoko in zelo stisneno podnožje. Zdi se, da je to navlašč tako napravljeno, da so se mogle skledice v pesek ali mehko zemljo posaditi. Ob največem obsegu ali pa malo po vrh njega imajo te posode male špičaste vzviške, kakor da bi se lože lovile, ako so bile v drugo večo posodo postavljene.

Po južnejših krajih pa nahajamo v broneni dôbi uže mnogo finejše in ukusnejše izdelane, tudi barvane posode. Na njih opažamo vrezane črte in brazde, trokote in križe, človeške in živalske podobe (konje in ptiče), ali pa raznobarvne poteze in trake. Med barvami pa vselej prevladujeta črna in rudeča.

Poleg brona, železa in ilovice služili so se ljudje bronene dôbe le malo drugih predmetov. Zlato je bilo še malo znano, rabili so je le za nekatere nakrase, srebra pa čisto nič. Toliko bolj v navadi pa je bil jantar, iz katerega so narejali zlasti koralde ali pa vloge za ročaje mečev. Vse to kaže, da so bili ondašnji ljudje uže precej razviti in živahni, da so imeli ukus za lepo in da so zlasti ljubili venanjo sjajnost.

IV. Hallstadtska in latènska dôba.

Koliko časa je trajala čista bronena dôba, ne more nikdo povedati. Kakor pri drugih dôbah, tako je tudi tu izvestno, da se ni povsodi ob istem času končala, nego po južnejših krajih preje, po severnejših pa pozneje. Pa tudi to ne velja popolnoma, ker nahajamo n. pr. po kranjskih in hallstadskih grobiščih železo poleg brona, v Rušah pa so našli v 170 grobih 120 bronastih nakrasnin in le 4 železne! Orožja se sploh nič ni našlo v tem grobišči. Zdi se, da je dolgo časa obstajala po Evropi popolnem razvita železna kultura ob času bronene dôbe. Trše železo je bilo bronu močen tekmec in ga je nazadnje popolnoma pregnalo.

Navadno se misli, da je železo prevladalo po srednji Evropi med leti 1000 in 700 pred Kr., potem ko so se našli neizcrpljivi rudniki v Hüttenbergu in Vordernbergu. Ves hrib med Vordernbergom in Eisenerzom je sestavljen iz same železne rude. Če se le gorenjo skorjo črnice odgrebe, naleti se na rudo, ki se lahko z lopato reže, kakor sir. Predno pa je železo zavladalo tudi na obalah baltskega morja, preteklo je še mnogo, mnogo let, tako da se računa skoro 1000 let med začetkom železne kulture po Italiji in med njenim razcvitom po severni Evropi.

Navadno se tudi poznanje železa iz Egipta in iz orijenta izvaja. V Egiptu so poznali železo uže 4000 let pred Kr., ker se uže med rezanim kamenjem faraonskih piramid nahaja železna ploščevina. Tudi sveto pismo kaže na to, da so železo najpoprej v Egiptu izdelovali. Kupčijskim potem se je razširilo železo na grški in italski polotok, kjer je nahajamo po nekropolah in terramarah. Iz gorenje Italije se je potem hitro razširilo njega znanje čez alpinske zemlje, ki so zelo bogate te rude. Ob sredozemskem morji se je železna kultura hitro razvila in razcvela, po alpinskih zemljah in zlasti po Nemčiji je pa le bolj počasi napredovala in se mnogokrat po svojih posebnih potih razvijala. (Primeri: Ingvald Undset, Das erste Auftreten des Eisens in Nordeuropa).

Še le po iznajdbi železa začela je prava kovaška umetnost. To je bilo onda, ko so se bili Arijci uže davno na pojedine narode razcepili in, ko se je bilo tudi izdelovanje brona uže do umetnosti popelo. Baker se ni dal v tako tanke ploščevine kovati in tako umeteljno izdelovati, kakor pa železo. Dokazano je, da imajo Arijci največo sposobnost za obdelovanje kovin in, ker imajo cigani poseben dar za kovaštvo, je to nov dokaz, da so i oni arijskega pokolenja, kakor je to naš učeni Miklosich dokazal. Ker je bilo kovanje najljubše opravilo Arijcev, zato so tudi njih pravljice to rokodelstvo mnogo bolj okrasile, kot katero koli drugo opravilo. Pravljice o zvitih in premetenih kovačih so med vsemi arijskimi pravljicami najstarejše. Da, prvi bogovi Arijcev niso bili morda pastirji ali lovci, nego kovači, n. pr. grški Hephaist (Vulcan), Kyklopi. Daidalos, germanski Asi, naš Perun i. t. d. Slovenci mislijo si kovača še celo v meseci.

V dôbo borbe med bronom in železom spadajo tudi sè žarami napolnjena pokopališča (Urnenfelder). Med temi je daleč okoli najslavnejše pokopališče hallstadtsko v gorenji Avstriji. Zasledili so je l. 1846. in od tega časa so odkopali uže nad 2000 grobov, v katerih so našli čez 10.000 različnih predmetov. Mrliči so bili celi pokopani, še večkrat pa sežgani in njih ostanki v žarah zagrebeni, odtodi tudi ime takim pokopališčem. Da, zdi se celo, da so včasi le nekatere dele trupla sežgali, druge pa pokopali. Med vsemi najdenimi predmeti najimenitnejše je orožje (sekire, motike, kopja in različni noži), ki obstoji mnogo češče iz železa kot iz brona. Vendar je pa to železno orožje popolnoma podobno bronastemu, kakor smo je poprej opisali. Vse to orožje ni več ulito, ampak kovano, ploskasto in otlo izdelano. Meči imajo težko, široko in do 125 cm. dolgo pločo s poševno odrezano ostrino na konci. Držalo je z mečem vred kovano in zvršuje na konci jabolčasto. Bodeži imajo ploče navadno iz železa, držala pa iz brona. Ravno tako so kovani tudi noži, imajo široko pločo in jednostransko, nazaj zavito ostrino. Samo nakrasnine teh pokopališč so še vedno bronaste. Včasi se nahajajo tudi iz železa ponarejene, ali take so od vlage in rje zelo poškodovane. Karakteristične za hallstadtsko dôbo so kačaste in čolničkaste fibule, ki naravnost spominajo na certoško fibulo. Tudi naočniška fibula pripada tej dôbi.

Med vsemi evropskimi grobišči ni nobeno tako bogato prazgodovinskih predmetov kot hallstadsko. Kar se tiče nakrasnin, najbolj se odlikujejo bronaste pločevine z vzbokano ornamentiko. Tudi vse posodje je iz kovane bronaste pločevine. Vsi hallstadtski predmeti kažejo uže visoko razvito kulturo in posebno ljubezen do sjajnosti in krasote. Tedanji

ljudje so imeli uže cvetočo obrtnijo, zlasti pa veliko spretnost v kovinski tehniki. Najdbe okoli Hallstadta in po Salzkammergutu dokazujejo, da so se uže tedanji ljudje s pridobivanjem soli pečali. Sploh kaže vse na to, da je bilo ljudstvo zelo bogato.

Te najdbe so vzbudile tako veliko pozornost po celi Evropi in so se zdele učenjakom tako važne, da so po njih vso ono kulturno dôbo „hallstadtsko" imenovali. Hallstadtska kultura se raztega čez obširen predel, do gorenje Donave in srednjega Rena, na vzhodu do Karpat (po Ogrskem, ki je sicer bogato kamenenih in bakrenih predmetov, našlo se je le malo sledov hallstadtske dôbe); na jugozahodu do Apeninov. Zdi se, da se je ta kultura od jugovzhoda proti severozahodu širila, in je zato na zahodu mlajša, kot pa na vzhodu in jugu. Posebno čiste predmete te dôbe so izkopali v gomilah vaških in šmarjetskih na Kranjskem. Predmeti, ki so se našli v vaških grobih, dokazujejo, da je bila kovinska obrtnost takrat uže zelo razvita. Zlasti na uže omenjeni situli vidimo jako pomno izvedeno ornamentacijo in točno vzbokane podobe, ki predstavljajo ženitvanje, sprevod svatov in pir, pri katerem se producirajo borilci s pestmi; sploh nam predočujejo življenje in vedenje tedanjih ljudij. Razven tega odlikujejo se vaški predmeti tudi po obilnosti bronastih čelad, katere so popolnoma jednake onim, ki so se v Certosi in Bologni našle. Zdelo se je nekoliko časa, da bode tudi Šmarjeta[1]) blizu Rudolfovega z Vačami tekmovala, ali Vače so jo daleč nadkrilile, ker je ves južni obronek Slemškega vrha nad Klenikom daleč tja proti Sv. gori z grobovi kar posejan.

Po drugih krajih na Kranjskem našli so se predmeti iz hallstadtske dôbe še na Rovišči v župniji Studenec zahodno od Krškega, pri Mokronogu, na Vinkovem vrhu (Adamsberg) južnovzhodno od Žužemberka, v Grmu pri Podzemlji ob Kolpi in pri Sv. Mihelu blizu Predjame (Luegg). Važno je pa tudi hallstadtsko grobišče pri Sv. Luciji na Tolminskem. Svetolucijska nekropola pripada tudi med najobširnejše, ker meri čez 10.000 m² in utegne imeti do 50.000 grobov. Tu je posredovalna vez med gorenjeitalijanskimi in alpinskimi grobišči. Pri Sv. Luciji so se našli izključno le sežgani mrliči in skoro same nakrasnine, čisto malo pa orožja. To dokazuje, da je bilo ondišnje ljudstvo, živeče oddaljeno od velikih cest in osamljeno med srednjimi gorami, zelo miroljubno in bolj siromašno.

Hallstadtska kultura je zastopana na Koroškem v gomilah pri Rožeku, na Štajerskem v grobiščih pri Rušah, Negovi, Purgstallu in Glini pri Wiesu. Na Koroškem

---

[1]) Kopalo se je prav za prav južno od Šmarjete, v kraji na Strelac in dalje proti cerkvi Sv. Jožefa.

so se našli vrhu tega še ostanki uže takrat cvetoče svinčene obrtnosti, in sicer na Bregu (Frögg pri Rožeku). Tu so odkopali na zelo malem prostoru 250 gomil sè skoro samimi svinčenimi predmeti, kar je za prazgodovinsko dôbo nekaj novega. Temu se pa ni treba čuditi, ker so se ti predmeti ravno v onem delu Koroške našli, ki je najbogatejši svinčenih rud. Jako zanimiv med vsemi temi najdbami je svinčen voz, v katerega je 12 volov vpreženih in okoli katerega stoje ljudje v kaj primitivni obliki. Razven tega našlo se je več stotin svinčenih jezdecev, konj. ptičev i. t. d., ali vse je jako primitivno. (Baron K. Hauser, Die Grabfelder von Frögg. Mittheilungen der Central-Commission 1888, pg. 84). Razven na Bregu našli so se sledovi hallstadtske kulture tudi v Črnečah (Tscherberg), na Napoleonovem vrhu blizu Beljaka in na šenkancijanskem vrhu.

Zunaj naših dežel zasledila se je hallstadtska kultura po mnogih krajih Dolenje Avstrije. Tu so najzanimivejše med vsemi starinami takoimenovani podzemski hlevi („Erdställe"). t. j. umetno izdolbene jame v puhličinih klopicah (Lößterassen) na obeh straneh Donave. Prvi jih je začel preiskovati župnik Lambert Karner in našel, da se skoz ozki hodnik pride v bolj razširjene prostore, ki se kakor labirint na vse strani razgranjujejo. Hodniki, ki vežejo veče prostore, so tako nizki, da more človek samo pripognen, ali pa še celo po trebuhu plazeč se skozi nje priti. V večih prostorih so ob strani ponare (Nischen) in štirivoglate izdolbine za spravljanje posod i. t. d. Iz tega se sklepa, da so ti podzemski hlevi služili za bogoslužne namene, ob času nevarnosti pa gotovo tudi kot skrivališča pred sovražnikom.

Po Češkem in Moravskem so se našli na več krajih nakopičeni predmeti iz bronene dôbe, n. pr. v Soběnici, Jineci, Pisku, Sojanu, Labskem Týnci (Elbeteinitz), na Hradišti pri Plešivci, pred vsem pa v Duhcih in Kotěnem (Krendorf v poglavarstvu Louny-Laun). Mnogi preiskovalci mislijo, da se ti gromadni predmeti niso v deželi izdelali, nego da so bili iz južnih krajev uvedeni. Ker je med temi najdbami prav malo orožja, zato je moralo tedanje prebivalstvo Češke zelo miroljubivo biti in se najbolj s poljedelstvom pečati, ker se je posebno dosti srpov našlo. Na Moravskem se je našlo največ prazgodovinskih predmetov v pečini Byćiskala in sicer iz vseh dôb prazgodovine (nekaj paleolitičnega orožja iz te pečine ima tudi ljubljanski muzej). V njej je bila cela kovačnica urejena, kar dokazuje, da so se omenjeni predmeti vendar le v deželi izdelovali.

Hochstetter (Die neuesten Gräberfunde von Watsch und St. Margarethen in Krain, Wien 1883; separatni odtisek

iz Denkschriften der Wiener Akademie, XLVII. Band) odločno zagovarja mnenje, da so predmeti hallstadtske dôbe v vseh svojih podrobnostih proizvodi domače obrtnosti, da ta kultura ni hči, nego sestra grško-arhajične in staroitalske kulture. Hochstetter tudi zanikuje, da bi se bila alpinska bronena kultura iz poznejše etruščanske razvila. Te Hochstetterjeve trditve so zadele sicer pri mnogih prazgodovinarjih na živahno ugovarjanje, vendar so dandanašnji uže skoro vsi jedini v tem mnenji, da se je hallstadtska kultura razvila samostojno na podlagi grško-arhajične kulture, katera je deloma direktno čez balkanski polotok, deloma pa posredno skozi gorenjo Italijo v alpinske dežele prodirala. Tu pa se je potem samostalno, po svojih lokalnih posebnostih razvijala in popolnjevala. Tedaj ni druzega uvedenega, kot splošni kulturni vpliv in nagon, posamezni predmeti pa so se po starih vzorcih na lici mesta izdelali.

Preostaje nam še pogledati, kako so ljudje bronene dôbe svoje mrliče zagrebali. Kakor je bilo uže rečeno, pokopavali so ali cele mrliče v nizke grobe, obdane s kamenjem in skrlom ter pokrite z velikimi ploščami, katere so mnogokrat od daleč prinašali; ali pa so mrliče na gromadah sežigali in potem njih ostanke zagrebali. Čeravno se večkrat oba dva načina na istem mestu skupaj nahajata, vendar je poslednji mnogo bolj razširjen in za broneno dôbo posebno značilen.

Za sežiganje mrličev napravili so veliko gromado iz smrekovih, bukovih ali lipovih drv, kakor se po dobro ohranjenem oglji še prav lahko spozna. Včasi so jemali za ta namen tudi hrastova, hruškova, javorova in orehova drva, t. j. tistih dreves, ki so še sedaj po naših gozdih najnavadnejša. Največkrat so jemali različna drva za gromado, ker nahajamo oglje pomešano od raznih dreves. Samo bogatejše, zdi se, sežigali so najrajše na lipovih drvih.

Ostanke sežganih mrličev so potem, ako so bili ubožni, kar na mestu z ogljem in pepelom vred zagrebli v okroglo, kotličasto jamo. Te jame so izkopali od pol do dvainpol metra pod zemljo ter naredili po potrebi različno široke in globoke (od 20 do 80 cm). Nekatere posebno globoko ležeče (2—3 m.) so skoro popolnem okrogle in merijo v premeru 40—60 cm. V njih ležeče oglje je zelo mastno in vlažno, kar prihaja od razkrojenih organičnih tvarin. Redkokedaj se nahaja oglje v podobi črne plasti zagrebeno. V malih posodah pridodali so mrliču najdražjih mu jedil (navadno svinjine in telečjih nožic), katere so vzeli od pojedine pripravljene na čast umrlemu. Po vrhu vsega tega so posuli malo tanke prsti in potem vse skupaj pokrili sè skrilnato ploščo, ki je včasi jedva kakih 10 cm^2 velika, včasi pa tako ogromna, da

jo komaj dva moža odvalita. Taki skrli niso posebej obdelani in nimajo nikakih napisov. Redko se prigodi, da se povrh mrličevih ostankov več ploskastih kamenov najde.

Pri bogatih mrličih pa so napravili po sežigu takoimenovano „lectio“ ali „ossilegium“, t. j. zbrali so pomnjivo vse njegove ostanke, zlasti kosti, in vse skupaj z nakrasom vred v posebno mrtvaško žaro spravili. Te žare so različne velikosti in različnega obsega, včasi prav ogromne, kakor so bile uže opisane. Zdi se, da so bile take žare po nekaterih krajih zelo redke in velike vrednosti. Nahajamo namreč mnogo zakrpanih žar, t. j. luknje so zamašili z raztopljenim svincem, razpoke pa sè smolo in povrh nje zopet sè svinčenimi krpami prevlekli. Tudi žare so spravljali v takošne jame, kot ostanke siromašnih mrličev. Žaro so pokrili neposredno sè skrilnato ploščo, tako da je moglo le malo zemlje v posodo prodreti. Te plošče, navadno veče in lepše, kot pri ubogih mrličih, oslonile so se na bližnje zemljišče, tako da niso zmele spodej ležeče žare. Včasi so pa žaro tudi s kamenjem obložili in tako podstavo pripravili za težko ploščo. Zgodilo se je pa tudi, da so zagrebli žare in mrliške ostanke brez skrilnatih pokrovov.

Kosti se na gromadah niso popolnoma sežgale, nego spremenile so se le v oglje, tako da še lahko iz njih na starost in spol mrliča sklepamo. Čudno je, da so se ravno zobje tako popolnoma sežgali, da je težko o njih kak ostanek dobiti, čeravno trdi Plinius (Hist. nat. VII, 18): „invicti sunt ignibus, nec cremantur cum reliquo corpore“. Skupaj s kostmi in pepelom devali so v žare tudi piskre, čaše in kupe, v katerih so bile najljubše jedi pokojnikove in od katerih se še kosti nahajajo (največkrat od janjčka ali teleta). Zraven pa so prideli mrliču še bogato doto nakrasnin iz brona, železa, stekla, jantara in ilovice. Tu nahajamo bogate zaklade najrazličnejših fibul, igel za lase, zapestnic, prstanov, uhanov, ovratnih obročev, korald i. t. d., z jedno besedo vse, kar so tedanji ljudje posedovali, kar je njih kultura poznala in, kar je mogla njih obrtnost izdelati. Ker so te predmete še le po sežigu trupla v žare položili, zato niso od ognja poškodovani, nego dobro ohranjeni.

Vse to nam dokazuje, da se mrtvec po nazoru tedanjih ljudij sè smrtjo še ni ločil iz človeške družbe, da je ostal še vedno v zvezi sè svojimi sorodniki in prijatelji, da je tudi na drugem svetu nadaljeval slično življenje. kakoršnega je bil na tem svetu navajen, zlasti pa da je pri velikem prehodu iz enega življenja v drugo potreboval jedij in pijač za okrepčanje na tako težavni poti. Mrliča so napravili, kakor nevesto, z vsem nakrasom, ki mu je bil najljubši, da se je mogel na drugem svetu dostojno prikazati in predstaviti. Zanimivo je,

da se pri nekaterih mrličih nahajajo tudi konji pokopani. Pri Sv. Luciji so našli n. pr. pod sedmerimi ploščami na ozkem prostoru stisneno celo konjsko ogrodje, ki je imelo pri glavi ostanke bogate konjske oprave. Jezdecu (morebiti poglavarju ondotnega prebivalstva?) dali so torej še celo priljubljenega, bogato opravljenega konja v grob, da ga pojezdi na prehodu v drugo življenje in da tudi tam ne bo brez svojega ljubljenca.

Mrtvaške jame so po nekropolah zelo neredno raztresene, včasi gostejše, včasi redkejše. Mnogokrat se nahaja ena jama povrh druge, kar dokazuje, da se je v različnih časih na istem mestu pokopavalo. Gotovo je, da je mnogokrat novejši grob starejšega poškodoval, in verjetno je tudi, da so kakor dandanašnji pri drugem kopanji vse ostanke prvega groba izkopali in jih na površini ležati pustili. Tako se je mnogo grobov uničilo, in število sedaj obstoječih grobov ni ravno najboljši dokaz za množtvo v kaki nekropoli pokopanih mrličev.

Nasproti temu načinu pogrebanja mrličev v takoimenovanih „plitkih grobih“ (Flachgräber) imamo iz bronaste dôbe tudi nagrobne gomile (Hügelgräber). Priprosti narod nemški jih imenuje „Hünegräber“, ne da bi pri tem mislil samo na Hune, nego sploh na vse nestalne nomadske narode, ki so po Evropi besneli. Pogostoma se sliši tudi izraz „Mugeln“, ki pa ni nič druzega, kot slovanska presuknena beseda „mogila“. V severni Francoski imenujejo gomile dolme, v Angleški cromlech in v Aziji kurhane. V srednjem veku so imenovali gomile tudi „zlate hribčke“, ker so mislili, da so pod njimi zakladi zakopani. In zares, mnogi so uže iskali zakladov po gomilah, razkopali jih na vse strani, kakor bi jih bil krt razgrebel, in raztresli prazgovinske spomenike, ki so se pod njimi nahajali.

Gomile so pravilno sestavljeni kupi nanesene zemlje, pri tleh ali popolnoma okrogli ali pa pakrožnati, zgorej ravni, tako da so po zunanji obliki odbitemu stožcu podobni. Premer navadnih gomil znaša 4—10 m., visočina pa 2—6 m. To so pa le najnavadnejše gomile, ker po nekaterih krajih nahajamo mnogo ogromnejše gomile, ki imajo neredko po 20—30 m. v premeru; da, velikanska, sedaj razkopana gomila pri Grmu blizu Podzemlja bila je 40 m. dolga, 30 m. široka, pa le 4·5 m. visoka. Po tistih krajih, kjer ni mnogo prsti, nanesene so gomile tudi iz kamenja, n. pr. po južni Hercegovini (okoli Kamena in Kruševice), po Krivošiji nad Risnom, po Boki kotorski (okoli zaliva traščanskega, v Zagori in Višnjevu), po Črni gori in v Špiči.

Da so gomile nagrobni spomeniki, o tem so bili učenjaki uže davno prepričani. Babjeverni ljudje so seveda vse kaj

druzega po njih iskali, kot grobove. Še najpametnejši med njimi so bili tisti, ki so trdili, da so gomile tako nastale, da so kakega očitnega grešnika kamenjali, in da je vsakdo na njegov grob po jeden kamen vrgel. Vsemu temu pa je znanost konec naredila, in sedaj stoji, da so gomile ravno tako nagrobni spomeniki kakor egipčanske piramide. A. J. Evans imenuje naše gomile kar naravnost „illyrske piramide“ (On some recent discoveries of illyrian coins, pg. 23). Gomile niso služile namreč le kot priprosto grobišče, nego tudi kot spomenik umrlim, kateri so bili ostalim posebno dragi, ki so se na kateri koli način odlikovali in katere so hoteli še po smrti posebno častiti. Čim slavnejši je bil umrli junak, tem večo gomilo so mu nasuli.

Zgodovina nam priča, da so vsi narodi svojim kraljem in prvim junakom stavili slične nagrobne spomenike, kakoršne so naše gomile. Tudi v Mexiku in Perù napravljali so cenjenim pokojnikom gomile, katere stoje še dandanašnji, največkrat v velikih skupinah in sicer ali na odprti ravnini, ali pa na gričih. Rusi so ohranili navado, na mestu, kjer so bili mrtvi pokopani ali sežgani, gomile nasipati še notri do X. stoletja, kakor nam spričuje poročilo arabskega potovalca Ibn Foszlana (Frähn, Ibn Foszlans und anderer Araber Berichte über die Russen alter Zeit, pg. 228 sq). In ravno to se tudi še dandanašnji, skoro pred našimi očmi dogaja. Poljaci so nasuli 2klm. od Krakave svojemu najslavnejšemu junaku Kosciuszku († 1817) ogromno gomilo, za katero so nanesli zemlje iz vseh krajev poljske domovine. Na tem „Kosciuszkovem griči“ postavili so potem vreden spomenik umrlega, in okoli njega praznujejo Poljaci vsako leto svoje narodne praznike. — Tudi še ni dolgo, da so na Cetinji v Črni gori nasuli slavnemu junaku kamenito gomilo in potem na posebni plošči povrh nje upisali njegovo ime.

Pod gomilami so pokopani ali pojedini nesežgani mrliči, ali pa njih več skupaj. Navada nesežgane mrliče pogrebati je mlajša, kot pa sežigati jih, kakor se iz pridejanih starinskih ostankov spozna. Le na Vačah so sežgani in nesežgani mrliči brez reda pomešani. Ta razloček prihaja bržkone od plemenske razlike, ker vemo da so n. pr., v Rimu nekatere družine dosledno svoje mrliče sežigale, druge pa dosledno cele pogrebale. Navadne gomile imajo v svoji sredini poseben obzidan prostor (mrtvašnica, Grabkammer) kot shrambo za mrliča. Tlo tega prostora je z drobnim kamenjem, ali pa tudi s ploščami pokrito, okoli in okoli mrtvaških ostankov je postavljeno ali četverokotno ali pa pakrožnato veče kamenje, na katero so pokrovne plošče navaljene. Veče gomile imajo tudi po več s kamenjem obloženih mrtvašnic, ki pa niso po-

krite, nego zemlja je neposredno na nje nasuta. Do mrtvašnice vodi včasi 3—4 m. dolg hodnik, v katerem se često nahajajo ogrodja v čepečem stanu. To so morda ogrodja tistih služabnikov in robov, ki so se ali prostovoljno za svojega gospodarja žrtvovali, ali pa so morali na silo z njim umreti. Sicer se pa nahajajo pri mrličih v gomilah sredi črne mastne zemlje ravno tiste nakrasnine, kakor pri onih v plitvih grobovih.

Prigodi se pa tudi, da se v nekaterih gomilah ne najde prav nič mrtvaških ostankov ali sicer kaj prazgodovinskih predmetov. V nekaterih slučajih prihaja to od tod, da so se take gomile uže pred stoletji odkopale in oropale; v drugih slučajih pa od tod, da so nekatere gomile samo spomin na tisto mesto, kjer se je mrlič sežgal. Mnoge gomile so tudi spomeniki daleč od svoje domovine umrlih, v boji padlih ali v rekah utopljenih junakov, zato ne krijejo trupla mrliča, kateremu so nasute.

Gomile so bile po naši domovini do sedaj še mnogo premalo preiskane, mnogo manj kot plitka grobišča. Le na Kranjskem so se uže sistematično prekopavale in njih starinski zakladi beležili. Najimenitnejše so gomile pri Šmarjeti in okoli Vinjega vrha tja do Toplic, vseh gotovo mnogo nad sto. Dalje so bile preiskovane gomile na široki gorici pri vasi Slepšek blizu Mokronoga, kjer se nahajajo gomile skupno s plitkimi grobišči. Pri Vinkovem vrhu blizu Dvora je 16 gomil, od katerih je 10 uže preiskanih. Mnogo več (čez 60) gomil se nahaja pri Grmu ob Kolpi, od katerih je tudi uže 22 preiskanih in za kranjski deželni muzej izcrpljenih.

Na Štajerskem je mnogo gomil pri Šušici blizu Šenpavla v savinjski dolini (Mittheilungen der anthropol. Gesellschaft 1887, pg. 83); na hribu Livno (Loibenberg) pri Vidmu (Mittheilungen der Central-Commission 1888, pg. 175); dalje ob robu ptujskega polja, zlasti okoli Hoč (Müllner, Die Tumuli nächst Rothwein, Mittheilungen der k. k. Central-Commission 1878, LXXXIII), potem pa na zahodni strani Lipnice okoli Wiesa, kjer so tudi mnoge uže preiskane bile. Premnogo je gomil po Dolenji Avstriji, Češki (zlasti v Stialavi, v okolici plzenski), Moravski in Šleski; dalje po Nemčiji in Švediji tjagori do Upsale. Proti vzhodu nahajamo gomile po Ogrski, Galiciji, Poljši, Bukovini in po vsej južni Rusiji. Na jugovzhodu jih srečujemo po vseh deželah balkanskega polotoka, zlasti pa po Thraciji okoli Plovdiva, Drinopolja, ob dolenji Marici in po obali Propontide; vse polno jih je tudi po ravninah Makedonije in Thessalije, ravno tako po staroslavni Troadi. — Da, še zunaj Evrope, po severni Afriki, prednji in srednji Aziji ter še daleč tjagori po Sibiriji raztresene so po velikih ravninah prav take gomile, kakor jih tu pri nas občudujemo.

Po l. 500 pred Kr. začela je hallstadtska kultura prehajati v takoimenovano latènsko, ki je trajala potem od 200—100 let pred Kr., da, po naših krajih večinoma do rimskih pridobitev naših dežel.

La Tèn, t. j. plitčina, imenujejo ribiči novogradskega jezera (Neuchatel) neka mostišča pri vasici Morin, na severni strani jezera in 7 km. daleč od Novega grada na Švicarskem. Kraj leži jako slikovito ob bregu, odkoder se lahko h kratu vse jezero pregleda. Prazgodovinarji mislijo, da je bila tam nekako trdnjava in skladnica orožja za vojskine potrebe. Skoro vsi tam najdeni starinski predmeti imajo vojaški značaj, razločujejo se pa bistveno od hallstadtskih izdelkov. Vse orožje je izvrstno delano, mnogo trdnejše in popolnejše, kot navadno bronasto orožje. Tvarina tega orožja je skoro izključljivo železo, le izjemoma se nahaja poleg tudi bronasto orožje. Najznačilnejši je latènski meč. Njegova ploča je tanka, ravna in povsodi jednako široka, do $1^3/_4$ m. dolga, in ima tudi dolg pa tanek, trnu podoben ročaj z buckom na konci, ki je bil z lesenim ali roženim držalom obdan. Za večo varnost roke ima namesti rokobrana med pločo in ročajem prilepljeno zvonu podobno krivino (Bügel), ki je poseben znak latènskih mečev. Te so nosili v dolgih nožnicah iz tanke železne ploščevine, ki je na robeh nazaj zapregnena in s poprečnimi črtami prevlečena. Za zvončasto krivino imajo nožnice poseben izrezek in ob gorenjem konci čuden nakras iz tankih zapletenih in vzbokanih črt, ki predstavljajo včasi živalske podobe ali pa se vitičasto (rankenförmig) končujejo. Tudi trokot z upognenimi stranicami in takoimenovani „triquetrum“ (grškemu Y podobno znamenje) so zelo priljubljeni ornamenti. Ker so bili meči tanki, bilo jih je zelo lahko pregniti; po kranjskih grobiščih se je našlo premnogo takih pregnenih dolgih mečev iz latènske dôbe. Ti meči so popolnoma taki, kakoršne so nosili po opisovanji rimskih klasikov Galli na verigah okoli pasa.

Poleg dolgih mečev ohranili so svojo vrednost tudi krajši špičasti meči in bodeži. Osti kopij so zelo različne, vendar navadno lancetaste z močnim osnim rebrom po sredi dolžine. Te osti so mnogo pomnjivejše izdelane, kot one iz hallstadtske dôbe, njih ploča je širša in tuljava daljša, vitkejša. Temu nasproti se je našlo pa le malo ostij od puščic. Tudi kelt je izginil in mesti njega nahajamo motiko in cepin z vodoravnim uhom. Poleg orožja našlo se je mnogo kosov konjske oprave: latènski vojaki so se na konji borili.

Od drugega orodja, ki je iz latènske dôbe zelo redko, nahajamo kuhinjske nože, ki so tudi nenavadno dolgi (celo do pol metra); potem zakrivljene nože (krivače), ovčje škarje, pile,

motike z ozkim uhom in vratom, verige, obroče, žeblje i. t. d. Ker so bili latènski ščiti leseni, nahajamo od njih le posamezne dele, ki so bili iz železa napravljeni, n. pr. okovnine za ščitov rob, trebušaste grbe za vzvišek sredi ščita, mnogokrat s perotmi, in železne kljuke, ki so se kot držala ob notranji strani ščita pribijale. Vsi ti predmeti so bolj zaokroženi in markantno profilovani.

Tudi nakrasnin nahaja se med latènskimi predmeti le malo. Najznačilnejša med njimi je latènska fibula. Ta namreč ne končuje z buckom konci utika, nego se zavije z utikovim koncem nazaj proti loku in se sredi njegovega hrbta z njim spaja. Tako postaja lok mnogo krepkejši in trpežnost fibule veča. Namesti prejšnjih pasov iz ploščevine nahajamo sedaj take, ki so iz verig ali pa majhnih obročev spleteni. Zaponke na konci pasov imajo navadno na zunaj živalsko glavo. Zapestnice so sestavljene iz otlih polukrogljic, ki so sè žico med seboj spojene. Tudi po ovratnicah se opažajo buckaste pritikline in te, kakor tudi zapestnice, končujejo mnogokrat s kačjimi glavami. Zapestnice so često od barvanega stekla. Med nakrasninami se nahajajo tudi take bronaste, jako ukusno izdelane verižice, kojih pojedini členi so s posebnimi spajalnimi obročki združeni.

Med redkimi posodami latènske dôbe imamo največkrat bronasto ročko (Gießkanne) s kljunastim, visoko stršečim žlebom za izlivanje tekočin. Sklede so skozi in skozi globoke, žare pa debelo-trebušaste; oboje včasi prav velike. Od dragih kovin izdelovali so tudi uže srebro. Prvikrat srečamo tudi rudeče emaljevane kolute in steklene nakrasnine, ki se dade lahko raztopiti. Med ornamentiko opažamo včasi tudi klasične motive, ki so pa samostalno preobraženi: ribje mehurje, trombaste vzorce, špirale i. t. d.

V latènski dôbi imamo torej pred seboj popolnoma razvito železno kulturo in čisto samostalno kovaško umetnost, ki se je tako vršila kakor dandanašnji po naših tvornicah. Na mnogih mestih opažamo živahne kupčijske zveze in vsled tega tudi tuj vpliv; vendar je ta kultura po večem in v svoji celoti samostalna. V latènski dôbi so se mrliči le redko sežigali, navadnejše pa zagrebali in sicer ali pod gomilami, ali pa v ravni zemlji. Zraven človeških ostankov latènske dobe našli so se tudi zlasti srebrni in bronasti denarji, ki so bili okoli srede prvega stoletja pred Kr. kovani.

Začetek latènske kulture iščejo učenjaki v južni Galliji. Iz Francoske se je potem razširila preko Švice, v južno Nemško in v alpinske zemlje: Koroško, Kranjsko, Štajersko, zahodno Ogrsko, Hrvaško (v Liko) in Primorsko. To se je zgodilo okoli četrtega stoletja pred Kr., in misli se, da so bili glavni

nositelji te kulture nomadski Galli, kateri so se skoro po vseh deželah Evrope potikali. Celo v središče klasičnih zemelj se je latènska kultura zanesla. Njen vpliv se razteza tudi na vzhodno Ogrsko, na Poljšo, Litavijo, severno Nemško, Skandinavijo, Britanijo in Irsko.

Najbogatejše in najzanimivejše mesto latènskih izkopin je Hradište pri Stradonici na Češkem, kjer so izkopali čez 20.000 starinskih predmetov. Tu so našli tvornico latènskih predmetov z mnogimi začetimi, a še ne dovršenimi kosi, med njimi zlasti mnogoštevilne fibule, ki še nimajo zavitega zapirala ali tečaja. Sploh je vse Češko, kakor tudi starejših prazgodovinskih predmetov, tako zlasti latènskih zelo bogato. Misli se, da so gallski Boji to kulturo po Češkem razširili. Pravijo, da so bili miroljuben narod, ki se je s poljedelstvom in z jantarovo trgovino pečal. Vse to se pa malo vjema sè znanim bojevitim in nemirnim značajem Gallov, ki niso nikjer trajnih državnih ustanov imeli.

Do leta 1882. znalo se je le malokje po vzhodnih alpinskih deželah za predmete latènske dôbe, tako da je Hochstetter v svoji razpravi o vaškem in šmarjetskem grobišči obžaloval, da se po naših deželah ne nahaja posredovalni člen med hallstadtsko in rimsko kulturo. Mislil je torej, da je rimska kultura neposredno za hallstadtsko nastopila in mesti nje zavladala. Kmalu potem pa so se našli latènski predmetje v Clesu na južnem Tirolskem, na Gorini v ziljski dolini, pri Mokronogu na Dolenjskem, na Gradu pri Šmihelu blizu Postojne, pri Sv. Luciji na Tolminskem in na griči Vital blizu Prozora v Liki. V kratkem času bilo je torej znanih šest večih latènskih mest, ki se od bosensko-dalmatinske meje, pa skoro tja do Švice vlečejo. Na vseh teh mestih so se našli predmeti iz hallstadtske, latènske in rimske dôbe, t. j. njih kultura se začenja s hallstadtsko dôbo, vleče se skozi vso latènsko in sega tudi notri v rimsko, da, morda še čez njo naprej. Ta okolnost dokazuje nam jasno, da je od časa sezidanja Rima pa do propasti zahodnorimske države po naših planinskih zemljah vedno jedno ter isto ljudstvo prebivalo, in da je vse kulturne premembe doživelo, pa se vendar ni maknilo od svojih bivališč in grobišč. In ta dokaz je največi zgodovinski rezultat prazgodovinskih izkopavanj po naših zemljah.

Oglejmo si malo pobliže kraje, kjer so bili latènski predmeti najdeni.

Na Gorini se je kopalo v letih 1884—86. Tamošnje izkopine se odlikujejo po mnoštvu prazgodovinskih predmetov iz najrazličnejših dôb prazgodovine in rane zgodovine naših

alpinskih dežel. Izmed razvalin rimske dôbe izkopali so starejše latènske in hallstadtske predmete, ki pojasnjujejo ne samo usodo naselbine na Gorini, nego sploh vso prazgodovino ziljske doline. Do sedaj se sicer še ni tako globoko kopalo, da bi se mogla natanko določiti meja prazgodovinske in rimske naselbine; vendar pa se uže iz dosedanjih izkopin spozna, da je pred rimsko dôbo tu živelo ljudstvo, ki je svojim potrebam po svoji lastni delavnosti in po svoji napredujoči kulturi zadovoljevalo. Naselniki so se pečali z obrtnijo, zlasti z rudarstvom; vendar se je ta kraj še le za rimske vlade razvil in razcvel.

Pri Mokronogu izkopali so latènske predmete za cerkvijo sv. Križa nad vasjo Slepšek in sicer v neposrednji bližini hallstadtskega grobišča. Tam so našli pol metra globoke, v dolomit vsekane valjaste jame, v katerih so ležale na dnu sežgane človeške kosti, skrbno pobrane in brez oglja shranjene. Povrh njih je bil pesek posut, in v tem pesku so našli zlomljene ali vsaj pregnene bronaste in železne predmete, zlasti one dolge meče z verigami ob nožnicah, na katerih so jih nosili ob desni strani, kakor Diodor pripoveduje.

Siromašnejše so bile izkopine v Valičini vasi ob levem bregu Krke, med Zagradcem in Žuženberkom. Tu se vidijo ob hribovski cesti stare utrditve in nasipi, na njivi kmeta Gnjidovca pa so se našli poleg rimskih tudi latènski grobi in v njih znani meči. — Manjši latènski predmeti so se našli tudi pri Beli cerkvi in Grmu v podzemeljski župniji; dalje na griči Vlaka pri Starem trgu blizu Loža in na Planini v vipavski dolini.

Najbogatejše so izkopine na Gradu pri Šmihelu pod Nanosom. Tu je kopal l. 1885. in 1886. sistematično kustos dvornega muzeja Szombathy in našel, da je bil tam pred prihodom Rimljanov z nasipom obdan grad, ki je imel deloma tudi prirodno skalnato steno za obrambo. Grobišče je bilo zunaj grada pod strmo glavico, ki je najtrdnejša in najvarnejša stran grada, tako da se ga gotovo noben sovražnik ni upal od te strani napasti. Veče grobišče pa je ležalo severovzhodno od grada Pod kacovljem, in tu se je našlo poleg bronastega orožja in steklenih nakrasnin tudi železno orožje, (n. pr. meči, osti kopij, vojaške sekire, sekala i. t. d.), ki spada pod konec hallstadtske in v razvito uže latènsko dôbo. Našle so se tudi mrtvaške žare in nesežgana ogrodja, ali iz začetka hallstadtske dôbe.

Pri Sv. Luciji našli so latènske predmete zunaj mej hallstadtskega grobišča, ki je moralo v latènski dôbi uže zapuščeno biti. Marchesetti in Szombathy sta potrdila, da ti predmeti (fibule in njih loki; ovratnice ali „torques“ iz bronaste žice z okroglimi vozli, kakor pri kranjski fibuli) nimajo

s hallstadtsko dôbo nič opraviti. Omenjena prazgodovinarja kopala sta tudi v tri kilometre od Sv. Lucije oddaljeni vasi Bača (ob izlivu Bače v Idrijco) ter našla tam 23 plitkih grobov z ostanki sežganih mrličev. Pri njih je bilo posebno mnogo bronastih posod, fibul, orožja (med tem ena bronasta in dve železni čeladi) in najrazličnejše domače orodje iz železa. Vsi ti predmeti spadajo v latènsko dôbo. Pa tudi iz poznejše rimske dôbe našli so se ostanki na griči Mirišče pri Sv. Luciji in po njivah, ki se pod tem gričem proti Bači vlečejo.

Vital je okrogla gorica pri vasi Prozor, 5 kilometrov jugovzhodno od Otočca. Na tej gorici in okoli nje našlo se je uže mnogo predmetov latènske dôbe, ki so shranjeni v deželnem muzeji v Zagrebu. Dognano je, da je pozneje v rimski dôbi stala na istem mestu naselbina Arupium ali Aruccia, in prebivalci cele Gacke so se imenovali po Ptolomeji „Arupinoi“.

Čeravno ne prav pogostem, vendar so se tudi po naših krajih našli pomešani predmeti iz hallstadtske in latènske dôbe, in to dokazuje, da sta obe kulturi nekaj časa skupno živeli, dokler ni obeh izpodrinila rimska kultura.

Latènska kultura obsega torej zadnja stoletja pred Kr. in po nekaterih krajih moli še celo v čas rimskega gospodstva. Najdalje časa se je ohranila na britanskih otokih, ki so tudi najpozneje rimski državi zapadli. Prevladanje rimskega gospodstva pa je povsodi razširilo tudi novo kulturo, ali bolje rečeno: rimska kultura je prešinila latènsko, in po raznih deželah izcimila se je iz obeh posebna provincijalno-rimska kultura. Ta specivična kultura se je posebno po svoje razvila po severni Germaniji, kjer se nahaja železno orožje posebnega sloga po vseh germanskih grobih iz časa preseljevanja narodov pa do VI. stoletja po Kr.

Sklep.

Do sedaj opisane izkopine so dokazale, da niso v nikaki zvezi z vprašanjem o Keltih, da se mora to vprašanje popolnoma izločiti iz hallstadtske in latènske kulturne dôbe (Szombathy, Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft 1885, pg. 103). To novo skupino prazgodovinskih predmetov krstil je najpoprej Šime Ljubić, vredni ravnatelj arheološkega muzeja v Zagrebu, illyrsko dôbo in s tem nekako hotel povedati, kateremu narodu da se imajo opisani predmeti prištevati. Italijanski palaeontologi so to poznamovanje soglasno sprejeli, in sedaj se splošno rabi tudi od avstrijskih. (Primeri: P. Orsi, Sopra le recenti scoperte

nell' Istria e nelle Alpi Giulie, v „Bollettinu di palaeontologia italiana“ 1885). S tem se strinja tudi Meyer, ki v svoji obširni razpravi o Gorini pripisuje znani napis v Vurmljah pod planino Plecken (blizu Gorine) nekemu severoillyrskemu narodu. Ti učenjaki prištevajo torej prebivalce hallstadtsko-latènske dôbe illyrskemu plemenu.

V naši razpravi se je večkrat poudarjalo, da se prebivalstvo alpinskih zemelj od novokamenene dôbe sem gledé izvira in narodnosti ni nič spremenilo, da se ne more dokazati, da bi bilo v tem dolgem času jedno ljudstvo drugo izpodrinilo in njegove sedeže zavzelo. Prazgodovinarji se vedno bolj nagibajo misli, da je to prebivalstvo prvobitno (aboriginalno) po omenjenih zemljah in da se je vsaj v svoji večini in gromadnosti (Masse) ohranilo nepotujčeno celo do rimskega gospodstva. Ali je mogoče, da bi pisana zgodovina o tem ljudstvu nič ne vedela?

Oče zgodovine, Herodot, pozna v Pannoniji med Dravo in Donavo „Siginne“ ali „Sigyenae“, ki so se s platneno obleko odevali; zahodno od njih Venetae (V. 90), južno pa „Thrake“ in Illyre. O Siginnih se kaj malo ve: nekateri jih imajo za illyrsko ljudstvo, drugi pa za medijske nomade, ki so se pozneje med Daki poizgubili (Flieger, Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft, VI. pg. 267). V poznejših stoletjih pred Kr. se Siginni več ne spominajo, mesti njih pa več posameznih pannonskih narodov.

Thrake ima Herodot za jako razširjeno ljudstvo in za najmnogoštevilnejše poleg Indov. Da niso stanovali samo po stari Thrakiji, nego tudi po današnji Bolgarski, Srbiji, Romeniji in po Erdelji, o tem so vsi učenjaki jedinih mislij. Flieger misli (o. c. pg. 224), da so bili oni tisto ljudstvo, ki je umrlim junakom gomile ali kurhane nasipalo. On hoče (pg. 226), da se imajo Thraki izrecno od Illyrov razlikovati, vendar pa rabi sam prav pogostem izraz „Thrako-Illyri“ in „illyrsko-thrašk“. Večina narodopiscev uči, da so bili Illyri in Thraki samo jedno pleme (F. Müller, Allgemeine Ethnographie pg. 470), ki je bilo razven po severnem delu balkanskega polotoka tudi še v Podonavji, po iztočno-alpinskih zemljah in po severni Italiji naseljeno (Mommsen, Römische Geschichte, V. pg. 182). Da, Flieger ima dolenjeitalijanske Japyge (Apulce in Daunce) tudi za illyrski narod (Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft VII. pg. 288).

Da so bili stari Dalmati, Liburni, Japydi (Japodi) in Pannonci illyrski narodi, to učijo dandanašnji najveljavnejši narodo- in zemljepisci, n. pr. Flieger, o. c. pg. 290; Kiepert, Lehrbuch der alten Geographie pg. 358, 360—362. Tudi o starih Noričanih piše Kiepert (pg. 365), „dass sie

offenbar eine illyrische oder den Illyriern verwandte Bevölkerung gewesen waren," in Mommsen (Römische Geschichte V. pg. 180, „dass Noricum ursprünglich nicht keltisch war, dagegen zeugt schon sein nationaler Charakter"). Na drugem mestu opaža Mommsen (Corpus Inscriptionum Latinarum V. 1. pg. 44), da imajo istrski napisni kameni lastna imena z navadno končnico na icus, ocus in ecus ter pristavlja: „nomenclatura haec, quam proprie Illyricam dicere licebit". Še dalje gre Tomaschek sè svojim sklepom: „erwähnt sei, dass die liburnischen Eigennamen sowol zu den venetianischen und istrischen, wie zu den norischen auffallend stimmen (Vorslavische Topographie der Bosna, Mittheilungen der geographischen Gesellschaft in Wien, 1880, pg. 501).

Tudi Istri so bili torej Illyri, čemur tudi Kiepert pritrjuje (o. c. pg. 385): „Die Istrer scheinen ebensowol, wie ihre Nachbaren in S. O. und W., der illyrischen Nation anzugehören." Jedini tržaški profesor Benussi (L' Istria sino ad Augusto) se brani z vsemi četirimi proti illyrstvu Istre, ker to nekako po slovanstvu diši in, ker se je še pred kratkim v Istri navadni jezik „ilirski" imenoval. Benussi bi seveda rajše slišal, da so bili nekdanji Istri Feničani ali Židje kot pa Illyri. Ker pa mora vendar le verovati poročilom starih pisateljev, zato prizna na zadnje, da so bili thraškega rodu. Z jedne strani je to le „circulus vitiosus", z druge je pa uže Kiepert to mnenje sè sledečo opazko podrl: „Dass die Istrer auch Thraker genannt werden, ist offenbar nur ein Schluss aus der Identität des Namens mit dem aus Thrakien her bekannten Flusse Istros, dessen westliche Mündung (nach phantastischer Annahme einer Bifurcation im unbekannten Binnenlande) griechische Schiffer in einer stromähnlichen tiefen Bucht (Valle di Quieto) zu erkennen sich einbildeten. Die Zugehörigkeit zu den Illyrern bestätigen manche in lateinischen Inschrifen aus Pola, Piguentum und Tergeste aufbewahrten Personennamen" (o. c. pg. 386, opomba 1).

Brez dvombe illyrskega rodu bili so gorenjeitalijanski Veneti. Polybij jih izrecno loči od gorenjeitalijanskih Keltov, s katerimi so v vednem sovraštvu živeli (Hist. lib. II. 18, 23), in Herodot jih izrecno imenuje „illyrski narod". Da jih Strabon iz zahodne Gallije izvaja, prihaja od todi, ker so tudi tam stanovali „Veneti", na katerih ime še spomina današnja Vendée in Vannes v Bretagni. Tudi Karni po goratem delu Venecije bili so od začetka illyrski narod. Ker so se pa pozneje Kelti med njimi naselili zato jih imenujejo triumphalni fasti „Gallei Karnei".

Kelti (ali bolje rečeno Galli) so se začeli okoli l. 400. po naših alpinskih zemljah naseljevati, in nekateri zgodovinarji

mislijo, da so kmalu postali vladajoča kasta med sicer illyrskim ljudstvom. Za take Kelte imajo zgodovinarji poleg Karnov še Tauriske na Koroškem in Scordiske v Posavini. Kot dokaze navajajo nekatera lastna imena, ki spominajo na keltske izraze. Na to pa se ne sme preveč važnosti polagati, ker tudi Meka in Medina spominata na slovenske besede. Da prihaja „Karn“ od keltskega carn = rog, nikdo ne bode veroval, kdor ve, koliko Krnov imamo po Bosni, Hercegovini, Dalmaciji in Črnigori, torej po deželah, kjer gotovo Keltov nikoli ni bilo. Da gore Ture ali Tauri spominajo na keltske Tauriske (od torr = gora), je čisto izmišljeno, ker ljudstvo ne naziva s to besedo planin, nego samo prehode čez nje, to pa zato, ker se na njih nahajajo „taverne“. kar koroški Nemec tau'rn izgovarja. Če je končnica „metum“ v krajevnem imenu Tasinemetum (ob vrbskem jezeru) keltska (metum = svetišče), gotovo je pa v Santicum (blizu Beljaka) končnica illyrska.

In kako kulturo so pa imeli Kelti? Mommsen je prišel pri svojih globokih študijah do tega spoznanja (Röm. Gesch. III. 212 ff): „Aller keltische Staatsbau hatte von jeher etwas Lockeres, Haltloses, und entging nicht frühem Verfalle“. Kelti so surov, bojevit narod, kakor spričuje Polybij sè sledečim opisom (l. II. 17): „Oni žive po odprtih vaseh ter imajo kaj malo orodja. Spijo na golih tleh, redijo se skoro od samega mesa in ne pečajo se z drugim, kot z bojevanjem in priprostim poljedelstvom. Ne poznajo ne znanosti, ne katerekoli umetnosti in nimajo druzega premoženja kot živino in zlato, ker je s tem najlože potovati, kamor je komu drago“. In temu pristavlja Diodorus Siculus (lib. V. pg. 347): „Oni uže od davnega časa ropajo in plenijo tuje dežele in zaničujejo druge, hvaleč jedino le same sebe“. — Ljudstvo, ki je polno zlata, ne more živeti v rednih okolnostih, in med njim ne more biti varnosti. Naravno je, da le tako ljudstvo nosi zlato na svojem telesi, med katerim se ne more z bogastvom plodonosno okoristiti, nego si je spreminja v zlato, kakor opažamo to pri vseh nomadih in bojevitih ljudstvih. (Pulszky, Liter. Berichte aus Ungarn, 1879, pg. 260).

Kelti torej ob času svojega doseljenja v naše dežele niso imeli skoro nobene kulture, zato so njih grobovi po gorenji Italiji zelo siromašni. In če so se morda pozneje tudi sami do više kulturne stopinje povzdignili, ostali so vendar le vedno brez vpliva na sosednje prebivalce, med katerimi so živeli. Temu nasproti smo našli pri Illyrih uže v najdavnejših časih visoko kulturo, za katero se izkopuje vedno več dokazov izpod zemeljske odeje. Zato so se pa tudi ohranili neodvisne, obdržali svoj jezik in svoje navade celo do časov rimskega

gospodstva. O keltstvu se torej po naših deželah skoraj še govoriti ne more, in zatorej Flieger prav predlaga, naj se spisi keltomanov „na indeks postavijo“, da ne bodo sicer pošteni, pa premalo v zgodovini podkovani preiskovalci na kriva pota zavedeni. (Mittheilungen etc. VII. pg. 284).

In sedaj stojimo pred najvažnejšim, pa zelo kočljivim vprašanjem: V kakem razmerji stoje današnji Slovenci napram starim Illyrom? Ali je samo slučajno, da so se naše dežele tako rade in še do najnovejšega časa (do l. 1848., ko se je „illyrsko kraljestvo“ zopet na male dežele razdelilo) illyrske imenovale? Ali ni imel Napoleon I. nobenega druzega namena, ko je oživil „Ilirijo“, kot staro, zgodovinsko ime naših dežel zopet spraviti v veljavo in njih prebivalce na staro slavo spomniti? Zakaj se jugoslovanski gostinjec (hospitium) v Rimu uže od svojega utemeljenja v polovici XV. stoletja imenuje „ilirski“? — Na vsa ta vprašanja še ne moremo s popolno gotovostjo odgovoriti.

Do sedaj moremo le toliko z gotovostjo reči, da mnogo starih krajevnih imen po illyro-thraških zemljah spomina na jednaka slovanska imena, n. pr. Dierna ali Tsierna (Tierna) v Dakiji se še dandanašnji imenuje „Čèrna“ in kaj je istrski Humagum (Humacum, it. Umago) druzega, kot hrvaški Humac, Umac (holmec)? Stari Longaticum se imenuje še dandanašnji Logatec ter notranjske Trpčane in Metlje nas preživo spominajo starojapodskih mest Terpo in Metullum. V mnogih staroklasičnih imenih Illyrije in Thrakije nahajamo naš nazalni ę in ą, n. pr. v imenih: Kotensii, Buridensii, Sensii, Santros i. t. d. Stari pisatelji so nam sporočili, da so Thraki našega zobra imenovali ζόμβρος. Ali je morda ta beseda le slučajno iz slovanščine izposojena, ker so bili Slovani najbližnji sosedje Thrakom? To ni verjetno, ker zobrov je bilo tudi po Thrakiji zadosti in ž njimi se ni trgovalo, da bi bili morali Thraki s predmetom tudi ime prevzeti.

Ko je kustos Müllner l. 1885. na shodu arheologov v Celovci poudarjal, da se mnogo imen gor, krajev, jezer, rek in oseb, ki se nahajajo uže v grških in latinskih pisateljih, da najlože in neprisiljeno samo iz slovanščine izvajati, vzdignil se je proti njemu Rudolf Much s trditvijo, da bi morala slovanščina v slučaji, da so Slovani uže pred rimskim gospodstvom po alpinskih deželah stanovali, mnogo več tujk iz grškega in latinskega jezika imeti. Ta ugovor pa je brez temelja, ker imamo prvič v svojem jeziku zares premnogo grškim in latinskim čisto podobnih izrazov; drugič ker nam Grki in Rimljani vendar niso prinesli čisto nove kulture (kakor n. pr. krščanstvo), ki bi potrebovala mnogo novih, slovanščini nepoznanih izrazov; in tretjič ker je poznejši

germanizatorični vpliv mnogo takih besed zatrl in jih z nemškimi nadomestil.

Drugi Muchov ugovor, češ da nam byzantski pisatelji pripovedujejo o doselitvi Slovanov še le po končanem preseljevanji narodov in sicer, da se nam tedaj prikazujejo ti doseljenci še kot pagani, dočim je bila poprej uže po vsem rimskem cesarstvu sveta vera razširjena, tudi ta ugovor nima dokazilne moči, ker prvič byzantski pisatelji nikjer izrecno ne govore o doselitvi Slovanov po preseljevanji narodov, nego to so spekulativni historiki le sami kombinovali iz nekaterih raztresenih opazek omenjenih pisateljev; in drugič, če so se tudi po občnem preseljevanji paganski Slovani v precej zapuščene kraje doselili, bile so to lahko le nove betve istoplemenskih prvobitnikov, ki so svoje prednike pojačale in v narodnem obziru okrepčavale, kakor to dokazuje naš velezaslužni starina Davorin Terstenjak.

Prazgodovinska in rimska razkopavanja po Slovenskem l. 1888.

Kakor vsako prejšnje, nadaljevala so se tudi preteklo leto razkopavanja za odkritje prazgodovinskih in rimskih predmetov. To se je godilo deloma na stroške „anthropologijskega društva“ in „centralne komisije za zgodovinske in umetniške spomenike“ na Dunaji, deloma pa na stroške c. kr. dvornega muzeja na Dunaji, deželnih muzejev v Ljubljani, Celovci in Trstu, ter državnega arheološkega muzeja v Akvileji.

Za dvorni muzej je nadaljeval kustos Szombathy svoja izkopavanja na Grmu pri Podzemlji ter razkopal več gomil, v katerih je našel predmete iz hallstadtske in latènske dôbe. Preiskaval je pa tudi nekatere kraje, kjer se nahajajo rimski ostanki. — V Malnicah ob izlivu Krke v Savo razkopal je srečni preiskovalec grobov Jarnej Pečnik, kmetski samouk, trinajst gomil ne daleč od tamošnjega „gradišča“ in našel več fibul (tudi jedno „kranjsko“), zapestnic in obročev za noge, ki so se nad členi nosili.

Ravno ist g. Pečnik je razkopaval v septembru in prvi polovici oktobra l. 1888. prazgodovinske grobe pri vaseh Sv. Križ, Slepšek, Ostrožnik in Ribjek, pol ure od Mokronoga proti Mirni. Okrog teh vasij in nad njimi so mali hribčeki, na katerih je vse polno prazgodovinskih grobov sè sežganimi mrtveci, ali ti grobovi niso nikjer čez pol metra globoki. Jednaki grobovi morajo biti tudi po bolj vzhodnjih gričih pod Žalostno goro, pri Martinji vasi (tamošnji klanec se imenuje „Štajngrob“, izvestno po kamenitih grobovih) in Šižinki blizu cerkve sv. Florijana. Naselbina tedanjih prebivalcev je bila na utrjenem griči Križni vrh (286 m), in tamo mimo je držala tudi stara cesta na Solnčni marof in Trebno, (kjer je tudi mnogo gomil) ter dalje po hribčekih proti Šmarjeti.

V omenjenem času je odkopal g. Pečnik do 200 grobov skoro jedino le iz hallstadske dôbe. Bili so v pesku izkopani, in zatorej starinski predmeti (bronaste igle za lase, različni uhani, mnoge zapestnice, pa le bolj male) v njih prav dobro ohranjeni. Med sežganimi trupli bila so tudi cela zakopana. Nad hallstadtskim pokopališčem leži latènsko in sicer nad vasjo Ribjek na lepem peščenem pašniku. V tem pokopališči so le kosti zagrebene brez pepela v niti meter globokih jamah. Pobrane koščice so položili kar na pesek in nad nje mrličevo imetje, t. j. mnogo dobro ohranjenega orožja. Pa tudi rimski grobovi se nahajajo tam blizu in sicer na griči nad Slepšekom in tudi pri Ostrožniku. V njih so bila trupla tudi sežgana, ali pridejani predmeti so bili kaj revni.

Grobišča iz hallstadtske dôbe našla so se tudi pri Čateži ob izlivu Krke v Savo, potem pri Borštu in Sajovci ob Krki ter na Brezji pri Raki. Povsodi se je izkopalo mnogo bronastih zapestnic, pasov, igel, korald, železnih sulic, nožev, sekir i. t. d. Ravno tako so se konštatovale prazgodovinske utrditve na Starem gradu pri Sv. Križi (vzhodno od Kostanjevice) potem pri Veniščah (blizu Leskovca) in blizu Dunaja pri Krškem („Ljubljanski Zvon“ 1888, str. 564).

V škocjanski jami pri Divači dal je tržaški odsek nemškega in avstrijskega „Alpenvereina“ kopati, in dr. Marchesetti iz Trsta je konštatoval zelo interesantne predmete, ki obsegajo vse dôbe od novokamenene pa do merovinške dôbe. V kratkem izda g. doktor obširnejše poročilo o teh zanimivih najdbah.

Prof. dr. Karol Moser iz Trsta preiskoval je gradišče šmihelsko pri Šturijah in prišel do prepričanja, da so prebivalci različnih dôb noter do rimskih časov iskali svoje zavetje v tem gradišči.

Tudi pri Sv. Luciji nadaljevala sta kustos Szombathy in dr. Marchesetti svoja izkopavanja. Tu se je do sedaj odkopalo uže nad 4000 grobov (M. sam 2111 in S. 1816) in samo preteklo leto 1083. Večina izkopanih predmetov je podobna onim, ki so se uže poprejšnja leta našli, vendar se je odkrilo tudi nekaj novih typov. Največ se je nabralo fibul (okoli 500), ki so sicer zelo mnogovrstne, vendar sta kačasta in certoška fibula najbolj zastopani. Našlo se je tudi več fibul z živalskimi podobami na hrbtu in takoimenovane dvovaljčaste fibule („Zweirollen-Fibeln), obstoječe iz dveh, iz žice zvitih cevij in sicer na vsaki strani igle po jedna. Nekaj novega so bile z jantarom prevlečene fibule. Igle za lase bile so zelo navadne in nekatere prav velikanske. Jedna je imela celo dva roglja, od katerih jeden je tičal v koščenem ročaji. Mnogo važnejše pa je bilo odkritje dveh dobro ohranjenih bronastih žar, ki

sta imeli v sebi vsaka po jedno bronasto situlo, in te zopet vsaka po majhno zdelico. Obe zdelici sta dobro ohranjeni in iz feničanskega stekla napravljeni in sicer jedna iz žolte in modre, druga pa iz zelene in žolte neprozorne steklene paste ulita. Tudi preteklo leto našel je dr. Marchesetti le malo orožja pri Sv. Luciji, nabral je samo nekoliko keltov in ostij od kopij.

Dr. Marchesetti je bil začel jeseni l. 1886. tudi pri Kobaridu, med trgom in Sočo, prazgodovinsko grobišče razkopavati. Našel je tam slične predmete in iz iste dôbe, kakor pri Sv. Luciji, le da so pridejani predmeti siromašnejši in priprostejši. L. 1888. odkopal je 186 novih grobov, ali ležali so blizu površine in zato so bili uže večinoma poškodovani. Med temi so bili nekateri grobovi bogatejše preskrbeni sè starinami, ali vendar se med njimi ni našla nobena, do sedaj še neznana oblika.

Na Koroškem je dalo muzejsko-zgodovinsko društvo na Bregu pri Rožeku naprej kopati in našlo poleg uže znanih svinčenih predmetov še mnogo železnega orožja, ki se do sedaj ni navadno na tem mestu nahajalo.

Po Štajerskem je preiskaval dr. Fritz Pichler, profesor graškega vseučilišča, po nalogu anthropološkega društva, do štirideset mest, kjer se nahajajo prazgodovinski predmeti, vendar ga je pri tem slabo vreme zadrževalo, da ni mogel do važnejših rezultatov priti.

Glede rimskih izkopin je v preteklem letu Kranjska najbolj napredovala, za kar se imamo le veliki vztrajnosti in požrtvovalnosti gospoda Pečnika zahvaliti. Zadnje dni oktobra in prve dni novembra l. 1888. razkopaval je na Drnovem pri Krškem, kjer je stal rimski municipij Neviodunum. Naletel je na pokopališče nesežganih mrtvecev in sicer ob nekdanji rimski cesti iz Emone v Sisek, prav blizu pokopališča sežganih mrličev, katero je bil g. Pečnik uže v prejšnjih letih razkopal. Mrtveci so pokopani brez posebnega reda, nekateri proti jugu, drugi proti severu obrneni, vendar pa je navaden prostor med njimi, kakor na naših pokopališčih. Mnogokrat leže tudi navskriž, samo, da so spodnji globlje pokopani. Opazilo se je, da čim veči je bil človek, tem globlje so ga pokopali, nekatere celo nad 2 m. globoko. Kjer so trupla v pesek pokopana, ohranjene so vse kosti dobro, zlasti pa zobje, kar priča, da so imeli starejši ljudje boljše zobe kot mi.

Pečnik je odkopal v omenjenem času 20 odraslih trupel in našel navadno pri njih glavi (na desni strani) piskre in druge lončene posode (največ rudeče barvane), večkrat pa tudi

balzamarje („posodice za solze“). Pri globoko zakopanem, močnem in velikem truplu je našel veliko steklenico s tvorniško marko na dnu. Vsega vkupe je odkopal 14 lončenih in 7 steklenih posod. Moška trupla so imela usnjate pase z bronastimi zaponami, kakor sedaj. Pri treh ženskih ogrodjih so našli zelene in modre steklene koralde okoli vratu in zapestnice okoli roke. Jedna sama ženska je imela 6 bronastih zapestnic: 4 na levi in 2 na desni roki; druga je imela na vsaki roki po jedno, in tretja le jedno na desni roki, ali ta je lepa, steklena in zelo redka. Mrtveci drže navadno v desni roki v nekaj zavit denar cesarja Konstantina, ali njegovih sinov, torej je dôba tega pokopališča natanko določena.

Na drugem mestu je odkopal Pečnik pet otroških ogrodij od 4—6 let starosti. Pri vseh je našel piskre pri glavi, pri jednem pa tudi denar cesarja Avgusta in svinčen okvir za ogledalo, iz katerega je bilo steklo uže izpadlo, ali se je vendar zraven našlo.

Od 27—31. decembra l. 1888. in tudi še 2. januarja 1889. kopal je gosp. Pečnik zopet blizu cerkve sv. Janeza na Drnovem proti Gorici. Pri 2 m. globoko zagrebenem moškem ogrodji našel je lep rudeč vrček z napisom: Vtere felix, t. j. srečno uživaj! poleg pa bronasto posodo s črnilom in velik denar cesarja Antonina. Pri ženskih ogrodjih našel je tako lepe črnosvetle zapestnice, kakoršnih menda še ni nihče nikjer na Kranjskem izkopal. Našel je tudi kleščice za čupanje nepotrebnih kocin z najlepšo patino, lepo pitno posodo, železen sveder i. t. d.

Našel je pa tudi celò dobro ohranjeno rimsko lončarijo na njivah, po katerih so kmetje uže sto in sto let orali, 1·60 m. pod zemljo. Sezidana je od same opeke, in tudi obok nad njo je iz iste tvarine. Prostor pred pečjo je ves obzidan, 2 m. dolg in 1·10 m. širok. Dobro ohranjen obok je 52 cm. visok, pod njim pa so četiri vrste lukenj, v katere so lonce postavljali, da je plamen švigal čez nje. Ta najdba je zavoljo svoje redkosti prezanimiva.

Tudi v okolici starega Nevioduna našlo se je toliko rimskih starin, da se lahko trdi, da je bila vsa ravnina med dolenjo Krko in Savo gosto naseljena. Jedna rimska cesta je držala od drnovske cerkve proti Velikemu Podlogu, Cezelu (na levem bregu Krke), Ostrogu in Grobljam blizu Šent Jarneja (Crucium?). Ob njej se nahaja vse polno rimskih grobov. Druga cesta je peljala od Drnova proti Zaspemu in potem dalje čez Krko med vasema Račja vas in Župeča vas. Ob njej je mnogo rakev za cele družine, t. j. malim kapelicam podobnih, obokanih in znotraj pobarvanih mrtvašnic. Ravno ob tej cesti je vodil tudi rimski vodovod za Neviodunum,

ki je prihajal izpod sela Izvir pod Gorjanci. Studenec pod Izvirom je velika prirodna in obokana otlina, iz katere je tekla voda najpoprej po zidanem vodotoči, potem pa po lončenih ceveh (56 cm. dolgih in 17 cm. v premeru širokih).

Pri Malenicah na desnem bregu dolenje Krke so našli rimsko utrjeno poslopje prav pri vaški cerkvi in zraven še ostanke kopeli. Druga manjša kopel je bila pri Čateži ob cesti proti Jesenicam. Tudi pri Brvi in Stojanskem vrhu pod Gorjanci so se našli ostanki rimskih poslopij, na poslednjem kraji pa tudi grobi zloženi iz kamenenih plošč.

Ob glavni cesti čez Veliko vas in Rako proti Emoni so našli rimske grobe pri Zalokah in pri cerkvi sv. Neže blizu Rake. Rimska poslopja so pa pri Straži blizu Rake zasledili. S tem se je lahko določila smer cestne proge proti Trebelnemu in Trebnju (Praetorium Latobicorum).

Poleg krških izkopin iz rimske dôbe so najvažnejše najdbe blizu tobačne tovarne pri Ljubljani, v bližini stare Emone. Ko so namreč kopali ob desni strani tržaške ceste temelj za novo hišo med številkami 12 in 14, naleteli so dne 21. in 25. junija l. 1887. na dva velikanska sarkofaga (kamenita groba v podobi korita z močnim pokrovom v podobi strehe). V manjšem je bilo dobro ohranjeno žensko ogrodje, potem nekaj razbitih steklenih posod in na Kranjskem zelo navaden novec iz Konštantinove dôbe, ki kaže žensko glavo s čelado in obrobni napis „Constantinopolis". V drugem večem sarkofagu je ležalo tudi žensko ogrodje s prav dobro ohranjeno lobanjo, na kateri je še nekoliko kostanjevih las stalo in zraven njih tri kratke igle iz slonove kosti. V istem sarkofagu našli so tudi krogljasto, kot pest debelo, smaragdno-zeleno pobarvano steklenico z visokim vratom in s šestimi medaljonom podobnimi kolutami okoli trebuha. Druga steklenica mlečno-bele barve je imela še daljši vrat in za podnožje široko koluto. — Malo časa pozneje so našli tudi tam blizu razdrt rimski grob, ki je bil iz opeke sestavljen, in v njem svetlosiv razbit pisker in dobro ohranjeno mrtvaško svetilko (Mittheilungen der k. k. Central-Commission 1888, pg. 5—7).

Od drugih rimskih najdeb na Kranjskem zabeležiti nam je še izkopine na njivi Kalvarija pri Lahovčah med Kranjem in Kamnikom. Tu so zasledili veliko mnoštvo rimskih sežganih mrličev, jedva pol metra pod zemljo, in pri njih ostanke razbitih žar iz stekla, amfor, vrčev, balzamarjev, mrtvaških svetilnic i. t. d. Iz vseh teh ostankov pa se vidi, da je tam prebivalo le bolj siromašno ljudstvo.

V Istri je zasledil prof. Benedetti iz Pazna rimsko cesto od Velegabrega južno od Pazna pa do Dubrovlaka

blizu Grdega sela. Na njivi Orliček (blizu Berma?) našel je tri priproste rimske grobe.

Pri Sv. Savi (S. Sabba) ob žaveljskem zalivu južno od Trsta naleteli so bili uže l. 1885. na rimske ostanke, in lanjskega leta so tam naprej kopali ter odkrili temelj rimskih poslopij, zraven pa tudi dobro ohranjeno žensko glavo iz mramorja, ki po svoji frizuri spomina na vlasno modo, ki se je nosila početkom V. stoletja.

V Barkovljah ali pri Šent Jarneju na severni strani Trsta razkopal je Albert Puschi, ravnatelj mestnega starinskega muzeja v Trstu, rimsko vilo s peristylom, ki je stala sredi vrta in imela zraven tudi obširno kopel z vročo in mrzlo vodo ter s prostorom za potenje (sudarium). Tla so skozi in skozi z mozaikom pokrita. Pri kopanji našel se je tudi moški kip naravne velikosti, brez obleke.

Blizu stare farne cerkve tržiške (Monfalcone), južno od mesteca na polji, imenovanem „Marcelliana la vecchia“, ob poti, ki pelje iz Tržiča k luki Molino, odkrili so lani rimsko zidovje iz opeke z markami; potem strešne korce, amfore, lončene vrče, mozaična tla, poplokano cesto i. t. d.

Ko so čistili plovni prekop („traghetto“) med Akvilejo in Gradom, vzdignili so iz gliva (Schlamm) močno poškodovan rimski sarkofag, na čegar prednji strani je izklesana podoba boga Satyra.

Na Koroškem kopalo se je nekaj malega le na gospesvetskem polji, v bližini nekdanjega Viruna, in sicer v gozdiči jugovzhodno od postaje Zollfeld. Kakor ima Noviodunum svojega srečnega razkopavalca, tako se je tudi na gospesvetskem polji našel tak starinar in še celo v ženski podobi, kar je morda „unicum“ med starinarji. Ta žena se imenuje Maria Kuttner in je krčmarica v spodnji gostilni št. 1, po domače „Strassenhiesl“. Rekel bi, da ima ona ravno tako dober nos za starinske zaklade pod zemljo, kakor naš Pečnik. Ona koplje, kadar ima čas, skoro neprenehoma, in odkriva podzemeljska zidišča s pobarvanimi stenami, sežgane ostanke mrličev, fibule, stekleničice, novce i. t. d. Takih predmetov ima celo vežo polno, dragocenejši pa so v posebni sobici shranjeni.

Glede slovenjega Štajerskega izvedelo se je le malo o rimskih izkopinah. Samo na obronku Rožnega griča blizu Celja (vzhodno od mesta, ob teharski cesti) in na njegovi planoti, ki se proti severovzhodu razteza, našli so mnogo rimske opeke, zidovje s pobarvanimi stenami in mozaična tla. Tu je v rimskih časih gotovo kaka naselbina stala, katera je bila proti jugu in zahodu z močnim zidom zavarovana.

H koncu naj omenim še nekaj opisov, ki se odnašajo sicer na starejše izkopine, ki so bili pa še le lani objavljeni, kakor: dr. Paul v. Bizzaro (odvetnik v Gorici), „Das Standlager in Heidenschaft“ (Mittheilungen der k. k. Central-Commission 1888, pg. 217); Fritz Pichler, „Das Zollfeld in Kärnten“ (ibidem pg. 247, in 1889, pg. 18). Tu popisuje, kaj se je vse okoli Viruna do l. 1881—83. našlo, predno se je začelo tam redovito razkopavanje. Pichler, „Lage und Grösse der römischen Stadt Virunum“ (F. A. Herbigs Vierteljahrschrift, Berlin 1887; spomina tudi novejša odkritja v Virunu); zlasti pa: Pichler, „Virunum“, (tekst in atlas), Graz 1888.

Ženitvanjski običaji Belih Kranjcev.

Spisal **Janko B.**

Predgovor.

Vedno sem z veseljem opazoval národne običaje, kasneje začel sem jih zapisovati in proučevati. Marsikateri lepi národni običaj se je uže povsem izgubil in pozabil, pa ni tudi čudno, saj je naš narod mnogo od tujcev pretrpel, kateri so s posebnim veseljem zatírali národne običaje, hoteč mu takó najpopreje zatreti národni značaj. Malo običajev ohranilo se je nam, ali ti so nam ravno zató, ker so tako redki, še bolj dragoceni in sveti. Še ti se nam sčasoma pozabijo, če jih kmalu ne zberemo in zapišemo, le takó otmemo jih gotovi propasti.

Med národnimi običaji jako važni so ženitvanjski običaji. Slavni učenjak, dr. B. Bogišić pravi:[1]) — „Izmed običajev pravnega značaja prvi so ženitvanjski običaji. To so ravno običaji, kateri spremljajo ne samò različne pesni, katere zanimajo i jezikoslovce i književnike, nego kateri se odnašajo deloma tudi na bajeslovje, zeló ugoden predmet vsakemu narodopiscu.“ — Ti običaji so res bitna znamenja národnega značaja, in v njih se najbolje zrcali duh, mišljenje in pa srcé národa.

Ženitvanjski običaji so pri nas še jako malo zbrani. In ravno zató, ker so takó malo popisani in malo znani, delajo nam krivico drugi narodi, najbolj pa gotovo dr. Fr. S. Krauss v svoji obširni ali malovredni knjigi o jugoslovanskih šegah in običajih.[2]) Neslovani, to knjigo prebirajoč, dobili bodo mnogo krivih pojmov o Slovanih in njih običajih.

---

[1]) „Osvrt na radnje o običajnom pravu u Rusiji.“ — Na hrvaški jezik prevel je knjigo Anton Simonović. Splet. 1880.

[2]) „Sitte und Brauch der Südslaven.“ — Nach heimischen gedruckten und ungedruckten Quellen von Dr. Fried. S. Krauss. Im Auftrage der anthropologischen Gesellschaft zu Wien. — Wien 1885. — 8°, st. 681.

V članku: „Literatur über Hochzeitsgebräuche“ govori pisatelj tudi o slovenskih národnih običajih. Toda čujmo, kako se o njih izražuje: (str. 342.) — „Ueber die neuslovenischen Hochzeitsgebräuche ist fast nichts von Belang zu melden. Gerade aus den Hochzeitsgebräuchen in diesen Gegenden ersieht man die überaus gewaltigen Fortschritte der Germanisirung. Es klingt fast unglaublich, selbst die slavischen Bezeichnungen der Würdenträger bei einer Hochzeit sind deuschen Benennungen gewichen (kranceljungfrav, brautfirer). Das Hochzeitslied scheint gegenwärtig ganz vergessen zu sein . . . . Die eigentliche Hochzeit bietet nichts sonst Erwähnenswerthes, da sie in der Kneipe ihren Abschluss findet . . . i. t. d.“ — Takó slika naše lepe ženitvanjske običaje znani ta učenjak! — Ne bode-li to sporočilo razveselilo vsakega sovražnika naše národnosti, ne bode-li se Nemec, te vrstice prebirajoč, veselo košatil, češ, kakó lepo deluje prosvetljena kultura nemška in izbrisuje Slovencu vedno bolj njegov národni značaj.

Mi imamo lepa slovenska imena (pa še mnogo jih imamo, v raznih krajih različna) za osebe, katere obavljajo na ženitnini kake častne posle; pri Kraussu smo jih uže povsem izgubili, seveda v veliko veselje našim nasprotnikom. Tudi svatovskih pesnij nimamo več, in vendar jih v svojem opisu več in prav národnih objavim.

Oglejmo si malo podatke, s katerimi se je Krauss služil. Izvzemši jednega (rokopis prof. Valjavca o ženitvanjskih običajih Slovencev na murskem polji) so vsi njegovi podatki dokaj nezanesljivi in neznanstveni.[1]) Tu vidimo, da so vsi njegovi viri jedino iz slovenskega Štajerja, a iz vseh drugih slovenskih pokrajin ni nijednega (izvzemši Bunčev: „Ženitnine Slovencev na Krasu“, kateri je pa jako neznaten in obsega, kakor pisatelj sam pravi, samo „drei Spalten“).

Ne bi bil takó obširno govoril o Kraussovem delu, da nisem hotel baš na tem primeru pokazati, kakó je potrebno, da se naši ženitvanjski običaji čim preje zbero in zapišejo. Slovenci imamo do sedaj svoje ženitbene običaje[2]) res prav

[1]) Lovro Stepišnik: „Ženitne ali svatbine navade in napitnice z godčevskim katekizmom iz slov.-bistriške okolice na Štajerskem.“ Maribor 1884. Pisatelj je priprost mlinar in piše v nár. jeziku, kar je „das einzige Werthvolle“ v celem, kakor pravi sam Krauss.) — Koloman Mulec: „Običaji štaj. Slovencov pri snubljenji in svatbah.“ — „Novice“ 1856. — Žurman Janez: „Ženitvovanje okoli Rogatca.“ — „Novice“ 1859. — Franc Bunc: „Ženitnine Slovencov na Krasu.“ — „Novice“ 1856.

[2]) Valv.: „Ehre des Herzogthums Krain.“ II. Th. VI. B. p. 278 i. t. d. Dobro so opisani ženitvanjski običaji tudi v: „Ein Versuch einer Geschichte von Krain“ von Anton Linhart. II. B. p. 282—293. Laibach.

malo popisane. Naši bratje Hrvati bili so bolj marljivi in pridno zapisovali svoje ženitvanjske običaje, čeravno je pri njih mnogo manj nevarnosti, da se pozabijo, kakor pa pri nas. Naši ženitvanjski običaji, čeravno so zeló raznovrstni in zanimivi, vendar se vedno bolj opuščajo. Zapišimo jih torej, dokler je čas!

Te običaje zapisal sem sredi lepe Bele Krajine v podzemeljski župniji, katera se razprostira med Metliko in Černomljem ob bregovih srebropene Kolpe. Na nekaterih mestih dodál sem opazke, da čitatelja opozorim na veliko sličnost ali pa različnost dotičnega običaja z običaji drugih južnih Slovanov.

I.

Prosci.

„Dobro jutro očka vi!
Al' nam date vašo hčer?"
„Moja volja bi že bila,
Pa za mam'co se ne vê."
„Dobro jutro mam'ca vi!
Al' nam date vašo hčer?"
„Moja volja bi že bila,
Pa za Micko se ne vê."
„Dobro jutro Micka ti!
Al' bi tvoja volja bila,
Da bi rekla pred oltarjem
Trikrat: da? —"

(Belokranjska nár. pesen.)

Hrvaški národni pregovor pravi: „U kojih se godinah može sablja pasati, u onih se može i ženiti." Zatorej si mladenič, za ženitev dorasel, sme iskati družico, s katero bode v življenji delil veselje in žalost. Mladenič uže v adventu poprašuje, kje bi si dobil skrbno gospodinjo. Najpreje skrbi, da bode njegova bodoča družica poštena in delavna, in da bode med njima lepa krščanska ljubezen vladala. Seveda skrbi tudi, da bode nevesta premožna in da mu bode v hišo tudi nekaj denarja prinesla; vendar to ni glavna stvar, ker je v Beli Krajini dobro znan pregovor: „— Vzel je vraga radi blaga, vrag je ostal, a blago propalo. —"

Ko se približajo lepi božični prazniki in sv. trije kralji, ni več drugega pogovora v hiši mladeničevi kakor o bodoči ženitvi. Mladenič skrbno poprašuje stariše, s katero deklico bi bili najbolj zadovoljni. Ko so mu stariši dovolili, da se s

---

1788. — Tudi v „Slov. večernicah" l. 1882. J. Karba: „Ženitva," str. 56—80. — Belokranjski ženit. običaji opisani so tudi v jednem letniku „Carniolije", a opisal jih je tudi slavni Stanko Vraz v „Danici" l. 1841. str. 197. in Juri Koke v „Novicah" 1847, 171 ff.

katero oženi, poprašuje še ostalo družino, in ko mu tudi ta dovoli, treba se je pripravljati „v prosce“.

Mladenič mora najpreje vedeti, če bodo dekle in pa njeni stariši z njim zadovoljni. To skrb prepusti svoji materi, če pa matere nima, pa teti, ali kateri bližnji sorodnici. Ta napoti se najrajše zvečer še z jedno ženo v hišo bodoče neveste. Čeravno se vse to bolj tiho vrši, vendar dekle uže sluti, po kakem poslu sta ženi k njim prišli, in hitro iz sobe pobegne. Oni večer se v sobo več ne pokaže, posebno če se ji mladenič ne dopada („če ga ni voljna“). Če se ji pa ženin dopada, pride kasneje v sobo, ko so ženice uže precej glasne zaradi dobre kapljice, s katero so jima postregli, če so voljni dekle dati. Postrežejo jima navadno s kruhom in vinom, pa tudi s cvrtjem. Živahno se med seboj pogovarjajo, kaj bode nevesta na novem domu delala, in kakó ji bode dobro. Njena mati obljubi, da jo bode rada dala, čeravno ji bode težko, saj vè, da k dobri hiši pride. Trdno pa le ne obljubi, češ, da mora popreje vendar gospodarja (možá) in hčerko poprašati. Če bodeta tudi ona dva zadovoljna, sporočila bode uže mladeničevim, da pridejo „v prosce“.

Čeravno je ljubezen povsod zeló potrebna, najpotrebnejša je vendar v zakonu: Le na njej se osniva sreča in blagostanje obitelskega življenja. Kdo bi zakonska v težavah in britkostih navduševal, če ne ljubezen? Kdo bi vzgajal in skrbel za otroke, če ne bi bilo med njima čvrste vezí, ljubezni? Tudi priprostim ljudem je to znano, saj imajo tudi srcé, dà, marsikdaj še nežnejše kakor drugi ljudje. Deklica ne bi nikdar vzela mladeniča, katerega ne bi ljubila, pa tudi njeni stariši jo le redko kdaj silijo, če vedó, da ne bode srečna. Ljubezni treba med zaročencema, a to pravi tudi belokranjska národna pesen, ki se takó-le glasi:

„Vsi se fanti poženili,
Samo ja se niš,
Ako živ in zdrav dočekam
V jeseni se bom.
Znam za jedno devojčico,
Dobro jo poznam.“
Ive šel je pred štacuno,
Da se razhladi.
Devojčica v rano jutro
Z vrta pridrči.
V roki nosi črlen grojzdič,
Zelen rožmarín,
„Daj ga meni devojčica,
Da ga podišim.“
„Ne čo, ne čo[1]), dragi Ive,
Zak' me volja ni.“
„Kupit čem ti svilen robec,
Zemi mene ti.“
„Ne čo, ne čo, dragi Ive
Zak' me volja ni.“
„Kupit čem ti zlati prstan,
Zemi mene ti.“
„Ne čo, ne čo, dragi Ive,
Zak' me volja ni.“
„Ja 'mam dosti srebra, zlata,
Zemi mene ti.“
„Ne čo, ne čo, dragi Ive
Zak' me volja ni.“
Rajše očem siromaka,
S kim me volja je,
Kakor tebe srebrnaka
S kim me volja ni.“

[1]) Čo = čem. Čudno, da se v isti pesni, katero sem zapisal v Gribljah (vas podzemeljske župnije) jedenkrat rabi čo, drugikrat čem.

Dobro so se za to stariši z deklico porazgovorili, predno so sporočili mladeničevim, da pridejo „v prosce“. „V prosce“ gredó uže bolj proti večeru: mladenič, njegov oče in navadno jeden ali dva od mladeničevih sorodnikov; a oče deklice povabil je ta večer k sebi nekoliko izmed svojih bližnjih sorodnikov. Ko pridejo prosci v hišo, reče jeden izmed njih, navadno mladeničev oče: „Kupci in popotni ljudje smo, a prišli smo k vam, ker smo videli, da pri vas še luč gori, proseč vas, da nas prenočite.“ Temu odgovori navadno oče deklice: „Pri nas ni gostilna, pa tudi vaših spričeval nismo še videli. Kdó ve, od kod ste. Jeden ali dva bi še lahko prenočila, vas je pa preveč, vi bi mene zatrli. Gotovo ste izbirčni in ne bi bili z našo jedjo in pijačo zadovoljni.“ „Nismo izbirčni, ne“, odgovori mu mladeničev oče. „Če nam bodete kaj dali, bodemo vam zelo hvaležni, če pa nič, nam je pa tudi prav.“ „Če ste pa taki poštenjaki, pa le stopite v mojo hišo“ — reče jim hišni gospodar in jih pelje v sobo, kjer je uže vse pogrneno in za večerjo pripravljeno. Sedejo okrog mize, a deklica, katere so prišli prosit, prinese juho na mizo in pozdravi goste: „Bog daj dober večer!“ — Po juhi donese deklica govedine s hrenom in svinjetine s kislim zeljem ter vošči gostom: „Bog vam blagoslovi nocojšnjo jed in pijačo!“ ter odide iz sobe, a od sedaj le druge žene gostom strežejo. Sedaj se začne še-lé prava gostija, ko se vrsti jed za jedjo, tako n. pr.: mlinci (opresni kruh v peči pečen) s klobasami, pečenka z raznimi poviticami. Seveda možje med jedjo svoje želodce tudi marljivo sè sladkim „Drašičanom“ zamakajo in si sladé večerjo z raznimi burkami in šalami. Potem napelje kdo od mladeničevih govorico na svatbo in pové pravi vzrok njih prihoda. — Očeta deklice to jako iznenadi in počasi privoli sicer v ženitev, vendar pravi, da mora popreje hčerko poprašati, da zve, kaj ona poreče. Zató pokličejo dekle v sobo, a ta sramožljivo povesi glavico in se igra z robom svojega robca. Čeravno je stvar uže popreje dobro razmislila, vendar le počasi odgovori, da je pripravna z mladeničem v sveti zakon stopiti, a v znak privoljenja poda mladeniču roko.[1]) Njen oče ju potem opomni, naj bodeta skrbna in delavna, da ne bodeta sebi in svojim starišem v sramoto, in zaroka je končana, a dekletce „izprošeno“.

Sedaj še-le začno se pogajati za nevestino doto. Nevestin oče, skrben gospodar, navadno pol manj obljubi, kakor misli dati, samo da se pogajajo, ker to mora biti po nár. običaji. Povse krivo govoré nekateri, da se v Beli Krajini za nevesto,

---

[1]) Slično je na Goriškem. Glej: Kocijančič S. v Arkivu za povjestnicu jugoslavensku. Knj. III. 1854. str. 278.

kakor za kako živinče pogajajo; kajti je zaroka uže popreje končana, a prepirajo se le za to, da jim večer v prijateljskem prepiranji hitreje preteče. Mati deklice poteguje se, kakor tudi ostali gostje, za nevesto. Kdo izmed mladeničevih popraša nevestinega očeta po priliki tako-le: „Kume, koliko pa vendar mislite vi svoji hčerkici dati?“ — Nevestin oče našteje na to, koliko bode dal v gotovini, koliko zemljišča, koliko blaga (živine) i. t. d. vendar vsakega pol manj, kakor res misli dati. Ali njegova žena se hitro oglasi: „Čuješ, stari, ne bodi vendar siten, kdo bode najino dete s tako borno doto vzel, saj vendar nismo tako revni, bodemo uže še to in to dali i. t. d.“ — Pa tudi deklica ne molči: „Kaj bodem jaz najmanjšo doto imela? Ljubi oče, ne bodite vendar tako trdi, priložite še nekoliko.“ — Ženinovi tudi prigovarjajo nevestinemu očetu, da še nekoliko primakne, ker se bode drugače vse pokazilo i. t. d. Kdó bi se tolikim prošnjam ustavljal, pa še jeden proti tolikim! In res, nevestin oče vedno več obljubuje, nazadnje jim celó toliko obljubi, kolikor sami želé. Uže je mislil stari, da je vse gotovo, in vendar ga ti nenasitni prosilci naposled še zgrabijo, da kupi ženinu novo halj o (suknjo) in pa škornje. Še se izgovarja nevestin oče, da ga bodo povse zatrli, a vendar jim nazadnje tudi še to obljubi.

Sedaj je še-le vse veselo, ko je pogodba končana. To zvené kozarci v slavo mladih zaročencev. Pogovoré se še, kdaj pojdejo „pisem delat“ in pa k gospodu župniku, da ju okliče ali ozove. Tudi zapojó katero, ker, kdaj ne poje veseli Beli Kranjec? Petje izraža notranje veselje, zadovoljnost in poštenje, kajti, kjer malo pojó, tam je ali malo poštenih ljudij, ali pa vlada veliko gorjé. Zakaj ne bi pel veseli Beli Kranjec, saj je vzrasel pod trto? Naj pa zapišem nekoliko pesnic, katere tu pojó:

I.

Po vrtu špancira
Jen mlad' fantič,
Na rami nosí
Lep, svitel gver.
Nad njim se suče,
Lep pisan ptič:
„Lepo te prosim;
Ne streljaj me!
Oj srečo bom povedal
Kakó se ženil boš:
Stare babe si ne zémi
Ona zmiraj gódrnja,
Nek' si zemi mlado dékle,
Ki je zmiraj vésela.
Stare vdove si ne zémi
Ker je zmiraj žalostna,
Nek' si zemi mlado dékle,
Ki je zmiraj vesela.“

II.

Jena stara mamica
Jeno hčerko hranila.
Dala ji ni viditi
Solnca niti meseca.
Devojka se šétala.
Zlate lase spletala,
Junak vodo gazio.
Devojko zapazio:

„Oj devójka, dévojka
Zémi me za dragoga!“
„„Ne čo vere, ne čo vere,[1])
Zákaj nisi za me.““
„Oj devójka, dévojka
Zémi ti me za sluga!“
„„Ne čo vere, ne čo vere,
Zákaj nisi za me.““
„Oj devojka Anica,
Ne norčuj se z junaka,
Junaki se ženijo,
Kad jih volja je,
Devojke se udajajo,
Kad junaki dojdejo.“

III.

Biser Mare, biser Mare
Po jezéru brala,
Berujúči, berujúči
U jezéro pala.
Viče Mare iz jezéra:
„Čačko mili, čačko mili,
Dópelaj mi ladjo!“
Čačko neče, čačko neče
Ladjo dovozíti.

Druga kitica je ravno taka, samo da se poje: „Majka mila, majka mila,“ v tretji: „bratec mili, bratec mili,“ v četrti: „sestra mila, sestra mila,“ vendar nihče izmed njih noče „ladjo dovoziti“. Potem se pa poje:

Biser Mare, biser Marė
Po jezéru brala,
Berujúči, berujúči
U jezéro pala.
Viče Mare iz jezéra:
„Mili dragi, mili dragi,
Dópelaj mi ladjo!“
Mili dragi, mili dragi,
Dópelal je ladjo,
Izvodil je, izvodil je
Maro iz jezera.

Te in še druge pesne pojó veseli prosci. Vendar čas hitro poteka in polnoč je uže davno minila. Težko loči se vesela družba. Nevesta podari ženinu v znak, da mu bode ostala zvesta, nekoliko lepó rudečih jabolk,[2]) a ženin podari ji nekaj denarja ali pa kako drugo malenkost. Po zadnjem kozarci, katerega so pili v čast Šentjanža, razidejo se prosci vsak na svoj dom.

Kakor so se bili dogovorili, podale so se stranke o določenih dnevih k duhovski in deželni gosposki. Pismo navadno tako naredé, da ženin nevesti ravno toliko zapiše, kolikor ona njemu. A nevestin oče mora plačati za ženitvanjsko pismo in za oklice (ozóve).

Kakô sramožljivo povesi nevestica oči, ko jo prvikrat duhovni gospod z lece okličejo! Šepetanje čuje se po cerkvi, in vseh oči so uprte vanjo, ki se bode kmalu za vse svoje življenje z ljubljenim mladeničem zavezala.

[1]) Podkrepljuje se negacija.

[2]) Tudi na Visokem v hrv. Zagorji podari nevesta ženinu lepo rudeče jabolko in pa kako rutico, ko odhaja od zarok (ustno sporočilo). — V Bosni je nekako nasprotno. Na mizo postavijo jabolko, v katero je zaboden vižlin (denar vreden od 25—30 kr.), in če deklica to jabolko vzame, zaročena je. — Krauss: „Sitte und Brauch“ str. 368.

Na domu ženinovem in nevestinem delajo se velike priprave. Šiva se obleka, pripravlja perilo, pitajo se petelini, purani, gosi in delajo se razni načrti. Težko se pričakuje usodni dan, ki se vedno bolj približuje.

II.

Kakó vabijo svatove in bala.

„Stade care kupiti svatove,
Skupi svata dvanaest hiljada."

(„Ženitba Dušanova" hrv. srbska nár. pesen.)

Človek po naravi hrepeni po društvu. Veselje, katero uživa, slajše mu je, če je uživajo z njim tudi njegovi prijatelji in sorodniki. Kaj bi bila svatba brez svatov? Čim je več svatov, svečenejše in lepše je ženitvanje. Zató začno pa tudi ženinovi in nevestini uže kakih osem dnij pred svatbo svoje sorodnike in prijatelje na ženitvanje pozivati. Ženin vzame svojega očeta, a če tega več nima, pa strijca in vabi svoje sorodnike, a nevestin oče in pa kdo izmed njegove rodovine vabita nevestine sorodnike. Ko prideta vabilca v hišo, v kateri bodeta vabila, rečeta navadno takó-le: „Hvaljen bodi Jezus Kristus! Mi smo došli[1]) vas vabit vse od najmanjšega do največega na našo dobro voljo, na zrelo vino, pečen kruh, na pečene guske in purane, bomo imeli dosti hrane, bojo imele tri jen cent, bomo imeli trohtament. Boste imeli mehko pojstlo, trdo klop, malo spanca, dosti tanca, dobre volje hopsasa!" — To je navadno vabilo. Domači jima prinesó vina, potem pa odideta vabilca zopet v drugo hišo. Od povabljenih pride gotovo vsakdo s celo svojo družino na svatbo, ker ve, da se mu ne bode slabo godilo.

Ko so uže vsi svatovi povabljeni, tedaj še le začnó se prave priprave za svatbo. Ženin mora nekoliko očediti kako malo sobico, kjer bode izložil nevestino škrinjo, kadar jo bodo pripeljali. Nevesta pa zbira obleko in perilo, da ji bode škrinja napolnjena, ker bi bilo nasprotno velika sramota ne samó za nevesto, nego tudi za njene stariše. Tudi druge stvari se pripravljajo, kakor meso, vino, prirejujejo se mize in stoli, pri sosedih posojuje se razna omiznina, kakor krožniki, kupice, žlice, noži i. t. d.

---

[1]) Belim Kranjcem le redko rabi dvojina, nego skoraj vedno množina.

Navadno je poroka v sredo zjutraj.[1]) Uže vtorek zvečer zbere se na nevestinem domu precejšno število svatov, ker pojde ženin k nevesti po škrinjo ali balo. Ti svatje so: „starejšina,“ ženinov najbližnji sorodnik, kateri opravlja in nadzoruje celo ženitvanje, ženinov „tovariš“ (Brautführer), navadno ženinov največi prijatelj, nekoliko drugih svatov in pa dva ali trije godci. Vsi ti odpeljejo se po nevestino škrinjo, če je nevesta iz druge vasi, s konji, če je pa kje iz sosedstva, pa z voli. Voz, navadno sani, svatje dobro spravijo, ker vaški fantje se zeló trudijo, da poberó vijke (Schrauben) od koles, da se jim po poti kolesa snamejo, ali pa narežejo trte, s katerimi so lojtrnice k ročicam privezane. Če so pa s sanmi po škrinjo prišli, odneso fantje sani navadno na kako streho. Tega fantje ne delajo baš iz neprijateljstva, nego samó za to, da ženinu malo ponagajajo. Res so včasi malo jezni na ženina, posebno če je iz druge vasi, ker jim dekle odpeljuje.

Ko so prišli ženin in njegovi svatje z godci v nevestino hišo, postrežejo jim hitro z dobro večerjo, potem se pa veselé in plešejo, kdaj celó do dveh, treh zjutraj. Takrat se še le vzdignejo in gredó škrinje nalagat. Škrinja ali bala se zoveta navadno dva „kofána“ (ormara), katera sta natlačena s perilom in obleko, potem dve blazini, odeja, nekoliko podzglavnikov in nekoliko zrnja. Ko škrinjo nalože, prinese nevestin oče še nekaj vina, katero pri vozu spijó, potem pa zacvilijo gosli, zabuči bas, a svatje zapojejo:

„Mamica, mamica,
Ruho vam peljamo,
Nikdar več, nikdar več
Nazaj ga ne damo.

Lahko noč, lahko noč,
Draga brača moja,
Z vami Bog, z vami Bog
Z nami pa Marija.“

Ko nevestica to zasliši, milo zajoka. Sedaj vozijo njene stvarí v tujo hišo, k malo znanim ljudem. Pač se spomni, da bodo čez četiri in dvajset ur blizu tako, samo malo drugače peli, ko bode ona za vsekdar zapuščala prijazno rojstveno hišo in mile stariše, bratce in sestrice. Spomni se dekle, da se o tem poslavlja tudi od zlate mladosti, ki se ne povrne nikdar, nikdar . . .

Komaj pridejo svatje sè škrinjo nekoliko korakov od nevestine hiše, uže morajo ustaviti, ker so jim vaški fantje z žrdmi, lestvicami, deskami pot zagradili. To in pa ono, kako so popreje nagajali fantje ženinu, hoteč mu skriti voz, ali pa kako drugo nepriliko napraviti, spomina nas na

[1]) Tako je tudi v Bosni, kjer traje ženitvanje od srede do pondeljka. — Krauss: „Sitte und Brauch der Südslaven“ str. 387.

dekliško otmico[1]) (Mädchenraub), ki je bila popreje med Slovani običajna. Vendar svatje tudi to oviro odstranijo in veselo ukaje in prepevaje pridejo na ženinov dom, kjer se precej spravijo k počitku, da bodo prihodnji dan čilejši in veselejši.

III.

Poroka in običaji pred gostovanjem.

„Sani so po cesti dričale
In njega in njo odpeljale,
Tje v cerkev pred božji oltar,
Da združita se na vsegdar.“

Jos. Cimperman

Napočil je veseli, odločilni dan. V vsaki hiši, v kateri je kak svat, pripravlja in rédi se uže od ranega jutra. Kar je ženskega spola, oblači si najlepšo obleko, seveda tudi moški ne zaostajajo. Naj omenim, da od vsake povabljene hiše pošljejo novemu paru ogromno pogačo iz finega brašna, po jednega kapuna, jedno kračo, po šest bokalov vina, bogatejši

[1]) Naj spregovorim nekoliko več o tej otmici, katera je bila najstarejši način ženitve. Valvasor je sam videl take primere med Uskoki (II. VI. str. 293), a Fortis med prebivalci dalmatinskih alp. Tudi med kranjskimi Slovenci videl je Valvasor običaje, kateri nas na otmico spominajo. Tako so n. pr. ženinu, ko je po nevesto prišel, zabranili vhod v hišo nevestino. Gotovo se tudi za to nevesta zove nevesta = die Ungewisse (Linhart: Versuch. II. pg. 283). Tudi nas spominajo koroški nár. plesovi na ta dekliški rop. Tako n. pr. nár. ples iz Ziljske doline. „Korošec“. Kuhač (Jugoslovjenske nár. popievke III. knj. 3+4 sv.) pravi o tem plesu: „Korušec ili obični slovenski raj vrlo je veseli ples — —. Hoče, da izrazi otmicu, što nije bio toli surov običaj, jer, ako se je otmica izvela potiho i lukavo, to je ipak djevojka ponajviše sporazumna bila s otimačem.“ — Pa še do danes se ta običaj pri južnih Slovanih ni povse pozabil. V Banatu se še danes kedaj vrši, kadar stariši branijo deklici, da vzame onega, kogar ljubi. (Pukler: „Prilozi kulturnoj i pravnoj povjesti Hrvata“ str. 32.) V nekih krajih severne Dalmacije, posebno v nekdašnjem „Contado di Zara“ in v Bukovici se še dandanašnji dogodi kak slučaj otmice, če imá mladenič kake ovire pri snubljenji. Zanimiv dogodek o tem poroča letošnji (1888) „Agramertagblatt“ (prve dni novembra). Lepa deklica Kata Knežević odbila je prosce Jurja Barabe. Ko je bila neki dan pri ovcah na paši, zagledala je četo oboroženih mladeničev, a med njimi Jurja Barabo. Precej je vedela, da jo mislijo silovito ugrabiti, in je začela bežati. V strahu pa zgubila je stezo in pala v več metrov globoko brezdno, kjer so jo njeni bratje težko ranjeno našli. — Tudi v Bosni se še večkrat otmica vrši, kakor poroča Martič, a mladenič se z njo ponosi, čeravno je bolj častno na zakoniti način deklico odpeljati (vidi Krauss str. 249). Tudi v Srbiji je še otmica običajna. Največkrat se dogodi zaradi tega, ker je deklica siromašna in ne more dajati navadnih darov, katere bi morala, ker drugače bi se zeló osramotila (v. Krauss str. 350). — Kadar se pri Bolgarih nemoreta

in bližnji sorodniki pa še celo več.[1]) Na ženitvanje povabljena je cela rodovina, kar „leze ino gre", vendar ostanejo otroci zjutraj doma, odrasli pa odidejo še pred osmo uro „na kosilo" na nevestin dom. Zajutrkujejo navadno juho in nekaj govedine in kuretine, seveda tudi vina ne manjka. Pri tem kosilu razdeli nevesta svatovom umetno narejene cvetice, katere si na prsi in na klobuk pripnó, a ženinu prišije ogromen šopek na klobuk. Ko ima vsakdo svojo cvetico v roki, začnó zajutrkovati, nevesta pa odide v stransko sobo, kjer se začne oblačiti. Obleče se navadno v belo obleko, a na glavo dene si venček iz belih cvetic sè zelenimi peresci, na prsi pa majhen šopek. Tudi si naveže po hrbtu in po prsih nekoliko svilenih trakov. Pred kakimi desetimi leti nosile so neveste krasen „naplet" iz svilenih trakov, po čelu pa „parto". Naplet bil je privezan okoli glave, a na glavi imela je skoraj pedenj visok venec. Naplet pokril ji je lasé in vrat, le nekoliko obrazka videlo se je izmed lepo rudečih trakov. Baš škoda, da se je ta lepi, povse národni nakit tako opustil, a uvel se tuji venec.

Ko se je nevesta oblekla in čim bolj nalepotičila, pripelje jo njen starejšina, navadno najmodrejši mož njene rodovine, v sobo, kjer so zbrani ženin in svatje. Ženin precej vstane in stopi izza mize, pa se postavi poleg neveste. Tedaj napije nevestin oče, ako pa tega ni, pa nevestin starejšina novemu paru po priliki tako le: „Sešli smo se, predragi prijatelji, na tej veselici, da zaželimo vso srečo ženinu in pa nevesti. Bog oče nebeški jima dodéli, da ta sveti zakrament vredno prejmeta, dolžnosti svojega stanu vestno spolnjujeta in si po tem življenji nebesa zaslužita!" — Vsakdo pije sedaj novemu paru na zdravje in srečo, potem se pa kmalu vzdignejo in napotijo v sledečem redu v cerkev k poroki. Prvi gredó godci in igrajo kako veselo koračnico, za njimi gre starejšina sè svojo ženo, ki se zove „starejšinka" ali „posnážnica", za njimi gre nekoliko svatov sè svojimi ženami, sredi njih pa ženin s

združiti mladenič in deklica zaradi velikih ovir, kadar n. pr. ne more oče ženinov plačati „ogorlok", pride mladenič sè svojimi tovariši in ugrabi nevesto pri delu ali pa pri studenci, ali pa pribeži deklica sama k mladeniču. V hiši njegovi sede k ognjišču, brska po ognji v znamenje, da je prišla pod varstvo domačina, in čaka odloka domačinovega. Gospodar ji ne odreče nikdar, ker si s tem prihrani „ogorlok" in darove njenim starišem. Ako jo mladenič siloma ugrabi, zove se = otkradnota, ako je z njim sporazumna = prestanka, ako svojevoljno pobegne = bjegunica. (Fr. Hubad. Letopis Matice Slov. 1880. str. 291.).

[1]) V Srbiji pošljejo dan pred ženitvanjem oguljenega janjca, kateri ima v gobci lovorikino vejico, velik hleb kruha, nakičen s pozlačenim cvetjem, in po dve steklenici vina (v. Vuk Stef. Karadžić. Život i običaji naroda srpskoga. Beč 1867, str. 106).

tovaršico, a nevesta ali „mlada“ s tovarišem; od poroke gresta pa ženin in mlada skupaj. Gredoč k poroki imajo tudi nekoliko praznih ver, na katere se pa le malokdo še ozira. Vendar naj jih navedem. Ženin in nevesta morata k poroki mnogo denarjev vzeti, posebno pa kake posebne vrste denarja, n. pr. kako staro petico, srebrn groš, ali pa polukrajcar, češ ker bodeta potem povsod denarja dobila in srečo pri denarji imela. — Nevesta mora ženina, gredoč k poroki, skozi prste pogledati, da jo bode bolj ljubil. — Kolikor vozlov napravi nevesta na kakem traku, gredoč k poroki, toliko let bode še brez otrok, a kolikor pšeničnih zrn si dene v žep, ali pa v čižmo, toliko let bode še živela. — Ko gredó k poroki, daruje se navadno kruh ljudem, posebno pa otrokom, kateri svatove gledajo. Vendar tega kruha ne sme deliti nevesta, nego kaka druga žena, ker, če bi kdo kruh, katerega mu je nevesta dala, vrgel psu ali pa mački, ne bi bilo sreče v zakonu in, ženin in nevesta bi se vedno prepirala.

Ko nevesta z ženinom poklekne pred oltar, mora poklekniti na rob njegove suknje, da je ne bode v zakonu pretepal. Ko pa po poroki vsakdo nekaj denarja cerkvi daruje, mora nevesta ženina denarjev prositi, pa ji bode vedno dajal in ni vinarja sebi pridržal. — Ko gredó pa od poroke, ne smé nikdo iti izmed neveste in ženina, ker se inače ne bi nikdar ljubila. Veselo vriskaje in prepevaje vrneta se ženin in nevesta sè svatovi na nevestin dom. Ko pridejo do hišnega praga, prenese ženin nevesto čez prag, da ji ne bode mogel nihče nič hudega storiti. Po poroki ni na nevestinem domu nikakega gostovanja, nego se vrnejo svatje pa tudi ženin vsak na svoj dom.

Stoprv ko se je večer približal, zbrali so se ženinovi svatje na ženinovem domu, da pojdejo skupaj po nevesto. Med njimi je „starejšinka“ ali „posnážnica“, kateri je zadača, da nevesto na novi dom privede. Ko pridejo ženinovi svatje do nevestine hiše, zbrani so uže tamkaj pred hišo nevestini svatje. Uže nekaj streljajev popreje utihnili so ženinovi svatje, a ko pridejo do nevestinih, reče kdo izmed njih, navadno starejšina: „Bog vam daj dober večer! Popotni ljudje prosimo vas prav lepó prenočišča!“ — Njemu odgovori nevestin starejšina: „Mi bi vas prenočili, ali vas je preveč, pa tudi Bog ve, kdó ste vi. Klateže ni nesmemo, ni nočemo sprejemati!“ — „Nismo klateži, nego smo pošteni ljudje“ i. t. d. Po tem uvodu razlože, po kaj da so pravo za pravo došli ter med različnimi šalami zahtevajo, da jim privedejo in izroče nevesto. A nevestin starejšina dovede jim vse druge ženske še preje iz hiše ter jih ponuja, le nevesto jim hoče utajiti. Naposled pa vendar gre in pripelje nevestico, katera nese v rokah kozarec z vinom, pokrit z rudečim robcem.

Jedva se nevestica na pragu pokaže, uže godci veselo zagodejo. Nevestin starejšina vodi nevestico za roko pred ženina, da mu poda robec, potem pa trikrat ženina obajdeta. Nevesta se potem pred ženinom ustavi, pokusi vino, potem pa poda kozarec ženinu, kateri vino hitro izpije, kozarec pa z vso močjo ob zid trešči, da se na tisoč koščekov razleti. Če bi kozarec cel od zidu odletel, bila bi to velika sramota za ženina.

Dokler se pred hišo ti obredi vrše, prikrade se starejšinka ali posnážnica v kuhinjo, čeravno ji domači vhod v hišo branijo, in premeša jedi, da se ne bode nihče svatov upijanil, potem pa še mizo trikrat obajde, da ne bode nihče svatov na potu ostal, kadar bodo nevesto odvajali. Ko so vsi ti obredi končani, odidejo svatje z novim parom v sobo, kjer se skoraj začne bogata gostija ali „pir“.

IV.

Pirovanje ali ženitnina na nevestinem domu.

„Z Bogom oča, z Bogom mati,
Srčno hvalo za vse vam;
Le nikári se jokáti,
Ker podajam se drugàm.“

Franjo Ser. Cimperman.

Ko so se vsi svatje v sobi zbrali, posedajo se okrog mize. Prvo mesto ima ženinov starejšina, kateri se danes zove „stoloravnitelj“, zató ker celo gostijo nadzoruje in upravlja. Poleg stoloravnitelja sede starejšinka ali posnážnica, a k njima ženin in nevesta, pa tovariš in tovarišica, a za njima ostali svatje, kakor kdó hoče. Stoloravnitelj imenuje si pomočnika, ki se zove fiškuš, in pa še druge manjše častnike, podfiškuša in pazitelja, da lože gostijo nadzoruje.

Ko je vse v redu, pomirijo se svatje, a nevestin starejšina se prekriža in zmoli glasno dva očenaša in dve „češena si Marija“, a svatje mu odgovarjajo. Sedaj prinesó na mizo juho in potem jed za jedjo, proti koncu pridejo mlinci, žinkrofi in kokošja pečenka. Ko prineso na mizo kokošjo pečenko, godci zagodejo, a svatje zapojó veselo pesnico:

„Tičica golobček,
Kušekaj me v gobček,
Ti boš mene, ja bom tebe
Kušekala v gobček.

I še jeno malo,
Da se bo kaj znalo,
Kušekaj ga, vinčekaj ga,
Primi ga za vrat.“

Tedaj nalijejo v nekaterih vaséh dva kozarca, ki stojita na belem krožniku, z vinom in ja pomikajo od svata do svata. Dva po dva izpijeta vince in se poljubita. V drugih vaséh sedejo pa moški takó, da ima vsak moški na vsako stran po jedno žensko. A ko zapojó to pesnico, poljubi vsak moški najpoprej jedno sosedo, potem pa še drugo. Ko so pesen odpeli, začne starejšina rezati kapune, peteline in kokoši, katere so predenj prinesli. Takrat zapojó svatje pesnico:

„Čiba, čiba jarčica
Nesla drobna jajčica.
Oče starejšina
Rež'te petelina!
Rež'te njemu glavo preč,
Da ne bo kukurikal več.
Rež'te njemu perut preč,
Da ne bo letel več.
Rež'te njemu nogo preč,
Da ne bo hodil več i. t. d.“

Kaj bi omenjal, da svatje prav pridno izpraznujejo kozarce sladkega „Drašičana“. Začnejo napijati najpopreje novemu paru, potem pa ženinov starejšina napija nevestinim svatom, a nevestin starejšina ženinovim. Ko starejšina ženinu in nevesti napije, zapojó jima svatje pesnico:

„Ljubi ženin Janez ti,
Poglej si nevesto.
Zraven tebe tu sedi,
Ak' ti je kaj zvesta.
Lepa je, lušna je, tvoja je.
Preljuba nevesta Mare ti,
Poglej si ženina.
Zraven tebe tu sedi,
Ako ti je zvesti.
Lep je, lušen je, tvoj je.
Danes je lušni dan,
Ki je za nas izbran,
Saj je za nas izbran
Ta veseli dan.“

Na zdravico zahvali se le s polnim kozarcem; če bi pa kdo to pozabil, mora za kazen dva ali tri kozarce izpiti. Pa tudi če gre kdo od mize, mora „za štempelj“ malo vina izpiti in ravno tako tudi, ko nazaj pride. V nekaterih vaséh so pa svatje bolj svobodni in pije vsakdo po svoji volji, kar je res pametnejše; zakaj večkrat silijo piti tudi kakega slabiča, kojega vince premaga in popreje od mize spravi, kakor bi sam hotel.

Med tem pa še vedno na mizo nosijo pečene purane, svinjsko, telečjo pečenko, včasi tudi celega koštruna. Tudi šeme pridejo sedaj za nekaj časa v sobo. Fantje našemijo se na razne načine in plešejo nekoliko časa po sobi. Svatje morajo jim kaj dati, da se jih popreje odkrižajo.

Sedaj še le začne se pravo veselje. Uže vsem vhaja vince v lasé in jim vliva veselje in dobro voljo v srcé. Godci godejo, a svatje vrté se po sobi, ali pa tudi zapojó katero, kakor n. pr.:

I.

„Na mizi mi stoji jen pisani glaž.
Godci nam godejo ravno ta čas.
Godci nam godejo ravno takó,
Da bomo peli zdravico to,
Da kratek čas nam bo.“

II.

Oj ti mala čašica,
Sem pa tam potuješ,
Naš'mu drag'mu Tonetu
Lepo nazdravljuješ.
Saj ti, Tone, dobro veš,
Kaj ti je storiti,
Glažek moraš nagniti
Vince ven popiti.
Le popiti, pa zavžiti,
Dosti let dočakat',
Le popiti, le zavžiti
Dosti let dočakat'.

III.

Grličica grče,
Peter konja drče,
Peter podaj palico,
Da ubijem grlico.
Meni grla soli da,
Ja sol škopcu[1]) dam,
Škopec meni loja da,
Ja loj Bogu dam.
Bog meni nálije
Dve latvice mleka.
S čim ste ga meli?
S mačkino čapico.
Kadi je ta čapica?
Na polici merici.
Kadi je ta polica?
Ogenj jo pogorel.
Kadi je ta ogenj?
Bujica[2]) zalila.
Kadi je ta bujica?
Travica zarasla.
Kadi je ta travica?
Ovčica popasla.
Kadi je ta ovčica?
Vuk jo je odnesel.
Kadi je ta vuk?
Skril se je za grmak.
Kadi je ta grmak?
Sikir'ca ga posekla.
Kadi je sikirica?
Kovač jo razkoval.
Kadi je ta kovač?
Črvi so ga sneli.
Kadi so ti črvi?
Kokoti jih pozobali,
Kadi so ti kokoti?
Svati so jih pojeli.
Kadi so ti svati?
Prošli so po mlado.[3])
Kadi je ta mlada?
Skrila se je v slamico,
Kakor miš v jamico.

Približal se je čas, da gre godec vina prodajat. Preobleče se v popotnika ali pa v voznika, prinese na belem krožniku dva kozarca; v jednem je vino zmešano z vodo, v drugem pa čisto vino, in reče tako: „Hvaljen bodi Jezus Kristus, dober večer Bog vam daj! Oče starejšina, čul sem, da imate tute[4]) pri vas velik pir, pa da vam uže vina zmanjkuje. Prinesel sem vam zató izvrstnega vina, le pokusite ga; kateri se Vam bode bolj dopadel, onega vzemite, fina roba je, pa tudi dosti zlahka (cenó) vam ga dam!“ — „Dobro, da si vino prinesel“, pravi modro starejšina, pokaži je, če bode dobro in ne predrago, kupim je!“ — Godec mu ponudi vino, zgrabi pa kozarec, v katerem je vino z vodo zmešano; starejšina pokusi je, nakremži se in je vrže jezen v prodajalca. Še okrega ga, da se je usodil tako kislico poštenim ljudem prodajati. Vendar ga godec kmalu potolaži, ko mu poda drugi kozarec, s katerim je starejšina povse zadovoljen. — „To pa uže! Koliko je pa cenite?“ — „Take izvrstne robe“ — pravi godec — „vam ne morem tako zlahka dati, po trideset goldinarjev bodete mi

[1]) Škópec = koštrun. [1]) Bújica = hudournik. [3]) Mlada = nevesta. [4]) Tute = tukaj.

vedrce plačali, menim, da ne bode preveč!“ — „Trideset goldinarjev!“ — začudi se starejšina — „to je pa vendar malo preveč! Po deset vam je še plačam, po več pa ne.“ — Pogajajo in prepirajo se dolgo časa med seboj, potem pa godcu vendar obljubijo, da bodo vedrce po dvajset goldinarjev plačali. Sedaj je godec povse zadovoljen in vsak svat mora mu dati na krožnik po dvajset novčičev, a ta denar si potem godci med seboj razdelé.[1])

Jedva je godec iz sobe odšel, pride v sobo kuharica, ogrnena s kako staro suknjo in prinese v roki kako ogorelo krevljo ali lopár in reče: „Oče starejšina! velika nesreča se je v kuhinji pripetila. Nastal je velik ogenj in poglejte, vse orodje je zgorelo!“ — Starejšina in svatje začnó se čuditi in kuharico tolažiti, da menda vendar ne bode tako velike škode. Ali sedaj pride tudi godec v hišo in tudi on jame pripovedovati o strahoviti nesreči, katera se je v kuhinji dogodila in nagovarja svate, naj hitro zložé, kolikor kdo premore, da se kupi novo kuhinjsko orodje. In res njegove besede pomagajo, in vsak izmed svatov vrže po kakih dvajset novčičev kuharici v dar, za njen trud v kuhinji.

Kadar so vsi ti obredi končani, prinesó na mizo svinjska pleča, zadnjo jed. Ko to godec zapazi, začne na peč lezti, vendar vselej zopet nazaj pade. Naposled po dolgem trudu, ko mu tudi svatje pomagajo, posreči mu se, da na peč prikobaca. Komaj je gori, zakriči: „posluh!“ (mir) in si natakne na nos kake naočnike brez stekla, a kdo izmed svatov stoji pred njim z metlo in z njo včasi godca izpod nosa obriše, češ, da mu s tem sveti. Godec pa večkrat zakriči: „Posluh! Sveti mi!“ — in potem začne iz kake raztrgane knjige na način evangelija genealogijo svatov, ali pa druge kake čenčarije brati. Med tem pogrnejo mizo z belim róbom (prtom), a na njo postavijo bel krožnik, v katerega bodo svatje denarje metali. Vsi svatje vstanejo, a godci začnó k daru zvati, tako le:

„Lepa moja Mare[2]),
Vesela mi bodi,
Kot si ondaj bila,
Kad si venček vila.
Prvega si vila
Od bele šenice,
Tega si dar'vala
Svoj'mu drag'mu čačku.

Drugega si vila
Od vinske trtice,
Tega si dar'vala
Svoji dragi majki.
Tretjega si vila
Od svojega poštenja,
Tega si dar'vala
Svojemu dragemu.“

Potem pa pojó:

---

[1]) Na Bolgarskem „na hljebu“ v ženinovej hiši odreže kum kos kruha, pa ga nosi od svata do svata, a ovi zabadajo denar v kruh, katerega potem godci med seboj razdele. Arkiv VIII. pg. 255.

[2]) Ime neveste.

Ali k darom pristoplajte,
Pristoplajte, darovajte,
Našo mlado nevestico!
Včeraj je bila še deklica,
Danes pa je nevestica.
Očka, mamka, pristoplajte,
Pristoplajte, darovajte
Našo mlado nevestico.
Oče škudo[1]), mamka ruho.
Bratci, sestre[2]) pristoplajte,
Pristoplajte, darovajte
Našo mlado nevestico.
Vse iz kota in iz pota.
Pristoplajte, darovajte,
Našo mlado nevestico.
Saj ne boste nikdar več,
Ledek stan je danes preč.
Razvezujte črne mošnje,
Dajte ven srebrne groše.
Ak' ji Bog da doživeti,
Saj vam želi spovrneti."

Sedaj vsak daruje po nekoliko goldinarjev nevesti, katere na prt položi ali na krožnik, potem se pa z ženinom in nevesto poljubi. Ta dar je nevestin, katera kaj rada plače pri tem daru. Preštejejo denarje in jih dadó nevesti, ona pa ženinu, da jih spravi. Še se nekoliko časa veselo zabavajo, vendar čas poteka in ura odhoda se vedno bolj približuje. Vsi se vzdignejo od mize, a nevesta mora takrat nekoliko roba potegniti, da se tudi njena sestra, če jo ima, hitro uda. Tedaj pa vzame tovariš velik izvrsten hleb, ki se zove „vrtánj", ki je med celim gostovanjem, navezan na veliko „óteračo" (Handtuch), visel na klinu nad „mlado", in si ga dene na rame, da ga odnese na ženinov dom. Malo manjši vrtánj pa, ki je tudi na steni visel, nese nevesta v jedni roki, v drugi pa nese svetilnico, v kateri gori blagoslovljena sveča, če tudi je uže beli dan. Nevesta milo plaka, ker se ne more nikakor ločiti od svojih dragih. Kako se tudi ne bi plakala! Poslavlja se od brezskrbnega, veselega dekliškega stanú, a nalaga si na rame težko zakonsko breme. Čakajo jo skrbi, katere ji bodo marsikatero noč spanje prikratile. Koliko bode trpela z otroki! In vendar ji je ostalo tolažilo. Pogleda poleg sebe, in pri njej stoji lep, krepak mladenič, katerega prisrčno ljubi, kateri ji bode od sedaj nadomestoval očeta in mater, bratce in sestrice. On bode z njo delil vesele in žalostne trenotke, pomagal ji bode nositi bremena, a tudi branil jo bode, če bode treba. Pa tudi na otročiče, katere ji bode dobri Bog podaril, pomisli. Na jedni strani stojé ji oče, mati, bratci in sestrice ob domačem ognjišči, a na drugi stoji ljubljeni mladenič in tuji malo znani ljudje, in vendar ljubezen premaga. Odtrga se plakajoč od mile matere in od svojih dragih in gre za mladeničem.

Le malo očij ostane suhih. Posebno pa vse plače, ko godci zagodejo in zapojó pesnico:

„Mamica, mamica,
Hčerko vam peljamo,
Nikdar več, nikdar več
Názaj je ne damo." —

[1]) Škuda = Thaler. [2]) Potem se poje: „vujci, vujne"; „tetci, tetce", žlahta vsa, vsi sosedi in sosede i, t. d.

Ko pridejo nekoliko korakov od hiše, zapojó godci in svatje pesnico:

„Rasti, rasti trava deteljína,
Žela te bo dekle gizdava.
Kaj nažela, to pred konjce dela:
Jejte, jejte moj'ga bratca konjci.
Pojdete na daleke pote,
Črez tri gore, gore so visoke,
Da ne more ptica preleteti,
Črez tri vode, vode so globoke,
Da ne more riba preplavati."

Take pesnice pojó med potjo, dokler ne pripeljejo neveste na novi dom.

V.

Na novem domu.

„Létom se naglo umikajo leta,
Dan porodí se iz prejšnjega dné;
Vénec nevésto nocój še opléta,
Prazne si jútri počéše lasé."

Stanislav (Levstik).

Prispeli so svatje z nevestico na novi dom. V veži pripravljen je stol, na kateri sede nevestica in vzame na kolena do tri leta imajoče moško dete, iz ženinove hiše, katero se zove „nakolénče"[1]. Ta običaj izraža menda željo, da bi bilo prvo dete moškega spola, in pa, da bode nevesta od sedaj vsem otrokom, kar jih je v hiši, prava mati. Temu otroku podari nevesta oni mali „vrtánj", a na njem mora biti z iglo pripet robec, ki je tudi otrokov. Potem prinese koja žena steklenico vina in dva kozarca. A ženinova mati nalije vina v kozarca in trkne z nevesto, katera pravi: „Draga mama! Bodite mi od sedaj mati, a jaz vam bodem pokorna hčerka. Bog daj, da bi se z očmi gledale, a v srci ljubile!" — S tem je nevesta ženinovi materi „napíla" in sedaj še le postane

[1]) Ta lepi običaj imajo vsi južni Slovani. Ko prihajajo v Žumberku do ženinove hiše, vsi zjahajo, samó nevesta ostane na konji, da ji podadé nakolenče. Tovariš vodi konja trikrat okoli „pjevajućega kola", a nevesta drži nakolenče pred seboj, potem je trikrat „po suncu" obrne in je poda tovarišu, a kdo drugi njo v hišo prenese. (vidi: Arkiv VII. str. 345). Na Visokem v hrv. Zagorji podari nevesta nakolenčetu jabolko, v katero je zabodeno nekaj denarjev. (Ustno por.) V Dubrovniku podadé nevesti nakolenče na voz, ona je obrne in poljubi, pa zopet obrne in poljubi, takó trikrat. (Vuk: Običaji str. 316.) Na Bolgarskem podadé ženinu moško, a nevesti žensko dete, hoteč ju s tem spomniti na pomen zakonskega življenja (vidi: Arkiv VIII. str. 263).

pravi ud ženinove rodovine. Vsaka nekoliko pije, a nevestica spusti v svoj kozarec po dva srebrna goldinarja v dar ženinovi materi. Če nima pa ženin več matere, napije nevesta kaki drugi ženi, katero v hiši najde. Sedaj prinesó nevesti hleb kruha in jo vedejo v sobo, a ona postavi hleb na mizo in za mizo sede. Tudi svatje posedejo okrog mize, a na mizo prinesô juhe, katere si nevesta prva vzame, zato da ji bode odsléj vsaka jed dišala. Drugih jedij ne prinesó, tudi pijó malo, a črez kake pol ure odidejo spat. Posnážnica razopravi nevestico, katera ji zato nekoliko denarja podari. Vendar komaj je „mlada“ z ženinom legla spat, uže pridejo pred vrata godci in zagodejo „jútrnico“, a pojó takó le:

„Petelinček lepo poje,
Da bo skoraj beli dan.
Stani se mlada nevéstica,
S'noči si legla deklica,
Danes boš vstala še lepša nevéstica.
S'noči si snela kranceljček,
Danes boš vzela jalbico.
Petelinček lepo poje,
Da bo skoraj beli dan.
Stani se mlada nevéstica,
S'noči si legla deklica,
Danes boš vstala še lepša nevéstica.
S'noči si z'ula štonfeke[1]) deklica,
Danes boš obula štonfeke nevéstica.“

Pa tudi sledečo pesnico pojô:

„Hvaljen bodi Jezus Kristus.
Dober večer Bog vam daj!
Petelinček lepo poje,
Ker bo skoraj beli dan.
Stani, stani nevestica,
Da bi rada mólila
K maši rada hodila,
Da bi radá vbogala i. t. d.

Takó pojo godci, a nevesta podari jim nekaj denarjev, da odidejo. Pripovedujejo, da bode oni popreje umrl, kateri popreje zaspí. Ob jednajstih ali pa malo pred poludne mladeniča (tudi tako rekajo novemu paru) vstaneta, a posnážinka priveže nevesti jalbico (kapico iz čipek) a ne več venčka, katerega je nosila, dokler je bila še deklica.

K obedu se zopet nekaj svatov zbere, kateri se kratkočasijo in plešejo, žene pa hité pripravljati za večerjo, katera mora biti ravno tako slovesna in bogata, kakor prvi večer. Ko se zmrači, pridejo nevestini svatje, a zovejo se pohódi

[1]) Tako se našteva vsa obleka n. pr. čižmice, i. t. d.

ali pa rúhari (zató ker prinesejo seboj rúho = perilo, katero nevesta in pa še jedna žena od njene rodovine med ženinovo rodovino razdelita). Ženinov oče dobi pláhto (rjuho), ženinovi bratje tudi vsak po jedno pláhto, ženinova mati celo obleko in robec, sestre rokáve (gornja ženska suknjica) in robec, a drugi svatje in pa godci vsak po jeden robec. Še le ko nevesta vse perilo razdeli, sedejo k večerji, katera se brez premembe ravno tako vrši, kakor prvi večer. Pojó: „tičica golobček," pridejo šeme; a ko pride pleče na mizo, zavleče se zopet godec na peč, a potem je darovanje ženina, ravno tako, kakor poprejšnji večer nevestice. Tudi prodaja godec vino, a kuharica pokazuje ožgano krevljo. Ko se začne daniti in se rúhari domov odpravljajo, sname starejšina oni „vrtánj", katerega je tovariš nad nevesto obesil, s klina in ga tako razreže, da dobi nevesta dva dela, a rúhari jednega; vendar se popreje prepirajo, kdo bode veči del dobil, nazadnje se pa vendar starejšinki ali posnážnici posreči, da spravi veči del nevesti v škrinjo. Ta kos delita prihodnjo nedeljo nevesta in pa starejšinka po maši med ljudstvo, a ta vrtánj je gotovo znamenje obilnosti in rodovitnosti, a drugi kos razdelé si rúhari med seboj.

Drugi dan je petek. Nevestini svatje razveseljujejo se na nevestinem domu, a ženinovi na ženinovem. Popoludne našemi se godec in vzame surovo pleče, ali pa svinjski okrak in si ga naveže na vrat, pa se dela in pači, kakor bi ga jedel. Ženinovi svatje ga vodijo (pravijo: „petka vodijo") na nevestin dom, kjer jih svatje smejé se sprejmó. Vendar „petek" je zeló razposajén in vsakega nadleguje, naposled se pa v kako lužo zavali. Ali túdi te, dosti neumne šale se kmalu nasitijo, godec se preobleče, a začne zadnjič godba in ples, in „pir" je končan.

Svatje razidejo se veselo vriskajoč in prepevajoč vsak na svoj dom, a najbolj veseli so godci, izmed katerih vsak polno torbo samih dobrih stvarij vleče na svoj dom. Nevestica pa poljubi še jedenkrat svoje drage, potem pa ostane za vselej pri svojem dragem, kateremu bode pomagala nositi težko breme, s katerim bode delila veselje in žalost, kateremu:

„Síne mu bode junáke rodíla,
Déklice — zvézde nad vrhom goré,
Njemu pokôrna, le njega ljubíla,
Dokler jej bode gibálo srcé."

* * *

Evo ženitvanjskih običajev Belih Kranjcev! Mogoče bodeš prigovoril, da se narod predolgo pri teh slovesnostih razveseljuje in preveč zapravi. Res, tudi jaz vsega ne odobravam, in vendar kdo ne bi oprostil ubogemu kmetiču, če se kdaj (le redke so prilike) malo razveseli in če malo zaraja? Tudi on potrebuje počitka in poštenega razveseljevanja.

Kdor bi pa utegnil podvomiti o resničnosti mojega opisa, prosim ga, da se o priliki v prijazno Belo Krajino potrudi, a gostoljubni Beli Kranjec ga bode gotovo vesél in posadil ga bode tje v kot k očetu starejšini na najodličnejše mesto. Osvedočil se bode sam, da je moj opis istinit, a ko mu bode sladki „Drašičan“ srcé in glavo malo ogrel, oprostil bode Belemu Kranjcu kaj rad tudi kako malo napako.

Križi v Gribljah.*)

Národni običaj, zapisal **Janko B.**

Veselo in brezskrbno pastirsko življenje ohranilo je še marsikojo národno pripovedko, pesen in igro. Zberó se pastirji okrog ognja in si pripovedujejo mične pripovedke, da jim čas med tem pripovedovanjem hitreje poteka . . . . .

Med pastirji v Beli Krajini ohranil se je še lep národni običaj, katerega bodem tu opisal. Jedva so minili slovesni velikonočni prazniki, uže se pastirje vesele „križev“ (vnebohod Gospodov). Štejejo tedne in dneve do tega veselega praznika, a zadnji teden pred križi nabirajo si drva in druge potrebne stvari, katere bodo na križe ali križevo potrebovali. Na dan pred križi sesekajo drva in jih zložé v velik „slog“ (slagati). — Marsikateri pastir vso noč pred križi ne zatisne očesa, ker čaka, kdaj bode „pri fari“ „Zdravo Marijo“ zazvonilo, ker imajo le v redkih hišah uro, da bi znali, koliko je ura. Uže zvečer si vsak pastirček vse pripravi, kar bode vzel prihodnje jutro na pašo. Od gospodinje dobi toliko jajec, kolikor misli, da mu bode zadostovalo, potem slanine in masti, da si bode „cvrtje“ spekel, hlebec kruha, (če je le mogoče iz boljše moke), krožnik, ponvo, vilice, pipec pa ima itak vsak pastir sam. Vse to zloži si v torbico in si jo dene poleg sebe. Ko zasliši zvon, vstane, odveže blágo (samo vole in teleta) torbico čez rame, pa hajd na pašo. Kateri je popreje na pašniku, oni zakuri velik ogenj.

Uže pred križi so pastirje pridno poslušali, kdaj bodo prvikrat kukavico zaslišali. Ko so jo zaslišali, prikradel se je jeden izmed njih tiho do breze, na kateri je kukavica kukala, šel trikrat okoli breze, potem pa na oni brezi nekoliko kože olupil. To kožo prinesó pastirje na križe na pašo. Vzemó tri klopotce, brezovo kožo, a vsak dodá še nekaj drobtinic od svojega kruha in nesó vse skupaj pred solnčnim vzhodom na

---

[1]) Vas v podzemeljski župniji, ne daleč od Kolpe.

„izgon“[1]) sosednjih pastirjev in to na sredi pota zakopljejo. To napravijo, če so jezni na sosednje pastirje, da se jim bode blágo celo leto štrkalo (viškalo, bezljálo).

Ko pastirje to ceremonijo obavijo, vernejo se zopet k ognju, kateri se je med tem lepo razgorel. Kakov zaspanec, kateri ni čul zvona, prižene še le sedaj svoje blágo na pašo. Ali jo skupi revež! Tovariši se mu posmehujejo in mu kriče:

„Lóncogloja, pósterglaj,
Žlice peri, pépel meri,
Nisi bába, ni junák
Nek' si svinjski pominják!“

Tako kričé in mu z gorečimi poleni nasproti teko, češ da mu bodo posvetili, da si revček palca na nogi ne razbije.

Vendar dosti je šale. Vsak pastirček prisede k ognju in si začne na lepi žarjavici pripravljati zajutrek. To delajo pa tako le: Vsako jajce na obeh straneh malo prevrtajo in je na krožnik izpihajo, tako da lupinja cela ostane. Izpihana jajca dobro raztepó in ja v ponvo na razbeljeno mast vlijó. Dokler so ti mladi kuharji v največem poslu, vzide rumeno solnčece, a njih mlajši bratje ali pa sestrice priženó krave na pašo, ker krava na križe ne sme na pašo pred solnčnim vzhodom, ker bi jo čarovnice celo leto molzle.

Cvrtje je pečeno. Vsak pastir poje svoje veseleč se svojemu lastnemu imetku. Po zajutreku gredó veči pastirje k maši, a mlajši pasejo blágo dalje. To je dopoludne.

Mnogo svečanejša je popoludanja gostija. Popoludne mora imeti vsak pastir svinjski „ókrak“ (krača), kruha in vsaj jedno „mazáno“ (stari bokal) vina. Uže ko ženo na pašo, prepevajo in žvižgajo pastirje, pa kaj tudi ne bi, vsaj jim poln barilec ob strani bingljá. Ko priženejo (prirenejo) na pašo, posedėjo v kolo in se začnó gostiti; tudi sedaj ne jedó trije ali pa četirje skupaj, nego vsak se gosti sè svojim. Uže zjutraj zasadili so v zemljo poleg ognjišča tanko visoko brezo in jo vso oklestili, pustili so le „špuncle“ ali „brke“ (male vejice), a na te špuncle nasadé sedaj vse lupinje, iz katerih so zjutraj jajca izpihali. Na vrh te breze obesijo svoje torbice in tako nakičena (okrašena) breza stoji poleg ognjišča po več dnij, da vsakdo vidi, koliko jajec so pastirje pojedli. Sedaj se začne še le pravo življenje, ker vince razgreje pastirjem mlade glavice, pa prepevajo in vriskajo, da odmeva daleč okrog. Navadno pojó te pesnice:

---

[1]) Izgon (izgnati) pot, po kateri ženo pastirje živino na pašo.

I.

„Lepi Ive vénčeni
Zak' te majka ne žení?
Zat' me majka ne ženi,
Kad me dekle ne če.
Ak' te ne če níjedna,
Če te verna Mare.
Mare teče po potoku,
Ive za njo na kokotu.
Kupil ji je pisan trakec
In erdečo jabolčico,
Návezal ji na ročíco,
Pelal jo je u sejmóve,
Kupil ji je póstolove,[1])
U čem bode táncovala,
Kad se bode údavala."

II.

Lep je vrtec ograjén,
Poln je rožic nasajén. Oj rožica!
Po njem šeče grofica,
Nji se vklanja rožica. Oj rožica!
Kaj se vklanjaš rožica?
Ja te nimam komu brat'. Oj rožica!
Ja te nimam komu brat',
Ni komu trgat, komu dat'. Oj rožica!
So čačka, majka prestarí,
Sestríca, bratec premladí. Oj rožica!
A moj je dragi daleko,
Tam preko devet črnih gor. Oj rožica!
Tamo i zelen bor,
I u boru beli dvor. Oj rožica!
I u dvoru zlati stol,
Na njem sedi dragi moj. Oj rožica!
V žepu ima robec moj,
Da se pozna dragi moj. Oj rožica!
Na prstu ima prstan moj,
Da se pozna, da je moj. Oj rožica!

III.

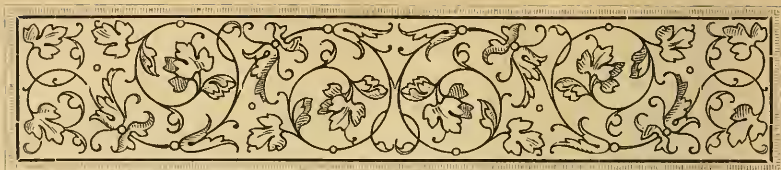
Lepe moje senokoše,
Kud mi rastu bele rože.
Lepe rože vijolice,
Brale so jih devojčice,
Vsaka svoj'mu dragemu,
Ja pa tužna nimam komu.
Trgala bom cvet rožice,
Nesla jih bom v Koprivnice,
Tamo jeso bele hiše,
Gde moj dragi s perom piše,
S perom piše in spisuje,
Na me drago se zmišluje.[2])

Te in še druge pesnice pojó in se vesele do večera. Ko se pa zmrači, ženejo veseli pastirje svoje čede vriskaje in popevaje domóv.

---

[1]) Čižmice.
[2]) To je hrváška, kajkavska pesnica, katera se je malo popravljena in spremenjena nasclila v Gribljah.

Herbart Turjaški.

(1528—1575.)

Spisal **Ivan Steklasa.**

Turjaški so bili med 9. in 11. vekom naseljeni iz Švabske na Kranjsko iz državnih razlogov. Njih prvotno posestvo je bilo na Švabskem pri Mandelheimu ter se zvalo Ursperg (Auersperg). Slovenski pravimo Turjak. Prvi nam poznati Turjaški na Kranjskem je bil Adolf I. okoli l. 1060. Njegova potomca sta šla uže v križarsko vojsko, in sicer Ivan z Leopoldom VII. avstrijskim, a Engelbert I. s Friderikom I. Barbaroso; oba sta tako postala posebno znamenita. Sčasom so pridobili Turjaški po ženitbah veliko bogastvo, ki sȍ je pa kot dobrotniki cerkvâ, samostanov in ubogih dobro obračali. Posebno so obdarili samostan zatiški.[1])

V 15. veku naraste njihova moč še posebno, slavno so se skazali pri vsakem podvzetji, kar nam dokazuje domača, pa tudi avstrijska in hrvaška zgodovina. Turjaški pa onda niso bili tako ponemčeni kakor dandanašnji, a pojedini izmed njih, ki so služili v Krajini ter imeli tudi tukaj svoja posestva, govorili so in pisali kot rojeni Hrvati.[2]) V domovini svoji zavzemajo vsa visoka dostojanstva do časti deželnih glavarjev, pa tudi posestva njihova so se znatno povečala, da so mogli celo vladarjem pomagati iz denarnih zadreg. V tem veku se začno turški napadi na slovenske zemlje, ki so vsled tega pretrpele mnogo nadlog, vse od l. 1408. pa skoz celi 15. in 16. vek. Tudi v teh bojih so Turjaški prvi pri obrambi domovine svoje ter se drže točno svojega gesla „vselej verni“. Z meščani ljubljanskimi pa se med tem boré zaradi pravic drva-

---

[1]) Peter von Radics. Herbart VIII. Freiherr zu Auersperg. Wien 1862. Str. 27—35.

[2]) Radoslav Lopašić. Poviest grada Karlovca. Zagreb 1879. Str. 178.

renja in paše po njih posestvu, dokler jih nadvojvoda Ernest ne pomiri z Ljubljančani s pogodbo, da je bilo meščanom dovoljeno rabiti drva iz šume turjaške za kurjavo in tesarski les, Turjaškim pa zagotovljena lastnina (l. 1421.).[1])

Pa tudi zaradi trgovine so se z Ljubljančani prepirali, dokler jih ni cesar Friderik III. posvaril, da puste meščane mirno trgovati.[2]) Od tega časa so bili Turjaški dobri in verni privrženci deželnih vladarjev ter jih podpirali v vseh njihovih borbah proti Ogrom, Turkom, celjskim grofom in domačim nemirnežem. Ko so cesarja Friderika III. obseli na Dunaji vojaki brata mu Albrehta, ki se je dolgo z njim boril, podpirali so Turjaški spet cesarja, ter sami odločili borbo njemu v korist (l. 1462.). Cesar Friderik III. je zaradi tega podelil Kranjski mnogo svoboščin in pravic ter vrhu tega dovolil, da se dene v grb zlato in cesarska krona namesto vojvodskega klobuka. Turjaški pa so dobili kot nagrado nasledno maršalstvo. Samo Pankracij II. Turjaški je bil proti cesarju, bržkone zaveden po Ahaciji Mirnškem, pa se je kasneje pomiril ter postal stotnik v Metliki in se je boril s Turki, ki so prihrumeli l. 1469. ali 1470. v ogromnem številu 10.000 mož nad Metliko.[3]) To službo je opravljal 22 let, pa jo je kasneje odstopil Lambergarjem.

Za Turjaške je bil XV. vek zlati vek moči in bogastva. L. 1467. so se razdelili na dve betvi: na pravo dedino s Turjakom in na Šumberško na Dolenjskem na Temenici. Od posestev ostal je samo Žužemberk vseh vkup. Le-ti poslednji so postali sorodniki mogočnih Frankopanov, ko se je l. 1469. Pankracij oženil z Ano, hčerjo grofa Tiema Frankopana.

Prvotna dedina Turjaških na Kranjskem je bil današnji grad Turjak, ki leži tri ure od Ljubljane čez Ig zraven potoka Želimlje. Grad stoji precej visoko, na okoli ga obdajajo gore nekako srednje visokosti ter zapirajo razgled na vse strani, samo ne proti Ljubljani. Grad je sezidan v trikotu l. 1520. V dvorani se vidijo podobe Turjaških po redu, v orožnici pa različno orožje in koži z glave našega junaka in njegovega prijatelja Friderika Višnjanskega, ki je ž njim pal v bitki pri Budačkem. Na starem grbu se vidi pozlačen tur, za njim trdnjava, a pod nogami cvetlice.

Med Turjaškimi od dedinske betve se je posebno odlikoval Viljem Bogati, ki je deželni glavar izposloval Ljubljani (1483), da si sama voli župana. Bil je velik prijatelj duhovščini ter je v Ljubljani uvel red sv. Frančiška (1491). Ker so

[1]) Ivan Vrhovec. Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih. Ljubljana 1886. Str. 29 i 30.
[2]) Valvasor XV. str. 369.
[3]) Ibid. str. 154—159.

pa v tem času Turki najhuje pritiskali na Kranjsko ter jo večkrat poplenili, opomnil ga je cesar Friderik III., da zatiški samostan utrdi in oboroži, kar je on tem rajše storil, ker so imeli Turjaški v tem samostanu svojo rakev. Na cesarskem dvoru so bili Turjaški uže takrat čislani, kar se vidi tudi iz tega, da sta bila pri pogrebu cesarja Friderika III. navzočna dva Turjaška, namreč Viljem in Volkart VIII. Prvi je nosil zastavo vojvodine Kranjske, drugi pa kacigo cesarjevo. Viljem je umrl l. 1506., a njegov naslednik Volkart VIII. je bil l. 1511. glava Turjaških, potem pa Trojan I., oče našega Herbarta. Med sinovi Viljemovimi je poznat tudi Jakob, ki se je posvetil duhovnemu stanu ter bil l. 1496. župnik v Šent Rupertu na Dolenjskem in kasneje prošt v Novem mestu. Bil je tudi v Rimu, za kamor je bil dobil priporočilna pisma od cesarja Friderika III.

Od Šumberške betve, utemeljene po Volkartu VI. l. 1467., posebno je poznat Ivan IX., bratranec Viljema Bogatega. Kot deželni glavar Kranjski je bil posebno privržen cesarju Maksimilijanu I. (1493—1519), katerega je celó z denarji podpiral v vojski proti Benečanom, najhujšim sovražnikom Avstrije na jadranskem morji. Cesar mu je za te zasluge zapisal in podelil mnogo posestev, da je vsled tega postal silno premožen. V kmečkem uporu l. 1515. Turjaški niso bili napadeni, nego je Ivan branil Ljubljano, a Josip Lamberg je potolkel uporne kmete. Ivan se je pa tudi drugače v vsakem pogledu zavzimal za Ljubljano, samo da mesto povzdigne. Podpiral je meščane v borbi za svobodno trgovino proti židom, katerih se je mesto konečno l. 1515. popolnoma rešilo, ko jim je bilo zabranjeno stanovati v Ljubljani.[1]) Leto poprej dobila je Ljubljana tudi svoje sodnijsko pravo.[2]) L. 1517. je uvel na Kranjskem red sv. Krištofa, da se po njem sploh ublažijo čuti plemstva v teh bojaželnih časih.[3]) Ko so l. 1529. Turki oblegali Dunaj, podal se je tudi Ivan s kranjskimi vitezi cesarju na pomoč, ali pri tem obleganji našel je svojo smrt. Sinovi njegovi so po ženitbah posebno obogateli ter so spadali med prve bogataše svojega časa. Tako sta posodila Volk in Engelbert Juriju Kacijanarju 10.000 gld., kar je bila takrat velika vsota. Med drugimi nasledniki je tudi še na glasu Ivan Turjaški, ki je služil v vojski na hrvaški meji od l. 1570—1580. ter po smrti Herbartovi (1575) postal zapovednik v vojaški krajini (1575—1580). Tukaj je dobil znameniti samostan Kamenski, blizu današnjega Karlovca, ker ga Paulini sami niso mogli

---

[1]) August Dimitz. Geschichte Krains. Laibach 1874. II. Str. 52.
[2]) Ibid. str. 48.
[3]) Ibid. str. 59.

braniti proti Turkom. [1]) Za njegovega polubrata Andreja, kranjskega Ahila, poleg Herbarta najznamenitejšega Turjaškega, poznatega po bitki pri Sisku, dosegla je Šumberška betva vrhunec svoje slave in moči; potem pa zopet pada, dokler se ne zedini z glavno betvo.

Med vsemi Turjaškimi je poleg Andreja gotovo največi junak Herbart VIII. Njegov oče je bil Trojan I., sin Pankracijev iz glavne betve Turjaških, ter Ane, iz baronske rodovine Ekov. Trojan I. se je rodil l. 1495. Bil je posebno nadarjen mladenič ter je v vseh naukih lepo napredoval. Ko je l. 1511. hud potres razdejal grad turjaški, stanoval je Trojan na Dunaji, pa je dohajal tudi v Ljubljano. V tem času se je poskusil tudi s Turki ter se je prav hrabro ponašal, kar nam dokazuje pismo papeža Aleksandra VI. L. 1519. se je podal Trojan na Španjsko s poslanstvom, katero je vodil Žiga Herberstein, da se poklonijo Karolu V. posle smrti Maksimilijana I. ter ga zaprosijo, da jim potrdi vse deželne svoboščine in povlastice. Za velike zasluge, ki jih je zadobil Trojan pri obsedanji Dunaja, podelil mu je cesar baronstvo. Na Dunaji se je poprijel tudi nove vere Lutrove, kakor mnogi drugi velikaši, ter je dal celó svoje otroke v njej odgojevati. Ker je podpiral kasneje tudi svojega podanika Truberja v razširjevanji nove vere, moral se je temu upreti Kacijanar kot deželni glavar dobivši zato nalog iz Dunaja. Trojan pa je postal kljubu temu namestnik na Dolenjem Avstrijskem (l. 1535.), kjer je tudi umrl na Dunaji l. 1541.

Trojan je zapustil sedmero otrok, a med njimi je bil najstarejši Herbart, ki se je narodil l 1528. Kot deček je hodil v šolo na Dunaji ter se je po svoji bistrosti in marljivosti pred vsemi odlikoval in uže takrat najlepše nade obetal. Ker se je pa takrat prava viteška krepost gojila le na kneževskih dvorih, poslali so ga stariši zato v Cleve na Renu, pa morda tudi zaradi protestantske vere, ki se je takrat kaj visoko cenila na tem dvoru. Herbart je prišel na ta dvor v 13. letu ter ostal tamkaj do konca otročjih let — do 18. leta. Bil je v veliki milosti pri knezu in drugih, ki so ga poznali, kar se vidi po sijajnem slovesi, o njegovem odhodu. Kar se je na tem dvoru naučil, tega se je držal čvrsto tudi kasneje. Čast in marljivost je visoko cenil ter se proslavil ne po prirojenem plemstvu, nego z lastnimi krepostmi. Nemarno življenje, igre in zabave je preziral, smelost in podvzetnost pa čislal.

Herbart je stopil še le 18 let imajoč v vrsto kranjskih mejnih brambovcev, ki so takrat stali v slovenski marki pod

[1]) Lopašić str. 178.

zapovedništvom glasovitega junaka Ivana Lenkovića, četrtega glavnega zapovednika in tretjega generala v hrvaški krajini. Lenković je bil srečen vojnik in velik junak, a vrhu tega pa še posebno gostoljuben.[1]) Pod vodstvom tega v popolnem smislu viteškega moža je izvedel naš Herbart prve dokaze svoje spretnosti v vojaštvu ter je bil od sedaj njegov veren drug in pomočnik v vseh nevarnih podvzetjih in bitkah na turški meji. Bil je to začetek njegove poznejše sreče in slave, pa se je tudi zares trudil, da nasleduje prednike v vseh viteških krepostih.[2])

S početka mu je izročil Lenković zapovedništvo čez 50 mož; ko so pa kasneje vojaki videli njegovo spretnost in sposobnost, služili so prav radi pod njim ter se hrabro borili proti Turkom. Lenković mu je zaradi tega predal 100 konjikov, s katerimi je imel sovražnika napadati na lastni njegovi zemlji.

Herbart je dolgo razmišljal, kako bi se nad Turki maščeval za njih ropanje in požiganje po slovenskih zemljah, konečno pa je sklenil, poiskati jih na njihovem domu. In ko mu je to osnovo odobril glavni zapovednik Lenković, razgovarjal in razpravljal je o tem s svojimi ljudmi, zbral povečo četo peščev in konjikov ter čisto na tihem napadel vlaško vas Srb. Prebivalci niso vedeli nič o tem, pa jih je mogel zatorej mnogo pobiti ter jim živino odpeljati. Vrhu tega je zapovedal Herbart svojim vojakom, da sovražniku vse pokončajo, vasi zapalijo, plote raztrgajo in polje opustošé, kakor je sovražnik delal po krščanskih vaseh. Vse se mu je posrečilo; Turkom je silno škodo naredil. Njegovi vojaki so ga od tega časa spoštovali, sovražniki pa se ga silno bali. Od napada na vas Srb ni več miroval naš junak, marveč je bilo vse življenje njegovo sama borba proti zakletemu sovražniku krščanstva. Sedaj navalil je čez mejo na tem kraji, kjer so se ga najmanj nadejali, potem pa jih je pustil nekaj let pri miru, da jim je mogel spet ob ugodni priložnosti popravljene vasi in obdelana polja pokončati. In to je sledilo leto za letom. Njegov najvažnejši čin iz te dôbe je bilo osvojenje dobro utrjenega razbojniškega gnezda Udbine, kjer je Turke pobil in pregnal, kulo pa zapalil. Plen je bil velik, in njegovi ljudje so smeli konje in živino odgnati ter so jo potem doma razdelili med same vojake. Kmalu za tem je spet navalil na Udbino, katero so bili Turki po odhodu Herbartovem popravili, pa jo je ravno tako pokončal ter živino odgnal, kakor prvikrat. Tako se je boril neprenehoma dve leti proti Turkom, pa se ni bal nikdar svoje življenje žrtvovati na korist domovine svoje. Zvedeli so pa tudi na

[1]) Lopašić. Str. 181—182.
[2]) Dimitz. II. str. 190.

cesarskem dvoru o njegovi hrabrosti, zato je bil imenovan za stotnika senjskega (l. 1548.). Tako je prišlo to mesto, ki je bilo v tem času vedno od Turkov napadano, pod njegovo zapovedništvo, kar je bilo prebivalcem milo in drago, kajti znali so dobro, da jih bo Herbart branil po svoji navadi.

Senj je pripadal za turških bojev med tako zvane morske meje (Meergrenzen), t. j. medmejne trdnjavice, ki so stale ob morji ali blizu morja. Na ta način je spadal med splošne mejne trdnjave, katere je po trditvi Valvasorjevi ter po računih še do sedaj ohranjenih vzdrževala in obskrbovala Kranjska dežela. Kranjska je pošiljala plačo in hrano večidel iz teh krajev nabrani vojski v oddaljene trdnjavice. Denarničarji in oskrbniki so imeli pri vsem tem mnogo težav in skrbij, kajti bili so v vedni nevarnosti, da jih razbojniki napadejo in pošiljatve odvzamejo. Denarničar, ki je čete oskrboval s suknom za obleko in z denarji, ni imel nikjer stalnega prebivališča; mogel si ga je le za kratek čas izbrati. Za oskrbnika hrane pa je bila Reka določena, ker se je semkaj vozilo žito od vseh stranij in od tod po vodi dalje. Tako je tudi Senj dobival hrano. Trdnjave teh pomejnih mest so bile, kakor jih je Valvasor naslikal, precej znatne. Sedem stolpov je bilo postavljenih proti kopnemu in jak zid, ker se je mesto bolj širilo na suhem, kakor proti morju. Na desno znotraj je bil grad, zunaj pa je bil čvrst stolp in nad njim drugi, tako zvana stražarnica „Fortalitium“. Tudi Senj je bil tako utrjen. V mestu je bil škof in 14 cerkev. Valvasor hvali Senjane, da se čvrsto drže svojih starih navad in da so nenavadno hrabri in smeli.[1]) Nad tem mestom tedaj je prevzel Herbart zapovedništvo ter svoje dolžnosti najtočneje spolnjeval in napade turške hrabro odbijal. Skrbel je za red in napredek v vsakem pogledu, in prebivalci so ga spoštovali kot svojega varuha ter mu bili hvaležni za obrambo življenja in imetka. Dokler je bil Herbart tukaj stotnik, imamo dve veči podvzetji proti Turkom omeniti. Prvo spada na l. 1552. Takrat je bila nevarnost velika. Na državnem zboru v Pasavi so zaradi Turkov hitro mir sklenili, samo da se morejo poprej v bran postaviti splošnemu sovražniku krščanstva. Nabor je bil razpisan od cesarja Karola V. za celo Kranjsko meseca septembra. Hitro so se čete zbirale in tudi imenovani častniki, na čelu jim Herbart. Vendar pa je vsa ta nevarnost srečno minila. Leta 1557. pa je prišlo do hude borbe, ko so Turki obsedli Senj. Herbart je pri tej priložnosti kot stotnik senjski in zapovednik trdnjave navalil iz mesta na Turke s 400 vojaki ter z njimi pregnal 4200 sovražnikov. Vsled te zmage je bil

[1]) Valvasor, XII., str. 81—90.

povzdignen na čast „lajtnanta na hrvaški granici“, t. j. za namestnika glavnega zapovednika. S tem imenovanjem se začne najsijajnejša dôba v življenji našega viteza.

Uže l. 1549. se je oženil kot stotnik senjski z Marijo Kristino baronovko Spanersko in Valersko, tirolskega natočaja in barona Ulrika Spanerskega hčerjo, ki mu je prinesla precejšno doto in mu še povečala njegovo bogastvo.

Izvrstna svojstva, posebno pa njegova nesebičnost in odvažnost, povzdignila so ga do časti lajtnanta na meji. Pa to je tudi v popolni meri zaslužil. Njegov životopisec Kisl pripoveduje, kako je Herbart spremljal njegovega očeta Ivana, ko je le-ta kot blagajnik nosil pomoč krščanskim četam v Bihač. Zvedelo se je bilo namreč, da so Turki Sluin napadli, grad in vasi v okolici požgali, polja pokončali ter mnogo kristjanov polovili in pobili. Precej se je vzdignil naš Herbart, čim je mesto Senj preskrbel z dobro posadko, s svojo četo proti Sluinu ter zadel na sovražnika pri Drežniku na Kovani ($2^1/_2$ ure od Sluina), odvzel mu plen, oslobodil ujetnike ter ulovil sam do 200 Turkov, od vseh svojih pa je izgubil samo dva moža. V tej borbi so sodelovali tudi Nikolaj in Franjo, grofa Frankopana, prvi posestnik Trsata (3 ure od Sluina), drugi pa grada Sluinskega, potem grof Ursini Blagajski, Maksimilijan Lamberg in Ivan Kisl. Ko je hotel dalje spremljevati Kisla, sprijel se je zopet s Turki, ki so prežali na blago in denar, ter jih zapodil v beg. Komaj pa se je pri Korenici utaboril, da se malo odpočije s svojimi vojaki, raznesel se je glas po taboru, da so Turki napadli grad Perguo ter nakanili potem moriti in požigati po celi okolici; ali naš junak oboroži hitro svoje ljudi, jih nagovori in ohrabri ter z njimi napade sovražnika Trideset konjikov pošlje naprej za predstražo, sam se pa z ostalo četo počasi in oprezno za njimi pomiče. Kar zadene predstraža na 800 turških konjikov, in slabo bi bilo zanjo, da ji ni Herbart prišel hitro na pomoč ter razbil Turke, katerih je 150 ujel s stotnikom Poturnelijem vred. Na ta način si je odprl pot v Bihač. Ker je pa dobro vedel, da Turki še vedno prežé na Kisla in njegovo spremstvo, spremljal je blagajnika v društvu s stotnikom Ivanom Lenkovićem, ki je šel bržkone Bihač pregledavat. Temu poslednjemu je bil Herbart, pravi Kisl, pravi sin, sovetnik v nevarnosti in sodrug.

Kako prav je ravnal Herbart, da je bil tako oprezen, pokazalo se je v kratkem. Popotniki so se sešli nekega večera v Petrinji, a ker se niso mogli v gradu namestiti, pa jim je pretilo grdo vreme, podali so se v tamošnji samostan, da tamkaj prenočijo. Ali drugo jutro se čuje strel od Sluina sèm dokaz, da Turčin zopet pleni in morí. To opazi tudi precej grof Franjo Frankopan Sluinski ter poprosi Lenkovića za dovoljenje,

da sme navaliti s svojimi konjiki na sovražnika, da reši okolico teh neljubih gostov. Lenković mu to dovoli; ali ob ednem je dobil Herbart nalog, da se poda za njim. s 300 konjiki ter mu v sili pomore, ko bi bilo morda Turkov preveč. In to se je tudi pri tej priložnosti zgodilo. Grofovi konjiki so neoprezno napadli sovražnika, ki je bil mnogo močnejši, pa jih je zatorej tudi hitro premagal, nekaj polovil, nekaj pa pobil. Kar se zaletí iz zasede Herbart na brezskrbnega sovražnika ter ga popolnoma razbije, osvobodi do 60 hrvaških plemičev ter mnogo žen in otrok. Turki se razpršijo na vse strani, ali brzi konjiki jih vendar mnogo pobijejo, med drugimi tudi zapovednika Ali Dumlija, katerega so Turki posebno čislali zaradi njegove velike smelosti. Lenković je tudi sam prišel na bojišče, kjer so imeli čez sto povezanih Turkov, katerim so se naši po navadi osvetili. Ti zadnji boji so se morali goditi l. 1556., ker l. 1557. Lenković ni bil več glavni zapovednik v Krajini.[1])

Zaradi poprejšnjih napadov med l. 1552.—1555. so se pritožili Kranjci na državnem zboru v Regensburgu ter zahtevali po svojem poslanci Turnu državne pomoči za obrambo dežele. Ali le-te niso dobili, kajti Nemčija je bila takrat sama razdeljena na dva nasprotna tabora; zatorej pa se imajo ti boritelji slovenski tem bolj ceniti, ker so žrtvovali premoženje svoje in kri za domovino slovensko. A ta obramba je bila posebno težavna, kajti okoli polovice XVI. veka imeli so naši junaki braniti ne samo dolenjske meje, ampak tudi meje celega Krasa in Notranjske, kajti zgodovinski je dokazano, da so Turki l. 1552. prvikrat prišli na Kras, l. 1559. in 1560. pa so te napade še ponavljali.[2]) Da se pa vendar Herbart za te napade osveti, plane on s svojo četo meseca junija l. 1560. čez mejo na Turško, popali mnogo vasij, odžene 20.000 ovac kot plen ter se spet lepo povrne v svoje kraje.[3])

Vkljub miru, sklenenemu l. 1562. pred cesarjem Ferdinandom I. in sultanom, napadejo Turki Hrvaško in Kranjsko po stari svoji navadi. Tako turško četo, ki se je privalila na Kranjsko do Novega mesta, napade Herbart ter jo zapodi do Kostanjevice, kjer jih požene v vodo, da se mnogi utope. Valvasor pravi, da jih je Herbart silil v vodi plavati, vojaki pa so jih streljali kakor race, tako da jih je čez sto v vodi ostalo, in da so le četiri take race pobegnile.[4])

---

[1]) P. v. Radics: Herbart VIII. str. 120—120.

[2]) Parapat. Turški boji v XV. in XVI. veku s posebnim obzirom na Slovence, str. 56.

[3]) Valvasor XV. str. 466—467.

[4]) Valvasor, XV. 467.

To vse pa so bile le neznatne borbe in praske večidel na mejah zaradi pomejnih paš in medsebojnih zdražb. Od l. 1565. pa se začno pohodi Herbarta Turjaškega v veči meri, in čete iz cele Kranjske so se udeleževale teh borb.

Meseca avgusta leta 1565. napade namestnik Bosne, Mustafa Sokolović, bratranec velikega vezira Mohameda, meje hrvaške, da pomore kaj od te strani Ivanu Žigi Zapoljskemu, sinu Ivana Zapoljskega. Vzdigne se z veliko vojsko, z 20.000 mož, proti Krupi, katero Valvasor nabraja med turškimi pomejnimi trdnjavicami in ki je nekdaj spadala pod oblast Ivanovcev, ondaj pa grofov Zrinjskih. Posadki od 23 mož je zapovedoval Matija Bakić. Ta se je proti sovražniku dobro držal, čeravno se je na trdnjavo hudo streljalo. Videči pa, da se ne bo mogel dolgo braniti, piše kranjskemu zboru za hitro pomoč ter pošlje poslance Herbartu, Zrinjskemu, Frankopanu in Erdediju. Šestnajst dnij traja uže obleganje, ali Bakić se še vedno brani. Med tem pa je potrošil tudi Mustafa strelivo ter moral poslati po novo v Banjaluko; cigani pa so mu oblivali kremen s svincem, da ga je mogel rabiti za kroglje. Konečno pride pa tudi krščanska vojska v pomoč pod Joštom Gallenberškim, kranjskim deželnim upraviteljem. Kranjcev je bilo 3000 mož s tremi topovi in 14 čolni. Herbart sam pa je dopeljal 7000 vojakov. Postavili so se na drugi strani Une nasproti Turkom ter začeli drugi na druge streljati. Frankopan in Fakšić, voditelja hrvaških čet, poprosita Herbarta, da jima dá 1000 mož za prehod čez Uno, ali on v to ne privoli, ampak zadrži svoje čete v taboru zaradi opreznosti, gotovo pa ne zaradi bojazljivosti, kakor so Hrvati trdili in našemu junaku oponašali. Herbart je bržkone videl, da se ne dá tukaj nič storiti, pa ni hotel ljudij zaman žrtvovati; saj druzega razloga gotovo ni moglo biti, da bi se bil zdržal boja sicer tako hrabri zapovednik slovenskih čet. Da bi bila morda kakošna nesloga zavladala med zapovedniki, o tem viri tiste dobe popolnoma molčé. Na ta način se hrabri Bakić seveda ne more v Krupi dolgo držati, in Turki si jo uže 25. februvarja osvoje ter jo spalijo popolnoma, branitelje pa z ženami in otroki vred posekajo. Bakić sam se je hotel rešiti čez Uno, pa se je revež utopil.[1])

Tako žalostno je končal ta hrabri branitelj Krupe. Turčin se pa vendar ni upal to leto udariti čez Uno boječ se zbrane krščanske vojske, katero je videl na drugi strani pomejne reke. Kranjski stanovi pa so žrtvovali za ta pohod zaman deset tisoč goldinarjev.

---

[1]) Valvasor XII. str. 18—19. Smičiklas. Poviest Hrvatska. Zagreb. 1879. II. str. 55—56.

Ko je l. 1566. Soliman oblegal Siget ter ga konečno tudi osvojil, bal se je Herbart tudi za Kranjsko, pa je zatorej vse zapovednike na mejah k sebi poklical ter jim naročil, da pazijo na gibanje Turkov ter precej prijavijo, ko bi kako nevarnost opazili. Tudi kranjskim stanovom piše, naj imajo vse v redu in, da so na mejah straže dobro preskrbene s potrebnimi stvarmi, kajti če Turki nadvladajo Hrvaško, potem je tudi Kranjska izgubljena. Herbart sam se ni bal pri vsem tem nobenega truda, niti mu ni bilo žal denarjev, ki jih je kot zapovednik večkrat trošil, saj je šlo vse za sveto stvar, za obrambo domovine. Vedno je bil pripravljen povsod pomagati, kjer je bila stiska. Na njegov poziv prihité v tabor najodličnejši možje njegove dobe, namreč dva njegova brata, Ditrich in Weikhard; poslednji je bil uže vojaški sovetnik ter dobil pred jednim letom od cesarja posebna napotila za brambeno vojsko na meji; potem Ivan Turjaški — Šumberški, baron Jošt Turn, ki se je odlikoval v tem pohodu, posebno pa kasneje v kmečkem puntu l. 1573., ter Ivan Kisl, poznati blagajnik za pomejno vojsko. S temi možmí se je Herbart posvetoval ter jim obljubil, da prevzame rad sam obrambo dežele, samo naj mu oni vojsko zbero in oskrbé, mesta po deželi utrdé, s hrano preskrbé, ter se potem napotijo na mejo proti sovražniku. Vsi mu obljubijo, da bodo po svoji moči vse preskrbeli in po možnosti uredili.

Ali še predno se je krščanska vojska zbrala, pride v Herbartov tabor turški pribežnik, Simon Sečić, ki je iz Udbine pobegnil ter trdil, da se more Udbina prav lahko osvojiti. Tega pribežnika so Turki potem tako dolgo zasledovali, dokler ga niso ujeli, mu glavo odrobili, jo s srebrom okovali ter jo za čašo rabili na vedni spomin maščevanja.

Izjava Simona Sečića mikala je Herbarta, ki je mislil vedno le na razširjenje mej proti Turški, torej je zapovedal svojim ljudem, da se vzdignejo na pohod. V Zavalji, dve milji od Bihača in Repića prenočé. Drugi dan se odpotijo dalje, ali tu jih ustavijo graničarji ter jim svetujejo, naj ne gredó čez gorovje, čez takozvani Hudičev vrt, kjer je toliko snega in blata, da ne bode mogla vojska dalje. Neustrašni Herbart za svojo osebo sicer ne bi bil popustil, ali na nagovor svojih svetovalcev se je vendar z vojsko povrnil nazaj do Repića. Ta neuspeh ga je žalostil; da se pa ne povrne praznih rok, sklene navaliti v Bosno. Drugi dan je bila Velika noč. Na ta dan, pa tudi še drugi dan, je razsajal po Bosni okoli Lušca, požgal do 300 hiš, pobil in polovil mnogo Turkov ter se povrnil z velikim plenom nazaj v Bihač.

Kmalu za tem pa se je pripravljal za drugi napad na trdnjavo Novi ob reki Uni. Ker so se bile med tem čete

štajerske in koroške napotile na Ogrsko proti Solimanu, hotel je Herbart, da ima vsaj Kranjce v svojem taboru, pa jim je zatorej ukazal, da doma ostanejo zaradi brambe mej, ter je sporočil vsem zapovednikom, da se zberó s konjico na šentjarnejskem polji. Hitro se zbero, ostanejo tukaj tri dni, potem pa se napotijo v Križ, da počakajo tukaj daljne zapovedi Herbarta, ki je bil takrat na hrvaški meji blizu Turškega. Med tem se je posvetoval o napadu na Novi z Erdedijem, banom hrvaškim, in Josipom Turnom v Topuskem, kjer so se bili sešli. Takoj pošljejo ogleduhe na vse strani, in tudi vojska se vzdigne proti omenjenemu mestu. Iznenada se sprimejo naši s Turki, ki so čakali v zasedi. Nekoliko vasij so zažgali, in po kratki borbi zbežé Turki. V mestu so se vsled tega naglega napada preplašili, in zapovednik trdnjave Proculab je prihitel sam pred mestna vrata, da se dogovori z zmagovalci o miru. Predal jim je precej trdnjavo, samo da ostane zid. To se je našim čudno zdelo, pa so se posvetovali, kàj jim je storiti: je-li jim ne preti tukaj morda kaka prevara, je-li jih Turki ne vabijo v trdnjavo, da jih potem z večo četo napadejo. Naši ravno sklenejo med tem trdnjavo s silo vzeti: kar se začuje glas, da se približuje Usraimbeg, paša bosenski, iz Hlivna z 800 janičarji in ravno toliko konjiki, pa da gré v pomoč Solimanu pod Siget. Turki v trdnjavi so se vsled tega spet ohrabrili, Herbart pa je komaj čakal, da napade trdnjavo, čeravno so mu njegovi svetovalci odgovarjali zaradi nevarnosti, ki jim je pretila od druge strani. On dá vkljub temu Novi zapaliti ter udariti z razvitimi zastavami na pridošlega sovražnika, ki se tega napada ni niti najmanje nadejal, ter ga zaradi neopreznosti tudi popolnoma razbije. Herbart je ujel do 200 Turkov, med njimi tudi samega Usraimbega, katerega je poslal z vsemi dragocenostmi (zastavami, z zlatom in srebrom mešanimi sedli in mnogim drugim plenom) v Ljubljano, kjer je živel več mesecev kot gost Herbartov, a ne kot sovražni jetnik. Kasneje ga je pustil domú za 30.000 cekinov odkupnine. Od Kranjcev pa je bil pri tej priliki ujet edini Krištof Abfalter ter v Carjigrad odpeljan. Herbart in Turn sta dobila za to od cesarja pohvalna pisma, kajti čeravno je Siget pal (l. 1566.), vendar ta zmaga ni bila brez koristi. Cesar je pa še posebno Herbarta odlikoval, imenovavši ga deželnega glavarja kranjskega po smrti Jakoba Lamberga (l. 1566.). Le-tá služba pa je bila v tedanjih okolnostih dvojno težka, kajti z ene strani so deželo vznemirjali Turki, z druge strani pa domači nemiri zaradi nove vere ter borba med velikaši in podaniki. Sicer pa je cesar s tem imenovanjem gotovo našel pravega moža, saj je bil Herbart na svojem mestu v vsakem oziru; požrtvovalen in goreč za domovino, in kar ga pred vsem diči: udan

v božjo voljo. Njegovi gesli sta bili: „In manu Dei sors mea“ (v božjih rokah je moja usoda) in pa „Unvergessen gehaltene Treu“ (vedna zvestoba). Vrhu tega pa si je znal zadobiti s svojim ponašanjem zaupanje vseh podložnih ter si ga tudi vzdržati. In mož s takimi svojstvi je bil gotovo sposoben za tako visoko čast, on je bil zares pravi „deželni glavar“. Škoda je bila velika, da so ravno takrat Turki najhuje pritiskali na meje hrvaške in da je Herbart moral biti večidel na bojišči; pri vsem tem pa je dohajal vendar na posvetovanja, če so mu le okolnosti dopuščale, ter ni nikdar zamujal sej, v katerih se je imelo razpravljati o važnih zadevah. Kadar pa mu nikakor ni bilo mogoče udeležiti se osebno, obravnaval je s stanovi važna vprašanja pismeno. Tako je bil l. 1567. in 1568. na meji proti Turkom, kar je v zapisnikih sej omenjeno, ker prosi stanove za pomoč in denar, ki ga potrebuje nemška in hrvaška vojska. Ravno tako prosi tudi za senjsko posadko, kateri je primanjkovalo potrebnega živeža. L. 1568. so ga stanovi podpirali s precejšnjimi vsotami, da je vojake, ki so se pritoževali zaradi neizplačanih denarjev, pomiril. Najbolj se razvidi, kako so ga stanovi cenili, iz tega, da so se obrnili do nadvojvode Karola, naj bi dovolil Herbartu opravljati dve službi, namreč službo deželnega glavarja kranjskega in zapovednika na hrvaški meji. Za velike zasluge za deželo in neutrudno njegovo delovanje odločili so mu stanovi kranjski 200 cekinov, katere so mu podelili v svečani seji, povrnivšemu se z granice. Bila je namreč onda navada, da so deželnim glavarjem za zasluge dajali taka darila.[1])

Leta 1567. se je podal Herbart kot poslanec stanov z Ahacijem Turnom, deželnim upraviteljem, ter Maksom Lambergarjem, vojaškim blagajnikom, na cesarski dvor zaradi preustrojenja vojaštva na mejah. V tem času je dobil od stanov kranjskih dva lista velike važnosti: tikala sta se namreč trdnjavic v Bihači in Ostrožci, katerih zapovednika sta bila pisala stanovom za hitro pomoč, češ da padeta inače Turkom v roke. Herbart je imel tedaj v ednem listu nalog, te zadeve razjasniti tudi na dvoru in opozoriti vojaške kroge, kako velika nevarnost pretí državi od juga, ako se ne pošlje pomoč o pravem času. V drugem pismu pa so se razpravljale zadeve škofa tržaškega in Truberja, ker je le-ta poslednji mnogo deloval na Turjaške v verskem pogledu. Uže poprej sem omenil, da je bil Herbart odgojen v Cleve ob Renu v protestantski veri, pa tudi drugi Turjaški so se poprijeli te vere ter varovali na svojem posestvu Truberja in druge pro-

[1]) Valvasor XV. 467—468; Radics, Herbart str. 137 sl.; Dimitz, Geschichte Krains II., str. 16—17.

testantske propovednike. Takrat je bilo sploh kranjsko plemstvo zavzeto za novo vero, pa se zatorej ne čudimo, da so tudi Turjaški istotako ravnali. Posebno dolgo je trajal prepir med Turjaškimi in katoliškimi oblastmi radi župnije škocijanske, kajti Turjaški so hoteli, da ostane protestantska, oblasti pa tega niso dovolile. Še le l. 1598. se je ta borba končala v korist katoliške stranke, ker so bili Turjaški po vojski prisiljeni, da so popustili in župnijo izročili katoliškemu župniku. Herbart pa ni podpiral samo Truberja nego tudi še dva propovednika v Metliki, namreč Vlahovića in Nikolaja Tuskanića, ki sta ondi širila novo vero; na Bledu pa nekega Fašniga, proti kojemu so se vzdignili duhovniki škofa brižinskega. Fašnig je moral odstopiti, čeravno se je bil zavzel zanj Herbart prišedši na zbor v Ljubljano.[1]) Znano je tudi, da je na turjaškem gradu prestavljal sveto pismo Jurij Dalmatin, poseben ljubljenec Herbartov. Sploh nam je omeniti, da je nova vera napredovala na Kranjskem do smrti Herbartove (l. 1575.), kasneje pa je začela pešati, posebno ko je postal Jurij Lenković deželni glavar (l. 1589.), ki je bil odločen katolik.[2])

Sredi teh verskih prepirov proslavila se je na slovesen način ženitev nadvojvode Karola z Marijo, nadvojvodinjo bavarsko, v štajerskem Gradci. Kranjski stanovi so sklenili sijajno pozdraviti svojega deželnega vladarja in vladarico ter so podelili za ženitbeni dar 8000 gld., katere so imeli pokloniti deželni glavar Herbart Turjaški, Ahacij in Josip Turn ter Maks Lamberg. To se je pa zgodilo 10. septembra l. 1571. z velikim spremstvom, katero je vodil Herbart. Sredi veselja in zabav zvé Herbart vest o buni v pazinski okolici.[3]) Hitro odpravi svojega brata Weikharda z vojsko v te kraje, in v kratkem se je spet mir povrnil v celi predel pazinski.

Tako je znal deželni glavar Herbart poskrbeti v vsakem pogledu za mir in red, pa tudi za blagostanje njemu poverjene dežele. Ali največe zasluge ima naš junak v tem, da je zemljo branil pred najhujšim sovražnikom, ki je onda grozil celi srednji Evropi.

Herbart je bil, kakor nam znano, uže l. 1560. vrhovni zapovednik na meji hrvaški; potem mu je nasledoval najpreje Ivan Ungnad, a kasneje Ivan Lenković; po smrti poslednjega pa je prevzel zapovedništvo spet Herbart l. 1569. Ali Herbart nazivlje se tudi med l. 1560—1563. in 1565—1569. zapovednik („oberster“) na mejah; to prihaja pa od tod, ker je bil on v

[1]) Dimitz. Geschichte Krains II., str. 148—150.
[2]) Obširneje v životopisu, ki ga bode izdala o tem moži družba sv. Mohora.
[3]) Dimitz. Geschichte Krains II., str. 30.

teh letih zapovednik samo v slovenski krajini, drugače pa tudi v hrvaški in primorski. L. 1569. najdemo ga zopet zapovednika ob vsej meji, ali tukaj je bil vsled cesarske zapovedi za nekaj časa popolnoma obsojen na mir.

Ko je prišel namreč Herbart l. 1568. vsled prošnje kranjskih stanov, ki so mu pisali na Dunaj za pomoč Bihaču in Ostožcu, z 800 vojaki na krajino, napade iznenada Turke ter jih razbije in razkropi. Oni pobegnejo v bližnje trdnjavice Kamengrad, Udbino, Ključ in Belaj; ali se kmalu spet prikažejo pri Bihači, kjer jih pa Herbart spet popolnoma potolče.[1]) Cesar Maksimilijan II. (1564—1576) pa je želel s Turki skleniti mir ter je vsled tega prav strogo zapovedal glavnemu zapovedniku na mejah, da imajo prenehati vsa neprijateljstva ter, da se posebno pazi na hajduke, ki Turke iznenada napadajo in tako zdražbe provzročujejo. Tudi ko bi Turki na našo stran prišli, ni treba se jim osvetiti; kajti na tak način bi se z njimi sklenil lože in povoljnejši mir.[2]) Ali Turčin ni bil tega mnenja, niti je mislil na mir, temveč le na vedno napadanje krščanskih dežel. To mu je bilo spet tem lože mogoče, ker je bila uredba krajine tako slaba, da ni bilo treba dražiti ga, da pride na našo stran, nego je mogel to storiti, kadar se mu je zljubilo.

Meja, katero so morali naši braniti proti Turkom, bila je pa tudi dolga: od Reke ob morji do Senja in od tod proti severo-vzhodu Ogrske, kjer ta zemlja meji s Poljsko. Protezala se je ta meja od strmih pečin, ki obdajajo Senj, skozi morlaške šume, čez gorovje do Sluina; potem proti Uni, ki deli Hrvaško od Bosne, kjer sta trdnjavi Bihač in Kostajnica. Odtod se je vlekla meja do Save pri Sisku na Kolpi. Ustje obeh rek je bilo tudi ob ednem meja hrvaške in slovenske (vindiške) meje. Ta predel se more smatrati predzidje Kranjske, na severu omejen po Gorjancih, a na vzhodu po Velebitu in Kapeli. V slovenski krajini so bila najvažnejša mesta Koprovnica, Sv. Jurij, Križevci, Ivanić, Varaždin, v kotu, ob izlivu Mure v Dravo, pa trdnjava Legrad; potem na polotoku med obema rekama Čakavac, Zrinjskih pribežališče in prebivališče. Ob Dravi je prenehala slovenska meja, a na severu se je začela ogrska. Tako je bila Hrvaška obdana na daleč okrog s trdnjavicami, kar je bilo za Kranjsko in Štajersko neizmerne važnosti, pa sta torej, če tudi večkrat prisiljeni, morali vzdrževati te trdnjave in vojsko v teh krajih. Posebno je zapretila velika nevarnost predelom med Uno in Kupo, odkar je pala

[1]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci. Str. 10—11.
[2]) Ibidem. str. 6—7., kjer so navedene tudi točke tega mira (drinopoljskega), sklenenega 17. febr. l. 1568.

Krupa Turkom v roke. Od tega časa (1565.) so krajiški zapovedniki s svojimi četami posedli veči del mest in trdnjavic, katere so pojedini vlasteli izročali kralju na obrambo. Vojaške posadke so dobili Sisek, Sračić, Bužim, Ostrožac, Jezerski, Cazin in Peć, Unadol, Gora, Hrastovica in Cetin, Hresna, Ključ, Jesenica in Ogulin, a v slovenski krajini uže poprej omenjena mesta. Te straže pa so se razširile uže l. 1568. od Senja in jadranskega morja do Blinje in Save. V četirih stotnijah: senjski, bihaški, ogulinski in hrastoviški je posedla vojska 52 mest. Veče posadke so dobile razven stotniških stolic trdnjavice: Ripač, Izačić, Ostrožac, Tržac, Drežnik, Cazin in Bužim v stotniji bihaški, Dabar in Jesenica v ogulinski, Otočac in Brinje v senjski, konečno Blinja, Bojna in Gradac v hrastoviški stotniji ter Zrin, Gvozdansko in Vranograd. Krajiški generali Ivan Ungnad, Ivan Lenković ter Herbart Turjaški so se trudili neprenehoma, da zabranijo z urejenimi stražami napade turških čet, ki so prek pounske in pokupske Hrvaške neprenehoma napadale tudi Kranjsko. Ravno radi obrambe Kranjske in bližnje Štajerske naseljeni so na ugodnem mestu v gorah žumberških, odkoder je bilo lahko nadzirati gibanje turških čet, žumberški uskoci. To so jedini kristjani grško-iztočne vere, ki so si poiskali v prvi polovici šestnajstega veka pribežališče na Hrvaškem, dočim so tedaj vsi ostali pravoslavniki še vedno pokorni bili polumesecu ter služili kot turški vojaki z imenom „martolozi“, ki so bili kot groznovitneži na kaj slabem glasu.[1])

V upravnem pogledu je bilo odrejeno l. 1560., koliko se je imelo plačati v denarjih in koliko vojakov dajati od notranje-avstrijskih dežel. Po smrti Ferdinadovi je prevzel upravo v svoje roke nadvojvoda Karol, ki je hotel še posebno vse natanko urediti. Plačevale so se velike vsote na leto. Vkupna vsota je znašala 152.904 gld., zraven 10.000 gld. za trdnjave. Koroška je dajala na leto 73.000, Kranjska pa 60.000 gld.[2])

---

[1]) Lopašić. Poviest grada Karlovca str. 10—12.

[2]) Najstarejši popis in račun o strošku za vojsko na Hrvaškem je od l. 1556., a nahaja se v štajerskem arhivu med krajiškimi pismi. V njem so izkazane za hrvaško krajino sledeče potrebe:

Za vohune in tajna sporočila na leto	867 gld.
16 stražarjev (Skartleuthe) po šumah okoli Bišća	576 „
20 „ v Senji	540 „
32 poštarskih konj na Hrvaškem in Kranjskem	1464 „
Za čoln za tajna preiskovanja po morji	100 „
200 strelcev puškarjev	8154 „

Posebni doplatek (Liefergeld).

200 „martolozov“ (uskokov) s stotnikom in ostalimi poglavniki	4598 „

Pri vseh teh stroških pa vendar večkrat niso dobivale čete svoje plače ter so se zaradi tega večkrat pritoževale. Zategadelj sta se sporazumela cesar in nadvojvoda Karol (l. 1567.) o urejenji krajine, da je treba namreč za trdnjave 112.000 gld., razven tega pa še za hrvaško krajino 164.000 gld. Cesar je obljubil na leto dajati 50.000 gld., nadvojvoda pa 150.000, kasneje celo 200.000 gld.[1])

Komaj se je po dolgem posvetovanji vse tako uredilo, kar sporoči Ivan Dornberg, zapovednik Hrastovice, da se Turki pripravljajo spet na nov udarec proti kristjanom, kakor mu je bil dojavil Tomaž Klarić. Precej se to prijavi cesarju in nadvojvodi ter se izdá nalog stotnikoma Juriju Barbo-tu in Henriku Edlingu, naj bodeta pripravljena za boj, kakor tudi deželnemu zapovedniku Ivanu Turjaškemu ter zapovednikoma v Senji in na Reki. In ko so Hrastovčani javili, da se ne bodo mogli držati proti sovražniku, ako ne pride hitro pomoč, in da bodo rajše zapustili kraj, razpisal se je zaradi tega nov davek po celem Kranjskem.

Da se Turki niso samo grozili, ampak tudi zares prodrli v Hrvaško in sicer na posestva bana Frankopana Sluinskega, vidimo iz pisma, katero je poslal sultan 1. novembra l. 1569. cesarju Maksimilijanu II., in v kojem se izpričuje, da ni on kriv, ako je namestnik bosenski prelomil premirje.[2]) Pa tudi v druge predele, namreč v Liko in Krbavo, so navalili Turki tega leta. Prišlo jih je robit in plenit do 2700. Ali hrabri senjski uskoki se vzdignejo na zaklete svoje sovražnike in, kakor jih je bilo malo (vseh skupaj le 280), udarijo vendar na mnogobrojnejše Turke pri Perušići ter jih razbijejo in podavijo čez tisoč, druge pa zarobijo. Ujeli so med drugimi tudi dva „martoloza“ (turški najemnik), ki sta senjske otroke

---

Posebni doplatek.

100 hrvaških peščev v Bišći, Ripći in Izačići mesečno 350 gld. a na leto	2800 gld.
Za šest novo na plačo sprejetih uskoških stotnikov	50 „
Za hrvaški mesti Senj in Bihać z vojsko	32260 „
Ivan Lenković, veliki stotnik, dobiva plače mesečno 100 gld., za 10 konjikov 60 gld., za dva trabanta 12 gld. in pet tovornih voz. skupaj na mesec 192 gld., a na leto	2304 „
Za 2 nemška, 1 latinskega in hrvaškega pisarja skupaj	192 „
Veliki trobentač (Herculestrompeter)	120 „
Janko trobentač	72 „
Ranocelnik	120 „
Temničár	244 „
Bojni blagajnik	240 „
Skupni strošek na hrvaški krajini	65151 gld.

[1]) Dimitz. Geschichte Krains II., str. 40.

[2]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci str. 11.

lovila ter jih Turkom prodajala. Uskoki so bili na nju tako razsrjeni, da so ju živa sežgali.[1])

L. 1571. so Turki zopet pridrli na posestva bana Frankopana Sluinskega okoli njegovega utrjenega gradu Gore (ne daleč od Hrastovice). Ta je bil onda ravno na svojem gradu ter je ta dan gostil prijatelje svoje, kar dobi glas, da so Turki vdrli na Hrvaško, da plenijo po bližnjem polji in lové zbegane kmete. Skoči od mize, zbere hitro svoje konjike pa zdirja iz grada na Turke ter jih napade tako naglo, da se ti po trikrat obnovljeni bitki kar razkropé. Na begu jih je še mnogo pobil ter jim odvzel ves plen. Ban se je potem povrnil v svoj grad brez vsake izgube svojih junakov. To junaško delo proslavi hitro bana Frankopana, da so o njem sovražniki sami zlágali pesni ter slavili njegovo hrabrost; naši so ga pa zvali, „ensis et clipeus“ (meč in ščit) Hrvaške.[2])

Tudi sledečega leta 1572. je objavil deželni glavar kranjski, da hočejo Turki napasti pomejne zemlje, ter zaradi tega opomina spet vse vojništvo, naj bode pripravljeno za vsak slučaj. Glas o tem nameravanem napadu pa je prinesel v Bihać turški uskok Franjo Kaplović, ki je potrdil, da so Turki blizu Udbine pod Ferhat-begom, kojemu sta se pridružila Mustafa in Kliški-beg; in da se grozé vsak čas napasti Bihać ali pa Repić. Kranjski stanovi so poslali precej po Herbarta v Gradec, kjer je takrat bival. Lamberg mu je imel glás sporočiti, ali storil je to precej nespretno, ker se je pred njim izjavil, da naj ostane on glavar, ali pa da se drugi izbere. To precej osorno ponašanje proti glasovitemu vojskovodji se dá izgovarjati s tem, da se od cesarja, pri katerem je bil Herbart zaradi pomoči, sploh kaj doseže, ker je on tako rad take potrebne stvari odlašal. Da so bile tukaj tudi spletke proti deželnemu glavarju, videti je iz tega, ker mu nadvojvoda Karol dozvoljuje ostati na dvoru, da kaj podpore izprosi proti Turkom, ki so se pripravljali za nov napad.

Za poldrugi mesec je prišla zopet druga vest o Turkih, da jih je vdrlo 10.000 proti Udbini, odkoder bi mogli dospeti lahko v Istro in na Furlansko ropat in plenit. Na vse strani se spet naznani velika nevarnost, ki preti kristjanom od Turkov. Cesar sam sporoči budimskemu paši, naj zabrani ta napad, kajti drugače bodo tudi cesarski prisiljeni vnovič napadati turške zemlje. Daljnih glasov o tem napadu nimamo, vendar pa se je moralo po hrvaških mejah pleniti, čeravno onih dveh trdnjav sovražniki niso mogli osvojiti, ker jih še nadalje nahajamo v krščanskih rokah. Da brambo popolnoma

[1]) Ibidem.
[2]) Dane Gruber str. 12.

uredi, vidimo kratko za tem Herbarta spet na dvoru. Sledečega leta 1573. urejene so plače vseh služabnikov na krajini. Potrošilo se je na mesec 12,415 gld., na celo leto pa 148.988 gld. Cesar je dajal od državnih dohodkov 60.000 gld., navojvoda Karol pa 100.000 gld.

Ko se je Herbart posvetoval v Gradci za obstanek slovenskih dežel, vnel se je doma nesrečni kmečki punt, ki je pokončal še ono blagostanje, kolikor ga je ostalo po slovenskih deželah pred zatiranjem in preganjanjem siromašnega naroda od obestnih plemenitašev. Vstaja je bila sicer zatrta, ali Turki so to priliko uporabili za svojo korist.[1])

Po padu Sigeta (l. 1566.) je bila za naše najvažnejša trdnjava na Ogrskem Kaniža. Turki so to dobro vedeli, pa zato tudi niso opustili nobene priložnosti, da ne bi poskusili osvojiti si jo. Kakor so l. 1566. Tahija in njegove junake izmamili iz mesta, da je prišlo do boja, v katerem so bili naši premagani, ali so se vendar še srečno rešili v trdnjavo ter odbili napad, tako se je dogodilo tudi l. 1571. Juriju Turiju, ondašnjemu zapovedniku trdnjave. Turija je Ali-paša, zapovednik sigetski, izvabil iz mesta ter ga z mnogimi njegovimi junaki vred nemilosrdno pobil. Ali trdnjave same se Turki vendar niso polastili. Ko se jim to dosedaj ni posrečilo, mislili so uporabiti zmešnjave vsled kmečkega punta po Slovenskem in Hrvaškem l. 1573. Takrat je bil zapovednik trdnjave Gašpar Alapić, ki se je bil rešil iz Sigeta. Eden njegovih vojakov je pobegnil iznenaden k Ali-paši sigetskemu ter mu prijavil, da more zdaj lahko zavzeti Kanižo, ker so močvare, sredi kojih je stala trdnjava, zamrznile, ter da bi mogli vojaki lahko po ledu priti do trdnjave. Ali-paša poskusi torej srečo: hitro zbere svoje čete, dobi tudi okrepljenje od paše sikloškega, pečuškega in kapošvarskega ter pride na tihem zvečer pred Kanižo. Sedaj pošlje begunca, da bolj natanko pregleda, ali je led dosta debel in da zvé, kaj se dela v trdnjavi. Bil pa je to ravno zadnji dan predpusta (22. marcija), ko so se prebivalci malo razveseljevali ter opojeni legli počivat; a dasi je bil Alapić opomnjen o preteči nevarnosti, vendar ni hotel verovati. Poslani vohun je vse to izvohal ter javil Ali-paši, le tá pa odpravi precej najboljših osem sto junakov proti trdnjavi. Vodil jih je vohun sam. Ti pobijejo stražo, prodrejo v mesto ter začnó moriti pijane in pospane vojake in druge prebivalce. Nastala je velika zmešnjava v mestu, in edini zapovednik Štefan Istvanfy se je osvestil ter pohitel v mestno trdnjavo, kjer je probudil Alapića in vojake, da

[1]) I. Parapat. O kmečkih puntih sploh in o uporu l. 1573. posebej. „Letopis Matice Slovenske“ 1870.

branijo trdnjavo. Turki vendar niso mogli pridobiti trdnjave, nego so poplenivši mesto vrnili se slavodobitno v Siget. Zaplenili so pa več ko tisoč ljudij, 748 konj, 2 topa in drugih bojnih priprav. Nepazljivost Alapićeva je bila kriva te nesreče, pa je bil zaradi tega odstavljen od zapovedništva trdnjave kaniške. Ali ker je bil drugače dober vojak, imenoval ga je kasneje cesar Maksimilijan II. za bana hrvaškega zraven Draškovića, ko je bil umrl Franjo Sluinski (l. 1572.). Zapovednik v Kaniži pa je postal Jurij Zrinjski, sin junaka Nikolaja.[1])

L. 1573. so Turki napadli Hrvaško zopet od bosenske strani. Beglerbeg bosenski, Ferhad-paša, vzdigne se s četo od 3000 mož ter razsaja okoli Cetinja in Klobuka, potem pa se pridrvi na Hrvaško proti Ivaniću. Kanonik zagrebški in čazmanski prošt, Franjo Filipović (od Turkov nazvan delipop t. j. junaški duhovnik), zbere kapitelske čete ter ga napade pri Ivanići; ali Turki ga premagajo, celo njega samega zarobijo in odpeljejo v Carjigrad. Ferhad-paša popleni še okolico ter se tako povrne z bogatim plenom v Bosno. Radi teh napadov se je potožil na sultanovem dvoru v Carjigradu cesarski poslanec Ungnad, ali to ni vse nič pomagalo, kajti še tisto leto prihrume Turki konci meseca julija v predel med Savo in Dravo, pa jih ban Drašković razbije in v Bosno nazaj zapodi.[2])

Sledečega leta 1574. so Turki pridrli spet dvakrat na Hrvaško. Uže 26. aprila zvedel je cesar Maksimilijan II., da se Turki pripravljajo na odvažen napad na Hrvaško, ter je javil zato banu Draškoviću, naj dobro pazi in posebno Hrastovico dobro varuje. Pač pride tudi sam brat njegov, nadvojvoda Karol, na krajino hrvaško, da jo brani.

In zares napade 1500 Turkov početkom maja Hrvaško ter popleni ves predel med Steničnjakom in Budačkim in prodro bržkone tudi še dalje v Hrvaško; kajti Vitezović pripoveduje, da je Ivan Panović, stotnik ivaniški, z malimi četami mnogo Turkov „razbil in pobil“.[3]) Ko so se pa le-tí domú vračali, pričakovali so jih naši pred Kostajnico ter jo za njimi udrli; kajti Maksimilijan II. v navedenem pismu pravi, da ve, da so naši napadli sovražnika pri Kostajnici.

Dva meseca za tem so se spet Turki zagrozili Hrvaški in sicer sedaj od Ogrske strani. Dne 10. septembra javlja Maksimilijan II. banu, da so mnogi Turki iz Budima, Pešte, Ostrogona ter iz bližnjih mest odšli na hrvaško stran in, da se za nekaj posebnega pripravljajo. In zares imamo vest, da so prodrli begovi požeški, sigeški, kopanski, sečenski

---

[1]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci str. 13—14.
[2]) Ibidem.
[3]) Vitezović. Kronika str. 161.

in pakraški s 4000 ljudij v Hrvaško ter zažgali Koprivnico. Zato Maksimilijan II. dne 10. novembra opomina bana, naj Koprivnico popravi in obnovi ter jo dobro učvrsti.[1])

Med tem pa je premirje, katero je bil cesar Maksimilijan II. s turškim sultanom sklenil na osem let, uže skoraj poteklo, in nevarnost za notranje-avstrijske zemlje postajala je tem veča. Bilo je potrebno, da se zbere radi tega zbor na posvetovanje, kajti posle dunajskega shoda l. 1556. in ptujskega l. 1558. radi obrambe mej — ni bilo do sehdob splošnega zbora, ki bi se bil s tem vprašanjem bavil, zaključki poprejšnjih pa so bili tudi večidel jalovi.[2]) Nadvojvoda Karol je zatorej pozval uže dne 5. marcija l. 1574. najodličnejše može v Gradec na zbor, kjer so se sešli dne 20. aprila tistega leta. Med odličnimi poslanci se nahaja v prvem redu naš Herbart, potem pa Ljudevit baron Ungnad, Pongrac Slovenjegraški, Jurij baron Herberstein, Ahacij baron Turn, Ivan Turjaški, Maks Lambergar, zatiški opat Ivan, ljubljanski župan Ivan Pfanner in mnogi drugi. Razprave so se vršile temeljito in oprezno. Vsi poslanci so složni v tem, da so potrebne izvenredne vojaške priprave, ako se hočejo zemlje obvarovati največe nesreče. Kar je slabih trdnjav, naj se pokončajo, druge pa naj se tem bolj učvrste, in posadke kakor tudi ostala vojska naj se pomnožé, doma pa naj se gleda, da se duh vojaški v narodu pomnoži z vežbanjem v orožji in drugimi sredstvi, katere je predložil glavni zapovednik Lazar baron Schwendi. Za vse to pa je treba mnogo denarja, ali dobiti ga je težko. Moralo bi se prodati nekoliko cerkvenega posestva, a posvetni posestniki naj bi žrtvovali deseti del svojega premoženja, da jim ostane ostalo na miru. Tudi dolg nadvojvode Karola je prevelik, da bi ga mogla dežela še za naprej plačevati. Sploh naj bi se malo popustilo v prekomerni sjajnosti in gizdosti v obleki, ne samo na dvoru njegove svetlosti, nego tudi sploh po deželi, a prihranjeni denar upotrebi naj se za obrambo dežel. Pokojni cesar Maksimilijan I. ni smatral za sramoto služiti angleškemu kralju za denar, ki ga je potem upotrebil za vojsko proti Benečanom, sedaj ga je treba pa le prihraniti. Zraven velike potrate pa so tudi preveliki davki krivi, da se ne more za obrambo po želji dovolj storiti, kar je potrdil posebno naš Herbart. Baron Jurij Herberstein pa se je izjavil, da naj se od sedaj branijo le deželne meje, slovenske in hrvaške pa naj se popuste, če ni mogoče dobiti nobene pomoči. Drugi spet opominajo nadvojvodo, da je njegova skrb obramba deželnih mej, in da naj se meje natančno pregledajo, da se morejo potem

[1]) Dane Gruber. Borba Hrvata str. 15.
[2]) Parapat. Turški boji str. 152—153.

potrebne odredbe ukreniti. Vse te želje se imajo prejasnemu nadvojvodi izročiti, cesarja in državne stanove pa poprositi za pomoč, ki se ima samo za krajino upotrebiti.[1])

Kakor je baron Schwendi predložil svojo bojno osnovo, da jo zbor priporoči nadvojvodi Karolu, tako je Herbart Turjaški izdelal proračun o stroških za krajino, ki se bitno razlikuje od proračuna iz l. 1556.[2]) Potrebe so bile vsako leto veče, kakor tudi nevarnost od strani turške. Posebno pa je stalo vzdržavanje in popravljanje trdnjav mnogo denarja. Domači dohodki niso bili dostatni, zatorej so se imeli za pomoč prositi papež za 75.000 gld., nadvojvoda Ferdinand za 30.000 gld., vojvoda bavarski za 20.000 gld., škof solnograški za 15.000 gld., škof brižinski za 10.000 gld., škof bamberški

---

[1]) Dimitz. Geschichte Krains III., str. 30—41.

[2]) Herbartov proračun znaša za slovensko (štajersko)

mejo na leto	103.000 gld.
za hrvaško (kranjsko) mejo na leto	150.000 „
skupaj . . .	252.000 gld.

ali brez živeža in zidarskih stroškov.

Dozvoljeni proračun za krajino pa je znašal

v ime Štajerske	102.000 gld.
„ „ Kranjske	68.181 „
„ „ Koroške	100.000 „
„ „ cesarjevo	60.000 „
skupaj . . .	320.181 gld.
tedaj po proračunu Herbartovem	252.000 „
preostane še	78.181 gld.

Od tega denarja pa naj bi se za slovensko krajino naročilo

200 oboroženih konjikov z mesečno plačo 2.400 gld., ali na leto	28.800 gld.
potem 100 manjših konj na mesec 500 gld., ali na leto .	6 000 „
in 100 „haramij“ (lahko oboroženi pešci) z mesečno plačo 400 gld., ali na leto	4.800 „
potem za živež na leto	8 000 „
in za nepreviđljive stroške	12.000 „
skupaj . . .	59.600 gld.

Na hrvaško krajino:

200 manjih konjev na mesec 1000 gld. in na leto	12.000 gld.
na 200 „haramij“ mesečno 800 gld., na leto	9.600 „
za živež na leto	8 000 „
za nepreviđljive stroške	12.000 „
skupaj . . .	41.600 gld.
k tej vsoti še gornjo	59.600 „
iznaša . . .	101.200 gld.
ali z gornjim razpoloživim ostankom	78.181 „
manjka še .	23.019 gld.

o čemur je bilo treba v zboru razpravljati.

za 10.000 gld., vojvode florenški, ferrarski in mantovski vkupe za 45.000 gld. Vrhu tega se je razpravljalo o popravku pomejnih trdnjav in o poklici sposobnih ljudij, ki bi imeli po obrisih omenjena najpotrebnejša dela izvršiti. Najpopreje treba je popraviti Kanižo in Koprivnico, potem pa Kermend in Radgono. Tudi na prošnje za vojaško pomoč grofu Zrinjskemu in Banfiju, kakor tudi zagrebškemu škofu mora se obzir vzeti ter jih cesarju priporočiti. Na posebno priprošnjo zadnjega naj se nemudoma utrdijo njegovi gradovi, posebno Bihać in Hrastovica, ker te kraje Turki sedaj najhuje napadajo. Konečno se je razgovarjalo tudi o sporočilu uskoškega stotnika Jošta Turna, namreč o nakani hrvaških velikašev, da se bodo podvrgli Turkom, ker se ne morejo več braniti brez pomoči. Sklenilo se je, da se ima to sporočiti cesarju, z druge strani pa se je naložilo glavnemu zapovedniku Herbartu Turjaškemu, da bodri velikaše na stanovitnost v borbi, dokler ne pride izdatna pomoč.

O vseh teh zaključkih in predlogih so imeli poslanci cesarju Maksimilijanu II. točno sporočiti. Zatorej se podadó na Dunaj, kjer so trajale razprave od meseca julija do septembra. Izposlovalo se je samo toliko, da je odredil cesar komisarje za krajino, katero je bilo treba pregledati, in da je nadvojvoda izvršil sklep graškega zbora o papeževem pismu od l. 1568., po katerem je bilo dozvoljeno za obrambo dežel upotrebiti polovico dohodkov od duhovnih zaklad na pet let, čeravno so se duhovne oblasti temu protivile.[1])

Med tem pa je potekel tudi čas premirju, in cesar se je zavzel, da je zopet obnovi. To se mu je meseca decembra l. 1574. tudi posrečilo. Veliki vezir je bil pri sklepanji pripravljen prodolžiti rok na dvajset let, ko bi cesar hotel pristati na njegove uvete, namreč, da bi tudi on smatral vse turške sovražnike za svoje in sicer v vseh slučajih. Ali ta predlog je bil avstrijskemu poslancu vendar pretegoten, pa tudi nedostojen. Zaradi tega odbil je ponudbo vezirovo, ter so ostali pri osemletnem premirji.

Kmalu zatem umre sultan Selim II., in njegov naslednik, sultan Murad III. (1571—1595), se je izjavil pripravnim postoječi mir pripoznati in odobriti, premda po turških državnih nazorih naslednik ni bil vezan na odredbe svojega prednika. Ali da se mir vzdrži tudi z novim sultanom, odpravi cesar sledečega leta posebnega poslanca barona Preynera v Carjigrad.

Pri tej priložnosti moremo seznati, koliko je takrat stalo Avstrijo to kaj sumnjivo in negotovo prijateljstvo s Porto. Uže na poti skoz Ogersko potreboval je baron Preyner znatno

[1]) Dimitz, Geschichte Krains III., str. 45—46.

vsoto denarja, da si pribavi svoboden prehod skozi prvi turški pašaluk. Paša budimski, Mustafa, je dobil razven navadnega daru 3000 tolarjev še dragoceno srebrno kupo in uro kot poseben podarek, dočim je vsak njegov činovnik bil nadarjen s 600 tolarji. Tako je pripadala tudi begu kot navadni dar vsota 300 tolarjev, a da se potegne za poslaništvo, ko bi bilo potrebno, poklonili so mu še posebej dve srebrni škatljici in lepo uro. Še mnogo dragocenejši in dražji so bili počastni darovi v Carjigradu. Med prvimi je dobil veliki vezir, sedaj še glasoviti Mehmed Sokolović, kakor uže po navadi določeno plačo, znesek od 9000 tolarjev in vrhu tega „za sedaj, da se prodolži in potrdi mir“ še 12.000 cekinov. A koliko vredni so bili drugi dragoceni darovi, katere mu je poslanec poklonil, namreč pet velikih kup, eden vrč, dve skledi za sadje in edno krasno uro, vse iz pravega srebra in jako pozlačeno! Za njim so bili na redu drugi veziri, od katerih je dobil vsak uže navadnih svojih 2000 ali 1000 tolarjev in primeren dar od srebra. Razven teh so prejeli: janičarski aga, razven povrh odmerjenih darov še 300 tolarjev; beglerbeg grški ravno toliko; jako vpliven dvorski žid, Salomo, 300 tolarjev. Sploh vsakdo, o komur so mislili, da morajo njegovo milost in dobro voljo kupiti, do zadnjega stražarja in vratarja velikega vezira, bil je drago podkupljen.

Navadni počastni dar „munus honorarium“, kakor se je zval turškemu sultanu dolžni davek, narasel je bil takrat uže do 46.000 tolarjev, a čez 3000 tolarjev se je računalo na darove, zlate in srebrne posode, ure in veliki kompas, na katerem je bila vsa Turška narisana. Tudi za dvornega tolmača je bila odrejena nagrada 1800 tolarjev, a drugim odličnim činovnikom vsakemu po 1500 tolarjev.

Vrhu tega so se imeli v obzir vzeti tudi stroški za vzdržavanje cesarskega poslaništva v Carjigradu in sploh diplomatičnega občenja s Porto. Stalna plača cesarskega poslanca je bila odmerjena na 7500 tolarjev, in premda je po tedanjem diplomatičnem običaji od Porte dobival vsak dan 12 tolarjev v gotovem denarji in vse ostalo, kar je potreboval, narastli so vendar vkljub temu njegovi stroški vsako leto na 13.000 tolarjev. Donositelj letnega davka je dobival navadno po 2000 tolarjev. Posebno znatni so bili stroški za ostalo mnogobrojno poslaniško osobje, za glasonoše, za počastno stražo, podvornike in janičare, ter konečno stroški za vzdržavanje tajnih opraviteljev in vohunov, ki so bili povsod postavljeni.

V tem poslednjem pogledu je bil poslanec Ungnad posebno neumoren. On je imel povsod svoje sigurne ljudi; velik del slug portinih, celo onih v „divanu“, je bil v njegovi službi. Zatorej je bil pa tudi navadno o vsem, kar se je dogodilo ali

sklenilo bodisi v Carjigradu bodisi v pokrajinah, točno poučen, ter se je mogel potem ravnati v govoru in odredbah svojih.

Ali vse to je prav malo, a večkrat pa tudi čisto nič koristilo. Porta je ostala v svojem držanji proti avstrijskim poslancem osorna, ohola in nepristopna; in dočim so se v interesu cesarja v Carjigradu trošile ogromne vsote, doživele so čete njegove na Ogrskem poraz za porazom. V tistem času, ko sta kupila Ungnad in Preyner za cesarja podaljšanje miru z veliko vsoto, moral je hrabri glavar Kranjski, Herbart Turjaški, svojo odvažnost v obrambi domovine s svojim življenjem plačati, kajti svetost prisege in vernost zadane besede sta bili tedaj nepoznati stvari med osmanskimi državniki. Stari dobročudni veliki vezir, Mehmed Sokolović [1]) bil je vsaj dosta iskren, da je cesarskemu poslancu Ungnadu to načelo turške politike javno priznal. „Poslanec“, rekel mu je pri neki priliki, ko se je le-ta pozival na neke točke sklenenega miru, „ugovori so mrtvo telo brez duše, ki dobiva življenje samo po volji onega, ki je nakanil držati jih.“ Najgore pa je bilo to, da se je Porta vedno tega načela držala. V „divanu“ se je trdilo vedno o miroljubivosti turški do sosedov, ali v istini se je vojskoval vsak paša, sandžak ali beg na Ogrskem ali na hrvaških mejah na svojo roko ter tako vznemirjal svojevoljno soseda, ki je bil prisiljen, da take napade odbija in tudi sam neprijatelja napada; zatorej se ni nikdar znalo, je li mir zares sklenen ali ne.[2])

Vkljub sklenenemu miru so začeli Turki napadati Hrvaško tako pogostem, kakor nikdar poprej. Nevarnost za slovenske zemlje se je vedno bolj približevala, in bilo je potrebno, da se za obrambo ukrene kaj odločnega. Spet je nadvojvoda Karol sklical (18. aprila 1575) velik zbor stanov kranjskih, štajerskih in koroških v Bruck na Muri, kjer se je uže večkrat poprej posvetovalo ob obrambi slovenskih dežel. Ali še poprej, nego se je na tem zborovanji sklepati začelo, provali v Hrvaško beglerbeg bosenski, Ferhad-paša, ter jo strašno popleni. Iz tožbe Ungnadove je razvidno, da so Turki to leto požgali po Hrvaškem posebno mnogo vasij in manjših trdnjavic, kakor so Kliman, Petrović, Sokol, Glino, Sturlico, ter napadli Cetinj, Kladuš, Bajlinovac in Bović. Seboj so odpeljali tudi 900 krščanskih ujetnikov. Ivan Turjaški, stric Herbartov, eden izmed zapovednikov krajiških čet, vzdigne se s svojimi četami nad Turke, da zabrani ropanje po mejnih predelih. Pri Budačkem na rečici Radonji se strneta oba s svojimi

[1]) Obširneje o tem znamenitem moži v knjigi: Ivan Kukuljević, Glasoviti Hrvati. Zagreb, 1886. Str. 73—95.

[2]) Gruber, Borba Hrvata sa Turci str. 6.

četami. Dne 7. januvarja se dogodi bitka, v kateri so bili naši premagani. Ivan Turjaški je bil zajet in ranjen ter se je komaj živ rešil. Turki pa se vrnejo polni plena in sužnjev slavodobitno v Bosno. Turjaškega pa so doma obdolžili, da je vojaške zapovedi prezrl ter tako nekaj pogrešil, ali pa da je bil sporazumljen s Turki. Ali on se je med tem sijajno opravičil, tako da ni bilo na njem nobene sumnje zaradi nemarnosti ali še celó izdajstva.

Vedno hujše je tedaj pritiskala turška sila na krščanske zemlje, in stanovi slovenskih dežel so bili v velikih skrbeh, kako da ohranijo domovino svojo; kajti denar, ki se je pobiral v ime obrambe, se je le težko in neredno plačeval, iz mej pa so dohajale vedno veče zahteve, in tožbe so se vrstile za tožbami, da je vse v neredu in slabo obskrbeno. Zatorej se je podal Herbart na hrvaško mejo še poprej, nego so se zbrali v Brucku poslani Ivan Ambrož Turn, Kozma Ravbar, prošt Ljubljanski Tomaž Reutlinger in Lenart Kren na posvetovanje v vojaških zadevah (8. junija). Ko so se le-ti možje z drugimi poslanci posvetovali, obšel je Herbart vso krajino od Senja dalje s cesarskimi komisarji od 13. maja do 7. avgusta, katerega dne je prišel v Ljubljano. Po kratkem počitku se je podal uže 10. avgusta spet v Bruck ter je bil 13. avgusta uže v seji. ·Tukaj se je bilo pa uže poprej predložilo, ker so vedeli o žalostnem stanji na krajini, kako bi odstranili zaostatke plač, zatrle prevare mnogih oskrbovalcev, ter udušila nemarnost zapovednikov. Tudi poročilo o trdnjavah je bilo prav žalostno, saj so bile večidel slabe in zapuščene; torej je izvestitelj po pravici omenil, da je čudno, kako da ni sovražnik osvojil si uže vseh teh krajev in tudi sosednih dežel. Vsled tega nereda je nastala v vojski spridenost, ker ni hotel nihče več pokoren biti, nego je vsakdo delal, kar je hotel. Tožili so se pri tem tudi na Herbarta, češ da ne spolnjuje svojih dolžnostij kot glavni zapovednik. Potem pa so predlagali, kaj se ima vse storiti, da bodo mogli sovražnika na krajini uspešno odbijati. Vse, kar se je uže l. 1563. naročilo, ima se točno izvesti. Posebno pa se mora paziti na pomejne trdnjave, da bodo vedno v dobrem stanji. Za hrano je sicer težko, ker ima sovražnik vsa najboljša mesta v svojih rokah, vendar pa bi se dalo tudi v tem pomoči, da se hrana pošilja iz slovenskih krajev. 15. avgusta se je začelo o teh predlogih v javni skupini razpravljati, ali tudi v teh žalostnih časih ne popusté zastopniki svojih verskih zahtev ter prosijo nadvojvodo, da jih ne nadleguje z raznimi zabranami v verskih zadevah. Sploh si v XVI. veku ne moremo misliti zborovanja brez takih verskih prepirov, kar je pa seveda le oviralo složno in krepko delovanje na zunaj; kajti stanovi so si hoteli na

ta način s sleharno še tako malo privolitvijo odkupiti kako versko svoboščino. Vendar pa so se v tem zborovanji zadovoljili stanovi s samo prošnjo za versko svobodo, dočim so odobrili vse predloge nadvojvode Karola. Dne 22. in 24. avgusta so razpravljali o brambenem redu, ki obsega dvanajst važnih točk o načinu oboroževanja, o broji vojske in imenovanji zapovednikov. Tudi o trdnjavah je bilo dovolj razgovora, posebno glede Kaniže, za katero se je sam cesar Maksimilijan II. zavzel, da se utrdi, in pa glede Hrastovice, ki je bila na najhujšem udarci. Niso se še ta posvetovanja dovršila, ko pride iz Varaždina glas, da so Turki pokončali vso zemljo od Koprivnice do Ludbrega ter napadali Koprivnico, Rasnije, Kusemac, Martinac in Ludbreg. Z druge strani pa je pisal Ivan Turjaški zastopnikom neke občine Kranjske, da so Turki poplenili Cazin, a uže 12. avgusta so prijavili le-ti zastopniki nadvojvodi Karolu, da so Turki obsedli Bihać in navalili z veliko silo na Dubovec (kraj Karlovca) in Metliko.[1]) Skupščina se vsled teh žalostnih glasov vznemiri, ter naloži, da se ima v vseh teh zemljah vojska vzdigniti in se ima grofu Zrinjskemu pisati, da brani na vsak način Kanižo. Tudi živež za to vojsko se ima precej v vsaki deželi zbirati, in vsak prebivalec mora zato žrtvovati, kolikor premore.[2])

Ali 4. septembra so zvedeli poslanci v Brucku še žalostnejše sporočilo. Herbartu Turjaškemu je bilo namreč prijavljeno, da se je združilo pet turških zapovednikov, ki so sklenili osvojiti vse trdnjave po krajini. Bili pa so to namestniki: paša bosenski, beg požeški, beg pakraški, beg glinski in alajbeg belajski. Le-ti zbero v resnici 3000 ljudij, obsedejo najpoprej Bihač (meseca avgusta), a potem, ko si niso mogli osvojiti mesta, začnó neusmiljeno pleniti in ropati zemljo, „od dalmatinskih bregov do sredozemne Bosne,“ kakor pravi Istvanfy. Napadejo Topusko, Vojnić, a potem se obrnejo na predele med Kolpo, Dobno in Mražnico, kjer udarijo na Dubovec ter ga spalijo.[3]) Skupščina se vsled teh žalostnih glasov vznemiri. Sedaj pa poprime besedo Herbart, ki je poznal te kraje in upravo v njih gotovo najbolje, ter raztolmači „v lepi, hrabri pa vendar priprosti“ besedi nevarnost, ki je zapretila mejam, ter omeni slabe obrambe v tem zdvojnem položaji. Hrvaška krvavi vsak dan vsled izdajalskih napadov turških divjakov, ki imajo na jeziku vedno mir, v pesti pa vojsko in rop. Z vsakim dnem raste nevarnost, dočim je odpor vedno bolj nemogoč. On gotovo ni nikjer nič zanemaril,

[1]) Gruber, Borba Hrvata str. 17.
[2]) Dimitz. Geschichte Krains III. str. 47—50.
[3]) Gruber. Borba Hrvata sa Turci str. 17.

nego se povsod ravnal verno po nalogih in vse strogo nadziral, kolikor mu je to bilo mogoče zaradi velike oddaljenosti krajine. Kar je propalo, ne dá se sicer nič več rešiti; hoče pa vse storiti, če bode moral tudi s smrtno nevarnostjo braniti zemljo; on bode tudi to storil, ker to zahteva njegova domovinska ljubezen in vojaška čast, katero brani uže čez 30 let kot vojak.[1])

Na to sklene zbor, naj se Herbart podá precej v krajino ter naj potuje noč in dan, kajti le njegova prisotnost bode obudila hrabrost med vojaki. Herbart je dobro vedel, da sedaj ni mogoče hitro vojske zbrati ter slabo založenih in slabo branjenih trdnjav vzdržati, kajti v tem oziru se do tedaj vkljub vsem opominom ni vendar nič storilo za obrambo. „Vendar pa," pravi na zboru v Brucku, „zavoljo tega nočem popustiti borbe, čeravno me bode zdaj glave stalo!" Siromak, kakor da je slutil svojo usodo!

Vsled zaključka stanov se je podal Herbart precej na svoje določeno mesto, ker je bil navajen uže od mladosti pokoren biti zapovedim viših. Na svojem domu, kjer je uredil domače svoje zadeve, bival je samo dva dni; potem pa se je podal nemudoma na svoje mesto ter je bil četrti dan po svojem odhodu uže v Podbrežji (Freithurn), kjer je imel svoje konje in vse potrebno za vojsko. Od tod je naročil vsem častnikom ob meji, da se imajo v četirih dneh zbrati v Budačkem, kamor tudi sam prispe. Tako je storil vse, kar je mogel, čeravno je bil prepričan, da se tukaj ne more nič pomagati. Tembolj ga pa zato tudi čislamo v zgodovini.

Drugi dan se je vzdignil Herbart sam s svojim sinom Vukom Engelbertom, z vsem svojim spremstvom in z nekoliko konji iz Podbrežja z namero, da obrani zemljo turškega napada in reši prebivalce vseh nadlog, pa tudi, če ne bode drugače, da se žrtvuje za domovino. Onda je bila usoda Kacjanerjeva še vedno v dobrem spominu — in tako je Herbart sam tudi uže slutil svojo usodo, kar dokazujejo ona krivična obrekovanja nekih zastopnikov na zboru v Brucku. Tako je bilo, da je Herbart prišel prav žalosten 21. septembra l. 1575. v Budački, kjer se je nastanil pri gostoljubnem hrvaškem plemiči Tušilovići. (Budački Dolnji leži na rečici Radonji, ki izvira na gorah petrinjskih, pa se izliva najprej v Korano, a z njo v Kolpo.) Tukaj dá postaviti šotore ter pošlje ob enem nekoliko straž na bližnja brda, ki naj pazijo, da jih sovražnik ne napade iznenada. Ko bi se sovražnik približal, naj dadó znamenje, da bode vsa vojska pripravna. Ker je pa tist večer bilo vse tiho, legel je brez večerje spat. Med tem pa je bil

[1]) Dimitz. Geschichte Krains str. 50—51.

Ferhad-paša zvedel po vohunih, da se je Turjaški utaboril pri Budačkem, kjer zbira svoje čete, da napade Turke. Sedaj pokliče vse bege na posvetovanje, in tukaj odločijo, da prenehajo harati in pleniti, da pa čim preje napadejo Turjaškega, dokler ne zbere vseh bojnih čet. Ferhad-paša zapove torej precej svojim prednjim stražam, da se čim prej odpotijo proti rečici Radonji. Herbart pa med tem ni mogel zaspati, kajti skrb ga je trla radi tako majhne čete, ki gotovo ni bila veča od 1000 konjikov in pešcev. Turkov pa, katerih je bilo na početku te vojske komaj do 3000, zbere se konečno pri Budačkem do 12.000 mož. Vrhu tega pa je bolehal Herbart uže dalje časa na drobu, kar mu je prav pogostem kratilo spanje. Valvasor ima Herbarta naslikanega, kako leži v postelji, ki je z nebom pokrita, z desnico podpira si glavo ter razmišljuje usodo zemlje, pa tudi usodo svojo. Potem je molil, ter izročil svojo stvar v božje roke.[1]) Da pa njegove vojske ne napade sovražnik iznenada, začne jo zgodaj buditi, ukaže konje sedlati ter zapové ljudem, da se oborože, kakor je tudi sam vstal pred dnem. Sedaj sliši puško spaliti, kar mu je bilo znamenje, da so sovražniki blizu. V trenotku je bil na konji.

Ali čudno, da se je tudi njegov konj poplašil, kakor da bi bil slutil gospodarjevo nesrečo. Tudi konj njegovega sina Vuka Engelberta se je stresel, ko ga je zajahal. To je storilo mladeniča plašljivega in bojazljivega. Ali oče ga je bodril, naj bode brez strahú in skrbi, naj se tudi preveč Turkov ne bojí. Tudi smrti se ni treba izogibati, nego z veselim srcem hiteti v boj za krščansko vero in domovino. Ravno tako je tolažil tudi svojo ostalo družbo, namreč: Friderika Višnjanskega, Julija Zadranina, Daniela Tetavskega, same ugledne viteze in izvežbane vojake. Ohrabrivši tako svoje spremljevalce in vojsko, odpravi nekoliko hrvaških mladeničev, na čelu jim Ivana Vojkovića, ki so poznali okolico, da razvidijo, kje je sovražnik, a sam se odpoti s 60 konjiki k stražam, katere je bil sinoč poslal v sosedne gore, da zvé kaj od njih, da li so uže Turki blizu ali ne. V tem trenotku ga opozorijo neki drugače nepoznani turški konjiki na neko turško četo, ki se bode kmalu prikazala. Herbart je precej slutil, da je prišel v zasedo, zatorej se obrne in napade sovražnika v nadi, da mu vojska v stiski pride na pomoč. Trikrat je pregnal sovražne prednje straže v beg ter je s streljanjem v daljini, z mečem pa v bližini provzročil velik nered v sovražnikovi vojski.

Ferhad-paša je bil namreč, zvedevši, da se naši gibljejo, postavil celo vojsko v bojni red, 1000 pešcev poslal je pa naprej, da se precej sprimejo s Herbartom. To je bila ona

[1]) Valvasor XV. 489.

četa, s katero se je pobil Herbart. Ali sedaj se pokaže glavna sila turška od 10—12 tisoč ljudij, da pomorejo prednji četi. Le-ta turška vojska se je skrivala dotlej po šumah in soteskah ter se tako počasi približevala krščanski četi, da je ni nihče videl, pa potem iznenada na naše udarila. S takšnim krikom napadejo naše, kakor da se nebo in zemlja ruši. Ali Herbart se nič ne preplaši. Njegova četa napada neustrašljivo; ko se polomijo sulice, potegnejo meče. Ali zaman jim je vsa hrabrost, kajti obdani so od vseh stranij od Turkov. Herbart uvidi, da se mu ni mogoče rešiti, ter zato napade sam sovražnika, ker je tudi Vojković ves obdan od sovražnih čet. On skoči v sredino vojske z besedami: „Jezus, Jezus, pomagaj!“ Rudeča s podobo Kristovo okrašena zastava vije mu se v levici, z desnico pa pobija sovražnike. Dva turška častnika je uže pobil, kar mu oproda nekega bosanskega paše ustrelí konja. Herbart ustreli oprodo, ali sluga tega prebode ga s sulico ter truplo grdo izmrcvari, glavo mu pa odseka. To se je dogodilo nedaleč od Budačkega 22. septembra l. 1575.

Tako je skončal glasoviti naš junak. Z njim so padli tudi drugi prijatelji njegovi: Friderik Višnjanski, stotnik strelcem, in Daniel Tetavski, telesni njegov častnik; mnogi drugi pa so prišli v sužnost: sin Herbartov Vuk Engelbert, Vid Kleković, Jurij Janković, Peter Sarković, Baltazar Gušić, Tomaž Čadež, zapovednik mesta Zrinja, Julij Zadranin, zapovednik Hrastovice, Wolf Ensthaler in Krištof Burgstaller. Samo četirje možje, namreč: Oton in Henrik Losensteinski, Martin Volbenk Mordaks in pisar Herbartov so pobegnili ter prinesli žalostni glas o tej izgubi v Podbrežje. Turki pa so hiteli z glavo Herbartovo v šotor Ferhada, paše bosenskega, ki je razsrjen zaradi tega da mu niso živega pripeljali, precej zapovedal morilca njegovega obglaviti. Kasneje je bila glava Herbartova poslana v Carjigrad.[1])

Uže kasno po tem dogodku pride krajiška vojska na bojišče, ali bila je tudi ta jako pokončana, 200 ljudij je padlo, a 2000 jih je bilo ujetih. Oni, ki so se rešili, pokopali so trupla ubitih, ko se je Turek oddaljil, truplo Herbartovo pa so prinesli v Podbrežje. Odsekano glavo njegovo je dal paša zaviti v platno ter jo pred seboj nositi na vseh potih. Kmalu za tem pa se je obrnil Ivan Turjaški, ki je prevzel po smrti Herbartovi zapovedništvo na mejah, v ime vdove do paše, da mu jo da nazaj. Zato je poslal k njemu dva hrvaška plemiča, ki sta mu imela predočiti nestalnost sreče ter ga prositi, da z ujetim Vukom Engelbertom lepo ravná, kakor se

---

[1]) Valvasor. XV. str. 489—498; Dimitz. Geschichte Krains III. str. 52—54.

je pred nekaj leti ravnalo z Usraim-begom v Ljubljani, ter ga nagovoriti, da povrne glavo, ker bi jo radi pokopali s truplom vred. Paša je obljubil obema poslancema, česar sta ga prosila, a le za visoko odkupnino, ki je bila kasneje plačana. Da pa vendar za veliko zmago, zaradi katere se nadja pri sultanu velikega plačila, ostane nekaj njemu in potomcem njegovim za večen spomin, zahteva, da sme kožo z glave potegniti ter jo, nabasano s slamo, v Carjigrad poslati, da zadobi tako tem lože milost sultanovo, odrto glavo pa proda poslancema ter ob enem pohvali hrabrost nesrečnega junaka. Tudi sina, Vuka Engelberta, so kasneje odkupili za denar.

Še po tej zmagi se je odpotil Ferhad-paša proti Kranjski, kjer je požgal in poplenil Metliko, prebivalce pa večidel pobil, a potem se povrnil skozi Steničnjak in Kamensko. Seboj je odpeljal 1200 sužnjev. Pa tudi na drugih mestih so silili Turki čez mejo. Bega požeški in pakraški prideta spet koncem leta na Hrvaško s 1000 konjiki, popalita mesto Apatin pred Ivanićem ter ropata do Koprivnice.

Še jedenkrat se loti Ferhad-paša Hrvaške. Vzdigne se z veliko vojsko, s 4000 konjiki in 3000 pešci, ter ropa z njo in pali okoli Dobre do Kolpe, pa se povrne domú z velikim plenom (meseca decembra 1575). Tako se je končalo to za Hrvaško in sosedne slovenske zemlje jako nesrečno leto. [1]) Na Slovenskem je vrhu tega zapretila še kmečka vstaja, ki se je pa vendar hitro zadušila, da ni bilo treba še na domačih tleh krvi prelivati.[2])

Dne 22. novembra sklenili so cesarski s sultanom mir, o kojem se je uže poprej baron David Ungnad, cesarski poslanec, dogovarjal. Dne 9. decembra pa se je Ferhad-paša slovesno povrnil v Carjigrad. Ungnadov protestantski propovednik, dr. Štefan Gerlach, ki je predal leto dnij poprej augsburško veroizpovedanje v grškem jeziku patrijarhu grškemu, opisal je obširno ta sprevod v svojem turškem sporočilu tako-le: „9. decembra je bil tukaj žalosten sprevod. Prvi so jahali neki odlični Turki z meje v svojih rudečih kapah z dolgimi šopi, in eden pa sam pred njimi. Potem sta nesla dva Turka dve zastavi. Za njima sta prišla spet dva Turka, ki sta nosila vsak na svojem drogu po jedno človeško glavo. Jedna je bila Herbarta Turjaškega, deželnega glavarja kranjskega, širokega prijaznega obraza, rudečkaste in sivkaste brade ter na pol sivih las, kar se je dalo vse dobro razpoznati, in se nam je tudi zdelo, kakor da je imel rano pod obrazom. Druga glava pa

[1]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci str. 20.
[2]) Valvasor XV. 499.

je bila Friderika Višnjanskega,[1]) prav poštenega junaka, bila pa je podolgastega lica in brez brade. Ravno ta dva, ki sta glavi nosila, sta jih bila tudi odsekala. Deli Parnana[2]) je odsekal glavo Turjaškemu. Do sedaj je bil „zaim“ (niži zapovednik); vsled tega čina pa se mu je plača povišala za 250 tolarjev, in mogel je postati „alori“ ali „sandžak-beg“ (namestnik). Višnjanskemu pa je odsekal glavo Deli Regioks; zato je imel na leto 2000 asperov (grošev). Za le-temi so nesli četiri zastave. Potem je šel čisto sam neki ujeti stotnik, z ogrskim klobukom pokrit in v hrvaških opankah. Bil pa je to Lavrencij Petričević, oskrbnik Jošta Josipa Turna v Žumberku. Za njimi sta korakala počasi dva ujeta trobentača in piskača. Potem je šlo okoli 20 mladih jetnikov z verigami okoli vratu. In zadnji je korakal med njimi mladi Burgstaller (njegov brat je bil konjiški stotnik na Kranjskem), s širokimi rokavi in galiotskimi hlačami ter zelenim in modrim peresom na klobuku. Nesimi Tihaja, hišnik Ferhad-bega iz Bosne, je pripeljal ujetnike iz Kranjskega in Hrvaškega ter je zaradi tega postal „čauš“ (policijski činovnik) na dvoru v Carjigradu. Vse te so pripeljali danes popoludne okoli treh s piščalkami in bobni mimo paše in potem spet nazaj. Dne 10. decembra zjutraj okoli osme ure se je ponovil ist prizor in včeraj celó dvakrat. Danes pa so jih peljali samo enkrat mimo nas v cesarski „divan“. Tukaj so pokazali sultanu obe glavi ter mu predali ujete. In ko je šel včeraj Burgstaller dvakrat mimo nas, ter je moj milostljivi gospod vselej pred vrati stal, pogledoval je tu vselej za njim prav milo, vendar pa ni nič rekel. Ali danes, ko je šel v tretjič, zaupil je za nami: „Prosim gospode, da me ne zapustè.“ Za tem pa so odpeljali vse v carsko temnico. Moj milostljivi gospod se je dogovarjal z veziri zaradi glave Turjaškega. Na to ga je paša potolažil. Sliko tega žalostnega prizora je moj gospod poslal cesarju samemu.“[3])

Ungnad se je precej za tem potrudil, da dobi v roke nadelani (namašeni) glavi padlih junakov. Veliki vezir mu je obljubil, da mu jih hoče izročiti. Rabelj pa je zahteval za nji 80.000 cekinov, ali dobil je samo 50 tolarjev za vsako. Glavi sta bili po izročitvi precej poslani rodovinama njihovima in še dandanašnji ji čuvajo v orožnici dednega grada Turjaških ter tujcem pokazujejo. Položeni pa sta v omarici iz dilic cipresnih. Na Herbartovi glavi je videti še brada, in tudi lasje so še popolnoma ohranjeni.

---

[1]) „Letopis Matice Slovenske“ za l. 1887. Žiga Višnjegorski str. 168—184.

[2]) Po poprejšnjem poročilu je bil morilec Herbartov obglavljen.

[3]) Gerlach. Tagebuch. Frankfurt am Main. 1674. Str. 132 i 134.

Uže poprej sem omenil, da je bil mladi Vuk Engelbert Turjaški ujet. Ivan Turjaški Šumberški se je precej potrudil, da ga osvobodi. Vendar pa je ostal dve leti v varstvu paše bosenskega, čeravno je njegova rodovina vse upotrebila, da ga reši. Zavzeli so se zanj tudi njegovi rojaki ter konečno prosili celó cesarja, da posreduje zanj na turškem dvoru. To se je tudi zgodilo, kajti v pismu do papeža Gregorja XIII. slavi cesar Maksimilijan II. zasluge Herbartove ter prosi njega, da bi izdal Turke, ko bi bili slučajno kot ujetniki v njegovih rokah, za ujetega Vuka Engelberta Turjaškega, sinú Herbartovega. Pismo pa bržkone ni prišlo papežu v roke, kajti izvirnik se hrani v turjaškem arhivu. Za tem ni bilo dolgo, da je moral Vuk Engelbert iz Bosne v Carjigrad, ker je sultan zvedel po sovražnikih pašinih, da ima imenitnega ujetnika, ter mu je tudi potem naročil, da mu ga ima nemudoma izročiti. Dne 24. maja l. 1577. je prišel Vuk Engelbert v Carigrad, in drugi dan so ga pripeljali k velikemu veziru. Prijezdil je čisto črno oblečen; na glavi je imel ogrski klobuk ter je izgledal kot kak star zapuščen mož, kajti lasje so mu viseli čez pleča, kar je bilo posebno grdo, ker je bil male postave. Ferhad-paša ga je bil tako oblekel, ker je mislil, da ga bode tako nazaj dobil; kajti se je bil z njegovo rodbino uže dogovoril zaradi odkupnine v znesku 29.000 tolarjev, nekaj v gotovini, nekaj pa v dragocenostih, katere je Ivan Kisl uže zbiral. Vse to pa je oskrboval Ungnad.

Dne 27. maja so pripeljali jetnika k sultanu, kjer so mu rane pregledali, da bi ga potem zamenili za turške jetnike. Ferhad-beg pa je bil mlademu jetniku naročil, naj ne povė, da je bil uže cenjen; in tako je jetnik menda tudi storil. Ko je pa popoludne tistega dne spet poklican bil v „divan“, govoril je z velikim vezirom hrvaški ter ga je prosil za nizko ceno, češ ker je njegov oče zapustil mnogo dolgov. Sultan mu ponudi, da ga pusti za 12 Turkov, cenjenih na 50.000 tolarjev, med njimi tudi Ibrahim-ago. Na to so se od avstrijske strani ti jetniki predali, a 28. maja je bil Turjaški odpeljan v cesarsko ječo, kjer ga je Ungnad preskrboval s hrano. Radi tega pa se je Ferhad-paša razsrdil ter poslal poslanca k Ungnadu, ki je od njega zahteval 32 Turkov, med kterimi so trije cenjeni na 30.000 tolarjev, a Ibrahim-aga sam na 5000 tolarjev. Samo pod temi pogodbami bi mogel pustiti Turjaškega na svobodo. Veliki vezir se pa ni oziral na to sporočilo Ferhadovo, nego je pustil mladega Turjaškega za dogovorjeno ceno, a Ferhad-paši je ostalo, kar so mu uže poprej dali rojaki jetnikovi. Še le 17. junija se je vrnil Turjaški, kakor je mislil, osvobojen iz Carjigrada v Bosno. Ungnad mu je dal konja, da je lože popotoval. Ali zdaj se je pokazala lokavost

Ferhad-paše. Izrazil se je, da bode dal mladega barona ubiti, ako mu ne plačajo 30.000 tolarjev odkupnine. In tako so morali iz Ljubljane poslati še raznih stvarij v vrednosti do 20.000 tolarjev, samo da so rešili ujetnika. Vuk se je kasneje oženil z Elizabeto Šumberško, pa je uže leta 1590. umrl na jetiki vsled strupa, ki ga je dobil v turški ječi.[1])

Namesto padlega junaka Herbarta so izbrali kranjski stanovi v svoji seji dne 21. novembra l. 1575. enoglasno barona Weikharda Turjaškega za deželnega glavarja kranjskega, da s tem pokažejo zaupanje za deželo tako zaslužni rodbini. Poslanci Kranjske, Štajerske in Koroške pa so se napotili po nesrečni bitki pri Budačkem na državni zbor v Regensburg, da se dogovoré ob obrambi slovenskih mej, ter so stanovi vseh treh dežel obljubili 705.000 gld. v ta namen. Posvetovali so se tudi, kako bi za obrambo domovine na hrvaški meji utemeljili viteški red. Stanovi so na to privolili in določili celó mesta, kjer bi se imeli vitezi namestiti. Ta mesta so bila: Kaniža, Koprivnica, Sv. Križ, Sv. Jurij, samostan Lepoglava, potem Sisek, Kostajnica, Bihač, Gvozdanski itd.[2]) Ali to se ni zgodilo, ker je med tem umrl Maksimilijan II., in ker niso stanovi na zboru v Brucku hoteli v tem podpirati nadvojvode Karola, ki je prevzel obrambo mej konečno sam v svoje roke ter utemeljil mesto Karlovec nad 900 turškimi glavami l. 1578.

Mrtvo Herbartovo truplo je bilo najpopreje preneseno v Podbrežje, potem pa v Ljubljano, kjer je bilo pokopano v sedanji protestantski cerkvi (poprejšnji cerkvi sv. Elizabete). Ta pogreb pa je bil kaj žalostna svečanost ne samo za mesto Ljubljano, ampak za celo deželo. Plemiči in drugi vsi so prisostvovali pogrebu v obleki tuge in žalosti. Dne 25. septembra ob 8. uri zjutraj je čakala velika množica ljudij, stanovi domači in tuji, pri Karlovških vratih mrtvega trupla, katero je nosilo deset izvoljenih plemenitih mladeničev v omenjeno cerkev, kjer je bilo izpostavljeno tako dolgo, dokler ni prispela tudi glava iz Carjigrada. Še le potem so ga pokopali. Pri tej priložnosti je govoril protestantski propovednik in superintendent Krištof Spindler lep govor, s katerim je proslavljal velikega junaka, prilikoval ga junaškim Makabejcem ter omenil vse čednosti Herbarta kot kristjana in junaka. Le-ta govor je bil tiskan v tolažbo vdovi junakovi, ki ni mogla sprevodu prisostvovati radi bolezni, ter bil razširjen po celem Kranjskem pod naslovom (Ain christliche Leichpredig etc. Laibach, Hans Mannel, 1575.). Razven tega pa je napisal Herbartov življenjepis uže poprej omenjeni Jurij Kisl Fužinski ter natisnil v latinskem

[1]) Hammer, Geschichte des omanischen Reiches IV. str. 22—24.
[2]) Valvasor X. 347.

jeziku l. 1575. (Herbardi Auersperg Baronis Rerum Domi militaeque Praeclare gestarum etc.) in v nemškem prevodu od Ivana Krazenpochera l. 1576. v Ljubljani. Tudi se je spomin Herbartov čez malo let po njegovi smrti slavil v pesni (Carmen encomiasticum), katero je dal tiskati Tobija Stangel v Ljubljani l. 1577., in sto let kasneje je pisal Schönleben v svoji „Genealogia Auerspergica“: „Nihil in hac tempestate in Carniolia glorosius Auerspergico sanguine, nihil amabilius.“

Nad grobom Herbartovim je bil kasneje postavljen lep marmornat spomenik s podobo njegovo. Valvasor ga je še videl; dandanašnji pa ga ni več ali napis se je ohranil v popisu teh napisov pri Talničarji ter se glasi:

„Elogium Herbardi ab Auersperg Herois inclyti, qui in finibus Croatiae ad Budaschki adversus Turcas strenue dimicans 22. Septembris 1575 ocubuit. Herbardo ab Auersperg, sago et toga longe inclyto, Heroi in utraque fortuna spectato, qui praecipuis in Patria forisque gestis cunctis se admirabilem praebuit; cum utrique profuerit consilio et manibus ambiguum ut videretur, prudentior capitaneus Carnioliae: an fortior dux militiae esset. Cecidit quidem sed in acie sed dimicans sed occidens circumventus et pro mole pressus fatumque fato objiciens et vita cedens non cessit animo, docens aliud esse occumbere aliud debellari, fatis concessit, ut memoriae, sublatus oculis mentium admirationi exhibeatur. Quem suorum gestorum fama, ut heroëm magnanimum immortalitati hoc honoris monumento immolat.“

Podobe junakove so se ohranile nam tri; jedna istodobna, oljnata v c. kr. ambraški zbirki, druga kasneje, precej dobro naslikana, pa med slikami prednikov na dednem gradu pri Ljubljani. V graščinskem uradu kneza Porcije v Spitalu na Koroškem se je nahajala l. 1832. (sedaj na Dunaji) podoba gospoda v črni španjolski obleki z belim plaščem do pet, okoli vratú s trojno zlato verižico in z napisom nad glavo: „Herbardus Auersperch Dum moriens vitam pro Christi nomine dedi, mors mea celebrem perpetuumque fecit 1575.“ [1]) Lice junakovo nam kaže na teh slikah resnobnost in odvažnost, z edno besedo: možatost; veliko, odprto okó je lastnost vse rodovine, ter kaže prijaznost in velikodušje; drugače pa se na lici vidi prestano burno vojaško življenje. Brada in lasje so sivkasti. Oklop je temnosiv in črn, z zlatimi gumbi okovan in z verižico ovit.

[1]) Radics. Herbert VIII. ima sliko ambraške zbirke. Valvazor XV. 489 str.; Dimitz Geschichte Krains III. str. 54—55.

Starejši slovenski teksti.

Spisal **Vatroslav Oblak.**

Slovenskih spomenikov in tekstov, ki so starejši od prvih protestantskih tiskov in knjig, skoraj ni. Da se pred Truberjem v slovenščini ni nič pisalo, kakor trdi Truber v prvem svojem katekizmu („das diſe Sprach zuuor nit geſchriben worden“ str. 143), sicer ni do pičice res, toda slovenski odlomki, kateri so se ohranili iz starejše dôbe, so tako malo-obsežni in redki, da se ni nikakor čuditi, da ni prišel nobeden tekst Truberju pred oči. Razven brizinskih spomenikov iz X. stoletja, ljubljanske očitne spovedi, celovškega rokopisa, beneško-slovenskega rokopisa, pisanega na pergamenu iz konca XV. stoletja, jednega kratkega odlomka Marijine pesni (prim. Letopis 1879, 10) in še jedne malenkosti, katera obseza načrt jedne homilije (prim. „Lj. Zvon“ III, 606), ni nobenih samostalnih slovenskih tekstov, ki bi bili starejši od XVI. stol. In še ti teksti razven briz. spomenikov imajo samo jezikovno važnost; pa tudi v tem obziru se ne sme pretiravati njih vrednost, kajti slovenščina je jako konservativen jezik in se v XV. stol. v slovničnih oblikah ni bistveno razločevala od današnje. Nekoliko več starega blaga imajo ti drobci v leksikalnem obziru; ohranilo se je v njih nekaj izrazov, kateri so pozneje izginili popolnoma ali pa postali jako redki. Vzroki temu, da se je slovenščina še le tako pozno uvedla v slovstvo, da se počenja sloven. književnost še le s protestantstvom — kakor tudi pri nekaterih drugih narodih — so mnogovrstni. Pričakovati bi se sicer dalo, da se je med Slovenci pod kulturnim vplivom nemškim, ki je gospodoval v teh pokrajinah gotovo uže v XIII. stol., zgodaj počela razvijati in uporabljati slovenščina za književne svrhe, da sezajo tedaj prvi slovstveni poskusi v starejšo dôbo; pa če se pomisli, da je v tem času uže zdavna bila izginila

politična samostalnost, da se je plemstvo uže večinoma potujčilo, da je v mestih gospodoval nemški vpliv, tako bo nam razumevno, da je nekoliko več, nego slučaj, da iz te dôbe skoraj ni sloven. spomenikov, da jih skoraj gotovo tudi ne bo nikoli najti. K temu se pridružuje še to, da je v oni dôbi bila omika sploh težko pristopna ter je bila najti večinoma le med duhovščino, a pri tej je bila vsa omika, kakor sploh v zapadni Evropi, latinska. Duhovniki so v narodnem jeziku sestavljali samo najpotrebnejše porabne (praktične) pripomočke. Da bi bil med duhovščino v sloven. pokrajinah in sploh na zapadu vladal samo latinski jezik, da je bila tudi pridiga in katehetika latinska, to je krivo, kakor so pokazale novejše preiskave. A. Linsenmayer (Geschichte der Predigt in Deutschland von Karl dem Grossen bis zum Ausgange des vierzehnten Jahrhunderts, München 1886), kateri se je zadnji bavil s tem predmetom (str. 36—40), pravi med drugim: „So wurden denn auch die Predigten, soferne sie geschrieben wurden, lateinisch geschrieben, denn für das gewöhnliche Volk waren sie eben nicht g e s c h r i e b e n, sondern entweder als Muster und Vorbild, oder geradezu als Stoffquellen für den Geistlichen (str. 38); nekatere pridige, o katerih se ve za gotovo, da so se govorile nemško, ohranile se so samo latinsko pisane (str. 39), in stran 39 beremo: „Also die lateinisch auf uns gekommenen Predigten sind meist entweder Musterpredigten, die überhaupt nicht gehalten wurden, oder sie sind nur vorher lateinisch concepirt oder auch erst nach ihrer Abhaltung lateinisch niedergeschrieben." Tako je gotovo bilo tudi v sloven. pokrajinah, ker so tukaj bile iste cerkvéne razmere, isti cerkveni običaji in navade in v istem duhu odgojena duhovščina. Da na Češkem ni bil narodni jezik v cerkvi popolnoma zatrt — vsaj kolikor se tiče cerkvenega petja — za to imamo stara poročila.

I.

Drugo mesto med do sedaj znanimi sloven. teksti zavzemata po svoji starosti o č i t n i s p o v e d i (conf. gen.), kateri sta na zadnjih listih latinskega zbornika ljubljanske licejske knjižnice, sign. Nr. 141. Miklosich je prvi izdal ta drobec v „Slavische Bibliothek" II. 170—172, toda se je omejil samo na prvo in daljšo conf. gen. Na konci daljše spovedi je dostavil (št. 11) začetek krajše, ne da bi to omenil. Za tem je še dodal začetek (več se sploh v rokopisu ne nahaja) velikonočne pesni. Tudi predzadnji in zadnji odstavek Miklosichove objave (št. 13 in 14) nista v zvezi z očitno spovedjo — vsebina jima je kratka prošnja in pesen „salve regina" — in sta tudi v rokopisu na drugem listu. V Letopisu 1879, str. 11—13 je objavil Radics

krajšo spoved z vsem ostalim drobižem, toda z marsikaterimi pogreški. Ker se je po naključbi celo v Miklos. izdajo vrinilo nekaj pomot — dve kvarita celo zmisel — kaže najbolje, da se spomenik še jedenkrat izda, in to tem lože, ker ni obširen.

Conf. gener. se nahaja, kakor sem uže omenil, na zadnjih listih obširnega latinskega zbornika (rokopisa) na listih 244 b do 246 b, toda takoj za latinskim tekstom sledi v rokopisu nekaj praznih listov (240—243). Rokopis je pisan na papirji in je 21½ cm. visok, 13¼ cm. širok. Pisani sta obe spovedi z malimi in stoječimi gotskimi črkami dovolj ukusno, in črnilo je ostalo še črno. Vse ostalo t. j., vse kar je sloven. na listu 246 a, b, pisano je z večimi črkami in sicer je na prvi strani (246 a) pisava nekako srednje velikosti, dočim so na zadnji strani (246 b) črke še jedenkrat tako velike kakor v sami spovedi. Ob jednem so vsi ti dostavki, kateri se nahajajo vsi na jednem listu, pisani mnogo slabše in neskrbnejše od samih spovedij. Očitni spovedi se tedaj nahajata na listu 244 b—245 b in sicer prva na drugi strani lista 244 (b) in prvi strani lista 245 (a), druga na zadnji strani istega lista. Obe očitni spovedi sta pisani od jedne roke, vse ostalo je pisala druga roka, najbrže celo več. Razven omenjenega nahajamo na levi strani lista 246 a sedem sloven. glos in na listih 183 b, 184 a, 217 b, 220 b, tedaj med latinskim tekstom tudi nekaj glos in sicer na listu 183 b nad lat. hoſpes Goſpodar, 184 a nad di͏ˡlus (= discipulus) vczenyk, 217 b nad hr̄e bonam czaſtny leben, 220 b morigēatos czaſtne. Na listu 194 b stoji pod latinskim tekstom na praznem prostoru sledeče: Blagoīce Himilis, Buogoycze Gayſtleych, Pjyſañace Geſchriffleych (dalo bi se brati tudi Pjyſtoīce), Treppoloyce (ali Treſpoloice?) Geſittleich.

Starost teh sloven. drobcev se da določiti le s pomočjo paleografije, jezikovnih kriterij za tako določevanje nimamo, ker nam nedostaja starejših rokopisov. Prof. Sickel, do katerega se je obrnil na mojo prošnjo prof. V. Jagić, stavi conf. gen. in tudi ostale sloven. odstavke v isto dôbo in sicer v početek XV. stol. okolu l. 1430.[1] Kar je pisano na listu 246 b napravi sicer vtis, da je iz poznejše dôbe, toda to je morda samo radi tega, ker je pisava mnogo slabša in površnejša. Kako more Radics trditi, da je daljša spoved mlajša od krajše, to mi je popolnoma nerazumljivo. Pisala je obe ista roka. Da, on celo ve, da ima krajša „mnogo starejše oblike jezikove od prve“. O tem jaz nisem mogel nič najti in tudi prof. Kreku (Kres I, 175) se to ni posrečilo.

[1]) Na tem mestu moram izreči g. prof. Jagiću za njegovo prijaznost, s katero je podpiral moje, kakor sploh vsako znanstveno delo, in g. prof. Sickel-u prisrčno hvalo. Naj omenim še tukaj, da je dal prof. Jagić za slovan. seminar napraviti snimek *(facsimile)* tega rokopisa.

Najpoprej treba je povedati nekaj o grafiki našega rokopisa, na katero je vplivala nemška in sicer posebej ona, katera se nahaja v bavarskih rokopisih. Pri tem nas to nič ne ovira, da v bavarskih rokopisih ni povsod jednoten pravopis, da se nahaja vpliv srednjenemške grafike. Treba je pri tem razmotravanji ločiti očitni spovedi od ostalih drobcev tega rokopisa, v obeh očitnih spovedih je isti pravopis. Nemška grafika gospoduje, kakor je to natančneje pokazal Braune (Beiträge zur gesch. der deutsch. sprache und literat. I 527—535), uže v brizinskih spomenikih in to je najti v vseh sloven. rokopisih in starih tiskih, razven male betvice onih, kjer je vpeljana italijanska ali madjarska grafika.

Najodločnejši vpliv nemškega pravopisa opazimo v tem, da se piše na početku besed mnogokrat *w* za naš *b*, seveda je najti tudi *b*: woſye I 13, will I 15, 33, 41, wy I 22, 28, 33, II 22, 28, 33, wogu I 26, 37, 44, II 25, willu I 39, wugo I 45, weſſeydo I 49, II 14 etc. — in buga I 7, 16, boga II 6, boſye I 52. To je najti tudi v drugih sloven. rokopisih manj ali več n. pr. v pris. kr., Stapl. In res je važna posebnost bavarskega narečja, da stoji v početku besed *b* za *w* in narobej in sicer je to bilo od početka XIII. stol. do konca XVI. stol. WB. § 124, 136, Paul 43. Tudi *ch* za *h* moramo zmatrati za vpliv nemškega pravopisa in sicer bavarskega, kjer se to najde uže na konci XIII. stol. posebno pa v XIV. stol. WB. § 183 in ta pisava je sploh v srednji nemščini navadna (BA. 117), toda piše se tako tudi uže v staronem. spomenikih (BA. 117) in zato najdemo *ch* tudi v brizinskih spomenikih (Vostok. Filolog. nab. 23). Mi beremo v conf. gen. chudiczu I 2, II 2, chudeymi I 8, II 7, chudim II 12, greichy I 12, greychy II 13, drugich I 17, meych I 17 etc. tudi v ostalih odlomkih: chocztſche III 7, chlaſtczetñ III, prichod IV 3, ducha IV 3, obchranyenye IV 5, tech IV 2; samo trikrat se piše *h*: zazv'ſmahl I 17, hofarti I 3, II 3. To pisavo ima tudi celov. rok. in pris. kr. Lastnost nem. pravopisa je tudi podvajanje konsonantov in sicer je to, kakor v našem rokopisu mnogokrat najti pri *l*, toda to je v nemščini večinoma opravičeno v zgodovini razvitka tega glasa, pri nas je pa to samo nepotrebno posnemanje, ravno tako malo utemljeno v jeziku samem, kakor n. pr. v polj. rokopisih *g* za *j*, kar je vzeto iz češčine. Sicer nahajamo tudi v češk. rokopisih večkrat *ll* (Gebauer, Příspěvky k historii českého pravop. 126), pa ni tam ni v sloven. stoji *ll* za ł, nego tudi za mehak *l*: wulle I 58, mollo II 17. Primerov za ll imamo mnogo v conf. gen. n. pr. priell I 6, obarnyll I 7, wdall I 29, odpoueydall I 10, zchodill I 14, priſhall I 14, oblubill I 38, tellu I 45, praznovall II 21, morall II 22, 29 etc.; jedenkrat tudi *tt*: brittke III 3. V dveh slučajih stoji v početku besede pred samoglasnikom *h*:

hodbyrnill II, hod (отъ) II, kjer ni misliti, da se je tako govorilo, dasi se dandanašnji pojavi v nekaterih narečjih pred samoglasnikom *g* (γ). To je samo posnemanje nem. pravopisa, kajti ta raba se nahaja v bavarskih rokopisih (WB. § 190) in sploh tudi v staronem., kar je pa samo grafična netočnost (BA. 114).

Veliko težavo so delali pisatelju sikavci (sibilantes) in nebniki (palatales) in sploh oni glasovi, katerih nimata nemščina in latinščina. Nemško in latinsko izobraženi mož ni vedel, kako bi te glasove zabeležil, pustila ga je tukaj njegova učenost na cedilu. Pa celo v tem slučaji se ni mogel otresti nemškega vpliva, podlaga vseh njegovih, včasih prav groznih kombinacij je bila nem. grafika. Za *c* piše se *cz* in jedenkrat *c*: zarcza I 15, diuiczo I 52, II 17, czweticze I 52, Syuinicze II 27 in diuico II 17 — dewicze IV 2, otroczy IV 10, odwetnycze IV 13. Zanimivo je v tem slučaji opazovati, kako so si razni slovan. jeziki pomagali jednako. V čeških spomenikih iz XIV. stol. se piše navadno *cz*, v početku XV. stol. *cz* in *c* (Gebauer 87—92, 171) in to je tudi v polj. spomenikih, kjer se je ta pisava razvila morda samostalno (Archiv II 413, toda drugače Kałužniacki, Histor. Übersicht der Graph. und der Orthograph. der Polen 5), v poljskih listinah je *cz* = *c* najti še le l. 1258. Jeli se je v teh raznih slovan. pismenostih samostalno in brez tujega vpliva pojavila ta pisava? Pri češk. (in polj.) bi se to dalo še misliti, ker se najde *cz* uže na konci XIII. stol., dasi je sporadično *cz* v nem. spomenikih najti uže v mnogo starejši dôbi, toda v sloven. in posebno v našem rokopisu, kjer smo zapazili tako silno odvisnost od nem. pravopisa, je to jako dvomljivo. Ne sme se pozabiti, da je v bavarskih rokopisih XIV. in XV. stol. jako gosto najti *cz* mimo *c* WB. § 150. Da bi bila *cz* vzela nemščina iz slovan. grafike, kakor je mislil nekdaj Wackernagel, ni mogoče radi kronologije. Ta raba (cz = c) se ni mogla v sloven. udomačiti, nahaja se jako redko n. pr. v celov. rok. (Kres I 176).

Za *s* rabi se navadno *ſ* in tudi *z*, mnogokrat *ſſ*. Pisavo *ſ* in *ſſ* najdemo sploh jako razširjeno v zadnjih stoletjih srednjega veka, ona se je udomačila tudi v češki pismenosti in v češk. spomenikih iz XIV. stol. se piše ſ in ſſ (Gebauer 87—92), kar je bilo navadno še v XV. stol. (Gebauer 171—175). Nasprotno je pa *z* za *s* v staronem. le jako sporadičen (BA. 135) in tudi v češk. spomenikih velika redkost (Gebauer 87). Zato bi tudi ne pričakovali, da se v ljublj. rokopisu rabi tako gosto *z*, posebno ker tega ni najti skoraj nikjer v sloven. tekstih, ne v celov., rok., ne v pris. kr., celo v Stapl. tega ni, le v brizinskih spomenikih se piše skoraj vedno za *s* in to je v tem spomeniku vpliv nem. grafike, ker v tedanji nemščini

ni bila razlika med s in z ta, da je zadnji soglasnik bil zveneč Conf. gen. ima: goſpudi I 4, ſam I 6, 8, 9, 10, 11 etc. II 5, 6, 7, 9, karſt I 6, 11, II 6, ſe I 6, 10, 26, II 11, 13, 39 etc. oblaſti I 9, ſeyga I 11, ſobothe I 20, ſwety I 23, poſt I 23, goſpoſczino I 31, ſo I 59, myſalyo II 14, ſwete II 19 etc. — neyſſim I 18, 38, neyſſam I 21, 24, II 24, doperneſſl I 25, doperneſſil I 39, II 24, vſſeymi I 48, II 13, proſſity I 53, weſſeydo II 14, vſſe II 17, poſſt II 23 — ze I 2, 3, 5, 13, 20, 37, 57, II 2, 3, 5, 7, zarcza I 15, zchodill I 14, zam I 15, zwete I 16, wzo I 42, zchudim I 47, II 12, zkemer I 48, II 13, vzeych I 54, vzeym I 59, zym I 56, ztvario I 60. V dodatkih: goſpud III 2, ſmerti III 2, ſtwall III 2, ſe III 3, veſeliti III 3, myloſt IV 1, goſpody IV 1, ſladkoſti IV 8, ſy IV 9 etc. — wſſech IV 4, teleſſa IV 16. Za *s* najdemo *ſ* in *ſſ* tudi v celov. rok. in še v XVI. in XVII. stol. ni ta dualizem izginil iz pisave. Dvakrat stoji *ſz*: ſzyanya I 27, ſzyania II 26. To je nedvomno posneto po nem. pravopisu, v bavar. rokop. XV. stol. je ta *ſz* najti mnogokrat WB. § 156.

Med *s* in *z* ne razločuje grafika našega rokopisa, in zato stoji tudi za *z* več znakov: *z*, *ſ*, *ſſ* in v tem se strinja z briz. spomen., dasi ni med obema spomenikoma v tem obziru nobene genetične zveze, obema je to skupno, da imata nem. pravopis. Tu beremo z meymy I 12, yzpouem I 3, zmallo I 14, omarzity I 43, zweſſeydo I 49, praſnowall I 22, yeſikom I 47, II 12; ſſveſt I 35, praſſnowal II 21.

Največo težavo so delali piscu nebniki in res tudi ni razločeval v pisavi *š* od *ž*, pri vseh treh nebnikih se je naslanjal na sorodne sikavce. Za *č* piše navadno *cz*, toda tudi *tſ*, *tſcz*, *tcz*, *tſch*, *ſcz*, *cztſch*: chudiczu I 2, II 2, chudicza I 9, II 8, veczeri I 21 bis, II 20, czaſtill I 22, 33, czyſtu I 25, priczy I 46, czelſ II 14, czaſtill II 33, pomoch II 2, racz II 6, placzecz II 12 etc.; tſlowik I 43, ratſy I 54, 55, 56: otcze I 30, II 30; otczo I 38, otcza II 32; veytſchny I 56. V zadnjem odstavku skoraj vedno cz: pomocz 2, racz 6, czeſtyena 7, 9, czeſtyta 17, placzecz 12, samo jedenkrat czz: oczzy 14. V III. odstavku chocztſche 4, chlaſczetn. Tudi v staročešk. spomen. se piše na isti način cz za č, pa tudi *chz* (Gebauer 99—106), v spomenikih večinoma *cz*.

Š se piše tudi na nekoliko načinov (ſ, ſſ, ſch, s), najboljši dokaz, da je bil pisec v zadregi. Prva dva znaka najdemo v češk. spomenikih XIV. stol. in tudi v početku XV. stol. se posebno rado piše ſſ (Gebauer 99—105, 177—179). Kakor je češka grafika v tem slučaji posnemala nemško, tako sloven. Isti znaki se rabijo v nem rokop. XIV. in XV. stol. (WM. 170). Jako redko imajo češ. spomeniki *ſch*, tako v Šafař. fragmentu psalt. sv. Tomaža (ČČM. 1881, 124), kjer se pa mimo njega nahaja tudi še *ſſ* in *s*; v polj. listinah je pa *ſch* večkrat najti (Archiv II 414). V conf. gen. čitamo navadno *ſſ*: naſſymi I 4,

II 4, priſſall I 14, ſliſſal I 16, greyſſity I 49, II 14, naſſyga I 53, proſſo I 50, 51, 61, II 15, 16: niſt' I 45, naſ I 61; duſcho I 45, II 10, falſch I 46 bis, II 11 bis; v dodatkih: nas III 2, naſiga IV 1, naſſ IV 8, naſſe IV 13. Da brizin. spomen. *sch* ne pišejo za *š*, temu vzrok je to, da je bil v isti dôbi nem. *sch* sestavljen glas s-ch (Braune, Beiträge I 530).

Za *ž* se piše navadno *ſ* toda tudi *ſſ* in redko *z*, in v češk. spomenikih XIV. stol. se tudi rabi *ſ* in *z*: dalſan I 3, 5, 13, 20, II 11, 13, 25 etc. voſye I 13, veſe I 13, ſyuota I 27, bliſniga I 34, boſye I 52, II 17, ſywoty I 56, ſywota I 51, II 16, 27, ſluſſil I 12, boſſyam I 61; v zadnjem odstavku ſegnanega 15, roſſe 12, kriſſe 5, jeſyſſe 15, zywota 15.

Za *u* se rabi *u*, *w* in nekolikokrat tudi *v* in spet najdemo isto v bavarskih spomenikih XIV.—XVI. stol. (WB. § 28), vendar je mogoče, da ta raznovrstnost ni potekla iz nem. pravopisa, nego da se osniva na latin. grafiki: chudiczu I 2, ynu I 2, 3, II 2, 38 drugich I 17, druge I 21, nykuli I 22, 32, kakur I 22, pokuro I 27, goſpudy II 4, tellu II 9, obluby II 12 etc.; ynw I 7, 17, 21, II 7, 12, volnw I 9, tw I 14, 15, 16, pridigwyocz I 16, takw I 28, Dwhwniga I 31, timw I 11, tymw I 41 etc.; *v* = *u* v prvi očitni spovedi ni najti, v krajši: volnv II 8 in menv IV 6. Iste črke se pišejo za *v* in tudi pri tem ni najti nobenega pravila, samo toliko se da opaziti, da na početku besede ne stoji nikoli *u*; v tem je grafika našega rokopisa nekoliko slična češki in od te odvisni poljski, kjer se na početku piše vedno *v* (Gebauer 56, Archiv II 417): vſy I 3, volnw I 9, veſe I 13, veczeri I 21 bis, veytſchny I 55, veczery II 20, volnv II 8; zapuwidy I 7, reywo I 15, zwete I 16, poprawill I 19, praſnowall I 22, ztwaryo II 15, ſywota II 16, 27 etc.; ſveſt I 35, ſtanovitu I 38, ſovrak I 41, owarovaty I 55, czlovik II 13 etc., yzpouem I 3, praudy I 23, 28, 33, II 22, 29, praudi II 34, ſyuota I 27, adpouem II 2 etc. V zadnjem odstavku je samo *w*: ſwetega 5, ſwetnykom 4, wamy 6, zywota, ewe 10 etc.

Za *i* se piše *i* in *y*; razloček v rabi obeh znakov je najti samo v početku besed, kjer stoji y: ynu I 2, 3, 33, II 2, 3, 8 ynw I 7, 8, 17 etc., ynvo II 10, 21, 30, yzpouem I 33, y I 22, ymill I 35. V sredini in na konci besed ni tega razločka: naſſymi I 4, obarnyll I 7, zapuwidy I 7, meny II 4, kyr II 5, 6, 19, ſym̃ II 5, 19, tyga II 8, 10, 12 etc.; goſpudi I 4, oblubil I 6, deyli I 8, oblaſti I 9, drugich I 17, czaſtill II 33 etc. V predzadnjem odstavku ni najti *y*: ſmerti 2, brittke, troſti 4, biti 4, poniſan, pochlewnik, no nobena beseda se ne počenja s tem samoglasnikom.

Vedno stoji *y* za *j*: *ya* I 2, 5, 13, II 2, 5, ye I 11, 22, woſye I 13, dyati I 23, 29, moyo I 24, II 10, 23, moye I 27, II 9, 27, ym I 33, yeſykom I 47, II 12 etc. Primeri kakor zatayl I 8,

pryell I 11, mimo katerih najdemo tudi priell I 6. se ne morejo sem prištevati, ker se ne ve. jeli se z *y* izražuje *i* ali *j*, s kratka za *ij* in *ji* se v sredini piše *i* in *y*. Posebno se pa mora na to opozoriti, da se piše v zadnjem odstavku dvakrat *g* za *j*: zdychygeme 11, glagogicze 11 mimo jeſyſſe 15. Vprašati se moramo, jeli to neposreden vpliv nem. grafike, kjer je v staronem. mnogokrat najti *g* za *j* v početku besed (BA. 140), kar imajo tudi bavarski spomeniki (WB. § 176) — in na te je vedno misliti v prvi vrsti — ali se je pa ta *g* v našem spomeniku pojavil pod vplivom češke grafike. kajti tukaj se uže v početku XIII. stol. do XV. in celo XVI. stol. piše *g* (Gebauer 43—50. 137—142) in od tod je prodrl tudi v poljsko (Archiv II 419—420). V našem slučaji ni o tem dvojiti. da je *g* za *j* vzet iz češčine, kajti v četrtem odstavku najdemo še mnogo glasoslovnih vplivov in posebnostij čeških. Pri tem me to čisto nič ne moti, da je v prvi knjigi Truberjevi tudi sporadično najti *g* za *j*, kar je morda poteklo iz nemške grafike, dasi se ne sme pozabiti, da je Truber imel v tiskarskih stvareh zvezo s Prago (Vladimirovъ. Doktorъ Franciskъ Skorina 202).

Mehkost se označuje pri *n* s pomočjo *y*: ſzyanya I 27, preſegay̅em I 46. II 11. jedenkrat ſzyania II 27, ochranyenye IV. 5. Za stsl. n̑ь stoji tudi n: nega I 2, 3, 7, 44. II 2, 3, III 2, nym I 18. Jeli tukaj mehkost res ni samo zaznamovana in jeli se je v teh slučajih govorilo v tem narečji, mehak ń, o tem se da dvomiti, kajti v nekaterih narečjih, kjer se je navadno ohranil ń, govori se jn ali j, je postal ta soglasnik v teh primerih trd. Pri *l* je samo jedenkrat mehkost zaznamenovana: ve'elye III, najbrž je bila razlika v izgovoru lj med besedami na lьje (lije) in pravim lj t. j. prvotno topljenim lj stsl. l̑ь. V vseh ostalih primerih se piše samo l: oblubil II 6, obluby II 12. ludy II 14, nedele II 19, mollo II 17. kralewa IV 17.

Posebnost nemškega pravopisa je, da se stavi *h* za *t*: ſobothe I 20. czeſthu I 44.

Glasoslovje.

Stsl. poluglasnikoma odgovarja skoraj brezizjemno *a*: ta (n. masc.) I 23. 48, 56, II 22, kadar I 6, czaſtill I 23, 33, II 21, 33, dalſan I 3. 5, 13, 20, 25, 26 etc., ſam I 5 bis, 6 bis, 7, 9, 10, 11. 13. 14, 16, 25, 37. 41, 44. II 5. 6 bis, 7, 25, zam I 15, neyſſam I 21, 24, II 24. neyſam II 21, 28. priſſall I 14, myſalyo I 19, II 14, odpuſtak I 54. Nekolikokrat nadomestuje grafično poluglas tudi *i*: neyſſim I 18. 38, ſim I 42. II 5. ſym I 19, II, doperneſſil I 39, II 24, pri neyſm manjka najbrž pogrešno kratica. v tretjem odstavku: poniſan, czaſt, v zadnjem pa e czeſtyena 7. 9, czeſtyta IV 7.

Vprašati se moramo, kak izgovor se skriva za to grafiko (i)? jeli se res v teh slučajih tako govorilo kakor pisalo? Da bi bil isti pisec za sedanji *sem* v svojem domačem narečji govoril *sam* in *sim*, *nesam* in *nesim*, ni nikakor verjetno. Mi vidimo v tem slučaji, da ne odgovarja grafika popolnoma govoru; pa jaz tudi dvomim, da bi se bilo v istem narečji govorilo odpustak, šal, prišal, misaljo. Le poglejmo v naše vire iz XVI. stol. in prepričali se bodemo lahko, da ni preveč verovati grafiki. Če najdemo v Trub. C. miſel 109 poleg miſſal 40, 75, 217, lubeſen 62 poleg lubeſan 199, če piše v t. d. d. pravizhin 17, 22, 32, risnizhin 4 b mimo ſrezhen 1 b, priſhal 14, 26 mimo mogel 19 a, hlapiz C. 87 in hlapez t. d. d. 1 a, če ima Dalmatin perſsàl, rekàl, rekèl, perſegèl, mogèl, tekèl, ne moremo misliti, da se je res tako različno govorilo, da je bilo slišati v istem slučaji tri glasove a-e-i. Ta nedoslednost je samo grafična, pisec je bil v zadregi, kako bi izrazil glas, katerega je slišal. Naslanjal se je zopet pri tem, kakor v drugih slučajih na nem. pravopis. In res tudi v srednjenem. posebno po bavarskih spomenikih najdemo isto WB. § 8, 198, BA. 47–50; celo v tem je najti v grafiki bavarskih spomenikov in našega složnost, da je ta različna pisava posebno gosta pri *r*, *l*, *n* in pri *ec*-*ic* (PM. 25). V nemščini so se na ta različni način pisali „slabi“ ali irrationalni samoglasniki, in da se je naš pisec poprijel tudi tukaj nem. pravopisa, kaže, da je slišal nekak nejasen glas. V vseh omenjenih primerih t. j. tam, kjer stoji refleks stsl. poluglasnikov v nenaglašenih sufiksih in zlogih, govorilo se je v narečji conf. gen. nekak temen, nejasen in nedoločen glas. V dolgo naglašenih zlogih je pa nadomestoval v tem času *a* stsl. poluglasnika, kar nam priča tudi celov. rok. n. pr. dannaſs I 4.

V prvi polovici XV. stol. je bil v slovenskih narečjih uže sedanji refleks stsl. ь, ъ, razloček med obema poluglasnikoma je bil uže zdavna izginil, saj nadomestuje uže v brizinskih spom. skoraj vedno isti glas (e, i) oba poluglasnika. O tem, da je tudi slovenščina v najstarejši dobi imela poluglasnike — in sicer samo jednega, kateri je bil fiziologično trd glas — se nikakor ne da dvomiti, ker imajo briz. spom. v naglašenih zlogih *e* mimo *i*. Ta pisava bi bila nerazumljiva, če bi se bil razvil uže v X. stol. polni *e* iz ь, ъ. Iz tega jedinega (trdega) poluglasnika razvil se je pozneje v nekaterih narečjih *e* v drugih pa *a* in sicer jeden neodvisno od drugega. Da je res tako bilo, dokazati se da iz slov. imen, katera se nahajajo v latin. listinah. V kajkavskih listinah iz XII.—XIV. stol. katere je izdal Tkalčić (Monumenta historica episcopatus Zagrebiensis) beremo: B*e*brevnicha 1242 (I str. 79), B*e*zenche terra 1260 (I 125), Lepaw*e*z 1354 (II 22, 145); semkaj se morda sme pri-

števati tudi Deschen 1256 (I 111, 112). Celo v nenaglašenih priponkih najdemo navadno *e* in le redkokrat *i*: Chernech 1211—1244 (bis), Chernez 1209, Clenouez 1266. Gradez 1201, 1217, Grobez 1245, Jelshewec 1217, Slauez 1266, Desinec 1266, Studenech 1252, Gradez 1354 (nekolikokrat). V kajkavskem narečji XII.—XIV. stol. je bil kakor dandanes *e* popolnoma razvit za stsl. ь, ъ, in v našem spomeniku iz prve polovice XV. stol. pa najdemo uže *a* v teh slučajih, kjer se tudi danes v kranjskih narečjih tako govori. Če bi se bil v vseh slov. narečjih poluglasnik nadomestil najpoprej s polnim *e*, tako sploh ni mogoče, da bi se bil v nekaterih narečjih iz tega *e* pozneje razvil *a*, ker slovenščina ne pozna nobenega preglasa in prehoda *e* v *a*. Prvotni slov. poluglasnik je bil tedaj kratek nejasen in trd glas, iz katerega se je lahko izcimil *e* in *a*. Kako dolgo je živel v jeziku poluglas ъ (= stsl. ъ, ь) in kedaj se je spreobrazil v polni samoglasnik, to se ne da lahko določiti s pomočjo slov. imen v latinskih listinah. Mi sicer vidimo, da se piše v listinah *e* in *i* v isti besedi tam, kjer ima stsl. ъ, ь in iz tega bi se morda dalo sklepati, da je takrat še živel poluglasnik. Toda pri vseh teh listinah je treba največe previdnosti, povsod je opaziti vpliv nem. pravopisa in celo nem. fonetike, saj so bili pisci teh listin tudi vzgojeni v nemščini (prim. Brückner, Archiv IX 142-143). V listinah, katere je izdal Zahn (Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I, II) beremo sicer Lazenickhe 1230, in Miklos. (Die slav. Ortsnamen aus Appellat. II 52) pravi, da stoji lazinich 1181 za lazьnikъ, Timenich 1167, Michsnitz 1170 (Cod. dipl. Austr. Fris.), toda če najdemo mimo tega tudi Laznik 1195, 1207, Strelz 1146 in celo Zedilsah 1195, mugelnich 1208 mimo moglniz 1197, Cholmunz 1150, Chulmenzi 1160, Chulmenz 1126, Chulmenize 1126, kjer je opaziti nedvojbeni vpliv nemške grafike, tako se ne smemo preveč naslanjati na zgoraj navedene primere. To nam potrjujejo tudi poljska imena v latin. listinah, tudi tam se najde vrinen samoglasnik, kjer ga v govoru gotovo ni bilo in to navadno pri l, n, r, kajti tam se pojavi v nem. narečjih „irrationalni vokal". V Baudouin de Court., O drevne-polьskomъ jaz. najdem n. pr. Mocidilnice-Mochidlniz I 26, Sedelizze-Zedlitze I 29, Wadichowiz mimo pravega Wadochwiz I 5, Gostecowo pa tudi Gosticho I 11 etc. Kako so nem. pisci pri slovan. imenih mnogokrat vrivali samoglasnike med soglasnike, lepo je razložil Schleicher, Laut- und Formenlehre der Polab. Spr. 38—40.

Za poluglasnik stoji *e* v czeſtyena IV 7, 9 in czeſtyta IV 17 nasproti častil (štirikrat) in čast. V našem slučaji bi se sicer še nekoliko dalo misliti, da je *e* tukaj češki vpliv, ker je v tem odstavku nekaj čehizmov, toda v češk. spomenikih se navadno piše ta oblika brez e, tedaj čšč-čšt'. Tudi

celov. rok. ima češčena II, dasi tudi v njem v vseh drugih slučajih odgovarja *a* poluglasnikoma. Celo v jednem ter istem viru ni jedinosti glede te besede. Iz Trub. bi se dalo sklepati, da se č*a*st — pojavi v naglašenih in č*e*st — v nenaglašenih zlogih n. pr. zeſti (3. sgl.) C. 96, zheſti (gen.) C. 12, t. d. d. 33, zheſti (dat.) t. d. d. 5 a, zheſtio t. d. d. 12 a, zheſtili 1 a, toda zhaſt 7 a, 9 b, no Skal. ima v teh slučajih tudi *a* mimo *e* n. pr. zhasti 389 b, zastio 17 b, 23 b, 57 a mimo zesti 198 b, 221 b, 224 b, 288 a, zhestio 357 a etc. Mogoče je, da se je *a* v nenaglašenih zlogih pojavil pod vplivom nom. acc. sgl. in *e* se bi bil tedaj iz *a* v nenaglašenem zlogu predstoječemu *č* nekako priličil (tedaj preglas kakor v češč.), za kar imamo tudi druge primere pri Trub. in v nekaterih sedanjih narečjih. Samo to dela nekoliko ovir, da imamo tukaj sekundarni *a*, kateri nadomestuje starejši poluglasnik, no pa ipak je mogoče, da je v tem obziru izginila vsaka razlika med tem in etymol. *a*. Da je bil ta preglas nekdaj bolj razširjen v sloven. narečjih, nego je danes, o tem pričajo nekatere besede, katere imajo skoraj v vseh narečjih *e*. Pa kakor se mnogo glasoslovnih presnov ni dalje razvijalo, nego celo omejilo, tako tudi ta. Najbrž so nebniki prej izgubili svojo mehkost (tedaj č', š', ž' so postali č, š, ž) kakor je ta preglas prodrl.

Samoglasnik *e* se je ohranil: veczeri I 21 bis, veczery III 3, edn I 51, veliku I 59, veſeliti III 3, czeſtyena IV 7, 9 (y izražuje mehkost predstoječega t'). V slovenščini je v tej dobi bil *e* uže trd glas, kakor sploh v južnoslovan. narečjih. Jeli sploh v sloven. kedaj bil *e* mehak kakor v ruščini, toda mehkost gotovo ni bila razvita v tej meri, ne da se lahko reči, toda toliko se sme trditi, da je uže v XIII.—XIV. stol. se izgovarjal trdo, kakor danes, kajti drugače bi se bil najbrž v gotovih slučajih razvil preglas 'e v 'o, kar je najti v vseh slovan. jezikih, kjer se je ohranil mehak *e*. Ta preglas počel se je pojavljati v slovan. jezikih uže v XII.—XIII. stol. (Archiv V, 547, 568, Sobol. Lekc. 52, Baud. de C. O drevpol. jaz. 77) in najbrž bi bilo nekaj jednakega najti v slovenščini, če bi se v tej dobi ne bil govoril trdi *e*. Še to se ne da zanesljivo določiti, kako dolgo se je ohranil nenaglašeni *e* v besedah kakor kamen. V listini iz l. 1187 (Zahn I 662) je uže najti Camniz, toda v Tkalč. se bere iz iste dobe Camenic 1201, ad Camenicam 1217, in zato je dvomiti, da bi prva oblika bila povsem narodna, najbrž je prikrojena po nem. fonetiki.

Stsl. *ę* odgovarja vedno *e*: priell I 6, Swetikow I 17, ſweticom I 38, II 9, ſwetikom I 44, zwete I 20, II 19, Swete I 23, II 23, ſwety I 23, II 23, zwety I 37, deſetino I 26, II 26, czeſthu I 44, preſeganyem I 46, II 11, yeſikom I 47, II 12; ſwetega IV 3, 5, ſwetnykow IV 4 etc. V početku XV. stol. je tedaj v sloven.

uže bil izginil rinezem, celo v brizin. spomen. je rinezem pri ę samo v jednem slučaji zabiležen (uenſih), v vseh drugih primerih se piše *e* (Vostok. Filol. nabl. 23—24), iz česar pa še ne sledi, da se je uže v X. stol. izgubil v vseh teh slučajih rinezem. V listini iz l. 898 (Zahn I 15) se piše Zuentibolch, toda v sredini XII. stol. najdemo uže Zwetbocho 1130, Zwetbochi 1140. Da v sredini XIV. stol. sloven. res ni imela rinezma (v nekaterih narečjih se je saj deloma še gotovo ohranil), vidi se iz kajkavskih listin pri Tkalč., kjer najdemo iz l. 1354 dvakrat Jaztrebarzka str. 93, 148.

Iz conf. gener. vidimo, da so bili uže v XV. stol. različni refleksi stsl. *ě* razviti, da je uže takrat bila v jeziku sedanja raznovrstnost — če morda tudi še ne v tej meri — da uže takrat ni bilo v vseh sloven. narečjih jednega glasu *ě*. V celov. rok. stoji za *ě* v dolgo naglašenih zlogih *e*, v našem spomeniku pa se skoraj dosledno nahaja *ej*, tedaj isti refleks, katerega pišejo Trub., Dalm., Hren etc. Sedanje dialektične razlike (é-ej-ie-i-aj-ja) sezajo tedaj najmanje — če tudi ne vse, kajti za tako trditev nam manjka spomenikov — v XV. stol. Vendar pričajo brizin. odlomki, kateri so pisani v narečji, kjer se govori danes *ie*, *i* za *ě*, da je v X. stol. sloven. refleks tega samoglasnika še stal jako blizu etymolog. *e*, da še ni bil *ej* ali *ie*, da je bil samo nekak ozek glas, kateri se je približeval k *i*, inače bi gotovo refleks *ě* ne bil na isti način izražen kakor *e*. Maloruščina, kjer odgovarja ѣ v različnih narečjih *ije*, *je* *e* in posebno *i*, kaže da je bilo to mogoče, ker tudi v njej ni bilo prvotno teh različnostij; sedanjega *i* v maloruskih spomen. skoraj ni najti pred XIV. stol. (Ogonowski Studien 26—28, Sobolev. Lekc. 62). V češčini se je iz starejšega *é* = ѣ še le v XIII. stol. razvil *ie* (Archiv VI 94—96) in v srbohrv. je bilo v XI.—XII. stol. še najti *e* (Archiv, IV 405—406) in še le pozneje se je razvil današnji *i* - *ie* (Archiv VI 90). Iz sloven. imen v latin. listinah ne moremo pozvedeti mnogo, ker se one za tako malenkostne fonetične razlike ne dado zanesljivo porabiti. Le toliko se da dognati, da se je v sloven. kajkavščini uže v početku XIII. stol. govoril današnji *e*, ker se v listinah piše skoraj dosledno *e*: Belabochouia 1217, Belypotok 1209, Bresniza 1201, Breszovica 1222, Brest 1217, Brestova mlaca 1217, Brestouam mlacam 1217, Lescowa 1211, Lescoues 1201, Leskouez 1266, iz l. 1354: Belabochouia str. 106, Brezouicham 106, Bresnicha 94, Brezounicha 84, Meduednicha 80, 83, 117, 131 etc. Iz tega starejšega ozko zvenečega *é* se je pozneje (v XVI. stol.) v naglašenih zlogih v nekaterih krajih kajkavskih razvil *ie*, katerega je pa v Vramczi še prav redko najti (prim. Archiv IV 484). Tudi v onih listinah, kjer je opaziti nem. vpliv, stoji večinoma *e* za ѣ, le redko *i* ali *ie*. V Zahnovi zbirki: Treuina 890, Vresne

1196, Medwed 1222, Lesach 1130, Belochowe 1196, Lescowo 1216, in Liesgowe 1229, Liesnicha 890, Liesnich 1184, Piela 1160 (bis), Pielach 1184; v knjigi Schumi, Urkundenbuch des Herzogt. Krain: Trebelen 1145, Trebemer 1160, Lêscah 1061, Bleswich 1250, Vressowe 1267, toda Osridek 1265. Ne sme se pozabiti, da se je za nem. *ê* že jako zgodaj pisalo *ie* (BA. 23).

V ljublj. rokopisu stoji za dolgo naglašen *ĕ* skoraj vedno *ej*, le redkokrat *e*, v nenaglašenih zlogih pa *i* in se tedaj vjema z najstarejšimi dolenjskimi pisatelji: deylam I 2, II 2, deyli (instr. pl.) I 8, II 7, deyllal I 40, greichy I 12, greychi I 48, 57, poreydkim I 13, greychw I 17, greychu I 54, greychy I 55, II 13, greyche I 61, greyſſity I 49, II 14, greyſſill I 42, Sweyſtu I 28, II 28, weſſeydo I 49, II 14, weſſeyda I 60, vzeich I 54, veytſchmy I 56, vzeym I 49, vſſeymi II 13, teym I 59, iz poueym II 3, odpueydall I 10, neyſſim I 18, neyſſam I 21, 24, II 24 in tudi v tujki reywo I 15 je isto etc. Nekolikokrat stoji tudi v naglašenem zlogu *e* in celo v takih primerih, kjer se nahaja mimo tega tudi *ey*: adpouem I 2, II 2, yzpouem I 3, veſe I 7, nedele I 20, II 19. Nenaglašenemu *ĕ* odgovarja *i* in stoji tudi v kratkem zlogu: zapuuidy I 7, ymill I 35, tſlowik I 43, czlowik I 48, czlovik II 13, naprid I 55, 57, diuiczo I 52, II 17, diuico II 17; pa tudi *e* najdemo: tellu I 15, II 10 (kakor piše tudi Trub.) cheſſ I 49, II 14 (Trub. ima tudi samo zhes), pred I 55, 57, yzpouednika I 62, ſapuuedy II.

Drugače pa stoji v četrtem in zadnjem odstavku, tukaj je najti samo *e* za *ĕ*: wſſech 4, tech 12, teleſſa 16, dewicze 2, tebe 9, 11 in celo dolynye (loc.) 12. O tem ni dvojiti, da je *ye* v zadnjem primeru vpliv češč. kjer je navadno za *ĕ* najti *ye* ali *ie* (List. filolog. 1878, 193). Izginil je nenaglašeni *ĕ* v dveh besedah: djati I 23, 29, II 22, 29, ſzyanya I 27, ſzyania II 27 (vendar v zadnjem primeru to ni gotovo); oboje je navadno tudi v XVI. stol.

Dolgo naglašeni *o* se je spreobrazil v *u* in v tem se strinja conf. gen. popolnoma s Trub., Dalmat. in drugimi starejšimi dolenjskimi pisatelji. Meje tega *u* = *ő* so se jako naglo razširile po vplivu analogije, kajti v našem rokopisu stoji uže *u* tudi v nekaterih primerih za nenaglašeni *o*, baš tako kakor v jeziku prvih sloven. pisateljev. Tu beremo: ynu I 2 bis, 3, 27, II 2 etc. ynw I 7, 9, 17 etc., goſpudi I 4, goſpudy I 53, goſpud I 61, III 2, buga I 7, 16, II 3, mimo boga I 8, II 6, woga I 50, II 15, volnw I 9, 12, nykuly I 22, 32, II 21, 32, taku I 22, 25, 32, II 21 etc., takw I 28, II 28, kakur I 23, 25, 28, 33, 36, 57, II 22, 24, 28, 33, pokuro I 24, II 24 toda pokorn̄ I 33, II 33, Sweyſtu I 28, II 28, ſtanovytu I 38, chudu I 39, willu I 39, dobruto I 40, pruty I 43, czeſtu I 44, goſtu I 45, II 9, malu I 59, veliku I 59 etc. Polne doslednosti v tej presnovi ni, videli smo uže,

da se nekolikokrat najde v isti besedi in sicer v isti obliki *o* in *u*, pa tudi v drugih primerih je ostal *o*, kjer bi pričakovali *u* in kjer Trub. res tudi tako piše: to (n. acc. n.) I 5, 23, 28, II 22, 29, moyga I 30, II 30, moya I 30, 31. Pri glagolih VI. vrste je ostal *o*, oblike praes. tedaj niso vplivale: owarovaty I 55, owarouaty I 57. — V četrtem odstavku ni *u* za *ṓ* tedaj yno 1, 6, 8, 12, 15, goſpody 1, pomocz 2, roſſe (božje) 2, ſladkoſti 8, otroczy 10.

V nenaglašenih zlogih se je ohranil *o* n. pr. yzpouem I 3, goſpudi I 4, pokuro I 24, II 24, dobruto I 40, owarovaty I 55, praſſnovall II 21 etc. samo jako redko se pojavi v takih slučajih *a*, česar bi gotovo ne pričakovali, ker je takih primerov v dolenjskih pisateljih iz XVI. stol. silno malo in so omejeni samo na nekatere besede. Omeniti se tudi mora, da je v obeh spovedih razloček med *o* in *a* minimalen, da se večkrat ne da z gotovostjo reči, jeli stoji *o* ali *a*, in zato je mogoče, da se morajo nekateri primeri prečrtati, vendar je *a* tudi razločno pisan. Mi najdemo *a* za nenaglašeni *o*: adpovem I 2, II 2 mimo odpueydall I 10, gardabo I 42 (če ni pomota).

V dolgo naglašenih zlogih se je pričel *o* gotovo uže v stari dobi spreminjati v *u*. Kedaj se je iz *ṓ* izcimil *u* in po katerem potu in koliko prehodnjih stopinj, — če so sploh take bile — je bilo med *ṓ* in *u*, o tem molče naši viri. V desetem stol. se je še govoril *o*, kakor pričajo briz. spomeniki, kjer še ni nobenega *u*, da se je pa mnogo pred XV. stol. dovršil v nekaterih narečjih — v vseh gotovo ne ob istem času — ta prehod, vidimo iz conf. gener. kjer ni *u* samo na mestu *ṓ*, nego je po vplivu analogije prodrl celo v nenaglašene zloge. Slovanski jeziki, kjer se je iz dolgega *o* razvil *u* ali njemu jako soroden glas, kažejo nam pot, katero je hodila ta presnova V maloruščini se je izcimil iz *ō* ne samo *u*, nego celo *i* (nekaj takih primerov je tudi v slovenšč. n. pr. dimov), no prva stopinja je bila *oo* v XIII. stol. (Sobol. Očerki izъ istor. russ. jaz. 97) in potem še le *u* (uo), katero je sporadično najti uže v XIII. stol. (Sobol. Lekc. 58), več primerov je še le iz XIV. stol. (Ogonow. Stud. 33). Ravno tako seza v poljščini *ó* (puchyl.), kateri se je razvil iz dolgega *o*, v XIII. če ne v XII. stol. (Prace filol. II 142; prim. Baud. d. C. O drevpol. jaz. 78). Najjasnejša je pa stvar v češčini, tamkaj se je iz dolgega *o* razvil *uo* uže v XIV. stol., v XV. stol. se je počel ta diftongični glas zlivati *v* dolgi *u* (ú), toda še le na konci XVI. stol. je *ú* prodrl popolnoma. Pri tem se mora seveda še to v poštev jemati, da je grafika vedno konservativna, da se še dolgo piše po stari navadi kak glas, ko se je v govoru uže spremenil (Gebauer, Příspěvek k hist. česk. samohl. 93—96, List. filol. 1874, 50). V sloven. narečjih je v tem slučaji razlika, katera seza gotovo

uže v staro dobo, kajti v gorenjskem celov. rok. stoji *u* za *ō* samo dvakrat, kar se vjema s sedanjim govorom, v kajkavskih pisateljih XVI. stol. se je *ō* ohranil, samo pri glagolih VI. vrste se je vzel *u* iz praes. oblík v infinit. oblike (prim. Archiv IV, 485).

Za stsl. *ą* ima conf. gen. uže današnji *o*: pridigwyocz I 16, ſobothe I 20, ſobote II 20, ſovrak I 41, goſtu I 45, wſygamogoziga I 50, II 15, wodem I 57, oblublo I 57, proſſo I 50, 51, mollo II 17 — body IV 7 toda ſ menv IV 6. Nenaglašeni refleks *o* = *ą* se je v dveh slučajih spreobrazil v *a*: moya (acc. sgl.) I 30 mimo moyo I 31, z weſeyda I 60.

V desetem stoletji je bil v slovenščini še nosni *ą* ohranjen in se še ni razvil iz njega *ô*, kakor se to razvidi iz brizin. spomen., če je njih jezik baš v tem slučaji popolnoma naroden. Za *ą* pišejo briz. spom. *un*, *on* večinoma pa uže *u*, *o* in Miklos. I² 34 sklepa iz tega: „Man wird nicht fehlen, wenn man annimmt, dass schon im neunten jahrhunderte, im zeitalter der wirksamkeit der Slavenapostel in Pannonien, das nsl. d. i. das norisch-sloven. die nasalvocale nur in einzelnen Worten kannte.“ Na podlagi briz. spomenikov se to ne da lahko trditi, različni pisavi *un*, *on*, *u*, *o* je lahko vzrok samo nepopolna grafika. Saj najdemo v polj. imenih za *ą* ne samo *an*, *un*, *on*, nego mnogokrat tudi *a*, *u*, *o* (Baud. d. C. O drevpol. jaz. 79—81), in radi tega vendar še ne bo nikdo trdil, da se je v poljščini XII.—XIII. stol. ohranil rinezem samo v gotovih slučajih in besedah; razlika je samo v grafiki, v govoru je ni. Isto vidimo v polabskih zapiskih, kjer stoji za *ą* navadno *ang* (tudi an), vendar se najde tudi *oo*, *u* in sicer v istih besedah, dasi v govoru v tem slučaji gotovo ni bilo nobene razlike (Schleicher, die Laut- und Forml. d. Polab. Spr. 114—120). Še to se ne da sodeč po brizinskih spomenikih z gotovostjo trditi, da se je bil na konci besed iz *ą* razvil *ô*, če se tudi v tem slučaji piše večinoma *u* — *o*, vendar najdemo tudi *un*, dasi rad priznavam, da se je izgubil rinezem najpoprej na konci besed in v nenaglašenih zlogih, kakor to vidimo v mnogih polj. narečjih, kjer je nosnik še ostal v sredini besed, na konci se pa uže nadomestil s čistim samoglasnikom.

Kdaj se je izgubil v sloven. rinezem in se *ô* razvil iz *ą*, to se ne da natančno določiti s pomočjo sloven. imen v latin. listinah radi nepopolne grafike. Pri tem se ima pri listinah še to jemati v poštev, da v pisanji imen vlada jako velik konservatizem, da se je mnogokrat vzelo ime v stari obliki iz prejšnjih listin neposredno in nespremenjeno. To vidimo uže iz tega, da se nekateri stavki, kjer se baš nahajajo dotična imena, ponavljajo po besedi. Zato še ne smemo trditi, če najdemo v XIII. stol. kako navadno ime pisano z ohranjenim nosnikom, da se je res še takrat tako govorilo. Toliko je gotovo,

da se ni v vseh sloven. narečjih pojavil *ô* za *ǫ* v isti dobi, in ne sme se prezreti, da so brižin. spomeniki pisani v zapadnem narečji, kjer se so ohranili v jednem narečji (junskem) še danes nosniki. Najbrž se je rinezem pri nekaterih besedah dalje ohranil. Če pregledamo v Tkalčićevi zbirki sloven. imena, v katerih je stsl. *ǫ*, zapazili bomo takoj, da se pisava *on* za stsl. *ǫ* ponavlja samo pri dveh besedah: Loka in posebno Dobrava. Tu beremo Dumbroa 1227, Dumbrou 1269 celo Denbron 1163, Lonca 1292, Lonka 1354, Lonkam 1354, v drugih besedah stoji že o: Dubiza 1209, Globoca mlaca 1217, Globocizo 1217, Globoky potok 1266, Labod 1276, Lokouch 1256 in iz l. 1354: Globocizo str. 106, Globoca 108, Globoki dol 141, Dubnica 95, Golobanech 119. Isto je v listinah Schumijeve zbirke: Lonca iz l. 973, 1160, 1215, Lonka 1074, toda Lok 1252, 1257, 1259, 1267, tedaj skoraj iz iste dôbe obe obliki; toda Globoch 1177, Globochdorf 1177, Motiniz 1130, Moteniz, Motniz, Motnize 1130—1197, Zotle 1016, Zotel 1130 in Zontle 1028. To najdemo tudi v Zahnovi zbirki n. pr. Luonzniza 890 (bis), 973, 984, Loncha 1219, Lonch 1184, Lonscha 1195, Lonschach 1220, Londschach 1227 in Losniz 1187, 1203, 1207, Lusnich 1074 in Motniz 898, 1203, Moteniz 1227 pa Zontlae 1028 in Zotle 1016. V cod. dipl. Austr. Fris. I najdemo med ostalim Domplachi (= Dǫbljachъ) 993 (str. 47), Lonca 997 (37), 1215 in celo iz l. 1278 Lonk (385) mimo Dubrava 973 (38), Ocroglach 1274 (329). Ti primeri samo toliko kažejo, da so v početku XIII. stol. nosniki uže izginili; jeli se so v zgoraj omenjenih dveh besedah še govorili, se z gotovostjo ne da reči, in meni se to dozdeva prav malo verjetno. Današnja razlika v refleksu stsl. *ǫ* — v veliki večini narečij je *o*, v nekaterih *uo*, v drugih celo *u* — seza gotovo v staro dôbo, ker jo uže najdemo v XV. stol. v rokopisih. Dočim ima conf. gen. *o*, stoji v beneškem rokopisu iz konca XV. stol. *u*: svoju, dušu, zemlju, su (3 pl.), v poznejših dodatkih istega rokopisa iz početka XVI. stol. pa *u* in *o*, in to se strinja popolnoma s sedanjimi beneškimi narečji. Celo kajkavsko narečje je imelo v XVI. stol. za *ǫ* še *o* poleg *u*, kateri se je vrinil iz hrvaške književnosti (Archiv III 313) in Vram. Kron. piše še mnogokrat *o* mimo *u* n. pr. beho (3 pl.) 3a, 4a, 10b, bodochemu 9a, voze 9b, 13b, 29a, glauo 15b etc. Tako je tudi v kajkavskih listinah iz XVI. stol. še jako gosto najti *o* (Archiv III 313) in tudi Dalmat. ima v svojem leksikalnem dodatku v sloven. ali bezjaških (= kajkav.) besedah vedno *o*: votroba, voza, izrinoti, nagnoti, toga, modro, moka, globochina (prim. Kopitar, Glag. Cl. LXXI.); v XVII. stol. je pa uže *u* popolnoma izpodrinil starejši *o*, Petretić (1651) piše razven jedne besede vedno *u* za *ǫ*, tako tudi Milovec; v Krajachevichu je *o* jako redek: peto (acc. f.), poztno (acc. f.) 12, ſzobote 193, 251,

Stsl. samoglasniku *a* odgovarja vedno *a*: taku I 23, 25, 33, 35, II 21, tak I 35, kakur I 23, II 24 etc. in celo da I 51, 53 bis, 60, II 16. V osebnem zaimku azъ—jaz se je *a* priličil predstoječemu *j* in mimo *ya* I 2, 5, 13, II 2 etc. najdemo tudi *ye* I 11, 23, 26, II 9 etc. Ta preglas je v Truberji močno razširjen, v drugih starejših pisateljih ga pa skoraj ni. V Skal. se sme najbrž semkaj prištevati isulizher 115 b (če ni pomota), celo v Petret. najdemo zvelicſenje 248, 249, III zvelicſen II bis in tudi Milov. piše zvelichènyè 9, 59. Zato smemo sklepati, da je bil nekdaj ta pojav bolj razširjen, prodrl je pa samo v nekaterih narečjih, v večini je pa izginil popolnoma.

Razločka med *i* in ъı ni, za oba glasa se piše jednako *i* in se je gotovo tudi jednako govorilo: chudiczu I 2, II 2, oblubil I 6, priell I 6, obarnyll I 7, wy (= bi) I 23, 28, 33, ogardity I 43, yeſykom I 47, II 12 etc. — mati IV 7, maty IV 18, prikaſſy IV 16, body IV 7, prihod IV 3. V sestavljenkah se je *i* praepos. izъ še ohranil: yzpouem I 3, yzpouednika I 62, izpoueym II 3. Nenaglašeni *i* se je v tem narečji izgovarjal še polno in se še_ni oslabil v poluglasnik *ĕ* (ь): ynu I 2, 3 etc. ymill I 35, ymll I 40; *e* v preſegayem I 46, II 11 se ni naravnost oslabil iz *i*, nego se je pojavil naslanjaje se na sestavljenke z besedico prě. Sploh lahko opazimo, da se v slovenščini razširja „prě" in da je v mnogih narečjih izpodrinilo pro in pri n. pr. prorok je uže v prvih pisateljih redko najti. Prvi *e* v instr. pl. z kemer (= kymiže) se je najbrž pojavil pod vplivom oblike čem, pri drugem *e* je pa vplival sledeči *r*, in vidimo, da se je iz *ir* mnogo prej razvil *er* — *r̥*, nego se je oslabil *i* v *e* (ь). Če smemo soditi po jedinem primeru yiede (= ide) v celov. rokop. III 7, tako je v gorenjščini uže v XV. stol. najti za nenaglašen i oslabljen glas *ĕ* — ь in potem bi se ne dalo dvomiti, da se je to oslabljenje v gorenjščini mnogo prej pričelo, nego v dolenjščini. To se da potrditi tudi iz drugih virov. V pris. kranj. mesta, katere so nekako iz sredine XVI. stol., je ta presnova uže močno prodrla in na malem prostoru tega rokopisa je najti uže mnogo zanesljivih primerov: jenu 1, 2, 3, 5 (15krat). Dat. pl. naſſen I 5 in gen. pl. martwech III 7 v celov. rok. se ne morejo z gotovostjo semkaj prištevati, ker je lahko mogoče, da je tukaj analogija zaimka tъ, kakor je to v kajkavskih pisateljih (v Vram. Kron. sta samo dva primera v gen. in loc. pl.) XVII. stol. in v knjigah pisanih v koroškem narečji iz XVIII. stol.; v Catech. 1762 malega, hudega, dobremu, drujeh, duhounem, drujemi etc. v Megis. (1744) novemu, sakonskeh, ſveteh, resbielnemi, in tudi v zadnji polovici Skal., kjer je koroško-kranjsko narečje, ne manjka teh oblik, navedem jih samo nekaj: tazeh, boshieh, neh, velikeh, drugem (dat. pl.) ſladkem, hudem. Celov. rok. je ravno nekje na koroški

meji nastal (Kres I 188 - 189). V gen. tvojga II 2 celov. rok. ni fonetičnim potem izginil *i*. in ſwettga III 9 se ima ſwetiga čitati ali je pa pomota. V zadnjem odstavku našega rokopisa najdemo jedenkrat imper. brez *i*: racz IV b; mi bi tega ne pričakovali, ker je baš v istem odstavku še body in mati z ohranjenim *i*; opozoriti je, da je imperat. *i* v stčešč. uže zgodaj izginil (List. filol. 1886, 284—285).

Skupina *ri* se je reducirala v *er* -*r̥*; doperneſſl I 25, doperneſſil I 39, II 24, večinoma je pa še ohranjen zgodovinski *ri*: priell I 6, pryell I 11, priſſal I 14, prichod IV 3, prykaſſy IV, 16. Tedaj uže v početku XV. stol. je najti *r̥* za *ri*. Da seza ta redukcija uže v tako staro dôbo, dalo se je sklepati iz prvih naših pisateljev Trub., Krelja, Dalmat., Bohor., kateri pišejo *ri* in *er*, kar velja tudi o priseg. kranj. m. Ta pojav se ni razvil povsod, kajkavski pisatelji XVI. in XVII. stol. imajo še zgodovinsko skupino *ri*.

Težko bo določiti, kdaj je v sloven. izginila razlika med *i* in ꙑ. Da sta se ta samoglasnika v zgodovinskem času še razločevala, kaže pisava brizin. spomen., kjer stoji nekolikokrat *ui* n. pr. bui, buite, mui. Ta pisava nedvojbeno priča, da se je ꙑ v sloven. X. stol. glasil nekako *ü* in je bil nemškemu *ü* tako podoben, da ga je pisatelj izrazil na isti način. Za nem. *ü* se piše *iu*, *ui* in tudi *i*, *y*, redko *u* (BA. 22, 28—29, 38) in sicer je najti *ui* uže v bavarskih spomenikih VIII.—XIII. stol. (WB. § 111). Ta grafika je zavedla Geitler-a, da je trdil, da je bil ꙑ nekdaj dvoglasnik. Paralelizem z nem. grafiko seza še dalje. V bavarskem narečji se je v XII. stol. dolg *ü* podvoglasil v *eu* (WB. § 85, WM. § 101), in res najdemo v listinah iz te dôbe za starejši Fiustriz uže Feustriz. Če bi smeli sklepati po pisavi imena „Bistrica“ v listinah X.—XII. stol., tako je imel ꙑ v XII. stol. še v večini sloven. narečij svoj lastni glas. V Zahnovi zbirki najdemo Vustrice 1120, 1170, Viustriza 1130, Fiustriz 1135, v Schumijevem Urkb. Fuistriza 1061: prej je bila izginila, če smemo verjeti listinam, razlika v kajkavskem narečji, kajti v kajkavskih listinah (ed. Tkalčić) je iz početka XII. stol. za ꙑ najti samo *i* — *y*: Bystrizam 1209, Biztricha 1222, Bistric 1226, Bystrycha 1227, toda cela stvar je radi konservatizma v listinah in nenatančnosti v pisavi negotova. Omeniti hočem samo, da se tudi v češk. listinah najde *ui* za ꙑ (Gebauer Přísp. 20).

Samoglasnik *u* stoji vedno na svojem mestu n. pr. chudiczu I 2, II 2, chudu I 39, chudim. IV 12, samo jedenkrat je najti na njegovem mestu *y (i)* in sicer: jeſſyſſe IV 15, kar je pa nedvojbeno češ. vpliv, kjer je preglas *iu* v *i* uže v tem času popolnoma prodrl, sicer vidimo v tej besedi tudi češ. preglas *a* v *e*. Češka „salve regina“ iz XIV. ali XV. stol. ima na tem mestu tudi: Gezisse, tako tudi starejša iz XIV. stol.

V pisavi zlogotvornega *r* ni nobene jedinosti in to kaže najbolje, koliko težave je imel pisec, da ta glas dobro izrazi v grafiki. Piše se v obeh spovedih *ar*: karſt I 6, II 6, obarnyll I 7, zarcza I 15, gardabo I 42, ogardity I 43, ogardyll I 45, II 10, omarzity I 43; v dodatku (na strani) h krajši spovedi stoji *yr*: hodbyrnill, v tretjem odstavku *er*: ſmerti 2, v zadnjem samo *r*: obrny IV, toda ta primer se ne more dosti v poštev jemati, ker je morda samo vpliv češ. Tukaj nastane vprašanje, kako se je ta *ar* = r̥ v početku XV. stol. v jeziku našega spomenika, t. j. v dolenjščini izgovarjal? Jeli se je res pred *r* bil razvil *a*, kakor je to v nekaterih zapadnih sloven. narečjih, ali je pa ta pisava samo nekaka teorija? Ista pisava je tudi v celov. rok.: martuw III 5, martwech III 7, jedenkrat tudi mortwe III 9. Trub. piše nekaj nad sto let pozneje *er*, *ar* za r̥ n. pr. t. d. d. dershati 10, ſerde 21, kerſtu 34, gardu 19, garde 1 a, Dalmat. ima *èr*, *er*, *àr* n. pr. vmèrla, pèrta, vèrvy, obernete, ſèrce, ſmerti, mertuazhkih, kàrſzheniki, kàrſzhanſke, parſty, v Krelji sicer prevaguje znatno *àr* n. pr. pàrſtom, ſàrcu, pàr, kàrſt vendar ima tudi *èr* n. pr. potèrdi II 6, kèrvavi 147 a; Bohor. piše navadno *èr* n. pr. tèrſt 54, mèrlizh 57, vèrba 59, semtertja pa tudi *àr* n. pr. smàrt 59, ſkàrbjo 7, ſkàrbi, garmi 13. Ta različna pisava istega glasu v istem pisatelji je nam samo razumljiva, če rečemo, da je bil v teh slučajih stari r̥ še zlogotvoren, da se pred njim še ni razvil polni glas *a* ali *e*. Pisci so bili v zadregi, kako bi izrazili oni priglas, katerega so slišali pri izgovoru donečega r̥. Pri tem so hodili razna pota, neki pišejo *ar*, drugi *er*, tretji oboje. Uže Bohor. je opazil: „Qvia lingvae ſlavicae ea eſt natura, vt vocales ſcribere, ſed eas ínterdum non niſi obſcure et vix ſenſibiliter efferre oporteat, Quare, ut ibi illud fieri debeat, aliquod extet iudicium, notula gravis accentus commodiſimè ſignabitur“ in potem navaja primere pèr, pèrvi, pèrt, vèrt (str. 30). Celo v Vram. Kron., kjer stoji vedno *er*, je najti: zmarti 6 b. Od kod je ta grafični usus? Da je imel v izgovoru svojo podlago t. j. da se je pri izgovoru slišal nekak temen glas, za katerega je bilo najbolje pisati *a*, ne da se reči, ker se piše tudi *er*. Skoraj gotovo je pri tem nekoliko vplivala latin. znanstvena omika. V istodobni slovnični znanosti je bilo uže zdavna uzakonjeno pravilo, da nobeden zlog ne more biti brez samoglasnika. Ker se je pa sloven. pismenost razvijala pod vplivom nem. grafike, ni nemogoče, da so nemško omikani pisci sloven. tekstov tudi v teh slučajih uporabljali nem. pravopis. V bavarskih spomenikih se najde uže zgodaj pri *l* in *r* za iracijonalni glas *a* (WB. § 8, WM. § 22). Tudi v nekaterih hrv. tekstih poznejše dôbe je mnogokrat najti *ar*, toda to je vpliv cerkvenega jezika (Archiv, I 454 sqq, Književnik I 32—34).

Brizin. spomeniki s svojo pisavo *r*, *re*, *ir*, *ri* pričajo, da je slovenšč. X. stol. imela *r̥*. To se da podkrepiti tudi iz latin. listin, kjer najdemo *re*, *ir*, *er* za *r̥* n. pr. v Zahnovi zbirki Treztoniz 1200, Tsirnowe 1209, Verhach 1208, Ternperg 1190, Ostirwiz 1155, 1192, Osterwitz 1130, 1236, Osterbize 1142, v Schumijevem zborniku Stermo 1102, Osterwiz 1209, 1249, 1254, Sterminiz 1264, Tyrneulach 1239, Tirnovlach 1248, Tirnowich 1258, Zernomel 1263, Schirnomel 1228; za sedanji cirk — (cerkev) vedno samo cirk —, kar kaže, da seza ta izgovor uže v jako staro dôbo: Zirkniz (Zahn 1242 ter), Cirkenitz (Z. 1219), Circheniza (Sch. 1040), Cyrcheniz 1184, Cirkeniz 1209, 1249, 1254, Cirkiniz 1265 etc. V kajkavskih listinah stoji skoraj vedno *er*, redkokrat *re*, *ri* n. pr. Berglez 1213, Cernez 1201, Cernoglau 1201, Chernech 1211, 1244, Strazni werch 1280, pa Treztenic 1209, Tristenec 1201; 1354: Cherna, Chernech, Chernomel, Ternava, Terztennicha, Verhouchi, toda spet Cirkueniz, Cirkuenicha, Cirkuenische.

Jednake težave so imeli hrv., češ. in polj. pisci z *r̥*, tudi oni niso nikoli vedeli, kako bi ta glas najbolje pisali. V starih hrv. listinah se piše *ir*, *er* (Rački Rad XXXV, 41), v čeških listinah *re*, *er*, *ri*, *ir* (Gebauer 17—19), v najstarejših čeških spomenikih se piše navadno *ir*, *yr*, pozneje tudi *r*; *ri* je samo v glos. Georg. (ČČM. 1878, 544).

Na str. 41 razprave „Über den Ursprung der Worte von der Form aslov. trьt“ je izrekel Miklos., da je še v XVI. stol. v slovenščini živel zlogotvorni *l̥*. To se da sklepati iz različne pisave tega samoglasnika v istem viru. Če najdem v Trub. C. delſhni 4, 108, 128, 129, delgu 9, 175, delge 134, 166 mimo dalge 23, dalſhni 36, dalgo 46 in dolge 241, dolſhan 178, tedaj mi ta pisava kaže, da se v tem času še ni udomačil poznejši *ol*, da se je ohranil — če tudi kot nekak arhaizem — še *l̥*, in da pisec samo ni vedel, kako bi izrazil ta glas in njegov priglas. Da se v teh primerih ni govoril polnoglasni *el*, kaže to, da bi bil jezik gotovo ostal v vseh dolgo naglašenih zlogih pri tem *el*; iz polnega *el* se ni mogel razviti sedanji *ol*. Najbrž je bil v sredini XVI. stol. v dolenjščini *l̥* jako redka prikazen, večinoma je uže bil prodrl *ol*, kajti v poznejših tiskih Truberjevih (vsaj v onih, katere sem jaz imel v roki) skoraj ni več najti *el* in tudi Bohor. nima nikoli *el*. Bohoričev ul mimo *ol* se mi pri tem ne dozdeva toliko važen, iz njega se še ne da sklepati, da je hotel na ta različni način izraziti *l̥*, ker med *o* in *u* pred trdim *l* ni bil v nekaterih slučajih velik razloček. Pri vsem tem se vendar ne sme prezreti, da bi pisava *el*, *al* tudi lahko značila ъl, ker se za ъ v nenaglašenih zlogih piše *e*, *a*, toda temu nekoliko nasprotuje to, da se v XV. stol. gotovo še ni razvil ъ v naglašenih zlogih; tudi pisava *ul* se

ne strinja ravno dobro z ъl, pa ne sme se zamolčati, da je *ul* najti samo sporadično in jako redko. Zdaj bodemo radi verjeli, da se je tudi z *al* — kakor pišeta očitni spovedi — izrazil *l̥*: dalſan I 3, 5, 13, 20, 25, 26, 30, 34, 37 etc. II 11, 13, 25 etc. — *ol* ni v tem spomeniku. Tudi celov. rok. piše dalge I 5, dalnykom I 5. Pisava *al* ljublj. rokopisa je morda posneta po nemški, ker tamkaj se piše od XII.—XIV. stol. gosto *a* za iracijonalni samoglasnik pred *l* in *r*.

Jezik briz. spomenikov je imel tudi *l̥*: slzna, pulti. Kako se je v slovenščini iz zlogotvornega *l* razvil sedanji *ol*, ni težko reči. Iz temne barve *ł* se je počel razvijati samoglasnik *o*, kateri se je pozneje okrepil v polni *o*, iz *ł* je pa postal zgodaj *w*, tedaj je bila pot *l̥*—*°ł*—*oł*—*ow*. Tako je bilo v onih narečjih, kjer se govori ali se je govorilo *ol*. Tudi kajkavsko narečje, kjer najdemo v XVI. stol. *o*, (prim. Vram. Kron. sonchem 1 a, doſe 1 b, 2 a, tomach 9 b, pretomachil 17 a,) — *u* najdemo samo dvakrat (prim. Archiv IV 396) — imelo je v starejši dôbi *ol*, kakor razvidevamo iz listin n. pr. Holm 1209, Volk 1228, Wolcom 1222, Wolkan 1256, Wolkmery 1181; 1354: Dolga mlaca, Dolgo, Tolstouich. Jeli: Dulga mlaca 1217 in Vulk 1228 samo nenatančna pisava ali pa kombinovana grafika, katero je najti tudi v hrv. spomenikih in listinah, ne morem določiti, toda *u* = *l̥* v srb. v tem času še ni. Samoglasnik *u* za *l̥* se je v tem narečji še le na konci XVI. in posebno v teku XVII. stol. razširil.

Nikakor bi ne pričakovali v latin. listinah iz početka XII.—XIII. stol. skoraj dosledno današnje pisave *ol*, ker se je še v XV. in celo v XVI. stol. ohranil zlogotvorni *l*. Jaz sicer ne pripisujem tem listinam bogve kake važnosti in natančnosti, dobro vem, da se smejo uporabljati za jezikovne svrhe samo „cum grano salis“, da jih moramo, rekel bi, prav čitati in razumeti, vendar me moti ta doslednost v pisavi. Da, najdemo celo iz konca IX. stol. sedanji *ol* (Zuentibolch iz l. 898), dasi se je baš v tem času ali ne mnogo prej govoril še *l̥*, kakor pričajo briz. spomeniki. Da je slišal nem. pisatelj v teh slučajih zlogotvorni *l̥*, najbrž ne bi bil pisal zanj s to doslednostjo *ol*—*ul*. No prezreti ni, da je pri teh piscih nekolikokrat vplivala ljudska etimologija in podobne nem. besede, in da se najde mimo *ol* tudi *ul*. Tudi se ni v vseh sloven. narečjih nadomestil *l̥* z *ol* v istem času, treba je nam samo primerjati Dalmatina z Vramczem ali pa z A. da Sommaripo, kateri ima uže sedanji beneški *u*.

V zadnjem odstavku ljubljan. rokopisa stoji celo *ſlſſ* 12, kar bi potrdilo zgoraj razloženo mnenje, če bi vedeli, da to ni vpliv češkega pravopisa.

O *prilikovanji* (asimilaciji) samoglasnikov se ne da mnogo govoriti, ker manjka primerov. Iz kralewa IV 7 se vidi,

da še ni prodrla analogija trdih debel, jeli se pa nove oblike še sploh niso jele pojavljati — v sredini XVI. stol. jih je uže precej najti — ali jih pa samo slučajno ni, o tem se ne da nič reči. V zadnjem odstavku je nekaj primerov prilikovanja predstoječemu *j*, kar pa ne morem zmatrati za domač glasosloven pojav, dasi imamo nekaj podobnega v Trub., ker najdem tukaj še druge sledove češkega vpliva: naſſ*e* odwetnycz*e* 13, jeſſyſſ*e* 15.

Krčenje (kontrakcija). V brizin. spomenikih imajo nekateri skloni pronom. poss. mnogokrat skrčene oblike n. pr. memu, me, to je najti tudi v conf. gen. in je gotovo znak starosti, ker so te oblike pozneje — razven v kajkav. in rezijanskem narečji — popolnoma izginile iz jezika. Uže v sredini XVI. stol. so jih nadomestile in izpodrinile brez sledu polne oblike. Mimo skrčenih oblik gen. sgl. meyga I 15, 18, 26, 27, 31 bis, 34, 51, II 26, 27, gen. pl meych I 17 in inst. pl. meymi I 8. II 7. meymy I 12 ima ljublj. rokopis tudi polne oblike: moyga I 30, II 30 etc. Kako je čitati v tem slučaji *ey*? V rokopisu se sicer *ey* piše za *ě*, toda da bi v vseh slučajih *ey* ravno *ě* zaznamenovalo, to se „a priori“ ne da trditi pri tako nepopolni grafiki, kakor jo ima naš rokopis n. pr. za naglašeni *ě* ne samo *ey*, nego tudi *e*, za *r̥*, *l̥* — *ar*, *al*. Miklos. I[2] 332 se o tem ni natančneje izrekel, on samo pravi: „Im inlaute geht *oji* in *ej*, kroat. *e* über: mejh, mejmi conf.“ Da je mejh postalo na isti način kakor v nekaterih sedanjih narečjih mejga iz mojga, to se ne bode dalo dokazati, in rad pritrdim Škrabcu (Cvetje II 8. VII 5), da so te oblike nastale po skrčenji. Jeli je pa res *ey* v meyga naglašeni *ě*, jeli je res iz *oje* po skrčenji nastalo *ě*, to bi se ne upal trditi z gotovostjo. Če si ogledamo stvar v ostalih slovan. jezikih, najdemo povsod, da je produkt skrčenja različen glas od refleksa stsl. ѣ, da je *ē* in ne *ě*. Iz dolgega *ě* bi se bil v češčini samo razvil dolgi *í*: mího. V onih staročeš. spomenikih, kateri natančno ločijo refleks stsl. *ě* od *e* in pišejo *ie* samo za prvi glas ne pa za *é*, ne najdemo nikoli v teh slučajih *ie*, nego vedno *e* (Gebauer, Über die weichen e-Silb. 6) in v onih, kateri označujejo kvantiteto celo z *ee* (List. filol. VI 216); toda kjer se pojavi *ě* n. pr. v dat. loc. fem. sest. dekl. se res najde *ey* (List. filol. V, 196). Isto velja o poljščini. Ako bi se bil ѣ razvil v poljšč. iz *oje* — *aje*, ne bil bi nikakor pred tem glasom ostal tudi sogl. ohranjen, in vendar se ni spremenil niti prej niti sedaj (Kalina Hist. język. pol. 309—311), in v tem se strinja tudi srbohrv., kjer tudi ni sledu, da bi se ta skupina bila skrčila v *ě*, saj postane iz *eje* dolgi *ē* in ne *ě*: vrućê. Samo slovenščina — in morda še ne vsa njena narečja — bi bila v tem slučaji krenila na drugo pot in se odstranila od vseh ostalih slovan. jezikov; povsod se *ě* = *oje* — *aje*

razlikuje od refleksa stsl. *ě*, samo v sloven. ne. To bi jaz trdil, če bi se omenjene oblike našega rokopisa — in v drugem tekstu jih sploh ni — ne dale razložiti na drug način; dokler pa te potrebe ni, ne dozdeva se mi dobro, da se slovenščina loči od drugih slovan. jezikov. Med dolgim *ē* in naglašenim refleksom stsl. ъ v slovenščini kakor tudi v ostalih jezikih najbrž ni bil velik razloček. V slovenščini so postali vsi *e* (= e, ĕ, ę, ē, ь) trdi glasovi in tako je bila razlika med *ē* in *ě* še manjša, nego n. pr. v polj. ali staročešč., kjer je bila glavna razlika mehkost glasa *ě*. Da se je pri tako mali razliki zaznamenoval naglašeni *ē* na isti način kakor naglašeni *ě*, ne bodemo se čudili, posebno, če pomislimo, da je v nekaterih sloven. narečjih razlika med naglašenim *e* (stsl. e) in *ě* popolnoma izginila, da je refleks prvega jednak drugemu, in da je grafika ljublj. rokopisa dovolj nepopolna. Semtertja je take primere najti uže v starih pisateljih n. pr. v Schönl., kateri za naglašeni *ě* piše *ej* berem grej. Rezijansko narečje s svojim mîha etc. nič ne dokazuje, ker ima *î* tudi za dolgi *e* n. pr. lît (ledъ), wčíra (Baudouin d. C. Opyt fonet. rezьjan. gov. 50). Če se je iz *oje* razvil *ě*, kaj je pa potem z gen. meych in instr. meymy? Te oblike so mogle postati samo iz: mojih etc. in to da samo — na *gospe* se ne moremo toliko sklicevati — mih, mimi, kar nam potrjujejo briz. spomeniki s svojim „tuima“ in tudi ostali slovan. jeziki. Te oblike kažejo nam, da je pri njih vplivala uže jako močno analogija, meych etc. je nastalo po analogiji: těhъ, vsěhъ, saj najdemo celo chudeymi. in zato se da nekoliko dvomiti, jeli sploh gen sgl. meyga ohranil svojo staro skrčeno obliko in se ni morda iz mēga razvilo meyga še le sekundarno pod vplivom plur. oblik tvorjenih po těh. Sicer bi se dala stvar tudi drugače obrniti in reči: gen. pl. meych, meymi so nastali po vplivu sgl. meyga etc., toda to se mi ne dozdeva tako verjetno, ker imamo tudi obliko seyga in najdemo v naših starejših pisateljih v plur. sploh samo séh, seh, nikoli sih, tedaj po analogiji téh — teh, in ta *é* je vzet iz plur. v sgl. Meni se tedaj dozdeva še najbolje, da ostanemo glede krčenja pri Miklos. nazoru (Lange Vocale 9—10).

Konsonanti.

Pri primeroma malem obsegu našega spomenika se ne da mnogo povedati o soglasnikih. Toliko vendar vidimo, da se v tem obziru ni mnogo spremenilo v teku četirih stoletij. Tudi *l* (stsl. lъ) se ni samo v sredini besed (n. pr. volnw I 9) še ohranil, nego tudi na konci, v sredini XVI. stol. pa uže sporadično najdemo sedanji *w* n. pr. v Krelji: vovno 86 a. Da

je sloven. imela nekdaj trdi *l* (rus. polj. *ł*), to se sme sklepati po tem, da se v listinah semtertja najde *w* za *l*. — Uže conf. gen. ima: czeſſ I 49 kakor tudi Trub. etc. in tudi pruti najdemo in ne pruki. Da je bil v tem narečji *l* epent. razvit, kaže 1. sgl. oblublo I 57, in zato se ima tudi proſſo čitati prošo in ne proso. Iz same grafike se v tem slučaji ne da nič sklepati. Lahko bi bilo mogoče čitati proso in reči, da se je iz starejšega prošo pod vplivom ostalih oseb razvilo proso in še le iz tega novejši prosim, če bi ne bilo oblike obljubljo. Posebno se mora omeniti, da ima spomenik skupino *šč*: goſpoſczino I 35, II 31, odpuſcho I 59, kar je znak dolenjskega narečja. V jednem slučaji se je *s* priličil sledečemu *s* in izpadel kakor v rusk. spomenikih: z myſalyo z weſleydo ynw ztwaryo I 50, II 15; *d* se je ohranil v edn I 51, II 16; skupina *bv* se je spreobrazila v *v* (kakor tudi Trub. in drugi pišejo): owarovaly I 55. Jeli *h* v: hodbyrnill II in hod II samo grafičen dodatek (kar se meni dozdeva verjetnejše), ali pa ima podlago v izgovoru, ne da se z gotovostjo določiti. Omeniti samo hočem, da je sporadično nekaj jednakih slučajev v nekaterih sloven. narečjih in da se najde tudi v nekaterih češk. narečjih *h* v početku samoglasniku dodan.

Oblikoslovje.

Deklinacija ъ/o-deb.

Deklin. ъ o-deb. se jako malo razločuje od današnje, popolnoma je uže novoslov., acc. sgl. živečih stvarij je uže nadomeščen z gen., v gen. pl. je uže sedanja končnica *ov*, v dat. pl. pri neutr. uže celo *am* in v acc. *e*.

Gen. sgl. se vedno končuje na *-a*, končnice *u* ni najti: buga I 7, 16, II, chudicza I 9, II 8, zarcza I 15, lebna I 18, ſyuota I 27, ſywota I 51, II 16, 27, zywota II 8, ſzyanya I 27, ſzyania II 27, ducha IV 3; gen. sgl. samostavnika „telo“ ima še staro deblo: teleſſa IV 16. — Oblika kryſſe IV 5 je češka.

Dat. ima zgodovinsko končnico *u*; za *-ovi* tudi ni prilike: chudiczu I 2, II 2, wogu I 26, 37, 44, II 26.

Acc. sgl. je nadomestil gen. pri živečih stvareh: boga I 8, II 6, woga I 50, II 15, pridigarya I 32, II 32, yzpouednika I 62, farmayſtra I 31, II 32 in jeſſyſſe IV 15, kar pa ni sloven. oblika. Ostali samostalniki so seveda v tem sklonu jednaki nom. n. pr. karſt I 6, 11, II 6; jedenkrat stoji gen. za acc. celo pri besedi *sad*, ker je v ozki zvezi z acc. jeſſyſſe in sicer imamo tukaj jedini primer za končnico *u*: ſadv IV 15. Samostalnik *oča* sklanja se po a-dekl., tedaj acc. otczo I 32 in ker lahko gen. nadomestuje acc. tudi otſcze I 30, II 30.

Za loc. sgl. sta samo dva primera, v jednem slučaji je stara končnica *i*, v drugem je pa uže prodrl *u* od u-dekl.: ſywoty I 56, meyſtu I 62. V instr. sgl. se je ohranila zgodovinska končnica *om*: yeſykom I 47, II 12.

Za nom. pl. je jedini primer otroczy IV 10, kar kaže, da je pri tej besedi uže v tej dôbi se spreobrazil goltn. v sikavec. Gen. pl. nima več stare končnice, prodrla je uže popolnoma nova oblika -*ov*, katero je najti uže v briz. spomenikih: Swetikow I 17, greychw I 17, greychu, ſwetnykow IV 4. — Zanimiv je dat. pl., ker ima pri neutr. uže novo obliko *am*, dasi je pri masc. še samo *om*: deylam I 2, II 2, toda ſweticom I 38, II 9, ſwetikom I 44, priſeganyem I 46, II 11 (prim. Archiv XII, 45—47).

V acc. pl. je uže prodrla današnja končnica *e*: ſwetike I 52, greyche I 61, čemur se ne bodemo čudili, ker najdemo te oblike uže v briz. spomenikih mimo starejših, katere morda celo narodne niso. Da bi bili acc. veczeri I 21 bis, II 20, veczery II 20 še stare oblike na *i* = stsl. ъı dozdeva se mi, nekoliko dvomljivo. Če primerjam najstarejše primere, katere imajo v sloven. v tem sklonu *i*, zapazim takoj, da so to znani jednozložni samostalniki. Zato se mi dozdeva verjetnejše, da je v conf. gen. ta samostalnik gen. fem. in potem je seveda večeri navadna oblika. — Instr. pl. ima organično končnico *i*: deyli I 8, greichy I 12, greychi I 48, greychy I 55.

a-debla.

Gen. sgl. ima sedanjo končnico *e*, katera seza gotovo v jako staro dôbo: marie I 16, IV 2, Syvinicze I 27, Syuinicze II 27, martre III 3, matre IV 2, dewicze IV 2, ewe IV 10. Dat. se končuje samo na *i*: mary I 37, priczy I 46, II 11, obluby I 47, II 12. Končnica acc. je *o*: pokuro I 24, II 24, duſcho I 45, II 10 etc.; loc. je jednak dat.: praudy I 23, 28, 33, II 22, 29, praudi II 34; loc. dolynye IV 12 ni domača oblika, nego vzeta iz češč., kar nam kaže *ye* = *ě*, kakor se ta samoglasnik navadno piše v češk. spomenikih. Tudi voc. sgl. odwetnycze IV 3 ne smatram za sloven. obliko, nego mislim, da je to češ. nom. Če stoji v instr. res weſeyda I 60 in se nima brati *o*, potem bi uže iz te dôbe imeli jeden primer za prehod nenaglašenega *o* = *ą* v *a*, kar mi je pa dvomljivo; ostali primeri imajo končnico *o*. V acc. pl. je jednako gen. sgl. popolnoma prodrla končnica *e*: veſe I 13, nedele I 20, II 19, czweticze I 52, ſobothe II 20; quatri I 2, 4, II 23 je najbrž tvorjeno po analogiji fem. i-deb.

Za ženska i-deb. imamo primere samo v nekaterih sklonih: gen. zapuwidy I 7, zapuuedy II, ſmerti III 2 etc., dat.: hoſarti I 3, II 3, oblaſti I 9, II 8; v instr. — jo: andochtyo I 14, myſalyo I 49, II 14, ztwaryo I 50, II 15, ztvario I 60.

Omeniti je še nekatere ostanke masc. i-deb. Ta sklanja se je še najbolje ohranila pri samostalniku gospod, in v našem spomeniku imajo vsi skloni, kateri se sploh nahajajo, samo zgodov. končnico, tedaj gen. sgl. gofpudy IV 1, dat. gofpudi I 4, acc., po obliki gen. gofpudy I 53. Tudi acc. pl. dny I 21. 24. II 20, 23, oczzy IV 14 so skloni te deklinacije; jednako seveda ludy I 49, II 14.

Pri osebnem zaimku je najzanimivejši nom. sgl. prve osebe, kateri ima v našem spomeniku dvojno obliko *ya* in *ye*, za obe imamo mnogo primerov. *Je*, *ja* mesto *jast, jest*, dela nekoliko težave, ker se govori še dandanašnji večinoma *jes* in *jest*. Skoraj vsi sloven. pisatelji kranjski imajo *jast, jest,* samo v kajkavskih pisateljih je najti dosledno obliko *ja* n. pr. Vram. Kron. ia 28 a, Petret. ja 6. 34, 47 etc. Milov. ja 57. V celov. rok. jaft, v priseg. kr. jeft (nekolikokrat). Trub.. Bohor., Hren etc. imajo jest, samo v Krelji je mimo *ieſt* IV a, b, 11 a, 30 a in *jas* 23 b, 60 a, 82 b etc. tudi *ja* 30 a, 66 b, 115 b — je-li to v njem narodna oblika ali posneta iz hrvaščine, ne morem zdaj določiti. V dat. ima ljublj. rokopis navadno obliko: meny I 36, 59, 60, II 4, feby I 36, v zadnjem odstavku tebe IV 9, 11; mimo tega tudi enklitične oblike: acc. *ze*, *ſe* mnogokrat, *me* I 55. Inst. se glasi menv IV 6, opomniti je treba, da se ta oblika nahaja v zadnjem odstavku. Dat. pl. nam III 3, 4, IV 13, 16 in ne morda kakor v Trub. nom; instr. namy IV 6.

Zaimenska sklanja.

V vseh slovan. jezikih je tesna zveza med zaimkom in sestavljeno sklanjo. Jedna je vplivala na drugo, in večinoma je izginila razlika med obema ali se je pa samo ohranila v kvantiteti in naglasu. Ljublj. rokopis priča, da je uže v početku XV. stol. bilo današnje razmerje med obema sklanjama in da sezajo tedaj prvi početki zjednačenja v mnogo starejšo dôbo. Vendar ima ta rokopis tudi nekaj starinskih oblik, katere so pozneje izginile skoraj popolnoma, v prvi vrsti uže zgoraj omenjene skrčene sklone pronom. poss. in gen. ter loc. sgl. pronom. sь, kateri dandanes živi samo okamenel v nekaterih izrazih.

V nom. sgl. najdemo kur (= kir) v pomenu qui I 39 (cf. Škrab. v Cvetju VI 10—11, VII 9). V gen. je takoj opaziti vpliv sestavlj. skl. Ni samo izginila zgodovinska oblika *toga,* nego umakniti se je morala tudi nova oblika *tega* po analogiji sestavlj. dekl. tvorjenemu *tiga*: tyga I 9, 12, 19, 25, 29. 34 etc. II 12, 18, 25, 29, 34, tiga I 33, II 4, 34 in ta končnica je prodrla celo v deblo jь, kar je drugod le redko najti: *niga* II mimo navadnega nega I 2, 3, 4, 7, II 2, 3, 8, III 2. Poleg skrčene

oblike meyga I 15, 18, 26, 27. 31 bis, 32, 34, 51 II 26, 27, 31, 32 in twega IV 15 tudi moyga I 30, II 30. Celo gen. pron. sь se nahaja v izreku: do ſeyga mall I 11; kygar (masc.) I 10 je najbrž sestavljena oblika iz *čigar* in onih oblik, katere imajo v početku *k*, posebno gen. *kogar*. Gen. fem. je pravilen: te IV 7. 10, moye I 27, II 27.

Tudi v dat. je prodrla končnica sest. skl. *imu*: tymw I 11; celo vpliv imen. skl. je najti: naſſymi goſpudi I 4, naſſymi goſpudy II 4, tedaj dat. našimu je dobil končnico svojega samostalnika. Samo vſy I 3, II 3, ty I 9, II 8 po analogiji samost. in sest. skl. V acc. je v jednem slučaji moya I 30 mimo moyo I 24, 31, 45, II 10, 24, 30, 31, wzo I 42 in to (fem.) I 42. Acc. (nom.) stsl. тъ je v conf. gen. uže *ta* I 23 kakor v vseh kranjskih pisateljih. Omeniti je pa, da kajkav. pisatelji XVI. stol. še pišejo *te* (e = ъ) n. pr. Vramecz Kron. mnogokrat, celo *ove* (овъ), kar (nam. te) je sicer tudi posebnost koroškega narečja n. pr. v Megis. te 123, v Catech. mnogokrat. Gen. ga nadomeščuje uže acc. tudi pri neživečih stvareh (kakur ſam ga [poſt] dalſan I 25; tudi *nifter* I 18 je najti. — V loc. je posebno omeniti obliko *zym* (stsl. semь), katera je uže v XVI. stol. redka n. pr. v Krelji najdemo samo jedenkrat *ſim* 98 a. Celo prvotno obliko *po tom* je najti, katere pisatelji XVI. stol. več ne poznajo (silno redko jo rabi Trub.) in celo Vram. Kron. kateri vendar piše navadno *toga, tom*, ima še loc. *tem* 2 a, po *tem toga* 12 a, v poznejših kajkav. pisateljih ni več te oblike. V našem slučaji se ne sme prezreti, da je morda loc. *tem* vzet iz češč. izvirnika. Oblika *nym* I 18, II 18 je tvorjena po sestav. dekl., mesto *te* IV 12 bi pričakoval *ti*.

V celem pl. ni zapaziti vpliva sest. skl., morda je to samo slučaj. ker sploh nimamo mnogo primerov, tedaj gen. vzeych I 54, wſſech IV 4, tech IV 12 in meych I 17, 54. dat. vzeym I 59, teym I 59 in ym I 33, II 33, iz katerega primera vidimo, da oblike *njega* etc. s svojim *n* še niso popolnoma prodrle; najbrž je pa brati *nym*, ker stoji nad besedo črta. V instr. najdemo poleg vſſeymi I 48, II 13, meymi I 8, II 7, meymi I 12, tudi *kemer* (kymiže, cf. Mikl. III² 149, Cvetje II 7), kjer se je — če ni sploh pomota — *e* m. *i* pojavil naslanjaje se na druge pronom. oblike, katere imajo *e*.

Sestavljena sklanja.

Conf. gen. ima jednako celov. rok. v gen. obliko *-iga* in to dokazuje, da je *-iga, -imu*, kakor pišejo vsi pisatelji od XVI.—XIX. stol. stara oblika. Določiti je treba, je-li *i* v teh končnicah refleks nenaglašenega ѣ ali je pa pravi nsl. *i* (stsl. ы) vzet iz nom., in pri tem smo nekoliko v zadregi. Da v vseh

ostalih slovan. jezikih oblike gen. in dat. sest. sklanje nimajo refl. stsl. ѣ — kjer je sploh najti v teh sklonih glas *e* — to je gotovo. Radi tega se rad ozrem po taki razlagi, katera spravi slovenščino v sklad z njenimi sestrami. Kdor išče v oblikah na *-iga, -imu* refl. stsl. ѣ, ne more se pri tem sklicevati na meyga našega rokopisa, ker je, kakor sem zgoraj omenil, sploh dvomljivo jeli tukaj najti ѣ (ne sme se pozabiti, da teh oblik ni v drugih sloven. virih) in potem, ker je *ey* v meyga postalo iz *oje*, v sest. skl. pa najbrž iz *aje*. Našlo se je pa *zlega* (gen. sgl.), kjer se je baje refl. naglašenega ѣ ohranil kot *ê* — *ej*, in ta jedini *zlega* je imel tako moč, da se je po njem napravilo *seyga*. Toda instr. pl. chudeymi kaže, da se sme o tem vplivu gen. zlêga jako dvomiti. Če je *zlêga* sploh narodna in ne od prvih književnikov skovana oblika, vendar ne more biti velike starosti in ni postala po skrčenji (fonetičnim potem), nego po analogiji, in meni se ne dozdeva, da bi bila tukaj vplivala sest. sklanja, ker ta ni imela v tej dôbi v gen. *-ej*. Tudi iz oblik *relicziga*, *relicimu* etc. se ne sme sklepati, da je *i* = ѣ; *e* je pač vzet iz onih sklonov, kjer je zgodovinsko opravičen. Da so to nove oblike, vidimo iz gen. loc. *druzih* Trub. C. 7, 61, *tacih* 46, dat. *drufim* C. 33, *bofim* C. 142, 239, instr. *drufimi* C. V. in da je mnogokrat *c* vzet iz jednega sklona v druge, priča nam tudi instr. *otroci,* srb. instr. pl. kakor *turci, trzmi, vrazmi* (Daničić, Istor. obl. 115, 117). V nekaterih sedanjih sloven. narečjih je *i* v oblikah *-ga*, *-imu* oslabel v poluglasnik in potem celo izginil, in ker to velja baš o ѣ nikoli pa o *e*, kateri v teh narečjih ni nikoli toliko oslabel, sklepalo se je, da mora ta *i* res odgovarjati stsl. ѣ. Tudi ta dokaz ne stoji, ker se v vseh teh narečjih tudi nenaglašeni *i* (stsl. i in ь) spreminja v ь. Prezreti tudi ni, da imajo gorenjski pisatelji iz XVI.—XVII. stol. za naglašeni *ě* tudi *e*, toda v gen. dat. samo *iga, imu,* in Megis, kateri piše za nenaglašeni *ě* tudi *e* mimo *i*, nima v gen. nikoli *ega* etc. V zadregi smo edino radi „vivuda“ — če se je res razvilo fonetičnim potem brez vsake ljudske etimologije iz „vojevoda.“ Ne tajim, da bi se dal sloven. *iga*, imu razložiti iz *ěga*, posebno če se omejimo samo na slovenščino, toda reči se ne dá, da se m o r a; meni ugaja mnogo bolje razlaga, po kateri ni treba ločiti sloven. od drugih slovan. jezikov (prim. „Ljublj. Zvon“ VII 567—570, Cvetje VII 5, 7).

V ljublj. rokopisu najdemo za g e n. s g l.: Dwchwniga I 31, (acc.) II 31, blifniga I 34, lubiga I 35, 40, wfygamogocziga (acc.) I 30, II 15, IV 3, 5; v zadnjem odstavku pa: fwetega IV 3, 5, fegnanega (acc.) — v prvem slučaji bi se dalo čitati tudi: fwetiga, v drugem in tretjem je pa razločno pisano *e* — najbrž ni narodna oblika, če ni pomota; tem. ima kakor danes končnico *e*: zwete I 16, brittke III 3, rofe IV 2. V d a t. sgl. ni

najti *ej*, nego *i*: zwety I 37, chwdy I 47, II 12. Loc. ima mimo *im* (ktero lahko odgovarja stsl. ѣмь): poreydkym I 13 tudi *am*: boſſyam I 62. To spomina — če ni pogreška — na jednake oblike v koroški Duhov. br. n. pr. pravizhnam 25, ſwetam 35, toda kar je razumljivo v koroški knjigi, v ljublj. rokopisu je nerazumljivo. Instr. sgl. chudim I 47, II 12 — mallo I 14, bredko I 15; gen. pl. drugich I 17, dat. drugim I 37, acc. woſye I 13, ſwete I 20, 21, II 19, 20, poſtne I 24, II 23 etc., instr. chudeymi po analogiji pron. тъ.

Glagol.

Glagolske oblike so z malimi izjemami uže čisto današnje, aor., impf., kateri se nahajajo v kajkav. pisateljih še v XVII. stol. tako gosto, nima ljublj. rok. in se v tem razločuje od celov. V kranjski slovenščini, posebno dolenjščini so tedaj te stare tvorbe kmalu izginile, v drugih narečjih se so pa dalje ohranile n. pr. v belokranjskem dolžnem listu iz l. 1630, v Skalarji še *be*, v Krelji *odgovoriše*: kàr pak niegov ûk pſuieio inu hudizhov imenuieio, tiga ne more tèrpeti. Sato odgovoriſe inu pravi 132a in v rezijanskem narečji se najde še kdaj sporadično impf. Zato pa ima conf. gen. v 1. sgl. v vseh slučajih še staro končnico *o* mimo jedinega *wodem*

Infin. se je ohranil v svoji polni obliki, a supina sploh ni v tem spomeniku: ratſy . . . owarovaty I 55, chocztſche troſti biti III 4, obłublo . . . owarouaty I 57, more . . . ogardity inu omarzity I 43, more greyſſity I 49, II 14, raczyte proſſity I 53, nam ye ſe veſeliti III 3, morall dyati I 23, 29, II 22, 29, ratſy daty I 54, 56, racz . . . byti IV 6.

V partic. so same zgodovinske tvorbe, onih novih oblik, katerih je mnogo v pisateljih XVI. in XVII. stol. (n. pr. gredeoč) ni v spomeniku, tu beremo part. praes. act. pridigwyocz I 16, placzecz IV 12 in morda tudi glagogicze (če se ima brati glagolice) IV 11. To bi bil tedaj part. s češk. preglasom, starejša oblika mu je bila glagoljuce. Med part. praet. II. je najpoprej omeniti: obarnyll I 7, hodbyrnill II, kar nam kaže, da so uže v početku XV. stol. vse oblike tvorjene od inf. debla pri glagolih II. vrste prešle v analogijo IV. vrste, in to je uže vseskozi najti v pisateljih XVI. in XVII. stol., starih oblik na *nô* ni razven v kajkav. pisateljih, kateri pa pišejo navadno *nu*. Vsi ostali primeri so pravilni n. pr. priell I 6, II 6, priſſal I 14, doperneſſl I 25, doperneſſil I 39, II 24, praſnowall I 23 etc. — Za part. praet. pass. je samo jeden primer: czeſtyen (=česťien) IV 7 in še pri tem je češki vpliv.

Praes. Prva oseba sgl. ima še staro končnico, nove oblike se še skoraj niso pojavile: proſſo (prošo) I 50, 51, 61, II 15,

17, mollo I 17, oblublo I 57, odpufcho I 59 in wodem. Sicer se nahaja v nekaterih narečjih še sedaj *čo,* in *hočo* pišejo nekateri pisatelji še v XVII. stol., da v Trub. je celo mnogokrat najti mimo *hočo* tudi *veryo* (C. 14, 15, 158, 160, 161, A. 11, 12 etc.), toda pri glagolih IV. vrste je uže popolnoma prodrla nova oblika na *-m,* stare ni v nobenem pisatelji XVI. stol. Ta sprememba se je morala tedaj vršiti v teku 120 let in ta slučaj kaže jasno, kako naglo more analogija prodreti in popolnoma iztrebiti zgodovinske oblike. Lepo paralelo imamo v češč., kjer se te nove tvorbe pojavijo še le v sredini XIV. stol., toda na konci istega veka so uže zgodov. oblike jako redke (Listy filol. 1886, 47—55); tudi v srbohrv. sezajo nove oblike 1. sgl. (razven pri glagolih V. vrste) samo v konec XV. stol. — V zadnjem odstavku stoji dvakrat 1. pl. na *me*: vpyeme IV 9, zdychvgeme IV 11, spet ne slovenska oblika, nego gotovo češka.

V imper. se je ohranil *i*, saj ga nahajamo še dosledno v pisateljih XVI. in XVII. stol.: obrny IV 14, prikaffy IV 16, body IV 7, zato bi nikakor ne pričakovali: racz IV 6 in jaz dvomim, da bi to bila narodna oblika; v češč. se je imper. *i* jel kmalu opuščati.

Tukaj se naj tudi omeni, da je v našem rokopisu razlika med *moči* in *morati*, katera je v pisateljih XVI. stol. uže skoraj popolnoma izginila: wzo to gardobo, kyr fe more tflowik ogardity I 43, ya ze dalfan dam vffeymi greychi z kemer ta czlowik more greyffity I 49, II 14, kakur fe wodem naywulle mogl I 57; — kakur y wy ye to po praudy morall dyati I 23, 29, II 22, kakor wy to po praudy morall dyati II 29.

Conjunct. cop. part. adv. Tukaj hočem kratko omeniti samo nekatere stvari. Naš rokopis ima *inu* I 2 bis, 3 27 etc. *ynu* IV 6, pa tudi *i*: lubiga ymill ynw taku y ffveft will I 35. czaftill kakur y wi ye to po praudy morall I 22, proffo diuiczo mario y mollo diuico mario I 17, kakur y wy ye po praudy II 22. Prvo je najti tudi v kranjskih pisateljih XVI in XVII. stol. — *Kyr* v pomenu quia najdemo nekolikokrat n. pr. kyr fam fe od buga obarnyll I 6. kyr fam boga zatayll I 7, ya ze dalfan dam, kyr fam . . . zchodill I 13, potem še I 23, 26, 30, II 5, 6, 19, 26, 30. Oblika *kyr* je uže v XVI. stol. jako redka ter se navadno nahaja uže *ker*; v Trub. še *kir* C. VII, XIV, A. 3, 4, tudi Stapl. piše *kyr* 12 mimo *ker* 12 in celo Schönl. ima *kir* 1, toda Krelj ima uže *kàr*, Dalmat. *ker* (cf. Cvetje VII 9). Dalje je omeniti *kadar*, ki se v tej obliki nahaja še v XVI. stol.: kadar fam karft priell I 6, 10, II 6, kadar fam tw prifall I 14 etc. Jednako ima spomenik *taku* in ne morda *toku* n. pr. neyffam nykuly taku prafnowall I 23, taku czyftu I 25, taku Sweyftu I 28, II 28 in še I 33, 35, II 21, 22, 28; ljublj. rokopis ima samo *kakur* I 22, 25, 28, 33, 36, 58 II 22, 24, 33, 38 in nadomeščevanje

naglašenega *o* z *u* kaže, da je to bilo v tej dôbi narodna oblika, tudi celov. rok. ima *kakor*. Trub. piše sicer uže *koker*, toda Krelj ima še *kakòr* in to seza tudi v sledeče stoletje. Da se je v XV. in XVI. stol. res govorilo *kakor* — *kakur*, v drugih narečjih pa tudi *koker*, to se po omenjenih primerih, kateri se še dado pomnožiti, ne more dvomiti. Nekolikokrat tudi *nykuly*: neyſſam nykuly I 23, nikuly neyſam I 27, neiſm̄ nykuly I 32, dalje I 35, II 21. — Vedno stoji *da*: da my on da I 51, da my raczyte I 53, to je v dolenjskih pisateljih XVI stol. silno redko. — Za sedanji *naprej* najdemo *naprid* I 55, 57. — Tudi veznico *ni* je najti: neyſſim ſtanovytu ſtall ny tyga doperneſſil I 38. -- Oblika *redkim* je v zvezi s praepos. pa okamenela in postala adv. po reydkim zchodill I 13.

P r o n o m e n. Glede rabe zaimkove ima conf. gen. vse one posebnosti, katere je najti v prvih sloven. pisateljih iz XVI. stol. V prvi vrsti se izogiblje pron. poss. in rabi v takih slučajih *njega*: ya ze adpouem chudiczu ynu nega deylam ynu vſy nega hofarti I 2, kyr ſam ſe od buga obarnyll ynw od nega zapuwidy I 7, pruti wogu ynw nega ſwetikom I 54, chudiczu ynu nega deylam II 2, nas goſpud ye od ſmerti ſtwal od nega brittke martre III 2. Tudi v tem se strinja ljublj. rokop. s Trub. in njegovimi vrstniki, da piše *moj* mesto refleks. *svoj*, kar je morda vpliv tujščine, toda tudi v sedanjih narečjih dovolj razprostrto: moyo pokuro neyſſam taku czyſtu doperneſſl I 24, kyr ye wogu deſetino meyga ſyuota ynu meyga ſzyanya moye Syvinicze neyſam I 26, II 26, ya ſe dalſan dam, kyr ye moyga otſcze, moya mater moyo goſpoſczino meyga farmayſtra meyga Dwchwniga otczo meyga pridagarya neyſm̄ I 30 ſto ſam . . . moye tellu ynw moyo wugo duſcho ogardyll I 44 etc.

V nikalnih stavkih ne stoji objekt v gen. nego v acc. toda opomniti se mora, da je zanikani glagol jako oddaljen od svojega objekta, da je ta daleč pred glagolom, sploh se vidi v tem slučaji, da je slov. prevod sledil besedo za besedo originalu, da se ni prevajalo tako kakor zahteva duh slov. jezika. Takih hlapčevskih prevodov, kateri se včasih skoraj ne dado razumeti brez originala, je mnogo v cerkveni literaturi poznejše dôbe (XI.–XII. stol.). V našem rokopisu: ta ſweti poſt Swete quatri drugue poſtne dny moyo pokuro neyſſim taku czyſtu doperneſſl I 24, Ta ſwety poſſt, Swete quatri druge poſtne dny moyo pokuro neyſſam taku czyſtu doperneſſil II 22, kyr ye wogu deſetino . . . neyſam taku Sweyſtu dall II 26, kyr ye moyga otſcza moya mater moyo goſpoſczino meyga farmayſtra meyga Dwchwniga otczo meyga pridigarya neyſſm̄ . . . czaſtill I 30, II 30 — toda jedenkrat najdem gen., kjer imajo sedanja narečja uže večinoma acc.: kakur wy tiga po praudy dalſan will I 33, II 34.

Za s u p e r l. je samo jeden primer: nay wulle I 57, pa ta je zanimiv, ker kaže, da je tudi v slovenšč. *naj* starejši od

nar — *ner*, katero je v vseh pisateljih XVI.—XVIII. stol., samo Krelj piše *naj*. Kajkavski pisatelji pa spet pišejo dosledno *naj*, tako uže Vram. v svoji Kron. prim. Miklos. Etym. W. 210.

Germanizmov je tudi v ljublj. rokopisu dovolj, slovniških in sintaktičnih, nekaj zadnjih je bilo uže omenjenih. Vendar se more reči, da je jezik tega spomenika mnogo čistejši in bolji od onega, katerega nahajamo v nekaterih virih iz XVI. in XVII. stol. Navadni germanizmi so: ynu vſy nega hofarti I 3, II 33, z mallo andochtyo I 14, meyga lebna po nym poprawill I 18, kar ſam ſliſſall pridigwyocz od buga od zwete marie . . . zazverſmahal I 17, meyga farmayſtra I 31, II 31, v ljublj. rokop. stoji beseda tedaj bliže nemškemu izvirniku kakor današnja oblika, podobne slučaje najdemo v prvih pisateljih, tako je tudi pukša starejši in prvotnejši in še le iz tega se je razvilo puška, meyga pridigarya I 32, troſti biti III 4 myloſt yno gnado IV 1, ſegnanega IV 15, kar ſam tu ſliſſall pridigwyocz od buga od zwete marie I 16 etc. Semkaj spada tudi falš: ya ze dalſan dam falſch preſegayēm falſch priczy I 46, II 11, kar je zanimivo tudi radi tega, ker se adj. falſch ne sklanja, prim. Mikl. III ², 154.

Slovniške posebnosti.

Ljublj. rokopis ima še nekaj arhaizmov in marsikatero besedo, katera se sedaj nahaja še samo v kakem narečji. Omenim v sledečem samo važnejše.

često: S to ſam ye czeſthu ynw goſtu moye tellu ynw moyo wugo duſcho ogardyll I 44; v istem stavku je tedaj v istem pomenu tudi gosto.

hlastčeten avarus. Tega adj. nisem mogel sicer zaslediti; isto deblo je pa staremu in sedanjemu jeziku dobro znano Gutsmann (Deutsch-wind. Wörterb.) 504 ima: hlaſtam fresse begierig, Murko: hláſtaviz der begierige Esser 87, v Belostenci nima glagol hlastam tega pomena, nego znači blateco II 128.

odlog: proſſo woga wſygamogoziga, da my on da eden odlog meyga ſywota I 51, II 16; Murko odlog Aufschub 274.

omrziti: kyr ſe more tſlowik ogardity ynu omarzity pruty wogu ynu nega ſwetikom I 43. Murko ima omersiti verhasst machen, verschreien 204, v drugih slovarjih je pa samo verbum simplex: merſem habe Eckel Gutsm. 52, Belost. merzi jeden na drugoga odio unus alterum habet II 218. Habdelich merzek turpis, odioſus, kar imajo uže brizin; spomeniki: mirzcih.

plakati: my k tebe zdychvgeme glagogicze yno placzecz te dolynye tech ſlſſ IV 11. Ta beseda kaže na iztočno slovenščino. Iz dolenjščine mi ta glagol ni znan, najbrž ga tam tudi ni razven morda med Belokranjci, toda omenja ga Murko 346.

pohlevnik: pechlewnik = pharifeus; v tem pomenu mi ni znan ta izraz.

pravda: neyſſam nykuly taku praſnowall ynw czaſtill kakur y wy ye to po praudy morall dyati I 23, ya neyſam nykuly taku czaſtill ynu ym pokorñ will kakur wy tiga po praudy dalſan will I 33 etc. To besedo v tem pomenu rabi še Trub., v Belost. ima uže današnji pomen, vendar navaja tudi sledeče primere: pravda, kâ je na jednu ſztran vagnula jus caeduum, od pravde odſztupiti a jure ſuo recedere II 480.

sovrak: kar ye dobro deylall timw ſam ye ſovrak will I 41. Trub. ima za sovrak vedno sovraž, kar je najti tudi v drugih pisateljih n. pr. Krelji ter ne sklanjajo tega pridevnika.

svetik: od drugich Swetikow I 17, drugim ſweticom I 38, vedno svetik samo v četrtem odstavku jedenkrat ſwetnykow 4. V tem se strinja naš rokopis s celovškim; v slovenšč. XV. stol., kolikor jo sedaj poznamo, je bilo tedaj svetik navadno.

veža: kyr ſam wofye veſe poreydkim zchodill I 13. V slovarjih nisem mogel zaslediti tega izraza, toda drugje sem našel: en ſam dan doperneſſen v' boshji veshi je boljſhi.

voli — voli: ynw ya odpuſcho vzeym teym kyr ſo meny malu voly veliku dyaly zweſeyda voly vztvario; voli — voli pomeni tedaj aut – aut. To je arhaizem, kâterega nisem mogel v nobenem starem sloven. viru zaslediti, tudi v starejših slovarjih ni tega izraza in Miklos. (Lexicon Palaeosl.) 73 omenja samo stsl. volje — volje iz poznejšega spomenika. Starosrb. ima volja — volja v tem pomenu. Daničić Rječnik kn. star. I 149, prim. Maretić v Radu LXXXIX 106.

Ljublj. rokopis spada v oblast dolenjščine. O tem se najbolje prepričamo, če ga primerjamo z istodobnim celov. rokopisom, kateri je pisan v gorenjščini. Za to imamo nekaj kriterij. Pred vsem *ej* za stsl. ѣ, kar je v tej doslednosti samo svojstvo dolenjščine, dalje močno razprostrto nadomeščevanje naglašenega *o* za *u*, kar je sicer tudi v gorenjskih pisateljih, toda v teh ta pojav ni tako prodrl, posebno pa skupina *šč* za gorenjski *š*.

Kar se tiče odnošaja in odvisnosti med obema spovedima, lahko rečemo, da je krajša spoved prepisana po daljši in je samo nekoliko skrčena. Da je pisec pri spisovanji krajše res imel pred seboj daljšo in da je najbrž ni nalašč krajšal, nego da je pri prepisovanji se spregledal in mnogo izpustil, sledi iz tega, ker v krajši sledi za stavkom „ſam ze volnv wdall ty oblaſti tiga chudicza“ „takoj ynu nega ſweticom“, kar seveda nima smisla; imelo bi slediti, kakor vidimo iz daljše spovedi, „kygar ſam ſe odpoueydall kadar ſam karſt pryell etc.“ Šesto vrsto je pogrešno izpustil pisec, toda ko je zapazil svojo pomoto (zavedla ga je besedica kyr, katera stoji v 6. in 7. vrsti, in on je uže v šesti vrsti za kyr to dostavil, kar bi imelo še le v sedmi biti), je izpuščeno dostavil na strani. Na odvisnost jedne spovedi od druge kažejo tudi nekatere oblike, namreč dat. sgl. našemi in instr. pl. chudeymi, katere imata obe spovedi na istem mestu. V krajši spovedi sledi za osmo vrsto takoj ono, kar je v prvi v 44; pozneje je pa prepisovalec zapazil, da je mnogo izpustil ter v 19.—34. vrsti dostavil to, kar seza v prvi od 20.—34. vrste. Početek, vrsta 1—8, je obema skupen, II 8—19 = I 44—52, II 19—34 = I 20—34. V drugi spovedi tedaj manjka 8—20, 34—44 in 54—62.

Zadnji odstavek obsezajoč „Salve regina“ je potekel iz češkega originala. to svedočijo nekatere jezikovne posebnosti. katere se gotovo v svoji skupnosti ne morejo zmatrati za slovenske. Take oblike so 1. pl. na me: vpyeme (bis), gen. pl. *ſlſſ*, gen. sgl. kryſſe, jeſſyſſe, loc. sgl. dolynye. part. czeſtyena in morda tudi pravopisna posebnost *y* za *j*. Ta himen je tedaj tudi v literarnem obziru važen, ker nam kaže, da je v početku XV. stol. bila nekaka, če tudi slaba literarna vez ali odvisnost od Češke. Pesem Salve regina je bila v Čehih močno priljubljena, in poljski prevoditelji so se pri svojih prevodih naslanjali na češke originale. Tudi naš pisec na jednem mestu ni dobro razumel češkega teksta ali ga je pa krivo čital, kajti to, kar je on zapisal, je brez pravega zmisla. Za „czeſtyena ſy, mi k tebe vpyeme“ stoji „tuge ſabne otroczy te ewe“. Meni ni bilo mogoče dognati, od kod in kako se je vrinila ta pomota. Vsi trije češki teksti, katere do sedaj poznamo, imajo tukaj dober prevod latin. originala. V praškem tekstu iz XIV. stol. (Jungmann, Nekteré modlitebny knihy w rukop. v Rozb. staročesk. lit. 131 sqq.) stoji na tem mestu: k tobě volámy vypověděni děti Evini, v tekstu lvovskega rokopisa iz XIV. do XV. stol. (Glovackij, O rukopisnomъ molitven. staročes. str. 373): k tobie wolame wipowiedieny synowe ewyny, in tudi tretji dozdaj ne izdani tekst v rokopisu vaclavske vseučelišne knjižnice (jaz se imam za prepis zahvaljevati g. dru. Liciejewskemu) ima: k tobye wolamy wypovyedyny dyetky ewyny. Tudi poljski

teksti te pesni, kateri so deloma potekli iz češk., nam ne pojasnijo tega mesta, oni se strinjajo s češkimi (prim. Bobowski, Die polnische Dichtung des XV. Jahrh.), in sicer ima tekst I (iz XV. stol. Bobowski 49) k tobe wolami wignani szinowe yewini, tekst III vygnane dzeczy, IV wynovedniczi (najbrž pomota za wypovedeni Bobow. 51) szynowe, VI se strinja s I in VII ima spet češki wipowiedny synowe (prim. Nehring, Altpoln. Sprachdenkmäler 173 175). Zaman je bilo tudi vse iskanje po starih latin. in nemških cerkvenih pesnih, nikjer ni podobnega mesta. — Cerkvene pesni v narodnem jeziku so tedaj bile uže pred protestantsko dôbo med Slovenci, toda kakor pri Čehih in Poljakih (prim. Nehring 158—160, Archiv X 397—403) tudi pri nas niso bile mnogoštevilne, nego omejene na malo številce.

Zanimiv je za nas početek velikonočne pesni, katera se nahaja na listu 246 a, ker je najti isto pesen (seveda celo) v slovensko-protestantskih pesmaricah. V knjigi Ta celi Catehismvs, eni psalmi inv teh vekshih godov, stare inu nove kèrſzhanſke Pejſni v' Bitembergi (1584) najdem na str. 124 pod naslovom: Ta ſtara velikonozhna pejſſen, v' nekuliku mejſtih popraulena na mnogitero visho jednako pesen, katera slovi:

Jesus ta ie od Smèrti vſtal
Od ſvoje britke Martre,
Nam ſe je veſseliti
Nam hozhe h'troſhtu priti. — Kyrie eleiſon.

De bi ne bil od ſmèrti vſtal
Vusúlni Sveit bi konèz vsel
Ob tu ſe veſselimo
Inu bogu hvalimo. — Kyrie eleiſon.

Bug je taku miloſtiu bil
Svojga Synu mej nas puſtil
Od Marie je rojen bil
Vusulni Svejt obeſselil. — Kyrie eleiſon.

Je jel Jude vuzhiti
Le bogu prou ſlushiti
Tu ſo mu na slu vseli
Na Krish ſo ga reſpeli. — Kyrie eleiſon etc.

Mi vidimo da so se protest. pisatelji pri sestavljanji sloven. cerkvenih pesmaric naslanjali na stare pesne, da so jih v svoje svrhe samo malo predelali in spremenili. Ravno tako so jedno stoletje pozneje postopali katoliško-bosanski pisatelji.

List 244 b.

Hoc eſt vna gn̄alis cfeſſio etc.

Ya ze ad[1]) pouem chudiczu ynu nega deylam ynu vſy nega hofarti ynu ze yzpouem ynu dalſan dam naſſymi goſpudi etc.

Ya ze dalſan dam kyr ſam to p̂lomil kar ſam oblubil kadar ſam karſt priell kyr ſam ſe od buga obarnyll ynw od nega zapuwidy kyr ſam boga zatayll Smeymi chudeymi deyli ynw ſam ze volnw wdall ty oblaſti tyga chudicza kygar ſam ſe odpoueydall kadar ſam karſt pryell tymw ſam ye doſeyga mall zmeymy greichy wolnw ſluſſil Ty ga ye etc.

Ya ze dalſan dam kyr ſam woſye veſe poreydkym zchodill kadar ſam tw priſſall zmallo andochtyo bredko reywo meyga zarcza zam tw will kar ſam tw ſliſſall pridigwyocz od buga od zwete maie od drugich Swetikow ynw od meych greychw zaz v̂ſmah̄l ynw niſt neyſſim meyga lebna ponym poprawill. Ty ga etc.

Ya ze dalſan dam kyr ſwete nedele ſwete ſobothe veczeri druge ſwete dny ynw veczeri neyſſam Nykuly taku praſnowall ynw czaſtill kakur y wy ye to popraudy morall dyati Ta ſwety poſt Swete quatri drugue poſtne dny moyo pokuro neyſſam taku czyſtu doperneſſl kakur ſamga dalſan Ty ga

Ya ſe dalſan dam kyr ye wogu deſetino meyga ſyuota ynu meyga ſzyanya moye Syvinicze nikuly neyſam takw Sweyſtu dall kakur wy to popraudy morall dyati Ty ga etc.

Ya ſe dalſan dam kyr ye moyga otſcze moya mat̂ moyo goſpoſczino meyga ſarmayſtra meyga dwch wniga otczo meyga pridigar ya neyſm̄ nykuly taku czaſtill ynu ſm̄ pokorn̄ will kakur wy tiga popraudy dalſan will Ty ga etc. meyga bliſniga ney ſam nykuly taku lubiga ymill ynw tak yſſveſt will kakur ſam ſeby Ty ga ye meny etc.

Ya ze dalſan dam kar ſam wogu zwety mary drugim ſwetikom oblubill neyſſim ſtanovytu ſtall ny tyga doperneſſil kyr ye chudu willu ynw kur ye chudobo deyllal tyga ſam lubiga ymll kar ye dobruto deyall tymw ſam ye ſovrak will Tyga etc. List 245 a.

Ya ſe dalſan dam kyr ſym greyſſill wzo to gar-

[1]) Morda od.

dabo kyr ſe more tſlowik ogardity ynu omarzity pruty
wogu ynw nega ſwetikom Sto ſam ye czeſthu ynw
goſtu moye tellu ynw moyo wugo duſcho ogardyll Ty etc.
Ya ze dalſan dam falſch preſegay͡em falſch priczy
chwdy obluby ynw zchudim yeſykom Ty ga
Ya ze dalſan dam vſſeymi greychi zkemer ta czlo
wik more greyſſity czeſſ vſſe ludy zmyſalyo zweſſ-
eydo ynw ztwaryo ynw‿proſſo woga wſygamo-
goziga da my on da ed̄n odlog meyga ſywota p-
roſſo diuiczo maîo vſſe boſye ſwetike ynu czwe-
ticze da my raczyte proſſity naſſyga goſpudy da
my on ratſy daty odpuſtak vzeych meych greychu
ynw me ratſy naprid predgreychy owaroy͡aty ynw
my ratſy po zym ſywoty ta veytſchny lebn daty
ynw ye oblublo ze naprid predgreychi̱chy [1]) owaro-
uaty kakur ſe wodem nay wulle mogl ynw ya
odpuſcho vzeym teym kyr ſo meny malu voly ve-
liku dyaly zweſeyda voly vztvario to yme da meny
tudy naſgoſpud odpuſty moye greyche proſſo vas
yzpouednika na boſſyam meyſtu etc.

List 245 b.

Hec eſt vna gn̄alis cfeſſio in II
Ya ze ad pouem chudiczu ynu nega deylam
ynu vſy nega hofarti ynu ze yzpoueym ynu
dalſam dam naſſymi goſpudy etc. tigaye meny
ya ze dalſam dam kyr ſym to plomil kar ſam
oblubil kadar ſam karſt priell kyr ſam boga
zatayll Smeymi chudeymi deyli ynw ſam ze
volnv wdall ty oblaſti tyga chudicza ynu nega
ſweticom Sto ſam ye czeſtu ynwo goſtu moye
tellu ynvo[2]) moyo wugo duſcho ogardyll Tyga etc.
ya ſe dalſan dam falſch preſegay͡em falſch pr-
iczy chwdy obluby ynw[3]) zchudim yeſykom Ty ga etc.
ya ſe dalſan dam vſſeymi greychy zkemer ta czlo-
vik more greyſſity czeſſ vſſe ludy zmyſalyo zweſſ-
eydo ynwo ztwaryo ynno‿proſſo woga wſyga
mogoziga da my on da ed̄n odlog moyga[4]) ſyw-
ota proſſo diuiczo maio y mollo diuico maio vſſe bo-
ſye etc. poym[5]) poprauyll Ty ga.

[1]) Sic!
[2]) Morda ynw ali ynno, nikakor pa ne ynwo kakor je bral Radics.
[3]) Morda ynvo ali ynno.
[4]) Morda meyga.
[5]) Najbrž manjka pogrešno znak kratice, brati se ima po nym.

ya ſe dalſam dam kyr ſym ſwete nedele ſwet-
te ſobote veczery druge ſwete dny ynvo veczeri
neyſam Nykuly taku praſſnovall ynvo czatill[1])
kakur y wy ye to popraudy morall dyati Ta
ſwety poſſt Swete quatri druge poſtne dny moyo
pokuro neyſſam taku czyſtu doperneſſil kakur
ſamga dalſan Ty ga ye
ya ſe dalſam dam kyr ye wogu deſetino me-
yga ſywota ynw meyga[2]) ſzyania moye Syui-
nicze nikuly neyſam takw Sweyſtu dall kakur
wy to popraudy morall dyati Ty ga
ya ſe dalſan dam kyr ye moyga otſcze moyo
mat moyo goſpoſczino meyga farmayſtra dwch-
wniga otcza meyga pridigarya neyſm nykuly
taku czaſtill ynu ſm̃ pokorn will kakur wy
tiga popraudi dalſan will Ty ga.

Na strani med vrsto 5. in 10. je dostavljeno: ky ſym ze od buga hodbyrnill ynno hod niga ſapuuedy.

List 246 a.

Kryſt iſt herſtondn̄.
Nas goſpud ye od ſmerti ſtwal, od nega
brittke martre nam ye ſe ve ſe
liti / onam chocztſche troſti biti kyre[on]

Za tem sledi 14 latinskih vrst pisanih z jednako rumenkastim črnilom, za katerimi pride še 6 latin. vrst in potem sledeče tri vrste:

Auarus chlaſczetn̄ Gloia veſelye Huilis
poniſan Honor czaſt phaiſeus pechlewnik
Laus chauala lex zakon.

Na levi strani med drugo in tretjo vrsto tega odstavka stoji: poſtenye.

List 246 b.

myloſt yno gnada naſiga goſpody
pomocz dewycze roſſe matre maie
prichod ſwetega[3]) ducha
Troſt wſſech ſwetnykow

[1]) Sic!
[2]) Morda moyga, pa verjetnejše je meyga.
[3]) Če ni bolje brati ſwetiga; črka je bolj podobna e, toda ima piko nad seboj.

obchranyenye ſwetega kryſſe
Ta racz ſmenv yno ſwamy byti.
Czeſtyena body kralewa mati te myloſti
zywota ſladkoſti yno naſſ troſt
Czeſtyena ſy my ktebe vpyeme
tuge ſabne otroczy te ewe
my k tebe zdvchvgeme glagogicze
yno placzecz te dolynye tech ſlſſ
Obto ty naſſe odwetnycze ty knam
obrny ty myloſtywe oczzy
yno jeſſyſſe ſegnanega ſadv twega
teleſſa ty nam prykaſſy potom
tvyſtv O czeſtyta omyloſtywa
o ſladka maty marya.

II.

Razven vinograškega (gorskega) zakona, kateri je objavljen v „Letopisu Mat. Sl.“ 1888, str. 289—305 poznamo do sedaj še tři prevode tega zakona, kateri so shranjeni v ljublj. deželnem muzeji. Med temi je radi svoje starosti najvažnejši oni, katerega je našel K. Deschmann v neki knjigi nekdanjega dolskega arhiva. Ta je iz l. 1582. Drugi do sedaj neznani prevod je iz l. 1683. in najmlajši spada v XVIII. stol. V sledečem hočem objaviti najstarejši prevod. Ta se nahaja v v kožo vezanem kodeksu, kateremu je naslov: „Landgerichts Zehendt vnnd Perkhrechtsordnung dieſes Fürſtenthumb Crains“. Ves ostali zbornik je pisan nemško in pred sloven. prevodom vinogr. zakona je isti nemški tekst. Sloven. prevod obseza 15 listov, nem. samo devet in sicer seza nem. od lista 31—41 a in sloven. od 41—55. Med sloven. in nemškim tekstom je jeden prazen list. List 1 a našega prevoda ima samo glavo ali naslov, druga stran je pa prazna. Sloven. vinogr. zakon obseza 52 toček, dočim jih šteje nem. jedno manj. Razven tega ima prevod še uvod in za zadnjo točko še jeden odstavek, česar ni najti v nem. tekstu tega zbornika. Prevod je pisan z dovolj razločno latinico in pri vsaki točki je na strani ob robu kratko povedana vsebina dotičnega odstavka v nem. jeziku.

Pravopis. Pri pravopisu opazimo takoj nem. vpliv, čemur se ni čuditi pri onodobnih kulturnih razmerah. Vendar je v našem rokopisu pravopis jako nedosleden, prelagatelj ni imel pri njem nobene teorije in nobenega vzgleda, da bi ga bil posnemal. Bohoričevega pravopisa še ni bilo, koliko je vplivala grafika Truberjeva in njegovih protestantskih sodelavcev na pravopis tega prevoda, to se ne da lahko določiti,

ipak se mi dozdeva verjetno, da se pravopis našega rokopisa ne strinja samo slučajno v marsičem s Truberjevim. Oglejmo si tedaj najpoprej, kako je pisal naš prelagatelj one glasove, kateri so bili večinoma tuji nemščini. sikavce in nebnike.

Za *c* našel je v nemščini *z* in tako piše v veliki večini primerov, jednako s Trub.: ſlouenzih, gorizi, klizali, ſizer 3, prauizo 10, 44, sonza 18, sizer 21, zelu 24, ſidanizo 36, meſzij 49 etc. Dvakrat najdemo *zh*, kar ne bi pričakovali, ker tako zaznamenuje č: nemzhih, delouzhou 52, pomote to najbrž niso, ker najdemo to pisavo tudi v Stapl.

Med *s* in *z* ni nobene dosledno izvedene razlike, za oba glasa piše *s* in *ſ*. Pričakovali bi lahko, da je ta dva znaka *s* in *ſ*, katera je našel v latinici in nemški grafiki, porabil v to, da razločuje med *s* in *z*; da tega ni storil, ne bodemo se čudili, če pomislimo, da te razlike tudi v Trub. ni najti, tudi on meša s in z. Za *s* najdemo tedaj *ſ*, *s*, *ſs*, *sh*, *sch*: ſlauenſki, rimſki, uſakimu, kranſky, goſpud, ſuoih 13 etc.; skuſi, milosti, suoie 3, obsoditi 11, gospud 14, besednikom 28 etc.; zhaſsu, perneſsene, perneſse 3, beſsede, preſs 1, beſsedami 3, ſsille 7 etc.; poshushi 3; schluſsi 15, najbrž je pa tukaj v početku *š*. Za *s* ne najdemo samo v našem rokopisu *sh*, nego tudi drugod, dasi je to redko n. pr. v Stapl. (Raić 51); tudi *ſs* ne pričakujemo, dasi se to nahaja tudi v drugih pisateljih v Skal. trideſseti 5 b, 45 b, shesdeſset 46 a, pouſsodi 10 a, veſselie 2 a, nebeſsom 13 a, 24 b etc. tako tudi v Stapl. (Raić 51) in v nekaterih kajkavskih pisateljih. Sicer moramo reči, da popolne doslednosti ni najti ni v Trub., kateri piše n. pr. tudi meſſu C. 29, t. d d. 24, viſſoko t. d. d. 13, teleſſa t. d. d. 36, 12 a, 13 b etc. niti v Krelji, kjer stoji n. pr. teleſſom 18 b. Pisava *ſs* = *s* ni izvirna posebnost sloven. pisateljev, oni so jo našli v nemščini, kjer je uže v XV. stol. sestavljenka (ſs) v sredini besed jako priljubljena. Za *z* se piše *ſ*, *s*: ieſigk, skuſi, Spoſnamo, ſnaine, ſueſti, ſaulechi 2, iſnaide 5 etc.; sakaj 2, isdere 4, sapoueduuatj 14, samudo 26, Sastaue 21.

Soglasnika *š* in *ž* je izrazil na ta način, da je držeč se nemške grafike dostavil *s* in *z* še *h*. Odstopil je tedaj toliko od nemškega pravopisa, da je pisal mesti *ch* samo *h*, kar uže najdemo pri Trub. Najbrž naš pisatelj ni te pisave uvedel samostalno. Razumevno je, da tudi med *š* in *ž* ni v pisavi razlike. Isto grafično načelo, katero smo našli pri *š* in *ž* porabil je tudi za *č*, zato piše za ta glas *zh*. On je bil tedaj v tem slučaji dosleden in se ni poprijel nem. pravopisa, po katerem bi pričakovali *tsh*, *tſh*, toda tudi to najdemo, dasi jako redko.

Č = *zh*, *tſh*, *tsh* in *z*: istulmazhan, zhaſsu 2, 8, nozhio, neuterpezhih, ſemuzh 2, tezhi 2, mech 3 etc.; ritſhi 4, leſhetsh 26, zes 15, pridezih.

Š = *ſs*, *sh*, *ſ*: poſtena, naſha, naſhiga, perſhlu etc.; firsht, she 16; ſkodo 10, če ni pomota.

Ž = *ſh*, *sh*, *ſch*, *ſs*: deſheli toſhiti 2, roſhie 3, deſhelſkiga 5, dolſhan 10, ſhitu 13 etc.; shupo 15; deſelſki, Vrſahou 9; ſch naſhim (ž našim); schluſsi 15.

Mehkost se pri *l*, *n* (l', ń) označuje v mnogih slučajih in sicer skoraj vedno takrat, kadar se je ohranila tudi v govoru, sicer se l' in ń tako pišeta, kakor se sta govorila v tem narečji t. j. znak mehkosti, v našem rokopisu vedno *i*, se stavi pred *l*, *n*. Mi najdemo tedaj: krailoue, krail, krailoua 28, krailouſkim in tudi volio 3, uolo; toda lubi, ludi 7, popraulati 9, pela 13, 38, pelati 18, oblubi 23, uolo 19, napreuablene 27, uole 41, dale 51 etc. Jeli se je tudi v izgovoru v teh primerih izgubila vsa mehkost, to se ne da povedati, toda je jako verjetno radi primerov kakor krajl, kajti kjer se tako govori se navadno ne najde l' nego l, t. j. srednji l.

Isto velja o ń: ſnaine, peruoleinem, maine 3, objskaine 3, ſegaine 7, terkaine 7, rounaine 14, poſnainem 17, sapadeine 19, ymeine 20, kopaine 24, saine (za nje) 27, 44, sgrubainam 26 in celo oſnainenimu 9 etc. Na isti način se tudi v nekaterih staropolj. spomenikih stavi *y* pred soglasnik, katerega omehčuje. V našem tekstu je ipak tudi dosti primerov, v katerih se piše prosto *n*, dasi ni dvomiti, da se je tudi tukaj tako izgovarjalo kakor v prejšnjih slučajih: kranſky, uablena 5, uablene 27, spoſnanem 5, sapadane 13, 25, terganu 16, ſpoſsnam 20, nan (nanj) 20, 36, ſposnane 34, manka 39 etc. Jako redko je, da stoji *i* za *n*: poterieniu. Da bi se bil v tem slučaji ohranil mehki *n* in da se ni govorilo: potrjejnu, ni verjetno, samo grafika je druga; najbrž je v tem slučaji posneta po starejših sloven. pisateljih. V slučajih kakor niue 16, 17 se mehkost ni dala lahko izraziti. Pri nemu 2, 11, negouo 3, 23, negouim 19, goreni, goreniga etc. se *n* najbrž ni izgovarjal mehko v narečji našega prevoditelja. Pisava *jn*, *in* za ń, *il* za l' je prelagatelja celo privedla, da je pisal tudi poite 18 za potje.

Za *rj* se piše razven jednega slučaja, kjer stoji *ry*, vedno *ri*: poterien, poterienu, denarieu 3, sturienu 20, udarien 21 etc.; dinaryeu 14.

Če se piše za *k* tudi *gk*, tako to gotovo ni nič domačega in izvirnega, posneto je po nem. pravopisu: ieſigk, voſnigk 13, gornigk 25, sagornigk 26, nagk 26 etc., dvakrat tudi *c*: punctih, Articlnih, kar je vpliv latinske grafike. Po nem. navadi se piše tudi nekolikokrat *ch*: nemzhich, richtne 27, richteriam, gornich, navadno pa *h*. Za *b* stoji dvakrat *p*: preſs, preſ 9; za *t* tudi *dt*: grundti 13, grundt 45, 49. Za *v* se piše *u*: ſlouenſki, duhouni, ueſtio, bukui, praude, praudo, prau 4, uinogradou 8, uinogradih 10, uinu 13.

Med *i* in *j* ni razlike v pravopisu, za oba glasova se piše *i* in *j* in tudi *y*. Pravila, kedaj stoji *i* ali *j*, ni najti, vendar se opazi, da se *j* posebno rado piše na konci in sicer za oba glasa; i: deſheli, kir, bukui, leti 2, imaio 6, obſedeti 6 etc.; rakj, markj 3, bj 14, gornj 14, drugj 14, prutj 14, proſsitj 14, toſhitj 14, sapoueduuatj 14, Vinogradj 15, bodj 16, jnu 16 etc.: lyſtum, obyſkaine 3, ryhto 4, yti 5, kyr 6, ſyllo 7, ny 14, ymein 20, tystim 20, lystj 27 etc.; j: ueſtio, nareiene, imaio 1, Vmei, poboiu 3, sgorai, meie 10, sunai etc.; tulikaj, uſelej 2, sakaj 2, 5, tedaj 13, 15, tadaj 13, sgoraj 17, nasaj 31; frayati 7, stayerih; nekolikrat se ne piše *j* med dvema samoglasnikoma: Andrea, nareati 9, nareat 9, to imaio tudi drugi sloven. teksti.

Nekatere črke podvaja prelagatelj, kar je posneto po nem. pravopisu, sicer je to najti v mnogih starih pisateljih, v Trub., Krelji, Stapl., Skal. etc. skoraj nobeden se v tej stvari ni mogel otresti vpliva nem. grafike. Mi najdemo v našem rokopisu: offen, ſtraiffan 3, innu 37, deſhelanni 6, ſilla 7, ſyllo 7, ſgodilla 7, billu 9, ſturilla 10, allj 32, Mattynim 8, pottler 41, eſterraihi.

Naš rokopis je v jezikovnem obziru zanimiv in važen uže radi tega, ker je skoraj edini rokopis iz XVI. stol. Knjig imamo res iz druge polovice XVI. stol. lepo število, toda od rokopisov spadajo razven našega še samo pris. kranj. v to stoletje. Ker je ta rokopis precej obširen, imamo priliko primerjati njegov jezik z istodobnim književnim jezikom, in pri tem se bodemo prepričali, da se je književni jezik nekoliko razlikoval od prostega govora uže v drugi polovici XVI. stol. tedaj kmalu po početku sloven. književnosti sploh. Pri tem primerjanji seveda ne smemo pozabiti različnosti narečij, pa če tudi to vzamemo v pośtev, se mi ipak dozdeva, da se jezik v knjigah ni več gibal popolnoma prosto, vsaj jezik našega rokopisa je v marsičem slabo „disciplinovan“ nasproti književnemu iste dôbe in nekatere nove oblike so mnogo bolj prodrle, kakor bi to pričakovali sodeč po knjigah iz konca XVI. stol. To razliko vidimo tudi v XVII. stol. med jezikom v rokopisih in v knjigah (prim. Archiv XI, 586). Naš prelagatelj ni bil, kakor se o tem lahko uverimo, tako temeljito izobražen v slovenščini kakor n. pr. Dalmatin, inače bi tudi on bil ta prevod spisal v književnem jeziku, ipak je tudi pri njem opaziti nekaj vpliva drugega narečja, morda književne dolenjščine.

Glasoslovje.

Stsl. ь, ъ odgovarja pravilno *a*, ker spada jezik našega rokopisa v oblast jugozapadne slovenščine, tedaj maine 3, manka 39, dan 14, 18, 45, 52, usame 32, vsame 41, uſame 50,

pomainkſhati tako tudi pri nekaterih naglašenih sufiksih, dasi v takih slučajih slovenščina skoraj izključljivo poluglasnika nadomeščuje z *e*: dolſhan 10, 18, 19, dolshan 31. Tudi uſakaterni 1, vſakateri 2, uſakateri 3, kateri 2, 3, 8, 10, moramo semkaj prištevati, dasi v stsl. v teh besedah ni ъ, kajti samo v tem slučaji razumemo, da najdemo razven kateri tudi keteri, koteri, kiteri in kteri n. pr. v Skal. mimo kateri še nekiteri 22 b, uſakiteri 31 a, v Stapl. vsakotera 7, nekotera 13, nekoterim 41 etc. V sufiksih je e = ь, ъ, kakor je to najti skoraj v vseh onih sloven. narečjih, ki v drugih slučajih nadomeščujejo poluglasnika z *a*: ueden 26. Ta *e*, kateri navadno ni imel naglasa, je zgodaj oslabel v nedoločen glas, nekak poluglas, kateri se navadno piše z *e* in *i*: prodeiauiz 50, maihina 27, kar najdemo uže v Trub. hlapiz C. 87, mahina C. 46, 115 etc. Od onih besed, katere imajo tudi v južnih narečjih v deblu *e*, beremo tukaj: mezh 3, stebla 34 in perſhel 9, priſhel 26. Prvi protest. pisatelji sicer pišejo v zadnjem slučaji *a* n. pr. Trub. C. ſhall 14, 26, 30, priſhall 89, Krelj priſhal 96 etc. mimo naſhil 71 b, pa vprašanje je, jeli se je v tem narečji (Trub.) res tako govorilo, ni to samo nasledek kake teorije v grafiki? Samoglasnik se v tem slučaji ni več polno izgovarjal. Razven t*e*daj 13 beremo tudi t*a*daj 13, kar bi nikakor ne pričakovali, no ipak piše tudi Krelj t*a*da 16 b, 17 b etc. Če najdemo mimo omenjenih refleksov poluglasnikov še druge, vplival je pri tem sosedni soglasnik, pri vun 3, 5, 11, 16, 20 je vplival *v*, semkaj spada najbrž tudi: vnkaj 14. Tudi ſ*o* uſem 26 prištevam tem primerom ter ne mislim, da bi tukaj *o* odgovarjal *ą*, ker najdem o = ъ (so = sъ) samo pred sledečim *v*, prim. Trub. t. d. d. ſo vſem 18, 28, ſo vſemi 28 etc. Krelj ſo vſſo 24 a, 34 b, ſo vſakim 81 b. V iſupraſhati 5 ne odgovarja *u* neposredno ъ, nego se je pojavil naslanjaje se na uprašati; tako je tudi najbrž pri sapadl vplivala analogija.

Refleks stsl. *e* se je v slovenščini, kjer ni nobenega preglasa, v XVI. stol. kakor dandanes prav malo spremenil. Zato najdemo: perneſsene, veliko, podloshen 18 etc. Izpad *e* v periatl 50 ni čisto fonetičen, vplivali so drugi sufiksi, kateri imajo ь = e; to velja tudi o: istulmazhan, kjer se je *a* pojavil po analogiji oblik kakor dolžan etc. Jedenkrat stoji v nikavnici *ne* (non) *a* m. *e*, tedaj *na*: na preiel 49 nasproti ne 9, 14, 24, neſnanih 7, ne plazhal 16 etc. kar je najti tudi sedaj v sloven. (gorenjskih) narečjih n. pr. v okolici Predvora (Valjav. 8), v Bohinsk. nar. (Baud. d. C. Otčety 58) in v Skal. na more 6 a, 17 b, nauoshliuost 56 b, narad 75 b etc. V dolenjščini ostane navadno *ne* (non), a za praep. *na* se govori *ne*.

Stsl. *ą* odgovarja vedno *e*: jeſigk, knes, vſeti 1, 4, uſetu 11, suetimu 16, gre 19, ſpet 38. Če je v dveh slučajih izginil ta

e=ę, ne sme se prezreti, da je to pri suf. — ęсь, na katerega je vplival suf. — ьсь: meſzy 49, meſza.

Raznovrstnejši so v našem spomeniku refl. stsl. ѣ, kateremu odgovarja *e*, *ei* in *i*, in sicer najdemo *ei* navadno v dolgo naglašenih zlogih, toda mnogokrat stoji baš v istem slučaji tudi *e*. Sodeč po prvih naših pisateljih bi v nenaglašenem zlogu pričakovali skoraj dosledno *i*, in rokopis ima res prepouid 13, prepuuid 19, sidezhi 20, ſidezh 45 in stariſhih 4, 8. Vendar stoji nasprotno tudi *i* v naglašenem zlogu: iſtribitj 47 in morda tudi zilounu, posebno pa v glagolu; nimam: nima 1, 3, 5, 30, nimaio 45, niſso 8, niſo 27. Opozoriti je treba, da je pri tem glagolu najti *i* tudi v pisateljih, kjer odgovarja naglašenemu ѣ ne *i*, ampak *e* in *ej* n. pr. v Krelji nimaio 21 b, 62 a, Skal. nima 4 a, 42 b, niſso 16 b, 23 a, 46 a, niſsmo 82 a tudi v Stapl. niſem 4, niſi 4, niſo 14, nimaio 13. Za naglašeni *ĕ* stoji *ei* in *e*: leitu 1, 2, 4, 5, leit 45, leiſs 34, 42, meiſtih 1, meiſtu 1, meiſti, meiſte 10, ueiſtnu 5, sapoueidati 26 in ſlauenſki, ſlouenzih, nemzhih, poſuetuane, beſsede, beſsedo, potrebna, potrebnu 9, ſapouedane 2, ſaulezhi 2, ulekel 12, ſaulekel 5, pouedati 7, prepouedani 8, imeti 13, meſti 14, 19, mesti 15, letu 17, ueſtnu 23, delom 26, rezh 27, dreuie, trebiti 47 etc. Pa tudi za nenaglašeni *ĕ* najdemo *e*: Suetloſti, zelu 24, rezheh 27, breguue 47, vrednost 50. Kako hočemo združiti to mnogovrstnost? Meni se dozdeva, da ti refleksi kažejo na gorenjščino, kajti v tej se govori za naglašeni *ĕ* ne samo glas stoječ v sredini med *i* in *e* in *je*[i], nego tudi *i*, prim. Baud. d. C. Otčety 105—106. Če pa najdemo za naglašeni *ĕ* pisavo *e* in *ei*, vzrok je temu nenatančna grafika, v kateri se ni mogel *e*, kateri se nekoliko približuje *i*, natančno izraziti, zato sedaj *e*, sedaj *ei*, morda je pa to tudi vpliv književnega jezika (in pisave). Jednotnega jezika sploh ne najdemo v našem rokopisu. V notl 33 je izpadel ĕ (nasproti otel 33) najbrž ne čisto fonetičnim potem.

Za stsl. *o* stoji *o*, *u*, *a*. Nenaglašeni in kratko naglašeni *o* je skoraj vedno ostal neizpremenjen, kjer ga je nadomestil *u*, je to vpliv sorodnih oblik: milosti, ſlouenzih, goſpud 2, 5, goſpudu 7, no (ino) 45 etc. in tudi terdno. Dolgo naglašeni *o* se je navadno spreobrazil v *u* in potem je še analogija razširila meje tega pojava: skuſi, goſpud 2, 5, gaſpud 1, tulikaj 1, gur 1, kuli 3, gdu 3, prepuuid 13, 19, pruti 14, inu 1, 2, 3, 4, 8, innu, meiſtu 1, perſhlu, letaku, vſaku, leitu, kokur 9, kakur 20, potuu, vhu 40, breguue 47, meiaſhuu 47, kupzuu 50 etc.; pri zapoueduuatj 14 je vplival inf. s svojim *u* in tudi v imenuuane se *u* ni čisto fonetično razvil iz *o*.

Važnejše je nadomeščevanje nenaglašenega *o* za *a*, ker v tej meri tega pojava še ne najdemo v istodobnih knjigah,

nego še le v prvi polovici XVII. stol.; toda naš spomenik priča, da je ta prehod bil precej razvit in razširjen uže v drugi polovici XVI. stol.: gaſpud 1 bis, ſlauenſki, daſhezhi 22, dapuſhane 51, samauolnu 26, popolnama 13; zadnji primer ne gre popolnoma semkaj, ker so nanj vplivale oblike dat. in instr. dual. s končnico *ama*, kar imajo uže prvi sloven. pisatelji, in ta *ama* se je pojavil naslanjaje se na *a* nom. du. V Hrenu tudi popoln*a*ma 21 b in damú 22 a, 104 b, 126 b, dama 25 b, n*à*zoj 53 b. — Nenaglašeni *o* je tudi izginil: roſhie 3 (ter), poſuetuane; dostaviti je, da se prva beseda v krajši obliki nahaja tudi v drugih slovan. jezikih, bolg. rъže, orъže, mruss. ruže, ružo, oruže. Kakor drugod, najdemo tudi tukaj v sestav'jenkah *pre* m. *pro*: predaye 50, toda prodeianie 50 jezik ni več razločeval prodati vendere od prědati tradere, zadnje je izpodrinilo prvo. T*e*likaj 19 mimo t*u*likaj 34 je najbrž pomota.

Nosniku *ą* odgovarja *o*: toſhiti 2, toſhnigku 30, potih 9, obsoditi 11, obſodi 14, bodj 16, rok 49.

Stsl. *a* odgovarja navadno a, vendar najdemo tudi primere, v katerih se je ta samoglasnik spremenil in sicer navadno radi vpliva bližnjega soglasnika, tedaj nekaka asimilacija. Semkaj spadajo: rounati 4, 6, rounane 14, delouzhu 52, kjer je vplival *v* na nenaglašeni *a*, mimo: raunati 5, 6, prauizhnih 22, prau 5, 45 — vinogrodu 24 in najbrž tudi odgouoriati 30 sta samo pomoti. V skupini *aj* je ostal *a* še nespremenjen, kar je skoraj sploh najti v pisateljih XVI. stol.: primeri asimilacije se nahajajo še le pozneje, in v tem se strinja sloven. nekoliko s češčino, kjer najdemo v XIV. stol. *aj* še skoraj brezizjemno ohranjen, še le v XV. stol. postajajo primeri z *ej* obilnejši in so posebno najti v XVI. in XVII. stol. V našem rokopisu spada semkaj sakaj 2, 5, sekaj 14, sgorai 9, 17, vſai 12, vſaj 13, uſaj 22, tedaj 13, ſdolaj 29, neſaj 34, 42, tulikaj 34, ukupaj 47, sunai, in celo pred sekundarnim *j* je *a*=*e*: sapadeine 19 mimo sapadane 13, rounaine 14. Semtertja piše uže Trub. za nenaglašeni *aj* tudi *ej*, toda jako redko. K tem primerom je tudi prištevati delezh 18, kjer stoji *e* po analogiji: od dalje, delj, toda: dale 51. Tu najdemo celo nekoliko sledu stari asimilaciji samoglasnika *a* predstoječemu nebniku, katera je v češč. popolnoma prodrla. Trub. ima precej takih primerov, toda ostalim pisateljem XVI. stol. je ta pojav neznan, in ga je najti samo v nekaterih narečjih, pred vsem v nekaterih dolenjskih, notranjskih in goriških, prim. Archiv XI 420—422. Naš rokopis ima: breſ dopuſsane 51 in tie 41. V reſhalenimu je morda *r* nekoliko zakrivil, da se je razvil *e*, vsaj v nekaterih narečjih se to da opaziti (Baud. d. C. Otčety 55), vendar se ne sme zamolčati, da v pisateljih XVI. in XVII. stol.

čitamo v sestavljenkah s praep. *raz* vedno *rez*, izjemo najdemo samo v Krelji. Ta prehod olajšala je nenaglašenost *a*. Kakor Trub. ima tudi vinogr. z. *o*li 23 mimo *a*li 2, 3, 6, 22, 23 in celo *o*ku (ako) 47. Še v nekaterih slučajih stoji *o* m. *a*, kjer ni mogel vplivati sosedni soglasnik: kokur 9, 18, 26, 45, kokor 4, 29, koker 16, 48, kokou 7, če ni pomota, toku 44 bis mimo taku 16, kakor se tudi sedaj govori v mnogih narečjih in je deloma najti tudi v Trub. n. pr. koker C. 3, 4, 5, 13 etc. A. 17, 19, Ab. 4; so (za) 27 je najbrž pomota. Praepos. *na* se glasi mnogokrat *ne*: ne potih 9, nemeſtiti 34, neſaj 34, 42, nesai 37, neſai 42; tudi *de* m. *da* 5, 13, 16, 30, 51 beremo, kar je skoraj splošno veljalo v XVI. in XVII. stol., in tudi: s*e*kaj 14.

O samoglasniku *i* (stsl. i in ъı) je opomniti, da ostane nespremenjen v naglašenih zlogih in večinoma tudi v nenaglašenih: bil 10, ſturilla 10, prauiza 11, voſnigk 13, vprizho 14, bilu 5, kuli 3, tudi 3, 6, 15, 16, perneſti 5, doli 10, sagornik 16. Iz nenaglašenega in kratko naglašenega *i* se je razvil v tej dôbi v tem narečji nedoločen glas (poluglasnik), za katerega se piše navadno *e*. Za to oslabljenje imamo v našem spomeniku dovolj primerov, in v tem obziru so mi za zgodovino tega samoglasnika važni, ker v tiskanih virih iste dôbe še skoraj popolnoma ni najti tega pojava, in vidimo tedaj v tem slučaji, kako se je uže takrat razločeval književni jezik od prostega govora. Da ne najdemo v nekaterih slučajih *e* m. *i*, kjer bi ga v našem spomeniku lahko pričakovali, temu je morda vzrok to, da se je ta pojav v tem narečji še le počel ali pa, kar je verjetneje, da je na prelagatelja vplival književni jezik. Tu beremo: be (de be) 5, mimo: bi 3, 5, 7, 10, 16, bite (inf.), fodrate (inf.) 19, sapouedatte (inf.) 19, loc. sgl. per poene 9, per meiſte (zu stundt) 10, sapadaine 26, praude 29, po lete 31, ſposnane 34, dat. sgl. k praude 14. Da v teh slučajih ni *e* starejši refleks stsl. ѣ, vidimo tudi iz sledečih primerov n. pl. vrtlne 27, instr. pl. purgarie 6; pred -lъ v part. pf. act. II: prelomel 10, porozhel 49, v podstopl 41 je celo *i* popolnoma izginil, kakor tudi v: dneu 16. Uže na drugem mestu (Archiv XI, 587) sem omenil, da se je samoglasnik pred tem lъ uže zgodaj oslabil v nejasen glas, to nam ne priča samo pisava Stapl. (rekol, ſhliſhol etc.), nego najdemo uže v Trub. C. v tem slučaji *e*: ſodell X, greſhell 2, ſtopell 15, premenell 52, poterdell 105, prelomell 148 in tudi Skal. piše: reserdel 5 a, perprauel 58 b, sastopel 62 a, postauel 67 a, 73 a, proſsel 88 a, odreshel 113 b etc. Da bi bile te oblike nastale po analogiji glagolov I. vrste: ni verjetno. Ostale primere *e* = *i* najdemo v drugih pisateljih v večem številu še le v sredini XVII. stol., mnogo jih je v Stapl. (Raić 57) in v Skal. n. pr. drugezh 63 a, be bila 256 a, demm 287 a, serdet 321 b.

Semkaj gre prištevati tudi *je* m. nenaglašenega ali kratko naglašenega *i*, česar v drugih virih iz te dôbe še ni najti: Jemeti 29 mimo iskati 19, imena. V teh slučajih se je kratkemu *i* v podporo dodal *j*, kakor to najdemo tudi v drugih slovan. jezikih in potem je *ji* oslabel v jь, prim. češ. jehla; nekoliko podobno našemu pojavu je tudi *j* m. *i* v češ. jdu, jmu in v starorušč. se je v nekaterih slučajih tudi *je* razvil iz *j* n. pr. nom. masc. tvoe, ijudějeskъ (Archiv VII, 57—59).

Skupina *trit* se je uže skrčila v *tr̥t* (piše se tert), največ primerov je pri praep. *pri* in njenih sestavljenkah, kar najdemo uže v naših najstarejših pisateljih: pernefsene, perſhlu 1, 4, pernefse 3, pernefsel 3, perneſti 5, perſhel 9, dopernefse 24, per 4, 9, 10, 11, 19, 26 etc. mimo priſhli 8, priſhlu 16, 18, priſhel 26, kar se gotovo ni govorilo v narečji našega prevoditelja. Na isti način imamo tudi: noter 7, 36, 45 mimo: notri 5 in oslabljenega: notre 19; v Skal. najdemo celo: terie (trije) 422 a. Odpadel je *i* v *no* (ino) 45 toda ne čisto glasoslovnim potem.

Za *r̥* se piše skoraj izključljivo *er*, ipak je dvomiti, da bi se bil pred *r* govoril *e*, saj najdemo jedenkrat tudi *r*: hrbtam 20 — obernene 1, bersh 2, terpeti 2, derſhati 3, derſhi 26, 41, derſhal 3, terkaine 7, ſmerdezho 15, terganu 16, smertio 22, peruiga 28, pouernitj 34, perst 38 bis etc. jedenkrat *or*: poruo 24, če ni pomota, sicer se govori danes v nekaterih krajih in gotovih slučajih ᵒr; vᵒrh, vᵒrt. Celo iz *rě* se je spreobrazilo *r̥* = *er*: deruu (drevo) 33. Tega ne najdemo samo v današnjih narečjih n. pr. tьrbuha, sьrdica (Baud. d. C. Otčety 67, Miklos. I² 306), nego tudi v Hrenu, shèrbe 3 b, 4 a, sherbeti 3 b. V pisateljih iz XVI. in prve polovice XVII. stol. najdemo za *r̥* ne samo *er* (èr), nego tudi *ar*, *àr*. Dalo bi se misliti posebno pri poznejših pisateljih, da je tukaj mešanica dveh narečij ali je pa *àr* večinoma vzet iz čakavskega izvirnika, in poznejši pisatelji kakor n. pr. Hren, kateri so bili od svojih prednikov močno odvisni v pisavi, so jih v tem posnemali, tako da je àr — toda ne v vseh slučajih — morda eleganca književnega jezika. K zadnjemu nagibljem se radi tega, ker najdem v vseh rokopisih iz XVI. in XVII. stol. skoraj samo *er*, a kjer stoji *ar*, so to večinoma primeri, ki so navadni v cerkvenih knjigah n. pr. karst, karvav. Seveda se ne sme prezreti, da to velja samo za ona narečja, katera imajo v sedanjosti ᵉr, r̥, ne pa za ona (n. pr. beneško, rezijansko), kjer se govori ᵃr, ar.

Iz *l̥* se je razvil *ol*: ſamolzhal 7, dolſhan 10, 18, dolſhnu 11, popolnoma 27, dolgu 19, dolguu 22, dolg 41 in istulmazhan 1; *l* od *ol* je izginil v: sonza 18, ker se ne da lahko izgovarjati skupina *ln* v zlogu s o l n. Če najdemo v Krelji solnce, je to vpliv hrv.; on je našel v svojih hrv. (čak.) virih s l n c e in

ker je zapazil, da v takih slučajih odgovarja vsakemu hrv. *l* v sloven. *ol*, pisal je tudi solnce. Zveneči *l* (l̥) je v četirih primerih: vrtlne 27, vrtlna 27, vrtl 27, artikl 29.

Prilikovanja (asimilacije) samogl. ni najti, prodrla je analogija onih oblik, katere imajo pred samoglasnikom trd samoglasnik, tedaj: krailoue, krailoua 28, krailouſkim. Krčenje (kontrakcijo) samogl. najdemo v treh slučajih: notl 32, 50, nozhe 44; v Trub. t. d. d. čitamo še: ne hozhe 20, 22, 12 b.

Soglasniki. Kar se tiče *r*, *l*, *n*, omeniti je samo: ſlobodnim.

Pri *t*, *d* je opomniti, da je v skupini *dl* ostal in izpadel *d*: ſapadl 19, 24, ſapadel 14 in sapal 13, 32, 38, 40, 41, 42, 43, 49. Naš spomenik ima potle 16 toda najdemo za mehek *t* uže *k*: treke 24, trekemu 25, za kar imamo tudi drugod primere iz XVII. stol. (Archiv XI, 588), dalje beremo ponuien (part.) 50 in ne ponuden.

Goltniki se nekolikokrat mehčajo v sikavce, pa treba je tukaj razločevati med starimi primeri in onimi, kateri so se pojavili še le vsled analogije: druſiga 13, 37, druſsiga 49, druſimu 38, uſaziga 48 in celo v loc. sgl. na blaſi (an Gut.) 36, toda drugimu 40, 42, vſakimu 48, drugi (loc. sgl. fem.) 49 in seveda tudi deſhelſkiga 5. Kakor v vseh virih iz XVI. stol. razven Krelja samo nom. pl. gorniki 29.

Pri nebnikih je važna skupina *šč*, za katero ima naš tekst *šč* in *š*; da oboje ni lastno istemu narečju, to je razvidno, jedno je poteklo iz književnega jezika (dolenjščine) ali pa iz izvirnika: podobſzhino 5, 6, dopuſzhena 13, gorszhina 16, gorſhino 6, 16, gorſhine 13, 17, gorſsino 18, gorſhino 23, gorshini 20, gorſhini 26, 31, goſpoſhine 12, 49, perpuſhenu 30, dapuſsane 51, dopuſhainu 51, erbshinu 49, voſhiti 44. — Napreie 4, 45, maienike 39 spomina nas na podoben pojav v staroruščini.

Prilikovanje soglasn. najdemo v nekaterih slučajih, posebno pri praep. *kъ*, kakor se to nahaja tudi v sedanjih narečjih: h timu iſtimu 1, h timu 9, 26, h ti 14, h prihodnimu 16, h praude 29, 44 (prim. Trub. h timu C. 71), toda: k enimu 2, k ſagorſki 3, k uinogradam 8 etc., tudi ſhnim 50, kar je danes navadno, uže Trub. piše: ſhnimi C. 54, ſhnega C. 31. Tako najdemo tudi: ſlatkiga 15 in celo: gdu 3, 14, 19, 27, dalj: stiri 27, goſpoſkiga, toda: vinogradſkim 26.

Najnavadnejši je izpad *d* pri števniku eden in sicer je tukaj *d* najpoprej izpadel v skupini *dn* n. pr. ednega. edna in od teh sklonov je oblika brez *d* prodrla tudi v one, kjer se *d* in *n* nista dotikala: ena 6, eniga 3, 13, 14, 27, enimu 5, 23, enim 11, 24, en 1, 2, 4, 11, 27 in eden 3, 37, 41; isto velja o zaimku obeden: obenu 1 in obeden 51. Soglasnik *h* je izginil pri glagolu hoteti: otel 33, ozhe 50, ozhmo p. To

najdemo tudi v Krelji n. pr. ôte 11 a, 31 a, 52 a, ôzho 11 b, 12 b, ozhmo 22 a, 40 b, v Skal. ozhesh 5 a, otel 6 a, otla 252 b, v Stapl. ozhe 64, ozho 66, oshte 3 in drugod.

Za soglasnikom *b* izpadel je *v*: obarouati 10, kakor piše tudi Trub. obari C. 107, obarye 165 in tudi obeſſeli t. d. d. 32, Krelj: obarovati 48 b, obaruie 58 a, obari 77 b, obeſſelili 56 b, Hren: obari 7 a. Glede skupine *bv* še danes ni jedinosti v jeziku, v nekaterih slučajih se je ohranil *v*, v drugih je pa izpadel, o kakem glasoslovnem zakonu ne morem tukaj govoriti, to je samo neki nagon: obezati, obesiti, oviti, obvarovati. Nekolikokrat manjka tudi pri pron. poss. svoj soglasnik *v*: ſoiga 12, ſoio 16, pri tem je najbrž vplival pron. moj. Tujga, sujga, etc. je posebnost Trub. narečja, pa ipak najdemo te oblike tudi v gorenjskih pisateljih, Skal. toiga 21 a, 29 b etc. v Stapl. najdem samo: tuga 15 (če ni pogreška), v vseh ostalih primerih se je ohranil *v*, Basar tuiga 4; te oblike ima tudi Megis. dat. toimu 95, loc. tojem 147, instr. tojem 86. Danes so te oblike močno razširjene po sloven. narečjih, ne pozna jih samo dolenjščina, govore se tudi v gorenjskih narečjih: toj, soj, v narečji predvorskem (Valjav. 13), toje, sojœ, sójga, sóje, sojьh etc. v bohin. govoru (Baud. d. C. 100), pozna jih goriško-kraško (Štrek. 89) in beneško (Klodič 13) narečje, v iztočnih krajih štajerskih ohranile so se stare oblike, kakor tudi v rožan. narečji (prim. Cvetje II, 9). Kakor sploh v slovenščini (razven nekaterih iztočnih nar.) se je skupina *tv* olajšala v *t* v slučajih: ſturiti 2, zhetertu 17. Dalje je izginil *d* v skupini zd: vsigne 38, prim. Skal. usignit 11 b, vsignit 22 b, Stapl. vsignel, vsigniti, vsignili in vsdigne; tako se danes govori vsaj v gorenjskih nar. (Valj. Baud. d. C. 108), v rožansk. narečji (Kres I, 464) in zapadnoštajerskih, najbrž pa še drugod.

Oblikoslovje.

Nominalna dekl. ъ/o-, u-, i-, konson. debel.

O gen. sgl. je opomniti, da najdemo razven navadne končnice *a* dopuſzhena 12, laeſsa 16, 17, rihtaria 19, padza 18, meſza, vinograda 15, imena 40 — konsonant. debla so v slovenščini uže zgodaj prešla v sklanjo ъ o-deb. — tudi u od u-deb. in sicer pri enosložnicah z naglasom ^: ſtanu, lystu (prim. Archiv XI, 412—420). Jedenkrat najdemo v tem sklonu tudi asim. dopuſsane 51, kar je iz te dôbe najti v Trub. (Archiv XI, 420—421), v sedanjem jeziku pa v nekaterih goriških in dolenjskih narečjih. Ostanek stare masc. i-dekl. je: gospudi 49, 51 mimo uže bolj navadnega: gospuda 12, 21, 27, 28. Oblika konson. sklanje je: dne 29.

V dat. je končnica *u*: zhaſsu 2, meiaſhu 50, ozhetu 12, vinogradu, poboiu, terganu 16, praſhanu 28 in celo: goſpudu mimo starega goſpud*i* 10, 13, 14, 15, 17, 18, 23, 31.

Loc. sgl. ima tri končnice, *i*, *e*, *u*, zadnja vzeta je od u-deb. Nekoliko dvomljivo je, da bi se bil v loc. na *e*: meiſte 10, sapadaine 26, sapadane 48, po lete 31, ſposnane 34, Dunaie ohranil stari refleks končnice ѣ, najbrž je *e* oslabel še le iz nenaglašenega *i*. Opaziti se da, da v našem tekstu pri neutr. znatno prevaguje končnica *i*: leti 2, 26, meſti 9, 15, 19, meiſti, imeni 20, blaſi 36, sposnani 46, 47, (semkaj se lahko prištevajo loc. na -e) in samo jedenkrat *u*: poterieniu. Res je sicer, da najdemo to končnico tudi pri masc.: puſti 8, vinogradi 23, grunti 54, meſzj 49 nasproti: potu 3 (ter), zhaſsu 8, rozhinu 20, vinogradu 23, vendar bi se ne upal trditi, da je to popolnoma slučajno, ker najdemo to pri vseh pisateljih XVII. stol. in sicer navadno pri konson. deblih potem pa tudi pri neutr. (prim. Archiv XI, 538—539). Jeden primer imamo celo za stari prehod goltnika v sikavec pred končnico *i* tega sklona, kar je bilo v XVI. stol. uže silno redko v kranjskih narečjih: blaſi 36.

Jako zanimiv je naš spomenik glede instr. sgl. V vseh tiskih iz XVI. stol. nahajamo v tem sklonu samo organično končnico *om* (em), nikjer *am* (iz Trub. in Dalmat. mi je znan samo jeden primer Archiv XI, 552), katera končnica se pojavi šele v XVII. stol., v vinogr. z. pa kar na jedenkrat najdemo mnogo instr. na *-am*, skoraj nič manj od organičnih oblik. Kako si naj pojasnimo ta dualizem v jeziku istodobnih tekstov, je-li to samo dialektičen razloček? Jaz mislim, da se ne da lahko dvomiti o tem, da je naš spomenik v tem slučaji pravo zrcalo narodnega govora iste dôbe, v tiskih je pa vladal uže takrat neki konservatizem, pisalo se je v gotovih slučajih uže drugače, kakor se je govorilo, s kratka književni jezik, katerega vidimo v naših knjigah iz druge polovice XVI. stol. ni več čisti narodni jezik iste dobe, ima uže nekaj starejših oblik, katere so sicer v istem času najbrž še bile v rabi, toda ne izključljivo. Tu beremo: firſtam 1, denariam 11, ſiuotam 14, moshtam 16, hrbtam 20, piſmam, tergainam 31, grubainam 26 nasproti ſiglom, uinom 16, delom 26, besednikom 28, kupom 50, peruoleinem, ſpoſnainem 17, podsigainem. Vidi se tudi, da pri samostalnikih na *-je* (stsl. ьje) in pri onih, kateri so tvorjeni po njih analogiji, prevagujejo zgodovinske oblike na *-em*, kakor je to pri vseh pisateljih XVI. in v početku XVII. stol. (Archiv XI, 557—560). Končnica *um* (=ôm), katera je uže v XVI. stol. jako redka, nahaja se dvakrat: lyſtum, priliſhkum 15 (Archiv XI, 556).

V nom. pl. je mimo navadne končnice *i*, pred katero se ne spreminjajo goltniki (gorniki 29, sagornikj, samo otrozi 45)

dvakrat od i-deb. izposojena končnica *-je* in: sicer poite 8 (pątьje) in vinogradarye 51, jedenkrat *uvi* (=ǒvi) spreobraženo iz starejšega *ove*: plotuui 10. Pri neutr. je še zgodovinska končnica: bolſhi vin*a* 51.

Gen. pl. nima več stare zgodovinske oblike, nego samo končnico *ov* (u-deb.) in tudi razlika med mehkimi in trdimi debli je skoraj popolnoma izginila; za *ov* je v mnogih slučajih *uw* (uv) in celo *u*; *uv* se ni govorilo, nego je samo kombinovana oblika, prelagatelj je našel v vseh virih in tekstih končnico *ov*, govoril je pa uže *u*, tedaj je hotel ob jednem zadostiti govoru in prejšnji pisavi: ſtanou, shlahtnikou, sagornikou 1, 17, potuu (i-deb.), dolguu 22, denariu 25, meiaſhuu 47, kupzuu 50, toda denarieu 3, 7, 8, 10, 11, 19, 21, jedenkrat ludi 7, ostanek i-dekl.

Kar je bilo povedano o instr. sgl., to velja tudi o dat. pl. V spomenikih iz XVI. stol. ni v tem sklonu pri masc. najti oblik na *am* (razven peryatelam v priseg. kranj. 2), v Trub., Krelji, Dalmat., Bohor. je samo končnica *om*, in *am* imajo jedino neutra; naš tekst hodi tudi tukaj svojo pot in piše *am* tudi pri masc.: uinogradam 8, ſagornikam 9, sagornikam 26, deſetnikam 51, goſpudam, rihtariam, lonzhaubtmonam, purgeriam in kneſom, vizdomom, valputom, purgermaiſtrom, suetnikom, oblaſtnikom, verbeſhariem, flegeriem, rihteriem. Jaz si tudi v tem slučaji ne morem razlike med tiski in rokopisi drugače pojasniti kakor pri instr. Še bolj jasno bode to, če pomislimo, da v Hrenu najdemo pri masc. samo jedenkrat -am, v rokopisih Skal. in Stapl. so pa uže nove oblike v večini, v rokopisnem vinograd. z. iz sredine XVII. stol. celo samo *am*, toda v knjigah, v Kast. in J. Bapt., kjer bi tedaj smeli pričakovati skoraj uže izključljivo oblike na *am* tudi pri masc. (sodeč po omenjenih rokopisih), so pa še stare oblike v veliki večini. Samo dialektična ne more biti ta razlika. Jedenkrat najdemo tudi -um: praelatum.

Pri acc. pl. je omeniti: lystj 27, podobne oblike imajo znane enozložnice v vseh starejših pisateljih (prim. „Ljublj. Zvon“ VII, 565–566). Danes poznajo to obliko — in sicer je naglas navadno na končnici, no ne vedno in povsod — beneško narečje v okolici Sv. Petra (Klodič 9), nekatera goriška in več gorenjskih narečij, prekmurščina in med koroškimi narečji junsko: vòli, wàsi (lasi) etc. Jedenkrat ima rokopis — ove: breguue 47; to končnico poznajo tudi Trub., Krelj, Dalmat. etc.

Ker je v instr. sgl. in dat. pl. uže tako močno prodrla nova končnica *am*, pričakovali bi nekaj jednakega tudi v loc. pl. vsaj pri neutr., toda v tem sklonu nahaja se samo končnica *ih*, nikoli *ah*: nemzhich, ſlouenzih, shuabih, potih 9,

uinogradih 10, letih 17 (bis), meiſtih 1. Opomniti je, da nekatera gorenjska narečja v tem sklonu res nimajo nove končnice *ah*, nego *ěh*, ь*h*, kar se je razvilo iz starejšega *ih*. V slučaji: dneh 2, 43 se je ohranil spomin na staro sklanjo; grunteh je najbrž oslabljeno iz nenaglašenega *ih*.

V instr. pl. se je, kakor še dandanes, ohranila končnica *i*: ſagorniki, deſhelani 6, vrſhahi 11, vinogradi 47 in purgarie (iz purgarji) 6, samo jedenkrat: denarmi 16.

a-debla.

V tej sklanji ni bilo mnogo prilike za nove tvorbe; ta je bila preveč karakteristična in se je preveč ločila od vseh ostalih, posebno pa femin. i-deb., kajti le na to se da v prvi vrsti misliti, da bi bila vplivala. Zato je pri tej sklanji najmanj premen. V gen. sgl. beremo: tergatui (ū-deb.) 51 mimo: praude 11, deſhele 11. Dat. sgl. ima razven zgodov. končnice *i*: praudi 3, 30 tudi *e*: praude 14, 29, 54 najbrž oslabljeno iz starejšega *i*=ѣ. Acc. sgl. ima historično obliko na *o*: praudo 1, 25, gorſhino 6, ſyllo 7, ſkodo 10, poſodo 15 etc. vendar enkrat tudi *a*: poena, če ni tukaj vpliv latinščine. Ta končnica dela, kakor sem uže omenil („Letopis" 1887, 273) razlagi nekoliko težave. Če bi jo našli samo pri infin., dala bi se razložiti na isti način kakor v rusk. narečjih, kjer jo najdemo uže v XIII. stol. (Sobolev. Lekc. 141), toda ne nahaja se samo v tej zvezi in je v starejših sloven. tekstih sploh jako redka, pred sredino XVII. stol. je skoraj ni najti. Razvil se je ta *a* v acc. iz nenaglašenega *o*, kajti nahajamo danes to končnico v onih narečjih, kjer se je nenaglašeni *o* spremenil v *a* n. pr. v goriškem narečji okoli Davč, v notranjščini okoli Lašič (ob Krki), Zatičine, Št. Vida, v okolici Podkogla in v nekaterih gorenjskih narečjih n. pr. v okolici Trate, Škofje Loke, večina gorenjskih narečij pa ima zgodovinski *o*. S tem se strinja tudi to, da je prehod nenaglašenega *o* v *a* v XVII. stol. še jako redko najti, zato tudi ni skoraj acc. sgl. na *-a*. Loc. sgl. je imel isto usodo kakor dat., zato beremo mimo: marki, brabanti, deſheli 1, gori 9, praudi 11, 14, gorshini 50 tudi poene 9, praude 28, gorſhine 31, gospoſhine 49, skrčene oblike: hiſpany, kar je sploh najti pri besedah na -ija. Acc. du. se je še ohranil: due markj 3, due marky 24.

Pronom. sklanja.

Pronom. sklanja se le malo razločuje od sklanje istodobnih spomenikov, povsod zapazimo vpliv sestavljene sklanje. V gen. sgl. beremo samo dvakrat starejšo obliko: tega 16 in v

zadnjem odstavku, drugače: tiga 3, 5, 12, 19 po sest. sklanji; tako tudi: iſtiga 12, 15, 44, vſakiga 9 in uſaziga 48, usiga 22, obeniga 5, 22 pa kakouishnega. V dveh slučajih se je *er* (r̥) razvil iz *ar*: od koger 7, zhiger 35 (prim. Škrab. Cvetje VIII, 9) kakor piše tudi Trub. koger C. 96, nekoger C. 96, 113 mimo kogar t. d. d. 15 a, nikogar t. d. d. 4 a, 22 a, tudi Hren ima nikogèr 37 a mimo kogar 64 b in Stapl. nikoger 16, 53, kogerkoli 50. V dat. sgl. timu 1, 9, 10, 13, 31, 35, iſtimu 1, uſakimu, vſakimu 48, obenimu 30, nemu 2, 44, komu; suomu 23 je pogreška. Omeniti se morajo tukaj oblike: suimu 12, 17, suoimu 15, 17, kakor tudi gen. ſoiga 12, suoiga, pri katerih je vplival nom. sgl. tvoj, svoj; svoj*e*ga, svoj*e*mu v XVI. in XVII. stol. (razven dveh, treh primerov) ni najti. Kom*er* 36 se je na isti način razvilo iz kom*ur*, kakor koger; to obliko ima uže Trub. nikomer C. 91, 129, 155, 238, A. komer 21, t. d. d. nikomer 23, 36, 14 b, 21 a. Krelj piše nikomer 74 a in nikomar 71 a, Hren nikomer 24 b, 25 b, 26 b, 40 a, Stapl. nikomer 8, 16, 42. Jedenkrat oblika loc. instr. mesti dat.: ima tim gornimu 8. Dat. fem. je: ti 14. Te oblike ni lahko razložiti iz: tej (analogija mehkih debel., n. pr. jej). Če pomislimo, da se celi sgl. fem. pronom. (in sest.) sklanje v slovenščini popolnoma strinja z. nom. skl. a-dekl., ne bode se dozdevalo neverjetno misliti v tem slučaji, da se je *ti* spreobrazilo iz starejšega *tej* po analogiji a deb. Da je bila nekaka vzajemnost med pron. (sest.) sklanjo in a-deb., kaže nam jasno poljščina, samo je tam obratno vplivala pron. (sest.) sklanja na a-deb. Gen. in dat. na *ej* sta se v poljščini uže zgodaj pojavila in sicer uže v najstarejših spomenikih (Kalina, Histor. język. pol. 151, 154—156, 162—163). Vplivala je pa v sloven. močno tudi sestavlj. sklanja, kjer se je *i* lahko razvil iz *ěj*. Prvi pisatelji pišejo (v dat. in loc.) obe obliki, Trub. C. ti IX, XI, XII, 11, 21, 25 in tei 6, 25, 43, 50 etc. A. tei 19, ti 9, t. d. d. tei 16, 18, 27 etc., Krelj ima *tei* IV b, 10 b, 27 b etc., Hren *ti* 4 a, tej 98 a, letéj 26 b, te 23 a, Skal. ti 4 a, 13 b, 19 b, 60 b, 84 b in te 8 a.

Loc. sgl. se je pomešal z instr., kar je najti tudi v srbohrv., malo- in belorušč. in poljšč. („Ljub. Zvon" VIII, 121—122), zato ima naš rokopis v tem sklonu tim 39, mimo starejšega: tem 44, istim 44, nim 22, 44, ſuoim 9, 14, 44 etc. V instr. sgl. je najti spet obliko loc. sgl. tem 3, 50, 51 mimo letim, tystim 20 in morda tudi vſem 26; nim, ſuôim 14. — Isti vpliv sestavlj. sklanje je opaziti v pl. Gen. pl. leteh in uſeh 50 mimo tih 17, iſtih; nih 27; dat. pl. uſem, vſem, letem 2, pa tim 9, 26, 45, iſtim 45; nim 26; loc. pl. teh 5, vſeh 52, toda tih 1, 44, nih. Instr. pl. timi 47, ſoymi 1.

Sestavljena sklanja.

Sestavlj. sklanja se je od XV. stol. do danes jako malo spremenila in je pri vseh pisateljih XVI. stol. skoraj čisto jednaka. Tudi naš spomenik ne dela nobene izjeme. V gen. sgl. ima *iga*: Suetiga, rimſkiga. goreniga, doleniga, nouiga, deſhelſkiga etc. druſiga 14. V dat. *imu*: reſhalenimu 3, gornimu 7, 8, 10, 13, 17, drugimu 10, 23 etc. Dat. loc. fem. ima končnico *i*: ſagorſki 3, Trub. rabi skoraj izključljivo v tem sklonu končnico i: C. boſſy 2, 4, zhloveſhki II, celi 6, drugi 19 etc. ipak boſhyei 59, t. d. d. dolgi 11, slouenski 11, laſtni 79 a, vezhni 259 b etc. Stapl. drugi 8, 57, trety 12, deueti 12 etc. — tedaj je nova oblika zgodaj izpodrinila zgodovinsko. V acc. sgl. je dvakrat končnica *a*: more . . . ſagornike vſeti inu Sagorſka praudo obſedeti 1, sa negoua uolo 19 in poredno 4, ſmerdezho 15. Loc. sgl. se ne razločuje od inst., vendar je končnica *im* v obeh sklonih najbrž različnega izvira: imeniuanim 8, deſhelſkim 20; loc. fem. na *i*: kranſky, goreni, doleni, ſlouenſki, ſhtayerſki 1, drugi 49. Instr. je ohranil končnico *im*: gnadliuim, zhiſtim 16, dobrim 16, drugim 26, potrebnim 26, praudnim 28 etc.

V nom. pl. je pri neutr. končnica *e* vzeta iz fem., pri nomin. sklanji se je pa še ohranila stara končnica: bolſhi vin*a* . . . mogo prodan*e* biti 51. To se strinja popolnoma z jezikom protest. pisateljev XVI. stol., tudi v njih skoraj ni nom. acc. pl. nom. ъ/o-deb. na *e*, v celem t. p. d. je samo jeden primer, pri sestavlj. skl. je pa uže več primerov n pr. Trub. t. p. d. vſ*e* hudizhev*a* dell*a* III 9, t. d. d. bode t*a* vaſh*a* mertuashk*a* teleſſ*a* shiu*e* ſturil 13 a, Hren: vs*e* driveſs*a* 5 b, t*e* zhudeſſ*a* 42. 90 b, let*e* dell*a* 15 a. Zanimiva je končnica *i* pri kompar. neutr. bolſh*i* vin*a* 51. — Ostali skloni pl. imajo stare oblike *ih*, *im*, imi n. pr. gen. gornih 4, ſtariſhih 1, 4, drugih 1, 20 etc. dat. ſlobodnim, deſhelſkim etc. loc. vinſkih 52 etc. instr. dobrimi 11, guiſhnimi 11.

Ostanek nom. skl. pri adj. je: is nou.

Glagol.

Pri glagolu je omeniti v prvi vrsti infin. Naš spomenik sicer v večini slučajev razločuje inf. od sup., pa vendar najdemo tudi inf. s krajšo obliko (brez i) in to navadno tam, kjer je jeden inf. odvisen od druzega. Potem ima jeden inf. krajšo obliko: nima puſtit vun jti 5, kateri bi se notl puſtiti rubit 33, ima nareat inu popraulat vkaſanu biti 9, kateri bi se notl puſtiti rubit 33, taku se more . . . podſtopit ga noter vlezhi inu tergati 17, toda tudi: ima spoſnati puſtiti 44, ima . . .

pustiti sposnati 26, prim. Krelj, neiſo ôteli od Joanneſa ſe puſtit karſtiti 29 a. V ostalih slučajih ima inf. še svoj *i*: imaio . . . obernene biti 1, more vſeti 1, ima diati 3, ima ſtraiffan biti 3, ima . . . vſeti 4, more perneſti 5, ima sapaſti 8 etc. Povedal sem uže prej (Letopis 1887, 269), da odpad inf. *i* ni fonetičen proces, da je tukaj vplival sup.: razloček med infin. in sup. je izginil, to mešanje inf. in sup. se je počelo v sloven. vsaj uže v XV. stol. (Archiv XI, 588). To najdemo tudi v rušč., kjer je razloček med sup. in infin. počel giniti uže v najstarejši dôbi (Sobol. Lec. 117, 181), isto je bilo v poljšč. (Kalina Hist. 342—358). Novejših po analogiji praes. tvorjenih inf. na *-čti* ni, tedaj lezhi 2, tezhi 2, 11, daſhezhi 22, vlezhi 17, kakor je to sploh navada v XVI. in XVII. stol. n. pr. Trub. A. iſrezhi 4, rezhi 25, Krelj rezhi III a, 13 a, 27 b etc.

V praes. je najti krajše in starejše oblike pri glagolih III 2 in IV in sicer pri glagolih, kateri jih morejo še danes imeti: sture 20, toda derschyo 2, ſhluſhio 6, poſtauio 51, celo: mogo 51. Da se piše: gre (3. sgl.) 19, ne bodemo se čudili, tudi 3. sgl. raste, kar je zanimivo radi tega, ker se je uže v XVI. stol. govorilo rasem, raseš etc., tako piše Krelj: raſite mimo sraſteio, Trub. t. d. d. raſſite 65 b, Hren ima: raſteo 121 a, Skal. pa rastio 97 a, rase 326 a, Stapl. ſraste 11, tako tudi Kast. N. Z. raſte 19, sraſte 23. Od glagola bąd — beremo samo daljše oblike: bode (3. sgl.) 5, 13, 19, 23 in bodeio 51.

P a r t. p r a e s. ima skoraj izljučljivo organične oblike, oblik kakor gredeoč, hvasteoč ni tukaj najti, in to se ne sme prezreti, če hočemo prav soditi o teh oblikah v Trub. posebno pa v Krelji in drugih, tedaj leſhezh 45, 49, leſhetsh 26, ſidezh 45, sidezhi 20, uedezhe (v pomenu wissentlich) 7, 44, stojezho 16, samo jedna „izjema“: pridezhih, kjer je nastopil *e* po vplivu praes. in onih partic. kjer je *e* historično opravičen. V part. praet. II se je pri glagolih I. vrste večinoma uže pojavil *e* pred *l*: perneſsel 3, ſaulekel 5, ulekel 12, mogel 13 pa tudi mogl, kar pa v našem slučaji gotovo ni starejše od prve oblike, padel 24, ſapadel 7, 14 in sapadl 19, 24 in celo sapal 13, 32, 38, 40, 41. Nenaglašeni: *ě* je izpadel v notl 33, 50 mimo otel 33, *i* je izginil v podstopl 41. Od oblik p a r t. p r a e t. p a s s. so zanimive ſhiuenu (gelebt werden) in ponuien 50 (bis), v zadnjem slučaji bi lahko pričakovali *d* n. pr. Trub. t. d. d. 96 obuden.

Slednjič naj se omeni, da se „more“ rabi v pomenu posse: more iſ drugih gur . . . vſeti mag er aus anderen Pergen nehmen 1, vſai se nemu gnada sturiti more doch mag ihm Gnad gethan werden 12, koker ga hitru more 15 etc.

C o m p a r a t. in s u p e r l a t. sta tvorjena pravilno: stariſhih 1, 4, 8, ſhihriſhi 29, mirneſhi 29 in celo tem berſhe

(dest ehe) 51. V superl. se rabi *nar*: nar dale. Trub. ima *ner* n. pr. t. d. d. ner te nuznifhe 10, ner faftopnishe 13. 14, ner obilnefhe 14, ner shirshe 13, ner potrebnisha 18, ner poprei 23, ner bulshiga 25, ner vezh 34 etc. tako tudi Hren: ner manfhi 20 b, ner vekfhi 34 a, 44 a, ner globokeffe 32 etc. Skal. piše nar: nar uezhi 2 b, nar huishi 2 b, nar uikshi 3 b, 4 a, nar globshi 3 b, nar zhistishi 21 a, nar tershimu 88 b etc. Stapl. nar manshe 11, nar tu uegshi 11, nar ta perua 48, ner ta mani 74 etc. Kast. N. Z. nar vekfha 2, 9. narfrezhnifhe 3, narshlahtnifha 10, narmanfhimu 25. narmanîe 29. nardle 412 etc. Schönl. ima spet *ner*: ner manfhe 58, ner vekfhe 58 etc. jedini Krelj rabi *naj*: nai vifhim II b. nai fvitéfhi II a, nai tamnéfhi III a, nai sdravifhi 11 b, nai gurie 19 b etc. najbrž je to pri Krelji tuji vpliv.

Sintaksa.

Mesti sedaj navadnega gen. beremo pri adj. (part.) nom.: kateri en vinograd enu leitu ne obrefan pufti 24, podobne slučaje najdemo sploh v XVI. stol. Nemški sollen se sloveni z imeti, in to se naj loči od imeti z infin. za futur, kar najdemo n. pr. v Trub.; v našem slučaji je to germanizem: k sazhetku imaio vfaktere sagorfke vpraude . . . obernene biti, anfängklichen sollen alle Perchthäding . . . besessen werden 1. h timu iftimu ima en ufakaterni gorni Gafpud obfedeti darzu soll . . . besetzen 1, kateri fa Erbe tofhiti imaio 2. gorni gofpud ima . . . praudo puftiti yti 2 etc., takih primerov je mnogo.

Prvi sloven. pisatelji radi rabijo gen. pronom. njega m. pron. poss., naš rokopis je v tem bolji. — Zabeležiti je tukaj nekaj zaimkov, katerih drugod ni lahko najti: en ufakaterni gorni gafpud ein jeder Perckherr 1. toda navadno stoji vsakateri: vfakateri gorni gofpud 2. ufakateri jegklicher 3 etc. Dalje: f obenifhnim prilifhkum mit einicherley 15. vfem inu flehernim praelatum allen vnd jeden Praelaten; takouifhne praude solch Recht 1. kakouishnega imena sad bodi allerley Ops 40. kakou frauel solcher Frävel 7. tako ima ta gorni gospud takouo negouo samudo so soll der Perckherr solch sein versaumbnuß 26; nifhter s tem maine germanizem (nichtsdestoweniger). Kakor sploh v XVI. in XVII. stol., se piše obeden, oben: obene praude 11, obenimu 3 etc.

Praepos. imajo iste oblike in rabo kakor v drugih pisateljih. Vedno se piše *zhef* in sicer se rabi ta predlog mnogokrat v nem. smislu n. pr. katerimu fe ie zhef tuiftu fhkoda fturilla vnd dem anderen schaden dardurch geschehen ist 10. zhes prepuuid 13; *skuzi*: istulmazhan skufi Andrea; piše se *vmej*: vmej veliko nozhio inu umei vinkuftmi 1, kar ima n. pr.

tudi Trub. vmei C. X, 26, 51, 66; naš spomenik ima samo mimo 50, Trub. ima tudi *mumu* t. d. d. 5 b, tako tudi Krelj 28 b, 39 a. Posebno se pa more omeniti, da se nahaja jedenkrat predlog *za* z gen. v časovnem pomenu, kar je v narodnem jeziku uže v tej dôbi redko bilo: inu dolſhan pelati taku delezh kokur en dan sa sonza pelatj more als fern er eines tags bey der Sonnenschein 18.

Adverb. conjun cop. partik.

Za današnji književni *kjer* piše naš spomenik *kir:* na tih meiſtih, kir ie od stariſhih ſim perslılu an den Orten, da es 1, inu pouſod kir ie potrebnu 9. Seveda najdemo tudi *ki* za *kje* 41; uže Krelj ima *kyr* (ubi) 21 a in *ky* III b, Hren *ker* 8 a. Dalje *kadar* 5, 6, 13 etc. in ne *kader,* in tako pišejo prvi pisatelji iz XVI. in prve polovice XVII. stol. Trub. *kadar* C. 5, 13, 16, 56 etc., t. d. d. 16, Krelj 9 a, 23 b, 26 b, 61 b mimo *kada* II a, IV a, 11 a etc. Hren *kadàr* 3 b, 5 a, 6 a etc. Skal. pa ima uže *kader* 4 a, 5 a, 6 a, 9 a etc., v Stapl. najdemo to besedico v četirih oblikah: *kadar* 1, 2, 5, 8 etc., *kader* 2, 3, 5 etc., *keder* 21, 48 in *kodor* 33. Mi ne beremo samo *koker* 15, 16, 48, nego tudi *kokor* 4, 17, 29 in celo *kokur* I, 9, 18, 26, 45 in *kakur* 20; zdaj se ne da več lahko dvomiti, da se je na konci XVI. stol. res tudi govorilo *kakor* — *kokor*, o čem je še pred kratkem dvojil Škrabec (Cvetje VIII 9, II 6, 7). Sicer se lahko reče, da v narečji našega prevoditelja se niso govorile vse četiri oblike, toda da bi samo oblika *koker* bila narodna v XVI. stol. *kokor* — *kakor* pa samo književna tvorba upeljana od Krelja, to se ne da reči, temu nasprotuje celi značaj našega rokopisa, katerega jezik je naroden celo v onih slučajih, kjer se je književni jezik uže razlikoval od narodnega govora. Če bi bila tudi na našega prevoditelja vplivala pisava Kreljeva — o čemer v drugih slučajih ni nobenega sledu — ne bi bil pisal *kakur* — *kakor,* ker teh oblik nima Krelj, in te obliki kažeta ob jednem s svojim *u*, da sta se res rabili v govoru. Meni se celo to ne dozdeva verjetno, da je Krelj pisavo *kakòr* samo izumil s svojim jezikoslovnim modrovanjem (Cvetje II 6, VIII 9), za to trditev vendar nimamo dovolj razlogov. Škrabec sicer misli, da ` nad *o* znači isto kakor nad *e* in *a* pred *r*, namreč nekako poluglasno in zamolklo izreko. Od kod pa to vemo? Jaz v Kreljevi postili nisem nobenih primerov našel, kateri bi to potrdili; Krelj piše tudi lahkò, prelòhkò, lepò, globokò, celò, ſpodobnò etc. v vseh teh slučajih ` vendar nima omenjenega pomena. Da, tukaj ne, toda pred *r*. Gotovo, toda pred *r* najdemo samo *è* in *à*, nikoli *o*, in da Krelj piše sedaj *è* sedaj *à*, to je nam razumevno in je deloma tuji vpliv.

V drugi polovici XVI. stol. je bil v knjigi *kakòr* uže močno v rabi. V Trub. Cateh. s dveima islag. 1575 najdemo še *koker* 12, 13, 16, 95 etc. v predgovoru knjige: Ta celi Cateh. eni psal. (1584), kjer je Trub. podpisan, beremo uže *kakòr* in v jedni Dalmat. pesni (v tej knjigi) tudi tako, v Dalmat. Karszh. lep. molit. (1584) kakòr 3, 8, 38 etc. Na Hrenov kakòr se ne da sklicevati, ker ga je lahko vzel iz Dalmat., toda Stapl. piše mimo *koker* 3, 4, 5, 12 etc. tudi *kokor* 8, 17 in *kokur* 6 b in v priseg. ljublj. m. najdem tudi trikrat *kakor*. Ob jednem razvidimo iz vinogr. z., da se je ohranilo še *kakor* (v katerem narečji?) in ne samo z *o* pred *k*, za to najdemo potrdilo ne samo v Stapl. nego tudi v Skal., tudi Vram. Kron. ima *kakor* 28 a.

Germanizmov je dovolj v našem tekstu, v tem obziru je prevoditelj daleč prekosil prve sloven. pisatelje, jezik je mnogo slabši. On ni samo mnogo nemških besed rabil, za katere imamo domače in sicer sploh znane izraze n. pr. farmoſtra, reih, firsht (mimo knez), gnadliuim, erbe, straiffan, ryhta, meldati, vrſhah, falſhati etc. nego tudi v skladnji ali sintaksi zapazimo časih debele germanizme n. pr. h timu iſtimu darzu, kar gornih praud an tizhe so das Perckrecht berührt, zhefs propouid, zheſ tuiſtu doli poſtauiti darüber darnieder setzen etc. Da najdemo tudi člen, nikakor se ne čudimo, saj se ga ni mogel nobeden sloven. pisateljev XVI. stol. (razven kajkavskih) iznebiti, še Krelj ne; naš tekst ima: kadar bi pak ta gorni goſpud wo aber der P. 5, potehmal more ta Kellermaiſter alßdann mag der K. 5, inu ta drugi und der ander etc. — Še nekaj leksikalnih posebnostij:

g o r n i, g o r s k i = vinograški. Od tega debla ima isti pomen danes g o r i c a. V Gutsm. najdemo g o r n i k Weinzerl. gorniza Bergrecht 502, v Belost. gornìcza, górno jus montaneum II 110, gorni, gorſzki montaneus I 789, Murko gòrna Bergrecht, gornik Bergmann, Weinzer, gornica Bergrecht 75, Habd gornicza jus montaneum, gornjak montaniſta

g o r ſ h i n a Bergrecht (večkrat) pa tudi gorna prauda; Murko ima za to gornija 75.

d u e g u b e abermals (zwifach) stsl. sugubь; ta izraz je v sloven. virih redek.

p r e l a s Stigl, Gutsm. prilas, privas Stiegel 538.

r o č i n: deželski ročin = Landeshandfeste Ta beseda ni stara, skoval jo je prestavatelj sam naslanjaje se na ročnik Handhabe.

t r o p i n e Trestern; Gutsm. tropina, terpina Satz, Trestih vom Butter zerlassen 550, Belost. tropine retrimenta uvarum II 547. Habd. tropine acini expreſſi; Megis. tropijne Treſter.

verfel Eingang; Gutsm. ima verseu Zaunöffnung 558, Murko versel v istem pomenu 702.

Določiti, v katerem sloven. narečji je pisan ta prevod, je nekoliko težko, ker ni v njem mnogo karakterističnih črt za tako določilo. O tem, da imamo pred seboj kranjsko slovenščino, ni dvomiti, na štajerska ali koroška narečja se skratka ne da misliti. Toda določiti, je-li dolenjščina ali gorenjščina v tem rokopisu, težko je tudi radi tega, ker jezik ni popolnoma jednoten, ker je v njem primes drugega narečja. Uže to, da najdemo v veliki večini *š* m. dolenjskega in notranjskega *šč* — primeri s *šč* so vpliv književne dolenjščine — kaže odločno na gorenjsko stran. Tudi nadomeščevanje negacije *ne* z *na* je posebnost gorenjskih narečij, in to imajo uže starejši gorenjski teksti n. pr. Skal. in tudi Stapl. Nasprotno je pa v dolenjščini najti *ne* za praep. *na* in to ima sporadično uže Trub. Refleks stsl. ѣ — ne samo *ei*, nego mnogokrat tudi *e* — se tudi mnogo bolj strinja s posebnostmi gorenjščine, nego z dolenjščino. Tedaj smemo ta vinogr. z. prištevati med gorenjske tekste.

Kakor se razvidi iz nekaterih mest, ni naš prelagatelj povsod nemškega originala prav razumel in je tedaj podal nekolikokrat kriv prevod; iz tega smemo sklepati, da to ni prepis prejšnjega sloven. prevoda, ali si pa moramo misliti — in to se mi dozdeva prav malo verjetno — da je pri svojem prepisu pridržal pomote, dasi nemški teksti, s pomočjo katerih bi bil lahko popravil sloven., niso bili redki.

GORNIH BV-
QVI:

Od Krailoue Suetlofti Offen innu
poterien general inu Priuilegium.
Is Nou uflauenfki Jefigk Istul-
mazhan skufi Andrea Rezla
Farmoftra na Rakj,
Anno M: D: LXXXII.

PRIVILEGIV̄ List 2 a.
MI FERDINAND, OD BOSHIE

milosti Rimfki krail, ufakimu zhafsu Gmerar tiga Raiha Vnemzhich inu na VOgrih, Vpegamih, Vdalmaty, na Hrauatih, inu Vflouenzih etc: krail Infant Vhifpany ErzHerzog Vefterraihi Herzog VBurgundy, Vbrabanti, Vstayerih, Vkoratani, inu Vkranfky Defheli, VLuzenburgi VBirtenbergy, Vgoreni inu doleni Shlefy Firsht Vshúabih, Margraff tiga Súetiga Rimfkiga

Raiha Vburgaui inu Vmarerih, goreniga inu doleniga Laufniz, Pod Firftam knes Vhabspurgi, Vtiroli, Vfirti, Vkiburki, inu Vgorizi Defelfki knef Velfafsi Gospúd na flouenfki Marki, Vporteraúi inu Vfalinfi, etc: Spofnamo ozhitnun,[1]) inu damo na fnaine, ufem uprek, sletim lyftum, de fo naf ti Vredni fhlahtni inu duhouni nafhi lubi andahtiui inu fuefti, N: ena pofhtena nafha Landtshafft nafhiga Firftouftua, Shtayeria tih treh ftanou, od prel . tou Gofpofkiga ftanu inu od Shlahtnikou, p . dnif . . klizali inu profili, de bi mi nim tih gornih praud Buqúe, tam iftu Vftaieryh, kir fo fnfho[2]) ueftio inú gnadliuim peruoleinem is nouiga pofuetuane, gori nareiene inú nam Vpifmi na pre pernefsene kokur regirni Gafpúd, inu Defhelfki Firfht Hconfirmainu inu Hpoterieniu, Gnadliúú priftali, Inu leteh gornih Bukui, glas ie od befsede do befsede letakú. List 2 b.

I. KSAZHETKV, Imaio. Vfakatere sa gorfke Vpraude Vfhtayerfki defheli Vmei Veliko nozhio inu umei Vinkufhtimi Vfakú leitú, na tih meiftih, kir ie od starifhih fim perfhlú inu prefsufebnih neuterpezhih, potrebna, obenú drugu meiftú, obernene biti, Htimuiftimu ima En ufakaterni gorni Gafpud takouifhne praúde Vfoymi fogorniki obfedeti, Aku on pak /, tulikaj Sagornikoú nima, more on if . drugih gur Sagornike Vfeti inu Sagorfka praudo obfedeti. List 3 a.

II. Item en Vfakateri gorni Gofpúd, ima letem kateri fa Erbe, tofhiti imaio, Vfelei Vleti Praudo puftiti yti nemú ufelej, fpifmam ali fbefsedo, fapouedane ftúriti, Inu nemú toifto kenimú zhafsú nikar faulezhi, famuzh berfh kir more praudo puftiti tezhi, sakaj lete praude, od ulezheina nemoreio terpeti.

III. Item kateri kuli pride kfagorfki praudi, inu Rofhie fabo pernefse, ta en ufakateri ima suoie rofhie od febe diati (:sakaj vgorah so Firftoufke frainge:) inu akú bi glih gdu mezh ali drugu rofhie nefpodobnú fabo pernefsel, taku on tuiftú nefpodobnú vprauhati, fbefsedami se tudi spodobnú derfhati ima, Nima tudi fa tiga Volio, ena kufhne framote inu nepofhtena oblaiati inu nikar fa brefe daiati Hkobenimú poboiu, Aku bi pak kateri zhefs tuiftu sturil, inu bi fe fbefsedami inu fizer udrugim List 3 b.

[1]) Pogreška.
[2]) Pogrešno manjka tukaj a.

potu, neſpodobnú derſhal taiſti ima ſtraiffan biti, ſa LXXII. denarieú, Aku pak kateri mezh Vun isdere, timu ima biti ſtrayffinga ·1· Marka denarieú, inu akú enden[1]) eniga údari, ima ſtraiffan biti II Markj denarieu, inu niſhter stem maine, timu reſhale nimu negoua ſkoda inu obyskaine nopre[2]) ohranenu.

IV. Item en uſakateri, ima perpraui Inſhtanzy, pred suoio poredno Ryhto, kokor ie od stariſhih ſem perſhlu Vſakatere ritſhi, kar gornih praud an tizhe, napreie vſeti inu rounati.

V. KADAR BI Pak ta gorni Goſpud enimu praudo ſaulekel, debe[3]) ueiſtnú bilú, poteh mal more on toiſto pred tiga // deſhelſkiga Firſta, kellermaiſtra List 4 a.
perneſti, inu na ſnaine dati, de ſe ima tiga praú iſupraſhati, inu aku ſe takuiſtu iſnaide, inu iſuiſingo dopernefsenu bode potehmal more ta Kellermaiſter, ſpodobſzhino notri raunati, sakaj ta kellermaiſter, nima obeniga napreuablena puſtit Vun yti.

VI. INV TA KEllermaiſter ima tudi kadar Ena rezh pred nega pride, katero on spoſnanem, te praude raunati, takouoiſto praúdo, ſdeſhelanni inu ſpúrgarie, kyr gorſhino imaio ali ſhluſhio obſedeti, inú po prēagani gornih Buqui notri ſpodobſzhino rounati.

VII. OB SAGORnih Praudah se imaio napre pouedati, Vſe prauizhne inu frayati ſagorske, noter ſe gaine noter ter // kaine, frauelnú inu ſsile, od List 4 b.
neſnanih ludi, ali od koger bi ſe kokoú frauel ali ſilla iſgodilla, ti frauelni inu ſtraiffinge, ſe imaio meldati, inu kateri bi en fraúel Ali ſyllo uedezhe ſamolzhal inu nikar ne meldal taiſti ie timu gornimu goſpudú ſapadel LXXII: denarieú.

VIII. VSI NESPODOBNI Poite, kuinogradam inu od uinogrodou kateri niſso od stariſhih neuade, ſem priſhli ti iſti imaio po S: Mattynim, ob puſti uſi prepouedani biti, kateri bi ſe pak tih iſtih prepouedanih potuu po imeniuanim Zhaſsu nikar ne ognil Ima tim gornimu Sapaſti LXXII. denarieú.

IX. ITEM AKV Vgori billu Potrebnu ne Potih nareati, inú popraulati, tu ima tim ſagornikam, timú

[1]) Pomota, imelo bi stati eden.
[2]) Ali nepre.
[3]) Morda debi.

ofnainenimú, jnu per poene .LX: denarieŭ ta ifti pot nareat, Inu Popraúlat, Vkafanu biti. kateri bi Pak Htimu ne perfhel, Ali koga na fuoim mefti pref spodobnih Vrfahou ne pofllal, od tiga ima straiffingi od Vfakiga Samudeniga dne kokur od sgorai stoy. List 5 a.

X. Item TI GMAINI Plotúúi Inu meie, per uinogradih, nafglauih, inu poufod, kir IE Potrebnú, fe imaio per meifte po S: Mattynim fagraditi inu fa obarouati, kateri bi leto dolfhan bil fturiti inú bi ie prelomel, ta ima timu Gornimu Gospudi, sapafti kstraiffingi LXXII· denarieú inu timu drugimú katerimú fe ie zhef tuiftú, fkoda fturilla, to fkodo doli polofhiti.

XI. ITEM EN VSAKATERI ERbizh. kateri fa Erbino prauizo, ima gouoriti. ta ifti ima letu per fagorni, praudi meldati, Inu falofhiti fe nim denaria. Aku bi Pa on tuiftú, ne fturil, takú fe nemú zhef tuiftú obene praude, ni dolfhnú rezhi, ali obsoditi. Vunufetu, Aku bi on fdobrimi guifhnimi Vrfhahi if defhele bil oftal. List 5 b.

XII. ITEM KATERi bi pak bref uefti foiga Grundtniga Gofpuda Ali gofpofhine, ali drugih guif hnih Vrfohoú, is defhele. ulekel Inu bi suimú ozhetú negouiga blafhza nepomagal delati ta ifti ima poteh mal tiga iftiga Erba odrezhen biti. Vfai se nemú gnada sturiti more.

XIII. ITEM KATERI Vinú. Moft, ali fhitú Veliku ali malú zhef prepouid if Gorfhine bref Vefti ali dopufzhena eniga gornika Vun pela, te daj ie ta Vofnigk LXXII: denarieú keni poeni, inú ta drugi to uinu, Mofht ali fhitu. timú Gornimu Gofpudi sapal, kadar bi pak / ta gorni gofpud. tu Vinu, mofht, ali fhitu na fuoih grunteh, ne mogel fapopasti, tadaj more on suoie sapadane popolnama tatimu uinogradi, ali grundti imeti inu fadobiti, Vfaj de ta ifta prepuúid Vftirnaiftih dneh potler bode opraudana. List 6 a.

XIV. ITEM EN VSAKATERI. Ima nata dan. ali na kateri fe sagorskA Praúda ali fagorfku rounaine Vnkaj klizhe, Inu obfodi, fam fuoim fhiuotam, persagorni Praudi biti, ali eniga Drúfiga na fuoim mefti, Pofllati, tuiftu Bite Vprizho Inu Pofhlufhati Aku bj ta gornj Gospud, Ali gdú drugj prutj nemú

imel, kekaj tofhitj, ali meldati, Sekaj se ny dolfhnú Eniga Vfakateriga pofebe kpraude napre profsitj, inu sapoueduuatj kateri pak Hti ne pride, taifti ie fapadel timu gornimu Gospudi LXXII: dinarijeu.

XV. ITEM KATERI OD Eniga Vinograda mofht schlufsi, taifti íma suoimu / gofpúdi to neperuifhno List 6 b.
shupo dati inu nima is tropin guerati, Inu nima mofta uliti, V fmerdezho pofodo, Inu tiga iftiga fobenifnim prilifhkum falfhati, inu ima ta Mofht tedaj zef antuertúati, taku flatkiga koker ga hitrú more, on tudi ima suoiga gospuda guerati is tiga Vínograda od kateriga on slufhi, Aku mú ga pak Vinogradi ni taku ga on ima drugde kupiti, na mesti, ker taku dobru uinu raste unegouim Vinogradj.

XVI. ITEM EN SAGORNIK Se more fuio gorszhino, ksuetimu IVRIV dneu[1]) bodj od Vinograda, lœfsa, ali Niue, fzhiftim dobrim úinom, ali sdenarmi, koker od starifhih fim priflú dobru plazhati, kadar bı pak En sagornik suoio gorfhino f moshtam, ali szhistim uinom, ob S: Iur / ieuim ali sdenarmi, od List 7 a.
uinograda, lœfsa ali niue tudi Nikar neplazhal taku on ima taifto gorfhino Hprihodnimu terganú, potle due gube plazhatj, Inu debi on she pak tega nefturil, taku on ima poteh mal, to Vun stoiezho gorfhino, drugimu terganú ifhe pak due gube plazhatj, Inu taku pred inú pred preraitatj.

XVII. KADAR BI PAK En Sogornik suimu Gornimu Gospudi, Vtreh letih poredú gorfhine, kokor ie od sgoraj meldanú nikar ne fhlufhil, taku se more ta gorni gospud spofnainem tih Sagornikoú, dobrú, tiga Vinograda, lefsa, ali niue, na zhetertú letú podftopit, ga noter Vlezhi inu tergati.

XVIII. To gorfsino IE EN Vsakateri suoimú gospudi, podloshen inú dolfhan pelati, taku delezh kokur on en dan sa Sonza pelatj more, kokur od stariga fim prifhlu. / List 7 b.

XIX. ITEM EN VSAKATERI Gorni Gospud ali Gornik ima sa suoio prepuuid, sapadeine ali straif fingo, rubiti ugorah po fagorskj praudj. Aku on pak Rubefno ugori fa fuoio popre meldano poena[2]) inu straiffingo ne more imetj, taku on Ima en kol pred

[1]) Sic!
[2]) Sic!

ta prelas ali Verſel, tiga uinograda Vbiti, inu nemu sapouedatte per ·LXXII· denarieú kadar on pak ali gdú drúgi sa negoua uolo Vinograd uun inu notre gre, telikaj krat ie on dolſhan ali sapadl LXXII denarieú, Inu kadar ie letu timu Gornimu Gospudi shal. taku on ima nemú eniga Richtaria inu súoie sagornike zheſ tuiſtu doli poſtauiti, inu nega na tuiſtu napre fodrate ali gnati. Inu takouo poeno pred rihtariam raitati, inu ukup steti puſtiti, Inu potler ſe tiga Erba podieti, taku dolgú dokler on zheſ tuiſtú plazhan bode Inu takou praude Iskati. List 8 a.
more, ta Gospud ali na negouim meſti negou sagornik sturiti.

XX ITEM VSI TI KIR SO Slaſtnin[1]) Hrbtam Vgorshini sidezhi. se imaio Vun Vlezhj. Inu na ſemble ali ymeine seſtj, kateri bi pak zheſ letuiſtu sturil. stystim ima handlanú biti. kakur ie Vdeſhelſkim rozhinu sapopadenú Vun Vsetu, kadar bi ta gorſhina hpraúdnimú Imeni raitala, kadar bi pak is tihiſtih ali drugih praudnih ymein supet kenimu Vinogradú sturienú, bilú. potler more ta gorni Gospud, po ſpoſnanú tih sagornikoú Eno spodobno gorſhino nan udaritj.

XXI. ITEM VSAKATERAE. shaffti, shtifftaine Sastaue, katere se Vgorshini sture, taiſte imaio stiga gorniga Gospuda Roko, ali negouiga gornika sturiene inú gori udariene bitj. sizer tu iſtu obene Mozhi nima, kateri bi pak leto prelomil, taiſti od tiga Gorniga List 8 b.
gospuda ima ſa eno Marko denarieú straiffan bitj, Inú takoue premembe obene nimaio imeti kraffti.

XXII. ITEM KADAR EN SAGOrnik Smertio doli gre inu obeniga Erba nesapustj taku ie taiſti Erb timu gospudi spraudo ledig postal, uſaj kar ie prauizhnih dolguu na nim, ti imaio is usiga negouiga blaga, plazhani biti, Aku sizer to iſtu tulikaj preieti, ali daſhezhi more.

XXIII. ITEM KATERI Sagornik suomú gospudi negouo gorſhino oli grundt[2]) odulezhe inu enimu drugimu ali sam ſebi oblubi inu da, inu aku tuiſtu bode úeſtnú, taku ie taiſti Erb negouimu gornimu gospudi ledigk inu sapaden.

---

[1]) Pomota, m. Slaſtnim.
[2]) Ta beseda je dostavljena na strani.

XXIV. ITEM KATERI EN Vinograd enu leitu ne obreſan puſtj, ta iſti ie timu gospudi enu drugu leitú spraudo domu padel, Inu kateri, pak enu // letu uenim Vinogrodú to poruo kopaine pred Vinkustmi nikar ne dopernesſe, taiſti ie timú gornimú gospudi sapadl eno Marko denarieú Inu ta drugú leitú due Marky denarieú inu tu treke letu ta uinograd zelu. List 9 a.

XXV. ITEM KADAR TA Gorni Gospud ali Gornigk eniga nepre klizhe, Inu Htrekimú kratú nikar nepride Vſaku sapadane III. Marke denariu.

XXVI. ITEM KATERI SAgornigk Suoie Vinograde Sgrubainam inu ſouſsem ſdrugim potrebnim Vinogradſkim delom, nikar ueden kokur ſe Htimú spodobi: nederſhi, takú ima ta Gorni Gospud takouo negouo samudo tim sagornikam osnanitj inu nim zhes tuiſtu pustiti sposnati, aku takouo negouo nemarnoſt ſkodi tiga grunta ugorſhini, leſhetsh pride, taku mu more ta Gorni Gospúd sapoueidati, ta Vinograd po potrebi delatj, ali uenim pul letj predati per enim sapadaine ·IV. Marki, kadar bi // pak ta sagornik in truzikoſti ali samauolnú timuiſtimu nagk nepriſhel, poteh mal more ta gorni Gospud zheſ tuiſtu sposnati, inú ſhazhatj pustitj, tiga iſtiga uglihi Vrednoſti predatj. List 9 b.

XXVII. ITEM KATERI Od gorniga gospuda ali Huebmaſtra enu na pre uablene pegeruie, ta ima saine dati ·XII· denarieú Inu so[1]) ene richtne Lystj kir niſo poglaúni Vrtlne unim sapopadani ·XII· denarieú Sa enu udinane ·LX· denarieú, Inu sa en pousdig liſt (nemſki behöbniß) stiri ſhilinge denarieú, uſaj aku ie ta rezh taku maihina, Ima biti tudi uglih ſpodobnih rezheh odnih uſetu.

XXVIII. ITEM AKV SE gdu eniga Vrtlna peſhaura[2]) pred tiga gorniga gospuda ali negouiga gornika ta iſti more tu od tiga peruiga, inu poſledniga spraudnim // Besednikom ta poglauni Vrtl, glih dobrú udinati pred tiga deſhelſkiga Firſta, kellermaiſtra, kateri se pak tiga kellermaiſtra Vrtlna poſhuara, taiſti more poteh mal utiſti umeldani Spodobi udinati pred Landtshaubtmona, Landtsferbeſaria, inu Vizdomba, Vmaſi aku tu istu Krailoua suetluſt peruoli. List 10 a.

[1]) Sic!
[2]) Pomota m. peſhuara.

XXIX. ITEM TI, SAPAidane Inu straiffinge V ſogorski praude, katere so Enimu Gornimú Gospudj ali Gorniku sa paidane per poeni. kokor ie od ſdolaj Piſsanú, ſa En usakateri Artikl bo sapopaden, so tudi Gorniki sami Vun is rekli, inu hpraude sposnalj, satu kir oni suj Erb inu Blagú inú ta ſhiuot stem mirneſhi inu ſhihriſhi moreio Iemeti Inu obranitj.

XXX. ITEM OBENIMV Toſhnigkú inu odgouorienigku, kateri usogorni praudi toſhiti alj odgouoriati ima, nima perpuſhenú bitj, debi ſe on enimú Beſsedniku puſtil moliti, ſamuzh AKV Ie nemu enú pomankane, taku on more eniga is Rinka pogeruuati, taisti potehmal ima nemú ſa ſhaffan biti. Inu kadar en purger eno gbat ugori ſturi ta bode straiffan ſa ·V· Mark Item En ſhlahtnigk ·stu· Mark zhiſtiga ſlata. List 10 b.

XXXI. ITEM KATERI Enimu ſhiuino ſkodo sturi Venim uinogradi ali gorſhini, ta ie to skodo dolshan nasaj pouerniti inu timu gornimú Gospudi ali gornikú, od usakatere glaue XXXII denarieu, onu bodi posimi ali polete.

XXXII. ITEM KATERI Enimu em[1]) pelzar allj ſad enu deruu usame posegka, ali poshushi, ta isti ie sapal ·V· Marke denariú, [mu i pelzar spet naſaj poverniti.][2])

XXXIII. ITEM EN Vsakateri kateri bi se notl puſtiti Rubit, inú bi ſe ſkusi fraul branil, ali otel braniti ta Ie sapadel tri Marke denarieu.

XXXIV. ITEM kateri enimu nega koren leiſs ugorshini posegka, od usakateriga stebla LXXII. denaieu[3]) inu nemu tulikaj neſaj nemeſtiti, ali pouernitj po ſposnane tih gornikoú. List 11 a.

XXXV. ITEM KAteri enimu kolie krade tudi Ena Marka deneriu, Inú timu zhiger ie tu kole bilú duegube pouerniti inu plazhatj.

XXXVI. ITEM KAteri enimu noter ſlomi Vhrambo, ali Vſidanizo Inu skuſi fraul nan bije ta iſti Ima na shiuoti, inu na blaſi straiffan biti.

---

[1]) Sic!
[2]) To je dostavljeno od druge roke.
[3]) Pomota, imelo bi biti denarieu.

XXXVII. ITEM AKV Eden drufiga Bie ali pretezhe inu pofkodi Vgorfhini tudi pone ·V· M: denarieú Innu timu negouo skodo nesai pouerniti.

XXXVIII. ITEM KATERI Edin timu drufimu negouo perst lyftie, olœ gnoie gori Vsigúie inu kponafhanú sui Vinograd prazh nefse ali pela, ta ifti ie sapal LXXII· denarieú inu timu negouo perst fpet plazhatj.

XXXIX. ITEM KAteri Meienike Vun kopa ali // fanifha, ta poene ·V· Mark denarieú Inu kar natim List 11 b.
potú Manka tiga iftiga ie fpet dolfhan sturitj.

XL. ITEM KATERI Enimu negoúo grosdie, ali Vsakateri shlaht sad, kakouishnega imena sad bodi ukrade, ta ie sapal tri shilinge denarieu, ali enú Vhú doli odrefati inú timu drugimu shkodo doli plazhati.

XLI. ITEM KADAR Eden enimu en Vinograd proda, Inu sa dolg poroke vsame, Inú on ne derfhi Frifhta, Inu gre tie inu se podstopi bres negoue inu tiga gornika uole, Straffelnam tiga Vinograda, taku ima ta gornik, timu kir ie ta Vinograd prodal, spet noter ifrozhitj, inu aku bi ta drugi kikaj Vnim bil delal tu on ima sgubiti, Inu ie pottler timu gornimu gospudi sapal ·V· Mark, satu kir fe ie on te rihte podstopl.

XLII. ITEM KATERI, spodsigainem Vinograde // ali koren leif, satare taifti Ie sapal ·X· Mark List 12 a.
denarieú inu timu drugimú negouo skodo nefaj pouernitj.

XLIII. ITEM KATERI Enimú fkufi frauel, eno terto doli udari ali po segka ta ifti ie sapal .LXII denarieú inu timu drugimu negouo terto nefaj pouerniti.

XLIV. ITEM EN GORNI Gospud Ima Enimu ufakaterimú Erbu, negouo prauizo, kir ie nemu nemerla, Vofhiti, kar on nemu fprauizo Vofhiti ima, INu kadar ta Erb tri Vre Vprizho dueh fagornikoú nad nim pegeruie, de ie uedezhe inu mu zhef tuistú Vofhiti nozhe, potehmal taku ima ta Erb tiga defhelfkiga Firshta, kellermastra saine obiskati, ta ima pifati Gornimu Gospudi, inu porozhiti de on tímu sagorniku na negouo prauizo ·14· dneh Vofhi Aku bi pak ta gorni Gospud tiga iftiga sturiti dolfhan

nemenil, toku on uſai ima utih ·XIV· dneh te ſagornike doli poſaditi, inu spoſnati puſtiti. Aku bi pak on tiga istiga neſturil, toku potem iſtim ima tiga List 12 b.
deſhelſkiga Fürſhta kellermaſtra nemú takou Erb na negouo prauizo douoſhiti inu nega knemu hpraude shirmati, nesapopadenú timu gornimu gospudi na negouim grunti prauizi inu gorſhini.

XLV. ITEM KATERI Vinograd inu grundt Vgorſhini leſhezh, ie leitu no dan nesagouorien, per enim, kir ie Vdeſheli ſidezh, unuzj inu Vgueringi ostal, more on tuiſtu saprizhati kokur ie praú, taiſti ie ſuoio gueringo, kokur ie ſagorske praude prauiza doſedil, inu napreie per pokoi ostati. Vun uſetu, ne odraſteni otrozi kateri Gerobou inu sogornikoú nimaio, tim iſtim ima noter ·XVI· leit kobiſkainú napre stati.

XLVI. ITEM KADAR ENIMV Enu dreúie per enim Vinogradi pre bliſu stoi katerú bi ſe timu uinogradú ſkoda delala, tuiſtu ima skusi sagornike ogledanú biti ſnaide li ſe potehmal de onu nemú List 13 a.
pre bliſú ſtoy ali ſkodi Ima priti taku natuiſtu po sposnani tih ſagornikoú biti doli poſtaulenú.

XLVII. ITEM Meie inú Bregúúe trebiti, per, inu mih[1]) timi Vinogradi Imata obudua Meiaſha ukupaj uum[2]) iſtribitj, Inu oku se ona dua neglihate, taku ima tuiſtu posposnani tih meiaſhúú doli poſtaulenu biti.[3])

XLVIII. ITEM VSeH Poenah Sapadane Inu straiffingah koker ie popre pouedanú, Ima Enimú Vſakimú Gornimú Shupanú ali gornikú, od uſaziga padza ali poene kir ie timu gornimu Gospudi sapaden ·XII· denarieú sa negouo múio, de on tüſte timu Gornimu Gospudi noter perpraui, nemu biti ali ostati.

XLIX. ITEM KATERIMV Bi En Vinograd ali Grundt Vdrugi Gospoſhine leſhezh ſkuſi Erbshino, kupilu membo ſhafft ali sarozheine priſtal inu biga Venim meſzj od tiga gorniga gospudi rok ali eniga druſsiga komer bi ie on porozhel, napreiel ta ie timu gornimú gospudi sapal ·IV· Marke denarieú. List 13 b.

[1]) Sic!
[2]) Sic!
[3]) Zadnje tri besede so prečrtane od iste roke in je potem dostavljeno: ſgoditi.

L. ITEM Kadar en uinograd ali en drugi Erb Vgorshini bode na predaye postaulen, taku ima ta gorni Gospud mimu uſeh kupzúú ſtem kupō ponuien biti, Vsaj de ta gorni Gospud takouisti Vinograd Vto Vrednost koker bi ga sizer ta prodeiauiz enimú drúgimú mogl dati, gori uſame, inu enimú zhes tuistú preteſku nesturi, kadar bi pak ta gorni gospud tiga notl kupiti, potler more ta bliſhni periatl ſhnim biti ponuien, kadar ga taisti tudi nekupi, taku se ima taisti timu bliſhnimú meiaſhú ponuditi, inu kadar ga taisti tudi nekupi poteh mal more on takoú Vinograd ali Erb predati komer ga on ozhe.

LI. ITEM STEM sgodnim tergainam, bodeio tudi uelike nemarne neuade derſhane, ſkuſi katere timu gospodariu gornimú gospudi inu deſetnikam ſhleht moſht rata, de dokler nar dale tu grosdie breſh ſkode more stati, de obeden breſ dapuſsane tiga gorniga gospudi ali gornika neterga, Inu aku List 14 a.
bi potrebnu bilú, de ſa perſheſheni Vinogradarye inu sagornikj kogledenú inu kdopuſhainu te tergatui, poſtauio, ſkuſi tuiſtú bolſhi Vina inu stem berſhe Vun is deſhele mogo prodane biti.

LII. ITEM VSAKATERimu Delouzhú Vſeh Vinikih Gorah polek inu Viſhe mureke, pred uinkuſtmi, ſe ima en dan klonú ·X· denarieú, Ampak kar ie podmureko doli se ima enimu en dan ·XII· denarieu dati.

SMO MI NAGLEDALI, NIH Poniſhno fliſigk proſhnio Inu smo nim skuſi toiſtú inu is suseb gnade, imenuuane Gorne Buque miloſtiú Confirmali inu poterdili,. Confirmamo inu poterdimo nim tuiſtu uedezhe inu ſmozhio letega Lystú kar mi ſa prauize inu gnade uolio natim poterditi imamo letaku dete predgouoriene Gorne Búqúe Vſeh nih punctih, Articlnih, Vmanungah Vsebi derſhanu inu sapopadenu Zilounú taku derſhane timu nagk dianú inu potem iſtim ſhiuenú Ima Biti, tudi od sgoraj meldana List 14 b.
naſha Londtshaft noter inu sunai praude ponih rounati inu ſe tih iſtih pokoinú nuzati imaio inu moreio. Inu sapouemo natuistu N: Vſem inu ſleheternim Praelatum,[1]) kneſom ſlobodnim Gospudam Richtariam inu ſhluſhezhim lonzhaúbtmonam, Ver-

---

[1]) Morda Praelatam.

befhariem, Vizdomom, Flegariem inu Valputom, defhelſkim Richteriam Purgermaſtrom. Rihteriem, inu suetnikom, Purgeriam, Gmainam inu sizer ufem drugim nafhim oblaſtnikom podlofhenim inu ſueſtim, ſdainnifhnim ali prihodnim. terdnu inu ozhmo de mi od ſgoroj meldana nafha Landtsafft, per imenuanih Gornih Buquah, inu nafhim Confirmiranú inu poterieniu Zilounu puſtite oſtati, tudi ſanafho uolo per tim roko derfhite, branite Inui fhirmaite de oni takoue gorne Buque pokonu[1]) dershati inu nuzati moreio, inu timu super nedeio. Nikar tudi tega kaj komu drugimú diati nedopustite letu mi menimo terdno bref, Vsaj Vſe na nafho nafhih Erboú Inu snanimi pridezih Herzoú uſtayerih uolo inu dobru dapaidene Te Iste Gorne Buqui po List 15 b. lefhezhoſti gmerati nú pomainkſati Ali zelu gori ufigniti. S: ſueſtnuſtio letih Gornich Buquiz ſchnafhim krailoufkim gori nauefhenim ſiglom poterienu. Danu Vnafhim meiſti Dunaie ta ·IX· dan tiga meſza Februaria, po Chrifhtufhouim nafhiga lubiga Gospudi Roiſtua Vpetnaiſt stu inu utri inu Vstirdeſetim, Inu nafhiga Blagaſtua tiga Rimſkiga vtrinaiſtim inú tiga drúſiga Vſedim naiſtih Letih.

III.

Rokopis vinogr. zakona iz l. 1683. obseza deset listov 4° in je pisan dovolj razločno od jedne roke s črnilom, katero je postalo uže zelenorujavo. Na konci rokopisa je postscriptum, iz katerega razvidimo, da je bil prepisan ta rokopis l. 1683.

V pravopisu je najti še prav malo sledu Bohoričeve grafike, vidi se, da njegova teorija ni takoj splošno prodrla, da se je le počasi širila in polagoma udomačila, saj še v tiskih iz konca XVII. stol. najdemo nedoslednosti v Bohoričevem pravopisu n. pr. v Kast. Vinogr. zak. sicer piše z Bohor. *z* za *c* n. pr. zilu 2, prauizo 3, sdaizi 10, klizati 14, nuza 14, seze 15, zeline, toda tudi *c*: sdaici 12, *tz* (vpliv nem.) prodauetz 39 in celo *zh:* delauzhou 41. Za *č* bi tedaj pričakovali *zh* in v večini najdemo tudi to pisavo n. pr. nozhio 1, tamuzh 2, odlozhiti 2, zhes 2, mezh 2, uedezhe 3, reizh 3 pa tudi *z*, tako da ni doslednega razločka med *c* in *č*: plazati 7, smerdezo 12, isroziti, klize 19, rezeh 38; dvakrat celo *tz*: prauitznih 16, tamuth 20 in *tzh:* reitzh 3.

[1]) Sic!

Bohor. razločuje med *s* in *z* (razven v početku besed pri velikih pismenkah), tukaj pa ni tega razločka, za oba soglasnika se piše navadno *s*; za *s:* gorskhe 1, krainski 1, sem 1, mestu 1, obsoditi 1, naprositi 1, pustiti 2, neiso 8, kolesa 13, jedenkrat *ſ:* ſledniga 6, dalje *ſs:* fliſsam 1, leſsa 13, leiſs 26, leſs 33, odneſse 29, poſsekano 35, ſsili 39 in celo dosezhi 16, Za *z* rabi *s*: drusyga 1, treisni 1, isdere 2, sposna 3 etc. Za *š* bi pričakovali *sh*, sicer res tudi to najdemo, vendar v večini primerov stoji *s*, *sch*, *ſs*: pershlu 1, meiashi 1, starisheh 3, isprashati 3: *sch:* meiaschou 1, poschluschati 1, perschal 6, schlishi 37; *s*: skodo 2, 4 skode 23, perslu 3, stirih 7 etc.; *ſs*: hiſsa 14. Kakor med *s* in *z*, tako tudi med *š* in *ž* ni razločka, v mnogih slučajih se piše za zadnji glas *sh:* dershati 1, 2, toshiti 3, sadershi 3, dolshan 7 etc, toda tudi samo *s:* deseli 1, dersati 2, dersal 2, tosba 3 in *sch*: vrschaha 1, derschati 1, moscha 1, schlachto 39 etc.

Mehkost pri *l* in *n* (*l' ń*) se ne zaznamenuje vedno, izražuje se z *i*, kateri pa stoji navadno pred soglasnikom n. p. peila 10, daile 1, krainski 1, obiskhaine 2, snaine 3, vhaiaine 4, sposnaina 8 etc. nekolikokrat stoji *i* tudi za *l*, *n:* pelia 29, graienia 7, dopushenia 10, sposnaniem 13, rounanie 14, prelomenie etc. da v nekaterih slučajih je mehkost dvakrat označena, *i* stoji pred in za soglasnikom: terieinia 7, graieinia 7, snainie 21. V mnogih slučajih mehkost ni označena, iz tega se pa še ne sme sklepati na trd izgovor *l*, *n* n. pr. negouo 2, dopushena 10, posebno pri *l*: postauleni 2, opraulenu 2, rashalenemu 2, ludi 2, priatela 16, vole 32, postaulen 39. V nekaterih takih primerih se je najbrž tudi izgubila mehkost v govoru. V narečji našega rokopisa se je za mehak *n* govorilo *jn*, pisava *ni* je vzeta iz originala ali pa iz drugih pisateljev, *ini* = *ń* je kombinovana grafika.

Za *k* se piše mnogokrat po nem. navadi *kh*: gorskhe 1, khei 1, segornikhe 1, khupi 15 etc., tudi *gk:* segornigki 1, gornigk 14, 19 celo *gkh:* segornigkh 11, 13, segornigkha 14, dalje *c:* ducat 42 in *ch:* poroche 32. Za *h* stoji *h* in *ch* n. pr. mesteh 1, starich 1 etc. Za *v* in *u* se nahaja vedno (razven v početku) *u* n. pr. timu 1, inu 1, letu 8 — praude 1, nauado 1, uole 9. Med *i* in *j* ni razločka, za oba stoji *i* in *y* brez vsakega pravila n. pr. imaio, doli 1, praudi 1, vsaky 1, billy 8 — nozhio 1, meiashi 1, mey 7. Za *ij*, *ji* stoji tudi *y:* partye 1, derschyo 2, stoy 2, 35 etc. Tudi *th* je najti n. pr. pousoth 7, tertho 34 in grundti 36. V nem. pravopisu ni redko podvajanje in to ima tudi naš rokopis in sicer največ pri *l* n. pr. sille 1, alli 1, billu 3, kolla 36, *tt:* sabitti 14, bitti 41, *ss:* possodo 12, bessedniku 22, possekha 25, 34 etc. in celo saada 31, saad 31.

Glasoslovje.

Glede refl. ь, ъ ni nobene jedinosti; tudi ne v onih slučajih, kjer niso vplivali bližni soglasniki, najdemo *a* in *e*: dan 2, 11, 41, kateri 2, 10, 11, isusameio 8, usame 8, dolshan 7, 23, lastan 17 celo perschal 6, mogal 10 etc. — pa ne samo mezh 2, nego tudi vsakheteri 8, 14, keteri 11, keteriga 12, se (sъ) vsemi 20, pershel 20, persheu 11 etc. Iz tega *e* je v nenaglašenem zlogu nastal poluglasni *i* (ь): vsakiteri 11, vsakhitire 32. Da bi bil v jeziku prepisovalčevem res tak dualizem, to ni nikakor verjetno, to je vpliv izvirnika. Prepisovalec je marsikaj pridržal iz izvirnika. Za *v* se je razvil *u* iz ь ъ: vun 2, 8, 10, 17, vus, semkaj spada tudi vundar 8, 10, 21, dasi je najbrže v prvem zlogu nekdaj stal *č*, toda v jeziku je izginil popolnoma čut za postanek te besede in se je ona spravila v zvezo z vun.

Stsl. *e* odgovarja vedno *e*, samo jedenkrat najdemo *ei*: teiga 2, vplivali so tukaj skloni plur., za nikalnico *ne* stoji mnogokrat *na*: na pershlu 1, na bila 1, naspodobnu 2, na bode 2, na pustiti 2, na imenuie 4, na poslau 6 etc. toda tudi *ne*: nespodobnu 2, ne perschal 6, ne sapusti 16; mayasch 39 je pomota. — Refleks stsl. *ę* je vedno *e*: deuete 1, vseti 3, suetim 5, ogledati 30, 35 etc.

Stsl. ѣ odgovarja v naglašenih zlogih *e* in *ei*, naša grafika tedaj v tem slučaji ni dosledna; v nenaglašenih zlogih stoji *i*, navadno je to najti tudi v naglašenem zlogu glagola nimam: leitu 1, 13, meisti 1, treisni 2, reitzh 3, reizh 3, neimaio 1, neiso 8, seisti 8, imeiti 10, 15, leith 13, nei 11, isuei 17, leifs 26, pa baš v istem slučaji tudi *e*: imeti 14, letu 18, mesteh 1, mestu 1, imel 2, zhes, besedami 2, uedezhe, sedezhi 3, pouedati 4, delaio 4, prepouedani 5, deli 20, leti 20 etc. Tudi za nenaglašeni ѣ stoji *e*: prepuued 10, potrebuie 22, navadno je pa *i*: prepuuid 10, 14, vidilu 14, risatue 18, neobdiluieio 20, liti 23, cilu 2, brigoui 36 mimo nima 2, 12 (bis) 15, 22, nisso 5. V jednem slučaji se je *rě* spreobrazilo v *r̥*: terbleina 36 toda dreuia 35.

Nenaglašeni *o* je uže dokaj gosto nadomeščen z *a*, mnogo bolj kakor bi pričakovali sodeč po istodobnih knjigah n. pr. Kast. Schönl. in J. Bapt., kjer je takih primerov prav malo. Tu beremo: paprei 1, abednim 1, abenim 12, pakure 14, adusetia, adgouorniku 22 in celo da (= do) 1, ker se je ta besedica v izgovoru naslanjala na sledečo besedo. Navadno je ostal nenaglašeni *o* nespremenjen: gospud 1, 3, gospudu 4, gospuda 9, 10, oroshie 2 (bis), pokuro 14, odgouoriti 22. Iz naglašenega *o* se je razvil *u* n. pr. taku 1, zilu 2, perslu 3 etc., vendar je ostal *o* v nekaterih slučajih tako da lahko rečemo,

da ta proces prehoda ō v *u* ni prodrl v tem narečji: opraulenο 2 (in opraulenu 2), stori 2 (in sturi 3), plotoui 7, to 7 bis. (in tu 2), ino 12 (inu 1, 2, 12), ako 14, 20 (aku 1, 2, 8 etc), neobdelano 20 (obdelanu 20), toliko 26, poſsekano 35. V tem se strinja naš rokopis najbolje s Stapl. prevodom, kjer stoji tudi mnogokrat *o*, kjer imajo dolenjski pisatelji *u* n. pr. katero 1, toko 2, piſsano 3, ſrounano 5, gouorilo 6 etc. tudi Skal. ima nekaj takih primerov n. pr. zhistost 2 b, bog 3 b; tako 197 b, dolgost 198 b, viſsokost 198 b. Prepisovatelj našega rokopisa je v teh slučajih govoril gotovo *o* in, če piše tudi *u*, je to vpliv izvirnika in književnega jezika, v katerem je gospodoval dolenjski vokalizem. Nekoliko drugače stoji z nadomeščevanjem nenaglašenega *o* z *a*. Jaz dvomim, da bi na konci XVII. stol. v tem narečji bil ta pojav (*o* = *a*) uže popolnoma prodrl, in zato ne zmatram *o* v nenaglašenih zlogih za vpliv književnega jezika. Vsekako se pa strinjata oba pojava s sedanjo gorenjščino. — Mimo oroshie 2 (bis) nahaja se tudi roshie 2. Izpadel je *o* v spet 32 mimo supet 3, 25, naslanjaje se na sestavljenke *s*, *sz*.

Za stsl. nosnik *ǫ* se nahaja *o*: obsoiene 1, obsoditi 1, 11, mosha 1, 11, pot 6, potěh 2, potu 6 etc.

A je ostal navadno nespremenjen, vendar se je nekolikokrat spreobrazil v *o* v kratko naglašenih zlogih: koker 1 (bis) 3, 6, 20, 38, koko 8, 12 in celo oke (ako) 2 in oku 6. Vplival je tudi *v*: rounati 3 mimo raunati 3 (bis); vrschah 2 pa tudi bolj domača oblika vrsohou 8, 9. V nekaterih slučajih najdemo *e* za *a*: reshlositi 4, resodene, toda: rashalenemu 2, de 1, 3, 10, 12, 20, 22 in da 20; sledečemu *j* se *a* ni priličil: kai 4, 11, 21, sgorai 6, vendar najdemo: perbulsheinem 12, kjer je vplival tudi predstoječi *š*, če ni to pomota.

Samoglasnik *i* se je dobro ohranil, le jako redko se je v nenaglašenih zlogih znižal v kratek *e*: ale 3 mimo ali 2, 3, alli 1, starisheh 3, inue 3, poredè 13, drugače je povsod *i* n. pr. bi (1 bis), 2, tudi 1, imenuie 4. V početku besed ni odpadel nenaglašeni *i* tedaj: isprashati 3, is gore 10, istrebiti 36, v sredini je izginil v jednem primeru: schuino 23. Kakor drugod se je skupína *ri* skrčila v *r̥* (ᵉr) noter 1, 3, 13 etc. per 3, 4, 6 etc. perslu 3, pershle 5, perschal 6, pershel 20 vendar tudi notri 3, 32, priatela 16, zadnji obliki sta vpliv tujega narečja.

Za stsl. *u* najdemo navadno *u* n. pr. pusti 18, dopushainu 40, vendar imamo nekaj primerov. kjer je *o* nadomestil *u* in to so dat. sgl. uinogrado 14, ogledanio 40, timo 6, kateremo 7, suoymo 12. Nenaglašeni in kratko naglašeni *u* je, kakor je to najti dandanes v nekaterih narečjih, oslabel v nejasen glas *e* (ь): vkeb; isto najdemo v Skal. trebeh 224 b, kepez 263 a, kepze 275 b. Izginil je *u* v: poldnem, toda ne čisto fonetičnim potem.

Za ṛ ima naš rokopis brez izjeme *er*, kar se je najbrž izgovarjalo ᵉr, ᵇr: derschati 1, sadershali 1, uerscheio 2, peruy 3, saterditi 7, smerdezho 12, persti 29 etc. in pirui 12. Iz ḷ se je razvil *ol*: ſamolzhal 7, dolſhan 10, 18, dolg 41 etc. jedenkrat istulmazhan, kar kaže — če je *u* vzet iz izvirnika, da je bil ḷ v sloven. v starejši dôbi zlogotvoren, kar velja najbrž tudi o: vrtl 28, artikl 29; izginil je *l* v sonza 18.

Soglasniki. Skupina *tl* se je spreobrazila v *kl*, kar je v XVI. stol. še redko: dokler 2; uže Krelj piše dokle 79 a, Hren dokler 5 b, 6 a, Skal. dokler 4 a, b, 5 a, 19 a etc. Visit. 117, Stapl. 16, Kast. N. Z. 3, 10, 27 etc. Schönl. 9 etc. Ohranil se je pa mehki *t*: tretie 18, tretymu 19, tretimu 31. Skupina *dl* je ostala v: padl 18, sapadl 7, 10 vendar: sapal, in se je spreobrazila v *del*: sapadel 14, padel 17, vkradel 31.

Pri goltn. je omeniti sekundarni prehod v sitičnike v sestavlj. skl.: drusiga 1, 28, drusimu 7, drusih 9, 38, mimo drugiga 16, 37, 38 in drugimu 29, 31. Pred *g* je izginil *h* (kь) kakor je tudi *s* pred sledečim *s* (sь) včasih izpadel: od letih, kateri gorskhi praudi naprideio 11. Pri nebnikih je omeniti, da za skupino *šč* najdemo samo *š*: gorschine 2, gorshino 3, sagorshine 4, erbschino 8, gosposhine 9, dopushena 10, dopushenia 10, perpushenu 22, potrebshina 40 etc. Pravilno je tvorjeno: obsoiene 1 in od graieinia 7. V besedi slišati je nadomestil *š* starejši *s*: poschluschat 1, poshlushati 11; pred sledečim *s* je izginil *s*: ima takouo praudo suoimi meiashi 1, taku ima tuistu sposnainem teh segornikou 35. — Mi najdemo še ptuyh 50.

Na konci besed se skoraj še vedno piše *l* = *lъ*, redko je najti *u*, in vendar ni lahko dvomiti, da se je na konci XVII. stol. v tem slučaji govorilo *w*, saj najdemo *w* (u) v nekaterih besedah uže v sredini XVI. stol. in Al. da Sommaripa (1607) piše dosledno *u* n. pr. sem biu 12 a, si biu 12 a, da bi ieſt biu 13 a, on ie lubiu 14 a, da bi ti biu lubiu 14 b, imeu 100 b, rodiu 106 b in pravi o tem str. 9 a: La prima, ſeconda, e terza perſona del preterito imperfetto, & pluſquam perfetto, e futuro, dell' indicatiuo, optatiuo e ſubiuntiuo ſi termina ò in au vt diau i. dixi, ò in eu, vt imeu i. habui, ò in iu, vt lubiu i. amaui & alcuni anco in ou, vt ſou .i. iui. V našem rokopisu beremo persheu 11, pustiu 22, poslau 22, toda perschal 20, mogal 10, mogel 39, imel 2, 11, dersal 2 etc.

V gotovih slučajih so nekateri soglasniki izpadli. Tukaj najdemo same uže od drugod znane primere. *D* je izpadel v števniku: eden, eni 1, en 1, 2, 8 etc. enimu 3, enu 18 etc. toda zraven tudi starejše oblike: edniga 2, edan 2, 22, edne 2, 3, eden 32 in obeden 40, abednim 1. Za starejši črez stoji samo zhes 2, mimo hozhe 39 tudi zhe 8. Dalje najdemo še

polno neokršeno obliko vinograd n. pr. vinogradam 5. — Prilikovanje se nahaja pri potstopiti 13, in tudi predlog kъ se je pred sledečim *k* in *t* spreobrazil v *h*, in potem je vsled analogije se ta *h* pojavil tudi pred drugimi soglasniki (prim. Baud. d. C. Opyt 107): h timu 1, 14, 20, h timo 6, h tretymu 19, h tretim 31, h kregu, h peruim 8, h skodi 20. Prilikovanje ni prodrlo: vinogradskhimi 50.

Oblikoslovje.

ъ/o-debla.

Končnica gen. sgl. je vedno *a*, ker sploh ni prilike za končnico *u*, jedino mesto: saada 31 bi mogli pričakovati tudi: sadu; tedaj mosha 1, sposnaina 8, dopushenia 10, 46, vinograda 12, 13, 32, leſsa 13, priatela 16 etc. V jednem slučaji se je konečni *a* priličil: pomankaine 16, če ni pomota, tudi se nahaja nova oblika: gospuda 9, 13, 15, 21, 38; konson. deblo se je ohranilo v gen. kolesa 13, jedini ostanek stare konson. dekl. je gen. dne 6 mimo dneva (tvorjen s prirastkom -ov- po analogiji u-deb.). Dat. se končuje brezizjemno na *u:* knezu 2, toshniku 22, bessedniku 23, vinogradu 35 etc. celo: h tretymu malu in tudi gospudu 4, 5, 7, 10, 12, 13 etc. V analogijo t-deb. je prešel samostalnik oče: ozhetu 9. Samo jedenkrat je nadomestil *o* končnico *u:* ogledanio 40, prim. Archiv XI, 527. V acc. je seveda pri živečih stvareh gen. nadomestil acc.: mosha 11 etc. Staro i-deb. pečatь je prešlo v sklanjo ъo-deb. in to tem lože, ker je gen. masc.: ta pezhat 14, en pezhat 21; nom. acc. neut. ima mnogokrat *u* m. *o*, kar je seveda fonetičen pojav n. pr. letu 18, dreuu 25 etc.

V loc. sgl. je končnico *i* najti samo pri neutr. meisti 1, 11, 14, (v pomenu Stelle), leti 20, liti 23 toda tudi *u*: mestu 1, letu 18, posebno pa pri deblih na *-ije:* sgubleinu 20, sposnainu 26 pa vendar sposnaine 36 in Maty 5, 7. Masc. imajo razven omenjenega primera *u:* zhasu 5, grundtu 10 bis, vinogradu 10, 12, 18, 23. V instr. je nova končnica *am* razven pri samostalnikih na *-ije (je)* uže popolnoma prodrla in tudi pri tej so uže nove oblike: fliſsam 1, truzam 20, kupam 39 — kopainam 20, grubainam 20, veloinam 20, (sicer je druga polovica te besede dostavljena od poznejše roke) toda: perbulsheinem 12, sposnaniem 13, sposnainem 35, obiraniem 40. Naš drobec je tedaj v tem sklonu manj konservativen od istodobnih tiskov in knjig. Če se pri tem tudi ne oziramo na Schönl., kjer je *-om* morda samo posnet po Hrenu (Archiv XI, 533), tedaj vidimo to vendar v Kast., kateri piše še *om* in ne samo *am*. Instr. konson. deb. je: pretpoldnem 1.

Nom. pl. končuje se na *i*, pred katerim ostajajo goltniki (segornigki 2, segorniki 2, segornikhi 40) in pri znanih enozložnicah tudi na *-ovi* (od u-deb.): plotoui 7, brigoui 36. V gen. pl. je najti samo končnico u-deb. *ov*, in sicer je razloček med mehkimi in trdimi debli izginil, kar se popolnoma strinja z jezikom istodobnih pisateljev, kajti ne samo Kast. in J. Bapt., imata tudi pri mehkih deblih *-ov* v veliki večini, nego to je uže najti v Skal.; v vinogr. z. beremo segornikou 1, 26, vinogradou 5, 18, dolgou 6 etc. — meiaschou 1, denariou 2, 18, 19, 20, 23, denariau 2, 5, 6, 7, 10, 11, 14, 21, delauzhau 41, toda še denarieu 2, posharieu 33. Končnica *ov* se je uže zlila v *u*: potu 6, 36, in potui 5 mimo potou 5, 6. erbu 16, vinogradu 20. Ostanek i-dekl. je: ludi 4.

Zanimivo je, da prevaguje v dat. pl. pri masc. (za neutra nimamo primerov) znatno končnica *am*: vinogradam 5, segornikham 20, delauzam 4 nasproti segornikom 6. Vendar je premalo primerov, da bi mogli najti v tem sklonu bistveno razliko med našim rokopisom in istodobnimi knjigami, toliko se pa da ipak reči, da se tudi v tem sklonu ne strinjajo dobro rokopisi s knjigami, kajti v Kast. Br. so pri masc. še zgodovinske oblike v večini, tako tudi v J. Bapt. in v Schönl. najdemo obe končnici. Če pa primerjamo ostale rokopise iz XVII. stol., vidimo, da v njih, kakor v našem, nova oblika znatno prevaguje tudi pri masc. tako v Skal., Stapl., Vinogr. z. (iz sredine XVII. stol.). O acc. pl. je samo omeniti, da jedenkrat najdemo tudi končnico *i*: za suoie imenovane dolgi 14, in te oblike beremo tudi v drugih pisateljih XVII. stol., toda omejene na enozložnice („Ljublj. Zvon“ VII, 565 566). Ostali primeri imajo končnico *e* n. pr. segornikhe 1. V loc. pl. skoraj ni organične končnice *ih*, samo jedini: kraih 7, v vseh ostalih slučajih se končuje ta sklon na *eh*, *h*. Končnica *eh* ne odgovarja neposredno staremu *ěhъ*, oslabljena je iz nenaglašenega *ih*, kar kažejo najbolje oblike na *h*, kjer je nenaglašeni *i* celo popolnoma izginil: mesteh 1, vinogradeh 7, 36 in tudi poteh 2, kar gotovo ne odgovarja naravnost staremu pątьhъ — leith 13. Ta končnica *ěh*, (*ьh*), *h* se ne more zmatrati za posebnost gorenjščine. Res je sicer, da je danes ta oblika posebno razširjena v gorenjščini n. pr. v narečji predvorskem (Valjav. 9), bleškem etc., toda govori se tudi v nekaterih dolenjskih narečjih n. pr. v okolici Podkogla. Jednake oblike — katere je pa treba dobro ločiti od loc. kakor: gradéh, tatéh — se najdejo sporadično v drugi polovici XVII. in XVIII. stol. — Samo v slučaji: dneich 10 odgovarja *eih* stsl. *ěhъ*; končnica ъ/o-deb. je tedaj nadomestila starejši *eh* (dьnehъ — dьnьhъ), kar je uže najti v stsl. spomenikih n. pr. nebesěhъ (Scholvin 53).

Instr. pl. je ohranil večinoma zgodovinsko končnico *i* (*y*): meiashi 1, deselani, purgary 3, deli 30, gornikhi 30, jedenkrat *-mi:* poshormi (požarmi) 33, meiashimi 30 ima tudi to končnico, in pri tem se je v ta sklon vzela radi lože izreke še oblika nom. pl. Jednake tvorbe najdemo sporadično uže v XVI. stol. in v sredini XVII. stol. n. pr. bratimi Dalmat. Reg. II 3 a, ozhimi Bohor. 59, 161, pustobimi Skal. 322; vplival je pri tem tudi sestavlj. skl. s svojim *imi*.

O dekl. a-deb. ni nič posebnega povedati, v vseh sklonih je najti organično obliko. Gen sgl. se končuje samo na *e* n. pr. sille 1, gorschine 2, deshelle 8, goſpoſhine 9, rokhe 15, risatue 18 etc.; dat. na *i:* praudi 11, skodi 20 etc.; acc. ima samo končnico *o*, nikoli *a:* nauvado 1, praudo 1 (ter) 3, 11, prauizo 3, 17 etc.; loc. je jednak dat.: deseli 1, gory 1, simi 23 etc.; instr. se glasi na *o:* praudo 10, 16, 18, uolo 20 etc. V nom. pl. je končnica *e:* meye 7, 36, praude 12 etc. in tudi: vse kriue pote (tedaj je pątь v tem slučaji gen. fem.); v gen. pl. samo zgodovinske oblike: gor 1, praud 2, rokh 38 etc.; dat. praudam 2; acc. jednak nom. praude 1, 2, 11, sramote 4 etc.; loc. se končuje na *-ah* praudah 2, 4, 8, gorshinah 41 etc.; instr. ima še polno končnico *ami:* besedami 2. — Nom. acc. du. je ohranil svojo končnico: duei markhi 2, 14, duei marki 18.

Tujka: gvalt sklanja se po fem. i-dekl. tedaj acc. pl. gualti 4.

Pronom. dekl.

Pronom. poss. je skoraj v vseh slučajih ohranil svoj *v*, samo dvakrat najdemo krajšo obliko: acc. sgl. soi 29 in loc. pl. soih 11. V gen. sgl. je prodrla končnica sestavlj. sklanje, zato *iga* mimo *ega:* tiga 3, 12, 20, 28, obeniga in tega 3, 10, 18, obenega 8 celo teiga 2, kjer so vplivale oblike pl.; suoiga 9 in gen. fem. *ie* 4, *nie* 21. Isto je v dat.: timu 1, 2, 5, 7, timo 6, po temu 4, 7, 23, 27, 37, kateremo 7, nemu 2, 11, 12 — suoimu 9, 12, 13, 17. Loc. se ne loči od inst., končnica mu je skoraj vedno *im*: tim 3 (bis) 12, 16, istim 16, taistim 30, suoim 1. abednim 1, redko *em*: tem 3, 5, 10, 39 — fem. ti 4, 39, leti 42; instr. tem 39, 40, abenim 12 — suoio 20, niegouo 23. Gen. pl. ima končnico *eh* in *ih:* teich 2, 6, teih 16, teh 5 (bis) 24, 26, tich 12, tih 2, 7, letih 11, 20; dat. pl. tem 6 — tim 5, 20, tim istim 1, tystim 1, niem 20 (po sgl.), nyın 9; loc. tech 1, teh 7, vseh 7, 37, soih 41; instr. vsemi 20, 39, suoimi 1.

Sestavljena sklanja.

V gen. sgl. je kakor drugod samo *iga*: gorskiga 10, dobriga, drusyga; fem. deuete; v dat. mimo *imu* tudi *emu*

(= *ěmu ьmu*), kar se je razvilo še le iz nenaglašenega *imu*: rashalenemu 2, vdarienemu 2 in pobienimu 2, drusimu 7 etc., pomota je: gorskhumu 4, 18; acc. fem. se končuje samo na *o*: gorsko 1, peruo 18 etc. Loc. ima *im*: drugim 1, suetim 5, 7 etc.; fem. samo *i*: krainski, krainskhi 42, gorskhi 4, 13; instr. segorskhim 31, sgodnim 40 — veliko 1, lastno 20 etc. V gen. pl. je jedenkrat najti *eh* (ъh): starisheh 3, toda starishih 5, starih 1, drugih 1 etc.; loc. gorskih 2, 3, 4, 14. drugih etc., instr. drugimi 20, 39, potrebnimi 20, vinogradskimi 20.

Glagol.

V inf. se je večinoma ohranil še *i*: ima . . . priti 1, se ima . . . naprei vseti 3, more . . . naprei pernesti 3, verniti 23, pouerniti 25, derschati 1, dersati 2, obsoditi 1, naprositi 1, pustiti gori nositi 2, sturiti 7 etc., toda more . . . pustiti sposnati inu pustit shazati 20, na prudei postauit ali ponudit 39, ima ponudit 39, nima obirat ali tergat 40, se ima pouedat inu reshlositi 4. Part. praes. act. je pravilno tvorjen: sedezhi 3, lesezh 20. O oblikah part praet. II. sapadl, sapadel, sapal je bilo uže zgoraj potrebno povedano. Tudi v part. praet. pass. najdemo samo organične oblike: obsoiene 1, sturiene 15, perpushenu 20, dopushen 22, vdarienemu 2 etc., omeniti je pobienemu 2. Praes. 3. pl. ima nekolikokrat še staro kratko obliko: gredo 9, leshe 8, sture 15, puste 24, v vseh ostalih primerih so daljše na ostale osebe naslonjene oblike: isvsameio 8, vlezheio 9, prideio 11, moreio 36, derschyo 2. vosio 10. sastopio 42 etc. Tu najdemo 3. sgl.: isdere 2. toda: vmerie 16. Glagol dajati ni v praes. prešel v 1. razred iste vrste, tu najdemo: daie (3. sgl.) 12, toda glagol kopati ima po analogiji 1. razr. iskopa 30.

Ostaje še določiti, v kterem narečji je pisan ta prevod, da jezik ni popolnoma jedinstven, to je bilo uže omenjeno. Nadomeščevanje *u* z *o*, katero je nekolikokrat najti v našem tekstu, kaže na gorenjščino. Ne najdemo samo sedaj v goren. narečjih v gotovih slučajih te posebnosti (prim. Valjav. 15, Baud. d. C. Otčety 106—107), nego ta pojav poznajo uže gorenjski spomeniki iz XVI.—XVII. stol., še bolj se je pa razširil v XVIII. stol. (prim. Archiv XI, 584). S tem pojavom je v zvezi, da stoji mnogokrat o tam, kjer imajo dolenjska narečja *u*: v našem prevodu sploh ni posebnega nagnenja nadomeščevanja *ō* z *u*. To je še sedaj posebnost gorenjskih narečij, kjer se govori ъlpô, prosô, trdô, mesô, môj etc. (Valjav. 9,

Baud. d. C. 103), Najodločnejše pa kaže na gorenjščino skupina *š* za dolenj. *šč*, mnogo imamo primerov za *š*. nikoli *šč*, in to velja o sedanjih gorenj. narečjih in je najti tudi v gorenj. pisateljih iz XVII. stol., dočim pišejo Trub. Krelj, Dalmat. Hren, Schönl. skoraj brezizjemno *šč* (prim. Archiv XI 584). Tudi refleks stsl. *ě*, kateri je v naglašenih zlogih mimo *ej* v mnogih slučajih tudi *e*, podpira to trditev. Res je, da pišejo tudi dolenjski pisatelji n. pr. Trub. Dalmat. Hren *e* za nenaglašeni *ě*, toda ti primeri se ne nahajajo v tako znatnem številu, kakor v našem spomeniku, in pri tem je treba pomisliti, da se sedaj govori v gorenj. narečjih za naglašeni *ě* ne *ei*, nego *e*, *je* (i) prim. Baud. d. C. 105—106. Jaz celo tega ne morem priznavati, da se sme *ej* = naglašen *ě* v spisih XVI.—XVIII. stol. zmatrati za zanesljiv kriterij dolenjščine, ker najdem to pisavo (najbrž vpliv književne dolenjščine) tudi v goren. pisateljih (prim. Archiv XI, 585). S tem se tudi strinja oslabljenje nenaglašenega *i* v nejasen *e*, kar je sicer tudi v dolenjskih narečjih, toda v tej meri ta pojav v XVII. stol. še ni bil prodrl v dolenjščini, nasprotno je pa v XVII. stol. v gorenjskih pisateljih ta pojav uže močno razširjen. Sodeč po vseh teh kriterijih prištevam prevod med gorenjske spise.

Dodam še nekaj toček samega teksta, da se bolje razvidi, kakov je jezik v tem prevodu.

Articl. 25. Od Dreuia. Kateri enimu en Pelzar ali Dreuu usame, Possekha ali Vshushi, ta Ie Sapadl 5. Markhe denariou, Inu ta pelzer Supet pouerniti.

Articl. 26. Od Koloseka. Kateri enimu niegou Leiſs Vgorshini Posseka, od Sledniga kolla Sapadl 72 denariou, Inu niemu toliko Supet pouerniti, posposnainu teh Segornikou.

Articl. 27. Od Koilla. Kateri enimu en koll Vkrade Sapade 1. Markho den: Inu temu zhegaie ta koll bill topelt namestiti ali pouerniti.

Articl. 28. Od nad Skhakaina. Vdari, ali natezhe eden tiga drusiga, Inu Skodo preime Vgorshini, ta Isti ie Sapadeu 5. Margk den: Inu temu niegouo Skodo Supet uerniti.

Articl. 29. Od Persti, ali zeline. Kateri drugimu Perst, ali Zelino usame, Inu Vsoi Vinograd Sposnashuie od pelia ali odneſse, taisti ie Sapl 72. den: Inu niemu niegouo zilino ali perst Supet Plazhati.

Articl. 30. Od Meinikhou. Kateri en Meinigkh iskopa, ali Sanizh Sturi, ie Sapal ·5· Margkh den: in kai na taistim falli, ie dolsan Supet Sturiti, Inu ta menigk, Sgornikhi, Smeashimi, ogledati Inu taistu mestu postauiti.

Articl. 31. Od Grosdia ali Saada. Kateri drugimu grosdie, ali drugi Saad Vkradel, taisti ie Sapadl hperuimu 5 Margkh den: drugimu Suoie Vhu, htretimu, pa Segorskhim Sposnainam kastigan biti, Inu timu drugimu niegouo Kkodo[1]) nadomestiti.

Articl. 32. Fristi Sa prodane Grunte. Kader eden en Vinograd proda, Inu Vsame Sa ta dolg Poroche, ter ta drugi Frishta neobdershi, ta Se bres niega Inu bres Gornikhoue Vole Vinograda is preusetia podstopi, taku Ima Gornigk timu, kateri Ie Vinograd prodal, Spet isrozhiti, inu aku bi kai notri delal tu Ima Sgubiti, Inu potler Ie Gorskhimu Gospudu Sapadl 5. Margk den: Satu de Se on Sam te Prauize Potstopil.

Articl. 33. Od Sposharieu. Kateri Sposhormi Vinograde, meye, kolosek, ali lefs, Inu koshenine Satare, ali opusti taie Sapadl 10. Margk den: Inu timu drugimu niegouo Skodo Supet Verniti, Inu nadomestiti.

Articl. 34. Od teh Terth. Kateri is[2]) Syllo enimu eno Vinsko Tertho doli Vdari ali possekha, ta ie Sapadl 60. den: Inu timu drugimu niegouo Skodo pouerniti.

Nekatere kratice.

Al. da Sommaripa = Grigorio Alafia da Sommaripa, Vocabolario Italiano e Schiauo 1607; *Basar* = B. Bassar, Conciones juxta libellum exercitiorum S. P. Ignatij 1734; *Bohor.* = Bohorizh, Arcticae Horulae 1584; *Celor. rok.* = celovški rokopis iz XV. stol. izdal G. Krek (Kres I 173—190); *Dalmat.* = Dalmatin, Biblia 1584; *Hren* = Hren Evangelia inv lystuvi 1612; *J. Bapt.* = Joannes Baptista a S. Cruce (Janez Svetokrižki), Sacrum Promptuarium 1691; *Kast. Br.* = Kastelec, Bratovske Bvqvice S. Roshenkranza 1682; *Kast. N. Z.* = Kastelec, Nebeshki Zyl 1684; *Kast. Br.* = Kastelec, Bratovske Bvqvice S. Roshenkranza 1682; *Krajach.* = Krajachevich, Molitvene knjisize 1657; *Krelj* = Krelj Postila Slovenska 1567; *Megis.* = Megiser Dictionarium qvatuor linguarum 1744; *Petret* = Petretics, Szveti Evangeliomi 1651; *Pris. ljub. m.* = Prisege ljubljanskega mesta iz prve polovice XVII. stoletja izdal V. Oblak v „Letopisu" 1887; *Rok. kr. m.* = Prisege kranjskega mesta objavil J. Pajk v poročilu mariborske gimn. 1870; *Schönl.* = Schönleben, Evangelia inu Lystuvi 1672; *Skal.* = A. Skallar, Shula tiga premishluuana 1643; *Stapl.* (*Raić*) = Prevod Stapletonovih evangelij

---

[1]) Sic!

[2]) Dodano od poznejše roke.

iz sredine XVII. st. izdal A. Raić; *Trub. C.* = Truber Catechiſmus In der Windiſchen Sprach 1550; *Trub. A.* = Truber Abecedarium vnd der klein Catechiſmus in der Windiſchen Sprach 1550; *Trub. Ab.* = Truber Abecedarivm 1555; *Trub. t. p. d* = Truber, Ta pervi deil tiga noviga testamenta 1557; *Trub. t. d. d.* = Truber, Ta drvgi deil tiga noviga testamenta 1560; *Valjav.* = M. Valjavec, Proben des Slovenischen wie es im Predvòr in Oberkrain gesprochen wird, v poročilu varaždinske gimn. 1858; *Vinogr. z.* = Vinograški zakon iz sredine XVII. stol. izdal V. Oblak v „Letopisu“ 1887: *Visit.* = Visitatio generalis prima diaecesis Labacensis 1631 izdal Wiesthaler v „Letopisu“ 1882/83; *Vram. Kron.* = Vramecz Kronika 1578; *BA.* = W. Braune Althochdeutsche Grammatik; *Paul* (P. M.) = Paul Mittelhochdeutsche Grammatik; *WB.* = Weinhold Baierische Grammatik 1867; *WM.* = Weinhold Mittelhochdeutsche Grammatik 1877.

Kosovo polje.

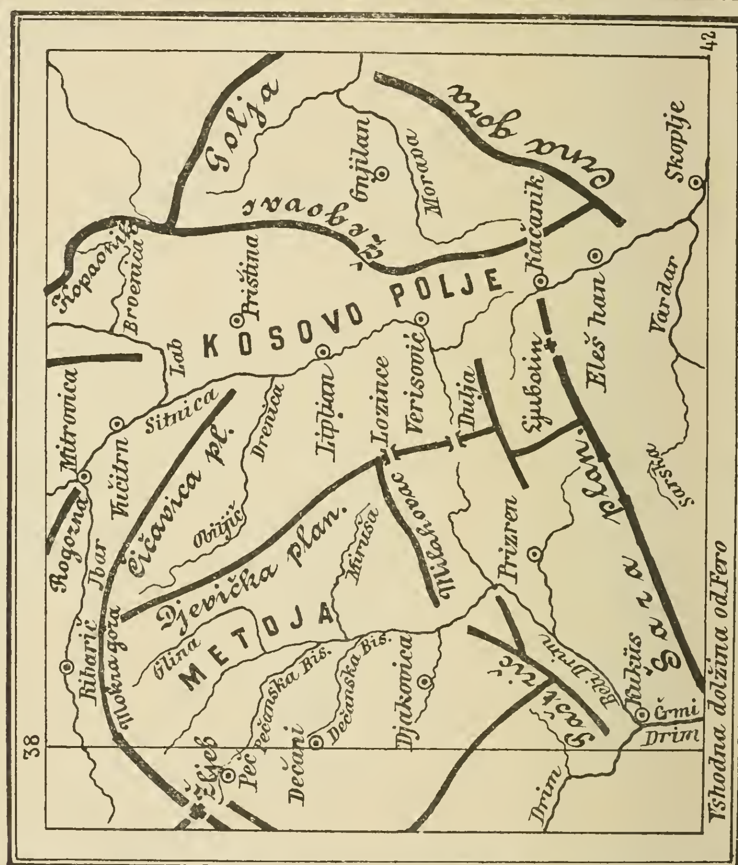
Zemljepisno-zgodovinska črtica.

Spisal Simon Rutar.

Gotovo ni izobraženega Slovenca, da bi ne poznal Kosovega polja in ne vedel, kako žalostni spomini za Srbe in sploh za vse južne Slovane so s tem imenom zvezani. Zadnje dni junija in prve dni julija t. l. praznovali so Srbi v kraljevini in z njimi ne le vsi drugi Srbi, ampak Slovani sploh (vsaj na tihem, ali v duhu), petstoletnico velikega zgodovinskega dogodka v Kraljevem in bližnem samostanu Žiči (ob desnem bregu Ibara, blizu njegovega izliva v zahodnjo Moravo). Spomnivši se svoje važnosti na balkanskem polotoku, pomazilili so Srbi mladega kralja Aleksandra v Žiči, torej na tistem mestu, kjer je bil njih veliki Dušan maziljen, in s tem izjavili svojo nado, da se tudi mlademu Aleksandru kedaj posreči vzpostaviti Dušanovo carstvo v vsem njegovem obsegu in vsej njegovi mogočnosti. Mislim, da spolnimo tudi Slovenci narodno svojo slovansko dolžnost, ako se letos spomnimo imenitnega tega ozemlja, na kojem so prelivali Srbi kri za srbstvo in za krščanstvo, ozemlja, ki ga opeva toliko narodnih pesnij in se ga spomina vse slovanstvo, s tem da podamo razumnikom našim zemljevid in kratko zemljepisno-zgodovinsko črtico tega za Srbe tako znamenitega ozemlja.

Kosovo polje, ali kratko samo Kosovo, je v zemljepisnem pomenu kakih 6500 km.[2] velika kotlina, ki se razprostira med Šaro planino, Severoalbanskimi Alpami, Rogozno, Kopaonikom in Crno goro (Kara Dagh). Djevićka planina, ki se spušča od zadnjih ogrankov Severoalbanskih Alp južno proti Šari planini, deli to kotlino na dva dela, na *Kosovo polje* v pravem, najožem pomenu in na zapadno od njega ležečo kotlino Metojo ob gorenjem (belem) Drimu.

Severoalbanske planine se vlečejo v podobi srpa od Skadarskega jezera proti severovzhodu skoro celo do Mitrovice. Njih najviši vrhunec je baje skaloviti Skülsen (2296 m.) jugovzhodno od Plavanjskega jezera blizu črnogorske meje. Drugi vrhunec Žljeb (2183 m.) vzdiga se skoro ravno

Kosovo polje.

nad Pećem (Ipek). Na njegovem vzhodnjem boku izvira Beli Drim. Mokra gora in Mali Kolašin s Čičavico planino (901 m.) južno od Mitrovice sestavljajo srpovo krivino in ost. Mokra gora je mnogo niža, ima raven hrbet s pašniki in se spušča zelo strmo k Metoji.

Kopaonik planina vleče se ob desnem bregu Ibara in Sitnice do njenega pritoka Lab blizu Prištine. Njegov najviši vrhunec blizu Kosovega je Šal (1659 m.) severovzhodno od Mitrovice. Kot podaljšek Kopaonika na levem bregu Laba mora se zmatrati Golja planina, ki se vleče ob novi srbski meji tjadoli do Binčje (bolgarske) Morave, ter zvršuje v gori Sv. Ilija (1190 m.) zahodno od Vranje.

Ob desnem bregu gorenjega toka Binčje Morave vleče se neprijazna in nerodovitna Crna gora, ki doseže svojo največo visočino v gori Sv. Ilija (1552 m.) severno od Skoplja, torej uže prav blizu Lepenca, ki teče v Vardar. K Lepencu pada Crna gora zelo strmo in napravlja z nasprotnimi obronki Šare planine glasoviti klanec (defilè) Kačanik. Ta klanec se začenja pri mesteci Kačanik in se vleče 12 km. daleč celo do železniške postaje Elias-han. Dolinske strani so 250—300 m. visoke in skoro neprehodne. Lepenac se skozi ta ozki klanec tako zelo zavija, da mora železnica kakih dvanajstkrat na mostovih preko njega, in da se vrh tega še kakih šestkrat v podzemeljske predore izgublja ter spet iz njih prihaja. Zato je tukaj najslikovitejši del vse železniške proge Solun-Mitrovica.

Na desnem bregu Lepenca se začenja Šara planina (lat. Skardus, turški Šar Dagh) ter se vleče proti jugozahodu med Prizrenom in Skopljem. Njen najviši in najdivji del se vzdiga ravno zahodno od Kačanika in zapira z južne strani Kosovo polje. Tu se vzdiga tudi njen najviši vrhunec Ljubotrn ali albanski Ljubotin (3050 m.), ki velja do sedaj za najvišo točko celega balkanskega polotoka.[1]) Ta vrhunec se daleč naokoli vidi in takoj spozna po svoji karakteristični obliki velikanske piramide. Njegovo podnožje je vse obrasteno sè samimi kostanji celo do 1300 m. višine; potem začenja še le hrastovje in nazadnje bukovje skoro do 2000 m. višine.

Od Ljubotrna spušča se proti severozahodu panoga Crnoljevica do sedla Dulja (915 m.), preko katerega vodi cesta s Kosovega polja v Prizren. Malo naprej je sedlo Lozince (740 m.), čez katero drži pot iz Prištine v Djakovico. Od Lozinc naprej vleče se v isti smeri Djevićka planina (okoli 1000 m.) proti Mokri gori. — V jugovzhodnjem delu Kosovega polja je še Žegovac planina (okoli 670 m.), t. j. nizek ploskast hrbet, ki napravlja razvodnico (Wasserscheide) med Sitnico in Binčjo Moravo.

---

[1]) Po najnovejših meritvah bi znašala absolutna višina Ljubotrnova samo 2500 m., in tedaj bi bila Muss Ala (2917 m.) v Rodopu najviša gora na balkanskem polotoku (Mittheilungen der k. k. geogr. Gesell. Wien, Bd. XXXII. pg. 362).

Severni del Kosovega polja od Mitrovice do Labovega izliva je prav za prav le precej široka dolina reke Sitnice, ležeča od 515—560 m. nad morsko gladino. Južno od Labovega izliva se začenja potem pravo Kosovo polje in se razprostira proti jugu do planote Šaši, torej 30 km. v dolžino in na najširšem mestu 16—18 km. v širino. Polje pa ni ravno, nego valovito, počasi vzdigajoče se na obe strani Sitnice. Njegova srednja nadmorska višina znaša 580—600 m. Planota Šaši ali Sasli (turška beseda „sas“ pomeni odprto taborišče) leži 580—585 m. visoko in je od severa proti jugu 8 km. dolga ter 4 km. široka. Njen najniže ležeči del je močvirnat.

Metoja je 40 km. dolga in za polovico oža kotlina med Pećem in Djakovico. Imenuje se skrajšano od Metohija, ki prihaja ali od grške besede μετοίκειν, ali pa od turške „metoch“, ki pomeni v najem dano samostansko zemljišče. Tudi ta kotlina je zelo valovita in ima tu pa tam celo veče griče in hribčeke. V svoji sredini leži kotlina le 406 m nad morjem, ali vzdiguje se okoli in okoli do 600 m. Ob podnožji severo-albanskih planin vleče se 2—4 km. širok pas zelo rodovitne oranice (Humuserde), ki se pa ob deževji tako namoči, da je zelo težko po njej hoditi. Ta oranica je tudi dobro obdelana, dočim leži južni del kotline večinoma le kot pusta ledina.

Vode kosovske kotline bile so sicer večinoma uže naštete, vendar jih je treba zaradi preglednosti ponoviti. Na planoti Šaši leži razvodnica med Črnim ter Egejskim morjem, in sicer nahajamo tu zelo redek zemljepisni pojav „bifurkacije“. Potok Nerodimka namreč, ki izvira v Crnoljevi planini, razdeli se pri selu Fatić itd. in teče v Lepenac ter po tej reki v Vardar in Egejsko morje. Severni rokav pa teče skozi dve uri dolgo Šaško blato in potem skozi Rabovsko (Rebovačko?) blato v Sitnico, ki izvira pod imenom Crnalejska (Crnoljeva?) reka pod sedlom Dulja.

Sitnica sprejme kmalu po svojem izviru mnogo večih potokov z desne strani, tako da naraste uže na Kosovem polji v precejšnjo reko. Prvi veči pritok od leve strani ji je Drenica reka, ki prihaja z vzhodnjih obronkov Djevićke planine in se jugozahodno od Prištine v Sitnico izliva. Tudi Lab z desne strani dovaja Sitnici mnogo vode, tako da je pri Mitrovici mnogo veča kot Ibar, a vendar mora njemu svoje ime žrtvovati (bržkone ker je ženska!), in ta jo potem dalje odpelje po Moravi v Donavo in slednjič v Črno morje.

Metojine vode se po Belem Drimu odtekajo v Jadransko morje. Najniža razvodnica med Črnim in Jadranskim morjem je sedlo Loznice. Kakor je bilo uže povedano, izvira Beli Drim (albanski: „Drim bard“) pod imenom Veliki Istok med Žlebom in Mokro goro. Kmalu potem

sprejme Drim od desne strani Jablanico in Pećansko Bistrico, ki priteče iz široke doline med Žljebom in Peklenom (2166 m.). Na južnih obronkih poslednje gore izvira Dećanska Bistrica, ki se nasproti holmu Koznik izliva v Drim. Zadnji veči pritok Drimov v Metoji z desne strani je Ribnik, ki teče skozi Djakovico.

Od leve pritekata Drimu najpoprej Glina in Banja reka ali Banjica, potem pa Topluha izpod Crnovljeve planine in Prizrenska Bistrica izpod Šare planine. Na zahodnji strani Prizrena si je izdolbel Drim 32 km. dolgo, jako ozko in navpično korito celo do kraja Kukùs, kjer se potem spaja z od juga prihajajočim Črnim Drimom. Poprej pa, predno si je Beli Drim svojo novo strugo prekrčil, stalo je gotovo po vsej Metojini jezero.

V političnem obziru je Kosovo dandanašnji vilajet (namestništvo, pokrajina) z glavnim mestom Priština. Kosovski vilajet se deli na šest sandžakatov, t. j. na prištinski, skopeljski, prizrenski, pećanski, sjeniški in plevaljski. Sandžakati Plevlje, Sjenica (Novipazar) in Skoplje (skrčeno od „Usko polje“, turški Üsküb) ležijo uže zunaj geografijskih mej Kosovega, zato ne spadajo v okvir te črtice, in ne bodemo dalje o njih govorili.

Prištinski sandžakat se razprostira od Mitrovice pa do Crnegore in Šare planine na jugu, ali tako, da vsa dolina ob Lepenci in Nerodimki tjagori do Varoši (blizu Verisovića) spada še pod Skoplje. Na vzhodu meji prištinski sandžakat s kraljevino Srbijo, na zahodu pa ob Crnovljevo in Djevićko planino. Glavno mesto Priština leži v strani 10 km. od reke, ob stari cesti, ki je iz Mitrovice skozi Gnjilan v Kumanovo držala. Hiš ima nad 3500 in v njih okoli 18.000 prebivalcev, t. j. 13.000 pomohamedanjenih Srbov, 1.300 osmanskih Turkov, potem več ciganov, židov in Albancev. Ulice so zelo ozke, zavite in slabo potlakane, hiše so iz lesa in ilovice ter z opeko pokrite. V mestu ni nobenih zanimivostij, razven nekdanjega gradú kralja Milutina (1275—1321), ki služi še sedaj Turkom kot vladino poslopje, in 12 kamenitih mošej. „Pazar“ je čisto neznaten, vendar so vsako leto maja in oktobra meseca dobro obiskani sejmi za konje in goveda. Obrtnije mesto nima nobene. Še pred Milutinom je stoloval v Prištini srbski kralj Štefan Nemanja l. 1160, pa tudi kralj Štefan Uroš III., car Dušan, car Uroš in vojvoda Vuk Branković so često bivali v Prištini. Milutin je dal sezidati tudi lep samostan Gračanica, uro vožnje južno od Prištine.

Gnjilan ali Gilan jugovzhodno od Prištine ima 650 hiš in 3000 prebivalcev (mahomedanskih Albancev in Srbov).

Mitrovica leži jako slikovito v mali kotlini med visokimi gorami ob sètoku Sitnice in Ibara. Prebivalcev ima pa le malo (okoli 3.500), večinoma pomohamedanjenih Srbov. Tu je sklepna postaja železnice Solun-Mitrovica. Na zelenih obronkih Rogozne, skoro ravno nad Mitrovico, se vidijo razvaline nekdaj imenitnega grada Zvečan, kjer so nekdaj srbski kralji stolovali.

V pećkem sandžakatu so naslednji kraji:

Peć (turški Ipek) na podnožji Žljeba ob obeh straneh Pećanske Bistrice ima okoli 3000 hiš in 15.000 prebivalcev, ki so dandanašnji z večine mohamedanski Albanci, potem pa tudi poturčeni Srbi in katoliški Albanci. Hiše imajo večinoma lesene stene in so z opeko pokrite. Ob hišah so prostorna dvorišča in z drevjem nasajeni vrti, kateri so proti ulicam še sè zidovi iz opeke zagrajeni. V glavni ulici stoji okoli 1000 siromašnih lesenih prodajalnic, delalnic in kavarn. Ostale ulice so kotaste in slabo potlakane. Mesto se šteje za bogato, ker stanujejo tu mnogi zemljiščni posestniki iz Metoje. Kupčuje se z volno, izdeluje pa safian in drugo usnje. Arbanasi vedno bolj iztiskajo Srbe, katerih je sedaj uže le malo več. V Peći je tudi mala katoliška župnija za katoliške Arbanase sosednih vasij. Četrt ure nad mestom pri začetku Bistričinega debra leži samostan sv. Arsenija ali sv. Save, katerega še sedaj „patrijaršija" imènujejo, ker je bil nekdaj sedež srbskega patrijarha. Samostan je dobro zavarovan, z jarki in čveterooglatimi, 3·5 m. visokimi zidovi obdan ter ima lepo dobroohranjeno cerkev byzantskega zloga z grobovi srbskih patrijarhov. Severovzhodno od Peća, nad vasjo Jablanica se vidijo razvaline samostana Studenica, ki je bil nekdaj zelo velikansk, iz marmora sezidan, in je imel veliko cerkev v podobi križa.

Petnajst kilometrov južno od Peća se nahaja imenitni samostan Dećani ali Visoki Dećani, v slikoviti dolini Dećanske Bistrice 680 m. nad morjem. Ta samostan je začel zidati srbski kralj Štefan okoli l. 1330. na spomin zmage nad Bolgari, in po njem je ta „sveti kralj" tudi svoj priimek dobil „Štefan Dećanski". Zdi se pa, da ga je še le njegov sin Dušan okoli l. 1335. dozidal. Ves samostan je sezidan iz pisanega marmora, ki je baje tako zložen, da se menjajo rudeče, modre in bele barve. Okoli samostana je več jednonastropnih hiš, in vse skupaj je s 5 m. visokim zidom obdano. L. 1687. in 1692. so Turki vso okolico dećansko strahovito oplenili.

Djakovica ali, kakor se navadno oficijelno in na zemljevidih imenuje, Djakova, leži ob vznožji nizkih gorâ ob potoku Ribnik. Mesto ima okoli 4100 hiš in blizu 25.000 prebivalcev, večinoma poalbanjenih Srbov mohamedanske vere in najfanatičnejših poturic. Res je, da živi v mestu še nekoliko pra-

voslavnih Srbov, (okoli 1.500, ki so večinoma trgovci, orožarji in kovači), ali število teh se vsak dan manjša, ker prestopajo k mohamedanski veri ter postajajo Albanci. In vendar je bila ob času srbskega gospodstva v Djakovici pravoslavna viša šola (od todi tudi mestu ime, ker „djak“ pomenja učenca, ki se pripravlja za duhovski stan). Pravijo, da je bilo onda v Djakovici in njeni okolici toliko cerkvâ, samostanov in šol, kolikor dni v letu.

Djakovica je zelo obširno mesto in ima čedne lesene, z opeko krite hiše. Ulice pa so ozke, neredne in zelo umazane. Na pazaru (tržišči) je 800 lesenih koč, prodajalnic, kavarnic in delalnic za orožje ter druge kovinske predmete. Kot trgovinsko mesto je Djakovica mnogo važnejša od Prizrena ali pa Peća. Izvaža se mnogo sadja in žita. Prebivalci veljajo za najbogatejše cele Metoje. Tudi obrtnost je precej znatna, in se izdeluje zlasti safiansko usnje in lepo cizelovano orožje. Katoliška župnija v Djakovici šteje 47.000 katoliških Albancev, od katerih pa le manjšina v mestu samem stanuje, večina pa v bližni okolici.

Prizren, nekdanja prestolnica srbskih carjev, leži ob Prizrenski Bistrici tam, kjer izstopa ta iz Šare planine v metojsko kotlino. Mesto je zelo prostorno, šteje do 5000 hiš in okoli 40.000 prebivalcev, je torej poleg Soluna največe mesto zahodnjega dela balkanskega polotoka. Od prebivalcev so četiri petine mohamedanske (okoli 6000 Osmanov, drugi so Albanci ali poalbanjeni Srbi), jedna petina pa obstoji iz pravoslavnih Srbov in nekoliko (1.200) katoliških Albancev. Ulice so precej široke in ravne, deloma celo dobro potlakane in mnogo čistejše kot po drugih turških mestih. V mestu je 25 mošej, od katerih so nekatere zelo prostorne, potem 26 turških, 3 srbske, 1 katoliška in 1 cincarska šola. Čez Bistrico vodi devet, večinoma lesenih mostov. Ravno nad mestom (na južni strani) stoji sedanji močno utrjeni grad.

Na prizrenskem pazaru, ki je seveda poseben del mesta za-se, stoji 2000 prodajalnic, kjer se prodajajo različni in lepo izdelani obrtnijski predmeti, n. pr. orožje, safijan-usnje, usnje po kordovanskem načinu izdelano, lončenine, vrvi, predmeti iz filigrana, nakrasnine iz srebra in zlata v lesene ročaje ali v cevi za kajenje uložene, da, ulagajo jih celo v kovinske izdelke. Taki prizrenski izdelki so po vsem vzhodu na dobrem glasu. Posebno živahna je trgovina z domačimi zemeljskimi pridelki. V vsej okolici čuti se zelo pomanjkanje drv.

Visoko nad Bistrico vzdiga se na jugovzhodnji strani mesta razvalina starega carskega grada Drvengrad (Drevengrad?), tudi Višegrad imenovana. Prizrenci pripovedujejo, da ga je dal sezidati car Dušan, in zato ga imenujejo

tudi „Dušanov grad“. Mnogi verujejo, da leži tam pokopan srbski car tega imena. Tu je stoloval l. 1340. Štefan Dušan, l. 1375. pa Lazar Grbljanović.

Prizrenski sandžakat sega ob levem bregu Drima proti severu celo do pritoka Banja ali Miruša, proti severovzhodu pa do Crnovljeve planine.

V narodopisnem (etnografskem) obziru je prebivalstvo Kosovega polja zelo mešano. Ne glede na prave (osmanske) Turke, ki žive le po večih mestih, imamo tu še Srbe, Arbanase ali Škipetare, Bolgare, Cincare ali Macedo-Vlahe, Cigane in Žide španjolskega pokolenja. Da, še celo nekaj malo Čerkesov se nahaja v okolici prištinski (v selih: Azizje, Čerkesko selo in Avalipotok).

Kolikor je bilo do sedaj znano, stanujejo Srbi le na pravem Kosovem polji. t. j. ob obeh straneh Sitnice tjagori do Šašliške planote. Le ob dolenji Drenici in jugovzhodno od Prištine, okoli Janjeva, sezajo Srbi malo dalje od reke celo do podnožja gorâ. Razven tega stanujejo čisti Srbi le še v okolici prizrenski. Z Albanci pomešani pa prebivajo Srbi ob izlivu Topluhe v Drim in više gori pod planino Milanovac; potem po vsej srednji Metoji, na desnem bregu Drima do podnožja gorâ, na severu celo do reke Jablanice; dalje med Banjo in Glino, na jugu Djevićke planine, in pa še na zahodnji strani Dećanov. Drugodi pa, torej še na večem prostoru kot Srbi, imeli bi stanovati Albanci ali Arbanasi, in še celo ob novi meji srbske kraljevine, t. j. po goratih predelih vzhodno od Mitrovice in Prištine.

Sedaj pa je začel znani žurnalist Spiridijon Gopčević[1]) trditi, da so še po vsem Kosovem polji in po Metoji Srbi v veliki večini naseljeni. On nahaja Albance le v okolici djakoviški in ob Dećanski Bistrici skoro tjagori do Peća, potem nad Pećem okoli sela Jablanica, po vsej dolini gorenje Gline, Banje in Topluhe, ter tja čez Milanovac planino v dolini Drenice (skoro celo do njenega izliva) in njenega pritoka Obilića. Tudi ob srbski meji je Gopčević zožil albansko zemljišče. Ob Binčji Moravi in njenih pritočičih beleži Gopčević na svojem narodopisnem zemljevidu Stare Srbije le tu pa tam kako albansko naselbino, dočim se je poprej vsa dolina vzhodno od Gnjilana zmatrala za albansko.

Bolgarov Gopčević ne pozna v prištinskem sandžakatu, dočim so jih starejši narodopisci dosledno beležili po vsej gorenji dolini Binčje Morave (med Žegovcem in Crno goro) doli do Podgradja (vzhodno od Gnjilana) in potem severovzhodno

---

[1]) Spiridion Gopčević, Makedonien und Altserbien, Wien (Seidl & Sohn) 1889.

od Gnjilana okoli albanske naselbine v dolini spet doli k Binčji Moravi, zahodno in južno od Vranje. Da Gopčević Bolgarov tu ne nahaja, to ni nič čudnega, ker je svojo knjigo pisal z namenom, da dokaže, da je bila vsa Makedonija zmerom in da je še sedaj srbska, a ne bolgarska. Njegov narodopisni zemljevid uže zaradi tega ne more imeti znanstvene veljave, ker se ne naslanja na uradne (oficijelne) podatke, nego samo na ustna poročila mnogokrat neukih ljudij.

Povsodi po omenjenem ozemlji imajo mohamedanski Albanci moralično in politično prvenstvo, oni so prevzetni, vendar poštenejši in radodarnejši, kot njih katoliški sosedje. Oni tekmujejo s pravimi Osmani in so jih skoro uže iz vseh služeb izpodrinili; zaničujejo vse, kar je krščanskega, zlasti pa slovanski jezik. „Besa" (moška beseda), gostoljubnost in krvna osveta so pri njih zelo spoštovane, ravno tako kot pri hribovskih Arbanasih; večinoma so zemljiščni posestniki, (pa ne obdelujejo zemlje sami), trgovci in obrtniki. Oblačijo skoro povsodi, zlasti pa po mestih, svojo narodno „fustanélo", t. j. v mnogo gub nabrano, do kolen segajočo površno obleko.

Pravi Osmanlije so fanatični zaničevalci vsega tujega; deloma opravljajo vladine službe, deloma pa so zemljiščni posestniki, ali pa tudi obrtniki, n. pr. kavarnarji, kovači orožja, sedlarji i. t. d.

Srbski poturice razumejo le redko in s težavo arabski ter so zelo divji in po goratih krajih tudi roparski („hajduci"). Vendar po tu opisanem ozemlji nimajo posebnega vpliva. Pravoslavni Srbi so zelo tiho, apatično prebivalstvo, ki je popolnoma odvisno od premožnih vlastelov in trgovcev, ter molče izvršujejo zapovedi turških ag. Slepo udani so tudi svojim nevednim popom, katerim se samopridnost in dobičkarija uže na obrazu čita. Pravoslavni Srbi so siromašni, zmerni in z malim zadovoljni, ali ne posebno gostoljubni.

Bolgari so skoz in skoz pravoslavne vere, so zelo delavni na polji in znajo posebno zelenjavo uzorno gojiti. Premeteni in zvijačni so toliko, da se znajo odtegniti zahtevam svojih mohamedanskih tlačiteljev. Na videz so pokorni in poslušni, ali ob ugodni priložnosti se vendar odtegujejo in celo ustavljajo, da na zadnje le dosežejo svojo voljo. Bolgari so večinoma premožni poljedelci, ali so siromašno oblečeni in nosijo zmerom ovčjo kučmo na glavi. Samo na tihem in doma govorijo bolgarski, (kakor tudi vsi drugi narodiči, kjer so v manjšini), javno pa le arabski.

Katoliki našega ozemlja so večinoma albanskega pokolenja. Tisti, ki so zunaj mest naseljeni, so posebno hrabri, pa tudi lakomni in podkupljivi. Nimajo nobene politične

veljave in so večinoma mali trgovci, delavci in služabniki. V Prizrenu imajo svojega katoliškega nadškofa

Romanski Cincari ali Kuco-Vlahi se imenujejo v Metoji „Goge“ in so vsi pravoslavne vere. Ti se s Srbi jako dobro razumejo, poprijeli so tudi uže zelo srbski jezik in srbske običaje, tako da jih Srbi prištevajo k svojim. Cincari (tako imenovani, ker se v njih jeziku pet „cinc“ = cinque veli) so jako marljivi ter žilavi trgovci in obrtniki, zlasti pa kot dobri zidarji znani po vsem balkanskem polotoku.

Čerkese je naselila turška vlada l. 1864. na Kosovem polji, da bi v njih vzgojila hrabre tekmece proti Srbom. Vendar se ji to ni posrečilo, ker žive v velikem pomankanji in zelo siromašno. Vendar se l. 1878. niso hoteli povrniti v svojo prvotno domovino, ko so se drugi njih sorojaki vračali.

Židje, katerih je zlasti v Prištini precej, so se iz Španije sem doselili in govore še vedno pokvarjeno španjščino.

V trgovinskem obziru zadobilo bi Kosovo polje lahko veliko važnost, ko bi se dozidala železnica Mitrovica-Sarajevo. Kakor je znano, dodelana je uže kakih dvajset let železnica Solun-Mitrovica. Njen lastnik je baron Hirsch in ta ne gleda na ugodnost potovalcev, nego samo na to, kako bi si svoje žepe napolnil, zato ima same stare vagone brez vsake udobnosti. Iz Skoplja naprej se vozi železnica samo trikrat na teden. Na tej progi so sledeče postaje: Eles-han (Elijin han) 24·6 km., Kačanik 11·7 km., Verisović 18·4 km., Lipljan 19·5 km., Priština 19·2 km., Vučitrn 19·6 km. in Mitrovica 6·6 km.

L. 1869. mislili so tudi o nadaljevalni progi Mitrovica-Sarajevo. Po prvem načrtu bi šla ta 350 km. dolga proga iz Sarajeva čez razvodnico pri Vitez-Karauli, potem po dolinah Praće, Drine in Lima do Bjelopolja; od todi pa čez sedlo Sasvica v Rožaj na Ibaru in potem ob tej reki dalje v Mitrovico. Po tem načrtu bi imela torej ta železnica prekoračiti dve razvodnici: Vitez-Karaula 945 m. in Sasvica 1380 m. nad morjem. Pod prvo razvodnico bi se napravil v višini 872 m. — 440 m. dolg tunel; pod drugo pa v višini 1160 m. drug, — 1040 m. dolg predor.

Ob istem času studirali so tudi še drugo, za 20—25 km. krajšo progo, katero je turška vlada iz vojaških obzirov zagovarjala. Po tem načrtu bi držala železnica iz Prjepolja po dolini Miloševe in potem skozi 3 km. dolg predor pod sedlom Jadovnik v Sjenico. Iz Sjenice bi šla po dolini Brnjičke reke čez sedlo Pometenik v dolino Ljudske reke v Novi pazar in slednjič odtodi čez Vučjolokvo pri Točanici v dolino Ibara ter po tej v Mitrovico. Po tem načrtu bi morala železniška proga tri razvodnice prekoračiti:

Jadovnik 1290 m., Pometenik 1304 m. in Rogozna planina 1469 m., a pod vsako bi bil daljši predor potreben. Po tem načrtu bi postala železnica mnogo strmejša in bilo bi jo precej teže izpeljati.

Odkar je Avstrija posedla vso zemljo do Lima, postal je tudi promet na železnici Solun-Mitrovica mnogo živahnejši, ker se pivo in drugo blago čez Solun, ali pa tudi čez Beligrad-Skoplje mnogo ceneje uvaža v garnizijske kraje ob Limu (Priboj, Prjepolje in Bjelopolje), kot pa po zelo slabih potih iz Sarajeva čez Romanjo planino in Mednik.

V zgodovinskem obziru je naše ozemlje zelo imenitno. Ni sicer še določeno, ali je slavno mesto Ulpiana seu Justiniana secunda stalo tam, kjer je dandanšnji Lipljan (na desnem bregu Sitnice, južno od Prištine), ali pa na mestu sedanjega Prizrena. Vendar pa je gotovo, da je bilo Kosovo polje uže pod rimskim gospodstvom popolnoma obljudeno, in da se je tudi krščanstvo tam zgodaj ukoreninilo. Za preseljevanja narodov bilo je izvestno tudi na Kosovem polji zelo živahno in nemirno.

Potem ko so se bili Srbi za cara Heraklija (610—641) v svojo današnjo domovino naselili, pripadalo je Kosovo polje takoimenovani Raši (Raša ali Raška je levi pritok Ibara) ali Stari Srbiji. Šara planina in Crna gora delali sta jugovzhodnjo mejo srbske oblasti. Porečje obojne Morave je bilo za časa Konstantina VII. Porphyrogeneta, (ki je pisal okoli l. 949.) uže popolnoma v bolgarskih rokah. Konstantin imenuje Rašo (ἡ Ῥάση) mejno trdnjavo proti Bolgarom (De administrando imperio cp. 30). Bolgarski car Simeon († 927) si je bil pridobil tudi vse Kosovo in Rašo ter podredil te kraje bolgarskemu patrijarhatu, ki je imel svoje škofije v Lipljanu (Lipenium), Prizrenu, Hvostnu (blizu Peća) in v Raši. Za njegovega naslednika Petra (927—969) in za mogočnega cara Samuela (977—1014) se to ni nič spremenilo. Ko so pa Byzantinci l. 1018. popolnoma potolkli Bolgare pri Velasici (Veles ali Köprülii ob Vardaru), pripadlo je vse Kosovo cesarju Basiliju, in Raša (τὸ Ῥάσου φρούριον) je postala byzantinska mejna trdnjava proti Srbom.

Ali uže pod konec XI. stoletja so začeli Srbi Kosovo spet prisvajati si ter z grada Zvečana pri Mitrovici nadlegovati byzantinski Lipljan. L. 1120. se posreči Srbom, vso Rašo dobiti v svoje roke; pa uže l. 1149. prišel je cesar Manuel z veliko vojsko in spravil Rašo spet v svojo oblast. Vendar je pustil predobljeno zemljo poprejšnjemu srbskemu županu, samo da ga je moral ta za svojega gospodarja spoznati. (Jireček, Die Handelsstrassen von Serbien und Bosnien, pg. 32).

Veliki ta župan je bil slavni Štefan Nemanja (1159—1196). Predobivši vse zemlje svojih bratov ter Hlьm, Travunijo in Zeto (t. j. današnjo Hercegovino in Crno goro), začel je Nemanja po Manuelovi smrti l. 1180. Kosovo prisvajati si. Zaporedoma je predobil župe: Lab (ob reki jednakega imena), Lipljan, Kostrьc (severno od Peća), Hvostno in Patkovo pri Djakovici. Tako je spravil vso Staro Srbijo v svojo oblast ter jo podredil srbskemu nadškofu, ki je stoloval v samostanu Žiči. Ali uže proti koncu XIII. stoletja so prestavili nadškofovsko prestolnico v Peć, glavni kraj župe Hvostno.

Od Nemanje utemeljeno srbsko carstvo začelo se je kmalu širiti proti jugu. Štefan Uroš II. Milutin (1282 do 1320) je premagal velik del Makadonije in Albanije, ter njegov vnuk Štefan Dušan (1331—1355) posede vso Makedonijo s Tesalijo, vso Albanijo z Epirom. Ponosen zaradi tega uspeha se da kronati za cesarja „vseh Srbov in Grkov“ ter si izvoli Prizren in Skoplje za svoji prestolnici. Ali po Dušanovi smrti začelo je srbsko carstvo hitro razpadati. Povsodi so nastopili domači knezi kot neodvisni vladarji. Proti Dušanovemu sinu Urošu vzdignil se je kralj Vukašin ter mu l. 1370. otel vso moč in oblast. Njegov sin je bil slavni Kraljević Marko, ki je stoloval v Prilipu blizu Bitolije ter priznaval turškega cesarja kot svojega vrhovnega gospodarja in se je tudi zanj bojeval proti kristjanom.

Politična moč in sijajnost srbskega carstva razvila je tudi nenavadno živahno kupčijo in obrtnost po Stari Srbiji. Trgovina je šla vsa proti Jadranskemu morju, v Skadar in na izliv Drima, v Bar (Antivari) in Kotor, zlasti pa v Dubrovnik. Izvažali so iz Srbije živino, sir, suhe ribe, živalske kože (od volkov, jelenov, zajcev, lisic, kun i. t. d.), volno, med, vosek, lesene izdelke in rude (zlasti srebro). Nasproti pa so uvažali najbolj sol (od izliva Neretve, iz Dubrovnika, Kotora in Sv. Sržja na ustji Bojane) ter sukno. Tvarina za obleko je prihajala največ iz Benetek in drugih italijanskih mest v južno Dalmacijo, od todi pa dalje v Staro Srbijo. Srbsko plemstvo je ljubilo lepotičje in nakrasnine ter je rado kupovalo narejeno obleko, svilo, žamet in zlate brokate. Nadalje so se uvažale vsakovrstne zlate in srebrne nakrasnine, orožje, sekire in drugo orodje, konjska oprava, posoda, čaše in druga steklenina, dišave, južno sadje, ribe, olje in vino.

Dubrovniške karavane so potovale skozi Trebinje in Gacko čez sedlo Čemerno v dolino Drime in potem dalje ob Limu v Prjepolje, Sjenico, Novi pazar in Mitrovico. Odtodi je držala trgovinska pot čez Novo brdo ob Binčji Moravi v Sredec in dalje v Carjigrad. Na tej poti so imeli Dubrovčani tudi

pošto upeljano. Listonoša (lat. cursor) je potreboval iz Dubrovnika v Novo brdo sedem dnij (če je bilo vreme slabo tudi 12—15 dnij), v Carjigrad pa 15 dnij. L. 1397. je sklenil duprovniški senat, da smejo listonoše privatna pisma samo na bovratku prenašati.

S tem trgovinskim potem se je deloma vjemal drugi, ki je vodil iz Hrvatske na Kosovo, in katerega so se Turci vselej posluževali, kadar so v naše dežele ropat hodili. Ta pot je vodil skoro v premi črti iz Ogulina v Bihač, Ključ, Jajce, Travnik, Sarajevo ter po dolini Praće in Lima v Prjepolje, dalje pa skupno z dubrovniškim. Mimo imenitnega grada Zvečana, ki se v srbski zgodovini XI.—XV. stoletja tako često imenuje, prišlo se je v Vučitrn ob Sitnici, ki je bil konec XIV. in v začetku XV stoletja zelo živahno in važno tržišče.

Iz Vučitrna vodil je pot v Prištino, kjer je bila v prvi polovici XV. stoletja jedna najvažnejših trgovinskih naselbin Dubrovčanov. Iz Prištine je šla potem trgovina skozi južni del Kosovega polja v Lipljan in od todi dalje mimo tolikokrat imenovanih gradov Svrčin, Paun in Nerodimlja skozi Kačanik v Skoplje (Jireček, o. c. pg. 86 in 87).

Drugi trgovinski pot od jadranskega morja v Staro Srbijo je vodil iz Kotora ali Bara skozi Crno goro („la via de Zenta“ = Ceta) v važno tržišče Brskovo ob gorenjem Limu in potem čez visoko ležeče sedlo Mokra planina v Peć (Pech, Piech). V tem patrijarškem mestu je bila v XIV. stoletji tudi naselbina dubrovniških trgovcev. Iz Peća je šla dalje trgovina ali v Prizren, ali pa čez Kosovo polje k rudnikom v Novo brdo. Pot Kotor-Peć je bil posebno živahno obiskan v tistem času, ko so Benečani obustje Drima in Bojane v svojo oblast dobili ter tam svoje carinarne postavili.

Tretji pot je vodil od tu omenjenega obustja skozi Skadar pod gradom Danj (Daino, 2½ ure jugovzhodno od Skadra) in dalje skozi albanske gore v Prizren, kjer nekateri iščejo rimsko mesto Theranda. V XIV. stoletji so imeli Dubrovčani tukaj jedno svojih najpoglavitnejših skladišč, in od l. 1340. naprej je tu stalno prebival dubrovniški konzul. Za dušne potrebe tujih trgovcev sta bili takrat v Prizrenu dve katoliški cerkvi. Ali uže l. 1433. spomina se Prizren kot „zapuščeno“ tržišče. (Jireček, str. 67.)

Iz Prizrena je držal pot naprej po metojski ravnini, ki je bila onda polna bogatih vasij, čez sedlo Dulja v Lipljan. Ta kraj je bil pod byzantinsko in bolgarsko vlado imenitno mesto, ki je imelo svojega škofa. Ko so pa pozneje srbski kralji bolj za Prištino skrbeli, in ko so zasloveli rudniki v

Novem brdu, propadel je Lipljan, vzeli so mu celo zadnje spomenike slavne preteklosti, namreč rimske napisne kamene, ter jih porabili pri zidanji samostana Gračanice. — Od cestnega križišča v Lipljanu je vodil pot dalje skozi Janjevo v Novobrdo in potem skozi Vranjo čez gorsko sedlo v Sredec.

Novo brdo leži 23 km. vzhodno od Prištine na visoki gori 1124 m. nad morjem in 300 m. nad sosednimi dolinami. Ob severni strani grajskega griča se vije Kriva rijeka, nekdaj Topolnica imenovana, na južni pa teče Priljepnica, a obe dve hitita v Binčjo Moravo. Novo brdo (Novus Mons, Nyeuberge) je bilo med leti 1350—1450 najvažnejše mesto v vsej sredini balkanskega polotoka. Njegovo tržišče („mercatum“ ali „burgus“) je ležalo pod grajskim gričem, več hiš pa je bilo daleč okoli blizu rovov raztresenih, kakor se iz njih razvalin še zmerom lahko spozna. Dva gradiča (Prizrenac in Priljepac) sta služila za obrambo rudnikov.

Prvikrat se spomina Novo brdo l. 1326. in takrat je bilo uže precejšnje tržišče. Za vladarjev Lazara, Štefana Lazarevića in Jurja Brankovića razcvelo se je to mesto do tržišča prve vrste. Dubrovčani so imeli tu svojo glavno naselbino, in od todi so razpošiljali vesti iz svoje domovine v druge bližne naselbine. Tudi Italijani, zlasti Benečani, so bili tu kot trgovci naseljeni, takisto tudi več srbskih plemičev. Kakor povsodi drugod po Bosni in Srbiji, tako so tudi v Novem brdu Sasi rudo kopali in talili. Ti saski „purgari“ so imeli tu svojo veliko cerkev sv. Nikolaja, takoimenovano „saško cerkvo“. O bogastvu novobrdskih rudnikov razširile so se bile po Evropi bajne pravljice. Byzantinec Kritobulos piše, da se v Novem brdu zlato in srebro kar iz zemlje orje, in Francoz Brocquiere je slišal l. 1433., da dajejo rudniki 200.000 dukatov čistega dohodka na leto.

Tudi v Janjevu (jugovzhodno od Prištine) bila je naselbina dubrovniških trgovcev, in uže l. 1328. se tu omenja katoliška župnija. V okolici je vse polno rovov in žlindre, kar dokazuje, da so tudi tukaj bivali nekdaj rudarji. Še sedaj je v Janjevu osamljena katoliška občina (srbski govoreča), ki se peča z ulivanjem medi. (Jireček pg. 57.)

Tudi ob jugozahodnjem podnožji Kopaonika (ime mu je od todi, ker so v njem rudo kopali) bilo je več rudnikov, n. pr. v Brveniku ob izlivu Brvenice v Lab in na cesti, ki je vodila iz Prištine ob Labu mimo grada Vrhlab v Kuršumlje. V Brveniku se spominajo l. 1280. kotorski in dubrovniški naselniki ter l. 1346. katoliška cerkev sv. Trifona, patrona kotorskega). — Drugi še veči rudnik je bil v Trepći severovzhodno od Vučitrna. Trepća ali Trepće spomina se prvikrat l. 1303., ali sloveti je začel ta rudnik še le v prvi polovici

XV. stoletja, ko je bilo tu poleg Prištine in Novega brda najimenitnejše tržišče v Srbiji. Zraven dubrovniških nahajamo tudi spljetske trgovce v Trepči.

Tako bogato in cvetoče je bilo Kosovo polje pred turškimi navali. Strašne propasti pa ni zakrivila jedino le kosovska bitka, o kateri vemo prav za prav jako malo zgodovinsko resničnega. Kakor je obče znano, dogodila se je ta bitka na Vidov dan (15. junija, po gregorijanskem koledarji bi to bilo 13. junija) l. 1389. Pripoveduje se, da je bil takrat sultan Murad s 300.000 vojaki Balkan (?) prekoračil in se utaboril najpoprej pri Čukarki (482 m. visoka razvodnica med Moravo in Vardarom). Od tod je potem drl na Kosovo polje in se utaboril 8 km. severozahodno od Prištine. Tu ob potoku Brnjici, ki teče vzporedno z Labom, postavil se mu je srbski car Lazar Grbljanović sè 100.000 vojaki nasproti, carjev zet Vuk Branković pa je stal od zadej v pričuvi (reservi) z 20.000 konjiki. Desnemu krilu srbske vojske je zapovedoval albanski junak Jurij Kastriotić Skenderbeg, levemu pa bosenski ban Štefan Tvrdko. Uže v jutro Vidovega dne priplazil se je drugi carjev zet, vojvoda Miloš Obilić, v šator sultana Murada ter ga z bodalom smrtno ranil. Bežečega so Turki ujeli in pripeljali nazaj pred sultana še, predno je bil življenje izdihnil. Odsekli so mu glavo in umrl je ob jednem sè sultanom. Mesto Murada prevzame njegov sin Bajazet-Ilderim (t. j. „blisk“) zapovedništvo turške vojske in po hudem pet ur trajajočem boji potolče popolnoma Srbe, potem ko je bil Vuk Branković sè svojo pričuvo k sovražniku prešel.

Tako pripovedujejo narodne pripovedke, pisana zgodovina pa o vsem tem nič več ne ve. Čudno je verovati, da bi se bili Srbi na tako odprtem polji in imajoči reko Lab za hrbtom v boj spustili. Izdajstvo Brankovićevo je premalo z razlogi podkrepljeno, in težko bi ga bili Srbi še živeti pustili, ko bi on res bil tako veliko nesrečo zakrivil (Gopčević, o. c. pg. 228). Opomniti je tudi, da se nahaja več „Kosovih polj“ po slovanskem jugu. Še najbolj bi pričal Muradov nagrobni spomenik (turški „türbe“), ki se nahaja 8 km. severozahodno od Prištine, za resničnost kosovske bitke, ako bi bil ubiti sultan res tam pokopan. Ali Hammer trdi v svoji „Zgodovini osmanske države“, da je Murad zakopan v Brusi, v mošeji, katero si je sam sezidati dal.

Bodisi uže s kosovsko bitko kakor koli, to je gotovo, da ona ni prouzročila propada srbske države. Prvi udarec od Turkov dobila je Srbija uže l. 1371. v bitki pri Črmenu ob Marici (zahodno od Drinopolja, 7. oktobra). Srbi so bili tu popolnoma potolčeni, in kralja Vukašina je ubil na begu njegov

lastni sluga. Od sedaj naprej je zavladala v Srbiji anarhija, in pojedini knezi so vladali vsak v svoji zemlji. Še največ vpliva je imel knez Lazar Grbljanović, ki je stoloval v Kruševci. Proti njemu se je vzdignil bosenski ban Štefan Tvrdko, predobil vse porečje Drine in se dal kronati sè srbsko krono kot kralj „Srbije, Bosne in Primorja“ (l. 1377.). Na Kosovem, t. j. v Prištini, Vučitrnu, Prizrenu in po rudnatem predelu na južni strani Kopaonika je vladal Vuk Branković. On in Lazar plačevala sta sultanu davek in sta bila dolžna slediti mu v vojsko. Ta odvisna razmera je ostala nespremenjena tudi pod Štefanom Lazarevićem (1389—1427) in despotom Jurijem Brankovićem (1427—1456).

Še le l. 1455. je zadel smrtni udarec srbsko državo. Sultan Mohamed II., ki si je bil l. 1453. Carjigrad prisvojil in s tem byzantinsko državo uničil, napadel je omenjenega leta tudi Srbijo. Najpoprej začel je oblegati Novo brdo. Skozi 40 dnij je streljal iz velikanskih svojih topov na to rudniško mesto, da se je moralo 1. junija l. 1455. udati. Ta dogodek je napravil celo v Italiji in na Ogrskem velik vtis, ker se je takrat mislilo, da je Novo brdo jedna največih trdnjav krščanstva. Kmalu potem (l. 1466.) so se morali krščanski prebivalci v Carjigrad preseliti, saska cerkev pa je bila v mošejo spremenjena. Dvajset dnij po predobitvi Novega brda prisvojili so si Turki tudi Prizren in z njim vse Kosovo polje. L. 1456. umrje despot Jurij in po pridobitvi zadnje srbske trdnjave Smederovo (20. junija 1459) prenehala je srbska država popolnoma ter postala turški pašaluk.

Na Kosovem se je bila med tem pripetila še druga bitka 17—19. oktobra l. 1448. Slavni ogrski junak Ivan Hunyadi bil je namreč pridrl sè svojo vojsko celo do Kosovega, da bi ustavil napredujočo turško silo. To se mu pa ni posrečilo, nego je bil omenjenega dne od Turkov premagan, da se je moral z veliko izgubo v svojo domovino povrniti.

Več ko 200 let po padu srbske države se o Kosovem nič več ne sliši. Še le ko je bila cesarska vojska l. 1688. Beligrad pridobila, porodil se je načrt, Turke popolnoma iz Evrope pregnati. Kot cesarski agent med Srbi je bil neki Jurij Branković, (kakor je sam trdil, potomec istoimenskega despota), ki je sam sebi prideval naslov „despot Ilirije, Srbije, Sriema, Mezije i Bosne“, zaradi česar so ga pa v Hebu internovali. Pozno v jeseni l. 1689. je pridrl cesarski general Piccolomini celo na Kosovo polje, pa je umrl v Prištini. Oddelek 2.800 mož, katere je vodil polkovnik Strasser, prišel je bil celo v Kačanik, ali ker se je preoblastno vedel, zapustili so ga srbski pomagalci ter je bil od Turkov z drugovi vred posekan.

Naslednjega leta 1690. vodili so cesarski nesrečno vojno. Zato je cesar Leopold povabil pećanskega patrijarha Arsenija Crnojevića, naj se preseli v Ogrsko, kjer mu je odkazal novih zemljišč v Bački. In res se je preselil sè 37.000 družinami (okoli pol milijona duš) v južno Ogrsko, ali na škodo srbstvu, ker se dane obljube niso držale, Stara Srbija pa je ostala skoro brez prebivalcev, zato so se pa po onih rodovitnih predelih naselili Arbanasi. Težko da se Srbom še kedaj posreči staro svojo domovino spet pridobiti.

Fotografija.

Spisal **Ivan Šubic.**

Važnejša novejša literatura:

David: Anleitung zur Herstellung von Photographien, mit besonder Berücksichtigung des photogr. Salon- und Reise-Apparates.

Eder: Ausführliches Handbuch der Photographie. 5 zvezkov, ki obsegajo vse stroke fotografskega znanja.

Eder: Die Moment-Photographie in ihrer Anwendung auf Kust und Wissenschaft.

Eder: Anleitung zur Herstellung von Moment-Photographien.

Eder: Jahrbuch für Photographie und Reproductionstechnik, 1887—1889 (4 zvezki).

Eder & Pizzighelli: Die Photographie mit Chlorsilber-Gelatine,

Gaedicke-Miethe: Photographie mit Magnesiumlicht.

Grashoff: Die Retouche von Photographien.

v. Konkoly: Pract. Anleitung zur Himmelsphotographie und Spectralphotographie.

Liesegang: Handbuch des pract. Photographen.

Pizzighelli: Anleitung zur Photographie für Anfänger.

Pizzighelli: Handbuch der Photographie für Amateure und Touristen, (2 zvezka).

Remelé: Kurzes Handbuch der Landschaftsphotographie.

Schiendl: Künstlerische Photographie.

Stein Th.: Das Licht im Dienste wissenschaftlicher Forschung. (6 zvezkov).

Stenglein: Microphotographie.

Časopisi:

„Photographische Correspondenz“, Organ der photogr. Gesellschaft in Wien. Vsak mesec 1 zvezek.

„Photographische Rundschau“, Organ des Club der Amateur-Photographen in Wien. Vsak mesec 1 zvezek.

Der Amateur-Photograph. Vsak mesec 1 zvezek.

1. Iznajdba fotografije.

Pogled na naše stoletje je pač zanimiv; kamorkoli se oko ozré, povsod bujni napredek. Ni je stroke človeškega znanja, ki bi zaostajala v tem splošnem, krasnem tekmovanji. V prvi vrsti pa se odlikujejo one vêde, ki so v zvezi s prirodopisjem. Kakor blagodejni dež na osehle poljane, tako vplivajo prirodopisna izsledovanja na dejanje in nehanje človeškega roda ter z elementarno silo dajejo zakone — našemu socijalnemu, umetniškemu in znanstvenemu življenju.

V zgodovini iznajdeb pa zavzema jedno prvih mest iznajdba fotografije. Ravno petdeset let je minilo, odkar se je porodila, a kolik napredek v tej kratki dôbi, in kak pomén si je pridobila pri vseh strokah človeških teženj! V prvotni, okorni obliki namenjena samo portrétu, služi danes v jako dovršenem stanji raznim napredkom našega uma. Prirodopiscu podaje natorne slike rastlin, živalij in rudnin; s pomočjo mikroskopa ustalí mu oni tajni, čudoviti svet, oni mikrokosmos, ki ga strmeče oko zre pod povečevalno lečo. Z velikim naporom narejene, minljive preparate fiksuje za vselej ter širi njihovo znanje daleč čez tesne meje učenjakove sobice. Pri raziskavanji biologijskih razmer je fotografija neobhodno potrebna. Momentne slike gibajočih se živalij nam kažejo prezanimive novosti o stanji premikajočega se telesa in njegovih udov, o dejanji in nehanji živalskega življenja. Podzemske jame z njihovimi kapniki in natornimi čudesi odpira fotografska ploča . . . . . Od tod pa se obrne v neskončne vsemirje in zvesto služi zvezdoznancu. Podaje mu slike meseca in solnca ter ga uči o izbruhih velikanskih plinastih bakelj (protuberanc) na površini njegovi. Ustalí mu lege planetov in nepremičnic, slika mu skrivnostne zvezdne megle in kaže brezbrojno zvezd, ki jih prosto oko še nikdar ni videlo in jih ne bode. S pomočjo fotografije rišemo natančne karte nebeškega oboka in njegovih prikaznij; kolikega pomena je ravno tu moderna fotografija, zna ceniti le oni, ki je globlje pogledal v delavnico astronomskega raziskovatelja!

Zdravniku daje fotografija slike zanimivih sprememb na bolnem telesi, tu mu odpira celo pogled v notranje telesne organe. Fiziku pomaga na vsakem polji. Z nečuveno vestnostjo mu zabeležuje gibanje najfinejših aparatov, daje mu podatke o jakosti svetlobnih izvirov, načrtuje pot bliska in električne iskre; fiksuje mu severni svit in tresenje zemeljskega magnetizma; donaša mu slike vseh važnih dogodkov in prikaznij v natori ter pomaga iskati sledove zakonov natornih; v zvezi z elektriko preskrbuje podobe predmetov, ki jih ne more opazovati

nobeno človeško oko. Lice morskega dna in gibanje morskih tokov, slike izstreljenih krogelj iz puške in topa — vse nam zabeleži svetločutna gelatinska ploča s toliko vestnostjo, da stopa na njeni podlagi matematika na terišče in uporablja fotografske slike v raziskovanje prirodnih sil in zakonov.

Geografu in etnografu je gelatinska ploča najzvestejša družica. Prizore na večnem planinskem ledu in tvore v nizkih dolinah; predmete iz daljnih, nepoznanih zemelj, šege in navade tujih narodov, njihove zgodovinske spomenike in sedanja domovja, njih posebnosti in znamenitosti, — vse podaje fotografija v pristnih slikah. Zgodovinarju riše ostanke minulih dôb, umetnika pa podpira v vseh njegovih strokah. Umotvore, ki bi bili drugače pristopni le majhnemu krogu izvoljencev, širi potom razmnoženja v maso narodov. Kjer se pojavi nesmrtno delo, takoj ga sprejmo svetločutne ploče in ga neso po širokem svetu, učeč in navdušujoč ljudstva. Tako je postala fotografija velevažno učno sredstvo, in brez nje bi pač ne bili s svojimi učili na tako visoki stopinji; brez nje bi ne imeli onih brezbrojnih krasnih del, ki omogočujejo posamezniku, da se v svoji sobici z majhnimi troški poučuje o vsem, kar se dogaja po našem planetu in, kake napredke zabeležuje genij človeštva v svojo knjigo.

Predaleč bi prišli, ko bi naštevali vse brezštevilne uporabe fotografije, ko bi še nadalje slikali, kake koristi imata od nje inženêr in zemljemerec, ki ž njo ustaljujeta (fiksujeta) najbolj zamotane predmete in merita svet; kako jo uporablja vojak, kateremu gelatinska ploča pokaže stališče sovražnikovo, njegovo gibanje in ozemlje, in to morebiti z visokega zračnega balona . . . . . kako uspešno jo je vzela v službo državna oblast, kateri napravlja slike nevarnih ljudij, podobe sumnih krajev itd., da preprečuje družinskemu in državnemu redu sovražne nakane — le to še omenimo, kako je fotografija tudi posamezniku vir prijetne in koristne zabave, ako ima srce in oko odprto za prirodo in njena čuda ter za vse, kar se giblje po tem božjem svetu! Zato raste od dne do dne število amaterjev-fotografov, ki na lahek in zanimiv način uporabljajo čudoviti fotografije napredek!

Začetki fotografije segajo v daljno preteklost; slediti jim moremo celo v deželo Indijo, kjer so baje svečeniki uže pred mnogimi stoletji uporabljali skrivnostno moč svetlobe za svoje namene nasproti nevednemu ljudstvu. V Evropi so v 16. stoletji alkemisti poznali vpliv, ki ga ima solnčna luč na klorovo srebro, a globlje se niso pečali s tem predmetom. Prvi je Scheele znanstveno preiskoval delovanje svetlobnih trakov na papir, napojen s klorovim srebrom, ter našel, da ga vijoličasti trakovi dokaj prej počrne, nego druge barve, n. pr. rudeča.

L. 1801. je dokazal Ritter, da svetloba vpliva celo čez barvane dele spektra. Na podlagi teh poskušenj začel je Anglež Wedgewood (= Uéddšvuhd) svoja zanimiva raziskavanja ter v družbi s slavnim rojakom Davyjem (= Dévy) delal prve slike s pomočjo svetlobe. Bel papir ali svetlo usnje sta napojila s solitarnokislim srebrom, potem pa pritisnila nanj ploščnat predmet, n. pr. drevesni list ali žužkovo krilo. Oni deli namočenega in tedaj svetločutnega papirja, oziroma usnja, katerih ni kril dotični objekt, so se naglo počrnili, ostala, pokrita mesta pa so obdržala svojo prvotno barvo: napravila se je bela slika na črnem ozadji. Žal, da je nista smela nesti na svetlobo, kajti tedaj zatemneli so poprej beli kraji, vsa slika postala je jednakomerno temna .... Zaman sta iskala sredstva, da bi z njim ustalila (fiksovala) podobo; njuni poskusi so bili torej brez uspeha in so veljali le kot zanimiva redkost (kurijoziteta).

Kmalu za imenovanima Angležema se je s to stvarjo pečal tudi Francoz Jos. Nicéphore Niepce (= Niäps), ki je prvi jel z uspehom rabiti temno sobico (camera obscura) za svoje poskuse. Trudil se je leta in leta, a vendar brez posebnega praktičnega uspeha. Pač je napravil v svoji kameri podobe raznih objektov, a manipulacija je bila mučna in dolgotrajna, rezultati pa čestokrat negotovi. Niepce je pozneje zvedel, da se sobni slikar Luis Jacques Daguerre (= Daggéhr) tudi bavi z jednakimi poskusi, in kmalu (l. 1829.) sta stopila v tesno zvezo, da bi rešila zastavico, kateri sta bila posvetila uže toliko let in toliko sil. Delala sta skupaj, a uže l. 1833. je Niepce zatisnil trudne svoje oči, ves obupan, da je dvajset let eksperimentoval brez uspeha! Daguerre je bil sedaj dedič njegovih idej in skušenj, in res, par let pozneje je dospel do dolgo zaželenega cilja! L. 1838. je prinesel členom pariške akademije, Humboldtu, Biotu in Aragi prve svoje fotografije, katere je napravil na priprost, lahko izvršljiv način.

Svet je strmel o novi skrivnostni iznajdbi. Takoj je francoska vlada napravila Daguerru ponudbo, naj ji proda svojo umetnost. Obljubila in dala je njemu 6000 frankov, sinu nesrečnega mu druga, Izidoru Niepceju, pa 4000 frankov letne penzije. Dne 19. avgusta l. 1839. je proglasila francoska akademija Niepce-ovo in Daguerre-ovo umetnost v javni seji. Tistega dne je bilo v Parizu vse na nogah; slavni pisatelji in umetniki, civilni in vojaški dostojanstveniki, vse se je gnetlo proti palači Mazarinovi, kjer je akademija zborovala. Na tisoče naroda je polnilo bližnje trge in ulice, ko se je vršila znamenita publikacija. Kakor burja iskre, raznašali so časopisi vestí o čudoviti fotografiji in v kratkem je ves omikani svet poznal iznajdbo slavnega Francoza.

Daguerre je delal podobe na kovinske ploče. Dobro oglajeno srebrno pločevino okadil je z jodovimi parami ter na ta način napravil po kovini tanko jodosrebrno mrenico, ki je bila svetločutna. Da se pokaže na njej podoba, treba jo je zelo dolgo imeti izpostavljeno v kameri; ako so svetlobni trakovi le malo časa vplivali nanjo, ni se pokazala nikaka slika. Predolgo izpostavljenje (ekspozicija) pa je bilo glavna ovira za razvoj fotografije. Zato se je Daguerre v prvi vrsti trudil, kako bi skrajšal čas izpostavljenja; to se mu je posrečilo s tem, da je vpeljal po izpostavljenji sekundarno operacijo — klicanje imenovano. Svetločutno ploču je za prav kratek čas položil v kamero in, ko jo je vzel iz nje, ni kazala še nikake slike; na to je postavil pod ploču skledico živega srebra, da so njegove pare puhtele vanjo, in podoba se je pokazala z vsemi svojimi podrobnostimi; „poklical" jo je z živosrebrnimi parami na dan!

Daguerre je prišel do svoje iznajdbe na čuden način. Necega dne je namreč postavil par izpostavljenih ploč, ki niso kazale nikake podobe, v staro kuhinjsko omaro; ko je mož več tednov pozneje omaro odprl, je bila na neki ploči krasna slika! Takoj je sklepal, da tiči v omari ona tvarina, ki je podobe „poklicala". Skrbno je preiskal vse predale, a sam ni znal, kaj bi bilo provzročilo to skrivnostno spremembo. V omari je ležalo staro orodje, prazne steklenice, kemikalije in druga šara. Daguerre je začel kaj temeljito iskati neznanega mu sodelavca: Jemal je stvar za stvarjo iz omare ter dejal vanjo občutljive ploče, čakajoč, se bode-li podoba pokazala ali ne. Omara je bila uže skoraj prazna, in vendar je dobil še vselej slike na svojih pločah. Ves radoveden, kaj mora tičati v skrivnostni omari, da mu „kliče" podobe, preiskaval je še enkrat vse kote in res je našel nekaj novega, kar je bil popreje prezrl, namreč skledico živega srebra. Takoj je slutil, da so živosrebrne pare njegov nepoznani sotrudnik. Na razpostavljeno ploču je napeljal živosrebrnih par — in fotografija (daguerrotipija) je bila iznajdena!

Istodobno z Daguerre-om je živel na Angleškem bogat zasebnik, Fox Talbot (= Tahlböt), ki je ves svoj prosti čas posvetil kemijskim poskusom in z živim zanimanjem sledil iznajdbam o delovanji svetlobe. L. 1839. je sporočil kraljevi akademiji, da je izumil, kako je s pomočjo svetlobe razmnoževati bakroreze. Navadni papir je namočil s kuhinjsko soljo (NaCl) ter ga položil na vodeno raztopino srebrovega nitrata; papir je bil potemtakem napojen s klorovim srebrom in solitarnokislim srebrovim oksidom. Tak papir je jako svetločuten. Pritisnil je nanj bakrorez in oboje dejal na solnce. Svetlobni trakovi so sijali skozi bele in prozorne dele bakro-

rezove ter počrnili pod seboj ležeče kose svetločutnega papirja; nastala je slika, predmetu podobna, a na njej so bili svetli deli predmeta temni, in črni deli svetli, tedaj ravno na robej kot pri bakrorezu. To negativno sliko je zopet položil na svetločutni papir ter nesel na solnce in sedaj je dobil na isti način še jedno sliko, ki je bila prvotnemu predmetu (bakrorezu) popolnoma jednaka — positivna slika.

Ko se je Talbot seznanil z Daguerre-ovim procesom, poskušal je srebrno pločo nadomestiti s papirjem. Namočil ga je z jodovim kalijem in srebrom ter ga razpostavil v kameri. S prva podoba ni bila vidna, a ko jo je polil z zmesjo šiškove kisline in srebrove soli, prišla je slika na dan, kakor pri Daguerre-ovih pločah vsled vpliva živosrebrnih par. Šiškova kislina reducira srebrovo sol, srebro se posede v podobi najfinejšega črnega kovinskega prahu na vseh mestih, kamor je padala svetloba. Slika je tam najbolj črna, kjer je bila svetloba največa; razmere so tedaj ravno nasprotne s predmetom in slika je negativna. Z njo je potem Talbot razmnoževal podobe na prej opisani način.

Slike njegove pa niso bile posebno lepe in prikupljive. Negladki papir je uničil dokaj podrobnosti izvirnikovih (originalovih), in stvar ni vzbudila niti desetine tistega zanimanja, kakor Daguerre-ova iznajdba.

A to ni dolgo trajalo. Kmalu so poskušali nadomeščevati papir za negativne podobe z drugimi tvarinami. Niepce de St. Victor je vzel steklene ploče, polil jih z beljakom in ga napojil z istimi tvarinami, kakor Talbot svoj papir. Slike njegove so bile dokaj lepše kakor Talbotove, vendar tudi niso mogle prodreti v splošno rabo, ker se je beljak hitro pokvaril in razkrojil ter s tem uničil podobo.

Med tem so iznašli strelni bombaž in kolodij. Uže leta 1850. je Legray delal prve poskuse, da bi beljak izpodrinil s kolodijem, a ni se mu posrečilo. Z njim vred sta eksperimentovala Angleža Archer in Fry. Leto dnij pozneje je Archer priobčil popis novega kolodijevega procesa, z njim naglo izpodrinil Daguerre-ove jodosrebrne ploče ter pričel cvetočo dobo na polji fotografije. Njegov proces je še le pomagal, da je nova umetnost prodrla v najširše kroge, in da se je jelo z njo pečati nebrojno lajikov in učenjakov. Zamolčati pa ne smemo, da je bil velikanski ta uspeh deloma tudi posledica novih iznajdb v optiki in kemiji. Prvotne leče v Daguerre-ovi kameri so bile jako neugodno brušene in so puščale malo svetlobe na občutljivo pločo. Celo na solnci je bilo treba sedeti več minut, da je bil portrét gotov. L. 1841. pa je izračunal prof. Petzval na dunajski univerzi nov objektiv, ki je bil za svetlobo dokaj bolj prodiren in od tedaj

so bili portreti še le mogoči v širšem pomenu. Ob jednem je čudovito napredovala kemija; njeni produkti so prihajali ceni in dobri na trg — vse se je združilo, da je gladilo pot iznajdbam Daguerre-ovim in Talbot-ovim. Vsak količkaj spreten človek se je mogel v kratkem navaditi nove umetnosti. Na tisoče ljudij je šlo med fotografe in služilo lepe novce. Ko so l. 1858. začeli delati vizitne portréte, drlo je ljudstvo trumoma v fotografične delavnice ter polnilo žepe Daguerro-ovim učencem. Kakor gobe so rasli atelieri iz tal, in kmalu ga ni bilo mesta, ki bi ne imelo svojega fotografa!

In vendar se nam dandanašnji Archerjev in Talbotov proces zdi jako okoren; z začudenjem in pomilovanjem gleda moderni fotograf na svojega prednika, ki je še pred 10 leti ukvarjal se s kolodijem in nosil črne prste okoli kot vidni znak svoje umetnije. Danes je tudi kolodijeva dôba — ali dôba „mokrega procesa“ — pri kraji, kolodij je izpodrinila gelatina in njene „suhe ploče“!

Kolodijev proces je imel velik nedostatek: Vse operacije so se morale vršiti na lici mesta, kjer smo fotografovali, kajti s kolodijem polite ploče so bile rabljive le nekaj minut. V temni sobici, razsvitljeni z rumeno lučjo, je polil fotograf stekleno pločo s kolodijem, kateremu je bilo pridejanih nekoliko jodovih in bromovih solij, potem pa jo je kopal (sensibilisoval) par minut v raztopini srebrovega nitrata. In tedaj jo je moral hitro izpostaviti v kameri, dokler se ni mokra kožica posušila. Po izpostavljenji je spet hitel z njo v temnico in takoj začel „klicati“ podobo z železno galico. Ko se je slika pokazala, zmival jo je z raztopino natrijevo ali cijankalijevo, da je spral z nje vse nerazkrojene dele srebrovega nitrata in podobo „ustalil“ (fiksoval).

To je bilo pač lahko mogoče v stalnem atelieru, kamor so objekti prihajali sami do aparata; kjer pa je bilo treba iti z aparatom na plano, kjer je moral fotograf poiskati si predmet zunaj svoje delavnice, tam so bile težave jako velike. Nesel je seboj poseben šotor, cel kovčeg raznih kemikalij in dokaj vode za zmivanje. Trebalo je tedaj organizovati veliko in zamotano ekspedicijo — in to je oviralo splošno uporabo fotografije izven delavnice. Razni raziskovalci so se trudili z vsemi silami, da bi zamenjali mokre ploče s pripravnejšimi. Najprvo so poskušali s kolodijem in dosegli precej lepih uspehov. Mnogo zaslug imajo v tem oziru Russel, Lea, Simpson, Mawson, Swan in dr. A še le z nadomeščenjem kolodija z gelatino[1]) prišli so do zaželenega cilja. Abney, Van Monckhoven, Obernetter, Maddox Vogel, Dr. Eder

[1]) Gelatina je brezbarven in brezukusen fin klej.

in dr. so spoznali, da je bromosrebrena gelatina neizrečeno svetločutna. Ravnanje z njo je jako jednostavno, priročno in lično, tako da je uže skoraj popolnoma pregnala rabo kolodija. Gelatinske suhe ploče so otvorile fotografiji novo dobo ter privedle v njen tabor nebrojno prijateljev in učencev iz vseh stanov. Učenjaki na vseh poljih človeškega uma so ji dandanes zvesti privrženci in pospeševatelji; iznajdbe v kemiji, optiki in mehaniki tekmujejo, da povzdignejo fotografijo do prej nepoznane popolnosti in jednostavnosti. Umetnost naša pa je tudi jako hvaležna svojim učencem; čuli smo, da je ni kulturne stroke, kjer ne bi donašala obilne koristi resni vedi in obilnega veselja amatérju. A tudi kakor uporabljena umetnost dospela je do nepričakovanega uspeha. V družbi s tiskarstvom se uporablja v vedno veči meri v privatnih in državnih zavodih: Po vseh ilustrovanih delih tiskovne stroke se širijo slike, razmnožene potom fotografskih procesov. Lesorez in bakrorez, oba se umičeta zmagonosni umetnosti, ki z nedosežno natančnostjo kaže izvirno delo veliki masi bralcev — in vendar še nismo na kraji! Vsak dan skoraj nam prinaša poročil o novih iznajdbah, o novih procesih, ki tekmujejo v priprostosti in jednovitosti z dosedaj rabljenimi. Nad 800 svetovnih firm kupčuje s fotografijskimi tvarinami in dokaj časnikov v vseh kulturnih jezikih služi Daguerre-ovi iznajdbi. Tedaj povsod velikanski uspeh, povsodi tekmovanje, da ga mu ni jednakega!

V naslednjih vrsticah hočemo ob kratkem popisati glavna pravila moderne fotografije — s posebnim ozirom na amaterja-fotografa. Kolodijevih mokrih ploč ne bodemo jemali v poštev, če tudi so za nekatere posebne stroke tam pa tam še v navadi. Za nas so važne samo suhe ploče z bromosrebreno gelatino, ploče, s katerimi delata danes strokovni in amaterski fotograf, poslednji pač brez izjeme.

---

2. Fotografski aparati.

a) Temna sobica — camera obscura, kaseta in stojalo.

Temna sobica je v prvotni podobi štirioglata, znotraj počrnjena škrinjica, ki ima v prednji steni pritrjeno medeno cev z akromatičnimi lečami (objektiv). Tej nasprotna stena sestoji iz motne steklene ploče, na katero objektiv meče vzvrneno sliko. Ako stekleno šipo zamenjamo s svetločutno gelatinsko pločo, padejo svetlobni trakovi, ki izhajajo iz predmeta, nanjo ter z veliko hitrostjo izvrše potrebne kemijske spremembe v bromosrebreni gelatinski kožici.

Razdalja med lečami in stekleno pločo (kateri pravi fotograf vizirna šipa) pa ni stalna, temveč ravna se po oddaljenosti predmeta. Čim bolj je dotični predmet oddaljen, tem bliže mora leča iti do vizirne šipe. Kamera mora biti tedaj zgrajena tako, da se premika prednja ali pa zadnja stena. V ta namen prerežemo škrinjico in pritrdimo med prednji in zadnji del raztezen meh, kakoršnega vidimo pri znani harmoniki. Lesena dela, ki nosita meh, vtaknemo v poseben, horizontalno ležeč okvir z vrezanimi utori (Nieten), po katerih se premika jeden (sprednji ali zadnji) del kamere, dočim je drugi na okviru nepremično pribit. Tako je mogoče kamero raztezati in stiskati, ali razdalje med objektivom in vizirno šipo po potrebi spreminjati. Obe steni morata seveda imeti dovolj stajnosti (stabilitéte), da se med ekspozicijo ne treseta. Objektivova cev je navadno uvita v posebno deščico, ki se pritrdi v sprednjo steno kamere. Pri boljših aparatih moremo to steno premikati v vertikalni meri, kar je posebno pri večih slikah čestokrat potreba; pri nakupu nove kamere naj bi vsakdo gledal na pregibnost sprednje stene, noseče objektiv.

Svetločutno pločo je treba dobro zavito prenesti v kamero, kjer jo potem odgrnemo vplivu svetlobnih trakov. V to nam služijo ploščnate skrinjice, kasete imenovane, ki so na jako različne načine narejene. Kasete sestojé iz okvira, katerega zapirajo na jedni strani vratica, na drugi pa zapah. Vrata odpremo, ko v temnem prostoru svetločutno pločo vlagamo v kaseto, zapah pa otvorimo, ko stoji kaseta na mestu vizirne šipe in jo hočemo razpostaviti. Svetločutna ploča mora tedaj zavzemati isto mesto, kakor poprej vizirna šipa, ako hočemo, da je slika natančna. Opisano „jednostavno“ kaseto rabi fotograf v svojem atelieru, zunaj njega pa rajši poseže po „dvostroki“ kaseti, v katero lahko 2 svetločutni ploči ob jednem vloži. Dvostroka kaseta sestoji tudi iz okvira ter ima na vsaki plati poseben zapah. Okvir je po sredi predeljen s tenko črno pločevino v dva oddelka. V vsacega moremo položiti jedno pločo; s tem prihranimo polovico prostora, ako gremo s svojim aparatom z doma.

Kamero je treba postaviti na posebno stojalo, stativ, ter jo zanesljivo pritrditi na njegovo glavo. Stativi so navadno trinožni, posebno za aparate, ki niso namenjeni za ateliersko rabo. Da nahajamo pri stativih zelo različne oblike in konstrukcije, tega mi pač ni treba omenjati.

Opisana kamera s kaseto in stativom spada med najbolj primitivne in jednostavne, kakoršne rabijo fotografi v atelieru. Za one fotografe, ki neso svoj aparat v prosto natoro, da si tam poiščejo zanimivih predmetov, pa bi bila taka kamera

preokorna in prevelika. V ta namen so napravili dokaj različnih temnih sobic, ki se morejo na zelo majhen prostor skupaj zložiti in nimajo velike teže. Tu ni naš namen, popisovati mnogobrojne sisteme „popotnih kamer"; nekatere se odlikujejo po duhoviti konstrukciji in čudoviti priročnosti, a v isti meri raste tudi njihova cena. Vse veče fotografske firme postrežejo rade z dotičnimi ilustrovanimi cenilniki; na te opozarjam svoje čitatelje. Brez natančnih slik je sploh opis takih kompliciranih aparatov brez posebne koristi, in jedna dobra podoba bolj pojasni bistvenost dotične pripravе, nego obširni popisi.

Sl. 1.

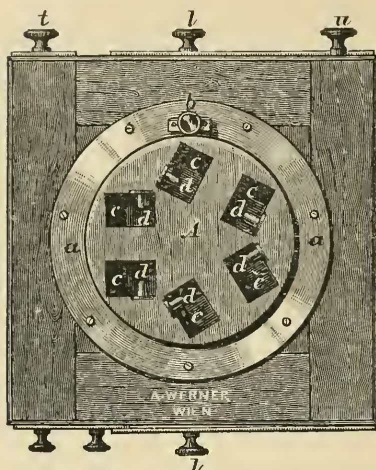
Dunajska firma R. L e c h n e r (Dunaj, I. Graben) je spravila na trg dva lična in priročna aparata, ki sta posebno pri amaterjih jako priljubljena, in sicer: 1.) D a v i d o v aparat je prirejen za podobe v kabinetni velikosti 12 : 16 *cm*. Kamera zavzema prav malo prostora; z objektivom, tremi kasetami za 6 gelatinsklh ploč in drugo neobhodno potrebno pripravo tehta samo dobre 3 *kg* ter se da spraviti v priročno torbo, podobno vojaškemu tornistru. Sl. 1 predočuje aparat, ko je pripravljen za fotografovanje, sl. 2 pa potnika, nosečega ves Davidov aparat seboj v gôre.

Še bolj priročen in obče-rabljiv, bolj eleganten in primeren, a seveda tudi bolj drag je W e r n e r j e v salonski in potni aparat. Sl. 3 kaže skup zloženo Wernerjevo kamero od spodaj, sl. 4 od strani in sl. 5 na pol odprto kamero. V sliki 6 vidimo kamero od strani, v sl. 7 pa od spredaj, v obeh slučajih popolnoma postavljeno in iztegneno. V sl. 8 je kamera na stativu iztegnena in njena objektivova deščica nagnena in znižana, v sl. 9 je meh kolikor možno skrčen, sl. 10 pa ima namen, da vidimo kako je zgrajen okvir z vizirno šipo; sl. 11 kaže kaseto od vrha.

Sl. 2.

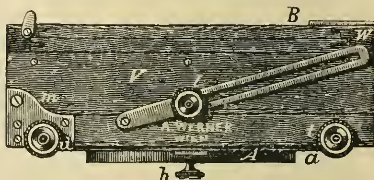
Poleg teh krasnih aparatov imamo se ve tudi še dokaj druzih; posebno angleški slové zaradi točnosti, pripravnosti

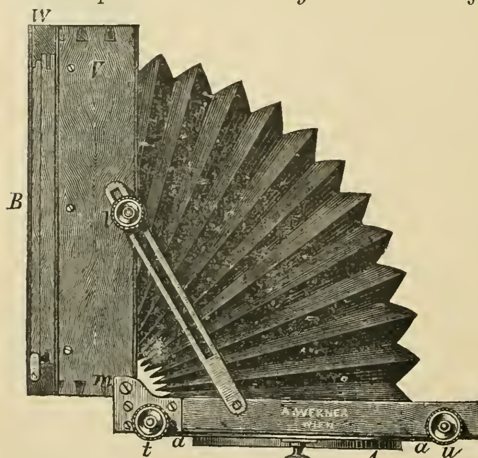
Sl. 3.

in — velike cene. V najnovejši dobi so na posebnem glasu tako zvane tajne kamere (Detektivkamera), s katerimi delamo slike na skrivnem, da dotičnik še ne vé, kedaj smo ga „ujeli“. Nekateri imajo skrite v klobuku, drugi jih nosijo na prsih, skrite pod obleko ali pa v podobi vezane knjige v roki; treba je samo potegniti za vrvico, in slika, velika kot srebrni goldinar, je narejena! Poleg teh prijetnih igrač imamo tajne kamere, ki delajo veče slike in so torej tudi večega in resnejšega pomena. Prirejene so večinoma za trenotne (momentne) in trajne ekspozicije.

Sl. 12 kaže Krügenerjevo tajno kamero v podobi priročne knjige, katero lahko vtaknemo v žep. Nabasana je s 24 ploščami v velikosti 4 cm^2 in objektiv (ki se vidi sredi hrbta „knjige“) je tako brušen, da riše vse predmete jednako natančno, če so le več nego 4 korake oddaljeni. Z vsemi ploščami vred tehta aparat samó 500 *gr.* — Stirn je napravil tajno kamero, ki je podobna ploščatemu krožniku, imajočemu 15 *cm* v premeru. Aparat denemo pod telovnik, objektiv pa vtaknemo skozi gumbovo luknjico Na jedni ploči lahko napravimo 4, oziroma 6 malih slik, ki so jako ostre in se morejo izvrstno povečati.

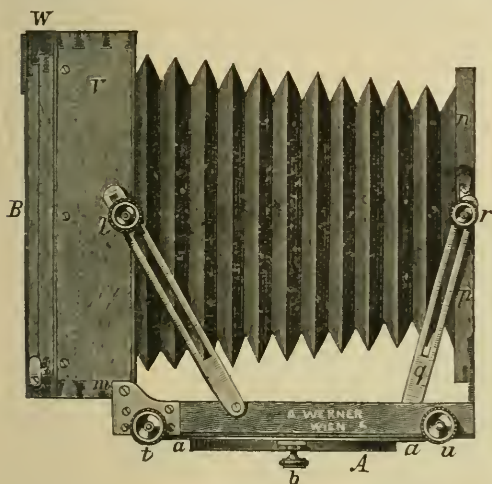
Sl. 4.

Sl. 5.

Wernerjevo „univerzalno kamero“ vidimo v sl. 13 v prorezu, v sl. 15—17 pa v različnih porabah. Ž njo

napravljamo trenotne (momentne) in trajne slike v velikosti $10:12^{1}/_{2}$ *cm*. Za trenotne podobe drži fotograf aparat v roki, za trajne pa ga postavi na stajalo. Shranjen je v priročni torbi ter tehta $3^{3}/_{4}$ *kg*. —

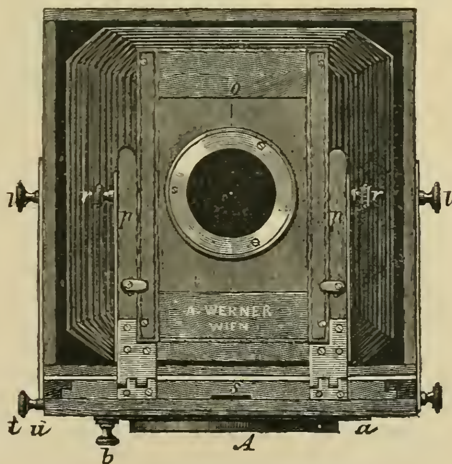

Sl. 6.

Za začetnika je posebno važno, da pozna glavne zahteve, ki jih stavi izkušen fotograf do dobre kamere. Pri nakupu temne škrinjice naj bodo vsakemu merodajne naslednje točke:

1.) Kamera naj bode lahka in jednostavna. Komplicirani stroji se radi pokvarijo in nam skalé v važnem trenotku vse veselje.

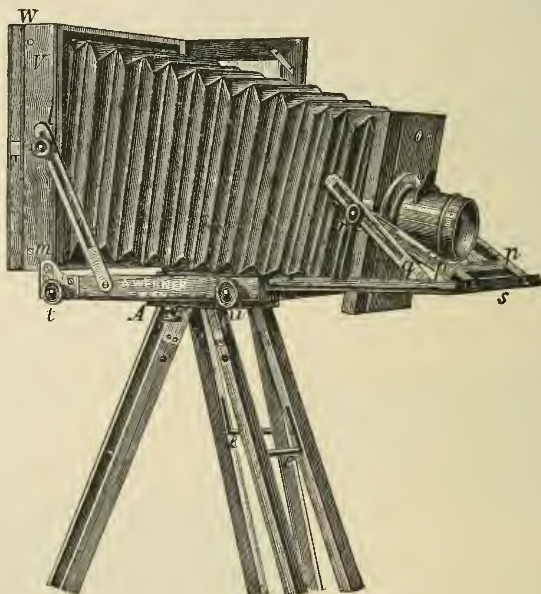
2.) Elastični meh, ki veže prednjo in zadnjo steno, mora biti v istini prožen in znotraj dobro počrnjen. Na oglih naj bode posebno skrbno zlepljen, in Bog ne daj, da bi kje svetlobo propuščal. To velja tudi o lesenih delih kamere. Predno aparat kupimo, vselej ga poskusimo, ali je za svetlobo neprodiren. Kamera se z zaprtim objektivom obrne proti solncu, vizirno šipo odstranimo, potem pa zadnji del in svojo glavo pokrijemo z gostim prtom, ter gledamo v kamero. V prvem trenotku ne zapazimo ničesar, a kmalu se prikažejo svitle pičice in špranje, ako ni kamera solidno narejena. — Še natančneje se prepričamo o kakovosti kamere, ako pri zaprtem objektivu izpostavimo svetločutno ploče. Pri „klicanji“ ne sme biti nikjer sledu o kakem svetlobnem vtisku, ako je kamera dobra.

Sl. 7.

3.) Deska, ki nosi objektiv, ali pa zadnja stena kamere naj bode pregibna okoli horizontalne osi, kajti čestokrat je treba jedno steno nekoliko nagniti, ako hočemo priti do slike. Da bode deska z objektivom tudi v vertikalni meri pregibna, smo uže omenili.

4.) Kamera je znotraj črno pobarvana. Paziti je treba, da se ta črna prevlaka nikjer ni odluščila, kajti nepobarvana mesta bi mogla svetlobo reflektirati na pločo in škodovati sliki.

Sl. 8.

5. Vselej se moramo prepričati, ali je svetločutna ploča na istem mestu kakor vizirna šipa, kajti le tedaj je slika natančna, ostra. Zmeriti je torej treba razdaljo motne šipe od objektiva in isto tako tudi razdaljo svetločutne ploče (v ta namen seveda nismo rabili sveže ploče, temveč kako pokvarjeno, staro). Če nista obe razdalji jednaki, imamo „diferenco kasét“, kar naj se skrbno popravi.

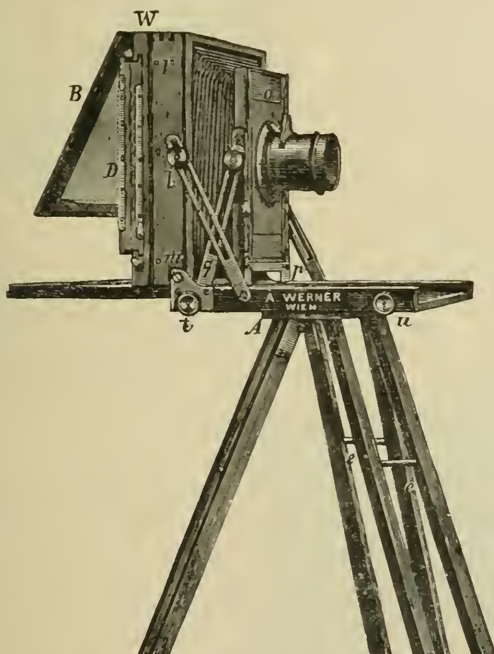
6.) Vse kovinske sestavine na aparatu, n. pr. razni vijaki naj bodo na kameri pritrjeni. Skušnja uči, da se ravno v odločilnem trenotku radi izgube ali založe ter s tem ugonobijo ves uspeh.

7.) Stativ ne sme biti prešibek, da ga ne maje vsak vetrič. Novejša mehanika nam sicer podaje razna sredstva, da utrdimo šibke stojalove noge, kar je posebno za amaterje-fotografe prijetno, a vendar smo s pretankim stativom v vedni nevarnosti, da se nam slike pokvarijo.

b) Leče (objektivi).

Pogoj lepih podob so dobri objektivi. Vsa skrb in ves trud sta zaman, ako objektiv ne zadoščuje. Briljantne slike današnjih strokovnih in amaterskih fotografov so večinoma zasluga izvrstnih leč.

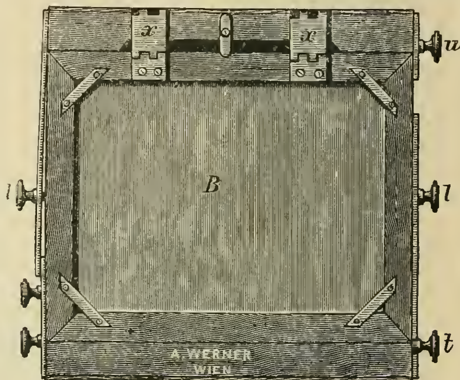
Jednostavne leče niso rabljive za fotografske svrhe. Fizika nas uči, da vsaka leča robne trakove močneje lomi, nego središčne. Vrhu tega se pri zbiralnih lečah (edino te pridejo tu v poštev) robni trakovi bliže središča sečejo, nego središčni. Trakovi, ki izhajajo od edne svitle točke, se tedaj ne zbero

Sl. 9.

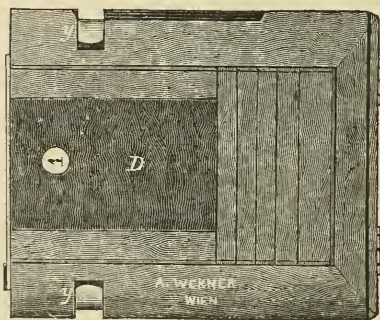
spet v jedni točki; slike točk niso več ostre, žive točke, ampak majhne, nejasne krožne ploskve. To je sferični odklon leč ali razsip z okroglosti. Vsled te prikazni se krožne slike bližnih točk deloma pokrivajo, in slike predmetov so nerazločne. Vrhu tega narejajo jednostavne leče barvane slike, vsaj ob robih. Svetlobni trak se namreč v leči jednako kakor v prizmi razkraja v barvane sestavine. Slika vsake točke je obdana od raznobojnih koncentričnih krogov, in naše oko si izmed teh barvanih trakov poišče nehoté najbolj svetle, torej rumene, ki se sečejo v drugi razdalji od leč, nego n. pr.

vijoličasti trakovi, katerih gorišče (focus) tedaj ne *leži* na vizirni šipi. A samo ti poslednji trakovi delujejo z veliko kemijsko jakostjo na svetločutno pločo in se prej poznajo na njej, nego drugi. Na podobi bi torej ne dobili slike jedne točke, temveč sliko njene barvane okolice; na vsak način bi tedaj ne bila jasna in ostra; to je kromatični odklon leč.

Sl. 10.

Da se ognemo tem poglavitnim napakam jednostavnih leč (poleg opisanih nedostatkov imajo namreč še nekaj druzih, manj važnih), vzamemo dve leči, jedno od flintovega, drugo od kronskega stekla, ter jih brusimo na poseben način. Taka kombinacija izgubi kromatični in sferični odklon ter se imenuje aplanatična. Nekateri sistemi so le brez kromatičnega odklona, a sferičnega niso prosti. V tem slučaji vtaknemo pred lečo zaslonko (Diaphragma, Blende), t. j. neprozoren obroč z manjšim primerom, nego ga ima leča, ki ne propušča robnih trakov do nje. Tako odstranimo razsip z okroglosti, a ob jednem zmanjšamo množino svetlobe, ki pada na svetločutno ploščo, ter s tem podaljšamo čas ekspozicije.

Sl. 11.

Kedar nam ni na tem, da bi delali momentne slike, se diafragme prav lehko in vspešno rabijo. Zaslonke pa imajo še jedno prednost; one pomnožé globino slike. Ako smo nastavili aparat istočasno na daljne in na bližne predmete, ne moremo dobiti ob jednem natančne slike od bližnih in daljnih objektov, vselej so prvi ali drugi nerazločni, neostri. Globino imenujemo potem ono svojstvo leče, vsled katerega more bližnje in daljne predmete zbrati tako na vizirni šipi, da oko še dovolj natančno razloči prve in druge. Zavisna pa je globina od premera leče in daljine gorišča; kakor nas uči optika, raste ter pada s kvadratom lečinega premera in raste ob jednem s kvadratom

daljine gorišča. To je vzrok, da morejo leče z veliko daljino gorišča imeti le malo odprtine, ali da moramo vanje vtakniti zaslonke, ako hočemo povečati globino podobe in dobiti natančne slike. Zato nam rabijo diafragme tudi pri aplanatičnih lečah in vsakemu objektivu je pridejanih nekaj zaslonk, katere izbiramo z ozirom na svetlobne razmere in na zahteve do globine slik.

Sl. 12.

Temeljitega pomena pri vsakem objektivu je nadalje njegova s v e t l o b n a j a k o s t (Lichtstärke); to je veča ali manjša sposobnost, s katero objektiv napravlja svetlejše ali temnejše slike na vizirni šipi. Pri nakupu novega objektiva se imamo v prvi vrsti ozirati na to svojstvo in zato ga hočem malo podrobneje opisati.

Svetlobna jakost zavisi *a)* od lečine ploščine; *b)* od daljine njenega gorišča in *c)* od odbojnosti (refleksije) in vpojnosti (absorpcije) lečinega stekla, kajti svetlobni trak iz gubi vsled teh dveh faktorjev nekoliko svoje jakosti, ko prehaja skozi lečo.

Čim veča je torej ploščina leče, tem več svetlobnih trakov propušča. Ploščina pa je nadalje zavisna od premera ter raste ž njim vred v kvadratični meri. Zato velja izrek: Svetlobni jakosti dveh leč sta (pri sicer jednakih razmerah) sorazmerni kvadratoma njunih primerov ali odprtin, tedaj

Sl. 13.

$$j : j_1 = p : p_1^2$$

ako imenujemo svetlobni jakosti s črkama j in j_1, premera pa s črkama p in p_1.

Glede daljine lečinih gorišč pa uči optika izrek: Svetlobni jakosti dveh leč sta (pri sicer jednakih razmerah) obratno sorazmerni s kvadratoma daljin lečinih gorišč, torej

$$j : j_1 = f_1^2 : f^2,$$

ako pomenita črki f in f_1 dotični daljini gorišč (focus).

Oni velevažni faktor, ki mu pravimo svetlobna jakost, zavisi tedaj od premera leče in od daljine njenega gorišča. Ako obe formuli združimo potom multiplikacije, da dobimo jednostaven izraz za oba slučaja, velja

$$j : j_1 = p^2 f_1^2 : p_1^2 f^2$$

ali

$$j : j_1 = \left(\frac{p}{f}\right)^2 : \left(\frac{p_1}{f_1}\right)^2.$$

Sl. 14.

Izrazu $\frac{p}{f}$ ali $\frac{p_1}{f_1}$, t. j. premer leče deljen z daljino gorišča, pravimo „relativna odprtina“. Po tem takem se imata svetlobni jakosti dveh objektivov kakor kvadrata njunih relativnih odprtin. Ako hočemo primerjati svetlobno jakost dveh leč, treba je torej zmeriti njuna premera (ali pa premera zaslonk) in ju deliti (dividirati) z daljino gorišča. Oba kvocijenta konečno kvadrujemo, in dobljeni števili kažeta, koliko je prvi objektiv v svetlobi jači nego drugi.

Sl. 15.

Na podlagi naše formule moremo tudi izračuniti svetlobno jakost jednega in istega objektiva pri uporabi raznih zaslonk. Pri vsaki novi zaslonki ima p drugo vrednost, f pa je pri istem objektivu vedno jednak; zato zadoščuje, ako zaporedoma kvadrujemo premere zaslonk. To najlože razumemo pri posebnem vzgledu. Vzemimo tri zaslonke s premeri 36 *mm*, 26 *mm* in 7 *mm*, potem nastane naslednji račun:

$$j_1 : j_2 : j_3 = 36^2 : 26^2 : 7^2$$
ali $$j_1 : j_2 : j_3 = 1296 : 676 : 49$$
ali $$j_1 : j_2 : j_3 = 26{\cdot}4 : 13{\cdot}8 : 1.$$

Ker pa stojita jakost svetlobe in čas ekspozicije v obratnem razmerji, imamo konečno formulo:

$$e_1 : e_2 : e_3 = 1 : 13{\cdot}8 : 26{\cdot}4,$$

pri kateri pomenijo črke e_1, e_2, e_3 čase, ki so za ekspozicijo potrebni pri zaslonkah z navedenimi primeri. Ako s prvo diafragmo izpostavimo 1'' (sekundo), treba nam je z drugo 13·8'', s tretjo 26·4'' svetločutno pločo izpostaviti. Če smo pri drugi zaslonki potrebovali 1'', moramo pri tretji eksponirati $\frac{26{\cdot}4}{13{\cdot}8} = 2$ sekundi (približno).

V navedenih računih potrebujemo (izimši zadnji zgled) daljino lečinega gorišča, ki smo jo zaznamenovali s črko *f*. Te ni težko najti, ako se oziramo na temeljne fizikalne zakone o zbiralnih lečah: „Izbočena leča lomi vzporedno z njeno osjó nanjo vpadajoče svetlobne trake (ki izvirajo od zelo oddaljenih predmetov) v takih meréh, da se na drugi strani leče sečejo v jedni točki — v gorišči“ in „V dvakratni daljini gorišča stoječ predmet daje na drugi strani leče v isti razdalji vzvrneno fizično in isto toliko sliko.“ Ko tedaj določujemo daljino objektivovega gorišča, namerimo najprvo na zelo oddaljen predmet, da se slika njegova kolikor možno ostro pokaže. Na stojalu kamere treba potem zaznamovati, kje stoji premična stena. Na to namerimo na kak majhen predmet, n. pr. na polo papirja s črno črto in premikamo premično steno toliko časa, da zapazimo na vizirni šipi črno premo v natorni velikosti in tedaj v novič zarišemo stališče premične stene. Razdalje obeh mark nam natančno pové daljino objektivovega gorišča.

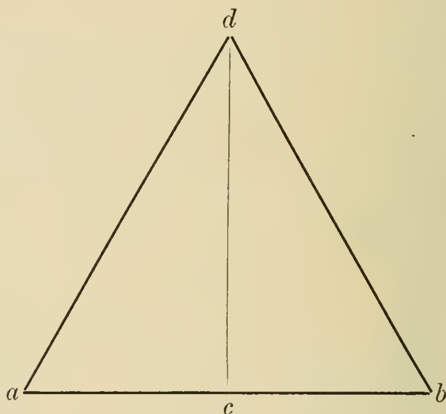
Sl. 16.

Pri novejših boljših lečinih sistemih je daljina gorišča navadno uže na cenilniku zaznamovana, a vendar je dobro, da se na opisani način uverimo o pravosti dotičnega števila.

Daljina gorišča pa nam ne rabi samo za račune o jakosti svetlobe in o času, potrebnem za ekspozicijo, temveč tudi pri

določitvi vidnega prostora (Gesichtsfeld) naše leče. V ta namen vtaknemo objektiv v dovolj veliko kamero, tako da se na vizirni šipi pokaže ves mogoči svetlobni kolobar. Njegov premer *ab* zmerimo in narišemo na papir (glej sliko). V sredini *ab* postavimo pravokotnico *cd*, jednako daljini lečinega gorišča. Če še konečno zvežemo točko *d* s točkama *a* in *b*, oklepata premi *ad* in *bd* kot vidnega prostora (Gesichtsfeldwinkel). Na drugi način, s pomočjo trigonometrije, se najde lahko kot *d* po znani formuli: tang $\frac{d}{2} = \frac{ac}{cd}$.

V praksi ni ves svetlobni krog rabljiv. Samo v osrednjem delu je slika ostra, na robeh pa motna in nejasna. Da se najde v istini rabljiv vidni prostor, narišemo na risalni deski

več koncentričnih krogov, razdaljenih morebiti po 1 *cm*, ter namerimo s kamero nanje, da se osrednji krog ostro prikaže na vizirni ploči. Čim več bližnjih krogov vidimo natančno, tem veči je rabljivi prostor, tem boljši je dotični objektiv. Ako premer najdenega prostora porabimo za jednako konstrukcijo, kakor pri zgornji sliki *ab*, dobimo veličino kota vidnega prostora, ki nam rabi v praksi. — Da imajo zaslonke velik vpliv na veličino vidnega kota, ni treba dokazovati. Čim manjša je zaslonka, tem veči je rabljivi prostor. Zato treba tudi diafragme vzeti v poštev, ali bolje rečeno, relativne odprtine, kadar primerjamo vidne prostore raznih objektivov.

Ker je dobri objektiv podlaga uspešnemu delovanju, opisali smo njegova glavna svojstva nekoliko bolj podrobno. Za praktično porabo izdelujejo jako mnogovrstne leče; vsaka firma ponuja za različne svrhe tudi različne kombinacije, n. pr. posebne objektive za portréte, za skupine, za okolice, za poslopja in arhitekturo, za interiêre, za reprodukcije itd. kdor

se peča samo z jedno ali drugo teh strok, bode pač posegel po leči, ki je izbrušena le za dotični namen. Začetnik in sploh amater-fotograf pa navadno ne razpolaga s tolikimi novci, da bi si kupil več objektivov; on gleda po aparatu, ki zadoščuje vsem poglavitnim težnjam njegovim in mu služi v splošno porabo, za trenotne in trajne slike. Najnavadnejši sedanji lečini sistemi so nastopni:

1.) Jednostavni objektiv za okolice (Einfache Landschaftslinse), navadno sestavljen iz jednega samega para leč, pred katere vtaknemo zaslonko, je najstarejši fotografski objektiv in je za okolice še vedno v porabi. Leča, ki je obrnena proti vizirni šipi, je od flintovega stekla ter izbočeno-jamasta (convex-concav); pred njo stoji jamasto-izbočena (concav-convex) krovnova leča, ker nista aplanatični, treba je zaslonk, a vsled tega imata tudi precejšnjo globino slike. Porabe tega objektiva so jako briljantne, kajti ima samo dve leči, ki vpijata in odbijata manj svetlobe, kakor objektivi, sestoječi iz dveh lečinih parov, zato so slike manj motne in dokaj živahnejše. Vidni kot ne meri veliko čez 30^0, in tedaj je uporaba opisanega jednostavnega objektiva za okolico vsekako zelo omejena.

2.) Aplanatične kombinacije. Aplanatični objektivi so sestavljeni iz dveh lečinih parov, in zato jim pravimo „dvojni objektivi“ (Doppelobjective). Sprednji par leč ima jedno dvoizbočeno krovnovo in jedno skoraj ravno izbočeno flintovo lečo. Zadnji par kaže v isti meri jedno izbočeno jamasto flintovo in jedno dvojnoizbočeno krovnovo lečo. Med obema paroma stoje diafragme, katerim v tem slučaji pravimo osrednje zaslonke (Centralblenden).

Aplanatičnih objektivov je jako mnogo vrst. Tu omenimo samo nekatere, ki jih izdelujejo posebno sloveče tvrdke:

a) Steinheil v Monakovem ima na prodaj aplanate, konstruirane deloma samó za okolice, deloma za splošno porabo. Prvi rabijo v izdelovanje okolic, poslopij, reprodukcij pločnatih objektov i. t. d. Njihova izdatna odprtina[1]) meri le $\frac{1}{12}$ do $\frac{1}{15}$ $\left(=\frac{f}{12}\right.$ do $\left.\frac{f}{15}\right)$ in zato nimajo toliko svetlobe, kakor drugi; vidni kot pa je precej velik in znaša 95^0.

Za portrête, skupine, a tudi za arhitekture in okolice izdeluje Steinheil „skupinske antiplanete“, ki se posebno amaterjem priporočajo. Odlikujejo se z veliko svetlobno jakostjo, kajti izdatna odprtina je $\frac{f}{5{\cdot}6}$. Zato so izvrstni za mo-

[1]) Izdatna odprtina (wirksame Oeffnung) izražamo z ulomki daljine lečinega gorišča f.

mentne slike in se morejo rabiti skoro za vse mogoče slučaje. Oba lečina pasa sta tako tesno približana drug drugemu, da je med njima ravno dovolj prostora za zaslonke.

Imenovana tvrdka brusi v novejšem času tudi tako zvane objektivove vložke (Objectivsätze), kateri so pač priporočila vredni. V posebni škatljici je spravljenih več posameznih parov leč, ki se morejo na različne načine kombinovati v popolne dvostroke objektive, ter so izvrstni za vsakojake slike.

V zadnjih letih je tudi zaslovela tvrdka E. Suter v Baselu s svojimi objektivi. Izdeluje jih za različne svrhe: za portrete, skupine in sploh trenotne slike, za okolice in monumente; izmed poslednjih ima sistem „velikokotni aplanat" izdatne odprtine $\frac{f}{15}$ do $\frac{f}{40}$ in vidnega kota 90°. V teku zadnjih mesecev zaslovelo je „jenensko (baritovo) steklo", nova vrsta stekla, ki izmed vseh druzih vpija najmanj svetlobe ter prekosi vse ostale vrste s svojo svetlobno jakostjo. Suter dela iz imenovanega stekla leče, katerih gledé globine in ostrine slike ne doseže nobena druga steklena zmes.

Izmed inozemskih firm je na izvrstnem glasu I. H. Dallmeyer v Londonu. Njegovi objektivi rišejo zelo briljantno in imajo veliko svetlobne jakosti. Za oddaljene okolice, za gorske prizore in za fotografovanje z zračnega balona brusi leče, ki so med strokovnjaki jako priljubljene. Za arhitekture ponuja objektive, katerim je vidni kot nad 100°; žal, da so cene njegovih izdelkov, kakor tudi druge sloveče angleške tvrdke Ross & Co. v Londonu, jako visoke.

Kakor povsodi, tako so tudi pri objektivih začeli Amerikanci delati veliko konkurenco staremu kontinentu. Sedaj pošiljajo v Evropo leče, ki so dobre za portrete, skupine, okolice in za vsakojake trenotne slike, a cena jim je komaj polovica od onih, ki jih brusijo evropske stare firme. Ti „American Star Rapid-aplanati" zadoščujejo baje vsem zahtevam navadnega fotografa in so zato priporočila vredni.

Razven omenjenih tvrdk imamo še dokaj drugih, ki izdelujejo izvrstne leče. Čitatelj si lahko izbira med njimi po vsakem fotografskem cenilniku.

Objektiv je najdraže in najvažnejše fotografsko orodje. Predno se torej odločimo, izdati lepe denarje zanj, treba nam pač previdnim biti. V obče se pri lečah ne sme preveč štediti; pravilno in skrbno brušen objektiv zahteva dokaj truda, in zato ni po ceni. Važno je tudi, da ga znamo varovati raznih nezgod. Če se mu okruši črna povlaka, s katero je medena cev pobarvana, treba je bliščeče se pičice spet zamazati s črno šelakovo pokostjo. V obče naj bodo leče vedno skrbno zavite, da ne prihaja prah do njih. Brišejo

naj se z mehkim starim platnom ali usnjem; ko bi po neprevidnosti ranili lečo, najbolje je, da takoj zamažemo prasko s črnim šelakom. To slikam manj škoduje, kakor refleksi, ki bi sicer izhajali od praske. V obče je treba pomniti, da ni dobro, objektive prevečkrat razdirati, kajti nevajenec ima vselej težave, da leče pravilno in brez poškodovanja medénih zavojev skupaj sestavi.

c) Objektivovi prikrovi.

Pred ekspozicijo in za njo treba objektiv pokriti s posebnim poklopcem. V to nam obče rabi kapica od kovine ali papirja, znotraj prevlečena s črnim baržunom. Poklopec snamemo in nataknemo s prosto roko. Razume se, da mora dobro objemati medeno cev, ker drugače bi vhajali svetlobni trakovi na nepravem kraji v aparat ter pokvarili pločo.

Človeška roka pa je za razne slučaje dokaj prepočasna: kjer smemo le dele jedne sekunde eksponovati, treba posebnih priprav, da se otvorjenje in zatvorjenje dovolj hitro vrši; tedaj rabimo tako zvane momentne zatvornice (Momentverschlüsse), katerih je veliko število. Ž njimi moremo razstaviti poljubne dele jedne sekunde. Navadne momentne zatvornice odpro objektiv $\frac{1}{50}$ do $\frac{1}{100}$ sekunde, kar amaterju večinoma zadoščuje. Momentne zatvornice pritrdimo spredaj na objektivovo cev ali pa med lečina para, kar je bolj priporočila vredno, čeravno pri navadnih objektivih teže izvršljivo.

Najvažnejša zatvornica, katere se poslužuje amater in strokovnjak, je Czernyjeva gilotinska zatvornica, narejena iz trdega kavčuka. Čas ekspozicije meri $\frac{1}{50}$ do $\frac{1}{60}''$. Vtaknemo jo spredaj na objektiv in sprožimo z zračnim pritiskom, da ne stresemo aparata. Zdelana je prav priprosto. Podolgovata deščica ima na sredi okroglo odprtino, stoječo ravno v objektivovi osi. Ta deščica ima na vsaki strani urezane utore, po katerih se premika druga deščica zatvornica z jednako odprtino. Kedar smukne zatvornična odprtina mimo odprtine v prvi deski, je za trenotek objektiv odprt, tedaj gelatinska ploča razpostavljena. Da zatvornica hitreje pada, goni jo kovinsko pero in kavčukov trak. Deščico sprožimo, ako pritisnemo na kavčukov balonček. Z njega gre zrak do posebnega peresa, ki zabranjuje pad in podstavlja zatvornico. Stisnen zrak spodbije pero, deska pade in odprtina švigne mimo objektiva, za trenotek pločo razsvitljajoča.

Momentna zatvornica Thury-Ameyjeva je pritrjena med lečama in tako konstruirana, da moremo čas regulovati. Čim bolj privijemo pero, ki ga vidimo pod razdeljenim krogom na aparatu, tem hitreje se odpira in zapira.

Imenovani momentni zatvornici nam predstavljata glavne zastopnike dveh vrst, namreč zatvornic z regulovanjem in brez regulovanja. A naj si bode zatvornica zgrajena po tem ali onem sistemu, vselej moramo tirjati od nje, da pada lahko in sigurno; nam pa je tudi koristno, da znamo vsaj približno hitrost gibanja zatvornice in onega objekta, kojega hočemo momentno fotografovati. Kjer ni na zatvornici zabeležena hitrost pada, treba jo poiskati, kar ne dela nikakih težav in kar nam popisuje vsaka veča učna knjiga o fotografiji. O hitrosti gibajočih se objektov nas pouči naslednja Pizzighellij-eva tabela:

Razdalja gibajočega se predmeta, povedana v daljinah gorišča	Človek z navadnimi koraki	Človek s hitrimi koraki	Leteč človek	Konj z navadnimi koraki	Konj v trabu	Konj v galopu	Konj v karijeri	Parnik, povprečna hitrost	Železnica, 35 *km* v 1 uri	Brzovlak, 60 *km* v 1 uri
	napravi v jedni sekundi pot v metrih:									
	1·5	1·6	2·3	1·8	3·8	5·7	12·0	7·0	9·8	16·7
	in tedaj zahteva ekspozicije v sekundah:									
100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
200	0·01	0·01	—	—	—	—	—	—	—	—
300	0·02	0·02	0·01	0·01	—	—	—	—	—	—
400	0·02	0·02	0·01	0·02	0·01	—	—	—	—	—
500	0·03	0·03	0·02	0·02	0·01	—	—	—	—	—
600	0·04	0·03	0·02	0·03	0·01	0·01	—	—	—	—
700	0·04	0·04	0·03	0·04	0·02	0·01	—	0·01	—	—
800	0·05	0·05	0·03	0·04	0·02	0·01	—	0·01	—	—
900	0·06	0·05	0.03	0·05	0·02	0·01	—	0·01	—	—
1000	0·06	0·06	0·04	0·05	0·02	0·01	0·008	0·01	0·01	0·006

Razdalja predmetov je povedana v daljinah gorišča. Ako ima leča n. pr. 26 *mm* daljine gorišča, je 100kratna razdalja = 2600 *mm* = 26 *m* — i. t. d. Razdalje je treba meriti, ali vsaj ceniti. To se posebno lahko zgodi, ako merimo na vizirni šipi veličino človeka ali konja, ki sta v natorni velikosti povprečno visoka 1·75 *m* oziroma 1·60 *m*.

Ako je na vizirni šipi človek ali konj visok v *mm*:		je od apararata oddaljen v daljinah gorišča:
Človek	Konj	
35·7	32·0	50
17·5	16·0	100
8·8	8·0	200
5·8	5·3	300
4·4	4·0	400
3·5	3·2	500
3·0	3·0	600
2·5	2·3	700
2·2	2·0	800
2·0	1·8	900
1·8	1·6	1000

Posamezen zgled nam bode rabo teh številk najbolje pojasnil. Na vizirni šipi se nam je pokazal konj, vprežen v voz, visok 4 *mm*, tedaj je od aparata oddaljen 400 daljin gorišča. Ako je korakal v trabu, kaže nam Pizzighellijeva tabela, da preleti v 1″ 5·8 *m*. Od te številke gremo v vertikalni meri navzdol, da zadenemo do številke, stoječe v oni horizontalni rubriki, ki je na levi zaznamovana s številko 400; tedaj najdemo čas ekspozicije 0·01 ali $\frac{1}{100}$″.

Za navadno rabo tudi dobro služi Ederjeva tabela o ekspoziciji nekaterih navadnih gibajočih se objektov. Ako se poslužujemo antiplaneta ali dobrega evriskopa, ravnamo se lahko po nastopnih podatkih.

	Čas ekspozicije
Smejoči se otroci „žive podobe“, ki za trenotek mirujejo	$\frac{1}{5}$ do 1″
Psi, mačke, pri navadnem gibanji	$\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{10}$″
Cestni prizori, fotografovani iz okna kake hiše .	$\frac{1}{20}$ — $\frac{1}{50}$″
Pasoča se živina, gozd in ovce, pri jasnem nebu	$\frac{1}{20}$ — $\frac{1}{30}$″

	Čas ekspozicije		
Leteče barke, oddaljene 500 do 1000 *m*	$\frac{1}{20}$	do	$\frac{1}{30}$ "
Barke veče oblike in bliže leteče . .	$\frac{1}{50}$	—	$\frac{1}{150}$ "
Živali, ki naj bodo v sliki 3 do 5 *cm* velike in počez gredoče	$\frac{1}{50}$	—	$\frac{1}{100}$ "
Dirjajoči in bežeči konji, leteči ptiči, bežeči ljudje	$\frac{1}{100}$ do $\frac{1}{400}$	do	$\frac{1}{1000}$ "

Razume se, da začetnik shaja z momentnimi zatvornicami, ki mu do $\frac{1}{100}$ " eksponirajo. Le za posebne slučaje potrebujemo zatvore, ki padajo $\frac{1}{300}$ do $\frac{1}{500}$ ". Do $\frac{1}{1000}$ " gre le oni, ki se peča s posebno stroko momentne fotografije.

---

3. Čas ekspozicije.

Koliko časa treba eksponovati svetločutno gelatinsko pločo v kameri? — To je prvo vprašanje, ki ga stavi vsak začetnik — fotograf, a tudi star in izkušen delavec je časih v zadregi, ko mu je določiti čas ekspozicije. Najnovejše iznajdbe sicer ne zahtevajo več, da bi bila ekspozicija do trenotka prav pogojena: premalo ali preveč razpostavljene ploče nam dado s pomočjo novih „klicavcev“ tudi še rabljive slike, a vendar je podoba tedaj najlepša, ako je bila ekspozicija povsem pravilna.

Čas ekspozicije pa zavisi *a*) od svetlobnih razmer krog predmeta, ki ga fotografujemo, *b*) od svetlobne jakosti objektiva, *c*) od občutljivosti gelatinskih ploč.

Svetlobnih razmer krog predmeta ni lahko določiti; matematičnih pravil zanje sploh ne moremo postaviti, kajti zavisne so od jasnega ali oblačnega neba, od dnevnega in letnega časa, od barve objekta, od njegove oddaljenosti i. t. d. Zato je v tem slučaji skušnja najboljši učitelj, posebno če jo združimo s skušnjami starih izvedenih fotografov, ki so si v teku dolgoletne prakse nabrali dokaj empiričnih pravil, koliko časa treba eksponovati. Vselej pa se nam je ozirati na nastopne fizikalne zakone, veljavne za jasne dni:

1.) Kemijska jakost svetlobe raste s solnčno višino; zato je blizu poldneva veča, nego zjutraj in zvečer, po leti močnejša nego po zimi. Na svetločutno pločo vplivata ob jednem svetloba solnca in modrega neba, a obe po raznih zakonih;

razlika med jakostjo obeh svetlobnih virov je največa krog poldneva V tem času je torej najteže določiti svetlobne razmere v obližji predmeta, recimo okolice, kajti nekateri deli leže v solnci, drugi pa v senci. Prvi dobivajo svetlobo od solnca in neba, drugi pa samo od neba. Okolic po tem takem ne bodemo fotografovali o solnčnatem poldnevu, temveč zjutraj ali pa zvečer.

2.) Ure, od poldneva jednako oddaljene, imajo precej jednako kemijsko jakost; v obče pa so jutranje ure svetlejše nego večerne.

3.) Kemijska jakost svetlobe raste s poletjem in pojema, ko se bliža zima. V solnčnih dneh se rast in pad huje poznata, nego v oblačnih.

4.) Dnevi, ki z ozirom na poletno obratišče (solsticij) — t. j. 21. jun. — simetrično leže, imajo skoraj ednako svetlobo, n. pr. 21. julij in 22. majnik, 20. marcij in 23. september.

5.) Kemijska jakost svetlobe raste z nadmorsko višino. Čim više stojimo, temveč svetlobe ima naše obližje.

6.) Skupna kemijska jakost, ki jo imata solnce in nebo, raste neznatno z geografsko širino.

Darval je po dolgoletnih zapiskih in skušnjah sestavil nastopno tabelo, ki velja za oblačno in jasno vreme. „Po dnevi“ računa od 9 - 4 ure po leti, in od 11—2 ure po zimi. Po leti naj se ne fotografuje čez 6. uro, po zimi pa ne čez 4. uro popoldne, ker je tedaj treba predolgo eksponovati.

Predmet	Solnce		Razpršena svetloba		Oblačno vreme
	po dnevi	zjutraj in zvečer	po dnevi	zjutraj in zvečer	
Panorama	1	2	2	4	6
Panorama z mnogimi drevesi .	2	4	4	8	12
Razgled z vspredjem (Vordergrund) in svetlimi poslopji .	2	4	4	8	12
Razgled z vspredjem in temnimi poslopji	3	6	6	12	18
Gozd. slabo razsvetljena rečna obrežja	10	20	25	40	60
Živi objekti, portreti, skupine na prostem	4	8	12	24	40
Živi objekti blizu okna ali pod kako streho	8	16	24	48	50
Reprodukcije v jednaki velikosti, povečevanje fotografij, leso- in bakrorezov	6	12	12	24	80

Števila Darvalove tabele so razmerna števila. Ako smo n. pr. našli, da je treba žive objekte na prostem pri oblačnem vremenu eksponovati 40 sekund, pové nam tabela, da je pri istih razmerah eksponovati okolico z mnogimi drevesi 12 sekund; ko bi za prvi slučaj zadoščevalo 10 sekund, tedaj le četrtina omenjenega časa (40″), razpostavili bi okolico tudi le četrtino od 12 sekund, torej 3 sekunde i. t. d. — Obe ekspoziciji se imata kakor 10 : 3 ali 3·3 : 1.

Zamenjajmo sedaj objektiv in naredimo istočasno obe sliki z drugimi lečami. Prvi objektiv je imel n. pr. 242 *mm* daljine gorišča in zaslonka njegova 4·5 *mm* odprtine, pri drugem objektivu pa je daljina gorišča 415 *mm* in premer zaslonke 7·2 *mm*. Svetlobni jakosti obeh sistemov se imata (glej stran 236) kakor $\left(\frac{4{\cdot}5}{242}\right)^2 : \left(\frac{7{\cdot}2}{415}\right)^2$ ali po izvršenih računih, kakor 1 : 1·23. Ako smo s prvim objektivom potrebovali za živi objekt 40 sekund, eksponovati moramo z drugim objektivom isti predmet $40 \times 1{\cdot}23 = 49{\cdot}2$ sekunde. Okolico z mnogimi drevesi je treba, kakor smo zgoraj našli, eksponovati v primeri z živim objektom 3·3 krat manj časa, torej z drugim objektivom $\frac{49{\cdot}2}{3{\cdot}3} = 14{\cdot}9$ sekunde ali približno 15 sekund.

Burtonova tabela podaje tudi prav rabljivih podatkov o potrebni ekspoziciji. Sestavljena je za dobro, razpršeno svetlobo, kakoršno imamo spomladi, po leti in jeseni opoldne in za jako občutljive gelatinske ploče. Črka *h* pomeni ure, *m* minute in *s* sekunde.

Odprtina zaslonke v primeri z daljino gorišča	Voda in nebo	Odprta okolica	Okolica z gostim drevjem	Pod drevjem do	Svetli notranji prostori	Temni notranji prostori do	Portreti pri dobri, razpršeni svetlobi na prostem	Portreti pri dobri svetlobi v atelieru	Portreti v sebi
$\frac{f}{4}$	1/160 *s*	1/50 *s*	1/8 *s*	— *m* 10 *s*	— *m* 10 *s*	— *h* 2 *m*	1/6 *s*	— *m* 1 *s*	— *m* 4 *s*
$\frac{f}{5}$	1/80 „	1/25 „	1/4 „	— „ 20 „	— „ 20 „	— „ 4 „	1/3 „	— „ 2 „	— „ 8 „
$\frac{f}{8}$	1/40 „	1/12 „	1/2 „	— „ 40 „	— „ 40 „	— „ 8 „	2/3 „	— „ 4 „	— „ 16 „
$\frac{f}{11}$	1/20 „	1/6 „	1 „	1 „ 20 „	1 „ 20 „	— „ 16 „	1 1/3 „	— „ 8 „	— „ 32 „
$\frac{f}{16}$	1/10 „	1/3 „	2 „	2 „ 40 „	2 „ 40 „	— „ 32 „	2 2/3 „	— „ 16 „	1 „ 4 „
$\frac{f}{22}$	1/5 „	2/3 „	4 „	5 „ 20 „	5 „ 20 „	1 „ 4 „	5 1/3 „	— „ 32 „	2 „ 8 „
$\frac{f}{32}$	2/5 „	1 1/3 „	8 „	10 „ 40 „	10 „ 40 „	2 „ 8 „	10 1/2 „	1 „ 4 „	4 „ 15 „
$\frac{f}{45}$	4/5 „	2 2/3 „	10 „	21 „ — „	21 „ — „	4 „ 15 „	21 „	2 „ 8 „	8 „ 30 „
$\frac{f}{64}$	1 1/2 „	5 1/2 „	32 „	42 „ — „	42 „ — „	8 „ 30 „	42 „	4 „ 16 „	17 „ — „

V 1. vertikalnem oddelku je zabeleženo razmerje med odprtino objektiva (oziroma zaslonke) in daljino gorišča *f* (Focus). Številka v imenovalci znači razmerje med daljino gorišča in premerom zaslonke. $\frac{f}{8}$ pomeni n. pr., da je premer zaslonke jednak osmemu delu daljine gorišča ali osemkrat manjši nego daljina gorišča. Poseben zgled nam bode to najlepše pojasnil: V rokah imamo n. pr. Sutterjev aplanat *B* štev. 3. Ta objektiv ima 230 mm. daljine gorišča. Ako vzamemo zaslonko s premerom 10 mm., je razmerje med obema 230 : 10 ali 23 : 1, premer zaslonke je 23krat manjši nego daljina gorišča in tedaj pišemo $\frac{f}{23}$. Ta izraz poiščemo v vertikalni vrsti. Ako ne najdemo istega izraza, vzamemo ali najbližo ali pa srednjo vrednost. V tabeli stoji $\frac{f}{22}$ in to lahko porabimo brez posebne pomote. Odprto okolico bodemo eksponovali $^2/_3$ sekunde — glej namreč številko, kjer se srečata horinzontalna vrsta skozi $\frac{f}{22}$ in vertikalna vrsta pod naslovom „Odprta okolica“. Za svetle notranje prostore bi rabili 5 minut in 20 sekund ekspozicije, za portrete v dobro razsvetljenem ateliru pa 32 sekund itd.

Iskanje po Burtonovi tabeli je jako priročno. Vsak fotograf, ki jo rabi, naj si izračuna za svoje objektive izraze v prvi vertikalni vrsti (razmerja med daljino gorišča in premerom zaslonk) ter dobljene številke zariše na zaslonke. Potem ima za vse slučaje vodilo pri sebi, za koliko časa naj razpostavi.

Kar se tiče svetlobne jakosti objektiva, smo uže poprej omenili, da jo moremo najti potom računa za vsako zaslonko. Treba je le poiskati „relativne odprtine“ ter jih kvadrovati. Časi ekspozicije so potem v premem sorazmerji s kvadrati relativnih odprtin.

Občutljivost gelatinskih ploč ostane pač vedno jednaka, dokler se poslužujemo iste firme. Ko menjamo prodajalca, treba le napraviti istočasno par slik istega objekta za poskus, in kmalu bodemo znali, katere ploče so bolj svetločutne nego druge. Če smo n. pr. s starimi pločamo eksponovali 4 sekunde, z novimi pa le 2 sekundi, a smo vendar dobili jednake slike, je to dokaz, da so druge vrste ploče za polovico bolj občutljive, nego prejšnje.

Vendar pa moramo tu poudarjati, da z navedenimi tabelami in podatki ne shajamo v vseh slučajih. Fotograf, osobito začetnik, čestokrat napačno eksponuje; a rekli smo uže, da male pomote ne škodujejo veliko, odkar imamo novejše boljše „klicavce“. V obče nam bodi glavno vodilo, da je u g o d n e j š e

razpostaviti preveč, nego premalo. Premalo eksponovane ploče dado slabe, môtne podobe, in malokdaj se fotografu posreči, narediti iz njih dobre slike. Preveč razpostavljene ploče pa se morejo večinoma popraviti s previdnim in umetnim ravnanjem. Se-ve, gotovih mej ne smemo prekoračiti ne navzdol, ne navzgor; v takem slučaji je naš trud zaman, slika pokvarjena.

Konečno omenimo, da imamo več jako bistroumno zgrajenih svetlomerov ali fotometrov, ki nas z večo ali manjšo natančnostjo pouče o svetlobnih razmerah. Amaterjem hvalijo Decoudunov fotometer, imajoč podobo žepne ure. Ž njim moremo takoj določiti čas ekspozicije, bodi-si za trenotne slike, bodi-si za fotografovanje temnih notranjih prostorov. Velja samo 4 gld. 50 kr. in je za premnoge slučaje v istini priporočila vreden.

---

4. Negativni proces.

Gelatinske ploče. — Podlaga vsemu fotografovanju, v prvi vrsti pa negativnemu procesu, so svetločutne ploče. Na njih izvršimo s pomočjo svetlobnih trakov in raznih kemijskih tvarin prvo podobo. Kjer so zadevali razpostavljeno pločo najsvetljejši žarki, tam se ploča pozneje najbolj počrni; na temnih krajih pa obdrži več ali manj svojo prvotno prozorno barvo. Slika ima tedaj povsodi temne sence, kjer je bil fotografovan predmet svetel in povsodi svetlobo, kjer je bil predmet teman; senca in svetloba sta na podobi ravno narobej razdeljena, in zato pravimo taki sliki negativna podoba ali negativ, vsemu dotičnemu delu pa negativni proces. Ako pritisnemo na negativ svetločutni papir in ga razpostavimo svetlobi, papir več ali manj počrni pod pločo; kjer je prozorna, celó otemni, kjer pa svetlobni trakovi ne morejo skozi, ostane papir v prvotni barvi. Konečno dobimo sliko, ki je glede svetlobe in sence v direktnem nasprotji z negativom in ki je povsem jednaka predmetu. To je positivna slika ali positiv; dobili smo jo potom positivnega procesa.

Daguerre je v kameri napravil na svojo srebrno svetločutno pločo takoj positivno podobo, katere pa ni mogel razmnoževati. Zato je moral za vsako sliko posebej eksponovati, kar je splošno porabo njegove iznajdbe dokaj oviralo. A ko so iznašli kolodijeve in gelatinske prozorne ploče, dobila je stvar povsem drugo lice. Z jednega samega negativa posnamemo lehko na stotine positivnih slik, ki so druga drugi popolnoma jednake, in katerih lepota zavisi v prvi vrsti od kakosti negativa.

Omenili smo uže, da se kolodij rabi le še v nekaterih posebnih strokah fotografske umetnosti, v obče so ga izpodrinile gelatinske bromosrebrove ploče, in jedino na te se hočemo tu ozirati.

Svetločutna plast naših ploč je razprostrta po stekleni šipi. Da se napravi občutljiva kožica, treba najprvo namočiti gelatino v gorki vodi, potem pa ji primešati bromove soli. V temnem, samo z rudečo lučjo razsvetljenem prostoru se vlije v opisano zmes določena množina vodene raztopine srebrovega nitrata, in tedaj se stvori jako svetločutna spojina: „bromovo srebro“, ki plava v najfinejših drobcih v gosti gelatinski hladetini (Gallerte). S to zmesjo konečno prevlečejo lepe in čiste steklene ploče ter jih skrbno posuše; potem so takoj za rabo.

Svetločutnih gelatinskih ploč ne dela navaden fotograf nikdar sam, še manj pa amatér. Oba si jih kupita od znanih in dobrih firm, ki se pečajo v veliki meri z izdelovanjem bromosrebrove gelatine. Manipulacija pri mešanji in polivanji je silno kočljiva in zahteva veliko posebnih priprav; na drugi strani pa so kupljene ploče skoraj brez izjeme izvrstno narejene in zanesljive, njih cene zmerne, trajnost pa tudi večmesečna -- faktorji, ki so vzrok, da rajše posežemo po narejenem blagu, kakor da bi se sami pečali z mučnim in nesnažnim izdelovanjem.

Gelatinske ploče dobivamo po 6 ali po 10 skupaj zavitih v črn ali rujav papir, tako da se tiščita dve in dve ploči s svetločutnima plastema. Ves zavitek je konečno še obdan s stanijolom ali pa je položen v črno in zalepljeno škatljo, na kateri beremo firmo in čestokrat tudi kratek navod, kako ravnati s pločami.

Svetloba v temni delarnici. Ploč ne smemo razviti pri navadni svetlobi, temveč treba je posebnih varstvenih priprav, da svetločutno gelatinsko mrenico obvarujemo pred vsakim svetlobnim trakom, ki ji ni namenjen. Fotograf ima zato poseben prostor — temno delarnico —, v kateri manipuluje z gelatinskimi pločami. Za delarnico moremo porabiti vsako sobo, ako smo ji okna popolnoma zakrili, da ne uide noben svetlobni trak vanjo. Samo jednega okna ali jedne šipe ne zatvorimo s črnimi zagrinjali, temveč z rubinasto-rudečim papirjem ali blagom. Rudeča luč ne škoduje svetločutnim pločam; pri njej je treba izvršiti vsa dela, dokler ni podoba ustaljena.

Navadno pa amatér nima posebne temne delarnice pripravljene — kajti osobito v mestih je tesna s prostorom. Zato dela rajše zvečer in po noči; tedaj mu sobo razsvetljuje svetilnica, prirejena nalašč za to svrho, ki siplje samó rudečo

svetlobo po prostoru. Pizzighellijeva svetilnica je podobna vrtni svetilnici, le valjasto steklo, ki obdaja svečo, je rubinsko-rudeče barvano. Svetilnica druzega sistema je slična mali omarici, ki je od spredaj zatvorjena z rudečo šipo. Kadar ne potrebujemo več rudeče svetlobe, privzdignemo poklopec, ležeč pred dimnikom, in tedaj nam zasveti navadna luč iz omare. Mesto opisanih, precej dragih svetilnic si moremo z malimi troški sami prirediti primerno luč. Treba le vzeti prostoren zabojček ter mu jedno steno nadomestiti z rudečim steklom. V novejšem času so našli, da smemo neprijetno in oči jako utrudljivo rudečo luč zamenjati z drugo, ugodnejšo. Najprvo pritrdimo v svetilnico rumeno šipo, nanjo pa temno zeleno; luč, ki prehaja skozi obe stekli, tudi ne škoduje ploščam, čeravno je svetlejša, nego rudeča, a očem je dokaj ljubša in milejša.

Ekspozicija. Pri opisani svetlobi vložimo tedaj gelatinsko ploščo v kaseto; pri tem je treba paziti, da svetločutno plat prav obrnemo — tako namreč, da gleda v kameri proti objektivu. Svetločutno stran lahko spoznamo po môtni površini, tudi je manj gladka, nego samo steklo. Vsako ploščo s finim in mehkim čopičem poprej obrišemo, predno jo položimo v kaseto; drugače leži na njej kak prah, ki se pozneje javlja v podobi neprijetnih prozornih pik na negativu.

Predno nesemo kaseto s svetločutno ploščo v kamero, pregledamo še jedenkrat, je li vse v redu, in se prepričamo, da je slika na vizirni šipi natančna in ostra. Kdor nima dobrih očij, ali kadar želimo posebno živih črt, vzamemo še povečevalno lečo na pomoč in ž njo namerimo prav natančno na dotični predmet. Čim bliže je objekt pri kameri, tembolj moramo kamero raztegniti; nasprotno pa jo skrčimo, ako je predmet bolj oddaljen. Bližni predmeti se natančneje pokažejo tedaj na drugem mestu, nego daljni, kar se posebno pozna pri lečah, ki nimajo velike „globine". Da poravnamo to diferenco, vtaknemo v objektiv primerno zaslonko. Diafragma sicer poveča natančnost slike, a zmanjša svetlobo; zato ne smemo rabiti premajhnih zaslonk. Sploh pa se ravnamo po pravilih, ki smo jih navedli pri opisovanji leč. Najbolje je, da kamero namerimo v začetku brez zaslonke in sicer tako, da se nam najvažnejši predmet pokaže popolnoma ostro; potem še le vložimo zaslonko.

Sedaj odstranimo vizirno šipo, na njeno mesto pa položimo kaseto. Previdno potegnemo zapàh iz nje in tedaj odkrijemo objektiv — svetlobni trakovi se vspo v kamero in na gelatinsko ploščo ter več ali manj hitro izvrše v njej potrebne kemijske izpremembe, rekše naredé zaželeno, tajno sliko. Ko smo eksponovali dovolj časa, zatvorimo objektiv, zapahnemo kaseto ter jo vzamemo iz kamere.

Klicanje in ustaljenje. V temni delarnici vzamemo pločo iz kasete, a slike še ne zapazimo nikake. Podoba je skrita, latentna in treba jo „poklicati“. Pri tej operaciji odtegnemo onim delom bromosrebrove gelatinske ploče, katere je zadela svetloba, ves kisik (Sauerstoff); srebrova spojina se razkroji, in na dotična mesta se poleže črno, kovinsko srebro. Svetlobe na sliki potemné, sence pa ostanejo bele; od tod ime „negativ“.

Pri klicanji treba paziti, da dobi podoba pravo moč. Ako kličemo predolgo in s premočnimi sredstvi, izgube se poluprozorni toni slike, in konečno imamo podobo s hudimi svetlobami in črno senco, a polusenčja nima nikacega. Na drugi plati pa tudi ne zadoščuje premalo klicana slika; njej manjkajo žive svetlobe, in vsa je môtna in medla. Ploče, ki so bile predolgo eksponovane, rade dado medle slike, premalo eksponovane pa podobe brez polusence. Novejše zmesi klicavca delujejo v takih neugodnih slučajih jako povoljno in popravijo do gotove meje razne pomote, ki nastanejo vsled neprave ekspozicije.

Sledovi podobe se pokažejo pri normalno eksponovanih pločah uže v 20 do 30 sekundah. Najprvo zapazimo najhujše svetlobe, za njimi pridejo polusence in konečno sence. Pri preveč eksponovanih pločah pa se časih bliskoma naredé svetlobe in za njimi jako hitro tudi sence, predno so svetlobe dovolj potemnele in se zgostile. Rezultat je môtna in medla slika. Ako pa je bila ploča premalo razpostavljena, čakamo jako dolgo na podobo; sence se konečno sploh ne prikažejo ali pa še le tedaj, ko so se svetlobe uže preveč zgostile in so izginile vse finejše odličice (nuance). Slika je trda in polna kontrastov — torej tudi slaba.

Zato je treba za razne opisane slučaje klicavca modificirati. Kadar se kaže, da je bilo preveč eksponovano, naglo priciknemo h klicavcu nekaj kapljic bromovega kalija, v nasprotnem slučaji pa natrona ali amonijaka. Najnovejši klicavci te pomoči ne potrebujejo in delovanje ž njimi je postalo jako jednostavno in priročno.

Negativ je dovršen, ko so oni deli slike postali skoraj popolnoma neprozorni, ki predstavljajo najsvetlejše točke na objektu.

Klicavcev imamo več vrst. Tu hočem omeniti samo dveh, ki sta danes — vsaj pri nas — najbolj v rabi, in ki amaterju zadoščujeta pač za vse slučaje.

a) Ferro-oksalatov klicavec, napravi naslednje raztopine:

Raztopina *A*:

Kalijev oksalat (nevtralni oksalno-kisli kalij) 200 *g*

Voda[1]) . . . . 800 *cm*³

Raztopina *B*:

Železni vitrijol . . . . 100 *g*
Vode . . . . 300 *cm*³
Kemijsko čista žveplena kislina . . . 3 kapljice.

Ravno pred rabo zmešamo 3 prostorninske dele (n. pr. tri majhne merice) raztopine *A* in jeden prostorninski del (jedno merico) raztopine *B*. To zmes vlijemo v štirioglato ploščnato skledo od stekla, porcelana ali pocinjene kovine ter položimo vanjo negativ tako, da ga klicavec popolnoma pokrije, in da je svetločutna kožica s tajno sliko na vrhu. Potem zibljemo posodo toliko časa sem pa tja, dokler ni podoba dovršena, to je, dokler se tudi v senčnatih partijah ne pokažejo vse potrebne podrobnosti in posameznosti.

Pri momentnih slikah kopljemo pločo v naslednji raztopini, predno jo denemo v klicavca:

Voda . . . . 1000 *cm*³
Natrijev hyposulphit (Unterschwefeligsaures
Natron) . . . . 2 *g*
Bromov kalij . . . . 5 *g*

Če zapazimo, da je ploča premalo eksponovana, in da se slika prepočasi kaže, priciknemo klicavcu par kapljic nastopne raztopine:

Voda . . . . 500 *cm*³
Natrijev hyposulphit . . . . 1 *g*

Kadar pa je bila ploča preveč razpostavljena, pridenemo klicavcu par kapljic raztopine:

Voda . . . . 10 *cm*³
Bromov kalij . . . . 1 *g*

Te kapljice ovirajo klicanje in pomagajo, da postane slika močnejša. Če se bojimo, da bi to tudi ne imelo uspeha, potem kličemo s starim, uže jedenkrat rabljenim klicavcem, kateremu pozneje prilijemo nekoliko svežega, ali pa vzamemo manj, železnega vitrijola, kakor ukazuje formula.

Raztopina *A* se drži jako dolgo, a raztopino *B* treba večkrat obnoviti, ker se železni vitrijol hitro razkroji. Zmešan, svež klicavec ima lepo temnorudečo barvo; pokvari pa se hitro, in zato ga ne hranimo. Ko je podoba dovršena, zlijemo klicavca proč, kajti ni več za nobeno rabo.

[1]) Voda naj bode destilovana ali vsaj dežnica. *cm*³ pomeni kubične centimetre, *g* grame.

b) Soda-hydrokinonov klicavec, naredi naslednjo raztopino:

Natrijev sulphit	40 *g*
Hydrokinon	5 *g*
Destilovana voda	700 cm^3
Natrijev karbonat	75 *g*

Od te raztopine vzamemo 10 cm^3, potem pa jo razredčimo z vodo. Priliti ji smemo do 35 cm^3 destilovane vode. Ako je bila ploča predolgo razpostavljena, položimo jo v staro tekočino, ki je bila uže večkrat v rabi. Če se potem klicanje prepočasi vrši, smemo staremu klicavcu pridejati nekoliko svežega.

Nekateri primešajo hydrokinonu pepelike (Pottasche): dotični recept slove:

Natrijev sulphit	40 *g*
Hydrokinon	5 *g*
Destil. voda	150 cm^3

Ko sta natrijev sulphit in hydrokinon raztopljena (včasih je treba vodo nekoliko ogreti), pridene naj se jima

Kalijevega karbonata (pepelike) . . . . 50 *g*.

Za rabo je ta zmes premočna; zato vzamemo od nje 5 cm^3 in ji prilijemo do 35 cm^3 destil. vode.

Tretji klicavec te vrste ima naslednjo sestavo:

Raztopina *A*	natrijev sulphit	50 *g*
	gorka voda	200 cm^3
Raztopina *B*	natrijev karbonat	50 *g*
	voda	200 cm^3

Raztopine *A* vzamemo 75 cm^3, raztopine *B* pa 150 cm^3. Obe zmešamo in potem jima pridenemo 5 *g* hydrokinona. Najlepše se s tem receptom podoba pokliče, ako rabimo zmes, sestoječo polovično iz starega, uže rabljenega klicavca in polovično iz svežega. Kadar nimamo starega klicavca pri rokah, priciknemo na vsakih 150 cm^3 svežega klicavca 15 kapljic ocetne kisline.

Včasih se naredé na gelatinski kožici gube in grbanci, ko jo dvignemo iz klicavčeve kopeli. Tedaj treba pločo položiti za nekaj minut v nasičeno (koncentrovano) golunovo raztopino, ki kožico ostroji, utrdi in zravna.

Po klicanji in tudi po golunovi kopeli zmijemo pločo, na to pa jo denemo v kopel, ki ima namen, sprati s ploče vse nerazkrojeno srebro in podobo ustaliti (fiksovati). Kopel za fiksovanje je naslednja:

Voda	1000 cm^3
Natrijev hyposulphit	200 *g*

V imenovani raztopini naj plošča leži več minut; iz nje jo smemo še le tedaj dvigniti, ko se na stekleni strani ploče ne kažejo več bele lise.

Natrijeva raztopina — fixage imenovana — se more večkrat rabiti; le ko postane umazana in rumena, treba jo nadomestiti z novo, svežo.

Nekateri fotografi združijo golunovo in natrijevo kopel ter si s tem prihranijo jedno operacijo. V ta namen vzamejo 1 del nasičene vodene raztopine natrijevega hyposulphita in 1/2 do 1 del nasičene vodene golunove raztopine. Zmes je sicer motna in kalna, a to nič ne škoduje. Rabljiva pa je še le 24 ur potem, ko smo jo napravili.

Ploča je sedaj ustaljena, negativna slika gotova, samo sprati jo moramo še skrbno. Splaknemo jo pod pipo kacega vodovoda, ali pa jo postavimo v posodo, napolnjeno z vodo. Tu naj stoji 5 do 6 ur, vodo pa treba vsaj 10krat menjati. Spiranje se mora jako vestno vršiti, in odstraniti moramo ves natrijev hyposulphit, kar se ga je nasrkala ploča. Najmanjši sledovi natrija pokvarijo negativ, ako ostanejo v ploči. Kdor si hoče biti svest, da je odstranil ves škodljivi natrij, položi ploča po prvem zmivanji še v vodo, kateri je pridejanega nekaj znanega Javellovega luga (Eau de Javelle). Na 100 delov vode zadosti 5 delov luga; v tej zmesi naj leži negativ 10 do 15 minut. Po tem se še jedenkrat dobro spere in konečno posuši na zraku.

Komur se mudi in kdor ne mara čakati, da bi se negativ počasi na zraku posušil, naj dene ploča za pol ure v alkohol. Ko jo dvigne iz njega, posuši se v malo minutah.

Za zmivanje in sušenje ploč imamo razne priprave, katerih pa tu ne bodemo opisovali, ker niso bistveno važne. Vsak si lahko sam izumi potrebne posode in pripravnih polic, na katere polaga ploče. Sploh pa je za zmivanje dobra vsaka lončena ali lesena posoda, ploče pa se ravno tako lepo posuše, če jih naslonimo kjer koli na kako steno.

Na opisani način napravljeni negativi so pa le tedaj za rabo, ako nismo naredili posebnih pomot pri izdelovanji. Pretenke in medle negative, ali pa predebele in močne, je treba dostikrat še popraviti, predno začnemo delati positivne podobe. Prve moramo „ojačiti“ (verstärken), druge pa „oslabiti“ (abschwächen).

Za ojačenje rabimo naslednji recept: Fiksovani in zmiti negativ se položi v skledo, v kateri imamo raztopino:

Živosrebrovi klorid (sublimat)	2 *g*
Bromov kalij	2 *g*
Voda . . . . , ...	100 *cm*^{3}

V tej kopeli leži negativ toliko časa, da postane siv ali celo bel. Potem ga splaknemo z vodo in vnovič položimo v nastopno tekočino:

Mrzlo nasičena vodena raztopina natrijevega sulphita . . . . 250 cm^3
Vode . . . . 250 cm^3

Tu se negativ zopet počrni. Konečno ga dobro zmivamo, kakor po fiksovanji. S sublimatom je treba previdno ravnati, ker je hud strup.

Kadar hočemo negativ oslabiti, raztopimo 1 del strupene rudeče krvne lužninske soli (Blutlaugensalz) v 5 delih vode, in posebej 1 del natrijevega hyposulphita v 6 delih vode. Od prve raztopine vzamemo potem 5 cm^3, od druge pa 100 cm^3, in v tej zmesi kopljemo negativ, dokler ne postane dovolj prozoren. Po dokončanem procesu treba pločo spet dobro zmiti.

Ojačevanje in oslabljenje se lahko vrši o belem dnevu; zato lahko prav natanko sledimo vsemu procesu. Ko vidimo, da je negativ postal dovolj debel in močan, oziroma prozoren, vzamemo ga naglo iz kopeli in denemo v vodo, kjer ga spiramo.

Lakiranje in retuširanje. Gelatinska kožica je pač precej trdna in odporna, a vendar je dobro, da prevlečemo negativ z lakom. V ta namen mora biti ploča popolnoma suha. Izvrstne lake prodajajo fotografske firme. Kdor si hoče lak sam pripraviti, naj vzame:

700 *g* belega šelaka,
50 *g* sandaraka,
5 *g* mastiksa,
5 *g* damarove smole.

Omenjene smole raztopimo v 1 litru dobrega alkohola, katerega je treba nekoliko ogreti. Steklenico večkrat potresemo, konečno pa par dni počakamo, da se gošča posede na dno. Čistino filtrujemo skozi pavolo, potem pa priciknemo še 3 kapljice glicerina in 3 kapljice ricinovega olja. Ker je ta lak pregost, prilije naj se mu po potrebi alkohola.

Predno lakiramo, ogrejemo negativ pri peči, na solnci ali pa previdno nad špiritovo svetilnico; toplo pločo primemo na jednem oglu, držimo jo vodoravno in potem vlijemo nanjo laka, skrbeč, da se jednakomerno razteče po njej. Kar ga ostane, vlijemo ga nazaj v steklenko.

Negativi imajo pogostoma male hibe, katere moremo s pomočjo svinčnika ali čopiča odstraniti (retuširati). Najbolje je Faberjev svinčnik z znamko HH ali pa HHH, ali pa dobre vodene barve, osobito karmin. Fotografske tvrdke prodajajo posebne barve, ki se kaj rade primejo gladke lakove kožice.

Strokovni fotograf ne retušira samo hib in napak, ampak z zvedeno roko poseže v celo podobo: tu zmanjša kontraste med svetlobo in senco, tam odstrani neprijetne poteze na obrazu, drugod poudarja lepote predmeta, zmanjšuje natorne hibe itd. Amater se s takim opravilom ne peča; sploh pa opozarjam čitatelja na dotične knjige, omenjene v uvodu, ki podrobno opisujejo retušerjevo delo.

Kako hranimo negative? Za negative imamo posebne škatlje z utori, v katerih stoje ploče. Bolj priprosto in ravno tako dobro pa jih shranimo, ako denemo vsako pločo v poseben papirnat zavitek (kuvert); nanj pa zapišemo tekočo številko negativa, dan ekspozicije in druge podatke, ki so zanimivi za presojo izdelane podobe. Več takih zavitkov zložimo skup in zavijemo v trdnejši papir. Hraniti jih je treba na suhem prostoru. V tem slučaji se obdrže neomejena leta.

---

5. Positivni proces.

Kopijo (snimek), katero napravimo s pomočjo negativa, zovemo positivno sliko ali positiv. Ta je zadnji smoter fotografov; s positivom je vrsta operacij dovršena in slika v natornih svetlobnih razmerah narejena.

Positivni odtisek napravimo skoraj brez izjeme na papir. Dotični proces je povsem podoben negativnemu. Kakor v gelatinskih pločah, tako je pri papirji svetločutna tvarina neka srebrova spojina, klorovo srebro ali pa druge kovinske sestavine. Papir prevlečemo z beljakom, skrobom, gelatino ali s kolodijem, to kožico pa napojimo s svetločutnim klorovim srebrom. Ako denemo napojen papir pod negativ in ga svetlobi razpostavimo, počrni se papir tam, kjer je negativ prozoren, kajti svetloba je klorovo srebro reducirala v kovinsko, vijoličasto-črno srebro. Tedaj nastane slika, s katere treba konečno izmiti nerazkrojeno srebro s pomočjo natrijevega hyposulphita, kakor pri negativnem procesu. A v ustalivni kopeli dobi slika neprijetno, umazano rujavo barvo. Da se temu ognemo, barvamo poprej podobo v posebni kopeli, kateri je glavna sestavina kaka zlata sol, navadno klorovo zlato. Konečno moramo vse soli, kar jih ni bilo kemijsko razkrojenih pri postanku podobe, odstraniti iz papirja, da nam pozneje ne pokvarijo slike. Zato skrbno zmijemo sliko, predno moremo reči, da smo delo dovršili.

Pred malo leti je vsak fotograf sam napajal papirje s srebrovo raztopino, kajti napojeni papirji so obdržali svojo moč le nekaj dni, pozneje pa so se kmalu pokvarili. Sedaj

Prodajajo trajne papirje, in vsaj amater se rad ogne izdelovanju papirja, ker ima pri tem opraviti z jako neprijetno srebrovo spojino, s takozvanim peklenskim kamenom.

Okvir za kopiranje. Da napravimo kopije, treba nam posebne priprave, okvira za kopije, ki je podoben navadnemu okviru, v katerem leži močna steklena plošča. Mesto šibke lesene deščice, s katero pritrdimo v navadnem okviru sliko, ima fotografski okvir močnejšo desko ali prikrov, prelomljeno v dve polovici ali dva zaklopca. Obe moremo z elastičnimi peresi s precejšnjo silo pritisniti ob šipo. Negativ položimo v okvir, nanj denemo občutljivi papir, tega pa pokrijemo in pritisnemo s prikrovom tesno na negativ. Potem obrnemo okvir in ga postavimo proti dnevni razpršeni luči, da se prične opisani proces.

Mesto posebnega okvira za kopije moremo vsaj pri manjših negativih bolj na priprost način svetločutni papir spraviti v kontakt z negativom. Navadno stekleno šipo prerežemo po sredi, obe polovici pa prilepimo na kos platna, da jih moremo odpirati in zapirati kakor n. pr. prazne platnice kake knjige. Obe zaklopnici pritrdimo in pritisnemo z lesenimi skobami (Klammern) na negativ.

V novejšem času so prišli tudi v navado svetločutni papirji, pri katerih se slika ne pokaže takoj, temveč jo je treba poklicati s posebnimi raztopinami, jednako kakor pri negativnih ploščah. Delo s temi papirji ni tako jednostavno, kakor z drugimi, a vendar je za nekatere slučaje vsega priporočila vredno. Kopiranje traje namreč le nekaj sekund, in jeden sam delavec more vsak dan na stotine snimkov napraviti; slabo vreme in noč pri tem ne ovirata, kajti pri umetni luči se stvar ravno tako hitro in sigurno vrši, kakor ob solnčni svetlobi.

Izmed papirjev z direktnim kopiranjem rabimo danes: beljakov papir (Albumin papir), klorovosrebrni gelatinski papir in klorovosrebrni kolodijev papir, tudi aristo-papir imenovan. Operacije so v obče za vse tri precej jednake; sploh pa daje tudi vsaka tvrdka posebna navodila, kako postopati s papirjem, ki ga prodaje.

a) Beljakov papir.

1.) Kopiranje. Beljakov papir treba najprej napojiti z raztopino solitarnokislega srebra ali peklenskega kamena. Ako nočemo sami izvršiti dotične operacije, dobimo narejen papir pri vsaki fotografski firmi. Kadar nameravamo tak papir napraviti doma, priredimo si nastopno kopel:

Peklenski kamen	50 *g*
Destilovana voda	300 cm^3

Raztopino vlijemo v štirioglato ploščnato skledico, kakoršne smo uže rabili pri negativnem procesu (samo da mora biti sveža in jedino le srebru namenjena), nanjo pa položimo primeren list kupljenega beljakovega papirja tako, da plava z beljakovo, svetlo stranjó $1^1/_2$ minute na kopeli. Pri tem je treba paziti, da se papir ne potopi in da raztopina ne zajde na hrbtno stran njegovo. Konečno papir na jednem oglu z leseno žabico previdno vzdignemo in ga obesimo na vrvico, da se posuši. Kopanje v srebru ali srebrenje (sensibilisovanje) naj se vrši v bolj temačnem prostoru; tudi sušiti ne smemo na svetlobi, kajti papir je od onega trenotka svetločuten, ko smo ga dvignili iz kopeli. Posrebren papir se drži po leti le jeden dan, po zimi pa 3—4 dni; potem porumení in ni več za rabo. V novejšem času izdelujejo fotografske tvrdke posrebren beljakov papir, ki ostane skoraj leto in dan nespremenjen, ako imamo previdno shranjenega. To je velika prijetnost za fotografa, in zato pač rajše vsak amater poseže po kupljenem papirji, ki je večinoma izvrstno prepariran in dokaj lepši, nego oni, katerega smo napravili v domači delavnici.

Ko smo negativ položili v okvir za kopiranje in sicer tako, da je gelatinska kožica na vrhu, denemo nanjo posrebren in dobro posušen beljakov papir. Svetločutno papirjevo plast obrnemo navzdol, da se dotika gelatinske ploče, oziroma negativne slike. Potem položimo še par listov navadnega mehkega papirja na beljakov papir, ali pa elastično pločo od klobučine ali kavčuka, konečno pa vse pokrijemo s prikrovom, kojega z vzmetí pritisnemo s precejšnjo silo na vloženo podobo.

Tedaj nesemo okvir na svetlobo; navadno ga fotograf nasloni na kak zid, katerega ne zadeva direktna solnčna luč. Le izjemoma kopiramo na solnci, in tedaj naj žarki padajo navpično na sliko. — Med kopiranjem treba včasih pogledati, kako da se proces vrši. Zato je prikrov razdeljen v dve zaklopnici (polovici). Nad jedno polovico odjenjamo vzmet, vzdignemo zaklopnico in ž njo vred tudi beljakov papir, da moremo pogledati, koliko je uže slika narejena. Pri tem se ni bati, da bi se nam papir nad negativom premaknil, kajti druga polovica prikrova ga tišči še vedno navzdol. Ko smo si sliko ogledali, zapremo okvir in ga postavimo na prvotno mesto, dokler ni kopiranje dovršeno. Opomniti nam je, da se sme okvir odpirati le v bolj temnih kotih, sicer škodujemo belim delom slike. Ko je kopija dovolj črna postala (navadno kopiramo toliko časa, da je slika temnejša, nego si jo pozneje želimo), vzamemo jo iz okvira in spravimo v temno škatljo, kjer čaka prihodnjih manipulacij.

2.) Barvanje slik. Kakor smo uže omenili, treba je slike kopati v raztopini zlate soli, da dobé prijetno črno ali

vijoličasto barvo. Ko smo naredili dovolj kopij, pomečemo vse v skledo vode, kjer jih zmivamo toliko časa, da odlita voda ni več belkaste barve. V papirji je namreč ostalo še dokaj nerazkrojenega srebrovega nitrata in to spojino moramo odstraniti. Potem pridejo slike v zlato kopel; tu se jim na površini napravi neizrečeno tenka zlata kožica, ki je vzrok oni prijetni in lepi barvi, s katero se dovršene fotografije odlikujejo.

Jako priprosta a vendar izvrstna zlata kopel je naslednja raztopina:

Destil. voda	1 *liter*
Splaknena kreda	20 *g*
„Zlata raztopina"	10 *cm*³

„Zlato raztopino" si napravimo, ako vzamemo 1 *g* klorovega zlata ter ga raztopimo v 10 *g* destilovane vode. Ta raztopina se drži jako dolgo; zato si jo priredimo nekoliko več, da jo imamo vedno pri rokah.

Opisana zlata kopel se sme rabiti še le nekaj ur potem, ko smo jo sestavili. Dobra je dolgo časa; kadar se na dnu steklenice zmanjša usedlina ali môt, treba pridejati 10—20 *g* sveže krede in priliti nekaj zlate raztopine.

Pri barvanji polagamo slike iz vode zaporedoma v zlato kopel, katero smo poprej vlili v čisto skledo. Paziti je treba, da tekočina vsako podobo popolnoma pokrije; zato obračamo papirje v raztopini, skledo pa zibljemo sem ter tja. Ves čas pa opazujemo, kako se slike barvajo; najprvo so rudečkaste, potem vijoličaste in konečno živo črne. Kadar imajo zaželeno barvo, jih naglo dvignemo iz kopeli ter vržemo v posodo čiste vode.

3.) Fiksovanje. Barvane slike pustimo le malo minut v čisti vodi, potem jih pa po vrsti začnemo fiksovati v nastopni tekočini:

Voda	1 del
Natrijev hyposulphit . . . . , . . .	3 do 4 dele.

Natrij izmije iz papirja vse nerazkrojeno, tedaj nepotrebno srebro in sliko nekoliko obeli; še le tedaj je slika ustaljena, in svetloba ji ne škoduje več. Zato je treba do fiksovanja vse operacije izvrševati v prostoru, kamor ne vhaja premočna svetloba; ako delamo po dnevi, zagrnemo okna z belimi zagrinjali, zvečer pa vzamemo lahko poljubno svetilnico, kajti svetlobna moč najboljše svetilnice je še vedno preslaba, da bi vplivala na beljakov papir.

V natrijevi kopeli naj papirji ostanejo vsaj 10 minut. Predno vzamemo sliko iz nje, poglejmo jo še proti luči: ako ne zapazimo v presojni svetlobi nikakih lis in marog, dovolj je

fiksovana, drugače pa jo vržemo še nazaj v kopel. Ker je natrij jako cena tvarina, ni treba štediti ž njim; ko smo raztopino obrabili, vlijemo jo proč.

4.) Zmivanje. Fiksovane slike denemo v posodo, napolnjeno s čisto vodo. Tu ostanejo kacih 5 minut, potem odlijemo vodo in prilijemo nove, v kateri ostanejo četrt ure. Na to jih spravimospet v novo vodo in to ponavljamo še 4—8krat. Vmes jih 3krat vzamemo iz vode in s čisto gobo dobro zbrišemo.

Sedaj poberemo sliko za sliko iz vode, konečno pa posušimo med čednim pivnim papirjem ali pa jih obesimo na vrvice, da se posuše.

5.) Dovršenje. Posušene slike treba čedno obrezati, potem pa jih prilepimo na debele papirje, karton imenovane, ki so na prodaj pri vseh fotografskih firmah. Priporočila vreden je nastopni klej:

Skrob (štérka)	50 *g*
Gelatina	6 *g*
Voda	520 cm^3
1% raztopine karbolove kisline	40 cm^3

Gelatina naj se namoči v 450 cm^3 vode, skrob pa z ostalimi 70 cm^3. Ko je gelatina namočena, se voda odlije in zavré, med tem pa se pridene skrob in gelatina. Vre naj še 5 minut, ko se pa malo shladi, prilije se karbolova kislina. Narejeni klej se spravi v steklenice in dobro zamaši.

Kartone namočimo jedno uro pred rabo na obeh straneh z gobo, da se nam konečno ne zveže, ko prilepimo slike nanje; a tudi beljakov papir malo namočimo, predno ga s klejem namažemo, kajti v tem slučaji slika manj vtone in ostane bolj na površji beljakove kožice.

Suhe in napete slike natančno pregledamo, imajo li kaj malih napak in hib, katere je možno odpraviti z retuširanjem. Da dobimo primerno barvo za to, vzamemo malo karmina, indigo in kineškega tuša, zraven pa še pridenemo nekaj kapljic arabske gume. S finim čopičem zadelamo potem vse bele luknjice in proge, ki morebiti kažé našo sliko.

Podobe pa niso posebno gladke. Zato jih denemo v stroj za glajenje (satiniranje), ki sestoji iz jako gladke jeklene ploče in dveh valjev. Sliko položimo na pločo ter jo s pomočjo valjev z veliko silo stlačimo skozi stroj, da se lepo ogladi. No, začetnik in amater si pač ne bodeta kupovala drazega stroja. Pomagata si s tem, da podobe namažeta z voskom, raztopljenim v etru ali pa s ceratom, ki ga prodajajo fotografske tvrdke. Namazano sliko je treba dobro zdrgniti s platneno ali pa sukneno cunjo, in tedaj se pokaže jako lep lesk po podobi.

V novejšem času zelo rabijo Liesegangov aristopapir. Kopije njegove so jako briljantne in prikupljive še celo tedaj, ako je negativ medel in môten. Ta papir moramo skrbno varovati pred svetlobo in mokroto. V okvir za kopiranje ga vložimo na jednak način, kot beljakov papir. Kopirati je treba precej močno, ker slika pozneje nekoliko obledi. Ko smo napravili več snimkov, položimo jih v raztopino, ki jih ob jednem pobarva in fiksuje. Sestavljena je tako-le:

Natrijev hyposulphit	200 *g*
Rhodanammonij (strupen)	25 *g*
Ocetnokisli natrij	15 *g*
Voda	800 cm^3:

temu se pridene 10 *g* galuna, raztopljenega v 50 cm^3 vode. V raztopino se vrže nekoliko odrezkov nefiksovanega posrebrenega papirja potem pa naj se tekočina 24 ur ustoji. Konečno se precedi in prilije se ji 200 cm^3 vode, v kateri je bil poprej raztopljen 1 *g* klorovega zlata in 2 *g* klorovega amonija.

Opisana kopel se drži brezmejno in daje rujave do plavkasto-črne barve. Kopati je treba slike v začetku skorej 1 uro, a čim starejša je, tem hitreje barva. Slika v začetku močno obledi, a kmalu jame črneti. Včasih moramo priliti malo zlate raztopine, posebno tedaj, ko postajajo kopije zelenkastoplave. To je znamenje, da manjka v kopeli zlata.

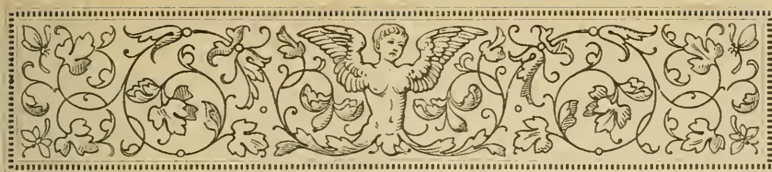
Snimke posušimo na pivnem papirji tako, da leže slike navzgor. Ako hočemo, da se konečno lesketajo kot steklo, položimo jih še mokre na gladko, z lojem obrisano šipo ter jih s precejšnjo silo potlačimo nanjo. Ko so na pol suhe, prevlečemo jih po hrbtu z gumijem ali pa z Liesegangovim lepilom, kakoršnega prodajajo fotografske firme. Dobro posušene kopije potem brez težave odtrgamo od stekla; z lepilom prevlečeno plat malo namočimo in pritisnemo na karton.

Jako zaslovel je tudi Pizzighellijev platinski papir, kateri je napojen s platinsko raztopino. Podobe, narejene s tem papirjem, ne svetijo se kakor one od beljakovega in aristopapirja. Barva jim je jako prijetna; slika je na prvi pogled čisto podobna bakrorezu in očesu dokaj bolj ugaja, nego bliščeče srebrove podobe. Z umetniškega stališča nam je Pizzighellijevo iznajdbo jako toplo pozdravljati in brezdvombeno ima veliko prihodnjost, tu pa bi prekoračili namen te skice, ko bi jo hoteli podrobneje opisovati. Tako se tudi ne moremo ozirati na ostale metode, ki nadomeščujejo srebrove spojine z drugimi kovinskimi tvarinami, in na dolgo vrsto zanimivih iznajdb, bodi-si v negativnem, bodi-si v positivnem procesu. Vsak dan nam prinese kaj novega! Uže je Eeastman z velikim uspehom nadomestil težke steklene šipe z lahkim papirjem in omogočil,

da moremo na jednem samem izletu brez težav izdelati na stotine papirnatih negativov, ki nimajo v primeri s steklom skoraj nikake teže; Carbut skuša isto doseči s tankimi ploščami od celuloida. Drugi pa se pečajo s positivnimi slikami, in uže dohajajo poročila, da je iznajden papir, pri katerem ni treba · ne barvanja, ne fiksovanja. Kopija se zmije v vodi in slika je dovršena! . . . . . .

In v petdesetih letih tak napredek! Človek se ob tej petdesetletnici nehoté mora klanjati človeškemu umu, ki je v teku pol stoletja privedel čudovito, a okorno Daguerre-ovo iznajdbo do take popolnosti. A vendar še nismo na vrhu. Morebiti se bodo o stoletnici fotografije zanamci ravno tako s pomilovalnim začudenjem ozirali nazaj v našo dobo, kakor mi gledamo na Daguerre-ove prvence. Bog daj tako! —

Bibliografija slovenska.

Slovensko knjigarstvo od 1. januvarja 1888. leta do 1. januvarja 1889. leta.

Sestavil Ivan Tomšič

Štev. 1—147 glej v „Letopisu“ za 1869. leto od 268—281. strani; štev. 148—243 v „Letopisu“ za 1870. leto od 364—371. strani; štev. 244—351 v „Letopisu“ za 1871. leto od 346—354. strani; štev. 352—589 v „Letopisu“ za 1872. in 1873. leto od 280—301. strani; štev. 590—817 v „Letopisu“ za 1876. leto od 193—215. strani; štev. 818—925 v „Letopisu“ za 1877. leto od 324—335. strani; štev. 926—1124 v „Letopisu“ za 1878. leto od 192—213. strani; štev. 1125—1230 v „Letopisu“ za 1879. leto od 220—231. strani; štev. 1231—1362 v „Letopisu“ za 1880. leto od 326—341. strani; štev. 1363—1487 v „Letopisu“ za 1881. leto od 209—223. strani; štev. 1488—1612 v „Letopisu“ za 1882. in 1883. leto od 417—431. strani; štev. 1613—1758 v „Letopisu“ za 1884. leto od 287—303. strani; štev. 1759—1935 v „Letopisu“ za 1885. leto od 371—391. strani; štev. 1936—2094 v „Letopisu“ za 1886. leto od 211—228. strani; štev. 2095—2221 v „Letopisu“ za 1887. leto od 316—319. strani; štev. 2222—2357 v „Letopisu“ za 1888. leto od 224—238. strani.

I. Časopisi.

2358. *Cerkveni Glasbenik.* Organ Ceciljanskega društva v Ljubljani. Letnik XI. 1888. Urednik Janez Gnjezda; urednik glasbenih prilog Ant. Förster. — Tiskar R. Milic.

2359. *Cvetje z vrtov sv. Frančiška.* Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, vzlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška. VIII. tečaj 1888. Urednik P. Stanislav Škrabec. — „Hilarijanska Tiskarna“ v Gorici.

2360. *Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko.* Leto 1888. XXVIII. tečaj. (S slovenskim in nemškim tekstom.) — Tiskala Klein in Kovač v Ljubljani.

2361. *Deželni zakonik in ukazni list za vojvodino Štajersko.* V Gradci, leto 1888. v 4⁰. (S slovenskim in nemškim tekstom). — Tiskar „Leykam“ v Gradci.

2362. *Dolenjske Novice.* Leto IV., 1888. Založnik in tiskar J. Krajec v Novem Mestu.

2363. *Dom in svet.* Zabavi in poduku. Leto I. 1888. Izdajatelj, lastnik in urednik dr. Francè Lampe. Tiskala „Katoliška Tiskarna“ v Ljubljani.

2364. *Državni zakonik* za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane. Leto 1888. XXXVII. tečaj. Založnik c. kr. dvorska in državna tiskarnica na Dunaji.

2365. *Duhovni Pastir.* Urednik Anton Kržič. Leto V., 1888. S prilogama: „Apologetični razgovori“ dr. Lampéta in „Pedagogika“ prof. Zupančiča. Založba in tisk „Katoliške Bukvarne“ v Ljubljani.

2366. *Edinost.* Glasilo slovenskega političnega društva za Primorsko. XIII. leto, 1888. Urednik Julij Mikota, lastnik društvo „Edinost“, tisk V. Dolenca v Trstu.

2367. *Gospodarski list.* Glasilo c. kr. kmetijskega društva v Gorici. Leto VIII., 1888. — Tiskar Paternolli v Gorici.

2368. *Kmetovalec.* Ilustrovan gospodarski list s prilogo „Vrtnar“. Uradno glasilo c. kr. kmetijske družbe vojvodine Kranjske. Leto V. 1888. — Urednik Gustav Pirc; tisk J. Blaznikovih naslednikov v Ljubljani.

2369. *Ljubljanski Zvon.* Leposloven in znanstven list. VIII. leto, 1888. — Urednik Fr. Levec. — Tisk „Narodne Tiskarne“.

2370. *Mir.* (Političen list za koroške Slovence.) VII. leto, 1888. — Izdajatelj in urednik Andrej Einspieler; tisk „družbe sv. Mohorja“ v Celovci.

2371. *Narodna biblioteka.* Izdajatelj, založnik in tiskar J. Krajec v Novem Mestu. (Izhaja v snopičih po 15 kr.)

2372. *Novice* gospodarske, obrtniške in narodne. XLVI. leto. — Urednik Gustav Pirc; tiskarji in založniki J. Blaznikovi nasledniki.

2373. *Obrtnik.* Političen in strokovnjašk list za obrtni stan. Leto III. V Ljubljani 1888. Izdajatelj in odgovorni urednik Matija Kunc. Tisek „Narodne Tiskarne“.

2374. *Popotnik.* List za šolo in dom. IX. leto, 1888. — Urednik M. Nerat; tiskar J. Leon v Mariboru.

2375. *Rimski katolik.* I. tečaj. Vrejuje in izdaja dr. Anton Mahnič, profesor bogoslovja. V Gorici. Hilarijanska tiskarna 1888. Velika 8°. 96 str.

2376. *Rogač.* Izdajatelj in odgovorni urednik Srečko Magolič. Letnik III., 1888. V Ljubljani, po dvakrat v meseci na celi poli v 4°. — Tisk „Narodne Tiskarne“.
(Koncem leta nehal izhajati.)

2377. *Slovanski svet.* Letnik I. 1888. Tisk „Narodne Tiskarne“. — Izdajatelj in lastnik: Fran Podgornik. — Urednik: Janko Pajk.

2378. *Slovenec.* Političen list za slovenski narod. Letnik XVI., 1888. Urednik Ig. Žitnik; tisk „Katoliške Tiskarne“.

2379. *Slovenski čebelar in sadjerejec.* Glasilo čebelarskega in sadjerejskega društva za Kranjsko. Tečaj VI., 1888. — Izdajatelj Janez Modic, društveni predsednik; odgovorni urednik Ant. Klein; natisnila Klein in Kovač.

2380. *Slovenski Gospodar.* List ljudstvu v poduk. XXII. leto, 1888. — Izdajatelj in založnik „Katoliško tiskovno društvo“. Odgovorni urednik: B. Ferk; tiskarna sv. Cirila. — („Slovenski Gospodar“ ima vsak mesec po dve prilogi, vselej po 4 strani obsežni: 1. Cerkvena priloga, priložena od „Kat. tisk. društva“: — 2. Gospodarstvena priloga, priložena od štaj. kmetijske družbe).

2381. *Slovenski Narod.* (Politični dnevnik.) XXI. leto. 1888. Odgovorni urednik Dragotin Hribar; tisk „Narodne Tiskarne“.

2382. *Slovenski Pravnik.* Sodelovanjem odličnih pravnikov, izdaje in ureduje dr. Alfonz Mosché. IV. leto. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki v Ljubljani 1888, 8°, 32 str.

2383. *Soča.* (Politični tednik.) Leto XVIII., 1888. Urednik M. Koršič, tisk „Hilarijanske tiskarne“ v Gorici.

2384. *Učiteljski Tovariš.* List za šolo in dom. Tečaj XXVIII., 1888. Urednik Andr. Praprotnik; tiskar in založnik R. Milic.

2385. *Vrtec.* Časopis s podobami za slovensko mladino. Tečaj XVIII., 1888. Založnik in urednik Iv. Tomšić; tiskata Klein in Kovač v Ljubljani.

2386. *Vrtnar.* List s podobami za šolsko vrtnarstvo, vrtnarstvo sploh in za sadjarstvo. V Ljubljani 1888. Letnik I.

Odgovorni urednik Gustav Pirc. Tisk J. Blaznikovih naslednikov. Založba c. kr. kmetijske družbe kranjske.

(Izhaja kot priloga „Kmetovalcu“.)

2387. *Zadruga.* List za upravo národno-gospodarskih vprašanj. Glasilo zveze posojilnic. Tečaj V., 1888. — Urednik Maks Veršec; tisk „Narodne Tiskarne“.

2388. *Zakonik in ukaznik* za avstrijsko-ilirsko Primorje. Tečaj XXVIII., 1888. V Trstu.

2389. *Zgodnja Danica.* Katolišk cerkven list XLI. leto, 1888. Urednik Luka Jeran, tiskarji in založniki J. Blaznikovi nasledniki v Ljubljani.

2390. *Laibacher Dioecesanblatt.* Jahrgang 1888, 4⁰. Urednik Martin Pogačar; tiskala „Katoliška Tiskarna“ v Ljubljani.

(Prinaša mnogo slovenski pisanih razprav.)

II. Društvena dela.

Čitalnica národna v Ljubljani.

2391. *Letopis národne čitalnice* v Ljubljani začetkom leta 1888. Tisk J. Blaznikovih naslednikov, vel. 8⁰. Samozaložba.

Matica Slovenska.

(1710 društvenikov.)

2392. *Letopis Matice Slovenske* za leto 1888. Uredil dr. Lovro Požar. Založila in na svetlo dala „Matica Slovenska“. V Ljubljani. Natisnila „Narodna Tiskarna“. 1888. 8⁰, 298 strani.

Vsebina: 1. Božidar Raić. Spisal dr. K. Glaser. — 2. Kaj človeštvo prideluje in uživa. (Drugi del.) Spisal dr. J. Vošnjak. — 3. Ivan Franjin Gundulić. Spisal Anton Trstenjak. — 4. Slovenske národne vraže in prazne vére. (Dalje.) Spisal J. Navratil. — 5. Jožef Lamberg. Spisal Iv. Steklasa. — 6. Kakšnih odnošajev nahajamo na slovenskem Štajerji gledé zemlje in njenih prebivalcev. Spisal M. Cilenšek. — 7. Bibliografija slovenska za leto 1887. Sestavil Iv. Tomšić. — 8. Letopis „Matice Slovenske“. Sestavil Evgen Lah.

2393. *Slovenci in 1848. leto.* Spisal Josip Apih, profesor na deželni veliki realki v Novem Jičinu. Tisek Blaznikov v Ljubljani 1888, 8⁰, 302 str.

2394. *Zabavna knjižica.* III. zvezek: Prihajač. Povest. Spisal Fr. Dolinar. Tiskala Miličeva tiskarna v Ljubljani 1888, 8⁰, 104 str.

2395. *Zabavna knjižica* IV. zvezek. Izbrani spisi Frana Erjavca. Uredil Fr. Levec. I. del: Pripovedni spisi. V Ljubljani, tisek „Katoliške Tiskarne“ 1888, 8⁰, 156 str.

Družba sv. Mohora v Celovcu.

(41.552 udov.)

2396. *Koledar* družbe sv. Mohora za navadno leto 1889. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora. V 4⁰. 112 stranij.

Iz vsebine: Naš cesar Franc Jožef I. V spomin štiridesetletnice vladanja Njegovega Veličanstva. Spisal Ignacij Žitnik. — Obsojen. Povest. Spisal dr. J. Vošnjak. — Zlatomašnik Josip Jurij Strossmayer, vladika bosenski in sremski. Spisal Josip Starè. — Borovlje in puškarija v Borovljah. Spisal Janez Šajnik. — Dekan Lambert Ferčnik. — Kako je stari Molek tatu iskal. Kratkočasna povest. Spisal Janko Kersnik. Dr. Valentin Zarnik, oče taborov slovenskih. Spisal J. Ž. — Zlatomašnik Leon XIII. in slovenski romarji. Spisal dr. Ivan Križanič. — Razgled po svetu. Sestavil Ignacij Žitnik. — Kako je ravnati s travniki. Spisal M. Cilenšek. — Iz kuhinje. Spisala R. Kós-ova. — Zbirka gospodarskih, zdravniških in drugih skušenj. Spisal Jan. Lampe. — Sleparija s skrivnostnimi zdravili. Spisal J. Tisovec. — Smešnici.

2397. *Življenje preblažene Device in Matere Marije* in njenega prečistega ženina svetega Jožefa. Spisal Janez Volčič. VII. snopič. 1888. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 4⁰, 160 str.

2398. *Tomaža Kempčana: Hodi za Kristusom!* Štiri knjige. Preložil in z navadnimi molitvami pomnožil Andrej Kalan, Trnovski kaplan v Ljubljani. 1888. Tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu. 16⁰, 402 str.

2399. *Občna zgodovina* za slovensko ljudstvo. Spisal Josip Starè, c. kr. profesor višje realke v Zagrebu. XII. snopič. 1888. Tiskarna družbe sv. Mohora v Celovcu. 8⁰, 580+80 str.

2400. *Slovenski pravnik.* Poduk o najpotrebniših zakonih. V. snopič. Spisal dr. Ivan Tavčar. 1888. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohora v Celovcu. 8⁰, 497—626 str.

2401. *Slovenske večernice* za pouk in kratek čas. Dva in štirideseti zvezek. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohora. 8⁰, 143 stranij.

Katoliška družba za Kranjsko.

2402. *Drobtinice.* XXII. letnik. Uredil dr. Fr. Lampe, profesor bogoslovja, vodja Marijanišča. Izdala Katoliška družba za Kranjsko. V Ljubljani 1888, 8⁰, 244 str.

Katoliško društvo detoljubov.

2403. *Krščanski detoljub.* List za krščansko vzgojo in rešitev mladine. Izhaja štirikrat na leto s prilogami za otroke. — Vreduje Ant. Kržič. Ljubljana 1888. Tisk „Kat. Tiskarne". — Založba „Kat. društvo detoljubov".

Letnik 1888 ima štiri priloge za otroke: 1.) Ali znaš? 2.) Mala zakladnica; 3.) Litanije presvetega imena Jezusovega; 4.) Sveta Germana, izgled krščanske potrpežljivosti.

2404. *Katoliško društvo detoljubov,* poseben pripomoček za vzgojo in rešitev mladine. Založilo „Kat. društvo detoljubov". Tiskala „Katoliška Tiskarna" v Ljubljani, v mali 8⁰, 16 stranij.

Marijna bratovščina.

2405. *Letno poročilo* društva Marijne bratovščine v Ljubljani za 1887. leto. — V Ljubljani. Natisnila Klein in Kovač, 8⁰, 16 stranij.

Društvo v pomoč bolnikom in za oskrbljevanje v Ljubljani.

2406. *Letno poročilo* društva v pomoč bolnikov in za oskrbljevanje v Ljubljani za dvaindvajseto društveno leto 1887. 8⁰. Tiskala Klein in Kovač.

III. Pravoznanska in državoznanska dela.

2407. *Obravnave deželnega zbora kranjskega* v Ljubljani od 20. in 21. junija 1888. l. (Po stenografičnih zapisnikih.) 28. zvezek. V Ljubljani. Založil deželni odbor kranjski. — Tisk Milicev. 4⁰. VIII., 11, 14 stranij.

2408.. *Obravnave deželnega zbora kranjskega* v Ljubljani od 10. septembra do 22. oktobra 1888. l. (Po stenografičnih zapisnikih.) Založil deželni odbor kranjski. — Tisk Milicev. 4⁰. VIII., XXXIV., XXXVI., 296, 453, 185 str.

IV. Jezikoslovje.

2409. *Staroslovénski Jezičnik.* Knjiga slovenska v dobi od IX. do XVI. veka. Spisal J. Marn. V Ljubljani 1888. Natisnila in založila J. R. Miličeva tiskarna. Vel. 8⁰. 71 str.

2410. *Jezičnik o slovenskem slovstvu* ob njegovi petindvajsetletnici. Predaval v Katoliški družbi A. Kalan. (Ponatis iz Slovenca.) 1888. 8⁰. 74. str. Samozaložba.

V. Zemljepisje in zgodovina.

2411. *Kočevsko okrajno glavarstvo.* Zemljepisno-zgodovinski opis. S sodelovanjem nekaterih učiteljev kočevskega okraja opisala Št. Tomšič in Fr. Ivanc, učitelja. Založila in izdala okrajna učiteljska knjižnica v Kočevji. Natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 1888, 8⁰, 108 stranij.

Knjiga je posvečena velespoštovanemu prijatelju šole in učiteljstva, blagorodnemu gospodu Danijelu Šuflaju, c. kr. okrajnemu sodniku v Velikih Laščah.

2412. *Postojina* in sloveča postojinska jama na Kranjskem. S črtežem vseh razdelkov jame. Po raznih virih sestavil J. B. Tisek in založba Šeberjeve tiskarne v Postojini 1888, m. 8⁰. 52 str.

2413. *Dr. Gregor Jožef Plohel*, imeniten humanist ali dobrotnik slovenski, njegova domačija in njegov rod v Ivanjkovcih. Spisala Jakob Meško, župnik pri sv. Lovrenci v slovenskih goricah in dr. Franc Simonič, skriptor c. kr. vseučiliške knjižnice v Beči. Z 8 slikami in 2 rodoslovnicama. V Beči; tiskali Rudolf Brzezowsky in sinovi, založil dr. Fr. Simonič, 1888, 8⁰, 154 str.

2414. *Dogodki iz župnije Vranske.* Ob 20letnici uvrstitve Vranskega med cesarske trge spisal Ivan Gabršek, okrajni tajnik na Vranskem. Založil pisatelj. Tiskarna sv. Cirila in Metoda 1888, m. 8⁰, 67 str.

VI. Lepoznanstvo.

2415. *Jos. Stritarja zbrani spisi.* VI. zvezkov. Ign. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. Ljubljana 1888, mal. 8⁰.

(Izhajali so v snopičih po 40 stranij obsežnih. Sè 60. snopičem je izdaja završena.)

2416. *Josipa Jurčiča zbrani spisi.* VII. zvezek: Pripovedni spisi. Uredil Fr. Levec. Založila in natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani 1888, 8⁰, 242 str.

Vsebina: I. Lepa Vida. Roman. — II. Ivan Erazem Tatenbach. Izviren historičen roman iz sedemnajstega veka slovenske zgodovine.

2417. *Poezije.* Zložil Simon Gregorčič. II. zvezek. Založil J. Gorup. Natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani 1888, m. 8⁰, 158 str.

2418. *Pesmi.* Zložil Jos. Cimperman. Tiskala Kleinmayr in Bamberg, založila knjigotržnica J. Giontinijeva v Ljubljani 1888, 8⁰, 190 str.

2419. *Dr. Valentina Zarnika zbrani spisi.* I. zvezek: Pripovedni spisi. Uredil Ivan Železnikar. Založila in na svetlo dala „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani 1888, 8⁰, 154 str.

2420. *Otci in sinovi.* Roman. Ruski spisal J. S. Turgenev. Preložil Ivan Gornik. (Ponatis iz „Slovenskega Naroda“.) Natisnila „Narodna Tiskarna“. V Ljubljani 1888. Mala 8⁰, 357 str. (Cena 50 kr.)

2421. *Ukrajinske dume.* Češki spisal E. Jelinšek. Poslovenil Podvidovski. (Ponatis iz „Slov. Naroda“.) Mala 8⁰, 84 stranij. (Cena 15 kr.)

2422. *Vilênski brodnik.* Spisal Emile Souvestre. (Ponatis iz „Slov. Naroda“.) V Ljubljani, 1887. Natisnila in založila „Narodna Tiskarna“. Mala 8⁰, 178 str. (Cena 15 kr.)

2423. *Ivan Zbogar.* Zgodovinski roman. Spisal Charles Nodier, poslovenil J. Kržišnik. — (Ponatis iz „Slov. Naroda“.) V Ljubljani 1886. Natisnila in založila „Narodna Tiskarna“. Mala 8⁰, 198 str. (Cena 25 kr.)

2424. *Dnevnik.* Spisal Ludovik Halévy, poslovenil Vinko. — (Ponatis iz „Sloven. Naroda“.) V Ljubljani 1886. Natisnila in založila „Narodna Tiskarna“. Mala 8⁰, 95 str. (Cena 15 kr.)

2425. *Undina.* Spisal Andre Theuriet, poslovenil Vinko. — V Ljubljani, 1887. Natisnila in založila „Narodna Tiskarna“. — Mala 8⁰, 143 str. (Cena 20 kr.)

2426. *Pedagogika.* Po najboljših virih spisal Anton Zupančič, učitelj pedagogike na ljubljanskem bogoslovnem učilišču. V Ljubljani. Založila „Katoliška tiskarna“. 1888. Vel. 8⁰, 152 str. (Cena 80 kr.)

2427. *Pedagogiški letnik.* II. leto. 1888. Uredil Fran Gabršek. Izdalo in založilo „Pedagogično društvo“ v Krškem. V Ljubljani. Natisnil J. R. Milic. Stranij 224 in dve litografovani prilogi.

2428. *Občno ukoslovje.* Po dr. Jos. Michu. Spisal Fran Gabršek. Izdalo in založilo „Pedagogiško društvo“ v Krškem. 8⁰, 111 str.

2429. *Domače in tuje živali v podobah.* Slovenskej mladini v pouk in kratek čas popisal Fran Erjavec, c. kr. profesor. Prvi zvezek. Četveronoge živali. Na svetlo dala

in založila družba sv. Mohora v Celovci. (Drugi natis.) V Celovci 1888. Natisnila tiskarnica sv. Mohora. 8⁰, 284 stranij.

2430. *Koroške bukvice* slovenskemu ljudstvu v poduk in kratek čas. Izdaja in zaklada Filip Haderlap Jurjev v Celovci. 7., 8., 9., 10. in 11. snopič. Tiskal J. Krajec v Rudolfovem. 1888, m. 8⁰.

2431. *Razne povesti.* Tisek in založba Blaznikovih naslednikov v Ljubljani 1888, m. 8⁰, 39 str. Cena 15 kr.
(Vsebina: Abel. — Očetov maček.)

2432. *Nazorni nauk* za slovensko mladino. Spisal Ivan Tomšić. Obsega tekst in 30 barvanih tabelj na debelem papirji s 380 podobami. V Ljubljani 1888. V založbi in na prodaj pri Janezu Giontini-ju. Nov natis.

2433. *Zlati orehi* slovenskej mladini v spomin. Spisal Ivan Tomšić. Drugi popravljeni natisek s podobami. Natisnil in založil J. R. Milic 1888, m. 8⁰, 126 str.

2434. *Spisi Krištofa Šmida* VIII. zvezek. Poslovenil P. Florentin Hrovat. 8⁰, 111 str. Založil J. Krajec v Novem mestu.
Vsebina: Pirhi. — Ivan. turški sóženj. — Krščanska obitelj.

2435. *Strijc Tomova koča* ali življenje zamorcev v robnih državah svobodne severne Amerike. Angleški spisala Henrieta B. Stowe. Iz nemškega poslovenil Fr. Malavašič. Drugi popravljeni natis. V Ljubljani. Založil in izdal Jan. Giontini. 1888. 8⁰, 228 str. (Cena 70 kr.)

2436. *Pripovedke za mladino.* Spisal Fr. Hubad. I. in II. zvezek. Založil in natisnil W. Blanke v Ptuji 1888, m. 8⁰, 72, oziroma 81 stranij.

2437. *Cesarska pesem.* V spomin na 2. dan decembra 1888 s podobami ukrasili avstrijski umetniki. V obliki pole. 10 podob z berilom. Založil F. Tempsky v Pragi.

2438. *Naš cesar 1848—1888.* Spomeniški spis za slovensko mladino priredil učitelj. Tiskala in založila Ign. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani 1888, 8⁰, 32 str.

2439. *Cesar Franc Jožef I.* 1848—1888. Na spomin štiridesetletnega vladanja Njega Veličanstva sestavil Ivan Tomšić, učitelj na c. kr. vadnici v Ljubljani. Z devetimi podobami. Natisnil in založil Karl Rauch na Dunaji. 1888, 8⁰, 16 str.

2440. *Franc Jožef I. cesar avstrijski.* V spomin štiridesetletnice Njegove vlade spisal slovenski mladini Fr. Hubad, c. kr. gimnazijski profesor. V Ljubljani. Izdala in založila „Družba sv. Cirila in Metoda“. 1888, 8⁰, 64 str. Z 2 podobama.

2441. *Angeljček,* otrokom učitelj in prijatelj. Izdal Anton Kržič. IV. zvezek. V Ljubljani, 1888. Samozaložba. — Tiskala „Katoliška tiskarna“. 8⁰, 48 str. S podobami. (Cena 12 kr.)

2442. *Iskrice.* Zbirka pesmij in povestij. Spisal in slovenski mladini poklonil Janko Leban, učitelj v Avberu pri Sežani. I. zvezek. Založil pisatelj, tiskala „Katoliška Tiskarna“ v Ljubljani 1888, m. 8⁰, 40 str.

VII. Šolske knjige.

2443. *Cvetnik. II. del.* Berilo za slovensko mladino. Spisal Anton Janežič. Tretji popravljeni natis oskrbel dr. Jakob Sket. 8⁰. 166 str. V Celovcu 1887. Tiskarna družbe sv. Mohora.

2444. *Početnica nemškega jezika.* Za 1. in 2. razred slovenskih gymnazij, tudi za pripravnice slovenskih učiteljišč sestavil Rajmund Čuček, profesor c. kr. učiteljišča v Kopru. Kopar 1888, 8⁰, 183 str. Tisek Bambergov v Ljubljani.

2445. *Slovenisches Sprach- und Übungsbuch.* Nebst Chrestomathie und slovenisch-deutschem und deutsch-slovenischem Wörterverzeichnis. Für den ersten Unterricht bearbeitet von Dr. Jakob Sket, k. k. Professor am Staatsobergymnasium in Klagenfurt. Vierte veränderte Auflage. Druck und Verlag der St. Hermagoras-Buchdruckerei, Klagenfurt 1888, 8⁰, 294 str.

2446. *Grundriss* der slovenischen Grammatik mit Uebungsbeispielen, Gesprächen und deutsch-slovenischem Wörterverzeichnis. Von Dr. Jakob Sket, k. k. Professor. Druck und Verlag der St. Hermagoras-Buchdruckerei. Klagenfurt 1888, 8⁰, 184 str.

2447. *Četrto berilo* za občne ljudske in nadaljevalne šole. Uredil Peter Končnik. (Tiskano brez premene kakor leta 1885.) 8⁰, 328 str. Založila c. kr. zaloga šolskih knjig na Dunaji.

2448. *Tretje berilo* za občne ljudske šole. (Tiskano brez premene kakor leta 1886.) Na Dunaju. C. kr. zaloga šolskih knjig. 8⁰, 268 str.

2449. *Drugo berilo in slovnica* za občne ljudske šole. (Tiskano brez premene po izdanji od leta 1887.) 8⁰, 218 str. C. kr. zaloga šolskih knjig na Dunaju.

2450. *Prvo berilo in prva slovnica* za drugi razred 4 in 5 razrednih ljudskih šol. Drugi popravljeni natis. 8⁰, 96 str. A. Razinger in A. Žumer. V Ljubljani. Tiskala in založila Ign. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

2451. *Prva nemška slovnica* in prvo nemško berilo za slovenske ljudske šole. A. Praprotnik, A. Razinger in A. Žumer. 1888. Natisnila in založila Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

2452. *Začetnica* in prvo berilo za občne ljudske šole. Ivan Miklosich. Tiskano brez premene kakor leta 1887. Na Dunaji. V c. kr. zalogi šolskih knjig. 8⁰, 106 str.

2453. *Slovensko-nemški abecednik* za občne ljudske šole. Slovenisch-deutsche Fibel für allgemeine Volksschulen. Von Karl Preschern. (Unveränderter Abdruck des Textes vom Jahre 1887.) Im k. k. Schulbücher-Verlage Wien 1888. Druck von Karl Gorischek. 8⁰, 1?6 str.

2454. *Abecednik* za slovenske ljudske šole. Drugi natis. Andrej Praprotnik. (Tiskan brez premene kakor leta 1883.) Natisnil Henrik Mercy v Pragi. Založil in prodaja Matija Gerber, bukvovez v Ljubljani. 8⁰, 80 str.

2455. *Abecednik* za slovenske ljudske šole. A. Razinger in A. Žumer. Šesti nepremenjeni natis. V Ljubljani. Natisnila in založila Kleinmayr & Bamberg. 8⁰, 80 str.

2456. *Prva računica* za občne ljudske šole. Dr. vitez Franjo Močnik. Deseto izdanje. (Tiskano brez premene kakor leta 1887.) Na Dunaju. C. kr. zaloga šolskih knjig. 8⁰, 40 str.

2457. *Druga računica* za občne ljudske šole. Petnajsto izdanje. Dr. vitez Franjo Močnik. (Tiskano brez premene kakor leta 1887.) Na Dunaju. C. kr. zaloga šolskih knjig. 8⁰, 64 str.

2458. *Sveti listi, berila in evangeliji* za nedelje in praznike celega leta in vse dni svetega posta. Z navadnimi molitvami pri službi božji. (Tiskani brez premene kakor l. 1886.) Na Dunaju. V c. kr. založbi šolskih knjig. 8⁰, 340 str.

2459. *Krščanski nauk* za prvence. Spisal Simon Zupan. (Prvo in drugo šolsko leto.) III. natis. 8°, 48 str. Založila „Katol. Bukvarna“.

2460. *Kratki katekizem* v prašanjih in odgovorih za ljudske šole ljubljanske škofije. V Ljubljani 1888, 8°, 96 str. Založili „Blaznikovi nasledniki“.

VIII. Šolska poročila.

2461. *Jahresbericht* der Staats-Ober-Realschule in Laibach für das Schuljahr 1888.

Ima spis: Stapleton. Neznanega prelagatelja evangelija preložena po Stapletónu v XVII. veku. Priobčil c. kr. prof. Ant. Raić. 8°, 66 stranij.

2462. *Sedmo letno poročilo* deške meščanske šole s kmetijskim značajem v Krškem 1887/8.

Ima pregled metereološke postaje meščanske šole v Krškem v letih 1886, 1887 in 1888.

2463. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Krškem 1887/8. leta.

2464. *Letno poročilo* trorazredne ljudske šole v Mengši koncem šolskega leta 1887/8.

(Ima na čelu zgodovinski spis: Na razvalinah Mengeškega gradú. Spisal A. Koblar).

2465. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Senožečah koncem šolskega leta 1887/8.

2466. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Trnovem koncem šolskega leta 1887/8.

Ima spis: Ustanovno pismo Trnovske šole 1814. l.

2467. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Metliki koncem šolskega leta 1887/8.

2468. *Letno poročilo* štirirazredne ljudske šole v Črnomlji koncem šolskega leta 1887/8.

2469. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Postojini koncem šolskega leta 1887/8.

2470. *Letno poročilo* trorazredne dekliške šole v Kameniku koncem šolskega leta 1887/8.

2471. *Letno poročilo* čveterorazredne deške ljudske in obrtno-nadaljevalne šole v Kameniku 1887/8. l.

2472. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Škofji Loki koncem šolskega leta 1887 8.

Ima na čelu spis: Črtice iz življenja Nj. Veličastva našega presvetlega cesarja Franca Jožefa I. Spisal Fr. Pápa.

2473. *Letno poročilo* čveterorazredne deške in dvorazredne dekliške šole v Kranji koncem šolskega leta 1887 8.

2474. *Letno poročilo* čveterorazredne deške ljudske šole v Novem Mestu koncem šolskega leta 1887 8. Tiskal J. Krajec.

2475. *Poročilo* I. mestne peterorazredne deške ljudske šole v Ljubljani koncem šolskega leta 1887 8.

2476. *Letno poročilo* II. mestne peterorazredne deške šole v Ljubljani koncem šolskega leta 1887 8.

2477. *Razredba učenk* mestne šestrazredne dekliške ljudske šole v Ljubljani koncem šolskega leta 1887 8.

IX. Molitvene in podučne knjige.

2478. *Sveta Germana* izgled krščanske potrpežljivosti. Spisal Anton Kržič. Drugi natis. Samozaložba. Tiskala „Katoliška tiskarna". 8⁰, 32 str.

2479. *Ali znaš?* Zbirka kršanskih resnic in molitev, ki naj bi jih vsak kristijan znal na pamet. 32⁰, 32 str. Založilo „Katoliško društvo detoljubov".

2480. *Sv. Alojzij* ali šestnedeljna pobožnost v čast sv. Alojzija. Spisal Val. Lah. Peti natis. 8⁰, 436 str. Matija Gerber.

2481. *Angeljska služba.* 32⁰, 16 str. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru.

2482. *Božja pot k sv. Joštu,* ali češčenje sv. Jošta, spoznavalca in puščavnika v fari sv. Martina pri Kranji na Gorenjskem z ozirom na božjo pot k sv. Joštu na Kumu na Dolenjskem. V Ljubljani. Samozaložba. Natisnila „Katol. Tiskarna". 16⁰, 32 str.

2483. *Dejanje svetega Detinstva.* V poduk malim in odraščenim. 32⁰. Društvena založba. VIII. zvezek.

2484. *Ključek nebeški.* Molitvenik za bogoljubno mladino. Spisal Ivan Skuhala. V Mariboru 1888. 16⁰, 192 str. Tiskarna sv. Cirila.

2485. *Mala zakladnica.* Zbirka krajših molitev in pobožnosti z obilnimi odpustki. Založilo „Katol. društvo detoljubov". (II. priloga h Kršč. detoljubu 1888.) 32⁰, 32 str.

2486. *Moliter velik pripomoček k zveličanji.* Spisal sv. Alfonz Marija Liguori. Slovenski izdal s pridejanimi molitvami pri dopoludanski in popoludanski službi božji dr. Anton Jarc, prošt. V Ljubljani, 1888. Tisk „Katoliške tiskarne“. Založila „Katoliška bukvarna“. 16⁰, 174 str.

2487. *Molitev* velik pripomoček k zveličanju. Slovensko izdal s pridejanimi molitvami pri dopoldanski in popoldanski službi Božji dr. Anton Jarc. 16⁰, 174 str. Samozaložba.

2488. *Našim birmancem.* Spisala Jos. Jurik. Slovenjigradec. Samozaložba. 32⁰, 16 str.

2489. *Nektera duhovna opravila.* Labaci 1888. Sumptibus et literis successor. Blasnik. vel. 8⁰, 161 str.

2490. *Pet nedelj*, posvečenih peterim ranam sv. Frančiška. III. pomnoženi natis. Tretji red v Rudolfovem. 8⁰, 78 str.

2491. *Pot v nebesa* ali življenje udov III. reda sv. Frančiška Serafinskega, ki med svetom živijo. Spisal P. Nikolaj Meznarič. Tretji natis. Maribor 1888. Zaloga III. reda. Tiskarna sv. Cirila. 8⁰, 552 + VIII. str.

2492. *Pustite* te male k meni, ker njih je nebeško kraljestvo! Kratke molitvice pobožnih otrok. Spisal Janez Volčič. Z dovoljenjem visokočastitega ljubljanskega škofijstva. Založil Matija Gerber v Ljubljani 16⁰, 282 str.

2493. *Marija* dobra mati pobožnim otrokom. Za sedmi natis pripravil in pomnožil P. Hrisogon Majar. V Ljubljani 1887. Založil Jan. Giontini.

2494. *Rimska božja pot* in nje romarji. Spisal dr. Ivan Križanič.

2495. *Sveto opravilo.* Molitvenik za krščansko mladino. Spisal Anton Slomšek. Peti pomnoženi natis. Maribor 1888. 16⁰, 250 str. Cirilova tiskarna.

2496. *Zgledna pomoč* za bolnike, ali zgledi, prigovori in molitve za bolne kristijane. Dušne pomoči druge bukve. Spisal Janez Zupančič. Drugi predelani in popravljeni natis. V Ljubljani 1888. Založila družba sv. Vincencija. 8⁰, 452 str.

2497. *Sv. Viktorin,* škof ptujski, cerkveni pisatelj in mučenec. Njegovo življenje in delovanje. Na podlagi najstarejših virov in po najnovejših pripomočkih spisal dr. Mihael Napotnik.

2498. *Pastirski list* za postni čas leta 1888. 4⁰, 8 str. Založil „Knezoškofijski ordinarijat“. Tisk „Katoliške Tiskarne“ v Ljubljani.

X. Različna dela.

2499. *Gluhomutec in nja obrazovanja*, z navodom, kakó gluhoneme otroke domá izrejati in v domači šoli poučevati. Spisal Janez Koprivnik, c. kr. vadnični učitelj v Mariboru. Ponatisek iz „Popotnika“. Tisek tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1888, 8⁰, 55 str. Cena 35 kr.

2500 *Hitri računar* z ozirom na sedanji denar po avstrijski veljavi in na novo mero in vago. Deveti popravljeni natis. V Ljubljani 1888. Založil Janez Giontini, 8⁰, 367 stranij. Tiskala Kleinmayr & Bamberg v Ljubljani.

2501. *Izurjena kuharica*. Nauk najboljša jedila brez posebnih stroškov pripravljati. Spisala Josefina Jurik. 240 str. 8⁰. Jos. Jurik's „Verlags-Expedition“ v Mariboru.

2502. *Nauk*, kako je zasajati vinograde z ameriškimi trtami, da jih trtna uš ne more uničiti. Po naročilu deželnega odbora kranjskega spisal Rihard Dolénc, vodja deželne vinarske, sadjarske in poljedelske šole na Grmu. V pojasnilo več slik. Založil deželni odbor kranjski, natisnila „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani 1888, m. 8⁰, 34 stranij.

2503. *Ocena slovenskih knjig* za mladino in ljudstvo. Spisal Ant. Kržič. Ponatis iz „Koledarja“ katol. tiskovnega društva v Ljubljani. Založila „Katol. bukvarna“. Tisk „Katol. tiskarne“. 16⁰, 28 str.

2504. *Petindvajsetletnica Sokola* 1863—1888. Spisal Evgen Lah, 52 str. vel. 8⁰. Založil „Sokol“.

2505. *Poduk*, kako se med in vosek koristno porabita. Spisal Franjo Jeglič. Založilo „Čebelarsko in sadjerejsko društvo za Kranjsko“. Vel. 8⁰, 65 str.

2506. *Popis slavnostij*, katere so se priredile v Logaškem političnem okraju 1888. leta v proslavljenje štiridesetletnice vladanja Njega Veličanstva presvitlega cesarja Frana Josipa I. Spisal Vojteh Ribnikar. V Logatcu. 8⁰, 96 str. Založilo „Društvo učiteljev in šolskih prijateljev Logaškega šolsk. okraja“. Tiskal Šeber v Postojni.

2507. *Primeri odlokov*, vpisov in potrdil o vpisih v zemljeknjižnih rečeh, 8⁰, 32 str. K. k. Hof- u. Staatsdruckerei in Wien.

2508. *Poročilo* o delovanji „Glasbene Matice“ za leta 1885/6, 1886/7, 1887/8. V Ljubljani, 1888. Založila „Glasbena Matica“. — Tisk Blaznikov. 8°, 32 str.

2509. *Račun in poročilo* delavskega podpornega društva v Trstu pod pokroviteljstvom Nj. c. vis. cesarjeviča Rudolfa. Tiskarna Dolenčeva v Trstu 1888, 8°, 32 str.

2510. *Rudeči križ* in njegov pomen za kmetsko ljudstvo. Poslovenil Lapajne Feliks pl. Lenk.

2511. *Sanjske bukve* prave egiptovske od leta 1231. z razkladanjem sanj in s pristavljenimi numerami za tiste, kateri hočejo svojo srečo v loteriji poskusiti. V Ljubljani 1888. V založbi pri J. Giontini-ju, bukvovezi. (Nov natis.) 8°, 40 stranij.

2512. *Sokolova petindvajsetletnica* dne 8. in 9. septembra. Ponatis iz „Slovenskega Naroda“. V Ljubljani. 1888. Založil Dragotin Hribar. Tisek „Narodne Tiskarne“. 16°, 46 str.

2513. *Stapleton.* Neznanega prelagatelja evangelija preložena po Stapletonu v XVII. veku. Objavil A. Raič. (Ponatis iz progr. vel. realke l. 1887/8. V Ljubljani 1888. 8°, 122 str.

2514. *Vestnik* šolske družbe sv. Cirila in Metoda. II. Izdalo in založilo vodstvo. V Ljubljani 1888. Tiskala „Katol. Tiskarna“. 8°, 32 str.

2515. *Vrtnarstvo* s posebnim ozirom na obdelovanje in oskrbovanje šolskih vrtov. Po naročilu visokega c. kr. kmetijskega ministerstva spisal Gustav Pirc, tajnik c. kr. kmetijske družbe kranjske in popotni učitelj. S 180 podobami. Založila c. kr. kmetijska družba kranjska. Natisnili Blaznikovi nasledniki v Ljubljani 1888, v 8°, 147 str.

2516. *Zbirka domačih zdravil,* kakor jih rabi slovenski narod. S poljudnim opisom človeškega telesa. Izdal in založil D. Hribar; tiskala „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani 1888, 8°, 74 str.

2517. *Ilustrovani narodni koledar* za navadno leto 1889. Za pouk in kratek čas. Uredil, izdal in založil Dragotin Hribar. V Ljubljani. Natisnila „Narodna Tiskarna“ 1888, 8°, 88 str. Cena 40 kr.

2518. *Koledar katol. tiskovnega društva* v Ljubljani za leto 1889. Namenjen zlasti slovenski duhovščini. Prvi letnik. Izdalo in založilo „Katoliško tiskovno društvo“ v Ljubljani. Natisnila „Katol. Tiskarna“. 12°.

2519. *Popotnikov koledar* za slovenske učitelje 1889 s popolnim šematizmom šolsk. oblastnij, učiteljišč, ljudskih šol in učiteljskega osobja po Južno-Štirskem, Kranjskem, Primorskem in slovenskem delu Koroškega po stanju v začetku šolskega leta 1888 89. — III. leto. Sestavil in založil Miha J. Nerat, nadučitelj in „Popotnikov" urednik v Mariboru. — Maribor. — Tisk tiskarne sv. Cirila. 8⁰, 156 stranij.

2520. *Velika pratika* za navadno leto 1889, ki ima 365 dni. Na svitlo dala c. kr. kmetijska družba. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznik-ovi nasledniki. 16⁰. (Cena 15 kr.)

Vsebina: Navadni kalendarij. — Sejmi. — Zabavno-poučno berilo: Sveti oče Leon XIII. — Nadvojvoda Albrecht. — Andrej Einspieler. — Franc Erjavec. — Pogovor pod lipo. — Mnogovrstne gospodarske skušnje. — Naznanila.

2521. *Mala pratika* za navadno leto 1889, ki ima 365 dni. Na svitlo dala c. kr. kmetijska družba v Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznik-ovi nasledniki. 16⁰, 28 str. (Cena 13 kr.)

2522. *Slovenska pratika* za navadno leto 1889., ki ima 365 dni. V Ljubljani. Natisnila in založila Kleinmayr & Bamberg. 16⁰. (Cena 13 kr.)

2523. *Koledar za leto 1889.* Tisk in založba Blaznikove tiskarne v Ljubljani. 8⁰, 48 str.

2524. *Žepni koledar za leto 1889.* Samozaložba „Kat. Tiskarne" v Ljubljani 1888, 16⁰, 31 str. (Cena 20 kr.)

2525. *Viseča pratika 1889.* Tiskal in založil J. Krajec v Rudolfovem.

XI. Muzikalije.

2526. *Glasbena Matica.* Zvezek XIX. Slovenski napevi za čvetero in petero mešanih glasov, zložil P. Hugolin Sattner. V Ljubljani 1888. Natisnila Jos. Eberle in dr. na Dunaju.

Vsebina: 1. Nazaj v planinski raj. — 2. Po zimi iz šole. — 3. Studenčku. — 4. Majniku v pozdrav. — 5. Detetu. — 6. Opomin k petju. — 7. Na planine.

2527. *Gorski odmevi,* četveroglasne pesmi, zložil H. Volarič, op. 6. Založil skladatelj. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki v Ljubljani. Cena 70 kr.

2528. *Slovenske pesmi* za sopran, alt, tenor in bas. Uglasbil dr. Benjamin Ipavec, III. zvezek. Samozaložba.

2529. *Venček* slovenskih pesem. Za moški zbor zložil Ign. Hladnik. Založil skladatelj. Tisk Blaznikov, 4°. 12 str.

2530. *Zbirka národnih pesmi.* I. snopič. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru.

2531. *V proslavo* štiridesetletnega vladanja našega presvetlega cesarja Franca Jožefa I. Trije zbori: I. Oj živi Bog cesarja, zložil P. Angelik Hribar. II. Na slavo Avstriji, zložil Ant. Foerster. III. O Avstrija, ti dom krasan, zložil P. Hug. Sattner. Založilo Cecil. društvo. V Ljubljani. Tisk Milicev. 8°. 5 str.

2532. *Teoretično-praktična pevska šola.* Zložil Anton Foerster. Tiskal in založil J. R. Milic v Ljubljani 1888, 8°. 107 str. Tretji pomnoženi natisek. (Cena 75 kr.)

2533. *Cerkvene pesmi* nabrane med slovenskim narodom. Zvezek III. Z dovoljenjem preč. knezonadškofijskega ordinarijata goriškegaizdalo in založilo cecilijansko društvo za goriško nadškofijo. Tiskal J. R. Milic v Ljubljani. 4°. 24 str.

2534. *Češenje Jezusa* v najsvetejšem zakramentu. Za štiri moške glasove, deloma z obligatnimi orgljami postavil Ivan Pogačnik. Založil skladatelj. Tisek Blaznikov. V Ljubljani 1888. 4°., 8 str.

2535. *Sveta maša* v čast sv. Cirila in Metoda za moški zbor, postavil in prečastitemu, veleučenemu gospodu, gospodu dr. Antonu Mahniču, profesorju bogoslovja i. t. d. i. t. d. udano poklonil Janez Carli. Op. 4. Založil skladatelj. Tiskali Blaznikovi nasledniki v Ljubljani. 4°. 9 str.

2536. *Svete pesmi* za šolarje. IV. natis. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru.

2537. *Velikonočne pesmi,* zložil in prečastitemu gospodu gospodu Adolfu Harmel-u, župniku v Šebreljah hvaležno poklonil Laharnar Janez. 4°. 8 str. Samozaložba.

2538. *24 fugiranih pred- ali poiger* v vseh tonovih dur in moll-a. Za orglje ali harmonij zložil Danilo Fajgelj. Op. 29. Izdalo in založilo cec. društvo za goriško nadškofijo. Cena 55 kr. V Kat. Bukvarni. Tisek Blaznikovih naslednikov.

2539. *Štiri Marijine pesmi.* Za moški in mešani zbor z orgljami čveteroglasno postavil Ivan Pogačnik, organist v Vipavi. Op. 2. Cena 40 kr. Založil skladatelj. Tiskarna Blaznikova, Ljubljana 1888.

2540. *Najimenitnejše cerkvene določbe* o katoliški cerkveni glasbi. Z dodatkom: O petju mašnikovem pri altarji. Mitterer Ignacij — Dolinar — Lučinski A. 8⁰. 90 str. Založilo „Cecilijansko društvo“.

2541. *Šolske pesmi.* Nabral in izdal Gabrijel Majcen. Prva stopnja. Založil Th. Kaltenbrunner v Mariboru 1888, m. 8⁰. 38 str.

2542. *Šolske pesmi.* Druga stopnja. (Na podlagi drugega berila) Nabral Gabrijel Majcen. 8⁰. 48 str. Založil Th. Kaltenbrunner v Mariboru, 1888.

2543. *Asperges me et vidi aquam,* za mešani zbor sè spremljavo orgelj. Zložil Janez Carli, organist mestne farne cerkve v Škofjiloki. Založil pisatelj. Tiskali J. Blaznikovi nasledniki v Ljubljani. 4⁰. 4 str.

2544. *Pet Tantum ergo*, pet mašnih in deset Marijinih pesmi, ter dva kratka in lahka „Te Deum“ za mešani ali moški zbor zložil Ig. Hladnik. Op. 10. Lastnina skladateljeva. Tisek Blaznikov. 1888.

Letopis „Matice Slovenske“.

Sestavil **Evgen Lah**, društveni tajnik in knjižničar.

I.

Poročilo o odborovem delovanji

v dôbi od 1/X. 1888 — 30/IX. 1889.

---

81. odborova seja, v sredo dné 17. oktobra 1888.

Navzočni: Gg. J. Marn (predsednik); A. Bartel, I. Flis, P. Grasselli, dr. A. Jarc, dr. Fr. Lampe, M. Pleteršnik, dr. L. Požar, A. Praprotnik, L. Robič, F. Stegnar, J Šuman, dr. I Tavčar, I. Tomšič, Fr. Wiesthaler, A. Zupančič, V. Zupančič in dr. J. Zupanec (odborniki), E. Lah (zapisnikar).

Skupaj 19.

Zapisnik 80. odborove seje, ki sta ga pregledala odbornika *Bartel* in *Kržič*, potrdi odbor brez ugovora; današnjemu bodita overovatelja odbornika *Bartel* in *Tomšič*.

Predsednik naznanja, da so se v zadnji dôbi vršile sledeče seje odsekov: gospodarskega: 5. maja, agitacijskega: 11. julija in književnega: 15. oktobra. Zapisniki so danes na ogled.

Predsednik se spominja žalostne usode pokojnega *prof. Raiča* († 16 IX. v Pragi), zaslužnega in marljivega odbornika, katerega ni pri nobeni, niti odborovi, niti odsekovi, seji manjkalo. Često je presojal došle rokopise in popravljal iz lastnega nagiba društvene knjige. Matica je položila na njegovo rakev venec s trakovi in se v mnogobrojnem številu udeležila njegovega tukajšnjega pogreba, dné 21 IX. Dalje omenja predsednik posrednjega počeščenja društvenega s tem, da je bil matičin podpredsednik, župan *Grasselli,* vnovič potrjen za župana, odbornik *dr. Poklukar* pa odbran za deželnega glavarja. Mnogoletnemu marljivemu odborniku, proštu *dr. Jarcu,*

čestitalo je društvo povodom njegove zlate maše, dné 12. avgusta. Ker je odbornik *I. Šubic* imenovan za ravnatelja c. kr. obrtne strokovne šole in ker se je ravnatelj *Fr. Wiesthaler* preselil iz Kranja v Ljubljano, priraseta odboru na ta način dve spretni in delavni moči. Marljivemu blagajniku, odborniku *L. Robiču*, čestita k njegovemu godu, za katero čestitko se blagajnik zahvali z zagotovilom, da bo za Matico vedno rad deloval, kolikor bo v njegovi moči. Konečno izraža veselje, da se je odboru posrečilo obdržati v svoji sredi člana *Vilharja*, ki bo društvo še vedno lahko podpiral, posebno v gospodarskih vprašanjih.

Slavitelje *Štefanovičeve* v Belem gradu pozdravila je „Matica“ brzojavno in dobila v prijazen odgovor brošurico, v kateri je tiskan slavnostni govor, ki ga je imel o tej priliki prof. Bošković.

Predsednik poprosi odbornike, naj bi do prihodnje seje pripravili primerne nasvete, kako praznovati društveno petindvajsetletnico.

Odbor odobri nagrade pisateljem in korektorjem društvenih knjig po daljšem razgovoru in z nekaterimi spremembami večinoma v zmislu dotičnih nasvetov književnega odseka.

Določijo se založne cene društvenim knjigam. „Matica“ bo prodajala posamezne iztise „Letopisa“: po 1 gld.; Apihovih „Slovencev in l. 1848“: po 1 gld.; Dolinarjevega „Prihajača“: po 30 kr. in „Erjavčevih izbranih pripovednih spisov“ I. del.: po 70 kr.

S pozivom pisateljem gledé doneskov za „Letopis“ postopati je istotako kakor druga leta.

Odbor potrdi za 1889. leto dve knjigi, to je: „Letopis za l. 1889.“ in pa II. del „Erjavčevih pripovednih spisov“. Gledé ostalih knjig pa uvažuje in odobrava obširnejše poročilo književnega odseka o sredstvih, s katerimi naj si jih odbor pridobi.

Na podlagi razpisa častnih daril v znesku 200, oziroma 100 forintov, iz obrestij „Jurčič-Tomšičeve“ ustanove za literarne namene, došli sta odboru dve povesti. od katerih je dobila le jedna nižje darilo. Drugo je odbor vrnil pisatelju; povest z nagrado je pa Matica izdala v 3. zvezku „Zabavne knjižnice“ pod naslovom „Prihajač“; spisal Dolinar. Neizplačana nagrada 200 forintov določi se izvirni povesti v obsegu 10 tiskovnih pôl z obrokom do 1. oktobra 1889. l., da se tako poskrbi za primerno knjigo 1890. l.

Knjige in računi za l. 1887. so bili pregledani dné 14. maja t. l.; pregledovalci našli so vse v redu. Oddaja blagajnice novemu blagajniku izvršila se je 1. maja. O tej priliki, vrhu tega pa še 14. julija in 13. septembra, bila je blagajnica škontrovana ob navzočnosti ključarjev, ki so našli vse v redu.

Odobré se troški za potrebne temeljitejše hišne poprave izza zadnje dôbe. Blagajniku izreče se kot hišnemu upravitelju zahvala na vestnem in marljivem upravljanji. —

Sprememba pri hišnih strankah vzame se na znanje.

Prof. Majciger dobil je iz predsedništva pismeno zahvalo, ker je tako točno in društvu na korist opravil o svojem času zadevo mariborske hranilnice.

Odbor odobri postopanje gospodarskega odseka gledé izvrševanja kupnih pogojev pri hiši na Bregu št. 8.

Nasvetu književnega odseka gledé primernega praznovanja 40letnice Nj. Veličanstva odbor v načelu soglasno pritrdi. Odbor meni, da društvo kot literarno-znanstveni zavod najprimernejše slavi omenjeni praznik, ako prouzroči, da knjige patrijotičnega obsega iz društvene zaloge pridejo v širše omikane kroge, ki jih s pridom berô. V ta namen hoče „Matica“ podariti slavnostnega „Spomenika“ in Krsnikove „Zgodovine avstrijsko-ogerske monarhije“ v znatnem številu šolam in učiteljskim knjižnicam po vsem Slovenskem. Predsedništvo s tajništvom in po potrebi ožji odsek pooblastè se, da njegov sklep primerno izvršè.

Poročilo tajnikovo o društvenih knjigah (obseg, oblika, natiskavanje, vezava in razpošiljanje) se vzame na znanje.

Obširnejše poročilo tajnikovo o delovanji agitacijskega odseka (načelnik: odbornik dr. Požar), o njegovem namenu in sklepih se odobri.

Vsled poziva predsednikovega poroča tajnik natančneje o delovanji odseka za nabiranje krajepisnih imen, ki se je po inicijativi gg. dr. pl. Milkowicza in prof. Pleteršnika iz l. 1876. ponovil le pod pokroviteljstvom „Matice Slovenske“. Njegov namen je skrbeti za to, da dobimo obširen, zelo potreben „Slovenski krajepisni slovar“ s popolnoma zanesljivimi imeni. Odsek obstoji iz 19 členov, ki so se julija meseca nekaterekrati shajali in razgovarjali. Da doseže svoj namen, objavil je odsek poseben poziv z vprašanji, kateri je razposlal na vse fare po Slovenskem. Iz odseka je šlo na ta način ali naravnost ali po poverjenikih in zaupnih možèh krog 800 pozivov za nabiranje. Odsek daje nabirateljem, ako želé, vedno tudi pojasnila. Delo je na znanstveni podlagi dobro osnovano; želeti bi mu bilo svoje dni tudi ugodnega konca.

Novi poverjeniki so postali: dekan Incko: za *Podklošter*, dekan Kajdiž: za *Moravče*, odvetnik dr. Leščnik: za *Št. Lenart.* Vsled smrti ali pa odpovedi so na novo izpraznjena poverjeništva: *Idrija*, *Kostanjevica*, *Zagorje*. *Vodice* so se spojile deloma s Kamnikom, deloma z okolico ljubljansko. Še vedno so brez poverjenika: *Pliberk*, *Cirkno in Reka.*

Nekatera društva zahvaljujejo se za podarjene knjige iz društvene zaloge; drugim, ki zanje prosijo, imajo se podariti.

Knjižnica se je od zadnje seje pomnožila za 96 knjig, zvezkov in časopisov; 22 po darilih, 74 po zamenji; večinoma ruskih, čeških in slovenskih deloma pa tudi hrvatskih, srbskih, bolgarskih in nemških. Darovalcem se je predsedništvo o svojem času primerno zahvalilo.

Poročilo o društvenikih se vzame na znanje. Od zadnje seje (25 IV) pristopilo je društvu na novo 144 členov in sicer: 2 ustanovnika (1 izmed letnikov) in 142 letnikov. Zanimanje za Matico raste.

82. odborova seja, v sredo dné 20. februvarija 1889. l.

Navzočni: Gg J Marn predsednik; A Bartel, I. Flis, dr A Jarc, A. Kržič, dr. Fr. Lampe, Fr Lerec, M. Pleteršnik, dr L Požar, A Praprotnik, L. Robič, F. Stegnar, I. Šubic, I. Tomšič, I. Varrà, Fr Wiesthaler, A. Zupančič, V. Zupančič, dr. J. Zupanec (odborniki) in E. Lah (zapisnikar).

Skupaj 20.

Zapisnik 81. odborove seje, ki sta ga pregledala odbornika *Bartel* in *Tomšič*, potrdi se brez ugovora: današnjemu zapisniku bodita overovatelja odbornika *Bartel* in *Kržič*.

Predsednik naznanja, da so imeli v zadnji dôbi seje odseki, in sicer: gospodarski: 6. novembra in 12. decembra; agitacijski: 24. novembra in književni: 18. februvarija. Dotični zapisniki so odboru na ogled.

Predsednik obširno pojasnuje zgodovino izvršitve matičinega sklepa povodom cesarjeve štiridesetletnice (podaritev patrijotičnih knjig iz društvene zaloge učiteljskim in šolarskim knjižnicam) po raznih slovenskih pokrajinah. Vsega skupaj bilo je podarjenih 1037 „Zgodovin avstrijsko-ogerske monarhije“ Krsnikovih in 214 „Spomenikov“. Matici so došle za to darilo mnoge primerne zahvale, posebno od kranjske deželne vlade in pa od primorskega ces. namestništva.

Matica kupila je povodom cesarjeve 40letnice cesarjevo podobo, ki se nahaja sedaj v matičinih prostorih.

Predsednik se spominja žalostnega dogodka iz dné 30. januvarija, ki je navdal vsacega Avstrijca z bridko žalostjo. Matica je z drugimi narodnimi društvi visoki deželni vladi izrazila svoje sožalje in na višjem mestu ovrgla neresnične trditve o društvu in svojem predsedniku po ptujih časopisih. Konečno pozove odbornike, da vstavši izrazijo svoje iskreno pomilovanje o prebridki izgubi presvitli cesarski rodbini, vzlasti ljubljenemu cesarju!

Dné 26. jan. t. l. bil je predsednik društvu imenovan za častnega kanonika stolnega kapitlja ljubljanskega. Nedeljo

pozneje poda se posebna deputacija iz odbora, na čelu njej podpredsednik prof. *Levec*, k njemu čestitat in ga ogovori tako-le:

Prečestiti gospod predsednik!

Nj. Veličanstvo Vam je te dni blagovolilo podeliti dostojanstvo *častnega kanonika*. — Izredno to odlikovanje je veselo prešinilo srce mnogoštevilnim Vašim prijateljem in čestiteljem po vsi Sloveniji. Kajti v Vašej osebi, prečestiti gospod kanonik, poslavljen je *vrl* duhovnik, *vesten* učitelj, *izboren* pisatelj slovenski, markantna osebnost v našem slovstvu. — Posebno veselje pa nam navdaja srcé, da je žarek cesarske milosti posvetil na mnogozaslužnega predsednika „Matice Slovenske“. Zadnje dni, prečestiti gospod predsednik, prejeli ste brez dvojbe mnogo lepih čestitek o Svojem odlikovanji, toda verujte mi, da nobena ni bolj iskrena, nego je ta, katero Vam danes izraža „Matičin“ odbor po zastopnikih svojih. S to iskreno čestitko združujemo še gorečo željo: Bog „Matici“ naši ohrani še mnogo let tako skušenega in modrega vodnika! Bog Vas živi!

Predsednik se odborovi deputaciji zahvali s temi le besedami:

Gospodje!

Časti, preveč me časti Vaš prihod. Taki gospodje, pa o takem vremenu, se potrudite k meni! To je pa tudi res, da me veseli, jako veseli. Rekli ste, g. načelnik, da je v moji osebi poslavljen *duhovnik*. Ne bom Vam razlagal, kake in koliko vojske sem imel kot duhovnik; to pa Vam povem, da prav sedanje poslavljenje mi je obilno zadostilo za marsikatera preziranja in poniževanja, katera sem trpel v preteklih letih, proti katerim so vse jezikoslovne borbe le vnanje praske. V moji osebi, pravite, poslavljen je *učitelj*. Tudi v tem oziru me veseli, kajti na vsej naši gimnaziji, morda prvi v državi, ni nobenih poslavljenj in vendar bi se mnogim spodobile. Cerkev je sedaj pričela, država naj nasleduje! Pred dvema letoma so naš višji pastir dva dekana povzdignili za častna kanonika: počastili so tako vso duhovščino v pastirstvu; sedaj pa dva profesorja, ter so počastili s tem tudi naše šolstvo. — Poslavljen je v moji osebi po Vaši besedi *pisatelj*. Res je, in — ravno slovensko pisateljevanje naklonilo mi je bilo preganjanje, vsled katerega so mi zgodaj lasje šli iz glave in so ostali mi popolnoma osiveli. Tembolj me sedaj veseli, da moje pisateljsko delovanje dobiva priznanje in mnogoterim koristi. — Poslavljen je *predsednik Matice Slovenske*. Gospodje! Razne borbe, ki so se v prejšnjih letih vršile v Matici, bile so vzrok,

da sem zelo nerad prevzel nje predsedništvo. Ali — od leta do leta sem bolje skušal Vašo udanost in vzajemno podporo. To mi daje pogum, da rad delujem za Matico in bom v prihodnje še rajši, dokler bom mogel in bode Vaša volja. Moje stališče Vam je znano. Želim, da bi se nekoliko še bolj približali med seboj. Posebej za njo pisati ne utegnem, ali ko bi Matica hotela katerega mojih „*Jezičnikov*", ki so že pošli in se po njih zelo poprašuje, n. pr. *Metelko in njegova doba*, itd., kedaj vnovič založiti, bi jej rad prepustil vse pravice. — Hvala, iskrena hvala za to čestitanje bodi Vam gospodje! vsem skupaj in vsakemu posebej! Podpirajte me, prosim, tudi v prihodnje, da *vzajemno delujemo na čast naši Matici pa na blagor našemu narodu!*

Letošnja društvena petindvajsetletnica naj se posebej ne slavi. Z vsako svečanostjo združeni so večji stroški in Matica se je poslavila že s tem, da je izdala štiri lepe knjige, s katerimi je občinstvo zadovoljno. Razumništvo naj bi pa obilnejše pristopalo in jo podpiralo z združenimi močmi. V letošnjem Letopisu naj bi se objavil primeren sestavek o dosedanjem društvenem delovanji, občni zbor naj bi imel nekoliko slovesnejše lice in naj bi se obhajal pozneje po leti, n. pr. okoli Binkošti.

Vsled §. 12. dr. pravil in vsled smrti jednega odbornika izstopijo letos iz odbora: gg. M. Cigale, P. Grasselli, A. Praprotnik, F. Stegnar, L. Svetec, J. Šuman, I. Vavrů, M. Vodušek, A. Zupančič in † A. Raič.

Vsled odborovega sklepa sestavlja po nasvetu odbornika *Robiča* tajnik autentičen zapisnik pokojnih društvenih ustanovnikov s podatki, s katerimi se imajo pomanjkljivi zapiski popolniti, imenik sam pa primerno objaviti v Letopisu. Jednak zapisek, toda le z imeni in priimki v abecednem redu, pričela je objavljati „Matica Hrvatska" v svojem „Izveštaju" za l. 1887.

Predsedništvo je dné 14. novembra 1888. l. brzojavno čestitalo Ciril-Metodovi podružnici v Celovcu kot slaviteljici cesarjeve 40letnice in pa Einspielerjevega spomina. Dalje je prejelo vest o smrti bivšega ministra in predsednika češkega književnega društva, Jos. Jirečka, kateri ostane tudi Slovencem v hvalnem spominu.

Ostali iztisi „Nauka o telovadbi" (II del.) imajo se iz književne zaloge podariti v jednakih delih društvom „Sokol", „Narodna šola" in „Učiteljsko društvo", ker bodo na ta način svojemu namenu boljše vstrezali in lože koristili.

Odbor vzame na znanje, da je Matica izročila Vodnikov in Vilharjev zaklad dotičnima odsekoma proti blagajnikovemu potrdilu ter pritrdi prošnji odseka za nabiranje doneskov za

Bleiweisov spomenik, da se ima spraviti hranilniška knjižica z dotičnimi nabranimi novci v matičini blagajni.

Matica je v zmislu odborovega sklepa izplačala brez zadržka nagrade pisateljem, korektorjem in tiskarnam. V tej zadevi ni nobenega zaostanka.

Predsednik se častno spominja pokojnega č. kanonika A. Žuže († 1884), čegar volilo (100 for.) je bilo Matici po odštetih pristojbinskih stroških po c. kr. fin. prokuraturi izplačano v znesku 89 for. 50 kr.

Vzame se na znanje naredba o zvišanji gostaščine, po kateri se je bilo Matici kot hišni lastnici tudi že ravnati.

Gledè ponudbe o nakupu Žvabove literarne zapuščine odbor ne more poprej sklepati, dokler je ne dobi v pregled in presojo.

Na ogled so: računski sklep za l. 1888., proračun za l. 1890., račun o ptujem in izkaz lastnega premoženja za l. 1888. Po nekaterih podatkih blagajnika in I. podpredsednika vzame odbor s pritrjevanjem na znanje ugodno društveno denarno stanje.

Matica izda letos *za društvenike tri knjige*, in sicer: 1. *Letopis za l. 1889.* Urednik mu bo zopet dr. Požar. Oblika in vsebina podobna lanski, obsegati ima krog 20 tiskovnih pôl; tiskala ga bo „Narodna tiskarna". Rokopisov je že zadostno število ali poslanih, ali pa obljubljenih. Uredniku se naroči, da skuša skrbeti za prijetno spremembo v pisateljih in strokah. 2. *Dušeslovje* (I. del); piše dr. Lampe. Knjiga bo obsegala 16—18 pôl; tiskala jo bo „Katoliška tiskarna". Določijo se ji stvarni in jezikovni presojevalci. 3. *Erjavčevi pripovedni spisi* (II. del); urednik prof. Levec. Oblika ista kakor pri I. delu, obseg nekako 18 pôl; tiskala jo bo „Miličeva tiskarna". Knjig bo tiskati po *2000* iztisov.

Razun tega se je posvetoval odbor o načinu, po katerem naj se izvrši v 53. seji, dné 17. febr. 1882., storjeni sklep, da se *„Slovensko-laška slovnica"* izda s podporo po §. 1. dr. pravil. Dasi so nekateri zopet razodevali željo, naj se sprejme kot društvena knjiga, obveljal je po živahni razpravi proti predlogu književnega odseka nasvet, da se izda v *1000 iztisih samo za prodaj* in sicer v „Blaznikovi tiskarni". Ali jo udje, kateri bi je želeli, dobé po nižji ceni vsled §. 6. ali v zamenjo za katero drugo knjigo, to se odloči pozneje. Pisatelj je rokopis preosnoval popolnoma, kakor se je zahtevalo, in odbor si je v svesti, da se sodba o tem njegovem ukrepu odloži do časa, kedar pride knjiga na svitlo in se pokaže, kako se bode Matici obnesla omenjena kupčija.

Vprašanje o vezavi društvenih knjig reši se v tem zmislu, da se imajo knjige, ki se razpošljejo udom, v vezavo izročiti

za letos zopet jednemu samemu knjigovezu. Matica bo strogo gledala na to, da se delo povoljno izvrši.

Odbor vzame na znanje, da se je Kopitarjeva zadeva vsled nekaterih neugodnih občinskih razmer na Dunaji zopet zavlekla in se mora čakati poslednjega določila.

Po prizadevanji agitacijskega odseka se je ustanovilo, oživilo ali prenovilo več poverjeništev. Poverjeniki so postali gg.: župnik Pavlič: za *Kostanjevico z okolico*; dekan Vesel: za *skupno trnovsko dekanijo;* kaplan Dekorti: za *Brežice;* trgovec Mejač: za *kamniško okolico;* ravnatelj in nadzornik Gabršek: za *Krško*; župnik Podboj: za *Planino;* župnik Petrovčič: za *poljansko dolino;* župnik in duh. svêtnik Mesar: za *Bohinj;* c. kr. okr. sodnik Jenčič: za *Zatičino z okolico*; župnik Virant: za *mokronoški* in župnik Tavčar: za *žužemberški okraj;* župnik Špendal za *tržiški* in trgovec Kos: za *idrijski okraj.* Več poverjeništev se še snuje, dotični dogovori niso še dognani.

Zanimanje za društvo je vedno živahnejše; za lansko leto plačalo je že 1427 letnikov, Letopisa je le še 10 iztisov v zalogi. Od zadnje seje, to je od 17 X. 1888, pristopilo je društvu na novo 78 društvenikov, in sicer: 3 ustanovniki (izmed letnikov) in 75 letnikov.

Prošnje za podaritev založnih knjig reševala je Matica v zadnjem času po odborovem navodu. Prosili so pa za knjige: Šoli v Goričah in Čatežu; orgljarska šola v Ljubljani; vodstvi „Alojzijevišča“ in „Marijanišča“; provincijal Ozimek: za frančiškanska zavoda v Gorici in Kamniku; šole v Cirknici, na Cvenu, pri Sv. Križu poleg Maribora in v Ribnici; vodstvo c. kr. obrtne strokovne šole v Ljubljani in Jugoslavenska akademija v Zagrebu. Nekaj prošenj je bilo pa odklonjenih, ker prošnjiki niso bili društveni členi.

Knjižnica je narastla v zadnji dobi za 92 knjig, zvezkov, časopisov in zemljevidov; 17 vsled daril in 75 po zamenji; večinoma slovenskih, čeških in ruskih, deloma pa tudi hrvaških, srbskih, bolgarskih, angleških in nemških. Predsednik svetuje gospodom iz agitacijskega odseka, kako naj bi skupno pospeševali zanimanje za „Slovensko Matico“ po dopisih v slovenske časnike. Nato vzame odbor še nekaj manj važnih tekočih zadev iz tajnikovega poročila na znanje in, ko izvoli mesto izstopivšega prof. Pleteršnika v odbor za zgradbo Vodnikovega spomenika ravnatelja Šubica, zaključi predsednik skupščino ob 7 $^1/_2$ uri.

XXIV. redni veliki zbor, dné 5. junija 1889. l.

Predsednik pozdravi navzočne zbornike in konštatuje sklepčnost. Pojasnuje, zakaj Matica zboruje letos pozneje kakor

v drugih letih. Deloma zaradi pravil, ki velé, naj se zbor vrši, ako mogoče, o poletnem času; deloma zaradi vzajemnih razmer in pa društvene 25letnice. Odbor se je večkrat posvetoval, kako praznovati jo, in konečno sklenil, naj se praznuje bolj akademiško, brez lastnih stroškov, brez vnanjega bleska in svita, ki ne pristoja resnemu, literarnemu društvu. Govorilo se je tudi o tem, naj bi o tej priliki izšla društvena zgodovina. Ali temu nasproti reče se lahko: prvo desetletje je opisano v Letopisu l. 1874., drugo pa natanko v Letopisu l. 1885.; zgodovino zadnjih 4—5 let ima pa vsakdo še v tako živem spominu, da ne kaže razpravljati je vnovič. O Veliki noči zborovali so ljudski učitelji, o velikih počitnicah bi bil pa čas za zborovanje še neprimernejši, ker skušnja uči, da takrat zapusté še domačini mesto, nikar pa, da bi zborovanje privabilo več vnanjih društvenikov in odbornikov. Gledé 25letnice se je Matica poslavila najbolj s tem, da je podala družnikom štiri dobre in lepe knjige; slovensko razumništvo naj jo pa poslavi s tem, da v še obilnejšem številu pristopa ter pospešuje njene namene, bodisi s pisanjem, bodisi z razširjevanjem, itd. Želja dr. Coste, naj bi Matica v drugem desetletji napravila jednak korak naprej, kakor v prvem, vresničila se je popolnoma. Matica storila je, kakor razvidno iz že omenjenega poročila v Letopisu za l. 1885. še boljši in slavnejši korak, brez šuma in ropota, po pregovoru: „Kar raste, šuma ne dela."

O zgodovini zadnje dôbe poročal vam bo naš tajnik. Dovolite mi, da poprej omenim le nekaterih stvarij. Lani praznovali smo 40letnico cesarjevo. Tekmovali so v svečanostih najbolj Slovenci. Tudi „Matica" ni zaostala. Darovala je v ta spomin 214 „Spomenikov" in 1037 zvezkov „Zgodovine avstrijsko-ogerske monarhije" učiteljskim in šolarskim knjižnicam po vseh krajih slovenskih — ne le po Kranjskem, tudi po Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Došle so jej dostojne pohvale za to, n. pr.: od visoke deželne vlade kranjske, od ces. kr. namestništva tržaškega, itd. Čudno se je zdelo lahko človeku, da se je cesar toli branil vseh vnanjih, potratnih svečanosti in priporočal le dobrotne, ljudomile namene. Grozen dogodek nas je pa iznenadil dné 30. januvarija letos. Z užaljeno rodbino, z užaljenim cesarjem žalovali smo vsi pravi in verni podložniki. Ali — v ognji se skusi zlato. V tej prebridki nezgodi pokazal se nam je cesar sam najuzorniše. In prav to je, kar nam je cesarja še bolj priljubilo. Zato vas o spominu na ta prebridki dogodek povabim, da *vstavši izrazimo iskreno pomilovanje presvitli vladarski rodbini, vzlasti preljubljenemu vladarju, ter v tem slovesnem trenutku vnovič pritrdimo staremu geslu slovenskemu: Vse za vero, dom, cesarja — kojega nam Bog ohrani še mnoga, mnoga leta!* (Se zgodi).

Govoril sem lani v občnem zboru nekoliko o pravi omiki, do katere naj naše društvo s primernimi knjigami pripomore narodu slovenskemu; govoril tudi o njegovem očitnem napredku in o napredovanji slovenske knjige sploh. Temu ogovoru namenilo je glasilo ustavoverne stranke kranjske, ki izhaja v nemškem, nekdaj slovenskem Gradci, uvodni članek, v katerem pomiluje „Matico“ in slovensko razumništvo, češ po nazorih načelnikovih je nemogoč vsak napredek. Mene pita s fanatikom, zelotom in pravi, da pripravljam Slovence za staroslovensko liturgijo, ker sem povedal nekaj besed po Ostromiru. Nisem hotel omenjati tega zaradi svoje osebe, le veseli me in to veselje želim tu izraziti, da nobeden slovenskih in tudi slovanskih listov ni potegnil s tem ustavovernim glasilom, da je tedaj s svojo jeremijado popolnoma pogorelo. Vsaj mu ni do našega napredka, le jezi in peče ga naš napredek sploh in napredek naše „Matice“ in književnosti slovenske posebej; jezi in peče ga sloga, ki vlada v „Matici“ in ki bo, ako Bog da, vladala tudi v prihodnje.

Govornik se zahvaljuje vsem, ki so se v zadnji dôbi zopet žrtvovali „Matici“ na korist, pregledovali in presojali jej spise, itd. Pohvali tajnika, ki stori več, kakor je dolžan; zahvali se mestnemu starešinstvu in navzočnemu županu za dobrovoljno prepustitev mestne dvorane v zborovanje in za naklonitev mestne službe društvenemu tajniku poleg matičine, tako, da ne bo „Matici“ na kvar. Kdor pozna marljivega tajnika, mu iz srca čestita k tej pridobitvi. — Dobila je „Matica“ tudi novega, dasi že starega blagajnika, tako vestnega in skušenega, da ji je le čestitati, katerega naj nam Bog ohrani še dolgo!

Vsled smrti zgubili smo tudi v zadnji dôbi obilo družnikov, še celo nekaj odbornikov. Omeniti mi je izvrstnega, za naše društvo toli zaslužnega odbornika, g. Cigaleta. Bil je iz one sedmerke, ki vstraja v društvenem odboru od I. rednega velikega zbora l. 1865. (Gg. Cigale, Marn, Praprotnik, Svetec, Vavrů, Vilhar in dr. Zupanec). Čast komur čast, Slovenec ne sme biti nehvaležen. Kakor se nam je užalilo o njegovi prerani smrti, tako nas je zveselila odlika dr. viteza Miklošiča, ki ga je cesar pred kratkim povzdignil v stan tajnega svêtnika. On je naš častni član. V svesti sem si, da v smislu vseh nasvetujem, naj mu današnji zbor po posebnem pismu čestita k temu izbornemu poslavljenju. (Soglasno pritrjevanje, „Slava“ klici).

Ker imajo zborniki računski sklep v rokah, opusti se, kakor že običajno, njegovo branje. Blagajnik *Robič* pojasnuje predrugačeno obliko, ki jo je dal letošnjim računom, in njeno potrebo ter prebere glavne točke računa. (Računski sklep za

l. 1888., izkaz premoženja in izkaz zastankov se odobrè brez ugovora).

Potem se z vsklikom potrdé za presojevalce lanskih računov gg. F. Bradaška, G. Pirc in D. Žagar.

Gledé proračuna, ki ga tudi le v glavnih točkah prebere, omenja blagajnik, da zaradi nekaterih nujnih poprav v hiši in zaradi pristojbinskega ekvivalenta ne utegne biti popolnoma istinit. Po tem pojasnilu se odobri brez ugovora.

Tajnik prebere letno poročilo, ki govori o odborovih in odsekovih sejah, o ustanovitvi novega, agitacijskega odseka in njegovih vspehih, o društveni 25letnici in odborovih ukrepih gledé nje, o društvenih knjigah: lanskih in letošnjih, o račnnih in gospodarskih zadevah, o književni zalogi in o knjižnici, o odseku za nabiranje krajepisnih imen in o Kopitarjevem odseku, o Gorupovih ustanovnih pismih, o odlikah v odboru in med častnimi člani (Marn, dr. Jarc, Rieger, dr. vitez Miklošič), o izgubah v odboru (Cigale, Raič), o slavnostih: slovenskih in slovanskih, avstrijskih in neavstrijskih, o društvenem dedstvu, o poverjeniških in sicer društveniških razmerah, konečno o izgubah vsled smrti. (Poročilo se odobri brez ugovora).

Zvrši se dopolnilna volitev v odbor. Skrutinij prevzameta v zvezi s tajnikom gg. Novak in dr. Požar. Izid volitev je sledeč: Oddanih 291 veljavnih glasovnic. Prejeli so: gg. Grasselli, Navratil, Rutar in Svetec po 291, gg. Praprotnik in Zupančič A. po 290, gg. Stegnar in Vavrů po 289, g. Šuman 287 in g. dr. J. Lesar 285 glasov, ter so tedaj izvoljeni v odbor „Matice Slovenske“ v zmislu društvenih pravil (§ 12) za dôbo 4 let.

Ker se nihče več ne oglasi k besedi, zaključi predsednik zbor ob 5. uri.

83. odborova seja, v sredo, dné 19. junija 1889. l.

Navzočni: Gg. J. Marn (predsednik); A. Bartel, dr. H. Dolenec, P. Grasselli, dr. A. Jarc, J. Kersnik, A. Kržič, dr. Fr. Lampe, dr. J. Lesar, Fr. Levec, M. Pleteršnik, dr. L Požar, A. Praprotnik, L Robič, S. Rutar, I. Šubic, I. Tomšič, I. Vavrů, Fr. Wiesthaler, V. Zupančič in dr. J. Zupanec (odborniki), E. Lah (zapisnikar). Skupaj 22.

Po overovateljih, prof. Bartlu in katehetu Kržiču, pregledana zapisnika o 82. odborovi seji in o XXIV. rednem velikem zboru se odobrita brez ugovora.

Predsednik naznanja, da je drugi dan po zboru odšla čestitka *dr. Miklošiču,* ki se mu je potem pismeno zahvalil za prijazno voščitev. Volitve v odbor so se častno zvršile. Kar je rekel Slomšek o neki družbi, spolnuje se v Matici. Pomladila se je z novo izvoljenimi, po starih pa se v lepem redu

ohrani. Nova dva (gg. dr. Lesar in Rutar) bosta lahko mnogo delala Matici na korist; velike zasluge ima že g. Navratil. Govornik pozdravi vse in prosi starosto, g. dr. Zupanca, da prevzame predsedništvo ter vodi volitev novega predsednika. To se zgodi in po nasvetu prof. Levca z vsklikom izvoli dosedanji predsednik, č. kanonik *J. Marn*. Ta se zahvali za častno priznanje in pravi, da bode prihodnje leto, ko pride sploh v novo volitev, prosil, naj se Matica izroči mlajšemu in krepkejšemu vodstvu. Prosi gg. odbornikov, naj ga vrlo podpirajo, da bode vzajemno delovanje Matici v čast, narodu slovenskemu pa na korist.

Nato se po predsednikovem nasvetu izvršé z vsklikom volitve obeh podpredsednikov in potem tudi drugih upraviteljev. Predsedniku namestnika ostaneta gg. *prof. Levec* in župan *Grasselli;* blagajnik: *L. Robič;* pregledovalec društvenih računov: *dr. J. Zupanec;* ključarja: *A. Kržič* in *A. Praprotnik;* overovatelja sejnih zapisnikov: *A. Bartel* in *S. Rutar*. Gospodarskega odseka dosedanjim članom privzame se še društveni pravdni zastopnik, odvetnik *dr. Tavčar*, književnega odseka sedanjim članom pa: *dr. J. Lesar*, *S. Rutar* in *Fr. Wiesthaler*.

Najprej sklene odbor o pozivu slavnostnega odbora za zgradbo *Vodnikovega spomenika*, naj bi se Matica udeležila z drugimi narodnimi društvi venčanja Vodnikovega groba in pa spomenika, dné 29. in 30. junija, da pooblasti svoje zastopnike v slavnostnem odboru in pa tajnika, da njegove dotične sklepe zvršé ter Matico v tem pristojno namestujejo.

Vzame se na znanje, da so „Slov. Matice" odborniki poslali odboru za odkritje *Levstikovega spomenika* v Laščah vsled dotičnega poziva nabranih 24 for. in da se utegne poslati še neka mala svota. O tej priliki sklene odbor, naj se da pismena zahvala g. *Guttmanu*, ki je naklonil društvu iz Levstikove zapuščine nekaj Vodnikovih listin.

Matica je prejela ter shranila *ustanovno listino Gorupovo*, ker ji po ustanovnikovi naredbi po njem, njegovih sorodnikih in slovenskem deželnem zboru na 4. mestu pristoja pravica do podelitve njegovih ustanov.

Obširniše pojasnilo tajnikovo gledé natiskavanja letošnjih društvenih in založnih knjig in pa urednikovo gledé razdelitve vsebine „Letopisu" vzameta se brez ugovora na znanje. Odda se tudi vezava založne knjige.

Sklepanje o ponudbi neke knjige za prihodnje leto prepušča se književnemu odseku z dostavkom, da se odbor ne sme vezati, dokler se društvu ne predloži rokopis sam.

Poročilo o zadevah društvene hiše (fasija, napovedba zaradi odmerjenja pristojbinskega ekvivalenta, odloka zaradi

ekstabulacije dolga, spremembe pri strankah. potrebne poprave, itd.) se soglasno odobri.

Kamenotiskarju Koekeju se ima vsled njegove lastne želje poslati 1 popoln izvod pri njem tiskanega atlanta na ogled ter delati na to, da se njegova zadeva čim preje konečno dožene.

Računski presojevalci so društvene knjige pregledali v petek, dné 14. junija, in našli vse v popolnem redu. O tej priliki izreče se pristojna zahvala posebno g. D. Žagarju, kateri že nekaj let tako radovoljno „Matici“ zvršuje ta posel.

Tudi v zadnji dobi došlo je „Matici“ več prošenj za podaritev založnih knjig. Predsedništvo reševalo jih je po starem, običajnem načelu in prejelo od raznih stranij primerna zahvalna pisma.

Gledé poverjeništev se v zadnji dôbi ni dosti spremenilo. Tretje poverjeništvo v loški dekaniji, za selško dolino prevzame župnik Sušnik v *Selcih*; poverjeništvo za *Št. Peter z okolico*, tamošnji kurat A. Verbajs. Nekaj poverjeništev se ima v kratkem osnovati v goriški nadškofiji, nekaj že osnovanih pa oživiti; odbor čaka na dotične odgovore.

Prošnji visocega c. kr. dež. predsedništva na odsek za nabiranje krajepisnih imen, naj bi le-ta slovniško presodil imenike kranjskih krajev, predložene mu po c. kr. okr. glavarstvih, ki naj bi bili potem o prihodnji ljudski štetvi splošno po Kranjskem vpeljani, ima se po možnosti vstreči.

Knjižnici je prirastlo v zadnji dôbi 65 knjig, zvezkov in časopisov; po jeziku: 36 ruskih, 13 čeških, 11 slovenskih, 2 latinski, 2 srbski, 1 poljska; 22 vsled daril, 43 po zamenji. Darovalcem so se iz predsedništva o svojem času izrekle primerne zahvale.

Društveniške razmere smejo se zvati ugodne, akoravno bi bilo gledé nekaterih, posebno starejših poverjenikov, želeti, da se z ozirom na pozni letni čas (§ 3. dr. pravil) nekoliko požurijo. Za letos je plačalo doslej 867 letnikov. Jako pridno pristopajo društvu novi člani, od zadnje odborove seje (20 II t. l.) 133, namreč: 2 ustanovnika in 131 letnikov.

II. Računsko poročilo.

Račun

o ptujem premoženji v društvenega odbora oskrbi za leto 1888.

Redno štev.	Ime	Znesek: koncem leta 1887.		Znesek: prirastek na obrestih leta 1888.		Znesek: skupni		izdatki		ostanek premoženja koncem leta 1888	
		gld.	kr.	gld.	kr	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.
1	Miroslava Villharja spomenik . . .	326	60	—	—	326	60	326	60	—	—
2	Jurčič - Tomšičeva ustanova za literarne namene . .	2500	39	113	31	2613	70	100	—	2513	70
3	Dr. E. H. Coste spomenik	1156	88	46	73	1203	61	—	—	1203	61
	Skupaj . .	3983	87	160	04	4143	91	426	60	3717	31

Izkaz premoženja	Znesek: posamezni		Znesek: skupni	
	gld.	kr.	gld.	kr.
Srečka ljubljanskega loterijskega posojila št. 50026 . . .	20	—	—	—
Knjižica posojilnice v Šoštajnu št. 145 .	1130	23		
*) Knjižica kranjske hranilnice štev. 136491	491	53		
**) Knjižica obrtno-podpornega društva v Ljubljani št 231	871	94	2513	70
Knjižica kranjske hranilnice št. 84037	—	—	1203	61
Skupaj . .	—	—	3717	31

Opombe

K št. 1.

Ni več v društveni oskrbi; dotična knjižica kranjske hranilnice štev. 101023 izročila se je odboru za zgradbo Villharjevega spomenika v Postojini proti potrdilu blagajnikovemu.

K štev. 2 *)

Na to knjižico naložena je tudi ona svota iste ustanove, ki je bila naložena v Mariborski hranilnici na knjižico štev. 16793, katero je pa odbor tekom pretečenega leta hranilnici odpovedal.

K štev. 2 **)

Na to knjižico se je potegnilo 100 gld. in s tem izplačala letos častna nagrada pisatelju povesti „Prihajač“.

V Ljubljani dné 31. decembra 1888.

Luka Robič,
blagajnik.

Sklep

vseh dohodkov in stroškov „Matice Slovenske“ za

Redno število	Dohodki	V gotovini posebej gld.	kr.	V gotovini skupaj gld.	kr.	V obligacijah po kurzni vrednosti gld.	kr.	Opombe
1	Imetek koncem leta 1887 .	—	—	3546	55	9581	25	K št. 4 a) Najemščina od prostorov, ki jih rabi društvo samo, v tej svoti ni zapopadena.
2	Plačila društvenikov:							Potrositi se je smelo:
	a) ustanovnikov . . .	290	—	—	—	—	—	k št. 2b) 3047·—
	b) letnikov	3047	—	3337	—	—	—	k št. 3 782·53
3	Obresti:							k št. 4 2356·20
	a) od obligacij	508	—	—	—	—	—	k št. 5 210·10
	b) od gotovine v hranilnici naložene . . .	124	53	—	—	—	—	k št. 6 14·45
	c) od intabuliranega kapitala	150	—	782	53	—	—	Skupaj 6410·28
4	Dohodki hiše:							Potrosilo se pa je . 7804·53½
	a) najemščina strank .	2310	—	—	—	—	—	po odbitku pri točki 5 navedenih . 2000·—
	b) gostaščina	46	20	2356	20	—	—	kateri zadenejo glavnico
5	Skupilo od založnih knjig	—	—	210	10	—	—	pa le 5804·53½
6	Razni dohodki	—	—	14	45	—	—	toraj manj 605·74½
7	Prirastek na kurzni vrednosti obligacij koncem leta 1888	—	—	—	—	535	25	
8	Skupaj . . .	—	—	10246	83	10116	50	
9	ako se odštejejo izdatki .	—	—	7804	53½	—	—	
10	ostane imetka	—	—	2442	29½	10116	50	

Izkaz

Redno število	Aktivni zastanki	Znesek gld.	kr.	Opombe
1	Obresti od intabuliranega kapitala	150	—	
2	Od matičinih knjig v zalogo izročenih . . .	14	44	K št. 1.
3	Predplačila pisateljem za rokopise	550	—	Ta znesek je zapadel še le 31. decembra 1888 in bil vplačan meseca januvarija 1889 l.
4	Skupaj . . .	714	44	
5	Po odbitku pasivnih zastankov	133	05	
6	Znaša aktivum	581	39	

računa

XXIV. društveno leto od 1. jan. do 31. dec. 1888. leta.

Redno število	Stroški	V gotovini posebej gld.	kr.	V gotovini skupaj gld.	kr.	V obligacijah gld.	kr.	Opombe
1	Upravni stroški:							
	a) tajniku	600	—	—	—			K št. 1 b) V tej svoti je zapopadeno tudi plačilo postrežnici.
	b) potrebščine pisarne .	157	52	757	52			
2	Izdavanje knjig:							
	a) nagrade pisateljem in poprave	1447	50	—	—			K št. 4: Obresti so tekle za čas od 18. julija 1887 do 31. decembra 1887, s katerim dnem je stopila odpoved dolga v veljavo.
	b) stavek, papir in tisk	2170	—	—	—			
	c) vezanje in ekspedicija	322	90	3940	40			
3	Hišni stroški:							
	a) davki in gostaščina .	846	$59^1/_2$	—	—			
	b) poprave, i. t. d.	185	14	1031	$73^1/_2$			
4	Obresti od hišnega dolga .	—	—	36	—			
5	Izplačani, na hiši vknjiženi dolg	—	—	2000	—			
6	Razni izdatki	—	—	38	88			
7	Skupaj . . .	—	—	7804	$53^1/_2$			

zastankov.

Redno število	Pasivni zastanki	Znesek gld.	kr.	Opombe
1	Pisateljska nagrada	57	—	K št. 2: Dotični računi došli so Matici še le tekom meseca januvarija 1889. l.
2	Računi o hišnih popravah, i. t d.	76	05	
3	Skupaj . . .	133	05	

V Ljubljani, dné 31. decembra 1888.

Luka Robič,
blagajnik.

Izkaz

premoženja „Matice Slovenske“ koncem leta 1888.

Redno štev.	Predmet	Znesek v gotovini gld.	kr.	hranilničnih knjižicah gld.	kr.	obligacijah gld.	kr.	Opombe
1	Gotovina v blagajnici . .	242	39½	—	—	—	—	
2	Knjižici kranjske hranilnice:							
	a) štev 169385 . . .	—	—	2100	—	—	—	
	b) štev. 174157 . . .	—	—	100	—	—	—	
3	Obligacija državnega loterijskega posojila od 15. marcija 1860 štev. 18312 za 100 gld. v kurzni vrednosti . .	—	—	—	—	144	50	
4	12 obligacij sreberne rente po 1000 gold. štev. 147573, 147574, 147576, 147577, 147578, 219682, 219684, 329788, 354641, 354642, 379606 in 436624 v kurzni vrednosti po 83 10%	—	—	—	—	9972	—	
5	Skupaj . .	242	39½	2200	—	10116	50	
				12558	89½			
6	Intabulirani kapital . .	—	—	6000	—			
7	Vrednost hiše na Kongresnem trgu št. 7 . . .	—	—	29069	—			
8	Vrednost inventarja . .	—	—	500	—			
9	Vrednost zaloge knjig .	—	—	3500	—			
10	Čisti znesek zastankov .	—	—	581	39			
11	Stan premoženja koncem leta 1888	-	—	52209	28½			
12	Koncem leta 1887 je znašalo premoženje . . .	—	—	50196	80			
13	Pomnožilo se je toraj za	—	—	2012	48½			

V Ljubljani 31. decembra 1888.

Luka Robič,
blagajnik.

Proračun

„Matice Slovenske“ za leto 1890.

Redno št.	Dohodki	V gotovini posebej gld.	kr	V gotovini skupaj gld.	kr.	Opombe
1	Obresti:					
	a) od obligacij . .	508	—			
	b) od v hranilnici naložene gotovine .	150	—			
	c) od intabuliranega kapitala	300	—	958	—	
2	Dohodki hiše . .			2310	—	
3	Doneski letnikov . .			3000	—	
4	Darila			10	—	
5	Skupilo od prodanih knjig			250	—	
6	Skupaj . .			6528	—	
7	Po odbitku izdatkov v znesku			6129	—	
8	Ostaje tedaj še prebitka			399	—	

Redno št.	Stroški	V gotovini posebej gld.	kr.	V gotovini skupaj gld.	kr.	Opombe
1	Upravni stroški:					K št. 1 c: V ti svoti zapopadeno je tudi plačilo postrežnici.
	a) tajnikova plača .	600	—			
	b blagajnikova nagrada	60	—			
	c potrebščine pisarne	150	—	810	—	
2	Hišni stroški:					K št. 2 b: Pristojbinski davek, za katerega odmero se ima konec maja t. l. dotična izjava predložiti uradu za odmero pristojbin, začne se uže s 1. junijem 1889. leta.
	a) davki in priklade	822	—			
	b) pristojbinski ekvivalent	127	—			
	c) poprave in druge potrebe	250	—	1199	—	
3	Društvene knjige:					K št. 3: Ker se množi število društvenikov, množijo se dosledno tudi troški za izdavanje knjig.
	a) pisateljske nagrade in poprave	1500	—			
	b) stavek, papir in tisek	2200	—			
	c) vezanje in ekspedicija	320	—	4020	—	
4	Razni izdatki . .			100	—	
5	Skupaj . .			6129	—	

V Ljubljani dné 20. februvarija 1889.

Luka Robič,
blagajnik.

III.

Poročilo o društveni knjižnici.

b) Hrvaška knjižnica.

(Dalje.)

Alfieri-Sundečić: Saul; tragedija. U Karlovcu 1863.
Razni: Posielo (ponatisi iz Pozora); 8 zvezkov. U Zagrebu 1863—1864.
A. Lukšić: Kriesnice. U Karlovcu 1863.
J. J. Požežanin: Darinka i Milko. (2 pripoviedke za mladež). U Zagrebu 1863.
I. Macun: Kratek pregled slovenske literature. U Zagrebu 1863.
Različni: Národni koledar, novi i stari. Godina I—XI, XV—XIX. U Zadru 1863—73, 77—81.
Desetogodišnje izvěšće kralj. više realke u Zagrebu koncem školske godine 1863.
V. Pacel: Naše potrebe. U Zagrebu 1863.
A. Kos: Uspomena na Sloveniju. U Zagrebu 1863.
A. Lukšić: Prorok, pučki koledar. I—II. tečaj. U Karlovcu 1863—64.
Različni: Tisućnica u slavu ss. Cirila i Metoda. U Zagrebu 1863.
Lažečnikov-Dimitrović: Ledena palača. (Poviestni ruski roman). U Zagrebu 1863.
I. Berčić: Ulomci svetoga pisma obojega uvjeta: II. i IV. sv. U Zlatnom Pragu 1864.
dr. Rački-Jagić-Torbar: Književnik (časopis). God. I—III. U Zagrebu 1864—1866.
A. Lukšić: Vilinski darovi. (Zabavno-poučni album za domače krugove). U Karlovcu 1864.
dr. M. Šuhaj i dr.: Prva izložba dalmatinsko-hrvatsko-slavonska. U Zagrebu 1864.
Uvjetno ili bezuvjetno? (Mnjenje o rešenju naših državopravnih pitanjah). U Zagrebu 1864.
Politički razgovori na južnoj promenadi. U Zagrebu 1864.
dr. Lj. Gaj: Danica ilirska. Tečaj XVIII. U Zagrebu 1864.

A. Lukšić: Glasonoša (časopis). IV—V. godišnjak. U Karlovcu 1864 i u Beču 1865.
dr. Fr. Rački: Assemanov ili vatikanski evangelistar. U Zagrebu 1865.
Narodne pjesme. U Zadru 1865.
J. E. Tomić: Leljinke. U Požegi 1865.
C. Rubetić: Svibanjski ružičnjak. U Zagrebu 1865.
A. Kardec: Spiritizam na prosto razložen. U Zagrebu 1865.
I. Dežman: Smiljan i Koviljka. U Zagrebu 1866.
I. T: Sievak zrinjske zvezde. U Zagrebu 1866.
Pravila jugoslavenske akademije znanostih i umietnostih. U Zagrebu 1866.
M. Mesić: Život Nikole Zrinjskoga, Sigetskoga junaka. U Zagrebu 1866.
V. Jagić: Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga. Knj. I. U Zagrebu 1867.
Poslovnik jugoslavenske akademije znanostih i umjetnostih u Zagrebu 1867.
Razni: Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knj. I—LXXXVI. U Zagrebu 1867—1887.
J. Manasteriotti: Slavomila (pripoviedka). U Zagrebu 1867.
Gj Klarić: Našinke. Sv. I—II. U Karlovcu 1867 i u Zagrebu 1868.
Fr. Kurelac: Imena vlastita i splošna domačih životin. U Zagrebu 1867.
dr. V. Bogišić: Naputak za opisivanje pravnijeh običaja. U Zagrebu 1867.
Izvješče o djelovanju družtva sv. Vinka Pavlova. U Zagrebu 1867.
Izviešče o stanju zakladah za jugoslavensku akademiju i sveučilište. U Zagrebu 1867.
Fr. Bradaška: Sravnjivajući zemljopis za više razrede srědnjih učionah. U Zagrebu 1867.
S. M. Martinović: Viški boj. U Zadru 1867.
S. J. i K. Lj.: Ručna knjiga za občinare, za občinske upravitelje i perovodje. U Zadru 1868.
Božična pjesma u prozi (prievod s engleskoga). U Beču 1868.
dr. Šulek: Naše pravice. U Zagrebu 1868.
I. Dežman: Rěčnik lečničkoga nazivlja. U Zagrebu 1868.
I. Dežman: Lečnička izvěšća za praktičnu porabu lěčnikov. U Zagrebu 1868.
P. P. Njeguš-S. Ljubiša: Gorski vijenac. U Zadru 1868.
E. Kvaternik: Istočno pitanje i Hrvati. Sv. I—II. U Zagrebu 1868.
N. Arsenović: Osnovne crtice za ustanov tehno-naučnoga zavoda. U Zagrebu 1868.
Godišnje izvěšće kralj. velike realke u Zagrebu koncem školske godine 1868.

M. Pavlinović: Besjeda na postanku ješke národne čitaonice. U Zadru 1868.
Izvještaj o stanju „Matice Ilirske" od 1/2 1865—31/1 1867. U Zagrebu 1869.
Različni: Vienac zabavi i pouci. Tečaj I IV. U Zagrebu 1869 - 72.
Izviešće o stanju zaklade za jugoslavensko sveučilište. U Zagrebu 1869.
Gusjenica i njekoji najškodljiviji kukci. U Zagrebu 1869.
I. Tušek: Računica za male realke i za samouke. I—II. dio. U Zagrebu 1869.
K. Ljubić: Hrvatski perovodja. Zadar 1869.
A. Mažuranić: Slovnica hervatska. Dio. I. U Zagrebu 1869.
I K. Tkalčić: Sumporne Toplice kod Varaždina u Hrvatskoj. Zagreb 1869.
I. Dežman: Poletar. U Zagrebu 1869.
M. Novak: Kronika izvrstnijih tamburašah i dr. U Zagrebu 1869.
Pastirska poslanica Jurja kardinala Haulika. U Zagrebu 1869.
Pučka knjižnica (26 knjižic):
I. *M. Stojanović*: Pijanac (povêst). III. *I. Fiamin*: Radnja čovjeku dužnost i blagodat. IV. *Š. Balenović*: Povjestnica hrvatskoga naroda. VI. *I. Trnski*: Učitelj Dobrašin. VIII. *Gj. Kralj*: Toplina i njezini pojavi. IX. *Kodym*: Mlada majka (prevod iz českega). XVII. *P. Bučar*: Selske pripoviesti. XXV. *M. Kučenjak*: Pčelarstvo. XXVIII. *P. Krempler*: Povrćarstvo. XXX. *dr. Stražimir*: Mijak Briguša (pučka pripoviest). XXXI. *dr. Ferkić*: Pripoviesti iz povjesti hrvatske. XXXIII. *Gj. Simončić*: Večernji razgovori o sv. obredih katoličke crkve. XXXIV. *M. Kučenjak*: Govedarstvo. XXXVII *dr. Stražimir*: Ratarstvo za puk. XLIV. *Fr. Kuralt*: Vinogradarstvo i pivničarstvo za puk. XLV. *dr. A. Lobmayer*: Domača dvorba bolestnikâ. XLVII. *Cv. Rubetić*: Vjekopis dra. Jurja Dobrile. XLVIII. *dr. A. Lobmayer*: Prva pomoč kada tko nastrada. LII. *Fr. Kuralt*: Vočarstvo za puk. LIII. *A. Hajdrinjak*: Domača perad ili živad. LIV. *I. F. Paulić*: Supruga (žena) prava kršćanka. LV. *R. Filipašić*: Nauk o domaćem uzgoju. LX. *N. Vežić*: Krmadarstvo. LXI. *dr. Lihl*: Kovačeva Barica. LXV. *St. Mažuranić*: Svilogojstvo za puk. LXVI. *I. Jagić*: Živinski liečnik. (U Zagrebu 1869 – 72; 1875, 1877—1887.)
V. Gaj: Lira. (Različne pjesme). Zagreb 1870.
Pomorac: Morski riečnik hrvacko-srbski. U Trstu 1870.
Danica: Koledar i ljetopis društva svetojeronimskoga. Godina 1870—1888. U Zagrebu 1869—1887.
I. Berčić: Dvie službe rimskoga obreda. U Zagrebu 1870.

I. Kostrenčić: Vrtić. (Pjesme Fr. K. M. Frankopana.) U Zagrebu 1871.
A. Pavić: Historija dubrovačke drame. U Zagrebu 1871.
M. Pavlinović: Radišu bog pomaže. Zadar 1871.
dr. Fr. Rački: O dalmatinskih i ilirskih novcih najstarije dobe. U Zagrebu 1871.

Pedagogijska biblioteka in knjižnica za učitelje, (18 knjig) in sicer:

I. Jan Amosa Komenskoga „Didaktika". III. *Gj. Ester:* Pogled u lučbu. (Prevod.) IV. *St. Basariček:* Kratko izkustveno dušoslovje. (II. znatno preradjeno izdanje.) V. dr. Hermana Klenkea „Školska dijetetika". VII. *St. Basariček:* Pedagogija. Dio I.: Uzgojoslovje. VIII. *Dr. Hirc*: Slike iz hrvatske cvjetane. IX. *St. Basariček:* Pedagogija. Dio IV.: Poviest pedagogije. X. *M. Stojanović:* Milan Dragojević. (Pedagogijska pripoviest.) XI. *St. Basariček*: Pedagogija Dio II.: Obče obukoslovje. XII. *D. Trstenjak*: Školski vrt u selu. XIII. *Spencer-Širola*: Nauk ob uzgoju umnom, ćudorednom i tjelesnom. XIV. *St. Basariček*: Pedagogija. Dio III.: Posebno obukoslovje. XV. *V. Adamović:* Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije. XVI. *Fr. S. Kuhač:* Pjevanka; sto dječjih popievaka. XVII. *Gj. Kuten:* Metodika prostoručnoga crtanja. XVIII. *V. Z Mařík:* J. A. Komenskoga informatorijum za školu materinsku. XIX. *Tomaseo-Fabković:* Ob uzgoju. XX. *Rousseau-Širola:* Emil ili ob uzgoju. I. Dio. (Zagreb 1871, 74, 77, 78, 80—87.)

I. obča hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu: 23., 24. i 25. kolovoza 1871. U Zagrebu 1872. II. obča hrvatska učit. skupština u Petrinji: 25., 26. i 27. kolovoza 1874. U Zagrebu 1874. III. obča hrv. učit. skupština u Osieku 4., 5. i 6. rujna 1878. U Zagrebu 1879.
Kišpatić-Šebišanović: Životinje. Diel I—IV. U Zagrebu 1872, 1875, 1881, 1885.
I. Šimonić: Tumač talijansko-hrvatski za činovnike. U Zadru 1872.
I. Bianchini: Pučki mudrac. (Prevod.) Zadar 1872.
V. Gaj: Časovi književne zabave. Zagreb 1872.
dr. V. Bogišić: Pisani zakoni na slovenskom jugu. U Zagrebu 1872.
dr. Fr. Iveković: Život svetaca i svetica božjih. Sv. 1—10. U Zagrebu 1873, 1876—1878, 1880—1883, 1885—1886.
dr. P. Matković: Hrvatska i Slavonija u svojih fizičnih i duševnih odnošajih. U Zagrebu 1873.
dr. B. Šulek: Prirodni zakonik. Knj. I (Sv. I—II) III. U Zagrebu 1873 1876.

Zakon ob ustroju pučkih škola i preparandija u Hrvatskoj i Slavoniji. U Zagrebu 1874.

dr. B. Šulek: Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja. U Zagrebu 1874.

V. Gaj: Ogled bibliografijskih studija. Zagreb 1875.

P. Preradović: Pjesnička djela. U Zagrebu 1875.

Spomenica na svetčano otvarjanje kralj. sveučilišta Franje Josipa I. U Zagrebu 1875.

Jules Verné-a: „Od zemlje do mjeseca“ i „Oko mjeseca“. (Prevod.) U Zagrebu 1875.

Statistika narodnjega školstva u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji. U Zagrebu 1875.

dr. Fr. Rački: Gradja za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune god 1575. U Zagrebu 1875.

Pravilnik društva „Slovinskog Napredka“. U Zadru 1876.

A. Šenoa: Antologija pjesničtva hrvatskoga i srbskoga. U Zagrebu 1876.

J. Dřizhal-I. Pexider: Geometrija za male gimnazije. I—II. Dio. U Zagrebu 1876.

Izabrane Andersenove priče. U Zagrebu 1877.

Lj. Modec: Napredak (časopis). Tečaj osamnaesti. U Zagrebu 1877.

B. Saint-Pierre-A. Šenoa: Pavao i Virginija. U Zagrebu 1877.

G Pfleger Morawski: Iz maloga svieta (roman). Sv. 7—11 beletrističke knjižnice. Zagreb 1877.

Ljetopis jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti:
Prva svezka (1867—1877). U Zagrebu 1877.
Druga svezka (1877—1887). U Zagrebu 1887.

Izvještaj „Matice Hrvatske“ za godinu 1877—1886. U Zagrebu 1878—1887.

Poučna knjižnica „Matice Hrvatske“. (10 knjig). U Zagrebu 1878—1888.

I. *V. Klaić:* Prirodni zemljopis Hrvatske. IV. *T. Smičiklas*: Poviest hrvatska. Dio I. V. *T. Smičiklas:* Poviest hrvatska. Dio II. VII. *M. Kišpatić*: Slike iz geologije. VIII. *dr. B. Šulek*: Lučba za svakoga ili popularna kemija. IX—X. *dr. M. Kišpatić:* Iz bilinskoga svieta. Knj. I—II. XI—XII. *dr. M. Kišpatić*: Kukci. Knj. I—II. XIII. *dr. I. Hoić*: Slike iz občega zemljopisa.

Lj. Dlustuš-M. Stojanović: Predavanja držana u sjednicah hrv. ped.-knj. sbora. Knj. I. Sv. I. U Zagrebu 1878.

T. Ivkanec: Smilje. Zabavno-poučni list sa slikami za mladež. U Zagrebu 1878.

V. Gaj: Balkan-Divan. (Viesti, misli i prouke o zemlji i narodu u Bosni i Hercegovini. Zagreb 1878.

Knjižnica za mladež, 13 knjižic. (U Zagrebu 1878 -87.)

I. *I. Filipović:* Jagodnjak. (Sbirka pjesama i pripoviedaka.) II. *M. Stojanović:* Narodne pripoviedke. IV. *D. Trstenjak:* Dobra kućanica. I. i II. natis. V. *J. Gall:* Uzordjevojka ili kako se djevojka omili bogu i ljudem. VII. *D. Trstenjak:* Savka i Stanko. (Izvorna pripoviest.) VIII. Pripoviedke za mladež. IX. *J. Klobučar:* Učitelju Jabukovcu. (Poučna pripoviedka za mladež.) X. Dragušice. (Pripoviedčice i pjesmice za malu djecu.) XI. *S. Fabković:* Pučke priče za odrasliju mladež. XII. *D. Trstenjak:* U radu je spas. (Poučna pripoviest.) XIII. *J. Tomić:* Sielo za zabavu i pouku.

Zabavna knjižnica „Matice Hrvatske“ (XLIII—CXIV. sv.) in sicer:

XLIII—XLV. *J. Jurković:* Sabrane pripoviesti. I. sv. XLVI—XLVII. *Sienkiewicz-Tomić:* Hania, stari sluga. (Prevod.) XLVIII L. *Puškin-Trnski:* Evgenij Onjegin. (Prevod.) LI—LIII. *J. Jurković:* Sabrane pripoviesti. II. sv. LIV—LV. *F. Ž. Miler:* Cvieta i Miljenko. (Tragedija). LVI LVIII. *F. Becić:* Zavjet. (Pripoviest.) LIX—LX. *Turgenjev-Miškatović:* Klara Milićeva. (Pripoviest.) LXI—LXII. *Kraszewski-Tomić:* Kolibar. (Pripoviest.) LXIII—LXV. *J. E. Tomić:* Komedije. LXVI-LXVIII. *F. Marković:* Iz mladih dana. (Pjesme.) LXIX—LXXII. *J. Sisolski:* Gospodja Sabina. (Roman.) LXXIII LXXIV. *V. Mažuranić:* Grof Ivan. (Igrokaz.) LXXV—LXXVI. *I. Okrugić:* Šokica. (Igrokaz.) LXXVII LXXIX. *Sergij P.:* Perom i olovkom. (Crtice.) LXXX—LXXXII. *J. E. Tomić:* Kapitanova kči. (Pripoviest.) LXXXIII—LXXXVI. *E. Kumičić:* Sirota. (Roman.) LXXXVII—LXXIX. *Ks. Šandor-Gjalski:* Pod starimi krovovi. (Zapisci i ulomci.) XC—XCII. *I. Vojnović:* Ksanta. (Pripoviest.) XCIII—XCV. *J. E. Tomić:* Pošurice. XCVI—XCVIII. *Ševčenko-Harambašić:* Pjesničke pripoviesti. XCIX—C. *Goethe-Vežić:* Ifigenija na Tavridi. CI—CII. *D. Trstenjak:* Rane i melem. CIII—CIV. *Ks. Šandor-Gjalski:* Tri pripoviesti bez naslova. CV—CVI. *M. Ban:* Knez Nikola Zrinjski, drama u pet čina. — CVII—CIX. *V. Novak:* „Pavao Šegota. — CX CXI. *J. E. Tomić:* Emin-Agina Ljuba. — CXII—CXIV. Biedne priče. (U Zagrebu 1880—1888.)

B. Lorković: Razgovori o narodnom gospodarstvu. Zagreb 1880.

Vj. Klaić: Opis zemalja, u kojih obitavaju Hrvati. I.—II. sv. Zagreb 1880—81.

Fr. Marković: Stanko Vraz. Izabrane pjesme. Zagreb 1880.
Pravila „Matice Hrvatske“. Zagreb 1880.
Cantù Despot: Zdrav razum i pošteno srdce. Zagreb 1881.
Prievodi grčkih i rimskih klasika v 6 svezkih in sicer: I. *T. Maretić*: Homerova Odysseja. II. *A. Veber*: Sallustijeva djela. III. *T. Maretić*: Homerova Iliada. IV. *A. Veber*: M. T. Cicerona izabrani govori. V–VI. *dr. A. Musić*: Herodotova povijest. Dio I.—II. (U Zagrebu 1881–88.)
Različni: Novovjeki izumi u znanosti, obrtu i umjetnosti. Knj. I.—II. Zagreb 1882—83.
A. Šenoa: Izabrane pjesme. Zagreb 1882.
Prva desetgodišnjica hrvatskoga pedagog.-književnoga sbora. U Zagrebu 1882.
A. Šenoa: Sabrane pripoviesti. Sv. I., III–V., VII. U Zagrebu 1883—1887.
Srjetska poviest:
I. *G. Manojlović*: Poviest iztočnih naroda (prevod). II. *dr. P. Tomić*: Poviest grčka (prevod). III. *dr. P. Tomić*: Poviest rimska do careva. (I.—II. Dio). IV. *I. Rabar*: Poviest carstva rimskoga. (Zagreb 1881—88).
pl. Zajc: Hrvatske skladbe. Sbirka pjesama. (XXIV.) Zagreb 1883.
B. Lorković: Žena u kući i u družtvu. Zagreb 1883.
J. Carić: Slike iz pomorskoga života. Knj. I.—II. Zagreb 1884—1885.
dr. I. Zoch-J. Mencin: Priručni rječnik sveobčega znanja ili mala hrvatska enciklopedija. Knj. I. Svežčić 1.—7., 9.—11. U Osieku 1885—1886.
L. Botić: Pjesme. Zagreb 1885.
Imenik članova književnoga družtva svetojeronimskoga. Godina 1885. Zagreb 1885.
I. Kukuljević-Sakcinski: Glasoviti Hrvati prošlih vjekova. Zagreb 1886.
A. Veber: Put u Carigrad. Zagreb 1886.
Izvještaj „Matice Hrvatske“ o vanrednoj glavnoj skupštini. U Zagrebu 1886.
I. Broz: Crtice iz hrvatske književnosti. Sv. I.—II. U Zagrebu 1886—1888.
Vj. Klaić: Pripoviesti iz hrvatske poviesti. U Zagrebu 1886 do 1887.
J. Mencin: Bosna; geogr.-hist. pregled. (Ponatis iz „Rječnika“). U Osieku 1886.

dr. A. Musić: Rječnik hrvatsko-slovenski. Zagreb 1887.

Fr. S. Kuhač: Vatroslav Lisinski i njegova doba. Zagreb 1887.

I. F. Gundulić: Dubravka (pastirska igra u tri čina). Zagreb 1888.

Knjižnica za hrvatske trgovce. Knj. I.: *dr. B. Lorković*: Počela političke ekonomije. Zagreb 1888.

R. Lopašić: Dva hrvatska junaka: Marko Mesić i Luka Ibrišimović. Zagreb 1888.

Milčetić-Tommaseo: Iskrice. IV. izdanje. Zagreb 1888.

IV.

Upravništvo „Matice Slovenske“

za leto 1889.

Predsednik: Marn Josip.

Namestnika: I. Levec Franc,
II. Grasselli Peter.

Blagajnik: Robič Luka.

Tajnik in knjižničar: Lah Evgen.

Pregledovalec društvenih računov: dr. Zupanec Jernej.

Ključarja: Kržič Anton,
Praprotnik Andrej.

Overovatelja sejnih zapisnikov: Bartel Anton,
Rutar Simon.

Pravdni zastopnik: dr. Tavčar Ivan.

Odbor:

a) Ljubljanski odborniki:

1. Bartel Anton, (1888)
2. dr. Dolenec Hinko, (1886)
3. Flis Ivan, (1887)
4. Grasselli Peter, (1889)
5. dr. Jarc Anton, (1888)
6. Kermavner Valentin, (1886)
7. Kržič Anton, (1887)
8. dr. Lampe Franc, (1885)
9. dr. Lesar Josip, (1889)
10. Levec Franc, (1887)
11. Marn Josip, (1885)
12. Pleteršnik Maks, (1888)
13. dr Poklukar Josip, (1886)
14. Praprotnik Andrej, (1889)
15. Robič Luka, (1887)
16. Rutar Simon, (1889)
17. Stegnar Feliks, (1889)
18. Šubic Ivan, (1887)
19. Šuman Josip, (1889)
20. dr. Tavčar Ivan, (1886)
21. Tomšič Ivan, (1886)
22. Vavrů Ivan, (1889)
23. Vilhar Ivan, (1888)
24. Wiesthaler Franc, (1887)
25. Zupančič Anton, (1889)
26. Zupančič Vilibald, (1888)
27. dr. Zupanec Jernej. (1888)

b) Vnanji odborniki:

1. dr. Gregorčič Anton, (1887)
2. Gregorčič Simon, (1886)
3. Hubad Franc, (1887)
4. Kersnik Janko, (1886)
5. Majciger Ivan, (1888)
6. Navratil Ivan, (1889)
7. dr. Požar Lovro, (1887)
8. Senekovič Andrej, (1887)
9. dr. Sket Jakob, (1888)
10. Svetec Luka, (1889)
11. Šuklje Franc, (1888)
12. dr. Šust Ivan, (1885)
13. Žolgar Mihael. (1888)

Odseka:

a) Gospodarski odsek:

1. dr. Dolenec Hinko,
2. Grasselli Peter,
3. dr. Jarc Anton,
4. Robič Luka (načelnik),
5. dr. Tavčar Ivan,
6. Vilhar Ivan.

b) Književni odsek:

1. Bartel Anton,
2. Kržič Anton,
3. dr. Lesar Josip,
4. Levec Franc (načelnik),
5. Pleteršnik Maks,
6. dr. Požar Lovro,
7. Rutar Simon,
8. Šubic Ivan,
9. Tomšič Ivan,
10. Wiesthaler Franc,
11. Zupančič Anton,
12. Zupančič Vilibald.

V.

Imenik

udov „Matice Slovenske“ leta 1889.*)

A) Častni društveniki.

1. grof HARRACH IVAN, graščak, veleposestnik v Pragi. (1883)**)
2. dr. JAGIĆ IGNACIJ VIKENTIJEVIĆ, c. kr. vseuč. profesor na Dunaji. (1886)
3. dr. KVIČALA IVAN, c. kr. vseuč. profesor v Pragi. (1882)
4. LEGO JAN, uradnik češkega muzeja v Pragi. (1885)
5. dr. vitez MIKLOŠIČ FRANC, tajni svêtnik, c. kr. vseuč. profesor v p. na Dunaji. (1872)
6. dr. RAČKI FRANC, kanonik v Zagrebu. (1869)
7. dr. RIEGER FRANC LADISLAV, drž. in dež. poslanec v Pragi. (1869)
8. TRSTENJAK DAVORIN, župnik v Starem Trgu na Štajerskem. (1878)

B) Ustanovniki in letniki.

I. Ljubljanska škofija.

1. Dekanija **Ljubljana**. Poverjenik: *Lah Evgen.*

a) Mesto:

*Arcè Rajko, c. kr. p. blagajnik in h. posestnik.
*Auer Jurij, tovarnar in h. posestnik.
*Blaznik Frančiška, posestnica in solastnica tiskarne.
*dr. vitez Bleiweis Karol, primarij, h. posestnik in obč. svêtnik.
*Bučar Franc, zasebnik in posestnik.
*Bušič Josip, c. kr. v. p. uradnik v pokoji in h. posestnik.

*) Kdor vsled odboru nenaznanjene spremembe svojega imena ne najde natisnenega v kraji, kjer biva sedaj, naj išče svojih knjig pri onem poverjeniku, kateremu je plačal društvenino. Za take spremembe ne moremo biti odgovorni.

**) Letnica pomeni, kedaj je bil dotični izvoljen za častnega društvenika.

*dr. Čebašek Andrej, kanonik, prelat, itd.
*Čitalnica národna.
*Detela Oton, dež. poslanec in odbornik, graščak, itd.
*dr. Dolenec Hinko, c. kr. dež. sodnije tajnik.
*Dolenec Oroslav, svečar, posestnik, obč. in trg. zbornice svêtnik.
*Fabian Ivan, trgovec in posestnik.
*Fabiani o. Placid, provincijal, itd.
*vitez Gariboldi Anton, zasebnik.
*Globočnik Anton, c. kr. vladni svêtnik, itd.
*Grasselli Peter, m. župan, deželni poslanec, h. posestnik, vitez žel. krone III. reda, itd.
*Heidrich Karol, misj. duh. kongr. sv. Vincencija Pavlanskega.
*Hranilnica kranjska.
*Hren Franc, veletržec, trg. zborn. svêtnik, graščak, itd.
*dr. Hudnik Matija, odv. koncip.
*Jamšek Ivan, trgovec in posestnik.
*dr. Jarc Anton, prošt, c. kr. dež. šolski nadzornik v p., itd.
*Jeraj Ivana, zasebnica
*Jeran Luka, msgr., kanonik in urednik.
*Jereb Josip, župnik v p.
*Kadilnik Franc, trg. denarničar.
*Klemenčič Josip, c. kr. pripr. prof. in katehet.
*Klun Karol, kanonik, drž. in dež. poslanec.
*Knjižnica frančiškanska.
*Knjižnica c. kr. učiteljišča
*Kokalj o. Rajnerij, frančiškan.
*Kosler Ivan, tovarnar in graščak.
*dr. Kosler Josip, tovarnar in posestnik.
*Kotnik Ignac, not. koncipijent in posestnik.
*Križnar Miroslav, kanonik in st. župnik.
*Kušar Josip, trgovec, posestnik, itd.
*dr. Lampe Franc, vodja „Marijanišču“ in sem. profesor.
*Lukman Jakob, c. kr. rač. svêtnik v p., itd.
*Mahkot Ivan, c. kr. okr. glavar.
*Marn Josip, c. kr. gimn. profesor, konz. svêtnik in č. kanonik.
*Martinak Josip, c. kr. dež. sod. svêtnik, itd.
*dr. Missia Jakob, knezoškof, itd.
*Močnik Matej, m. učitelj v p., itd.
*dr. Munda Franc, odvetnik in posestnik.
*Murnik Ivan, ces. svêtnik, dež. poslanec in odbornik, vit. Fr. Jos. reda, itd.
*Petričič Vaso, podžupan, trgovski zborn. predsednik, veletržec in posestnik.
*Pfeifer Franc, c. kr. rač. nadsvêtnik.
*Pleteršnik Maks, c. kr. gimnazijski profesor.
*Pogačar Martin, knezošk. kancelar in č. kanonik.
*dr. Poklukar Josip, dež. glavar, drž. poslanec, vit. žel. krone III. reda, posestnik, itd.
*dr. Pongraz Oskar, zasebnik in posestnik.
*Prosenc Josip, gl. zast. »Aziende«.
*Ravnihar Franc, dež. knjigovodja, obč. svêtnik in graščak.
*Robič Luka, c. kr. v. davk. nadzornik v p.
*Rohrman Zmagoslav, tovarnar in posestnik.
*Rozman Ivan, m. župnik, duh. in obč. svêtnik.
*Skubic Anton, c kr. gimn. prof. v zač. pokoji.
*„Sokol“ telovadno društvo.
*Souvan Ferdinand, veletržec in graščak.
*Souvan Franc Ks., veletržec, dež. poslanec, trg. zborn. svêtnik, posestnik, itd.

*dr. Starè Josip, c. kr. fin. prok. pristav, posestnik in obč. svêtnik.
*dr. Suppan Josip, odv. in hran. ravnatelj.
*dr. Svetina Ivan, c. kr. gimn. prof.
*Šuman Josip, c. kr. gimn. ravnatelj.
*Tavčar Ivan, posestnik.
*dr. Tavčar Ivan, odvetnik, dež. poslanec, posestnik in obč. svêtnik.
*dr. Valenta Alojzij, c. kr. vl. svêtnik, posestnik, ravnatelj dež. bolnice, itd.
*Vavrů Ivan, c. kr. gimn. prof. v p.
*Vilhar Ivan, ravnatelj m. užitn. zakupu in posestnik.
*dr. Vošnjak Josip, primarij, dež. poslanec in odbornik. obč. svêtnik in posestnik.
*baron Winkler Andrej, c. kr. dež. predsednik, vitez žel. krone II. reda, itd., itd.
*Zamejic Andrej, st. kanonik, itd.
*Zupan Tomo, c. kr. gimn. prof., konz. svêtnik, ravnatelj „Alojzijevišču“, itd.
*dr. Zupanec Jernej, c. kr. notar, posestnik, not. komore predsednik, itd.
*Žagar Karol, dež. blagajnik, obč. svêtnik in posestnik.
*Žlogar Anton, mestni kaplan.
Ahčin Jera, h. posestnica.
„Alojzijevišče“, knezošk. dij. zavod.
dr. Ambrožič Franc, m. zdravnik.
Avšič Jakob, zav. uradnik.
Ban Franc, faktor »Kat. tiskarne«.
Bartel Anton, c. kr. gimn. prof.
Belar Leopold, vodja II. m. d. lj. šole v p.
Belè Ivan, m. učitelj.
Benkovič Josip, bogoslovec.
Bezenšek Ernst, uradnik „Slavije«.
Birek Franc, bogoslovec.
Bizovičar o. Josip, frančiškan.
Bohinec Žiga, sem. podvodja, ekonom. in konz. svêtnik.
Bonač Ivan, knjigovez.
Borštner Vincenc, c. kr. gimn. prof.
Bradaška Ferdinand, m. blag. kontrolor.
Brešar Josip, bogoslovec.
Celestina Josip, c. kr. pripr. prof.
Cestnik Anton, bogoslovec.
Dežman Franc, knjigovez.
Didak Gustav, hran. pristav.
Dobida Josip, c. kr. fin. tajnik.
Drahsler Pavl, trg. vodja.
Dralka Josip, c. kr. vl. svêtnik, itd.
dr. Drč Josip, c. kr. tab. tov. zdravnik.
Drenik Franc, glavni zastopnik „Fonçiere“.
Društvo kranjskih tiskarjev.
Družba rokodelskih pomočnikov.
Duffè Ivan, I. m. ingenieur.
dr Elbert Sebastijan, škof. tajnik.
Endlicher Rudolf, c. kr. okr. tajnik.
Eppich Ivan, c. kr. vadn. učitelj.
Erker Josip, stolni vikar.
dr. Ferjančič Andrej, c. kr. drž. pravd. namestnik in drž. poslanec.
Fik Franc, bogoslovec.
Flis Ivan, sem. spiritual in konz. svêtnik.
Franko Alojzij, drd. juris.
dr. Fux Franc, ces. svêtnik, primarij in h. posestnik.
Furlan Jakob, m. učitelj.
Gnjezda Ivan, c. kr. r. profesor in katehet, itd.
Gogola Ivan, c. kr. notar in obč. svêtnik.
Goričnik Franc, trgovec.
dr. Gregorič Vinko, zdravnik in obč. svêtnik.
Grkman Franc, c. kr. vadn. učitelj
dr. Gross Franc, c. kr. d. sod. pristav.
Guttman Emil, c. kr. fin. prok. pristav.
Hafner Jakob, vodja priv. učilišču.
Hofbauer Ana, deželnega tajnika vdova, itd.

Hohn Hugon, c. kr. p. kontrolor in h. posestnlk.
Hribar o. Angelik, frančiškan.
Hribar Dragotin, upravitelj „Narodne tiskarne“.
Hribar Ivan, gl. zast. »Slavije“, obč. svêtnik in dež. poslanec.
Hrovath Blaž, c kr. pripr. ravnatelj.
Izobraževališče za učiteljice.
dr. Janežič Ivan, sem. profesor.
dr. Jenko Ludovik, zdravnik.
Jentl Anton, zasebnik.
Josin Maks, m učitelj.
Kalan Andrej, trnovski kaplan.
Kalan Ivan, bogoslovec.
Karlin Andrej, m. kaplan in katehet.
Karun Franc, trnovski župnik, itd.
Kaspret Anton, c. kr. gimn. prof.
Katoliško društvo.
Kaučič Jakob, c. kr. zemlj. knjigovodja v p.
dr. Kavčič Jakob, c. kr. drž. pravdn. namestnik.
Kermavner Valentin, c. kr. gimn. profesor.
Klein Anton, solastnik tiskarne, obč. svêtnik, dež. poslanec, itd.
dr. Klofutar Leonhard, st. prošt, stud. ravnatelj, itd.
Knjižnica bogoslovska.
Knjižnica c. kr. gimnazijska.
Knjižnica c. kr. realska.
Koblar Anton, kurat v pris. delavnici.
Kočevar Franc, c. kr. dež. sod. predsednik.
Kolar Matija, stolni vikar.
Kolman Franc, trgovec, hišni posestnik, itd.
Kovač Ivan, solastnik tiskarne.
Kremžar Andrej. deželne bolnice oskrbnik.
dr. Krisper Valentin, odv. koncip.
Krulec Ivan, m. učitelj.
Kržič Anton, nunski kaplan in katehet, itd.
dr. Kulavic Ivan, sem. ravnatelj, kanonik in prelat.
Kunc Matej, krojač, itd.
Lah Evgen, mag. konc. pristav in tajnik »Mat. Slov.«
Lassnik Peter, trgovec in posestnik.
Lavrenčič Josip, h. posestnik, itd.
Lavrič Mihael, vodja trgovine.
dr. Leben Matija, č. kanonik in sem. prof. v p.
Ledenik Alfred, trgovec, itd.
Lederhas Ludovik, gimn. profesor.
Lenarčič Anton, c. kr. fin. tajnik.
dr. Lesar Josip, sem. profesor, itd.
Levec Anton, c. kr. d. sod. pristav.
Levec Franc, c. kr. r. profesor, nadzornik in urednik.
Lozar Josip, trgovec. itd.
Mahr Ferdinand, ces. svêtnik, h. posestnik, itd.
Maier Josip, m. učitelj.
dr. Majaron Danilo, odv. koncip.
Majntinger Ivan, c. kr. predstojnik dež. deske.
Malenšek Martin, m. župnik.
Marolt Avgust, glasovirar.
Medić o. Kallist, fr. župnik in vikar.
Mihelič Jakob, bogoslovec.
Mikuš Anton, cand. prof.
Millitz Ljudmila, lastnica tiskarne in posestnica.
Modic Josip, c. kr. rač. oficijal.
dr. Moschè Alfonz, odvetnik.
Mulaček Franc, trg. pomočnik.
Mušič Ivan, c. kr. davk. uradnik.
„Narodna tiskarna“, deln. društvo za tisk. podjetja.
Nedeljko Franc, zav. uradnik.
Nemanič Davorin, bogoslovec.
Novak Franc, gimn. profesor.
Obreza Anton, tapetnik in posestnik.
Omejec Ferdinand, deželne blag. oficijal.
Ozimek o. Evstahij, fr. gvardijan.
†Pakič Mihael, trgovec, občinski svêtnik, h. posestnik, itd. itd.

dr. Papež Franc, odvetnik in dež. poslanec.
dr. pl. Pauker - Glanfeld Henrik, kanonik in st. dekan.
Pavlič Franc, c. kr. poštni uradnik.
Pavlin Alfonz, c. kr. gimn. profesor.
Pavločič Andrej, žel. uradnik v p. in posestnik.
Petelin Martin, gimn. profesor.
Pfeifer Josip, dež. tajnik.
Pichler Josip, c. kr. gimn. profesor.
Pintar Luka, gimn. profesor.
Pirc Gustav, c. kr. kmet. družbe tajnik in pop. učitelj.
Pleiweiss Karol, c. kr. avskultant in posestnik.
Pleško Karol, c. kr. dež sod. svêtnik in posestnik.
Poljanec Alojzij, dež. prisilne del. oskrbnik.
Porenta Gašpar, bogoslovec.
Potočnik Mihael, konz. svêtnik in n. spovednik.
Povše Franc, veleposestnik, obč. svêtnik, dež. poslanec, itd.
Povše Henrik, bogoslovec.
Praedica Jakob, c. kr. pripr. profesor.
Praprotnik Andrej, vodja I. m. d. lj. šole, itd.
Premk Anton, c. kr. p. kontrolor in posestnik.
Ravnikar Vekoslav, pom. uradnik
Rešič Prostoslav, žel. uradnik.
Rihar Josip, c. kr. okr. komisar.
Robida Ivan, mag. oficijal.
Rodè Ivan, trgovec in posestnik.
Roshnik Anton, c. kr. sodn. pristav v pokoji.
Rutar Simon, c. kr. r. prof., itd.
Safran Franc, m. cerkovnik.
Schuendelen Božidar, trg. knjigovodja. (2 izt.)
„Slavec«, delavsko pevsko društvo.
Smolej Jakob, c. kr. dež. š. nadzornik.
Smrekar Ivan, m. katehet.
Smrekar Josip, sem. profesor, konz. svêtnik.
Staudacher Ferdinand, č. kanonik in c. kr. gimn. profesor v p.
Stegnar Feliks, c. kr. kazn. učitelj in dež. poslanec.
Sterbenc Josip, duhovnik v p.
Steska Viktor, bogoslovec.
Stuhec Rudolf, priv. uradnik.
Suhač Matej, gimn. profesor.
Svetek Anton, c. kr. rač. oficijal.
Svoboda Josip, lekar.
Šarabon Mavrilij, stolni vikar.
Šašel Feliks, c. kr. okr. glavar.
Šesek Ivan, mag. tajnik.
Šiška Josip, dvorni kaplan.
Škrabec o. Stanko, frančiškan.
dr. Štor Franc, odvetnik.
Šubic Ivan, c. kr. ravnatelj obrtne strokovne šole.
Tauzher Johana, posestnica, itd.
Tavčar Alojzij, gimn. profesor.
Toman Helena, posestnica.
Tomažič Ferdinand, c. kr. poštni oficijal.
Tomec Jakob, I. mestni komisar.
Tomšič Ivan, c. kr. vadn. učitelj, okr. š. nadzornik, obč. svêtnik, urednik, itd.
Tratnik Antonija, soproga c. kr. v. davk. nadzornika v p.
Tratnik Leopold, pasar.
Travnar Josip, m. učitelj.
Trček Mihael, m. kaplan.
dr. Triller Karol, odv. koncipijent.
Trstenjak Anton, m. hran. kontrolor.
Trtnik Franc, dež. blag. kontrolor in posestnik.
Tschurn Karol, hran. uradnik.
Turk Hugon, priv. uradnik.
Učiteljsko društvo slovensko.
Urbas Leopold, c. kr. rudn. uradnik v pokoji.
Valenčič Ivan, dijak.

Valenta Vojteh, mestni blagajnik.
Valentinčič Ignacij, obč. svêtnik, posestnik, itd.
Vencajz Ivan, c. kr. dež. sodnije svêtnik.
Virbnik Alojzij, gimn. profesor.
Vodušek Matej, c. kr. gimn. profesor.
Vončina Ivan, mag. svêtnik.
Wascher Rajko, hran. knjigovodja
Wester Avguštin, c. kr. gimn. prof.
Wiesthaler Franc, c. kr. gimn. ravnatelj.
Zagorjan Anton, not. koncipijent.
Zakrajšček Ivan, bogoslovec.
Zamida Matija, dež. svêtnik.
Zarnik Ana, odvetnikova vdova.
dr. Zupanc Franc, c. kr. vl. koncipist, itd.
Zupančič Anton, semen. profesor, konz. svêtnik
Zupančič Vilibald, c. kr. pripr. profesor in okr. š. nadzornik.
Žakelj Miroslav, c. kr. gimn. prof.
Železnikar Ivan, urednik »Slov. Narodu« in obč. svêtnik.
Žitnik Ignacij, st. vikar, urednik „Slovencu“ in dež poslanec.
Žumer Andrej, m. učitelj, c. kr. okr. š. nadzornik, itd.
Žvan Franc, bogoslovec.

Št. 76 + 204 = 280.

b) *Okolica*:

Babnik Jernej, župnik na Dobrovi.
Belec Anton, posestnik, itd. v Št. Vidu.
Bizjan Franc, posestnik v Spodnji Šiški.
Čitalnica národna v Spodnji Šiški.
Čitalnica národna v Št. Vidu.
Čuk Julij, kaplan na Igu.
Derčar Martin, župnik v Preski.
Dolenec Jakob, župnik na Igu.
Dolinar Franc, župnik pri Sv. Katarini.
Finc Anton, župnik v Sostrem.
Gams Ivan, posestnik v Loki.
Govekar Franc, nadučitelj v Spodnji Šiški.
Juvančič Ivan, trgovec in posestnik v Spodnji Šiški.
Knez Anton, trgovec in posestnik v Spodnji Šiški.
Knjižnica okr. učiteljska za ljubljansko okolico.
Kobilca Ivan, župnik v Črnučah.
Mekinec Franc, kaplan v Št. Vidu.
Porenta Franc, župnik v Sori.
Potočnik Ivan, župnik na Brezovici.
Povše Franc, župnik na Ježici.
Praprotnik Franc, učitelj v Preski.
Primožič Anton, pos. sin v Sostrem.
Pristov Josip, kaplan v Sostrem.
Rojina Anton, posestnik v Spodnji Šiški.
Skul Valentin, župnik pri Sv. Jakobu.
Sterlè Franc, nač. postaje v Zalogu.
Šola národna v Št. Vidu.
Štrukelj Franc, duhoven v p. na Šmarni Gori.
Tomec Miroslav, slikar in posestnik v Št. Vidu.
Trošt Franc, nadučitelj na Igu.

Št. 30.

2. Dekanija **Bistrica Ilirska**. Poverjenik: *Vesel Ivan.*

*Brinšek Ivan, trgovec v Trnovem.
*Česnik Jurij, trgovec v Knežaku.
*Domicelj Alojzij, trgovec v Zagorji.

*Jenko Aleksander, trgovec v Trnovem.
*Ličan Aleksander, trgovec v Trnovem.
*Štrucelj Jurij, c. kr. okr. sodnik.
*Valenčič Ivan, posestnik v Trnovem.
*Vesel Ivan, dekan v Trnovem.
Bilc Ivan, duhoven v p.
Bralno društvo v Zagorji.
Jenko Ludovik, kaplan v Trnovem.
Križaj Nikolaj, župnik v Premu.
Lesar Ivan, kaplan v Trnovem.
Ponikvar Anton, župnik v Knežaku.
Tomšič Ivan, posestnik v Il. Bistrici.
Zarnik Martin, nadučitelj v Trnovem.

Št. 8 + 8 = 16.

3. Dekanija **Cirknica**.

a) Cirknica. Poverjenik: *Kunstelj Franc.*

Blažon Marija, posestnica v Begunjah,
Čibašek Ivan, župnik pri sv. Vidu.
Jan Simon, župnik pri sv. Trojici.
Kljun Matej, ekspozit v Begunjah.
Krek Franc, kaplan v Cirknici.
Kunstelj Franc, dekan v Cirknici.
Šafer Ivan, župnik v Grahovem.
Šerko Franc, trgovec in posestnik v Cirknici.
Žirovnik Josip, učitelj v Begunjah.

Št. 9.

b) Lož. Poverjenik: *Lah Gregor.*

*Kaplenek Ivan, župnik na Blokah.
Lah Gregor, župan, posestnik, itd.
Lenček Blaž, župnik v Starem Trgu.
Ogorek Andrej, c. kr. sod. pristav.
Planinec Ivan, trg. pomočnik v Starem Trgu.
Poklukar Mihael, učitelj in posestnik v Starem Trgu.
Rozina Julij, trgovec in posestnik v Poddobu.
Volčič Jurij, c. kr. sod. pristav.

Št. 1 + 7 = 8.

c) Planina. Poverjenik: *Podboj Ivan.*

Benedik Josip, nadučitelj.
Bernard Valentin, župnik v Studenem.
Klemenc Franc, župnik na Uncu.
Kovšca Anton, župan, posestnik, itd.
Mayr Julij, zdravnik, itd.
Podboj Ivan, župnik.
Reissmüller Franc, grašč. oskrbnik.

Št. 7.

4. Dekanija **Idrija**.

a) Idrija. Poverjenik: *Kos Franc.*

*Občina mestna.
*Vidmar Josip, župnik v Žirèh.
Belar Jusip, župnik na Vrhu.
Cizej Ivan, c. kr. sodn. pristav.
Čitalnica mestna.
Delavsko bralno društvo.

Goli Franc, trgovec in posestnik.
dr. Kaisersberger A., c. kr. rudn. zdravnik.
Kogej Josip, dekan, itd.
Kos Franc, trgovec in posestnik.
Koser Maks, c. kr. notar.
Kroupa Gustav, c. kr. rudn. pristav.
Kumer Josip, rudar.
Lapajne Franc, trgovec in posestnik.
Lapajne Štefan, trgovec, župan in posestník.
Lapajne Valentin, trgovec in posestnik.
Lavrič Josip, kaplan v Žirèh.
Leskovic Sebastijan, zasebnik v Sp. Idriji.
Picigas Leopold, benef in katehet.
Svoboda Karol, c. kr. ingenieur.
Šola c. kr. rudniška.
Treven Valentin, trgovec in posestnik.
Vončina Franc, pom. uradnik.
Žgur Anton, župnik na Ledinah.
Žonta Ivan, posestnik v Sp. Idriji.

Št. 2 + 23 = 25.

b) Črni Vrh. Poverjenik: *Domicelj Anton.*

Bukvarna farna.
Domicelj Anton, vikar.
Majnik Mihael, posestnik v Mrzlem Logu.
Rudolf Gašpar, posestnik v Lomih.

Št. 4.

5. Dekanija **Kamnik.**

a) Kamnik. Poverjenik: ————

*Starè Alojzij, administrator na Rovi.
*Stranjska fara.
Bergant Luka, trgovec in posestnik.
Čenčič Jernej, nadučitelj vodja.
Čitalnica národna.
Depolo Mihael, c. kr. geometer.
Drahsler Jakob, c. kr. okr. tajnik.
Fazan Rudolf, nadgozdar.
Fischer Franc, župan, gostilničar in posestnik.
Kenda Josip, posestnik
Kljun Ivan, župnik v Sp. Tuhinji.
Knjižnica okr. učiteljska.
Lindtner Hinko, trgovec.
Močnik Josip, lekar.
Murnik Ivan, trgovec in posestnik.
Novak Martin, c. kr. poštar.
Oblak Ivan, dekan.
Pečnik Valentin, adm. na Vranji Peči.
Podboj Alojzij, c. kr. davk. pristav.
Rodè Josip, posestnik.
†dr. Samec Maks, zdravnik, posestnik, itd.
Stenovec Anton, župnik na Selih.
dr. Šmidinger Karol, c. kr. notar.
dr Zbašnik Franc, c. kr. okr. komisar.

Št. 2 + 22 = 24.

b) Brdo. Poverjenik: *Kersnik Janko.*

*Jarc Jernej, župnik v Dolu.
*Kersnik Janko, c. kr. notar, veleposestnik, dež. poslanec, itd.
*Rožič Alojzij, župnik v Krašnji.
Detelja Karol, trgovec in posestnik v Dobu.
Dolžan Ivan, župnik v Ihanu.
Nemanič Ivan, župnik v Št. Ožbaltu.

Polec Julij, c. kr. okr. sodnik.
Potočnik Tomaž, kaplan v Dobu.
Strupi Jakob, adm. na Goričici.
Škofic Jurij, župan in posestnik v Št. Vidu.
Škufca Ludovik, župnik v Blagovici.
Vidic Maks, c. kr. sod. pristav.
Vrhovnik Ivan, župnik v Št. Gothardu.
Zorko Matija, c. kr. cestni uradnik.

Št. 3 + 11 = 14.

c) Komenda-Mengiš. Poverjenik: *Mejač Andrej.*

Bralno društvo v Mengiši.
Golob Janko, trgovec v Zalogu.
Gornik Franc, kaplan v Komendi.
Grünthal Ivan, trgovec v Komendi.
Levec Ivan, župan, posestnik, itd. v Mengiši.
Mejač Andrej ml., trgovec, itd. v Komendi.
Mesner Josip, nadučitelj v Komendi.
Paternost Henrik, učitelj v Radomljah.
Svetlin Andrej, posestnik, itd. v Komendi.
Šega Ivan, kaplan v Vodicah.
Tomažič Ivan, učitelj v Zalogu.
Zaletel Leopold, kaplan v Mengiši.
Zorec Ivan, župnik v Mengiši.

Št. 13.

6. Dekanija **Kočevje**. Poverjenik: *Komljanec Ivan.*

*Lampe Josip, c. kr. zemlj. knjigovodja.
*Lovšin Simon, župnik pri Fari.
Berčič Peter, adm. v Starem Logu.
Gerzin Matija, župnik v Banji Loki.
Kalan Janko, c. kr. davk. nadzornik.
Knjižnica okr. učiteljska.
Komljanec Ivan, c. kr. gimn. profesor, itd.
Krese Josip, dekan
Kunauer Ivan, adm. v Polomu.
Pfeifer Jurij, c. kr. fin. straže komisar.
Rott Gothard, župnik pri Stari Cerkvi.

Št. 2 + 9 = 11.

7. Dekanija **Kranj**.

a) Kranj. Poverjenik: *Šavnik Karol.*

*Bartol Baltazar, župnik v p. v Cerkljah.
*Debeljak Ivan, župnik v Preddvoru.
*Globočnik Edvard, zdravnik.
*Majdič Vinko, tovarnar.
*Mežnarec Anton, dekan, itd.
*Omersa Franc, trgovec in posestnik, itd.
*Pirc Matej, trgovec, posestnik, itd.
*Prevc Valentin, posestnik, itd.
*Ross Matej, trgovec.
*Sajovic Ferdinand, trgovec.
*Šavnik Karol, lekar, župan in posestnik.
*Urbančič Alojzija, graščakinja na Turnu.
*Žužek Franc c. kr. ingenieur.
Blagne Anton, posestnik v Št. Jurji.
Bohinc Ivan, priv. uradnik.
Bralno društvo slovensko.
Brodnik Anton, kaplan v Šmartnem.
Čitalnica národna.
Dolenc Franc, trgovec in posestnik.

Einspieler Tomaž, c. kr. sod. pristav.
Florijan Karol, zasebnik.
Globočnik Viktor, c. kr. notar.
Gregorič Ignac, župnik v Trsteniku.
Hubad Josip, c. kr. g. profesor.
Kacin Josip, posestnik v Črešnjevku.
Kačar Ivan, kaplan v Predosljih.
Karlin Martin, c. kr. gimn. profesor.
Knjižnica okr. učiteljska.
Kos Mihael, učitelj v Velesovem.
Krčon Josip, župnik, itd. v Predosljih.
Krisper Rajmund, trgovec in posestnik.
Kržič Josip, posestnik v Trbojah.
Kukelj Anton, mestni kaplan.
Lavrenčič Ivan, kaplan v Cerkljah.
Mayr Peter ml., posestnik, itd.
Müller Ivan, kaplan v Smledniku.
Nemec Anton, kaplan v Št. Jurji.
Pavlin Alojzij, trgovec in posestnik v Podbrezji.
Pavlin Franc, trgovec in posestnik v Podbrezji.
Pogačnik Josip, posestnik v Podnartu.
Povše Martin, župnik, itd. v Št. Jurji.
Preželj Matej, župnik v Mavčičah.
Rakovc Ivan, zasebnik
Rihar Franc, kaplan v Podbrezji.
Robič Simon, adm. na Šenturški Gori.
Romè Franc, župnik v Naklem.
dr. Šavnik Edvard, c. kr. okr. zdravnik.
dr. Štempihar Valentin, odvetnik.
Tavčar Franc, ekspozit v Besnici.

Št. 13 + 36 = 49.

b) Tržič. Poverjenik: *Špendal Franc.*

Ahačič Leopold, tovarnar.
Jelenc Ivan, trgovec.
Kmet Andrej, učitelj.
Merčun Rok, kaplan.
Omersa Ivan, trgovec.
Špendal Franc, administrator.
Žerjov Gregor, c. kr. okr. sodnik.

Št. 7.

8. Dekanija **Leskovec.**

a) Krško. Poverjenik: *Gabršek Franc.*

*Knjižnica okr. učiteljska.
Bezlaj Josip, mešč. učitelj in c. kr. okr. š. nadzornik.
Črnovšek Ivan, um. uradnik.
Gabršek Franc, nadučitelj - vodja in c. kr. okr. š. nadzornik.
Gregorič Franc, posestnik, itd.
Gregorin Alojzij, c. kr. okr. sodnik.
Hans Miroslav, c. kr. uradnik.
dr. Kersnik Josip, c. kr. okr. zdravnik.
Knavs Ivan, mestni vikar.
Kobal Bogdan, c. kr. sodn. pristav.
Lapajne Ivan, vodja mešč. šole.
Lončar Ivan, c. kr. davk. nadzornik.
dr. Mencinger Ivan, odvetnik in posestnik.
Pfeifer Viljem, župan, drž. in dež. poslanec, posestnik, itd.
dr. Pučko Jurij, c. kr. notar.
Ravnikar Jernej, m. učitelj.
dr. Romih Tomaž, mešč. učitelj.
Weiglein Henrik, c. kr. okr. glavar.

Št. 1 + 17 = 18.

b) Leskovec. Poverjenik: *dr. Šterbenc Jurij.*

*Grivic Franc, kaplan v Leskovcu.
*Šola ljudska v Št. Jerneji.
*dr. Šterbenc Jurij, dekan v Leskovcu.
*Štrobelj Franc, v Št. Jerneji.
Borštner Josip, kaplan v Škocijanu.
Brulec Franc, župnik v Dolini.
Cepuder Jakob, učitelj v Leskovcu.
Dolinar Ivan, župnik na Raki.
Dolinar Mijo, trgovec v Dolini.
Fettich-Frankheim Anton, župnik v Št. Jerneji.
Lavrič Matija, župnik na Studencu.
Lebar Jakob, kaplan v Boštajnu.
Maurer Gašpar, posestnik na Raki.
Ogrin Peter, adm. pri sv. Duhu.
Šmid Anton, kaplan v Št. Jerneji.
Šola trirazredna v Leskovcu.
Varl Tomaž, kaplan na Raki.
Vovk Ivan, župnik v p., itd. v Št. Jerneji.
Zadnik Simon, župnik v Čateži.

Št. 4 + 15 = 19.

c) Kostanjevica. Poverjenik: *Pavlič Damijan.*

Abram Lavoslav, nadučitelj.
Ambrož Ivan, kaplan pri sv. Križi.
Ilovski Albin, kaplan v Kostanjevici.
Novak Mihael, c. kr. okr. sodnik.
Pavlič Damijan, župnik.
dr. Wurner Josip, c. kr. polk. zdravnik v p., itd.

Št. 6.

9. Dekanija **Litija.**

a) Litija. Poverjenik: *Svetec Luka.*

*Nabernik Ivan, c. kr. okr. sodnik.
*Sajè Mihael, župnik v Štangi.
*Svetec Luka, c. kr. notar, dež. poslanec in posestnik.
*Šusteršič Fr., kaplan v Šmartnem.
dr. Babnik Janko, c. kr. avskultant.
Golmajer Josip, župnik v Javorji.
Grill Matija, c. kr. okr glavar.
Jeločnik Anton, tov. knjigovodja.
Jeretin Martin, c. kr. okr. tajnik.
Molek Martin, župnik na Savi.
Okrajna učiteljska knjižnica.
dr. Pavlič Ignacij, c. kr. okr. zdravnik.
Podkrajšek Franc, nač. postaji na Savi.
Pollak Josip, c. kr. vl. koncipist.
Rus Jakob, dekan v Šmartnem.
Starič Josip, c. kr. sod. pristav.
Tekster Konr., benef. v Šmartnem.
Turk Avgust, župnik na Jančem.
Vončina Valentin, c. kr. sod. kancelist.
Vrančič Ivan, žel. uradnik
Zdražba Ivan, župnik na Prežganji.
Zupančič Jernej, duhovnik v p.

Št. 4 + 18 = 22.

b) Radeče. Poverjenik: *Zagorjan Ivan.*

*Krisper Valentin, tovarnar in posestnik.
Gmeiner Karol, župnik v Širji.
Požar Anton, nadučitelj.
Ramovš Andrej, župnik v Svibnem.
Vidergar Ivan, župnik v Št. Jurji.
Zagorjan Ivan, župnik v Radečah.

Št 1 + 5 = 6.

10. Dekanija **Loka**.

a) Loka. Poverjenik: *Kožuh Matej.*

*Kožuh Matej, dekan v Stari Loki.
dr. Arko Anton, okr. zdravnik.
Čitalnica mestna.
dr. Dolenec Josip, kaplan v Stari Loki.
Oblak Ivan, mestni kaplan.
Peterlin Primož, adm. pri sv. Lenartu.
Rožman Lovro, ekspozit v Žabnici.
dr. Škofic Franc, c. kr. okr. sodnik.
†Šoklič Blaž, mestni župnik.
Tomažič Ivan, mestni župnik.
Št. 1 + 9 = 10.

b) Selca. Poverjenik: *Sušnik Ivan.*

*Tušek Gregor, posestnik na Martinjem Vrhu.
Boncelj Franc, župnik v Dražgoših.
Bralno društvo v Selcih.
Jamnik Anton, župnik v Sorici.
Košmelj Luka, posestnik v Železnikih.
Mrak Jakob, župnik v Železnikih.
Sušnik Ivan, župnik v Selcih.
Šlibar Franc, trgovec in posestnik v Selcih.
Vavpotič Ivan, kaplan v Selcih.
Veja Maks, župnik v Bukovšici.
Št. 1 + 9 = 10.

c) Trata. Poverjenik: *Petrovčič Franc.*

*Debeljakova hiša v Poljanah.
*Dolinar Ivan, župnik v p. na Trati.
Bralno društvo na Trati.
Cirman Anton, nadučitelj v Poljanah.
Čebašek Ivan, kaplan v Poljanah.
Dolinar Anton, adm. v Lučini.
Justin Blaž, adm. v Novi Oslici.
Knific Luka, nadučitelj na Trati.
Petrovčič Franc, župnik na Trati.
Št. 2 + 7 = 9.

11. Dekanija **Metlika**.

a) Črnomelj. Poverjenik: *Kupljen Anton.*

*Koenig Jurij, župnik na Vinici.
Juvanec Franc, učitelj na Vrhu.
Klemenčič Mihael, m. kaplan.
Kunc Avgust, posestnik.
Kupljen Anton, c. kr. notar.
Okrajna učiteljska knjižnica.
Pokorn Jakob, m. kaplan.
Režek Peter, župnik v Starem Trgu.
Schweiger Ivan, posestnik.
Šašelj Ivan, župnik v Adlešičih.
Šola farna v Starem Trgu.
Št. 1 + 10 = 11.

b) Metlika. Poverjenik: *Navratil Anton.*

Aleš Anton, dekan v Semiči.
Bulovec Mihael, kaplan v Semiči.
Dovgan Franc, prošt n. reda.
Dular Franc, učitelj v Semiči.
Guštin Franc, posestnik.
Hayne Edvard, c. kr. davkar.
Navratil Anton, zasebnik.
Pavlič Ivan, m. kaplan.
Premer Ignacij, posestnik.
Prosenik Anton, trgovec.

Romè Josip, župnik n. r. v Podzemlji.
Schweiger Franc, župnik na Radovici.
Stajer Franc, c. kr. notar.
Šola ljudska v Semiči.
Šola mestna v Metliki.
Šola národna na Radovici.
Tanšek Ivan, not. koncipijent.
Št. 17.

12. Dekanija **Moravče**. Poverjenik: *Kajdiž Tomaž.*

*Preša Josip, župnik v Pečèh.
Brcè Anton, župnik v Št. Lambrehtu.
Česenj Andrej, kaplan v Zagorji.
Kajdiž Tomaž, dekan, itd.
Kepec Franc, adm. v Češnjicah.
Kušar Franc, kaplan v Moravčah.
Lazar Mihael, c. kr. gimn. prof. v p. v Čemšeniku.
Letnar Lovro, nadučitelj in c. kr. okr. š. nadzornik.
Oblak Lovro, kaplan v Moravčah.
Volk Ivan, kaplan v Čemšeniku.
Vrančič Ignacij, župnik v Kolovratu.
Št. 1 + 10 = 11.

13. Dekanija **Novo Mesto**. Poverjenik: *Poljanec Ivan*

*Babnik Ivan, župnik v Toplicah.
*dr. Gestrin Karol, c kr. sod. svêtnik.
*Krčon Anton, župnik v Šmarjeti.
*Romè Ivan, župnik v Št. Petru.
*dr. Vojska Andrej, c. kr. sod. svêtnik.
*Vrhovec Ivan, c. kr. gimn. prof.
Ambruš Valentin, c. kr. gimn. prof.
Bergant Valentin, župnik v Brusnicah.
Brežnik Franc, c. kr. gimn. profesor.
Čitalnica mestna.
Dovič Ivan, župnik v Mirni Peči.
Fajdiga Ignacij, c. kr. gimn. prof.
Frančiškanski samostan.
Frank Rihard, kanonik.
Hočevar Josip, kanonik.
Hrovat o. Florentin, frančiškan in vodja m. lj. šoli.
Kastelic Franc, trgovec.
Knjižnica c. kr. višje gimnazije.
Knjižnica okr. učiteljska.
Košir Franc, kaplan v Št. Petru.
Krajec Ivan, lastnik tiskarne.
dr. Marinko Josip, c. kr. gimn. profesor, itd.
Mervec Ivan, župnik v Stopičah.
Mohar Martin, c. kr. vodja sod. pom. uradov.
Oblak Valentin, trgovec.
Pakiž Marko, kaplan v Šmihelu.
Pec Viljelmina, učiteljica.
Perko Franc, trgovec.
Perušek Rajmund, c. kr. gimn. prof.
Poljanec Ivan, c. kr. gimn. prof.
dr. Poznik Albin, c. kr. notar, župan, itd.
dr. Požar Lovro, c. kr. gimn. prof.
Rogina Anton, c. kr. avskultant.
Rohrman Josip, not. koncipijent.
Senekovič Andrej, c. kr. gimn. ravnatelj, itd.
Skalè Otmar, c. kr. okr. živinozdravnik.
Šega Karol, c. kr. gimn. prof.
Šmidovnik Anton, župnik v Prečini.
Šturm Josip, c. kr. gimn. profesor.
Urh Peter, prošt, itd.
Videmšek Matija, župnik pri Beli Cerkvi.
Vindišar Viljem, frančiškan.
Virant Anton, trgovec.
Zavodnik Feliks, stolni vikar.
Št. 6 + 38 = 44.

14. Dekanija **Postojina**.

a) Postojina. Poverjenik: *Hofstetter Ivan.*

Bezeljak Pavl, c. kr. notar.
Čitalnica národna.
Dimnik Jakob, učitelj.
Ditrich Anton, trgovec.
Gaspari Ferdinand, c. kr. okr. živinozdravnik.
Hofstetter Ivan, dekan, č. kanonik, itd.
Jurca Franc, trgovec.
Knjižnica okr. učiteljska.
Kraigher Alojzij, trgovec.
Kraigher Peter, trgovec.
†Kraigher Peter, posestnik v Hrašah.
dr. Pitamic Ivan, odvetnik.
Puc Alojzij, župnik v Hrenovicah.
vitez Schwarz Friderik, c. kr. okr. glavar.
Šeber Rihard, lastnik tiskarne.
Šola ljudska v Postojini.
Vernik Peter, mesar in posestnik.
Vičič Miroslav, nadžupan in posestnik.
Vodopivec Anton, c. kr. poštar.
Zakrajšek Franc, kaplan.
Žužek Leopold, c. kr. okr. sodnik.

Št. 21.

b) Senožeče. Poverjenik: *Okorn Ignacij.*

*Kržič Gregor, c. kr. okr. sodnik.
*Občina razdrška.
Jemec Anton, kaplan.
Kavčič Hinko, posestnik, nadžupan in dež. poslanec na Razdrtem.
Okorn Ignacij, župnik.
Senčar Josip, c. kr. sod. pristav.
Suša Franc, posestnik.
Škerjanec Ivan, župnik v Vremah.
Želen Josip, posestnik.

Št. 2 + 7 = 9.

c) Št. Peter. Poverjenik: *Verbajs Anton.*

*Bolè Martin, profesor na Ruskem.
*Sajovic Ivan. župnik v Slavini.
Dekleva Franc, trgovec v Slavini.
Grossman Gustav, učitelj pri sv. Ivanu.
Korošec Ivan, gostilničar in posestnik.
Kozlevčar Anton, žel. uradnik.
Križaj Franc, tovarnar.
Lavrenčič Andrej, posestnik.
Medica Matej, tovarnar.
Smolič Ivan, žel. uradnik.
Strnad Ivan, kaplan v Košani.
Špilar Ludovik, posestnikov sin.
Torkar Matija, župnik v Košani.
Verbajs Anton, kurat.

Št. 2 + 12 = 14.

15. Dekanija **Radovljica**.

a) Radovljica. Poverjenik: *Roblek Aleks.*

*Plantan Ivan, c. kr. notar
Bernik Valentin, kaplan v Mošnjah.
Bizjan Ivan, c. kr. kazn. kurat v Begunjah.
Bric Ivan, c. kr. okr. sodnik.
Bulovec Ivan, trgovec in posestnik.
Butalič Jakob, c. kr sod. kancelist.
Čarman Franc, c. kr. vojni kurat v p., itd. na Otoku.
Eržen Valentin, mestni kaplan.

Ferk Ernst, c. kr. sod. pristav.
Homann Friderik trgovec in posestnik.
Klinar Matija, gostilničar in posestnik.
Kosmač Matej, posestnik.
Kumer Franc, župnik v Mošnjah.
grof Margheri Rudolf, c. kr. okr. komisar.
Marovt Marija, m. učiteljica.
Novak Ivan, mestni župnik.
Roblek Aleks, lekar, župan in posestnik.
Sittig Teodor, civ. geometer in posestnik.
Teran Ivan, župnik v Ljubnem.
Vurnik Ivan, podobar in posestnik.

Št. 1 + 19 = 20.

b) Bled. Poverjenik: ——————

*baron Schwegel Josip, veleposestnik, itd., itd.
Ažman Ivan, župnik v Gorjah.
Berlic Ivan, župnik na Boh. Beli.
Bralno društvo v Gorjah.
Bukvarna okr. učiteljska.
Razboršek Josip, dekan na Bledu.
Strlè Rezika, učiteljica v Gorjah.
Trojar Ivan, c. kr. poštar, nadučitelj in posestnik.
Zupanc Ignacij, kaplan na Bledu.
Žirovnik Janko, nadučitelj v Gorjah.
Žumer Jakob, župan in posestnik v Gorjah.

Št. 1 + 10 = 11.

c) Bohinj. Poverjenik: *Mesar Ivan.*

Čitalnica bistriška.
Mesar Ivan, župnik, itd. na Bistrici.
Pretnar Jakob, nadučitelj v Srednji Vasi.
Zarnik Matija, župnik v Srednji Vasi.

Št. 4.

d) Jesenice. Poverjenik: *Kršič Ivan.*

Aljaž Jakob, župnik in c. kr. okr. š. nadzornik na Dovjem.
Andolšek Franc, c. kr. okr. sodnik v Kranjski Gori.
Hudovernik Aleksander, c. kr. notar v Kranjski Gori.
Keršič Ivan, župnik.
Molj Ivan, župnik v Beli Peči.
Pokorn Franc, kaplan.
Robič Matija, rudn. uradnik.
Treven Anton, župan in posestnik na Savi.
Vrhovšek Franc, kaplan v Kranjski Gori.

Št. 9.

e) Kamna Gorica. Poverjenik: *Bernik Lovro.*

*Bernik Lovro, župnik.
Aljančič Valentin, adm. na Dobravi.
pl. Kapus Adolf, c. kr. poštar, posestnik, itd.
Pavlin Franc, kaplan v Kropi.
Pesjak Mihael, trgovec in posestnik.

Št. 1 + 4 = 5.

16. Dekanija **Ribnica.**

a) Ribnica. Poverjenik: *Skubic Martin.*

*Kljun Marija, posestnica v Slatniku.
*Lesar Ivan, posestnik v Hrovačah.
*Lesar Martin, posestnik v Sušji.
*Lovšin Marija, posestnica v Jurjevici.
*Skubic Martin, dekan in č. kanonik.
Brencè Ivan, župnik pri Sv. Gregorji.
Drobnič Jurij, župan v Sodražici.
Erzar Matija, kaplan v Ribnici.
Fajdiga Franc, trgovec v Sodražici.
Jaklič Josip, župnik v Dolenji Vasi.
Kadunec Franc, adm. v Dragi.
Merher Josip, trgovec v Dolenji Vasi.
Mrak Matija, kaplan v Ribnici.
Prijatel Matija, župnik v Strugah.
Višnikar Franc, c. kr. okr. sodnik in dež. poslanec.
Voglar Josip, župnik v Sodražici.
Št. 5 + 11 = 16.

b) Velike Lašče. Poverjenik: *Šuflaj Daniel.*

*Bohinjec Peter, kaplan v Dobre poljah.
Hočevar Matija, župan, poštar in posestnik.
Kosec Jernej, župnik v Škocijanu.
Lavtižar Mihael, župnik na Robu.
Lenček Niko, c. kr. notar.
Škofic Josip, c. kr. sod. pristav.
Šuflaj Daniel, c. kr. okr. sodnik.
Tramtè Anton, kaplan v Dobrepoljah.
Zgonc Ivan, župan v Podhojnem Hribu.
Št. 1 + 8 = 9.

17. Dekanija **Šmarije.**

a) Šmarije. Poverjenik: *Drobnič Andrej.*

Borštnik Ivan, nadučitelj.
Bralno društvo.
Drobnič Andrej, dekan.
Fertin Ignacij, kaplan.
Marešič Franc, župnik v Lipoglavu.
Novak Josip, kaplan na Krki.
Pipan Andrej, župnik na Polici.
Rozman Marija, trgovka.
Urbanija Lovro, župnik v Žalini.
Št. 9.

b) Zatičina. Poverjenik: *Jenčič Alojzij.*

Gregorič Josip, kaplan v Višnji Gori.
Jaklič Štefan, župnik v Št. Vidu.
Jenčič Alojzij, c. kr. okr. sodnik.
Kastreuz Egid, c. kr. sod. pristav.
Kregar Franc, kaplan v Št. Vidu.
Lukan Jakob, zdravnik v Št. Vidu.
Pešec Anton, not. kandidat.
Pirnat Stanko, c. kr. notar.
Podobnik Marija, trgovka in posestnica v Št. Vidu.
Pristov Simon, beneficijat v Št. Vidu.
Št. 10.

18. Dekanija **Trebnje**.

a) Trebnje. Poverjenik: *Frelih Matej.*

Bratkovič Kazimir, c. kr. notar.
Frelih Matej, dekan, itd.
Golia Ljudevit, c. kr. okr. sodnik.
Hočevar Anton, župnik pri sv. Lovrenci.
Hofer Karol, župnik v Čateži.
Jarc Franc, župnik na Mirni.
Jerše Alojzij, nadučitelj v Trebnjem.
Karlin Ivan, župnik v Dobrničah.
Košir Alojzij, župnik, itd. v Št. Rupertu.
Marolt Jakob, župnik pri sv. Križi.
Nagodè Ivan, kaplan v Trebnjem.
Planinšek Anton, posestnik na Mirni.
dr. Smolej Gustav, c. kr. sod. pristav.
Vzgledbodi Lazar, obrtnik.
Št. 14.

b) Mokronog. Poverjenik: *Virant Ivan.*

Barbo Mihael, župnik v Trebelnem.
Depler Alojzij, c. kr. kancelist.
Fischer Ivan, c. kr. notar.
Grčar Josip, župnik pri sv. Trojici.
Levec Ivan, učitelj.
Lunaček Aleks., učitelj v Trebelnem.
Mikuš Franc, c. kr. sodn. pristav.
Pfefferer Adolf, c. kr. okr. sodnik.
Virant Ivan, župnik v Mokronogu.
Št. 9.

c) Žužemberk. Poverjenik: *Tavčar Mihael.*

Bralno društvo v Žužemberku.
Šinkovec Avgust, kaplan.
Tavčar Mihael, župnik, itd.
Zbašnik Franc, župnik v Hinjah.
Št. 4.

19. Dekanija **Vipava**. Poverjenik: *Erjavec Matija.*

*Erjavec Matija, dekan itd.
*Kavčič Franc, c. kr. poštar in posestnik v Št. Vidu.
*Nakus Josip, župnik, itd. na Planini.
Arko Mihael, župnik v Šturiji.
Bratož Franc, posestnik v Podragi.
Bukvarna okr. učiteljska.
Čitalnica kmetijska v Podragi.
Čitalnica národna v Vipavi.
Dejak Hinko, župnik v Vrhpolji.
Habè Josip, posestnik na Gočah.
Hladnik Ivan, župnik na Gočah.
dr. Kenda Josip, okr. zdravnik.
Koželj Mihael, župnik na Podkraji.
grof Lanthieri Karol, graščak, itd.
Lavrenčič Matej, posestnik in dež. poslanec v Vrhpolji.
Lenasi Anton, župnik na Colu.
Lukanec Josip, benef. v Lozicah.
Primožič Jernej, župnik v Vrabčah.
Rudolf Ivan, učitelj v Vrabčah.
Semenič Ivan, posestnik v Podragi.
Silvester Franc, trgovec v Vipavi.
Skvarča Ivan, župnik v Budanjah.
Zupan Ivan, kaplan v Vipavi.
Št. 3 + 20 = 23.

20. Dekanija **Vrhnika.**

a) Vrhnika. Poverjenik: *Koprivnikar Ivan.*

*Kotnik Franc, tovarnar in posestnik v Verdu.
*Zupan Mihael, župnik v Polh. Gradci.
Bralno društvo v Polh. Gradci.
Čitalnica národna.
Dolinar Franc, župnik v Horjulu.
Gruden Ivan, c. kr. davkar.
Hladnik Ivan, kaplan v Polh. Gradci.
Hočevar Anton, župnik pri sv. Joštu.
Jelovšek Gabriel, trgovec, župan in posestnik.
Komotar Anton, c. kr. notar.
Koprivnikar Ivan, dekan, itd.
Kurent Karol, adm. v Črnem Vrhu.
Laznik Josip, kaplan.
Lenarčič Josip, veleposestnik, itd.
Levstik Vinko, nadučitelj.
Sitar Matej, kaplan.
Tomšič Ivan, usnjar in posestnik.
Vidic Ivana, učiteljica.
Vonča Anton, kurat v Bevkah.

Št. 2 + 17 = 19.

b) Borovnica. Poverjenik: *Oblak Ivan.*

*Oblak Ivan, župnik v Borovnici.
Borštnik Franc, c. kr. profesor v Dubrovniku.
Borštnik Ivan, posestnik v Dolih.
Hromec Ivan, kaplan v Borovnici.
Papler Franc, nadučitelj.
Podobnik Ignacij, župnik v Preserji.
Rozman Jurij, župnik v Rakitni.

Št. 1 + 6 = 7.

c) Logatec. Poverjenik: *Arko Franc.*

Arko Franc, krčmar in posestnik.
Bergant Lovro, župnik.
Bralno društvo dolenjelogaško.
Bralno društvo gorenjelogaško.
De Gleria Anton, trgovec.
Gruntar Ignacij, c. kr. notar.
Jeglič Josip, c. kr. davkar.
Kavčič Gašpar, posestnik v Rovtih.
Kranner Andrej, c. kr. okr. tajnik.
Lajler Franc, not. uradnik.
Levičnik Valentin, c. kr. v. davk. nadzornik.
Marguč Josip, trgovec in posestnik.
Martinčič Matej, posestnik na Jezeru.
Mikš Ivan, kaplan.
Mulley Adolf, c. kr. poštar in posestnik.
Nagodè Josip, čevljar.
Petrič Martin, posestnik.
Ravnihar Aleksander, c. kr. sod. pristav.
Ribnikar Vojteh, nadučitelj, itd.
Sakser Ivan, župnik v Hotederšici.
Sicherl Ivan, trgovec in posestnik.
Smolè Josip, posestnik.
dr. Sterger Stanko, c. kr. okr. zdravnik.
Tollazzi Tomaž, trgovec in posestnik.
dr. Trauner Martin, c. kr. sod. pristav.
Učiteljska okrajna knjižnica.

Št. 26.

II. Lavantinska škofija.

1. Dekanija **Bistrica Slovenska.** Poverjenik: ——————

*Hajšek Anton, dekan, itd.
*Ratej Franc, c. kr. notar.
Bizjak Vinko, župnik v Laporji.
Brezovšek Davorin, župnik pri sv. Martinu.
Brumen Anton, c. kr. sod. pristav.
Cizej Franc, kaplan v Slov. Bistrici.
Forst Anton, grašč. oskrbnik v Manjšbregu.
Heržič Josip, župnik v Sp. Polskavi.
Hitrek Adolf, spiritual v Studenicah.
Jerman Ivan, obč. predstojník v Makolah.
Košar Jakob, župnik v Zg. Polskavi.
Lenart Janko, župnik v Htinju.
Lendovšek Mihael, župnik, itd. v Makolah.
Mahor Feliks, učitelj v Makolah.
Parkolo Dominik, profesor na Ruskem.
Peče Ivan, c. kr. žand. vodja na Ptujski Gori.
Pernat Jernej, kaplan v Manjšbregu.
Petan Franc, župnik pri sv. Venclji.
Pihljar Simon, kaplan v Makolah.
Povh Ivan, učitelj pri Sv. Venclji.
Presečnik Gregor, kaplan v Poličanah.
Raktelj Rudolf, vikar v Slov. Bistrici.
Sekirnik Simon, učitelj na Ptujski Gori.
Sotljar Davorin, župnik v Manjšbregu.
Stepišnik Lovro, posestnik.
Stiplovšek Valentin, župnik v Ločah.
Škerjanec Rok, nadučitelj v Makolah.
Vrunkar Radoslav, učitelj v Makolah. Št. 2 + 26 = 28.

2. Dekanija **Braslovče.** Poverjenik: *Balon Anton.*

*Balon Anton, župnik, itd. na Vranskem.
*Bohinc Jakob, dekan, itd.
Bralno društvo v Braslovčah.
Čitalnica národna na Vranskem.
Gabršek Ivan, okr. tajnik.
Južna Valentin, trgovec in posestnik v Št. Jurji.
Kolarič Josip, župnik na Paki.
Križnik Gašpar, posestnik v Motniku.
Prislan Franc, posestnik v Parižlah.
Svetina Anton, c. kr. notar na Vranskem.
Šorn Franc, nadučitelj v Št Jurji, Št. 2 + 9 = 11.

3. Dekanija **Brežice.**

a) Brežice. Poverjenik: *Dekorti Josip.*

*dr. Firbas Franc, c. k. notar.
*Gomilšek Josip, žel. uradnik v Vidmu.
*Knjižnica okr. učiteljska.
*Repič Andrej, župnik v Kapelah.
*dr. Srebrè Gvidon, župan, odvetnik, itd.
Agrež Josip, uradnik v Brežicah.
Berglez Ivan, župnik v Artičah.
Črnoša Simon, župnik v Pišecah.
Dekorti Josip, kaplan v Brežicah.
Kozolè Anton, učitelj v Vidmu.
Kukovič Blaž, kaplan v Rajhenburgu.

Kunej Ivan, župnik v Dobovi.
Mesiček Ivan, nadučitelj v Globokem.
Pajmon Anton, župnik v Sromljah.
Slanc Ernst, nadučitelj v Dobovi.
Stanič Josip, not. koncipijent.
Stuhec Marko, kaplan na Bizeljskem.
Šetinc Josip, odv. koncipijent.
dr. Šmirmaul Matija, okr. zdravnik.
Št. 5 + 14 = 19.

b) Sevnica. Poverjenik: *Veršec Franc.*

*Slomšek Ivan, župnik pri sv. Lenartu.
Jerman Franc, ces. svêtnik, itd. v Rajhenburgu.
Kapler Ivan, kaplan v Sevnici.
Kunstič Ivan, učitelj v Sevnici.
Lenček Franc, veleposestnik na Blanci.
Prešern Ivan, župnik v Koprivnici.
Starkl Mio, c. kr. kancelist.
Veršec Franc, c. kr notar.
Št. 1 + 7 = 8.

4. Dekanija **Celje**.

a) Celje. Poverjenik: *Žolgar Mihael.*

*Čitalnica mestna.
*Krušič Ivan, c. kr. gimn. profesor.
*Lipold Franc, odv. koncipijent.
*Podružnica kmetijska.
*dr. Sernec Josip, odvetnik, itd.
*Teharska občina.
*Topljak Josip, posestnik.
*Vošnjak Mihael, ingenieur, posestnik, drž. in dež. poslanec.
*dr. Vrečko Andrej, c. kr. gimn. profesor, itd.
*Žuža Ivan, zasebnik.
Ambrožič Blaž, c. kr. okr š. nadzornik.
Baš Lovro, c. kr. notar, itd.
dr. Brenčič Alojzij, odv. koncipijent.
Čede Josip, gimnazijec.
dr. Dečko Ivan, odv. koncipijent.
Detiček J., c. kr. notar.
Erhartič Ivan, c. kr. avskultant.
dr. Filipič Ludovik, odvetnik.
dr. Gelingsheim Karol, c. kr. okr. sod. pristav.
dr. Hrašovec Jurij, odvetnik.
Hudovernik Ludovik, mestni kaplan.
Jerman Ivan, trgovec.
Knjižnica gimnazijska.
Kosi Anton, c. kr. gimn. profesor.
Krušič Franc, gimnazijec.
dr. Matek Martin, n. propovednik.
Oblak Vatroslav, velikošolec.
Pirtošek Martin, gimnazijec.
Rančigaj Anton, m. kaplan.
Veršec Maks, ravn. hranilnice, itd.
dr. Vrečko Josip, odvetnik.
Žolgar Mihael, c. kr. gimn. profesor.
Št. 10 + 22 = 32.

b) Žalec. Poverjenik: *Petřiček Anton.*

*Arzenšek Matija, župnik v Grižah.
*Janežič Jakob posestnik v Grižah.
*Jeraj Josip, župnik, itd. v Žalci.
Grušovnik Adam, kaplan v Žalci.
Hausenbichler Ivan, posestnik.
Klemenčič Josip, učitelj v Galiciji.
Petřiček Anton, učitelj v Žalci.
Roblek Franc, posestnik v Žalci.
Širca Ernst, posestnik v Grižah.
Št. 3 + 6 = 9.

5. Dekanija **Dravsko polje**. Poverjenik: *Rath Franc.*

*Sorglechner Josip, župnik v Cirkovcah.
*Stranjšak Martin, dekan, itd. v Hočah.
Antolič Ivan, župnik na Ptujski Gori.
Hren Anton, nadučitelj pri sv. Janži.
Rath Franc, župnik pri sv. Lovrenci.
Šabot o. Anzelm, misijonar.

Št. 2 + 4 = 6.

6. Dekanija **Gornji Grad.**

a) Gornji Grad. Poverjenik: *Potočnik Lovro.*

*Kuralt Ivan, c. kr. sod. pristav.
*Potočnik Lovro, dekan, itd.
*Strnad Matija, župnik v Ljubnem.
Čitalnica národna.
Strnad Anton, posestnik.
Šola národna v Novi Štifti.
dr. Vovšek Franc, c. kr. okr. sodnik.
Zdolšek Franc, župnik v Solčavi.

Št. 3 + 5 = 8.

b) Mozirje. Poverjenik: *Lipold Josip.*

*Lipold Josip, posestnik.
Čitalnica národna.
Praprotnik Franc, nadučitelj.
Šola ljudska na Gorici.
Šola ljudska na Rečici.
Turnšek Anton, trgovec in posestnik v Nazarjih.

Št. 1 + 5 = 6.

7. Dekanija. **Jarenina.** Poverjenik: *Flek Josip.*

*Vagaja o. Rudolf, župnik v Svičini.
Črnko Jernej, učitelj.
Flek Josip, dekan.
Jančič Franc, pos. sin.
Murkovič Franc, kaplan.
Pavec Ivan, kaplan pri sv. Jurji.
Rešek o. Henrik, kapitular in oskrbnik.
Sinko Josip, kaplan pri sv. Jakobu.
Slekovee Josip, nadučitelj.

Št. 1 + 8 = 9.

8. Dekanija **Konjice.** Poverjenik: *Mikuš Franc.*

*Bezenšek Jurij, župnik v Čadramu.
*Knjižnica nadžupnijska.
*Kovač Josip, posestnik v Žrečah.
*Mikuš Franc, dekan, itd.
*Modic Ivan, župnik na Prihovi.
*Škerbec Martin, vikar.
*Verlič Franc, župnik v Stranicah.
dr. Prus Karol, zdravnik.
dr. Rudolf Ivan, odvetnik.
Wankmüller Albin, učitelj v Čadramu.
Žnidar Mihael, župnik v Žrečah.

Št. 7 + 4 = 11.

9. Dekanija **Kozje.** Poverjenik: *Bosina Ivan.*

*Knjižnica okr. učiteljska.
Bosina Ivan, dekan, itd.
Cilenšek Blaž, župnik v Zagorji.
Gršak Vinko, župnik v Podčetrtku.

Korošec Franc, kaplan pri sv. Vidu.
Kranjc Josip, kaplan pri sv. Petru.
Lednik Anton, župnik v Podsredi.
Rakoše Mihael, župnik na Bučah.
dr. Rausch Franc, odvetnik.
Ribar Anton, župnik pri sv. Vidu.

Št. 1 + 9 = 10.

10. Dekanija **Laško**. Poverjenik: *Žuža Ivan Ev.*

*Vrečko Matej, kurat v Jurijkloštru.
Dimnik Ivan, posestnik v Trbovljah.
Elsbacher Andrej, trgovec.
Fischer Anton, župnik pri sv. Jederti.
Janžek Edvard, župnik pri sv. Marjeti.
Potočnik Anton, župnik na Razborji.
Roš Ferdinand, veleposestnik v Hrastniku.
Sajevec Karol, žel. uradnik v Hrastniku.
Smolè Jakob, župnik pri sv. Miklavži.
Žuža Ivan Ev., dr. c. p., konz. svêtnik, dekan in nadžupnik.

Št. 1 + 9 = 10.

11. Dekanija **Št. Lenart**. Poverjenik: *dr. Leščnik Janko.*

*Arnuš Franc, kaplan pri sv. Rupertu.
*Čolnik Dominik, živinozdravnik pri sv. Benediktu.
*Lapuh Martin, župnik pri sv. Barbari.
Bohanec Ivan, kaplan.
Ješovnik Simon, nadučitelj pri sv. Rupertu.
Kronvogel Josip, c. kr. sod. pristav.
dr. Leščnik Janko, odvetnik.
Petrovič Ivan, c. kr. sod. pristav.
Rop Josip, posestnik.
dr. Suhač Anton, župnik, itd. pri Sv. Ani.
Šijanec Alojzij, župnik pri Negovi.
Šijanec Anton, kaplan pri sv. Jurji.
Vraz Anton, župnik pri sv. Antonu.
dr. Wenger Karol, c. kr. okr. sodnik.

Št. 3 + 11 = 14.

12. Dekanija **Ljutomer**.

a) Ljutomer. Poverjenik: *Horvat Josip.*

*Skuhala Ivan, dekan, itd.
Božič Anton, posestnik pri Mali Nedelji.
Bralno društvo pri sv. Križi.
Bralno društvo pri Mali Nedelji.
Cvahte Simon, nadučitelj pri Mali Nedelji.
Čitalnica národna.
Desenibus Franja, učiteljica.
dr. Farkas Ivan, zdravnik.
Freuensfeld Josip, učitelj.
Gomilšek Josip, uradnik.
Hoechtl Barbika, učiteljica.
Horvat Josip, nadučitelj.
Ivančič Josip, c. kr. davk. uradnik.
Janžekovič Lovro, župnik v Veržeji.
Karba Ivan, učitelj pri sv. Križi.
Keček Andrej, kaplan pri sv. Križi.
Kralj Ivan, posestnik v Ilijaševcih.
Kukovec Ivan, posestnik in dež. poslanec.
dr. Lebar Josip, zdravnik pri sv. Križi.
Mursa Josip, posestnik na Krapji.
dr. Namestnik Josip, odvetnik.
Osenjak Martin, kaplan.

Pušenjak Tomaž, učitelj na Cvenu.
Schneider Franc, učitelj na Cvenu.
Sever Franc, uradnik.
Sršen Franc, trgovec.
Šlamberger Anton, c. kr. notar.
Šoštarič Ferdinand, kaplan.
Vavpotič Ivan, gostilničar.
Vedernjak Franc, c. kr. sod. pristav.
Volovec Jakob, trg. pomočnik.
Št. 1 + 30 = 31.

b) Radgona. Poverjenik: *Belšak Anton.*

*Jančar Franc, duhoven v p. pri sv. Petru.
*Meško Martin, župnik pri Kapeli.
*Simonič Ivan, kaplan pri sv. Jurji.
Belšak Anton, župnik pri sv. Petru.
Frangež Jernej, kaplan pri sv. Jurji.
Hecl Franc, mestni kaplan.
Jelovšek Emilija, učiteljica pri sv. Križi.
Lacko Anton, župnik pri sv. Petru.
Strelec Ivan, učitelj pri sv. Jurji.
Št. 3 + 6 = 9.

13. Dekanija **Maribor pri Dravi.** Poverjenik: *Majciger Ivan.*

*Čitalnica mariborska.
*dr. Dominkuš Ferdinand, odvetnik, itd.
*Dovnik Franc, sem. profesor.
*Ferk Feliks, zdravnik in posestnik.
*Knjižnica gimnazijska.
*Knjižnica semeniška.
*Kosar Franc, kanonik, itd.
*Majciger Ivan, c. kr. g. profesor.
*Ogradi Franc, kanonik.
*Orožen Ignacij, stolni dekan, itd.
*dr. Pajek Josip, c. kr. gimn. profesor, itd.
*dr. Radaj Franc, c. kr. notar, itd.
*dr. Sernec Janko, odvetnik, itd.
*Šinko Božidar, župnik pri sv. Kungoti.
Borsečnik Anton, mestni vikar.
Bratkovič Franc, bogoslovec.
Brglez Svojmir, bogoslovec.
Caf Jakob, kaplan pri sv. Magdaleni.
Cilenšek Alojzij, bogoslovec.
Časl Franc, bogoslovec.
Čiček Josip, mestni kaplan.
Črnec Jakob, bogoslovec.
dr. Feuš Franc, sem. profesor.
dr. Glančnik Jernej, odvetnik.
Glaser Alojzij, bogoslovec.
Golob Friderik, bogoslovec.
Gregorc Vsevlad, bogoslovec.
Gunčer Josip, bogoslovec.
Haubenreich Alojzij, duh. v p.
Hebar Franc, stolni kaplan.
Herg Lovro, kanonik, itd.
Horjak Ivan, bogoslovec.
Hurt Franc, bogoslovec.
Kardinar Josip, bogoslovec.
Kavčič Jakob, stolni vikar.
Knjižnica c. kr. učiteljišča.
Koprivnik Ivan, c. kr. gl. učitelj.
Košan Janko, c. kr. gimn. profesor.
dr. Križanič Ivan, kanonik in profesor.
Lavtar Luka, c. kr. pripr. profesor.
Majcen Gabriel, c. kr. vadn. učitelj.
Medved Anton, bogoslovec.
Meško Alojzij, mestni kaplan.
Miklošič Ivan, c. kr. vadn. učitelj.
dr. Mlakar Ivan, vodja dij. semenišča in profesor.
Morič Maks, trgovec.
Munda Janko, bogoslovec.
Nerat Mihael, nadučitelj.
Ozmec Josip, bogoslovec.
dr. Pekolj Ivan, c. kr. sod. pristav.
Pivec Štefan, bogoslovec.
Plepelec Josip, bogoslovec.

Rakovec Alojzij, žel. uradnik.
Rošker Franc, nadučitelj v Lembahu.
Sattler Josip, župnik pri sv. Križi.
Sver Alojzij, c. kr, kazn. duhoven.
Štrakl Matej, bogoslovec.
Šuta Alojzij, bogoslovec.
Veternik Anton, bogoslovec.
Višnar Franc, bogoslovec.
Vogrinc Valentin, bogoslovec.
Vreže Ivo, bogoslovec.
Vurhelc Jernej, bogoslovec.
Zadravec Peter, bogoslovec.
Zagajšak Josip, bogoslovec.
Zavadil Anton, bogoslovec.
Zdolšek Franc, bogoslovec.

Št. 14 + 53 = 67.

14. Dekanija **Maribor za Dravo.**

a) Ruše. Poverjenik: *Wurzer Matija.*

Bralno društvo.
Cerjak Franc, kaplan.
Cinglak Jakob, kaplan v Selnici.
Koren Matija, župnik v Selnici.
Kranjc Franc, učitelj.
Lichtenwallner Franc, učitelj.
Novak Franc, gostilničar.
Tominc Blaž, učitelj.
Wurzer Matija, župnik v Rušah.

Št. 9.

b) D. M. v Puščavi. Poverjenik: ——————

Bralno društvo pri sv. Lovrenci.
Glaser Ivan, posestnik v Činžatu.
Korman Josip, pos. sin v Humenu.
Korman Peter, pos. sin v Humenu.
Kralj Josip, župnik.
Pajtler Ivan, kaplan pri sv. Lovrenci.
Pavelšek Ivan, učitelj v Račjem.
Schatz Josip, učitelj.

Št. 8.

15. Dekanija **Marnberg.** Poverjenik: *Jazbec Anton.*

Jazbec Anton, dekan.
Kocbek Davorin, c. kr. notar.
Lekše Franc, kaplan.
Munda Jakob, c. kr. okr. sodnik.
Žmavc Jurij, župnik na Remšniku.

Št. 5.

16. Dekanija **Nova Cerkev.** Poverjenik: *dr. Gregorec Lavoslav.*

*Gajšek Karol, dekan, itd. na Doberni.
*dr. Gregorec Lavoslav, kanonik, drž. in dež. poslanec, itd.
*Kos Alojzij, župnik v Črešnjicah.
Drnjač Josip, učitelj v Vitanji.
Ferenčak Franc, župnik v Vojniku.
Fideršek Matija, kaplan v Vojniku.
Jankovič Franc, tržan v Vitanji.
Kordiš Terezija, učiteljica v Vitanji.
Rom Ignacij, kaplan.
Šelik Jurij, kaplan v Vitanji.
Žičkar Josip, župnik v Vitanji.
dr. Žižek Anton, zdravnik v Vojniku.

Št. 3 + 9 = 12.

17. Dekanija **Ptuj**. Poverjenik: *Kunstek Luka.*

*Hrtiš o. Benko, min. župnik.
*Kukovec Josip, župnik pri sv. Andraži.
*Meško Jakob, župnik pri sv. Lovrenci.
*Modrinjak Matija, inf. prošt.
*Trstenjak Jakob, župnik pri sv. Marjeti.
*Zelenik Josip, posestnik pri sv. Vrbanu.
*Zmazek Franc, župnik pri sv. Vrbanu.
Alekšič o Fidelij, em. gvardijan.
Balon Ivan, c. kr. vin. komisar.
Cilenšek Martin, d. gimn. profesor.
Černko Marko, mestni vikar.
dr. Čuček Josip, odvetnik.
Grebenec Ivan, učitelj pri sv. Lovrenci.
Gregorič Anton, posestnik.
dr. Jurtela Franc, odvetnik in dež. poslanec.
Kavkler Ivan, nadučitelj.
Klobučar Anton, c. kr sod. pristav.
Kos Davorin, organist pri sv. Vidu.
Kunstek Luka, d. gimn. profesor.
Majcen Ferdo, d. gimn. veroučitelj.
Mihelič Josip, c. kr. sod. pristav.
Oschgan Simon, c. kr. notar.
Planinšek Mihael, meščan.
dr. Ploj Jakob, odvetnik.
dr. Prevec Franc, odv. koncipijent.
dr. Schiffrer Ivan, c. kr. polk. zdravnik.
Sok Anton, veleposestnik v Možgancih.
Stazinski o. Konrad, min. kaplan.
Suhar Franc, m. učitelj.
Šalamun Franc, mestni kaplan.
Šijanec Franc, nadučitelj pri sv. Lovrenci.
Trstenjak Marija, učiteljica pri sv. Rupertu.
Učiteljsko društvo ptujskega okraja.
Zopf Franc, m. učitelj.
Zupančič Dragotin, m. učitelj.
Železinger Franc, d. gimn. prof.

Št. 6 + 29 = 35.

18. Dekanija **Rogatec**. Poverjenik: *Tombah Josip.*

*Knjižnica okr. učiteljska.
*Sovič Josip, župnik v Stoprcah.
*Vraz Ivan, kaplan v Rogatcu.
Kapus Armin, kaplan v Žitalah.
Kozinc Ivan, kaplan pri sv. Križi.
Merkuš Anton, župnik v Žitalah.
Sparhakl Ivan, župnik pri sv. Petru.
Stoklas Vinko, učitelj v Žitalah.
Šalamun Martin, učitelj v Stoprcah.
Tombah Josip, dekan v Rogatcu.
Ulčnik Martin, kaplan pri sv. Križi.
Vezjak Franc, učitelj v Slatini.

Št. 3 + 9 = 12.

19. Dekanija **Šaleška Dolina**. Poverjenik: *Kačič Ivan.*

*dr. Lipold Ivan, župnik pri sv. Martinu.
Čitalnica v Šoštajnu.
Frecè Matija, župnik v Belih Vodah.
Govedič Ivan, župnik v Šoštajnu.
Kačič Ivan, c. kr. notar v Šoštajnu.
Skubic Franc, župan in zdravnik v Velenji.

Št. 1 + 5 = 6.

20. Dekanija **Šmarije.** Poverjenik: *Ivanc Martin.*

*dr. Ipavic Gustav, zdravnik, itd. v Št. Jurji.
*Ulaga Josip, župnik, itd. pri sv. Vidu.
Aškerc Anton, kaplan.
Ivanc Martin, dekan, itd.
Janžekovič Vid, kaplan na Sladki Gori.
Kotnik Josip, učitelj v Žusmu.
Rotner Josip, c. kr. sod. pristav.

Št. 2 + 5 = 7.

21. Dekanija **Šmartin.** Poverjenik: *dr. Temniker Valentin.*

*dr. Šuc Josip, dekan, itd.
*Trstenjak Davorin, župnik, itd. v Starem Trgu.
Fekonja Andrej, kaplan v Starem Trgu.
Klavžar Franc, župnik pri sv. Ilji.
Kocbek Franc, kaplan pri sv. Ilji.
Košar Ivan, župnik pri sv. Florijanu.
Ostrožnik Anton, župnik v Pamečah.
Purgaj Jurij, kaplan v Šmartinu.
Rogina Ivan, posestnik, itd. v Podgorji.
Rous Karol, kaplan na Mostiču.
Šmid Miloš, kaplan v Starem Trgu.
dr. Temniker Valentin, odv. v Slov. Gradci.

Št. 2 + 10 = 12.

22. Dekanija **Velika Nedelja.** Poverjenik: *Jesih Anton.*

*Knjižnica okrajna učiteljska.
*dr. Petovar Ivan, odvetnik v Ormoži.
Čitalnica v Ormoži.
dr. Geršak Ivan, c. kr. notar, itd. v Ormoži.
Jesih Anton, oskrbnik n. reda.
Kapus Franc, meščan v Ormoži.
Kosi Anton, učitelj v Središči.
Kosi Ivan, učitelj pri sv. Lenartu.
Kranjc Vekoslav, not. koncipijent v Ormoži.
Mikl Vekoslav, trgovec v Ormoži.
Munda Franc, kaplan v Ormoži.
Nedeljko Ivan, odv. uradnik v Ormoži.
Petek Martin, pri Veliki Nedelji.
Pirnat Milka, učiteljica v Ormoži.
Porekar Anton, nadučitelj na Humu.
Schwinger Albin, dekan pri sv. Nikolaji.
Skuhala Peter, župnik.
Venedig Vilibald, župnik v Središči.
Vrtnik Ivan, not. koncipijent v Ormoži.

Št. 2 + 17 = 19.

23. Dekanija **Vozenica.** Poverjenik: *Mraz Tomaž.*

*Držečnik Luka, župan v Ribnici.
*Mraz Tomaž, dekan, itd.
Černko Josip, župnik v Vuhredu.
Hrastelj Franc, župnik v Ribnici.
Kočevar Josip, župnik v Trbonjih.
Merec Jakob, kaplan v Ribnici.
Strajhar Filip, krčmar in posestnik v Ribnici.

Št. 2 + 5 = 7.

24. Dekanija **Zavrč**. Poverjenik: *Šuta Ropert.*

*Rajsinger Franc, trgovec in posestnik v Dobravi.
*Sovič o. Aleks, župnik pri sv. Trojici.
*Šuta Ropert, dekan v Zavrči.
Št. 3.

III. Goriška nadškofija.

1. Dekanija **Bolec**. Poverjenik: *Sorč Alojzij.*

Gregorčič Simon ml., vikar v Logu.
Kranjec Franc, provizor v Soči.
Kurinčič Ivan, vikar na Srpenici.
Mlekuž Tomaž, c. kr. okr. cestni nadzornik.
Moškat Franc, kaplan.
Sorč Alojzij, c. kr. poštar.
Širca Ivan, nadučitelj-voditelj.
Štrukelj Mihael, vikar v Čez-Soči.
Trebše Ivan, učitelj v Srpenici.
Št. 9.

2. Dekanija **Cirkno**. Poverjenik: *Razpet Franc.*

Božič Peter, kurat v Ravnah.
Kašca Franc, učitelj na Reki.
Kocjančič Nikolaj, kaplan.
Kokošar Ivan, župnik v Šebreljah.
Milovčič Josip, c. kr. okr. sodnik
Peternelj Franc, gostilničar in posestnik.
Razpet Franc, kaplan.
Št. 7.

3. Dekanija **Črniče**. Poverjenik: *Cibič Anton.*

*Čitalnica v Ajdovščini.
Bralno društvo v Šempasu.
Cibič Anton, dekan v Črničah.
Frfolja Andrej, kaplan v Kamenjah.
Goljevšček Franc, župnik v Batujah.
Kersnik Leopoldina, učiteljica v Ajdovščini.
Kodrè Ivan, vikar v Oseku.
Kodrič Franc, kaplan v Črničah.
Krkoč Štefan, vikar v Lokavcu.
Poljšak Alfonz, vikar pri sv. Tomažu.
Slokar Anton, kaplan v Šempasu.
Šimuc Ivan, vikar v Velikih Žabljah.
Št. 1 + 11 = 12.

4. Dekanija **Gorica**. Poverjenik: *dr. Gregorčič Anton.*

*Bensa Štefan, kanonik, itd.
*Budal Bernard, ingenieur v Bosni.
*Ferfila Franc, uradnik v plinarni.
*Grča Blaž, vikar v Čepovanu.
*Kavčič Josip, c. kr. notar.
*Knjižnica bogosl. semenišča.
*Knjižnica c. kr. studijska.
*Marušič Andrej, c. kr. gimn. profesor, itd.
*dr. vitez Tonkli Josip, odvetnik, itd., itd.
*Vales Marko, vikar v p.
*Wolf Ivan, mestni župnik.
Bajec Josip, vodja glohonemnice.
Bajt Franc, nadučitelj v Štandreži.
Berbuč Ivan, c. kr. r. profesor.
Božič Anton, vikar v Batah.
Bralno in podporno del. društvo.

Bratina Anton, vikar v Doberdobu.
Čenčič Mihael, vikar v Desklah.
Čerin Tomaž, sem. profesor in dež. poslanec.
Čitalnica v Solkanu.
Eržen Anton, c. kr. uradnik.
Ferfolja Josip, vikar v Gabrijah.
Gaberšček Simon, vikar v Štandreži.
dr. Gabrijelčič Josip, sem. ravnatelj.
Gerbec Ivan, knezonadšk tajnik.
Godnič Josip, vikar v Kronbergu.
dr. Gregorčič Anton, sem. profesor in dež. poslanec.
Hmelak Franc, trgovec in posestnik.
Izobraževališče učiteljsko.
dr. Jakopič Josip, odvetnik.
Jenko Ivan, c. kr. gimn. profesor.
Jurič Ivan, dijak.
Kafol Štefan, kanonik.
Knjižnica gimnazijska.
Knjižnica realska.
Knjižnica učiteljska goriške okolice.
Kolavčič Ivan, župnik v Solkanu.
Kosec Josip, učitelj verouka.
Kragelj Andrej, c. kr. gimn. prof.
Kralj Ignacij, bogoslovec.
Kramberger Franc, bogoslovec.
Kumar Valentin, c. kr. vadn. učitelj.
Kuntih Josip, učitelj v Batah.
Leban Andrej, vikar v Grgarji.
Leban Ignacij, sem. duhovnik.
Ličen Maks.
dr. Lisjak Andrej, zdravnik, itd.
dr. Mahnič Anton, sem. prof.
Marušič Josip, č. kanonik.
Marzidovšek Radoslav, c. kr. voj. duhoven.
Mašera Josip, vikar v Št. Mavru.
Mercina Ivan, c. kr. vadn. učitelj.
Pavlica Andrej, bogoslovec.
dr. Pavlica Josip, duhovnik na Dunaji.
Pezdič Mihael, poštar v Solkanu.
Pirjevec Ivo, c. kr. uradnik.
Podgornik Franc, pisatelj, itd.
Poniž Benedikt, c. kr. vadn. učitelj.
Primožič Josip, bogoslovec.
Rojec Ivan, bogoslovec.
Rott Antonija, učit. pripravnica.
Rudež Anton, učitelj v gluhonemnici.
Rutar Lovro, ravnatelj na sv. Gori.
Seidl Ferdinand, c. kr. r. profesor.
Semenišče nadškofijsko.
Skubin Anton, c. kr. vadn. učitelj.
Spinčič Alojzij, c. kr. okr. š. nadz., itd.
Šantelj Anton, c. kr. gimn. profesor.
Šašelj Milan, bogoslovec.
Terpin Anton, vikar v Zapotoku.
Toman Ema Albina, c. kr. vadn. učiteljica.
Tomšič Josip, bogoslovec.
dr. Tonkli Nikolaj, odvetnik.
Valentinčič Ignacij, bogoslovec.
Vodopivec Franc, c. kr. okr. š. nadzornik.
Vuga Alojzij, bogoslovec.
Waller Elodija, c. kr. vadn. učiteljica.
Zega Mihael, nadučitelj v Kanalu.
Žepič Franc, v. dež. kmn. šole.
Žigon Franc, mestni kaplan.

Št. 11 + 69 = 80.

5. Dekanija **Koborid.** Poverjenik: *Dominko Franc.*

Dominko Franc, nadučitelj-vodja.
Fon Jakob, vikar v Kredi.
Jarc Ivan, vikar na Ljubušnjem.
Kenda Matija, učitelj v Sedlu.
Kumar Ivan, vikar v Lozèh.
Marinič Franc, župnik v Ravnici.
Mesar Andrej, vikar na Livku.
Murovec Ivan, vikar v Sedlu.
Pavša Anton, vikar v Prosnidu.
Pipan Anton, kaplan v Koboridu.

Št. 10.

6. Dekanija **Komen**. Poverjenik: *Štrekelj Edvard.*

Brezovšček Andrej, župnik v Rifenbergu.
Cazafura Henrik, c. kr. okr. sodnik.
Harmel Adolf, dekan, itd.
Knjižnica vikarijatska v Štanjelu.
Kodelja Josip, kaplan v Dornbergu.
Kramer Filip, župnik v Dornbergu.
Leban Anton, nadučitelj.
Pahor Anton, kaplan v Rifenbergu.
Rodè Edvard, c. kr. sod. pristav.
Štrekelj Edvard, kaplan v Komnu.
Štubelj Vinko, vikar v Gabriji.
Št. 11.

7. Dekanija **Ločnik**. Poverjenik: *Volarič Andrej.*

Golob Josip, vikar v Podgori.
Gregorčič Anton, vikar v Št. Ferjanu.
Leban Henrik, učitelj v Kojskem.
Pavletič Gothard, kaplan v Kojskem.
Smrekar Franc, vikar v Medani.
Volarič Andrej, učitelj v Kozani.
Žnidarčič Andrej, vikar v Gradnem.
Št. 7.

8. Dekanija **Št. Peter**. Poverjenik: *Poljšak Josip.*

Faganelj Štefan, kaplan v Biljah.
Gregorčič Simon st., vikar v p, itd. na Gradišči.
Jug Anton, vikar v Vrtojbi.
Orel Josip, učitelj v Prvačini.
Pavletič Josip, župnik v Renčah.
Peršič Franc, okr. tajnik v Vrtojbi.
Poljšak Josip, župnik v Prvačini.
Vicentini Jakob, vikar v Vogerskem.
Št. 8.

9. Dekanija **Tolmin**. Poverjenik: *Kragelj Josip.*

*Čitalnica v Tolminu.
*Knjižnica okr. učiteljska.
Bratina Kristijan, šolski ravnatelj.
Carli Alojzij, župnik pri sv. Luciji.
Grželj Ivan, ravnatelj pri sv. Luciji.
Ivančič Josip, c. kr. notar.
Kovačič Ignacij, veleposestnik pri sv. Luciji.
Kragelj Josip, dekan, itd.
Lapajne Ivan, zemljemerec.
Št. 2 + 7 = 9.

10. **Posamezniki.**

Kanal: *Vidic Franc, dekan. Št. 1.

IV. Tržaško-koperska škofija.

1. Dekanija **Dolina-Ospo.**

a) Dolina. Poverjenik: *Jan Jurij.*

*Jan Jurij, dekan, č. kanonik, itd.
*Notar Anton, ekspozit v Plavijah.
Jereb Franc, učitelj v Dolini.
Kompare Josip, župnik in upr. dekanije v Ospem.
Kovač Ivan, kaplan v Dolini.

Mikuš Josip, župnik v Kubedu.
Pavli Alojzij, kaplan v Borštu.
Sancin Josip, župnik v Predloki.
Učiteljsko društvo kop. okraja.
Št. 2 + 7 = 9.

b) Brezovica. Poverjenik: *Benedik Ivan.*

Benedik Ivan, župnik v Brezovici.
Stržinar Josip, kaplan v Klanci.
Zupan Josip, župnik v Rodiku.
Št. 3.

2. Dekanija **Jelšane**. Poverjenik: *Jenko Slavoj.*

Benkovič Josip, kaplan.
Bunc Dragotin, c. kr. sod. kancelist v Podgradu.
Dolžan Jurij, kaplan v Hrušici.
Jenko Slavoj, trgovec, itd. v Podgradu.
Nekerman Ivan, učitelj.
Rogač Anton, dekan v Hrušici.
Vajšel Franc, učitelj v Hrušici.
Št. 7.

3. Dekanija **Kastav**. Poverjenik: *Jelušič Rajmund.*

Janc Josip, kaplan v Opatiji.
Jelušič Rajmund, župnik v Beršecu.
Knjižnica kot. učiteljska.
Št. 3.

4. Dekanija **Koper**. Poverjenik: *Glavina Blaž.*

*dr. Kos Franc, c. kr. pripr. prof.
Černivec Anton, c. kr. pripr. prof.
Glavina Blaž, c. kr. kazn. kurat.
Knjižnica okr. šolskega svêta.
Kožuh Josip, c. kr. pripr. prof.
Markelj Ivan, c. kr. pripr. prof., itd.
Omers Josip, župnik v Kortah.
Št. 1 + 6 = 7.

5. Dekanija **Pazin**. Poverjenik: *Križman Josip.*

Bukovec Franc, župnik v Trvižu.
Jereb Gregor, nač. brz. postaje.
Knavs Josip, kaplan v Žminji.
Kos Ivan, c. kr. gimn. profesor.
Križman Josip, c. kr. gimn. prof.
Malloyer Maks, c. kr. fin. straže komisar.
Miklavčič Karol, župnik v Žminji.
Okretič Ivan, c. kr. sod. pristav.
Turk o. Efrem, franč. vikar.
Zavadlal Mihael, c. kr. g. prof.
Št. 10.

6. Dekanija **Pičan**. Poverjenik: *Stariha Jakob.*

*Stariha Jakob, dekan, itd.
Grašič Josip, kaplan.
Št. 1 + 1 = 2.

7. Dekanija **Tomaj**. Poverjenik: *Leban Franc.*

*Črnè Anton, veleposestnik.
Dettoni Josip, c. kr. sod. kancelist v Sežani.
dr. Gregorin Gustav, odv. koncipijent v Sežani.
Gulič Franja, posestnica v Sežani.
Kantè Matej, učitelj v Sežani.
Knjižnica okr. učiteljska.
Kosovel Anton, učitelj v Dutovljah
Leban Franc, c. kr. vodja zemljišnice v Sežani.
Mahorčič Evfemija, c. kr. poštarica v Sežani.
Mahorčič Rajmund, nadžupan, itd. v Sežani.
Narobe Ivan, župnik v Divači.
Praprotnik Avgust, trgovec v Lokvah.
Sila Matija, župnik v Repentabru.
Škerl Josip, kaplan v Sežani.
Štrukelj Janko, nadučitelj na Barci.
Tentor Anton, c. kr. sod. pristav v Sežani.
Tomšič Josip, učitelj v Skopem.

Št. 1 + 16 = 17.

8. Dekanija **Trst**. Poverjenik *Straus Josip.*

*Cegnar Franc, c. kr. v. p. kontrolor v p.
*Černè Ivan, kurat v Barkovljah.
*dr. Glavina Ivan, vladika, itd.
*Gorup Josip, veletržec, itd.
*Kastelic Franc, trgovec.
*Kenda Anton, zav. uradnik.
*vitez Klodič-Sabladoški Anton, c. kr. dež. š. nadzornik, itd.
*Komar Vekoslav, gl. dež. blag. oficijal.
*Semenišče mladeniško.
*Vovk Ivan, kurat v Bazovici.
Abram Josip, pravnik.
Bartelj Srečko, knjigovodja.
Bekar Josip, m. kaplan.
Bottegaro Josip, m. kaplan.
Cvetnič Lavoslav, c. kr. p. uradnik.
Černè Maks, pravnik.
Čitalnica národna.
Dekleva Franc, trgovec.
Delavsko podporno društvo.
Dolinar Ivan, c. kr. m. učitelj.
Dovgan Anton, žel. uradnik.
Fabris Dragotin, m. župnik.
Ferluga Štefan, učitelj na Opčinah.
Flego Peter, kanonik.
Furlan Vekoslav, c. kr. rač. oficijal.
Furlani Ludovik, c. kr. rač. azistent.
Germek Karla, učiteljica v Rojanu.
dr. Glaser Karol, c. kr. gimn. prof.
Gombač Marija, učiteljica v Rojanu.
Gomilšak Jakob, n. propovednik.
Gorup Jakob, zas. uradnik.
Gregorčič Anton, c. kr brz. uradnik.
Hočevar Ludovik, c. kr. fin. svêtnik.
Hrovatin Anton, duhoven pri sv. Antonu.
Huber Avgust, c. kr. dež. sod. svêtnik.
Inamo Franc, obrtnik.
dr. Ivanić Josip, škof. tajnik.
Jagodec Mihael, m. katehet.
Jančar Josip, učitelj na Katinari.
Jelušić Franc, c. kr. fin. tajnik.
Kalister Vekoslav, zas. uradnik.
Kanobel Ivan, trgovec.
Kariž Ferdo, c. kr. p. azistent.
Kjuder Anton, vikar pri sv. Justu.
Koren Josip, učitelj na Proseku.
Kosovel Valentin, c. kr. car. oficijal.
Košuta Josipina, učiteljica v Bazovici.
Krajc Anton, c. kr. tab. in kol. urad. azistent.
Kržè Davorin, trgovec.

Lavrenčič Antonija, učiteljica v Trebčah.
Legat Edvard, c. kr. kaplan v Lipici.
Legat Ivan Nep., msgr. in c. kr. gimn. profesor.
Macák Ivan, c. kr. višji nadzornik kat. uradov.
Macher Ivan, gimn. profesor.
Mankoč Josip, trgovec.
Michelli Iv., učiteljica na Katinari.
Muha Josip.
Mušič Andrej, zas. uradnik.
Nabergoj Ivan, drž. in dež. poslanec in veleposestnik na Proseku.
Ogulin Franja.
Paternost Dragoslav, c. kr. rač. uradnik.
Pertot Josip, nadučitelj v Bazovici.
dr. Pertot Simon, zdravnik.
Piščanec Just, c. kr. car. uradnik.
Pogorelec Ivan, c. kr. p. oficijal.
Pokorn Ignacij, gimn. profesor.
Polley Oskar, c. kr. obrtni nadzornik.
Ponikvar Franc, trgovec.
dr. Rybař Otokar, c. kr. sod. avskultant.
Sinkovič Davorin, c. kr. okr. š. nadzornik.
Slavec Ivan, vikar pri sv. Justu.
Straus Josip, c. kr. rač. azistent.
Šabec Ivan, zasebnik in vlastelin.
Šilec Ivan, trgovec.
Škabar Anton, žel. uradnik.
Škerbinec Bogdan, trgovec.
Šorli Anton, kavarnar.
Štepančič Gracijan, trgovec.
dr. Šust Ivan, stolni prošt, itd.
Tosti Ivan, zas. uradnik.
Trnovec Bogdan, c. kr. dež. sod. svêtnik.
Truden Mihael, veletržec.
Tržaško podporno in bralno društvo.
Urbas Viljem, c. kr. profesor.
Valenčič Ivan, trgovec.
Valentič Anton, učitelj na Opčinah.
Varl Ivan, m. kaplan.
Vičič Ana, c. kr. m. učiteljica.
Vilfan Josip, ingenieur.
Vilišič Hinko, c. kr. car. oficijal.
Wartho Julij, duh. pri sv. Antonu.
Zavnik Leopold, š. vodja na Proseku.
Zebokin Mihael, c. kr. rač. oficijal.
Žbona Andrej, žel. p. podnačelnik.
Žitko Anton, trgovec.
Žitko Franc, zasebnik in posestnik.
Živec M. V., ingenieur, itd.
Žužek Josip, c. kr. pol. komisar.
Št. 10 + 88 = 98.

9. **Posamezniki.**

Paz: *Požar Anton, župnik. Št. 1.

V. Krška škofija.

1. Dekanija **Beljak**. Poverjenik: *Lendovšek Josip.*

Amschl Ivan, provizor v Št. Jakobu.
Dulàr Franc, m. živinozdravnik.
Einspieler Gregor, župnik in dež. poslanec v Podkloštru.
Eller Franc, učitelj na Zili.
Jerman Jurij, župnik v Štabnji.
Kandut Filip, revident.
Knaflič Jakob, župnik v Ločah.
Knjižnica c. kr. v. gimnazije.
Kolarič Franc, adm. na Vratih.
dr. Košmelj Franc, c. kr. polk. zdravnik.
Kraut Valentin, župnik na Brnci.
Kržič Mihael, trgovec v Podkloštru.
Lendovšek Josip, c. kr. gimn. prof.
Pihač Franc, trgovec.

Podboj Anton, c. kr. p. uradnik.
Podružnica ss. Cirila in Metoda.
Schiffrer Ivan, c. kr. p. uradnik.
Sirnik Ivan, župnik v Dvoru.
Stoeckl Simon, župnik v Št. Lenartu.
Strojnik Josip, župnik na Zili.
Vavtižar Luka, župnik v Ziljski Bistrici.
Št. 21.

2. Dekanija **Celovec**. Poverjenik: *Janežič Simon.*

*Janežič Evgen.
*Lenc Franc, sem. prefekt.
Einspieler Lambert, kanonik in kancelar.
Hren Jakob, c. kr. dež. sod. svêtnik in drž. poslanec.
Hutter Ivan, c. kr. real. katehet.
Janežič Josip, posestnik v Lešah.
Janežič Simon, c. kr. nadporočnik v pokoji.
dr. Janežič Valentin, c. kr. v. št. zdravnik.
Knjižnica dijaška v Marijanišči.
dr. Kraut Štefan, c. kr. avskultant.
Kremenšek Janko, c. kr vl. koncipist.
Rossbacher Bernard, trgovec.
Semenišče duhovniško.
dr. Sket Jakob, c. kr. gimn. profesor.
Sokolšek Štefan, bogoslovec.
dr. Šegula Jakob, odvetnik.
Treiber Franc, mestni kaplan.
Wieser Ivan, župnik, itd.
Zadnikar Franc, trgovec.
Zupan Josip, poobl. grof. Eggerjev.
Št. 2 + 18 = 20.

3. Dekanija **Doberla Ves**. Poverjenik: *Šervicelj Matej.*

*Šervicelj Matej, komendator, itd. na Reberci.
Boštijančič Ivan, župnik v Kamnu.
Drobež Anton, župnik v Mohelčah.
Fric Josip ml., kaplan v Doberli Vesi.
Legat Valentin, župnik v Žitari Vesi.
Mihl Franc, provizor v Šmarjeti.
Muden Simon, župnik v Železni Kaplji.
Peterman Josip, župnik, itd. v Št. Vidu.
Škerbinc Josip, župnik v Ogerčih.
Traven Jurij, župnik v Obirskem.
Virnik Franc, kaplan v Železni Kaplji.
Št. 1 + 10 = 11.

4. Dekanija **Kanalska Dolina**. Poverjenik: *Incko Simon.*

Globočnik Ivan, župnik na Pontablu.
Incko Simon, dekan v Žabnicah.
Mikuluš Anton, ekspozit v Rablu.
Selnik Luka, župnik v Ovčji Vesi.
Št. 4.

5. Dekanija **Rož Spodnji**. Poverjenik: *Ambrož Matija.*

Ambrož Matija, dekan v Kaplji.
Gradičnik Sebastijan, župnik v Bilčovsi.
Simonič Ivan, župnik v Št. Janži.
Št. 3.

6. Dekanija **Tinje**. Poverjenik: *Bizer Andrej.*

Bizer Andrej, dekan, itd. v Grabštajnu.
Ogriz Ivan, adm. v Medgorjih.
Premru Franc, kaplan v Tinjah.
Serajnik Lovro, prošt v Tinjah.
Štiberc Ivan, župnik v Timenici.
Št. 5.

7. Dekanija **Velikovec**. Poverjenik: *Hočevar Jakob.*

Centrih Franc, župnik v Črni.
Hočevar Jakob, mag. pharm. in trgovec.
Karpf Valentin, župnik v Kloštru.
dr. Kulterer Jurij, odvetnik.
Petek Franc, župnik v Grebinji.
Volavčnik Ivan, župnik na Rudi.
Št. 6.

8. **Posamezniki.**

Labod: Žerjav Matej, župnik.
Špital: *Hrašovec Franc, c. kr. okr. sodnik.
Št. Andraž: Žužek Alojzij, redovnik.
Št. Pavl: *Pirc Franc, prefekt.
Št. 2 + 2 = 4.

VI. Sekovska škofija.

1. Dekanija **Admont**. Poverjenik: *Pivec o. Maksimilijan.*

*Matevžič o. Eginhard, g. profesor.
*Pivec o. Maksimilijan, redovnik.
Trček o. Egid, redovnik.
Št. 2 + 1 = 3.

2. Dekanija **Cmurek**. Poverjenik: *Pavalec Jurij.*

Lopič Ivan, kaplan.
Pavalec Jurij, kaplan.
Št. 2.

3. Dekanija **Gradec**. Poverjenik: *Hauptmann Franc.*

*Bradaška Franc, kr. gimn. ravnatelj v p. itd.
*dr. Ipavic Benjamin, m. zdravnik.
*Komel pl. Sočebran Andrej, c. kr. major v p.
*dr. Krek Gregor, c. kr. vseuč. profesor, itd.
*dr. Muršec Josip, c. kr. r. profesor v p., itd.
*Švajgar Gabrijel, min. gvardijan.
dr. Čamer Anton, vseuč. docent.
Dolenc Franc, c. kr. p. oficijal.
Goršič Ivan, učitelj v Karlovi.
Hauptmann Franc, c. kr. profesor.
dr. Hoffer Edvard, d. real. profesor.
Hubad Franc, c. kr. gimn. profesor.
dr. Klemenčič Ignacij, vseuč. prof.
Lavrič Josip, m. učitelj.
Novotny Emanuel, c. kr. okr. sodnik v p.
Papež Ivan, dež. r. profesor.
Premru Franc, c. kr. voj. kaplan.
dr. Purgaj Jakob, c. kr. gimn. profesor.

Reich Anton, c. kr. fin. oficijal.
Rutnik Rajko, c. kr. poštni sluga.
Skočir Avgust, kurat v dež. bolnici.
„Triglav“, akad. društvo.
Turkuš Anton, dež. r. profesor.
dr. Žižek Franc, zdravnik.

Št. 6 + 18 = 24.

4. Posamezniki.

Lebring: *baron Conrad-Eybesfeld Žiga, bivši minister, itd. itd.
Liebenau: dr. Zupančič Franc, c. kr. polk. zdravnik.
Ljubno: Žitek Josip, d. gimn. profesor.
Seegraben: Sedej Andrej, delovodja.
St. Gallen: Wendler Sigmunda, c. kr. okr. sodnika soproga.
Wundschuh: Tikvič Janko, kaplan.

Št. 1 + 5 = 6.

VII. Razne druge pokrajine.

1. Nižjeavstrijska.

a) **Dunaj.** Poverjenik: *Navratil Ivan.*

*dr. Babnik Miroslav, odvetnik.
*Kandernal Franc, c. kr. gimn. profesor.
*dr. vitez Miklošič Franc, c. kr. vseuč. profesor, itd, itd.
*Napret Teodor, c. kr. sen. predsednik pri najv. sodišči.
*Novak Peter, terez prefekt.
*Sežun Žiga, c. kr. blag. uradnik.
*dr. Simonič Franc, c. kr. uradnik v vseuč. knjižnici.
Ciperle Josip, mešč. učitelj.
Filipsky Anton, c. kr. gimn. profesor.
Goestl Franc, cand. med.
Jančar Franc, duhovnik n. reda.
dr. Jelenc Josip, odgojitelj.
Jereb Ivan, c. kr. uradnik v prav. ministerstvu.
Koželj Anton, odgojitelj.
Krek Ivan, bogoslovec v Avgustineji.
Lastavec Franc, odgojitelj.
Levičnik Albert, c. kr. sekc. svêtnik.
Lukančič Ivan, c. kr. nadingenieur v p.
Luzar Ivan, žel. revident.
Medjimorac Anton, bogoslovec v Avgustineji.
dr. Murko Matija, cand. prof., itd.
dr. Napotnik Mihael, c. kr. dvorni kaplan, itd.
Navratil Ivan, c. kr. ravn. predstojnik pri najv. sodišči.
dr. Ploj Miroslav, c. kr. fin. prok. koncipist.
Polak o. Alojzij, min. provincijal.
Pukl Radoslav, odv. koncipijent.
Stritar Josip, c. kr. gimn. profesor.
dr. Štrekelj Karol, vseuč. docent.
Šuklje Franc, c. kr. gimn. prof., itd.

b) **Dunajsko Novo Mesto.** Poverjenik: *Poznik Radivoj.*

*Poznik Radivoj, c. kr. ingenieur.
dr. Detela Franc, c. kr. gimn prof.

Št. 8 + 23 = 31.

2. Ostala Primorska.

Kanfanar: Cotelj Ivan, kaplan.
Krk: Šorli Ivan, c. kr. okr. komisar.
Pulj: Kuralt Ivan, c. kr. nam. kaplan I. reda.
Mubej Josip, c. kr. nam. pristav.
Rovinj: Jamšek Josip, c. kr. car. uradnik.
Stekar Ivan, žel. uradnik.
Šinek Rajko, c. kr. davkar. Št. 7.

3. Tirolska s Predarlsko.

Bolcan: Schreiner Henrik, c. kr. pripr. profesor.
Inomost: Koder Anton, c. kr. p. uradnik.
Trient: Jaklič Anton, c. kr. voj. kaplan.
Maselj Franc, c. kr. rač. nadčastnik. Št. 4.

4. Češka.

a) **Praga**. Poverjenik: *Lego Jan.*

*Češko-slovenski spolek.
Hora Jaroslav, dijak.
Lego Jan, uradnik č. muzeja, itd.
Občina mestna v Melniku.
Slavia, literarní a řečnický spolek.
dr. Volkar Andrej, c. kr. okr. komisar.

b) **Drugi kraji.**

Gostrna: Artel Anton, c. kr. gimn. profesor.
Přibram: Pirnat Mohor, c. kr. ingenieur.
Železni Brod: dr. Havliček K., odvetnik. Št. $1 + 8 = 9$.

5. Moravska.

Iglava: dr Primožič A., c. kr. gimn. profesor.
Jamnica: *dr. Turner Pavl, zasebnik.
Novi Jičin: Apih Josip, d. real. profesor. Št. $1 + 2 = 3$.

6. Šlezija.

Belsk: *Makuc Ivan, c. kr. obrt. profesor. Št. 1.

7. Galicija.

Tarnopol: Kopytzak Bazil, c. kr. gimn. profesor. Št. 1.

8. Dalmacija.

Benkovac: Namar Franc, c. kr. kot. tajnik.

Dubrovnik: Pavlica Andrej, c. kr. nam. profesor.
Orebić: *dr. Čuček Lovro, c. kr. polk. zdravnik v p.
Zader: Klobovs Ivan, c. kr. vojni kaplan. Št. 1 + 3 = 4.

9. Ogerska.

Košice: *Kranjc V. J., c. kr. žen. major. Št. 1.

10. Hrvatska s Slavonijo.

a) **Karlovec**. Poverjenik: *Steklasa Ivan.*

*Steklasa Ivan, kr. gimn. profesor.
Lipež Viktor, kr. gimn. ravnatelj v Rakovcu.
Podgoršek Josip, kr. g. profesor v Rakovcu.
Vamberger Mihael, kr. g. profesor v Rakovcu.

b) **Varaždin**. Poverjenik: *dr. Križan Josip.*

dr. Križan Josip, kr. gimn. profesor.
Raič o. Ivan, kap. vikar.

c) **Zagreb**. Poverjenik: *dr. Celestin Franc.*

*dr. Celestin Franc, kr. gimn. profesor, itd.
*Kastelic Franc, c. kr. stotnik v p.
*dr. Kopač Josip, odvetnik.
*Starè Josip, kr. real. profesor.
Badalić M., kr. gimn. profesor.
Barlè Janko, klerik.
dr. Bauer Anton, kr. g. veroučitelj.
Benigar Ivan, kr. g. profesor.
Bučar Viktor, bogoslovec.
Cajnko Valentin, bogoslovec.
Čitalnica grško-kat. semenišča.
Didović Štefan, klerik.
dr. Dočkal Jurij, lic. profesor.
Filipec Mijo, bogoslovec.
dr. Fon Josip, primarij, itd.
Juratović Anton, klerik.
Knjižnica kr. gimnazije.
dr. Kosirnik Ivan, zdravnik, itd.
Kovačič Franc, klerik.
Kućak Štefan, kr. gimn. profesor.
†pl. Kukuljević - Sakcinski Ivan, predsednik „Mat. Hrvatske“, itd.
Kuralt Franc, tajnik gosp. društva.
Magdić Franc, kr. real. profesor.
Malić Ilija, bogoslovec.
Marn Franc, kr. gimn. profesor.
dr. Mušić Avgust, kr. gimn. prof.
Pasarić Josip, kr. gimn. profesor.
Penko Lovro, umetni vrtlar.
Petek Davorin, bogoslovec
Posavec Andrej, bogoslovec.
Prelec Ivan, bogoslovec.
Rakuša Janko, bogoslovec.
Seigerschmied Matija, duhoven.
Stožir Ivan, kr. real. profesor.
Strunjak Štefan, klerik.
dr. Suk Feliks, kr. vseuč. profesor.
Šuller Franc, kr. š. nadzornik.
Tkalčić Ivan, knj. jugosl. akademije, itd.
Tomšič Ljudevit, šolski ravnatelj.
Torbar Josip, kr. r. ravnatelj, itd.
Turković Anton, klerik.
Valjavec Matija, kr. g. profesor.
dr. Vidrič Lovro, odvetnik in posestnik.
dr. Weingerl Josip, primarij, itd.

Zagorac Štefan, klerik.
Zarec Franc, klerik.
Zbor duh. mladeži.
Zupan Ivan, kr. gimn. profesor v p.

d) Ostali kraji.

Bednja: Vojska Lavoslav, župnik.
Djakovo: *dr. Strossmajer Josip Juraj, škof bosenski in sremski, itd. itd.
Konščina: *Košiček Ubaldo, župnik.
Križevci: Lenarčič Andrej, d. gozd. profesor.
Osjek: *Jelovšek Martin, kr. gimn. ravnatelj.
Požega: *Kos Anton, viećnik sodb. stola.
Bošnjak Ivan, opat.
Mazek Anton, kr. gimn. ravnatelj.
Reka: *Tabor o. Rupert, kap. gvardijan.
Slunj: *Zor Lovro, okr. zdravnik.
Trsat: Majar o. Hrizogon, redovnik.
Verovitica: Kranjc o Krizostom, veroučitelj.
Rozman o. Robert, redovnik. Št. 11 + 56 = 67.

11. Bosna s Hercegovino.

Sarajevo. Poverjenik: *dr. Jeglič Anton.*

dr. Jeglič Anton, kanonik.
Nemanič Davorin, c. kr. gimn. ravnatelj.
Žnidaršič Jakob, c. kr. gimn. profesor. Št. 3.

12. Rusija.

*Slavj. dobrodelni komitet v St. Petersburgu. Št. 1.

13. Italija.

Ušeničnik Franc, bogoslovec v Rimu. Št. 1.

14. Grška.

Suša Ivanka, zasebnica v Patras. Št. 1.

15. Angleška.

Morfill W. R., kr. vseuč. profesor v Oxfordu. Št. 1.

16. Amerika.

*Jeram Peter, duhovnik v Shakopee.
Bilban Matija, bogoslovec.
Podgoršek Anton, stud. phil. Št. 1 + 2 = 3.

Pregled vseh društvenikov.

Vrsta	Imena škofijam	Število društvenikov: častnih	usta-novnih	letnih	skupno
I.	Ljubljanska	—	148	771	919
II.	Lavantinska	1	85	339	425
III.	Goriška	—	15	139	154
IV.	Tržaško-koperska . . .	—	16	141	157
V.	Krška	—	5	69	74
VI.	Sekovska	—	9	26	35
VII.	Razne druge	7	26	112	145
	Skupaj . .	8	304	1597	1909

VI.

O ustanovnikih društvenih.

Po § 2. lit. a. postane društveni ustanovnik, kdor plača društvu 50 gld. ali takoj ali v petih letnih obrokih. Ustanovnikom se prištevajo tudi ona društva, knjižnice, zavodi, itd., ki plačajo Matici 100 gld. ali takoj ali pa v petih letnih obrokih po 20 gld. Da se veliko število ustanovnikov ni držalo te svote in jo pogostokrat močno prekoračilo, je ob sebi umevno. Plačila ustanovnikov imajo pripadati društveni glavnici in so ravno glavni temelj društvenemu premoženju. To lahko takoj uvidimo, ako pomislimo, da so ustanovniki vplačali Matici brez večjih volil, ki so večinoma tudi ustanovniška (dr. Toman, Debeljak in dr.), le na ustanovninah s preplačili 27.190 gld. 51 kr. v gotovini in 6.828 gld. 50 kr. v obligacijah, skupaj tedaj 34.019 gld. 01 kr. Tu bodi dostavljeno, da šteje Matica od prvega početka do današnjega dné 562 ustanovnikov, ki so razun nekaterih prestopivših in izstopivših ter nekaterih v najnovejšem času pristopivših vsi vplačali polno ustanovnino. Povprek pride tedaj s preplačili vred na vsacega ustanovnika po 60 gld. 53 kr. ustanovnine. Zaradi dostojnega uvaževanja omenjene svote je treba dostaviti, da znaša društveno premoženje dné 31. decembra 1888. leta 52.209 gld. 28$^{1}/_{2}$ kr., bodisi v gotovini, bodisi v obligacijah, bodisi v hranilniških vlogah, bodisi nepremakljivo.

Iz ravno povedanega je lahko razvidno, da so bili in ostanejo ustanovniki društvu glavna podpora, da so, kakor kaže že ime, društvo zares ustanovili, da je pa tudi krepko vzdržujejo.

Velika večina ustanovnikov je pristopila društvu takoj v prvih letih njegovega obstanka. V drugi polovici dôbe društvenega obstanka pristopajo mu le v tolikem številu, da sproti popolnujejo število izstopivših, prestopivših in umrših.

Leto	Prirastek	Odpadek vsled				Končno število	Leto	Prirastek	Odpadek vsled				Končno število
		prestopa	izstopa	smrti	sploh				prestopa	izstopa	smrti	sploh	
1864	192	—	—	2	2	190	1877	—	—	—	13	13	366
1865	177	2	4	2	8	359	1878	1	—	—	8	8	359
1866	36	3	7	6	16	379	1879	3	—	—	7	7	355
1867	22	3	3	9	15	386	1880	—	—	—	6	6	349
1868	11	—	6	7	13	384	1881	7	1	2	7	10	346
1869	7	1	4	4	9	382	1882	9	—	—	7	7	348
1870	17	1	1	7	9	390	1883	7	1	—	14	15	340
1871	14	—	1	12	13	391	1884	1	—	—	15	15	326
1872	8	—	1	6	7	392	1885	7	1	—	11	12	321
1873	16	1	—	9	10	398	1886	2	—	—	9	9	314
1874	3	—	—	9	9	392	1887	11	—	—	7	7	318
1875	3	—	—	6	6	389	1888	5	—	—	15	15	308
1876	—	—	—	10	10	379	Sploh	559	14	29	208	251	308

Zanimljivo je, v kakošnem razmerji sta si bili med sabô števili ustanovnikov in letnikov, dalje kako različno sta naraščali.

a) **Razmerje med letniki in ustanovniki po letnih dôbah:**

Leto	Absolutno		Relativno		Leto	Absolutno		Relativno	
	ustanovn.	letniki	ustanov.	letniki		ustanovn.	letniki	ustanovn	letniki
1864	190	339	35·92	64·08	1877	366	1013	26·54	73·46
1865	359	458	43·94	56·06	1878	359	985	26·71	73.29
1866	379	693	35·36	64·64	1879	355	996	26·28	73·72
1867	386	818	32·06	67·94	1880	349	950	26·87	73·13
1868	384	927	29·29	70·71	1881	346	1043	24·91	75·09
1869	382	1065	26·40	73·60	1882	348	1139	23·40	76·60
1870	390	1199	24·54	75·46	1883	340	1091	23·76	76·24
1871	391	1361	22·32	77·68	1884	326	1084	23·10	76·90
1872	392	1595	19·73	80·27	1885	321	1131	22·79	77·21
1873	398	1457	21·46	78·54	1886	314	1198	20·77	79·23
1874	392	1298	23·20	76·80	1887	318	1306	19·58	80·42
1875	389	1176	24·86	75·14	1888	308	1433	17·70	82·30
1876	379	1047	26·58	73·42	Povprek	355	1072	24·88	75·12

Ako tedaj ne jemljemo v pôštev takoj prvih let, v katerih se je društvo, rekli bi nekoliko nemirnejše, nepravilnejše razvijalo in v katerih je število ustanovnikov nad številom letnikov v primeri s splošnim razmerjem močno prevladovalo,

našli bomo, odtod počenši, dvojnato različno pot med obema desetletjema društvenima. Od l. 1868—78. je v prvi polovici število ustanovnikov veliko slabše rastlo kakor število letnikov, v drugi polovici pa zopet slabše padalo kakor število letnikov. Sploh sta pa obe števili krog l. 1872. dospeli do vrhunca. Vse drugače je v drugem desetletji. Tu je število ustanovnikov od leta do leta dosledno in skoro brez izjeme padalo. Število letnikov je pa najprej padalo, potem rastlo, pozneje zopet padalo in še le od zadnjega petletja dosledno rastlo, tako da je v zadnjem letu postalo razmerno s številom ustanovnikov najvišje cele društvene dôbe. Sploh se tedaj lahko reče, da je druga polovica pri ustanovnikih, prva pa pri letnikih gledè rastenja ali padanja veliko jednoličnejša. Nekake ekstreme nahajamo blizo v sredah obeh polovic, in sicer: maksimalni v sredi prve polovice, to je v letu 1872., minimalni proti sredi druge polovice, v letu 1880.

Le l. 1872. in pa v zadnjih dveh letih je padlo število ustanovnikov pod petino skupnega števila društvenikov in le v prvih treh letih je prekoračilo tretjino, v vseh ostalih letih se je pa držalo precej dosledno četrtine in prepuščalo letnikom po tri črtrtine.

b) Naraščanje in padanje obeh števil od leta do leta.

	Leto	Štev.	Naraščaj ali prim.		Naraščaj ali prim.		Štev.	Leto	
			absol.	relativni	relativni	absol.			
Ustanovniki.	1864	190	—	—	—	—	339	1864	Letniki.
	1865	359	+169	+ 88·95%	+35·10	+119	458	1865	
	1866	379	+ 20	+ 5·57%	+51·31	+235	693	1866	
	1867	386	+ 7	+ 1·85%	+18·04	+125	818	1867	
	1868	384	— 2	— 0·52%	+ 13·33	+109	927	1868	
	1869	382	— 2	— 0·52%	+ 14·89	+138	1065	1869	
	1870	390	+ 8	+ 2·09%	+12·58	+134	1199	1870	
	1871	391	+ 1	+ 0·26%	+14·18	+170	1361	1871	
	1872	392	+ 1	+ 0·26%	+17·19	+234	1595	1872	
	1873	398	+ 6	+ 1·53%	— 8·65	—138	1457	1873	
	1874	392	— 6	— 1·51%	—10·91	—159	1298	1874	
	1875	389	— 3	— 0·77%	— 9·55	—124	1176	1875	
	1876	379	— 10	— 2·57%	—10·97	—129	1047	1876	
	1877	366	— 13	— 3·43%	— 3·25	— 34	1013	1877	
	1878	359	— 7	— 1·92%	— 2·76	— 28	985	1878	
	1879	355	— 4	— 1·11%	+ 1·12	+ 11	996	1879	
	1880	349	— 6	— 1·69%	— 4·62	— 46	950	1880	
	1881	346	— 3	— 0·86%	+ 9·78	+ 93	1043	1881	
	1882	348	+ 2	+ 0·58%	+ 9·20	+ 96	1139	1882	
	1883	340	— 8	— 2·30%	— 4·21	— 48	1091	1883	
	1884	326	— 14	— 4·12%	— 0·64	— 7	1084	1884	
	1885	321	— 5	— 1·53%	+ 4·34	+ 47	1131	1885	
	1886	314	— 7	— 2·23%	+ 5·92	+ 67	1198	1886	
	1887	318	+ 4	+ 1·27%	+ 9·01	+108	1306	1887	
	1888	308	— 10	— 3·15%	+ 9·72	+127	1433	1888	

Število ustanovnikov je tedaj le devetkrat narastlo in petnajstkrat padlo, število letnikov pa ravno nasprotno petnajstkrat narastlo in devetkrat padlo. Ako ne jemljemo takoj prvega leta v poštev, ni število ustanovnikov nikoli narastlo, oziroma padlo, za več kakor 6%, med tem ko je število letnikov včasih naraščalo skoro za petino, včasih pa tudi padalo za desetino. Število ustanovnikov se je tedaj razvijalo veliko mirnejše, kakor število letnikov. Z ozirom na prvotno število sta seveda narastli obe števili, število letnikov in število ustanovnikov, vendar precej nejednako. Jedno leto k drugemu narastlo je število ustanovnikov vsako leto za 3·15%, število letnikov pa za 7·9%.

Ako si razdelimo ustanovnike po stanovih, našli bodemo sledeče: Glavno zaslombo ima Matica v tem obziru med duhovniškim stanom. Izmed 562 ustanovnikov je duhovnikov 223, zasebnikov in posestnikov 65, trgovcev in obrtnikov 60, profesorjev in učiteljev 53, javnih uradnikov 51, notarjev in odvetnikov 33, društev, zavodov, itd. 33, zasebnih uradnikov in zdravnikov po 18, dijakov 8.

Po teh pojasnilih preostaje mi naloga, kojo mi je zvršiti še po naročilu odborovem. V XXX. seji, dné 6. maja 1874. l., sprejel je odbor soglasno predlog g. Ivana Vilharja: „Naj se umrli ustanovniki ne brišejo z imenika, naj marveč ostanejo v njem za vselej, v znamenje, da sicer niso več med živimi, pa tudi v trajen in spodbuden spomin, da so podpirali nekdaj književni razvitek národa slovenskega.“ Ta sklep se doslej ni zvrševal. Zategadelj mi je naročil odbor po nasvetu blagajnika g. Robiča, naj sestavim kolikor mogoče popoln in avtentičen zapisnik pokojnih društvenih ustanovnikov, da se ž njim popolnê pomanjkljivi zapisniki in da se v Letopisu primerno objavi. Jednak zapisnik, toda le z imeni in priimki, pričela je objavljati „Matica Hrvatska“ v svojem „Izvještaju“ za l. 1887.

Tu sledi kronologičen imenik pokojnih ustanovnikov, obsegajoč nad 200 imen. Sestavljen je deloma na podlagi že obstoječih podatkov, večinoma pa na podlagi pismenih in ustnih pozvedb, katerih je bilo v ta namen neogibno potreba. Kjer se ni dalo nič natančnejšega pozvedeti, napisana je samo letnica smrti. Gospodom, ki so na ta ali oni način pripomogli kaj k večji popolnosti sestavljenega imenika, bodi tem potem dostojna zahvala.

Tek. št.	Naslov ustanovnikov	Datum smrti	Leto
1	Volovšek Franc, kaplan v Makolah .	7. nov.	1864
2	Holzer Ivan, trgovec v Kranji . . .	10. nov.	1864
3	Pleiweiss Konrad, trgovec in posestnik v Kranji	9. jan.	1865
4	Žnidarič Anton, c. kr. gimn. profesor v Mariboru	10. okt.	1865
5	Žerovec Franc, odv. koncipijent v Ljubljani	21. marc.	1866
6	Bratkovič Andrej, c. kr. notar na Vranskem	28. marc.	1866
7	Gressl Josipina, grašč. hči v Trebnjem	4. maj.	1866
8	Hribar Ignacij, župan in posestnik v Jesenicah ob Savi	13. jun.	1866
9	Pleiweiss Valentin st., posestnik v Ljubljani	18. dec.	1866
10	Kostanjevec Josip, stolni dekan v Mariboru	23. dec.	1866
11	Pikl Mihael, sem. ravnatelj, itd. v Mariboru	26. jan.	1867
12	Pleiweiss Josip, trgovec v Ljubljani .	13. febr.	1867
13	Lužnik Valentin, not. uradnik v Tolminu	22. apr.	1867
14	Močnik Franc, župnik v Spodnji Idriji	1. jun.	1867
15	Grmek Henrik, c. kr. poštni oficijal v Ljubljani	21. jul.	1867
16	Tušek Alojzij, trgovec v Celji . . .	16. avg.	1867
17	Hicinger Peter, dekan v Postojini .	30. avg.	1867
18	Debeljak Matija, kr. gimn. profesor v Vidmu	18. okt.	1867
19	Dobovšek Mihael, duhoven v p. v Trbiži	28. okt.	1867
20	Vovk Simon, dekan v Radovljici . .	1. jan.	1868
21	Spenger Gregor, kaplan v Trbovljah .	3. jan.	1868
22	Holzapfel Ignacij, dekan v Ribnici .	21. jan.	1868
23	Ferjančič Josip, župan in posestnik na Slapu	11. marc.	1868
24	Arko Jernej, st. prošt v Novem Mestu	14. sept.	1868
25	Kos Anton, st. prošt v Ljubljani . .	10. dec.	1868
26	Urek Ivan, gimnazijec v Celji . . .		1868
27	Šavperl Karol, kaplan pri Novi Cerkvi	30. jan.	1869
28	Novak Vincenc, župnik v Spodnji Polskavi	8. marc.	1869
29	Janežič Anton, c. kr. realski profesor v Celovci	18. sept.	1869
30	dr. Vogrin Lovro, st. prošt, itd. v Mariboru	11. dec.	1869
31	Robič Andrej, maš. ingenieur v Budimpešti	18. febr.	1870
32	Weixl Ivan, dekan pri sv. Barbari .	21. marc.	1870

Tek. št.	Naslov ustanovnikov	Datum smrti	Leto
33	Pinežič Viktorin, duhoven pri sv. Vidu niže Ptuja	18. apr.	1870
34	Burger Josip, dekan v Šmartnem pri Litiji	24. jun.	1870
35	dr. Toman Lovro, odvetnik, itd. v Ljubljani	15. avg.	1870
36	dr. Cvajer Ivan, posestnik v Ljubljani	2. nov.	1870
37	Roj Jakob. c. kr. sod. pristav v Ljubnem		1870
38	Klemenčič Josip, posestnik na Vrhniki	21. jan.	1871
39	Pust Franc, župan v Trbovljah . .	9. marc.	1871
40	Novak Ivan, kanonik in sem. ravnatelj v Ljubljani	13. apr.	1871
41	Wolf Anton, župnik pri sv. Petru .	26. apr.	1871
42	Škofic Ivan, župnik v Suhorji . . .	30. apr.	1871
43	Eger Rozalija, lastnica tiskarne v Ljubljani	23. maj.	1871
44	Rozman Josip, dekan v Trebnjem . .	10. jul.	1871
45	Vilhar Miroslav, graščak, itd. na Kalci	6. avg.	1871
46	Premrov Dragotin, zasebnik v Postojini	8. avg.	1871
47	Sorč Edvard, trgovec in posestnik v Trstu	30. avg.	1871
48	Rudež Josip, graščak v Ribnici . .	14. okt.	1871
49	Murko Anton, dekan v Hočah . . .	31. dec.	1871
50	Gregl Ivan, deficijent pri sv. Mihaelu nad Mozirjem	2. jan.	1872
51	dr. Prelog Matija, zdravnik v Mariboru	27. jan.	1872
52	Čepon Anton, krojač, itd. v Ljubljani	1. marc.	1872
53	Blasnik Josip, lastnik tiskarne in posestnik v Ljubljani	23. jun.	1872
54	dr. Melcer Rajmund, zdravnik na Dunaji	26. jun.	1872
55	Vodušek Matija, opat v Celji . . .	11. dec.	1872
56	Podobnik Ivan, c. kr. poštni uradnik v Trstu	8. jan.	1873
57	Valentinčič Luka, c. kr. poštni uradnik v Trstu	26. jan.	1873
58	Knez Edvard. c. kr. notar v Št. Lenartu	27. jan.	1873
59	baron Zois Anton, graščak itd. v Ljubljani	9. maj.	1873
60	Lesar Anton, c. kr. realski profesor v Ljubljani	31. avg.	1873
61	Holzer Karol, trgovec in posestnik v Ljubljani	22. sept.	1873
62	Concilia Ivan, trgovec v Zagrebu. . .	6. nov.	1873
63	Irkič Ivan, c. kr. notar v Krškem . .	16. nov.	1873
64	Moos Avgust, c. kr. poštni uradnik v Ljubljani	8. dec.	1873
65	dr. Melè Ivan, c. kr. v. sod. svêtnik v Gradcu	19. jan.	1874

Tek. št.	Naslov ustanovnikov	Datum smrti	Leto
66	Zhishman Anton, c. kr. nam. profesor v Trstu	8. febr.	1874
67	Bonner Josip, dekan na Vrhniki	14. febr.	1874
68	Vitenc Andrej, glasovirar v Ljubljani	24. febr.	1874
69	Reš Ivan, dekan v Kranji	15. marc.	1874
70	dr. Bratkovič Franc, odvetnik v Krškem	27. marc.	1874
71	Rozman Josip, dekan v Konjicah	12. avg.	1874
72	pl. Kleinmayr Ignacij, knjigotržec in posestnik v Ljubljani	19. sept.	1874
73	dr. Vončina Leo, sem. ravnatelj v Ljubljani	4. nov.	1874
74	dr. Costa Etbin Henrik, odvetnik, itd. v Ljubljani	27. jan.	1875
75	dr. Legat Jernej, vladika tržaško-koperski, itd.	12. febr.	1875
76	Terpinz Fidelis, graščak, itd. na Fužinah	15. febr.	1875
77	dr. Klun Vincenc, c. kr. profesor, itd. na Dunaji	15. jul.	1875
78	Lesjak Josip, župnik v Sodražici	11. sept.	1875
79	Dolenec Ludovik, graščak v Orehku	1. nov.	1875
80	Pregelj Rajmund, hran. blagajnik v Ljubljani	26. dec.	1875
81	dr. Ložar Gregor, c. kr. notar v Vipavi	27. jan.	1876
82	dr. Pavlič Valentin, odvetnik v Velikovcu	5. marc.	1876
83	Bergant Josip, župnik v Košani	21. jun.	1876
84	Fegec Franc, c. kr. nam. svêtnik v Trstu	17. jul.	1876
85	Zevnik Martin, posestnik v Malem Vrhu	29. jul.	1876
86	Hollinger Neža, posestnica v Brežicah	16. avg.	1876
87	Orešek Ivan, c. kr. g. prof. v Celji	12. okt.	1876
88	dr. Dolenec Matija, odvetnik na Dunaji	26. okt.	1876
89	Petanjek Lavoslav, minorit na Ptuji	10. dec.	1876
90	Majnik Ivan, župnik v Žirèh	2. marc.	1877
91	Bučar Viktor, trgovec v Ljubljani	12. marc.	1877
92	Jugovec Leopold, tovarnar in posestnik v Kranji	9. apr.	1877
93	Skubic Mihael, župnik v p. v Toplicah	25. jun.	1877
94	Karlin Nikolaja, c. kr. g. prof. soproga v Kranji	24. avg.	1877
95	Stajnko Anton, župnik v Stopercah	30. sept.	1877
96	Lavrenčič Andrej, župan in posestnik v Postojini	2. okt.	1877
97	Zorman Josip, kaplan v Trstu	8. okt.	1877
98	Masten Josip, župnik v Zg. Polskavi	17. okt.	1877
99	Globočnik Ivan, msgr., itd. v Gorici	14. dec.	1877
100	Globočnik Ivan, župnik v Slavini	18. dec.	1877

Tek. št.	Naslov ustanovnikov	Datum smrti	Leto
101	Zupan Valentin C., veletržec, itd. v Ljubljani	23. dec.	1877
102	„Leseverein" v Ilirski Bistrici . . .	prenehal	1877
103	Vovk Matej, duhovnik v p. na Mirni .	7. jan.	1878
104	Remic Primož, župnik v Škofji Loki	29. jan.	1878
105	Brolih Matija, dekan v Šmariji . . .	16. febr.	1878
106	Zoričić Peter, kr. realski profesor v Zagrebu	25. apr.	1878
107	Smukavec Ivan, dež. uradnik v Ljubljani	5. maj.	1878
108	Kopitar Mihael, kurat v p. v Vipavi .	9. jun.	1878
109	Debevec Josip, trgovec in posestnik v Ljubljani	10. jun.	1878
110	Šinkovec Josip, župnik v Munah . .	25. jul.	1878
111	Wolf Andrej, dekan v Kanalu . . .	5. jan.	1879
112	Parapat Ivan, župnik v Zagradcu .	7. apr.	1879
113	Kosler Peter, zasebnik in posestnik v Ljubljani	16. apr.	1879
114	Skalè Pavl, mestni živinozdravnik in posestnik v Ljubljani	29. sept.	1879
115	Mlinarič Josip, župnik v Leskovcu na Štajerskem	2. nov.	1879
116	grof Barbo Josip, graščak, itd. v Rakovniku	23. nov.	1879
117	dr. Steiner Ivan, c. kr. notar v Kranji	1. dec.	1879
118	Grašič Anton, kanonik v Rudolfovem	9. febr.	1880
119	Blaž Franc, trgovec na Reki	27. apr.	1880
120	dr. Razlag Radoslav, odvetnik, itd. v Brežicah	5. jun.	1880
121	Šabec Franc, trgovec v Podgradu . .	20. sept.	1880
122	Koestl Gustav, mestni župnik v Ljubljani	15. nov.	1880
123	Mlakar Anton, kanonik v Rudolfovem	30. dec.	1880
124	Svetličič Franc, duhoven v p. v Ljubljani	22. febr.	1881
125	Schweiger Jurij, c. kr. pol. nadkomisar v Celovcu	5. jul.	1881
126	Žvanut Matija, trgovec v Trstu . .	5. avg.	1881
127	Jerala Ivan, kaplan na Boh. Bistrici .	6. avg.	1881
128	dr. Ulaga Josip, dekan v Konjicah .	4. okt.	1881
129	dr. vitez Bleiweis-Trsteniški Ivan, em. profesor, itd. v Ljubljani	29. nov.	1881
130	Pleiweiss Valentin ml., trgovec na Dunaji	9. dec.	1881
131	Dobrila Jurij, vladika tržaško-koperski, itd.	13. jan.	1882
132	Kovačič Martin, kanonik in sem. ravnatelj v Mariboru	1. febr.	1882

Tek. št.	Naslov ustanovnikov	Datum smrti	Leto
133	Majhenič Gašpar, župnik pri sv. Nikolaju	11. apr.	1882
134	Stritar Ivan, benificijat v Št. Vidu pri Zatičini	21. maj.	1882
135	Rapoc Franc, c. kr. notar v Šoštajnu	30. maj.	1882
136	Grabrijan Jurij, dekan, itd. v Vipavi .	22. jun.	1882
137	Skodler Henrik, trgovec v Gradcu .	20. avg.	1882
138	Košir Ivan, c. kr. sod. svêtnik v p. v Škofji Loki	17. jan.	1883
139	Samassa Anton, tovarnar v Ljubljani	23. jan.	1883
140	Šventner Leopold, trgovec na Vranskem	13. febr.	1883
141	dr. Kočevar Štefan, c. kr. okr. zdravnik, itd. v Celji	22. febr.	1883
142	Šolar Ivan, c. kr. dež. š. nadzornik v Zadru -	22. febr.	1883
143	Ceme Josip, župnik v Barkovljah . .	23. febr.	1883
144	Hašnik Josip, župnik pri sv. Jurji .	6. marc.	1883
145	dr. Golmajer Andrej, knezonadškof, itd. v Gorici	17. marc.	1883
146	Kocjančič Štefan, kanonik v Gorici .	9. apr.	1883
147	baron Codelli Anton, dež. glavar in graščak v Ljubljani	8. maj.	1883
148	dr. Widmer Jernej, knezoškof v p., itd. v Kranji	17. maj.	1883
149	Novak Josip, dekan v Kočevji . . .	11. nov.	1883
150	Zorčič Franc, st. prošt v Mariboru .	22. nov.	1883
151	Kancler Pavl, minorit na Ptuji . .	29. dec.	1883
152	Žuža Anton, dekan, itd. na Laškem .	18. jan.	1884
153	dr. Pogačar Ivan Zl., knezoškof, itd. v Ljubljani	25. jan.	1884
154	Krašovec Jurij, župnik v Šmartnem pri Kranji	22. marc.	1884
155	dr. Gogala Ivan, kanonik, sem. ravnatelj, itd. v Ljubljani . . . . ,	4. maj.	1884
156	Hiti Luka, beneficijat v Vipavi . .	18. jun.	1884
157	dr. Vancaš Aleks, zdravnik v Zagrebu	28. jun.	1884
158	vitez Gariboldi Franc, c. kr. v. sod. svêtnik v p. v Ljubljani	10. jul.	1884
159	Lenček Alojzij, veleposestnik na Blanci	20. jul.	1884
160	Peternel Mihael, c. kr. realski profesor v p. v Ljubljani	20. avg.	1884
161	dr. Hrast Ivan, sem. ravnatelj v Gorici	18. sept.	1884
162	pl. Schneid-Treuenfeld Josip, c. kr. vl. svêtnik, itd. na Dunaji	24. sept.	1884
163	Pavšler Josip, kanonik v Ljubljani .	1. okt.	1884
164	Kapus Franc, trgovec v Celji . . .	21. okt.	1884

Tek. št.	Naslov ustanovnikov	Datum smrti	Leto
165	Jurca Adolf, gimnazijec na Ptuji . .	2. nov.	1884
166	Lampè Anton, vikar v p. v Gorici . .	18. nov.	1884
167	Kovačič Ivan, dekan v Trebnjem . .	4. jan.	1885
168	Rudež Karol, graščak v Gracarjevem Turnu	21. jan.	1885
169	Markič Matej, župnik v Logatcu . .	7. febr.	1885
170	Urbanček Ivan, dekan v Trnovem .	1. marc.	1885
171	Souvan Franc Ks. st., veletržec in posestnik v Ljubljani	14. maj.	1885
172	Šavnik Sebastijan, posestnik v Kranji	26. jun.	1885
173	Zeschko Valentin, tovarnar in posestnik v Ljubljani	5. jul.	1885
174	Vučnik Franc, nadučitelj v p. v Sevnici	3. okt.	1885
175	Tavčar Anton, župnik na Raki . .	28. okt.	1885
176	Kobler Alojzij, gostilničar, posestnik, itd. v Litiji	15. nov.	1885
177	Polak Edvard, dekan, itd. v Leskovcu	4. dec.	1885
178	Ruard Viktor, graščak na Bledu . .	19. jan.	1886
179	Pribošič Ivan, c. kr. vojni kurat v Ljubljani	1. apr.	1886
180	Trampuš Ivan, dekan na Zavrči . .	14. apr.	1886
181	Hočevar Martin, zasebnik in posestnik v Krškem	17. apr.	1886
182	Mazek Lovro, župnik v Črnučah . .	20. apr.	1886
183	Trafenik Franc, dekan v Škalah . .	24. apr.	1886
184	Raič Božidar, župnik, itd. pri sv. Barbari	6. jun.	1886
185	Obreza Adolf, trgovec, posestnik, itd. v Cirknici	26. sept.	1886
186	Froelich Anton, posestnik v Ljubljani	6. nov.	1886
187	Šentak Franc, posestnik na Vranskem	3. febr.	1887
188	Valenčak Martin, c. kr. gimn. prof. v p. v Celji	4. febr.	1887
189	Šlibar Martin, dekan na Vrhniki . .	22. febr.	1887
190	Čitalnica národna v Celovcu	8. maj.	1887
191	Pleiweiss Ivana, posestnica v Kranji .	14. avg.	1887
192	Ripšl Dragotin, župnik v Vidmu . .	8. nov.	1887
193	Volčič Ivan, župnik v Šmarjeti . .	14. dec.	1887
194	Einspieler Andrej, c. kr. r. profesor v p., itd. v Celovcu	16. jan.	1888
195	Millitz Rudolf, lastnik tiskarne in posestnik v Ljubljani	21. febr.	1888
196	dr. Zarnik Valentin, odvetnik, itd. v Ljubljani	30. marc.	1888
197	dr. Mally Ignacij, c. kr. okr. zdravnik v Kranji	6. apr.	1888
198	dr. Razpet Martin, c. kr. okr. zdravnik v Rudolfovem	26. apr.	1888

Tek. št.	Naslov ustanovnikov	Datum smrti	Leto
199	dr. Pogazhnik Ferdinand, odvetnik na Dunaji	6. jun.	1888
200	Lesjak Ivan, župnik v Kostanjevici .	24. jun.	1888
201	Buerger Leopold, trgovec in posestnik v Ljubljani	14. jul.	1888
202	Sušnik Gašpar, c. kr. stotnik-avditor v p. v Predosljih	29. jul.	1888
203	Raič Anton, c. kr. r. profesor v Ljubljani	16. sept.	1888
204	Volčič Jakob, duhoven v p. v Zarečji	10. nov.	1888
205	Zarnik Anton, župnik v Naklem . .	27. nov.	1888
206	Mažuranić Anton, kr. gimn. ravnatelj v p. v Zagrebu	18. dec.	1888
207	Dreo Aleksander, veletržec in posestnik v Ljubljanl . . . , ...	23. dec.	1888
208	Pirnat Andrej, zas. uradnik v Ormoži	23. dec.	1888
209	Lajh o. Korbinijan, vikar pri sv. Jurji	9. jan.	1889
210	Koder Matej, župnik na Slapu . . .	2. marc.	1889
211	dr. Suppantschitsch Franc, odvetnik, itd. v Ljubljani . . . . , . . .	16. apr.	1889
212	Cigale Matej, c. kr. vl. svêtnik na Dunaji	20. apr.	1889
213	Francelj Jernej, kr. gimn. profesor v p. v Varaždinu . . . . , .	16. maj.	1889
214	Šranc Stanko, župnik v Retečah . .	26. jul.	1889
215	Weber Adolf, kanonik v Zagrebu . .	7. avg.	1889
216	Kreč Matej, I. dež. tajnik v Ljubljani	27. avg.	1889

VII.

Z „Matico Slovensko“ zamenjujejo knjige.

1. Matica srbska v Novem Sadu. (1864)
2. Matica gališko-ruska v Lvovu. (1865)
3. Akademija cesarska v St. Petersburgu. (1866)
4. Matica češka v Pragi. (1866)
5. Beseda umetniška v Pragi. (1866)
6. Družba sv. Mohorja v Celovcu. (1866)
7. Društvo pravniško v Pragi. (1866)
8. Srbsko učeno društvo v Belem Gradu. (1868)
9. Društvo sv. Jeronima v Zagrebu. (1869)

10. Matica moravska v Brnu. (1869)
11. Prvo društvo gabelsb. stenografov v Pragi. (1870)
12. Universiteta imperatorska v Varšavi. (1872)
13. Universiteta imperatorska v Moskvi. (1872)
14. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti v Zagrebu. (1874)
15. Knjižnica slavj. komiteta v Moskvi. (1877)
16. Hrvatski pedagogijsko-književni sbor v Zagrebu. (1878)
17. „Smithsonian Institution“ v Washingtonu. (1879)
18. Bolgarsko književno društvo v Sredci. (1882)
19. Matica srbska v Budišinu. (1882)
20. Universiteta imperatorska v Kijevu. (1882)
21. Jednota čeških mathematikov v Pragi. (1884)
22. Kr. češka společnost náuk v Pragi. (1884)
23. Spolek arhitektov in ingenieurjev v Pragi. (1884)
24. Spolek čeških filologov v Pragi. (1884)
25. Matica hrvatska v Zagrebu. (vnovič 1886)

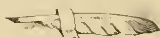

VIII.

Zaznamek književne zaloge „Matice Slovenske“ in kupna cena posameznim iztisom.

1. Narodni „Koledar in Letopis“ za l. 1868	—	gld.	50	kr.
2. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1871. Uredil dr. E. H. Costa	—	„	50	„
3. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1872—1873. Uredil dr. E. H. Costa	—	„	50	„
4. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1874. Uredil dr. E. H. Costa	—	„	50	„
5. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1875. Uredila I. Tušek in M. Pleteršnik	—	„	50	„
6. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1876. Uredil M. Pleteršnik .	—	„	50	„
7. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1877. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	50	„
8. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1878. I. in II. del. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	25	„
9. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1878. III. in IV. del. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	25	„
10. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1879. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	50	„
11. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1880. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	50	„
12. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1881. Uredil dr. J. vitez Bleiweis-Trsteniški	—	„	50	„
13. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1884. Uredil E. Lah . . .	1	„	—	„
14. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1885. Uredil Fr. Levec . .	1	„	50	„
15. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1886. Uredil Fr. Levec . .	1	„	—	„
16. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1887. Uredil Fr. Levec . .	1	„	20	„
17. Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1889. Uredil dr. L. Požar .	1	„	30	„
18. J. Trdina: Zgodovina slovenskega naroda	—	„	60	„

19.	J. Krsnik: Zgodovina avstrijsko-ogerske monarhije. (II. popravljeni natis)	— gld.	20 kr.
20.	Erben-Rebec: Vojvodstvo Kranjsko	— „	20 „
21.	Erben-Rebec: Vojvodstvo Koroško	— „	20 „
22.	Slovenski Štajer. Spisali rodoljubi. I. snopič	— „	25 „
23.	dr. Ivan Geršak: Slovenski Štajer. III. snopič	— „	30 „
24.	Majciger-Pleteršnik-Raić: Slovanstvo. I. del	— „	50 „
25.	J. V.: Grmanstvo in njega vpliv na Slovanstvo v srednjem veku	— „	10 „
26.	J. Jesenko: Prirodoznanski zemljepis	1 „	— „
27.	Rossmaessler-Tušek: Štirje letni časi	— „	40 „
28.	Felloecker-Erjavec: Rudninoslovje	— „	40 „
29.	Pokorny-Tušek: Prirodopis rastlinstva s podobami	— „	85 „
30.	Pokorny-Erjavec: Prirodopis živalstva s podobami	1 „	16 „
	Knjiga prirode:		
31.	I. snopič — Schoedler-Tušek: Fizika	— „	40 „
32.	II. snopič — Schoedler-Ogrinec-Erjavec: Astronomija in Kemija	— „	40 „
33.	III. snopič — Schoedler-Zajec: Mineralogija in Geognozija	— „	40 „
34.	IV. snopič — Schoedler-Tušek-Erjavec: Botanika in Zoologija	— „	50 „
35.	J. Žnidaršič: Oko in vid	— „	25 „
36.	Jules Verne-Hostnik: Potovanje okolo sveta v 80 dneh	— „	40 „
37.	dr. M. Samec: Vpliv vpijančljivih pijač	— „	10 „
38.	Fr. Levstik: Vodnikove pesni	— „	50 „
39.	J. Vesel-Koseski: Raznim delom dodatek	— „	20 „
40.	A. Praprotnik: dr. Lovro Toman (s podobo)	— „	40 „
41.	V. Urbas: dr. Etb. H. Costa (s podobo)	— „	40 „
42.	J. Marn: Kopitarjeva spomenica	— „	40 „
43.	M. Cigale: Znanstvena terminologija	1 „	— „
44.	Fr. Marn: Slovnica češkega jezika	— „	60 „
45.	J. Šuman: Slovenska slovnica po Miklošičevi primerjalni	1 „	50 „
46.	Woldřich-Erjavec: Somatologija	— „	75 „
47.	L. Lavtar: Geometrija za učiteljišča	1 „	20 „
48.	dr. S. Šubic: Telegrafija	— „	30 „
49.	I. Tomšič: Slovenska bibliografija (Let. za l. 1881)	— „	20 „
50.	F. M. Štiftar: Pavel M. Leontijev	— „	10 „
51.	P. Kosler: Imenik mest, trgov in krajev	— „	20 „
52.	Turgenjev-† Remec: Lovčevi zapiski. II. del	— „	50 „
53.	Spomenik o šeststoletnici začetka habsburške vlade	3 „	— „
54.	dr. J. Pajek: Črtice duševnega žitka štajerskih Slovencev	1 „	20 „
55.	dr. Fr. Kos: Spomenica tisočletnice Metodove smrti	— „	80 „
56.	I. Vrhovec: Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih	1 „	— „
57.	Kraševski-Podgoriški: Koča za vasjo (Povest)	1 „	— „
58.	Gogolj-Podgoriški: Mrtve duše (Roman)	— „	80 „
59.	dr. Fr. Lampe: Vvod v modroslovje	1 „	— „
60.	Jos. Apih: Slovenci in l. 1848	1 „	— „
61.	Fr. Dolinar: Prihajač (Povest)	— „	30 „
62.	Fr. Levec: Erjavčevi pripovedni spisi (I. del)	— „	70 „
63.	Fr. Levec: Erjavčevi pripovedni spisi (II. del)	— „	70 „
64.	J. Križman: Slovnica italijanskega jezika	1 „	— „
65.	dr. Fr. Lampe: Dušeslovje	1 „	— „

"Slovenska matica" v Ljublijani.
Letopis Matice slovenske. --